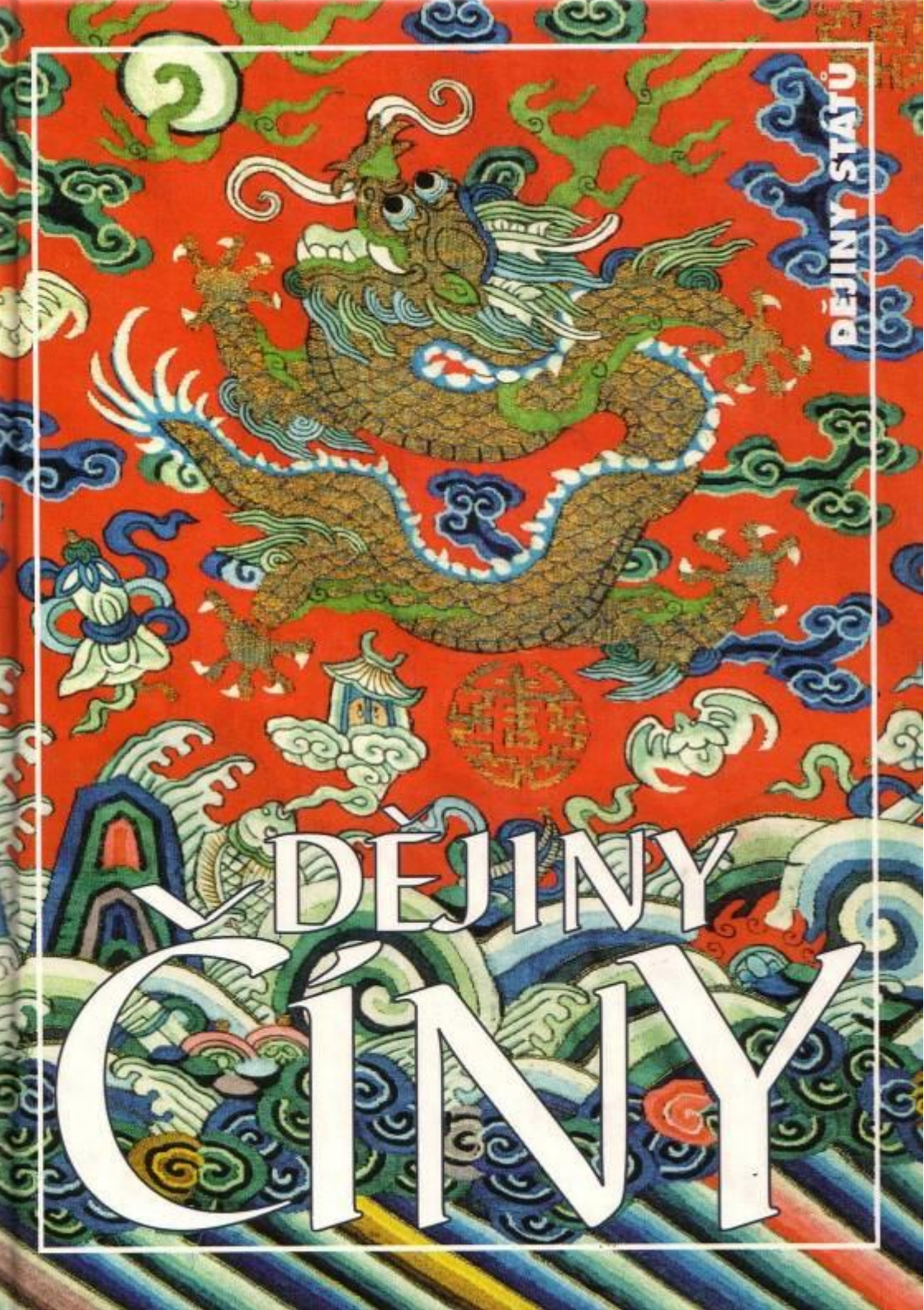

BĚJINY STÁTŮ

DĚJINY
ČÍNY

Wilmě a našim dcerám Lauře a Holly

DĚJINY STÁTŮ

DĚJINY ČÍNY

John F. Fairbank

NAKLADATELSTVÍ
LIDOVÉ NOVINY

Na obálce je použito reprodukce části obřadního oděvu čínského vysokého úředníka z konce 19. století ze sbírky Náprstkova muzea v Praze (výšivka hedvábnými nitěmi a aplikace zlatého dracounu).

Na čínském úřednickém oděvu se používá dekorace zobrazující stylizovaný svět: horní část představuje nebesa, spodní vodní hlubinu a hladinu, ve středu se tyčí tři hory stylizované do lichoběžníků. V nebeské části se vznáší pětiprstý drak lung (symbol principu jang, nebes, císaře) a hraje si s ohnivou perlou. Základní symbolika je doplněna šťastnými znameními - netopýr, který znamená štěstí a dlouhý věk, dále v kružnici je znak čínského písma štěstí obklopen svastikami, v čínském kontextu přání bohatství a dlouhého věku. Mezi kružnicemi vodní hladiny jsou buddhistické šťastné symboly (celkem osm) a další dekorační motivy jako pavilony, pagody a podobně.

Kaligrafie znaku lung (drak) k jednotlivým částem knihy napsali Sü Kuo-fu a Čang Čching-chua. Jednotlivé podoby znaku zachycují vývoj čínského písma od nejstarších dob do současnosti.

Přeloženo z anglického originálu

China, A New History

Copyright © 1992 by the President and Fellows of Harvard College

Translation © Martin Hála, Jana Hollanová, Olga Lomová, 1998

Cover & Typo © Vladimír Vimr, 1998

Všechna práva vyhrazena

ISBN 80-7106-249-9

PŘEDMLUVA

V procesu „modernizace“, jak se dnes nazývá nejnovější fáze čínské revoluce, se rodí dynamická, mnohotvárná Čína. Heslem pro jednu miliardu a dvě stě padesát milionů čínských obyvatel může i nadále zůstat starý konfuciánský ideál „jediné Číny s jedinou kulturou“. Avšak zkušenosti, jimiž Čína prošla od třicátých let tohoto století - cizí okupace, domácí povstání, občanská válka a revoluce, pořádně otráslы tímto prastarým tvrzením, které posvěcovalo absolutismus a ústřední moc a udržovalo podřízené postavení regionů. Vzdělání a modernizace hospodářství otevírají dnes masám Číňanů nové možnosti, dávají vzniknout novým typům kariéry a novému životnímu stylu. Nové myšlenky a nové politické instituce na sebe nemohou nechat příliš dlouho čekat.

Spolu s transformací života v Číně se na celém světě proměňuje i věda o Číně - sinologie. V posledních dvaceti letech změnila záplava zasvěcených monografií náš pohled na dějiny Číny a její instituce. Ve světle nových metod se přístup dřívějších sinologů k této zemi jako k uzavřenému celku obývanému Číňany a zaměřený na vše „čínské“, jeví jako beznadějně zastaralý. Poté, co archeologové vykopali tisíce nových nalezišť, historici prostudovali rozsáhlé, donedávna neprobádané archívy a antropologové a sociologové provedli řadu rozsáhlých terénních výzkumů, monolit „jediné Číny“ se nutně začal rozpadat.

Naše nově pojaté Dějiny Číny se snaží vzít do úvahy podstatnou část těchto nejnovějších výzkumů. Neustálé přebíhání od

nejnovějších poznatků k jejich interpretaci však nutně poznamenává historické bádání množstvím dosud nevyřešených otázek. Syntetické dějiny, jež se zároveň pokoušejí přijít s novým pojetím problému, tak jakoby ztrácely pevné obrysy. Avšak chceme-li historii skutečně pochopit, je moudřejší zjistit, které otázky zůstávají sporné, a vymezit problémy, jež se v současné době jeví jako nejnaléhavější, a ne se snažit vše vyřešit zde a nyní. Máme knihovny zaneřádně díly autorů, kteří věděli o Číně vše, aniž by si uvědomili, kolik toho vlastně neznají. Rozšíření našich znalostí zvětšilo i rozsah naší nevědomosti.

Rozvržení této knihy je následující: nejprve se stručně zmíníme o různých přístupech k dějinám Číny a pak se zaměříme na nejmladší kapitulu čínského dějepisectví - prehistorické období. Počínaje rokem 1920 prorazila archeologie v Číně prastarý krunyř legend a mýtů, z nichž ovšem značnou část potvrdila. Během odborně vedených vykopávek byl objeven Pekingský člověk, zmapován rozvoj neolitu v Číně a odkryty metropole doby bronzové, hlavní města kdysi jen legendárních dynastií Sia a Šang. Od počátku máme před sebou jasný obraz neobvyklé continuity civilizace do značné míry nezávislé na ostatním světě. Poté se budeme věnovat vzniku a rozvoji dynastické autokracie a elity, jakož i státu a společnosti, jimž vládly. Nejnovější studie věnované nejvýznamnějším obdobím čínských dějin, dynastiím Chan, Tchang, Sung, Ming a Čching, nám umožní plně ocenit, jaké dokonalosti Čína kdysi dosáhla. Nikde jinde na světě nevládla tak nepočtená skupina takovému množství lidí po tak dlouhou dobu. Nicméně úspěchy autokracie a elitářství v Číně vytvořily také velký problém. Amalgam dynastické moci - propojení rituální úlohy vládců se společenskou elitou, která sama sebe indoktrinovala mravními poučkami, a se státní byrokracií působící mezi lidem svou samočinnou regulací a s krutými tresty kdykoliv po ruce - dal vzniknout soběstačné civilizaci neustále se obnovující z vlastních zdrojů. Tato moc však nevedla k vytvoření národního státu v čele s vládou motivovanou touhou zemi modernizovat.

Pohlédneme-li zpět na poslední dva tisíce let čínské historie, vyvstane před námi paradox, kterým se dnes trápí mnoho čínských vlastenců. Čína v 11. až 12. století daleko předběhla Evropu, ve většině civilizačních ukazatelů byla nesrovnatelně pokročilejší, a přesto tatáž Čína v 19. a 20. století za západním světem daleko zaostává. Když kolem roku 1620 Francis Bacon prohlásil, že svět se mění působením knihtisku, střelného prachu a magnetu, zapomněl dodat, že se vesměs jedná o čínské vynálezy. Dnes se již někdejší čínská převaha nad Evropou všeobecně přiznává. Proč vlastně a jak začala Čína zaostávat? Proč se Číňané opozdili na cestě do moderního světa? Ještě v 18. století byly životní podmínky a životní úroveň v Číně srovnatelné s podmínkami v Evropě. Jak je tedy možné, že se Číně v 19. století tak naprosto vyhnula průmyslová revoluce? Na tuto závažnou otázku pochopitelně neexistuje jednoduchá odpověď. Tento fascinující problém se pokusíme sledovat z různých stran ve druhé části naší knihy.

Ve třetí části si povšimneme, jak se k moci dostali komunisté vedení Mao Ce-tungem a ve čtvrté části se budeme věnovat neuvěřitelným peripetiím komunistické Číny po roce 1949. Jakmile začala v Číně v devadesátých letech minulého století na úrovni myšlení probíhat moderní revoluce, bylo zřejmé, že vyzkouší mnoho cizích modelů, aniž by kterýkoliv plně vyhovoval jejím podmínkám, a že Číňané, od přírody nadaní tvořivým duchem, se budou muset propracovat k záchraně svým vlastním způsobem. Civilizaci s osobitou minulostí čeká jistě také osobitá budoucnost.

K tomuto závěru, pro mnohé z nás ani zdaleka ne definitivnímu, docházíme ve chvíli, kdy si celý svět začíná uvědomovat, že druh Homo sapiens (jak sám sebe označuje a opětovně se tak ujišťuje o vlastní převaze) je ohrožen. Až dosud bylo 20. století svědkem více utrpení, smrti a útoků na životní prostředí způsobených člověkem, než všechna předchozí staletí dohromady. Je velmi pravděpodobné, že Číňané se nakonec jen přidají k ostatnímu světu, aby se ještě stačili

podílet na jeho zkáze. Sem tam některý méně pesimistický pozorovatel však věří, že nakonec nás všechny může zachránit právě taková schopnost přežít, jakou projevili Číňané během posledních tří tisíciletí.

V této knize se pokusíme neotřelým pohledem a vedení novými poznatky zprostředkovat dlouhou historii Číny, četné proudy a proměny, jež v ní probíhaly, vzpoury a revoluce, dávné úžasné úspěchy a smutné prohry v nejnovější době. A pokusíme se tak odhalit dlouhodobé trendy a zachytit současné podmínky, jež utvářejí budoucnost Číny a jistě ovlivní i budoucnost naši.

John King Fairbank

12. září 1991

ÚVOD

CESTY K POCHOPENÍ ČÍNSKÝCH DĚJIN

Různé perspektivy

Skutečnost, že dějiny Číny jsou nejlépe známy právě v Číně, podobně jako dějiny západního světa jsou naopak součástí běžného vzdělání v Evropě a v USA, vede k tomu, že Číňané pohlížejí na historii z jiné perspektivy než ostatní svět. Tak například Číňanům je běžně známo, že roku 1636 mandžusťí kmenoví náčelníci pojmenovali svůj nový stát jménem Čching, zatímco Američané (nebo přinejmenším ti žijící poblíž Bostonu) si tento rok připomínají jako rok založení Harvardu, první univerzity v Novém světě. Poté, co se zhruba dva miliony Mandžů chopily moci nad sto dvaceti miliony Číňanů, ovládla dynastie Čching na 267 let Čínu; během její vlády se počet obyvatel říše zvýšil na čtyři sta milionů. Zhruba v polovině tohoto období, v sedmdesátých letech 18. století, si dynastie Čching s hlavním městem v Pekingu definitivně porobila Mongoly, Střední Asii a Tibet, zatímco ve stejné době několik milionů amerických vzbouřenců ve třinácti koloniích vyhlásilo nezávislost na Británii.

V dnešní době, kdy Spojené státy vystřídaly Francii osmnáctého a Británii devatenáctého století v úloze světové velmoci, stává se vědomí rozličných úhlů pohledu na historii důležitější, než kdy před tím. Demokratické tržní hospodářství Spojených států je v Číně konfrontováno s poslední komunistickou diktaturou. Čínský komunismus je přitom třeba vnímat na pozadí nejdéle úspěšně vládnoucího autokratického režimu na světě. V současné době se pokouší dosáhnout modernizace hospodářství bez politické demokracie, kterou Američané považují za svůj osobitý příspěvek ke spáse světa. Občané Spojených států, kteří mají sklon útočit na čínskou diktaturu, by si zároveň měli připomenout vlastní problémy s prosazováním moci a uskutečňováním svobody, které zpochybňují příhodnost amerického modelu pro moderní transformaci Číny. Spojené státy mají například v poslední době problémy se svými nejvyššími představiteli. Jeden prezident byl zavražděn z důvodů, které dosud neznáme a na něž se raději neptáme. Jiný prezident

rezignoval na svoji funkci, aby se vyhnul obvinění ze lži. A v nedávné minulosti další prezident, původem z Hollywoodu, žil svůj život ve snu, lhal sobě i veřejnosti, abychom se všichni cítili dobře, a přitom nechával vzniknout vrstvu vyvrženců v rámci naší demokracie; také ovšem ukončil studenou válku se Sovětským svazem. Mezitím v daleké Číně předseda Mao pod heslem třídního boje a revoluce posílal na smrt miliony a miliony Číňanů. Jeho následovník zůstal ještě v roce 1989 tak pevně vrostlý do autokratické tradice své země, že když měl odpovědět neozbrojeným prosebníkům za demokracii, dopustil se té chyby, že poslal tanky, aby jich pár stovek postřílely právě v nejsledovanějším televizním čase.

Dnes se staří muži v Pekingu snaží zabránit tomu, aby Čínu zaplavila komercializovaná populární kultura, zatímco Američané v akademických institucích vítají čtyřicet tisíc nadaných studentů z Číny a žádají po nich, aby svobodně přemýšleli o problémech moderního světa. V Americe to znamená také takové otázky, jako je obchod s drogami a se zbraněmi a pouliční násilí. Číňané jsou nuceni omezovat porodnost, aby se neutopili ve své dnes již více než miliardové populaci. Jednou z metod vedle plánovaného rodičovství a interrupcí je také zabíjení novorozeňat. Ve stejné době mnozí Američané chtějí zachovat při životě jako posvátnou lidskou bytost každé embryo, bez ohledu na osud jeho matky i na jeho budoucí osud vlastní.

Z těchto bizarních a často bolestných paradoxů se vynořuje nezodpovězená otázka, která dnes pronásleduje každého Číňana, jemuž záleží na osudu jeho vlasti. Dynastie Chan existovala současně s římskou říší a Čína byla větší než Řím. Čína byla skutečně kdysi nejvyspělejší světovou civilizací, nejen rovnocenná s Římem, ale daleko napřed před středověkou Evropou. Albert Feuerwerker, odborník na hospodářské dějiny obrněný proti nadsázkám všeho druhu, tvrdí, že Evropu mezi lety 1000-1500 „nelze vůbec přirovnávat k Číně, ať se jedná o produktivitu zemědělství, rozvoj

průmyslu, vyspělost obchodu, bohatství měst nebo životní úroveň (nemluvě o propracovanosti státní správy a kulturní vyspělosti)“. (Ropp 1990) Proč tedy Čína v moderní době tak zaostala? Jak to, že byla v 19. století tak potupně porobena západními imperialistickými mocnostmi, a dokonce i Japonskem?

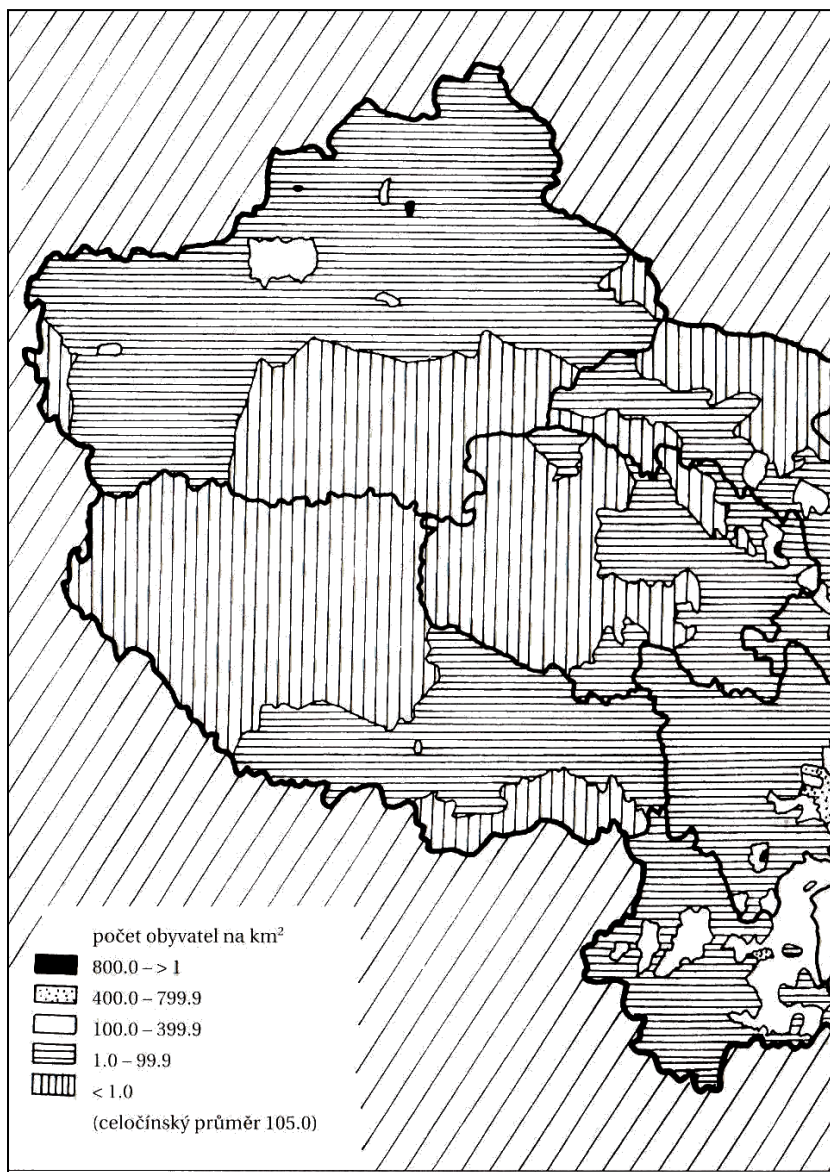
Odpověď na tuto otázku spočívá částečně v Číně samotné a částečně je třeba ji hledat na Západě. Od dob průmyslové revoluce, která začala kolem roku 1750 v Anglii, radikálně proměňují moderní svět věda a technika. V Číně je „modernizace“ národním cílem teprve od roku 1978. Vypjaté drama kdysi velkého národa, vracejícího se v moderní době na světovou scénu, je v případě Číny obzvláště působivé v důsledku přežívajícího přesvědčení Číňanů o vlastní kulturní nadřazenosti. Ve 20. století se dostalo všeobecného uznání nepřekonatelným kvalitám bronzů dynastie Šang, obrazům dynastie Sung a dalším výtvarným čínským kulturám. Joseph Needham a jeho spolupracovníci v prozatím čtrnáctisvazkovém monumentálním díle *Science and Civilization in China* postupně od roku 1950 popisují dávné čínské objevy a vynálezy, jichž je ohromující množství, mnohem víc, než všeobecně známý papír, knihtisk, střelný prach a kompas. Nathan Sivin přichází s názorem, že předmoderní věda v Evropě se navenek mnohem víc než moderní západní vědě podobá předmodernímu vědeckému poznání v Číně. Evropa sice zdělila způsoby myšlení, které ji, když dozrála doba, lépe připravily na vědecké myšlení, ani zde však, stejně jako v Číně, původně neexistovalo mnoho vazeb mezi vědou a technikou, mezi teoretizujícími vědci a prakticky zaměřenými řemeslníky. Dynamické sepětí vědy a techniky je až výtvozem moderní doby.

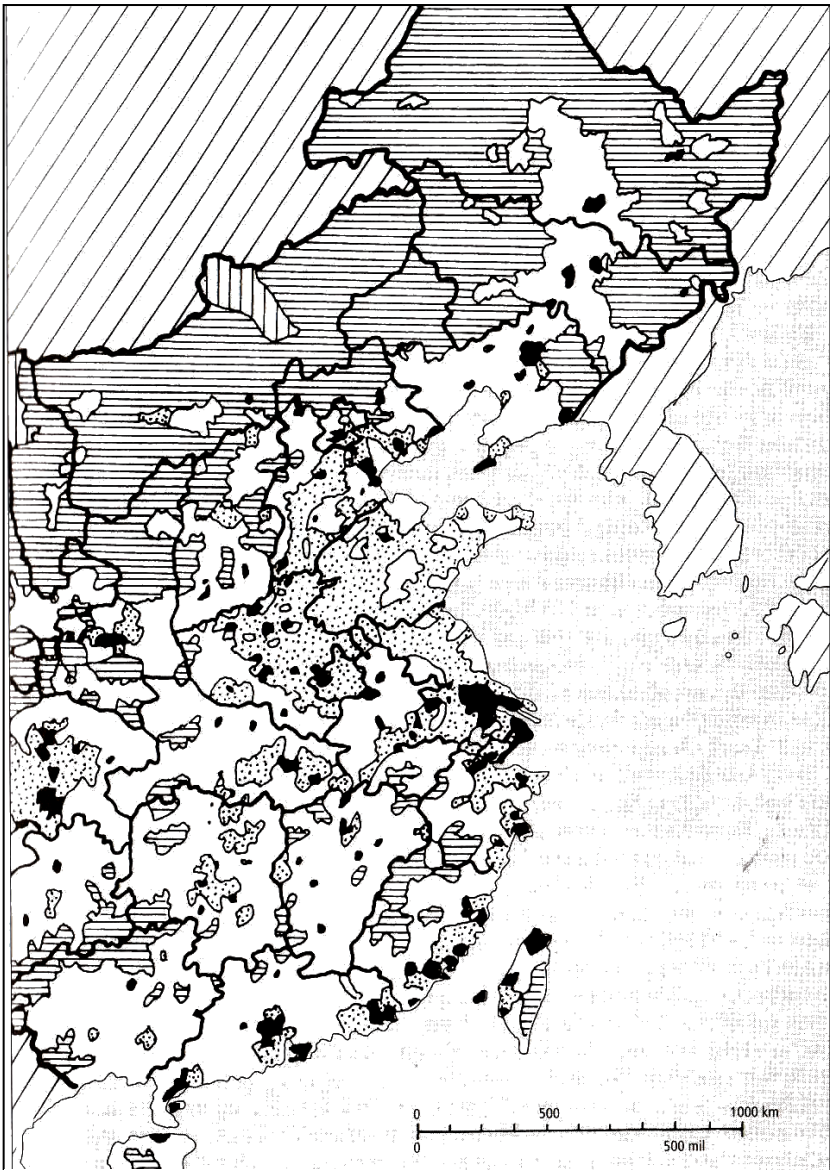
Sivin dále poukazuje na to, jak kupříkladu pozoruhodně dokonalý čínský abakus zůstal coby počítadlo omezen na řadu lineárně uspořádaných čísel, a tak byl bezcenný pro případný rozvoj pokročilé algebry. Sivin dochází k názoru, že stagnace matematiky od poloviny 14. století zhruba do roku 1600 byla daná, kterou Číňané

zaplatili za pohodlí abaku. Zde máme jeden příklad, jak příčinou pozdějšího zaostávání mohl být skvělý vynález učiněný v dřívější době. A skutečně, jak se později ještě zmíním, kolem roku 1800 se zdrojem čínské zaostalosti stala právě převaha, již kdysi dosáhli Číňané za dynastie Sung. Jako by všechny velké úspěchy v sobě nesly zárodek vlastního zkosnatění.

Časná vyspělost Číny, jak je dnes obecně uznáváno, se neomezovala jen na umění a technické vynálezy. Ve staré Číně vznikl téměř po všech stránkách dokonalý autokratický stát, s institucemi byrokratické správy, přesnou evidencí, výběrem úředníků na základě schopností prokázaných při zkouškách a s centrální kontrolou hospodářství, společnosti, literatury a myšlení. Čínský autokratický systém byl předchůdcem moderního absolutistického státu vznikajícího v Evropě v 17. století. Výrazový rejstřík našich společenských věd, založených na zkušenostech západního pluralismu, stále ještě není s to plně vyjádřit také tento dávný vynález čínské civilizace.

Chceme-li lépe pochopit všechny společenské a lidské faktory, které se v moderní době podílely na zaostávání Číny za Západem, musíme se podrobněji zahledět do dávnější historie této země, věnovat pozornost jejímu hospodářství zakotvenému v pěstování rýže, systému uspořádání rodiny, nájezdníkům z Vnitřní Asie, klasické filosofii a mnoha dalším rysům čínské vyspělé civilizace a zamyslet se, jak všechny tyto faktory mohly sehrát svoji roli. Pojdme se tedy seznámit s těmi nejdůležitějšími poznatky, jež vedou k pochopení Číny.

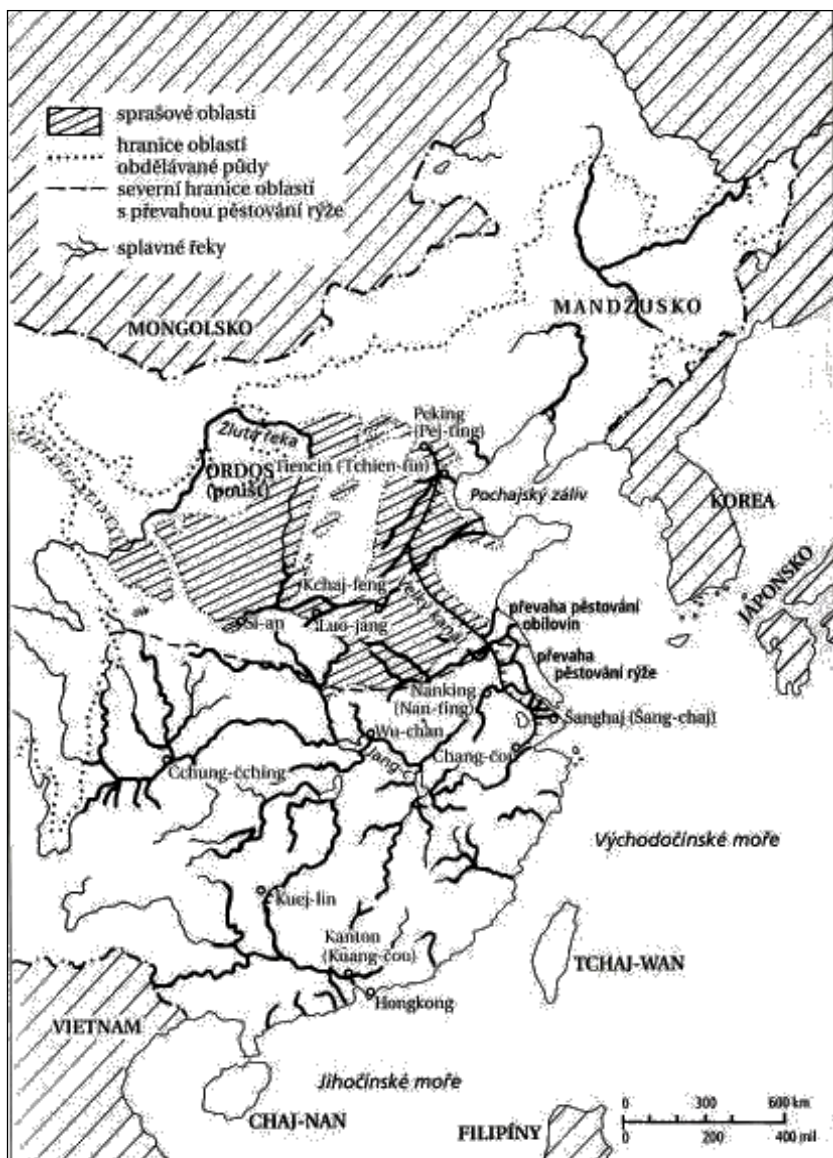

1. Hustota osídlení v roce 1980

Zeměpisné podmínky: kontrast mezi severem a jihem

Doslova na první pohled je patrné, jak je Čína různotvárná. Před očima cestovatele, který proletí skrze husté šedé mraky, neprostupnou mlhu a sluneční záři nad celou kontinentální Čínou, se objeví dva typické obrazy krajiny, jeden charakteristický pro sever a druhý pro jih. Na suché Severočínské rovině, která sahá až na jih od Pekingu a kde poprvé dosáhla rozkvětu čínská civilizace, vidíte v létě nekonečné plochy zářivě zelených polí, nad nimiž se zvedají chumáče temnější zeleně - stromy ve vesnicích obehnaných hliněnými zdmi. V mnoha směrech tento pohled připomíná středozápad Spojených států před několika desítkami let, kde tehdy ještě zhruba každé půl míle stála v husté zeleni hospodářská usedlost. Avšak tam, kde v oblasti amerického kukuřičného pásu byl jeden statek, na Severočínské rovině stojí celá vesnice. Zatímco v Iowě nebo v Illinois v usedlosti obklopené sýpkami a stájemí a vzdálené půl míle od jiné usedlosti žila a na okolních polích pracovala rodina jednoho farmáře, v Číně ve vzdálenosti zhruba půl míle od dalšího lidského sídla, žije celá komunita čítající několik set lidí. Na Američany, navzdory jejich venkovskému původu, působí hustě zalidněná krajina nezvykle. Naproti tomu vědomí hustoty obyvatelstva ovlivňuje každý čin a každou myšlenku čínského rolníka.

Typický obrázek jižní Číny je zcela odlišný a nepodobá se ničemu, na co jsou zvyklí Američané. Po většinu roku jsou tamní rýžová pole zaplavena vodou a cestovateli v letadle nabízejí pohled na vodní plochy. Zelená krajina je kopcovitá a ploché, půlměsíkové terasy rýžových políček šplhají téměř až na vrcholek každého kopce a na druhé straně zase sestupují dolů, donekonečna se táhne jedna teráska za druhou, vždy zřetelně ohraničená nízkou hrází, která přesně sleduje obrysy zemského povrchu jako vrstevnice na zeměpisné mapě.

Rozvlněný vzor rýžových polí se při pohledu shůry jeví skutečně jako přesně zakreslená topografie zdejších kopců a údolí - úzké dovnitř prohnuté proužky rýžových polí vyznačují vrcholky kopců, níže položené terasy se rozšiřují a prodlužují a jak postupují dolů k údolí, dále se prohýbají směrem ven. Síť hrázek protkávají pěšiny vyložené šedými kameny, které vytvářejí složité obrazce. Když se slunce schová za obzor, jeho záře se ještě zrcadlí na vodní hladině rýžových polí. Zdá se, jako by slunce prozařovalo zavodněná pole zdola a celá ozdobná síť hrází a pěšin a suchých vršků jako by se dole pod námi dávala do pohybu, jako černá krajka pohybující se přes lesklé stříbro zářící vody.

Nikdo, kdo kdy letěl nad zelenými kopci jižní Číny, se neubráníl otázce, kde vlastně žije ta více než miliarda Číňanů a čím se živí - tak rozsáhlou plochu zabírají hornatá, řídko osídlená území, na první pohled nevhodná k obdělávání. Dojem neobydlené krajiny je statisticky vyjádřen v údaji, který odhaduje, že zhruba šest sedmin čínské populace musí žít na pouhé jedné třetině celého čínského území (mapa č. 1). Obydlená část Číny zaujímá plochu zhruba o polovinu větší než obydlenná území Spojených států, avšak musí uživit pětkrát tolik obyvatel. To je možné pouze tak, že na každého přibližně dva a půl kilometru čtverečního úrodné půdy v údolích a na rovinách v povodí velkých řek se musí natěsnat zhruba dva tisíce lidí.

Ve Spojených státech je obděláváno asi 1 480 000 km² půdy a tuto rozlohu by bylo možné podstatně rozšířit; v Číně je obděláváno možná 1 100 000 km² půdy (méně než 1000 m² úrodné půdy na jednoho obyvatele), ale perspektiva rozšíření této plochy je nepatrná, i kdyby se stávající území obdělávané půdy začala využívat intenzivněji. Stručně řečeno, Čína musí uživit asi třídvacet procent světové populace z přibližně sedmi procent veškeré obdělávané půdy na světě.

Suchou oblast severní Číny, kde se rodí pšenice a proso, odděluje od vlhkého jihu produkujícího rýži 33. rovnoběžka, která probíhá zhruba v polovině vzdálenosti mezi Žlutou řekou a řekou Jang-c' (mapa č. 2). Srážky, teplota, kvalita půdy a způsob jejího využití vytvářejí mezi oběma ekonomickými oblastmi výrazné rozdíly.

Hojnost srážek je ovlivněna topografií krajiny. Pevnina mění teplotu rychleji než západní Pacifik a jeho proudy. Studený suchý vzduch, který se vytváří nad kontinentem v zimě, má tendenci posouvat se jihozápadním směrem nad moře a přitom vydává jen minimum srážek. Letní monzuny nesené ohřátým vzduchem stoupajícím nad pevninou naopak přinášejí do vnitrozemí a směrem na sever od Jihočínského moře vzduch nasycený vlhkostí a srážky zde padají zejména v létě. Od jihu přicházející letní vítr vane nejprve přes kopce jižní Číny, které tak získávají vydatné a relativně pravidelné srážky. Severní Čína, více vzdálená od Jihočínského moře, dostává srážek méně a jejich množství rok od roku kolísá; rozdíl mezi jednotlivými lety dosahuje až třicet procent. Průměrné roční množství srážek na severu se pohybuje mezi 50 a 65 centimetry a podobně jako v nejsušších oblastech Ameriky i v těch nejúrodnějších letech sotva stačí k zachování kontinuity zemědělské produkce. V důsledku značné proměnlivosti množství srážek zde panuje stálé nebezpečí sucha a hladomoru.

Drsné kontinentální zimy v severní Číně, podobně jako na americkém Středozápadě, omezují vegetační období zhruba na půl roku. V nejnižnějších oblastech Číny úroda naopak dozrává po celý

3. Provincie se správními středisky

rok a rýže může být sklizena dvakrát i třikrát do roka. To vysvětluje, proč většina čínského obyvatelstva žije na úrodnějším jihu. Pěstování rýže, náročné na vodu a lidskou práci, poskytovalo až donedávna dvakrát tolik potravin než pěstování pšenice.

Terasy rýžových polí na svazích

Na severu, stejně jako na jihu doplňuje přírodní zdroje nepolevující úsilí lidí. Pravidelné využívání lidských exkrementů k hnojení půdy je pouze jednou z nejnápadnějších forem věčné mravenčí práce čínského rolníka. Žádná oblast v Číně není schopna vyprodukovat dostatek úrody pro své obyvatele bez toho, aby se lidský odpad vracel půdě - nebo bez odpovídající náhrady v podobě umělých hnojiv. Takto jsou vyživovány zelinářské zahrady, které lemují každé čínské město; ze vzduchu je možné vidět čínská města obkroužená pásem husté zeleně, zastiňujícím předměstí.

První cestovatelé přirovnávali Čínu k evropskému kontinentu a poukazovali na jazykovou mnohotvárnost a na rozlohu jednotlivých provincií (mapa č. 3). Vezměme například tři oblasti podél řeky Jang-c': na západě provincie S'-čchuan, směrem na východ dvojice

Makroregiony

provincií Chu-nan a Chu-pej, a konečně dolní tok a delta řeky. Každá z této trojice je rozlohou srovnatelná s Německem a obyvatelstvo má ještě početnější. Hlavní čínské provincie se vyznačují výraznými

odlišnostmi v dialektech, v místní kuchyni a ve společenských a kulturních tradicích, což bývá pro Číňany zdrojem nekonečných rozhovorů při každé společenské příležitosti. V podstatě jsou však provincie politicky podřízeny jedné ústřední vládě. Jeden z nových přístupů ke studiu čínské historie dělí zemi na regiony podle hospodářských podmínek a nebere tolik ohled na hranice provincií.

Studium urbanizace a tržních vztahů vedlo v posledním čtvrtstoletí G. Williama Skinnera k tomu, že Čínu rozdělil na makroregiony soustředěné vždy do povodí určité řeky (mapa č. 4). Každá tato oblast sestává z hustě zalidněného a vysoce produktivního jádra v bezprostřední blízkosti říční cesty a z méně zalidněných, méně prosperujících oblastí v hornatých a suchých územích dál od vodního toku. Centrální oblast má přirozeně ve všech záležitostech větší vliv, zatímco okrajové oblasti zůstávají podřízeny nebo mají zcela nepatrný význam. To se projevuje například i v kácení lesů, obdělávání půdy a následné půdní erozi v okrajových oblastech, která zpravidla vede k přesunu úrodné půdy dolů s říčním proudem do centrální oblasti a dále zvětšuje rozdíl v úrodnosti půdy mezi oběma oblastmi.

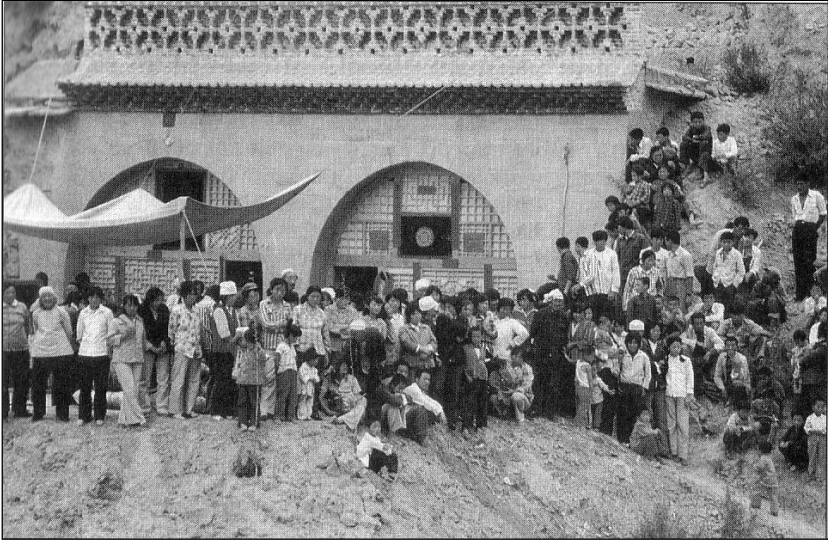
Hranice a vzájemné vztahy mezi těmito analyticky definovanými makroregiony se v budoucnu dočkají ještě přesnějšího vymezení a definice. Pro historika jsou tyto makroregiony velmi užitečné, neboť zrcadlí hospodářskou situaci mnohem věrněji než provincie vymezené čistě politickým rozhodnutím. Hranice provincií mohou dokonce být stanoveny tak, aby narušovaly oblasti s identickým hospodářským potenciálem. Například úrodná delta řeky Jang-c' je rozdělena mezi provincie Če-ťiang, Ťiang-su a An-chuej. V důsledku toho se tato oblast s výraznou hospodářskou převahou nemůže dostat pod kontrolu jediné provinční vlády, jež by toho mohla zneužít a strhnout na sebe moc v celostátním měřítku.

Makroregiony se soustřeďují kolem vodních cest, které jsou tepnami obchodu. V moderní době vyrostla velkoměsta jako Kanton, Šanghaj, Wu-chan a také Tiencin (Tchien-ťin) v místech, kde docházelo ke styku námořního obchodu s říčními obchodními cestami vedoucími do vnitrozemí. Přesto až donedávna čínský zahraniční obchod jen zřídka splňoval velká očekávání, která do něj vkládali zahraniční obchodníci. Čína, rozložená na obrovském území od severu k jihu, které odpovídá rozloze amerického kontinentu od Kanady až po Kubu, zůstávala z větší části subkontinentem, který sám uspokojoval všechny svoje potřeby. Příliš snadno zapomínáme, že zatímco Šanghaj v ústí řeky Jang-c' leží, podobně jako třeba New Orleans nebo Suez, v subtropickém pásmu, druhé nejbližší centrum zahraničního obchodu, Kanton na řece Si-ťiang se nalézá daleko na jihu v tropech, na úrovni Havany nebo Kalkaty.

Na rozdíl od Evropy však Čína, navzdory své nesmírné rozloze a různorodosti, zpravidla představovala jeden politický celek, neboť tento „subkontinent“ integruje určitý způsob života, jenž má mnohem delší nepřerušenu historii, a způsob vlády, který zde zakořenil mnohem hlouběji, než jak tomu kdy bylo na Západě.

Člověk v přírodě

Všechny prvky civilizace, které se postupně nahromadily v Číně - různá etnika a kulturní rysy - se integrovaly do zřetelně čínského způsobu života, podmíněného a vyživovaného zdejší zemí a způsobem jejího využití. Opět jeden příklad - počínaje neolitem (tj. před 12 000 lety) až do současnosti si lidé v severní Číně hloubí v jemné žluté spraši jeskynní obydlí. Spraš pokrývá území zhruba 260 000 km² a její vrstva je silná 45 metrů i více (mapa č. 2). Spraš je pro tento účel velmi vhodná, neboť se vertikálně štěpí. V jeskyních uměle vyhloubených do sprašových stěn dodnes žijí stovky tisíc lidí. Tato obydlí jsou v horkém létě příjemně chladná a v zimě dobře drží teplo. Nebezpečnými se stávají pouze při zemětřesení.

Obydli vyhloubená ve sprašových kopcích severní Číny ideálně vyhovují místním klimatickým podmínkám

Území kdysi pokrytá lesy dokázali Číňané, podobně jako další dávné národy a nedávno i američtí pionýři, vykácet dohola. Následná eroze, dodnes závažný problém, výrazně změnila tvář čínské krajiny. Ze spraše nanášené Žlutou řekou vznikla mezi provincií Šan-si a mořem rozlehlá rovina, jež se stala oblastí častých záplav, a tento proces stále pokračuje. Nic není tak názorným příkladem bezmoci člověka tváří v tvář silám přírody, jako pohled na zvířenou vodu Žluté řeky barvy bílé kávy, jak se tři sta kilometrů od moře majestátně valí napříč hustě obydlenou rovinou, spoutaná hliněnými hrázemi do výše šesti metrů nad zemí. Mohutný kalný proud bez ustání přináší další usazeniny a jimi vytrvale, stále znovu vytváří své vlastní koryto nad úrovní okolní krajiny, až do chvíle, kdy mu lidská nedbalost anebo úradek boží dovolí provalit hráze a zaplavit rovinu.

Ve snaze dostat řeku pod kontrolu lidé neustále vzdorují

Pěstování rýže – přesazování sazenic, knižní ilustrace, 19.století

odlesnění, erozím a záplavám. Nedávným příspěvkem Čínské lidové republiky k tomuto tisíciletému úsilí je vysazování stromů a výstavba přehrad na menších přítocích v povodí Žluté řeky. V dřívějších dobách museli čínští vládci každoročně v období záplav čelit plnému náporu Žluté řeky na severní pláň. V předhistorických dobách však lidé byli nuceni vedle záplav řešit také problém, jak vysušit zdejší mokřiny a bažiny a proměnit je v úrodná pole.

Vyvinuli metody odvodňování, zavlažování i obrany proti povodním. Mnoho generací vynaložilo úsilí na to, aby ze zdejší země učinily to, čím je dnes - z generace na generaci předávanou krajinou, která je chráněna hrázemi, křížována kanály a cestami vyšlapanými v zemi, zavlažována z potoků a studní, rozdělena pěšinami a tu a tam poznamenána zbytky hrobů v řídkých hájích.

Pěstování rýže – zavlažování pole, knižní ilustrace, 19.století

Tato zem, kterou zdědila moderní Čína, je téměř beze zbytku využívána k produkci potravin. V oblasti vlastní Číny (na rozdíl od

Vnitřní Asie; viz níže) není možné dovolit si luxus pěstovat dobytek pro maso a mléko.

Z půdy, již lze zemědělsky obdělávat, je devět desetin využíváno pro rostlinnou výrobu a jen zhruba dvě procenta zabírají pastviny. Pro srovnání, ve Spojených státech na zemědělství připadají pouze čtyři

Pěstování rýže – sklizeň, knižní ilustrace, 19.století

desetiny využívané půdní plochy, a z toho celá polovina připadá na živočišnou výrobu.

Společenské důsledky intenzivní zemědělské výroby jsou nejlépe patrné v pěstování rýže, páteři života v údolí řeky Jang-c' a na jihu. Rýžové sazenice se zpravidla v prvním měsíci pěstují na zvláštních záhonech, zatímco na polích, dosud nezavodněných, mezitím dozrávají doplňkové plodiny. Po jejich sklizni jsou pole zavodněna, pohnojena a zorána (zde může lidskou sílu doplnit vodní buvol) a připravena pro přesazení rýžových sazenic. Přesazování je dodnes záležitostí lidských rukou. Při této práci na každém terasovitém políčku řada rolníků skloněných až k zemi postupuje pomalu pozpátku a krok za krokem se brodí řídkým blátem a vodou, jež jim sahá až po kotníky. To se odehrává na všech rýžových polích po celém subkontinentu - jistě se jedná o největší vynaložení energie lidských svalů na světě. Pak se rýže pleje, dozrává a nakonec se pole odvodní a úroda se sklízí, opět zpravidla ručně. S ohledem na neomezené množství vody a lidské pracovní síly můžeme konstatovat, že neexistuje způsob, jímž by z dané plochy bylo možné získat bohatší úrodu. Za této situace je půda cennější než lidská pracovní síla, nebo jinak řečeno, lidské síly je více než dobré půdy. Při nedostatku půdy a kapitálu potřebného k zavedení zemědělské velkovýroby se čínský rolník přirozeně zaměřuje na intenzivní ruční obdělávání půdy zahradnickým způsobem, pro extenzivní hospodaření za pomoci mechanizace zde není místo.

Obdělávání relativně malých ploch půdy s nasazením početné lidské síly a s pomocí vydatného hnojení se zpětně projevuje v celé společnosti. Vytváří začarovaný kruh, vzájemnou závislost mezi hustým osídlením a intenzivním obděláváním půdy. Hustá populace vyžaduje intenzivní obdělávání půdy a zároveň jej umožňuje. Když toto hospodářství jednou vzniklo, nabylo na jakési setrvačnosti a funguje dál stále stejně. Lidská dřina a ohnuté hřbety se staly obecně přijímanou normou a jen výjimečně se objevil vynález směřující k ulehčení práce. Když se první modernizátoři pokoušeli zavést do Číny moderní stroje, naráželi na nezadatelná práva lidských rukou a

hřbetů, neboť v krátkodobé perspektivě se stroje ukázaly být pro člověka nekalou konkurencí. Železnice byly rozbíjeny, neboť připravovaly o práci vozky a nosiče; to, že odstraňovaly lidskou dřinu, nic neznamenalo.

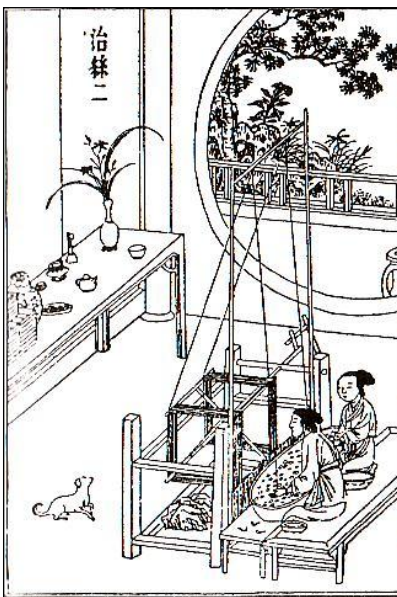
Nepříznivá rovnováha mezi hustotou populace a omezeným množstvím půdy má ještě další důsledky. Na sklonku císařského období nutil stále narůstající počet obyvatel mnoho čínských rolníků, aby přestali pěstovat obilí a začali se věnovat pěstování průmyslových plodin (například bavlník v deltě Jang-c'). To umožnilo větší zisky z dané plochy polí, nikoliv však růst příjmů na jednoho obyvatele. Byla to strategie, jak přežít - Philip Huang (1990, 1991) ji nazývá involucí -, v jejímž důsledku mohlo dojít k výrazné komercializaci venkova, aniž by došlo k modernímu kapitalistickému vývoji a aniž by se čínský rolník osvobodil od způsobu života, který je pouhým přežíváním.

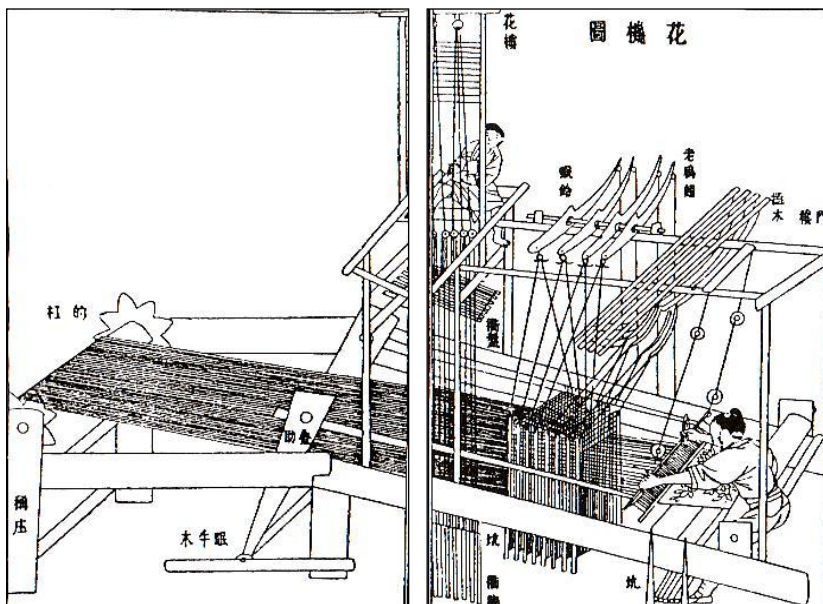
Ekologie Číňanů - jejich adaptace na přírodní prostředí - v mnoha ohledech ovlivňuje celou jejich kulturu. Život v rozsáhlých povodňových oblastech byl vždy těžký. Staré čínské přísloví říká „nebe nás živí i ničí“. Na rozlehlých pláních byli trpěliví čínští rolníci vydáni na milost počasí, závislí na tom, zda jim Nebesa darují slunce a déšť. Museli se smířit s pohromami všeho druhu, se suchem, záplavami, zhoubnými epidemiemi a hladomory. V tom se výrazně lišili od lidí na Západě, žijících v rozmanitějším prostředí. Lidé na Západě, ať ve Středomoří či na evropské pevnině, neměli nikdy daleko k nějakému zdroji vody a kromě toho obvykle mohli, pokud se o to pokusili, úrodu z polí doplňovat lovem nebo rybolovem. V západních hospodářstvích hrál od pradávných dob důležitou roli

a)
c)

b)
d)

e)

Výroba a zpracování hedvábí. a) Třídění housenek bource morušového, b) třídění již zakuklených housenek, c) rozmotávání kokonů, d) sprádání hedvábného vlákna, e) tkalcovský stav; knižní ilustrace, dynastie Čching

námořní obchod. Na Západě se součástí zápasu s přírodou záhy stalo objevování a vynalézání ve službách obchodu.

Rozdíl ve vztahu lidí Západu a Východu k přírodě tvoří jeden z nejnápadnějších rozdílů mezi oběma civilizacemi. Ve středu západního světa stojí člověk. Ostatní příroda tvoří buď neutrální pozadí, nebo je nepřítelem. Západní náboženství jsou tudíž antropomorfní a rané výtvarné umění zde bylo antropocentrické. Abychom si uvědomili, jak hluboká propast zeje mezi oběma civilizacemi, stačí srovnat křesťanství se značně neosobním buddhismem, nebo sungskou krajinomalbu, v níž horské útesy a vodní toky dávají lidské postavě nepatrný rozměr, s obrazem

italského předrenesančního malíře, kde příroda tvoří jen dodatečný přívěšek k zobrazenému výjevu.

Těsné soužití s příbuznými a sousedy navyklo Číňany na kolektivní způsob života, v němž je normální, že jednotlivec je podřízen skupině. V tomto směru se zkušenost Číňanů příliš neliší od zkušenosti jiných zemědělských národů dlouho usazených na půdě. Výjimečným zjevem je naopak moderní individualista, mořeplavec, průkopník, velkoměstský podnikatel. Dnes se symbolem vyšší životní úrovně stal vlastní pokoj, věc dostupná spíše v Novém světě než na přelidněném Východě. A tak v našem studiu Číny docházíme k dalšímu zobecnění: jedinec je zde pohlcen nejen přírodou, ale také lidským společenstvím.

Rovnováha mezi tradičním čínským společenstvím a překrásnou přírodou je dnes ničena modernizací. Chemikálie a průmyslový odpad znečišťují vodu a vzduch znečišťuje spalování neupraveného nekvalitního uhlí. Nárůst převážně mladé populace, jejíž pravděpodobná délka života se zvyšuje, není možné v dohledné době přibrzdit. Zároveň se vlivem odlesňování a eroze spolu s výstavbou silnic, domů a infrastruktury ničí orná půda. Největší a nejlidnatější země světa míří k ekologické katastrofě, jejíž překonání bude vyžadovat velké kolektivní úsilí.

Vesnice: rod a rodina

Jednou ze základních cest k pochopení dnešní Číny je antropologický výzkum, zaměřený na prostředí, z něhož se Čína právě začíná vzdalovat - vesnické a rodinné společenství. Většinu Číňanů tvoří dodnes rolníci, kteří obdělávají půdu a žijí převážně ve vesnicích, v domech postavených z šedých cihel sušených na slunci, z bambusu či obilné košatiny, někdy také z kamene, s podlahami z udusané hlíny anebo kamene, s okny stále ještě vyplněnými papírem místo skla. Polovinu svého ubohého příjmu zpravidla spotřebují na základní obživu. Číňané dosud postrádají luxus prostoru. Rolnické

obydlí bývá rozděleno přepážkami na čtyři místnosti, každá pro tři osoby. Někde spí pohromadě celé rodiny, muži i ženy, dvě i tři generace, všichni společně na velkém lůžku postaveném z cihel, které se v severní Číně vytápí z vedlejší místnosti. Ve stravě rolníků je jen málo masa. Při většině úkonů je na venkově stále ještě jediným strojem lidská síla.

Pro Američany a Evropany zvyklé na vyšší životní úroveň bylo nejúžasnějším zjištěním o čínských rolnících, jak vysoce civilizovaný způsob života dokážou vést v těchto primitivních podmínkách. Umožňují jim to společenské instituce, které provádějí každého jedince jednotlivými stadii a proměnami jeho existence v souladu s hluboce zakořeněnými vzory chování. Tyto instituce a vzory chování patří k nejstarším dosud živým společenským jevům na světě. Čína je baštou rodinného systému, z něhož odvozuje svou sílu i svou netečnost.

Šen-nung („Božský zemědělec“), mýtický panovník, který naučil lidi obdělávat půdu. Otisk reliéfu z doby Chan, Tia-siang, provincie Šan-tung

Rodina v Číně byla až donedávna mikrokosmem, státem v miniatuře. Rodina, a nikoliv jedinec byla základní jednotkou společnosti a prvkem, který nesl zodpovědnost v rámci místního politického života. Neoddělitelná součást rodinného života - synovská oddanost a poslušnost, byly přípravou k budoucí oddanosti vládci a poslušnosti vůči autoritě státu.

*Jao, mýtický vládce starověku.
Otisk reliéfu z doby Chan, Ťia-siang,
provincie Šan-tung*

Zmíněná funkce rodiny vychovávat oddané syny, kteří se stanou věrnými poddanými, je patrná z modelu autorit uvnitř tradičního rodinného společenství. Otec byl nejvyšším absolutním vládcem a měl kontrolu nad způsobem využití rodinného majetku a všech příjmů, stejně jako rozhodující hlas při sjednávání sňatků pro své děti. Děti k němu pociťovaly směs lásky, strachu a posvátné úcty a jejich pocity dále posilovala všeobecná vážnost vůči starším osobám. Ztrátu síly, kterou přináší stáří, v jejich očích

nahrazovala přibývající zkušenost a moudrost. Dokud se patriarchy dokázal udržet ve svém postavení, měl všechny prostředky k tomu, aby rodinu ovládal. Podle zákona mohl své děti prodat do otroctví, a dokonce je směl i zabít, když jednaly nepatřičně. Ve skutečnosti čínští rodiče své děti velmi milovali a jejich láska byla projevem přirozené náklonnosti a odpovídala obecně přijaté zvyklosti. Vztah k

dětem byl zároveň určován zákonem synovské oddanosti, v němž má své místo také zodpovědnost rodičů za děti. Avšak zákony a zvyklosti obsahovaly pramálo omezení otcovské tyranie, pokud se pro ni otec rozhodl.

Nadřazené postavení starších v tradiční rodině doplňovala nadřazenost mužů nad ženami. Dodnes se s novorozenými holčičkami zachází hůře než s chlapci a stávají se snáze oběťmi infanticidy. Dívčin sňatek byl dohodnut rodiči a neměl nic společného s láskou. Rozechvělá nevěsta opouštěla své vlastní rodiče a naráz se stávala snachou, ve všem podřízenou matce svého manžela. Musela strpět příchod vedlejších žen a konkubín, zejména pokud nedala svému muži mužského dědice. Z nejrůznějších příčin mohla být svým mužem zapuzena. A pokud ovdověla, nebylo pro ni snadné znovu se vdát. Její postavení odráží ekonomickou závislost žen. Její práci pohltila domácnost, aniž by z ní měla nějaký příjem. Ženy na venkově byly téměř všechny negramotné. Neměly téměř žádné právo vlastnit majetek.

Méněcenné postavení žen bylo pouze jedním z projevů hierarchické povahy celého společenského uspořádání staré Číny i její kosmologie. Číňané pojímali svět jako produkt vzájemného působení dvou doplňujících se prvků, jinu a jangu. Jin přísluší všemu ženskému, tmavému, slabému a pasivnímu. Jang naopak je vlastností spojovanou s mužským pohlavím, se světlem, silou a aktivitou. Muž a žena jsou sice oba stejně důležití a vzájemně se doplňují, ženě však byla od přírody přisouzena pasivita. Na tomto ideologickém základě nekonečná řada čínských moralistů vypracovala pro chování žen modely pasivity a poslušnosti. Tyto modely podřizovaly od dětství dívky chlapcům, vedly k podřízenosti manželky manželovi, a dokonce matky synovi, když jednou dospěl. Silné ženy, jichž v Číně nebyl nikdy nedostatek, vládly svým rodinám vždy nepřímě.

Postavení jedince ve společnosti bylo vymezeno proslulými „třemi vztahy“ konfuciánských filosofů. Konkrétně to byla loajalita poddaného vládci (ministra panovníku), synovská poslušnost syna vůči otci (dětí vůči rodičům) a věrnost ženy muži (nikoliv ovšem mužova věrnost ženě). Pro západního člověka se smyslem pro

rovnost je na těchto vazbách nejvíce zarážející skutečnost, že dvě ze tří upravují vztahy uvnitř rodiny a že všechny jsou vztahem mezi podřízeným a nadřízeným. O vztahu matky a syna, v němž na Západě často dominuje matka, se příliš nehovořilo, navzdory tomu, že v praxi byl přirozeně také důležitý.

V okamžiku, kdy otec začal na svém synovi pozorovat výraznější projevy individuality a sklon k nezávislosti, mohl dostat strach, aby syn neobětoval zájmy rodiny svým osobním zálibám. Příliš silná vazba mezi matkou a synem nebo

Šun, mýtický vládce starověku, nástupce Jaouův. Otisk reliéfu z doby Chan, Ťia-siang, provincie Šan-tung

mezi synem a jeho manželkou ohrožovaly vertikální linii loajality a úcty, která udržovala otcovskou autoritu a rodinu. Jak uzavírá Jonathan Ocko (Kwang-Ching Liu, 1990), manželky nutně působily jako „destabilizující faktor“, neboť sice byly příslibem potomstva, zároveň však neustále ohrožovaly poslušnost, již byl syn vázán k otci.

Vedle všeobecně uplatňované oddanosti rodině, byla společnost ve staré Číně dále propojena vazbami uvnitř místní vzdělanecké elity,

vytvořenými na základě společné životní zkušenosti. Vzdělání mužů od dětství usilovně studovali klasické texty a po celý život se řídili jejich příkladem. Mateřská péče a otcovská přísnost se spojily ve společném úsilí vychovat v mladém vzdělaném muži schopnost sebeovládání a potlačit jeho sexuální touhy a lehkomyšlné sklony. Jak zdůrazňuje Jon Saari (1990) ve své studii života dětí z vyšších vrstev na sklonku 19. století, děti byly především vychovávány k poslušnosti. V okamžiku, kdy chlapec začal odrůstat, dřívější neskrývané projevy rodičovské lásky ustoupily intenzivní výchově, jejímž cílem bylo patřičné formování charakteru.

Řád v tradiční rodině velmi účinným způsobem připravoval čínského člověka k zařazení do společnosti, uspořádané podle obdobného modelu, včetně hierarchie úřednických postů ve státní správě. Německý sociolog Max Weber charakterizoval Čínu jako „stát rodinného typu“. Tento systém má jednu výhodu, člověk automaticky ví, kam patří, v rodině i ve společnosti. Má pocit bezpečí, neboť ví, co může očekávat od ostatních, pokud se zachová náležitým způsobem.

V širší rodině bylo každé dítě od narození zapojeno do přesně uspořádaného systému příbuzenských vztahů vůči starším bratrům, sestřím, manželkám starších bratrů matky a dalším kategoriím tet, strýců, sestřenic, prarodičů a příbuzných získaných sňatkem, tak četných, že člověk ze Západu v nich ztrácí přehled. Tyto vztahy byly nejen vymezeny a pojmenovány mnohem přesněji, než je zvykem na Západě, ale také s sebou nesly závažnější práva a povinnosti odvislé od příslušného postavení. Členové rodiny vyžadovali náležité titulování podle vztahu, jež k nim mluví zaujímal.

Průkopník antropologického výzkumu Maurice Freedman (1971) zjistil, že v jižní Číně jsou důležitou společenskou institucí rody. Skupina spřízněných rodin odvozuje svůj původ od společného předka - zakladatele, udržuje společný pozemek zasvěcený předkům, a schází se k pravidelným obřadům na hrobech předků a v pamětní

Jü, mýtický vládce starověku, přemožitel potopy, která hrozila zničit celý svět, nástupce Šunüv. Otisk reliéfu z doby Chan, Ťia-siang, provincie Šan-tung

síni předků. Vědomí přízně stmeluje rodové společenství, jehož členové často sdílejí společné ekonomické a politické zájmy na místní úrovni. Jak zjistili antropologové, v severní Číně jsou příbuzenské svazky organizované na poněkud odlišných základech. Rodová spřízněnost se tedy v Číně liší podle oblastí. Také rodinné zvyklosti dotýkající se majetkových záležitostí, výbavy nevěsty, způsobu pohřbívání zesnulých a tak dále mají složitou historii, kterou teprve nyní začínáme mapovat.

Některé rysy mají ovšem systémy rodové spřízněnosti na severu, stejně jako na jihu,

čínští chlapani a čínské dívky nevybírali životního partnera sami o své vůli a dodnes je málo pravděpodobné, že si po sňatku založí samostatnou domácnost. Obvykle žijí v domácnosti manžela ota, podílejí se na jejím chodu a svůj manželský život podřizují životu širší rodiny způsobem, který by pro dnešní lidi na Západě byl nepřijatelný.

Vláda v rodině přecházela v úplnosti z otce na nejstaršího syna, dědění majetku se však řídilo jinými pravidly. Dávno, na úsvitu dějin, Číňané opustili zásadu primogenitury, která určuje, že všechen otcův majetek dědí nejstarší syn, zatímco mladší synové musejí jít hledat štěstí jinde. Význam této změny vynikne, srovnáme-li Čínu s Anglií nebo Japonskem, kde z řad mladších synů bez práva na otcovský majetek pocházeli vládní úředníci, obchodníci a průkopníci imperiální politiky v zámoří a kde sílila moc místní šlechty, která se stávala konkurentem centrální moci. Rovné dělení půdy mezi všechny syny v rodině vedlo k tomu, že privilegia nejstaršího syna se omezovala na určité povinnosti v rituálech, případně mohl získat nějaký ten díl majetku navíc. To vedlo k rozdělování půdy a v jeho důsledku k oslabování kontinuity rodinné držby půdy, moc úředníků nemohla být podložena majetkem, a tudíž nemohla příliš vzrůstat, a rolníci se ze stále menších polí tak tak uživil. Prvotním úkolem každé manželské dvojice bylo zplodit potomka, který by zabezpečil pokračování rodu, víc než jeden syn však v budoucnu mohl znamenat zbídačení rodiny.

V rozporu se všeobecně rozšířeným názorem byla početná rodina s mnoha dětmi mezi čínskými rolníky spíš výjimkou. Počet osob v rodině byl omezoval nedostatkem půdy, nemocemi a hladomory. Za typický čínský jev se považuje velká společně žijící rodina sestávající z rodin několika ženatých synů a s mnoha dětmi. Ukazuje se, že taková rodina byla spíš ideálem a existovala jen zřídka, byla luxusem, který si mohli dovolit jen ti nejbohatší. Průměrná rolnická rodina sestávala ze čtyř až šesti osob. Neustálé dělení půdy mezi všechny

syny zabraňovalo hromadění majetku a úspor a typická rodina neměla velkou šanci postoupit výše po společenském žebříčku. Rolníci nebyli připoutáni k půdě ani tak zákony či zvyklostmi, jako svou vlastní početností.

Zemědělská vesnice, dodnes základ čínské společnosti, sestává z rodin trvale zde usazených po mnoho generací, které jsou závislé na vlastnictví konkrétních pozemků. Každá rodina je zároveň společenskou a hospodářskou jednotkou. Její členové získávají živobytí obděláváním půdy a společenský status postavením v rodině. Cyklus života jednotlivce v zemědělské vesnici je stále nerozlučně spjat s cyklem intenzivního hospodaření na půdě. Rytmus života a smrti vesničanů se prolíná s rytmem dozrávání a sklizně.

Život čínského rolníka se však obvykle neomezoval do prostoru jedné vsi, ale odehrával se v rámci celé skupiny vesnic, které dohromady tvořily jednu tržní oblast. Tento model je dodnes dobře viditelný ze vzduchu - každá tržní komunita má buněčnou strukturu s tržním městečkem uprostřed obkrouženým věnci satelitních vesnic. Předrevoluční čínský venkov vypadal jako včelí plást poslepovaný z takových relativně soběstačných celků. Z tržního městečka vybíhaly pěší (případně vodní) cesty k prvnímu kruhu asi šesti vesnic a pokračovaly dál k druhému kruhu, v němž bylo dejme tomu vesnic dvanáct. Každá z těchto vesnic sestávala zhruba z pětasedmdesáti domácností, průměrně o pěti členech - rodiče, dvě děti a jeden prarodič. Žádná vesnice nebyla dál než čtyři kilometry od tržního městečka. To znamená, že nebyl problém během jednoho dne s vahadlem, dvoukolákem nebo oslem (případně lehkým člunem tam, kde cesta vedla po vodě) pohodlně dojít pěšky na trh a zase se vrátit zpátky. Všichni společně, rolníci ve vesnicích a kupci, řemeslníci, mniši v chrámu, statkáři a další v městečku, tvořili komunitu sestávající zhruba z 1500 domácností, tj. asi ze 7500 lidí. Trh ve městě fungoval periodicky - například každý první, čtvrtý a sedmý den v desetidenním cyklu. To umožňovalo cestujícím kupcům, aby

sem pravidelně zajížděli a nezmeškali přitom ústřední trh a další menší trhy, které se v obdobném cyklu, tentokrát třeba každý druhý, pátý a osmý den, konaly v podobných městečkách o osm kilometrů dál. Při takto pulsujícím cyklu trhů mohl z každé vesnické domácnosti jít někdo každý třetí den na trh, aby prodal něco z domácí produkce, nebo nakoupil zboží odjinud a v každém případě, aby se v čajovně, v chrámu či na cestě setkal s přáteli. Během deseti let se rolník dostal na trh tisíckrát.

A tak, ačkoliv samotná vesnice hospodářsky zcela soběstačná nebyla, širší tržní komunita byla dokonalou hospodářskou jednotkou i celým společenským vesmírem. Sňatky se běžně domlouvaly za přispění dohazovaček v tržním městečku. Tam se také slavily svátky, nejspíš tam mívala svá jednání tajná společnost, rolníci se tam setkávali s představiteli vládnoucí třídy - výběřčími daní a pachtovného. Také tuto dříve vytvořenou stereotypní představu však nejnovější výzkum poněkud mění. Prasenjit Duara (1988) si povšiml, že vesnice byly zapojeny ještě do několika dalších sítí sociálních vazeb, které nemusely být totožné se sítí tržního společenství. Jedná se o sítě příbuzenských svazků, tajných společností, náboženských kultů, ozbrojené milice a systému vzájemné odpovědnosti.

Vnitřní Asie: step versus pole

Rozdíly mezi severem a jihem země se ukazují být nepatrné ve srovnání s rozdíly mezi kulturou kočovných pastevců z náhorních planin Vnitřní Asie a kulturou usedlých čínských vesničanů s jejich intenzivním obhospodařováním půdy. Označení Vnitřní Asie se vztahuje na původně nečínské oblasti, které se v širokém oblouku od Mandžuska, přes Mongolsko a Turkestán až k Tibetu dotýkají vlastní Číny. V různých historických dobách, kdy Čína byla silná a vítězila nad svými sousedy, stávaly se tyto oblasti součástí čínského impéria,

jako je tomu ostatně i nyní. Mongolové, Tibetané a Mandžouvé jsou dnes počítáni mezi 55 národnostních menšin žijících v ČLR.¹

Kontrast mezi Vnitřní Asií a vlastní Čínou je nápadný téměř v čemkoliv. Ve stepi je obyvatelstvo řídké roztroušeno; v současné době žije v suchých náhorních oblastech, které dohromady mají rozlohu větší než plocha obývaná více než miliardou vlastních Číňanů národnosti Chan, odvozujících svůj původ od dynastie stejného jména, jen několik milionů Mongolů a sotva o něco málo víc Tibetanů. Řídkost osídlení ve Vnitřní Asii sama o sobě vytváří naprosto odlišný způsob života, než jaký vedou Chanové usedlí na přelidněném venkově.

„Kočování“ samozřejmě neznamená bezcílné potulování travinatosťou stepí, je to sezonní migrace táborů a stád z jednoho dobře známého místa na druhé, například v zimě do kopcovitého terénu a v létě na rovinaté pláň. Pohyb je diktován klimatem a srážkami a jeho cílem jsou pastviny. Ryzí kočovníci závislí na svých koních a ovčích jsou pravděpodobně potomky polokočovných předků, kteří kdysi žili na okraji stepí, kombinovali usedlé zemědělství s lovem a válečnými výpravami, a kteří si osvojili zpracování kovů, nejprve bronzu a pak železa.

Stejně jako jsou Chanové poznamenáni intenzivním obděláváním půdy, kočovnickou kulturu Vnitřní Asie formovalo hospodářství koně a ovce. Péče o ovce, kozy, velbloudy, koně a hovězí dobytek, kteří vyžadují každý jinou vegetaci, jiný terén a jiné klima stepí, si nijak nezadá s propracovaným způsobem obdělávání rýžových polí v jižní Číně. Kočovníci poskytují jeho stáda vše, potravu, kožešiny pro výrobu oděvu, vlnu pro výrobu plstí, z níž si staví obydlí - jurty, a

¹ První západní cestovatelé označili pouštní a hornatou oblast na západ od Číny jako Střední Asii. Pojem Vnitřní Asie – vnitřní z hlediska Číny – zahrnuje tudíž i tuto Asii Střední, je však širší.

konečně suchý trus, jímž topí. Obdělávání půdy v těchto končinách je nespolehlivé, a tak živobytí kočovníka závisí na stádech ovcí a dobytka. Pohyblivost nezbytnou k tomu, aby mohl uniknout suchu stepi, zabezpečují koně. Kočovník musí být neustále dobře zásoben a vždy připraven na nová dobrodružství. Žádnou tradicí není vázán k půdě a jen v jisté minimální míře závisí na omezeném obchodě s oblastmi s usedlým obyvatelstvem. Kočovník byl zpravidla svobodnější než čínský rolník, ale chudší než čínský statkář, neboť pohyblivý způsob života mu zabraňoval hromadit majetek z jedné generace na druhou. Také byl zkušeným lovcem a jezdcem, a tudíž potenciálním válečníkem.

Následnictví v čele kočovnického kmene nemohlo být záležitostí prostého dědictví, jako u čínských dynastií. Kočovníci museli hledat pružnější způsob a nového náčelníka volili z okruhu příbuzných dřívějšího náčelníka. Vybírali muže, u něhož předpokládali, že má nejlepší schopnosti vést kmen. Mohl pocházet v otcovské linii z náčelníkových synů, nebo v postranní linii z náčelníkových bratrů. Dvojí možný původ nového náčelníka dával představeným kmene volnou ruku při výběru. Hledali schopného vůdce a v důsledku toho se mimo jiné ve 13. století na scéně objevil charismatický Čingischán, který v krátké době zorganizoval kmenový svaz s mohutnou armádou jízdních lukostřelců. Až do nedávna představovaly kočovné a polokočovné národy na severu a západě stálý faktor v politickém a vojenském životě Číny.

Zde je jeden ze zdrojů čínského „kulturalismu“ - tj. toho, jak Číňané lpí na svém způsobu života. Je to sentiment, který si uchovávají i za hranicemi své země, silný jako nacionalismus v Evropě posledních staletí. Nacionalismus v Evropě se zrodil pod vlivem kontaktů s cizími státy a působením jejich příkladu. Čínský kulturalismus však vyrostl z kulturních rozdílů mezi Čínou a „barbary“ Vnitřní Asie. Protože útočníci z Vnitřní Asie postupně svými vojenskými schopnostmi Číňany převýšili, hledali Číňané

útěchu ve svých společenských zvyklostech a institucích a v pocitu kulturní nadřazenosti - tedy v tom, co jim cizí vítěz nemohl vzít.

Musíme si tedy uvědomit, že vedle Číňanů součástí čínských dějin tvoří také národy Vnitřní Asie, které vyvíjely tlak na vlastní čínskou společnost a opakovaně podnikaly nájezdy na čínský stát, jehož nedílnou součástí se nakonec samy stávaly, a musíme proto rozšířit svůj pohled na dějiny Číny o pohled na dějiny národů Vnitřní Asie. Dodnes čínský stát přiděluje „autonním oblastem“ menšinových národů více území než obyvatelstvu chanské národnosti.

ČÁST PRVNÍ

VZESTUP A PÁD DYNASTICKÉ AUTOKRACIE

Historici, podobně jako novináři, jsou neustále nuceni vyslovovat zevšeobecnující soudy o velmi komplikovaných situacích, a proto ochotně činí hlavními aktéry svých líčení vůdčí osobnosti. Stručné odkazy jsou užitečné - viz s oblibou zkratkami označování američtí prezidenti TR, FDR, IKE, JFK, a dokonce i populární „Bush“. Tento mimořádný zájem o významné osobnosti se může stát zavedenou zvyklostí, obdobně jako je zvykem v diplomatické praxi, že všechny zprávy z velvyslanectví v cizí zemi musí být odesílány jménem velvyslance. Oč výlučnější bylo tedy ve staré Číně postavení císaře, názvem jehož panovnické éry se datovaly i záznamy v historických kronikách, asi jako kdyby se náš kalendář nepočítal na roky 1991 a 1992, ale jako Bush 3 a Bush 4. Stojí vůbec za námahu říkat, že císař byl autokrat? Čím jiným mohl být?

Ovšem autokracie je záležitostí míry a bere na sebe různé formy. Z jedné strany může být definována jako schopnost vládce prosadit svoji vůli ve státě a ve společnosti. Pak hraničí s despocií či tyraníí a přinejmenším stojí nad zákony, je sama sobě zákonem, vytvářejíc své zákony, aniž by jimi byla kontrolována. Avšak autokrat, jakým byl čínský císař, ve skutečnosti žil v neustálém zápase osobních zájmů se svou pověstí, procedurálními pravidly a morálními výtkami. Potřeboval týmovou spolupráci, dobré informace a kompetentní rady. Tak například procedurální pravidla od něj mohla žádat, že smí jednat pouze tehdy, když mu záležitost byla formálně předložena, nebo tehdy, když někdo jiný připravil návrhy možných řešení, z nichž si měl vybrat. Jeho podřízení měli proti němu početní převahu a mohli se střídát v práci a odpočinku. Pro takového autokrata bylo těžké uhájít si osobní svobodu, zejména v dobách, kdy byl kladen důraz na císařské obřady a ceremonie. Byl obtížen mnoha povinnostmi a celým systémem manipulován - ve dne dvořany a v noci harémem. Skutečně život, v němž nebylo chvilky klidu!

Příští kapitoly budeme věnovat různým stránkám čínského autokratického systému, nicméně martyrii života v paláci se

vyhneme. Zaměříme se spíše na jiné aspekty autokracie, které se zdají být v případě dějin Číny zvláště významné. Především si povšimne toho, nakolik všezahrnující byla autorita císaře, jako by čínský císař měl poslední slovo v úplně všech záležitostech. V důsledku toho jsme svědky politizace každé maličkosti, počínaje oblečením a konče způsobem chování, knihami či obrazy. Každý čin každého jednotlivce mohl mít politický význam. A konečně, císař se velmi pečlivě bránil vzniku mocenské konkurence, včetně existence nezdaněných příjmů, která by mohla ohrozit jeho monopol moci. Stručně řečeno, instituce císaře se v Číně v některých dobách stávala zdatnou vedoucí silou a nejspíš přispěla k časnému rozkvětu čínského státu a kultury. Nemůžeme tvrdit, že vše bylo dílem císaře - ani zdaleka ne - nicméně můžeme pohlížet na životaschopnost instituce císařství jako na přibližné měřítko soudržnosti a jednoty čínské společnosti. Jak dlouho však mohlo silné vedení vydržet nápor rostoucí státní mašinérie?

1

POČÁTKY: ARCHEOLOGICKÉ OBJEVY

Čína v paleolitu

Jednou z raných forem kulturního imperialismu Západu vůči Číně bylo přesvědčení některých archeologů a učených vědátorů, že čínská civilizace neměla žádnou vlastní prehistorii a že náhle povstala působením jednotlivých znaků kultury, jako je pěstování pšenice, keramika, písmo či koňský povoz, které se sem rozšířily ze západní Asie. Na Čínu se tito vědci dívali jako na „osmotickou civilizaci“, po částech prosakující ze Západu přes Střední Asii. Tyto názory, založené na neznalosti, byly již dávno vyvráceny. Dříve rozšířený důraz na difúzi kulturních znaků z jednoho centra ustoupil poznání, že primitivní lidé v různých částech světa mezi sebou pravděpodobně v průběhu věků udržovali čilé kontakty.

V Číně je studium vlastní prehistorie na základě vykopávek vynálezem moderní doby. Do jisté míry lze tvrdit, že modernizace celé společnosti, která zde právě nyní probíhá, vděčí za svou existenci také rozvoji archeologie započatému ve dvacátých letech. Úsilí o modernizaci státu, zpočátku pod vedením Kuomintangu a později, v další fázi moderní revoluce, za komunistů, doprovázel vědecký objev čínské prehistorie. Tento příběh se odvíjí stále dál. Jeho význam spočívá v tom, že odhaluje kontinuitu kultury, a ukazuje, jak některé charakteristické rysy dnešní Číny, například autokratická vláda, pocházejí přímo z prehistorických dob.

Od severu k jihu se celou Čínou táhnou dvě horská pásma: jedno z nich s občasným přerušením sleduje mořské pobřeží, táhne se od severovýchodu (dřívějšího Mandžuska) skrze provincii Šan-tung a podél jihovýchodního pobřeží do Hongkongu a na ostrov Čaj-nan. Druhé pásmo je vnitrozemské, nalézá se na východním okraji Středoasijského plata, od provincie Šan-si na severu pokračuje na jih skrze S'-čhuan k pohořím jihozápadu. Na východ od severní poloviny tohoto pásu hor se rozkládá Severočínská rovina. Na okraji této roviny, čtyřicet čtyři kilometry jihozápadně od Pekingu poblíž dnešní vesnice Čou-kchou-tien jsou vápencové kopce s mnoha jeskyněmi. Jedna zvláště velká jeskyně dosahovala původně rozlohy srovnatelné s fotbalovým hřištěm (150 krát 45 metrů a v jednom místě 36,6 metrů na výšku). Na severovýchodě měla jeskyně malý vchod. Tuto jeskyni poprvé osídlil lidský rod zhruba před 400 000 lety a osídlení trvalo bez přerušení 200 000 let, až do doby, než se jeskyně téměř úplně zaplnila odpady.

Jaký úžasný nález pro archeology! V roce 1921 byl jeden zub z této lokality identifikován jako zub primitivního předchůdce člověka. První lebka byla nalezena v roce 1929. Pečlivé vykopávky z let 1921-1937, obnovené roku 1959, doposud odkryly přes sto tisíc kamenných nástrojů, přes stovku zubů, čtrnáct lebek, a mnoho dalších kostí celkem asi ze čtyřiceti jedinců druhu *Homo erectus*, velmi podobného jiným raným formám lidského rodu objeveným na Jávě (1891), v Evropě, na Předním východě a v Africe.

Byli to lidé malého vzrůstu. Pekingský muž měřil na výšku necelých 1, 6 metru, pekingská žena kolem 1, 4 metru. Měli silné lebeční kosti a ustupující brady, avšak kapacita jejich mozku byla 850-1300 cm³ (proti 775-900 cm³ člověka z Jávy a 1350 cm³ raného *Homo sapiens*) Byli to lovci, rybáři a sběrači a používali oheň; osvětlovali jí jeskyni a upravovali na něm maso - ze sedmdesáti procent se jednalo o vysokou zvěř. V obydlí Pekingského člověka však byly nalezeny také kosti leoparda, medvěda, šavlozubého tygra,

hyeny, slona, nosorožce, velblouda, vodního buvola, divokého prasete a koně. V jeskyni se nenalezly žádné hroby ani kompletní kostry, avšak některé lebky byly proražené, z čehož usuzujeme, že Pekingský člověk byl částečný kanibal, nebo alespoň lovec lebek, který si pochutnával na mozku svých obětí. To vše dohromady znamená, jak říká K. C. Chang (1986), že nález Pekingského člověka je „obrovským úlovkem paleoantropologie“.

TABULKA I. PREHISTORIE ČÍNY

1 000 000	200 000 př. n. l.	starší paleolit
400 000	200 000 př. n. l.	Homo erectus (Pekingský člověk)
200 000	50 000 př. n.l.	střední paleolit raný Homo sapiens
50 000	12 000 př. n. l.	mladší paleolit Homo sapiens sapiens
12 000	2000 př. n. l.	neolit
8000	5000 př. n. l.	počátky zemědělství
5000	3000 př. n. l.	malovaná keramika kultury Jang šao
3000	2200 př. n. l.	černá keramika kultury Lung šan
2200	500 př. n. l.	doba bronzová
2200	1750 př. n. l.	Sia
1750	1040 př. n. l.	Šang tzv. Tři dynastie
1100	256 př. n. l.	Čou
600	500 př. n. l.	počátky doby železné

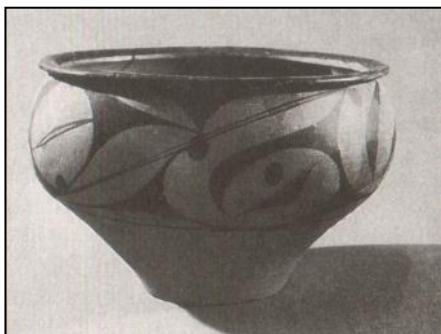
Přišly i další objevy. Stavby silnic, železnic, přehrad a kopání různých základů vedly po roce 1949 k odhalení stovek nových archeologických nalezišť. Roku 1964 byla v provincii Šen-si objevena další lebka Homo erectus, snad jen poněkud primitivnější než jsou lebky Pekingského člověka. Štípané kamenné nástroje a

lidské fosilie staré 400 000 až 200 000 let (tj. ze staršího paleolitu; tab. č. I) z více než deseti nalezišť ukazují, že Homo erectus byl v Číně kdysi značně rozšířen, zejména na území dnešních provincií rozkládajících se v západním horském pásu. V letech 1980-1981 byla nalezena lebka i na východě, v provincii An-chuej, a roku 1984 část kostry v provincii Liao-ning. Další nálezy stále pokračují.

V několika lokalitách, kde v průběhu posledních sedmdesáti let probíhaly vykopávky, byly nalezeny pozůstatky raného Homo sapiens zhruba 200 000 až 50 000 let staré (střední paleolit). Před padesáti až dvanácti tisíci lety (mladší paleolit) byl v několika místních kulturách po celé Číně, jejichž počet se blíží desítky, rozšířen Homo sapiens (tj. mladší varianta druhu). Obvykle se usazoval v místech, kde hory přecházely v nížinu a lov mohl být doplňován rybolovem a sběrem. Soudě podle nalezených kamenných nástrojů měly jednotlivé kultury některé společné rysy, nicméně již v těch pradávných dobách jsou na nich patrné výrazné regionální rozdíly. Tyto lokality byly nalezeny na středním toku Žluté řeky, v oblasti Ordosu, na sprašové náhorní rovině v provincii Šen-si a na západním okraji Severočínské roviny - například se zdá, že těmto lidem sloužila v této době Horní jeskyně u Čou-kchou-tienu jako pohřebiště. Bylo tam nalezeno sedm lebek, všechny proražené. Podle K. C. Changa a dalších archeologů člověk starší doby kamenné v Číně nebyl jen pouhým štípačem kamenných nástrojů, v těchto prastarých kulturách se již začaly vyvíjet základní přístupy k pojetí příbuzenství, autority, náboženství a umění, jak se s nimi v Číně setkáváme dodnes.

Čína v neolitu

Pro neolit, který začal v Číně zhruba před 12 000 lety, je charakteristické šíření usedlých zemědělských komunit. V té době Žlutá řeka a řeka Jang-c' ještě neuložily všechny náplavy, které dnes vytvářejí roviny mezi horskými pásmy na západě a na východě. Tam, kde se dnes mezi provinciemi Šan-si*) a Šan-tung táhne Severočínská rovina, byla převážně jezera a mokřiny; Šan-tung byl téměř

Červeně zdobená keramika kultury Jang-šao (kol. 3000 př.n.l.) vyniká jemným zpracováním a dekorem

ostrovem odděleným od pevniny. Na území dnešních provincií Che-pej a Che-nan se ještě rozkládaly močály, obyvatelné byly pouze částečně. Řeka Jang-c', tam kde protéká centrální Čínou, byla obrovským jezerem. Na území provincií Chu-nan a Chu-pej nebylo ještě možné obdělávat půdu, nehodila se ani pro pěstování rýže. Hory byly hustě zalesněné a plné zvěře. Zdomácnění zvířat, jako je pes a prase, nepředstavovalo žádný problém ve srovnání s kultivací zemědělských plodin. Ta vyžadovala, aby vytrvalé planě rostoucí rostliny, které nejspíš začali zdejší lovci, rybáři a sběrači používat jako potravu, byly nahrazeny jednoročními zrninami, zasévanými a sklizenými v pravidelném rytmu. Velmi teplé a vlhké podnebí paleolitické Číny se ještě neproměnilo v dnešní, mnohem chladnější a sušší. Neolitické zemědělství nejspíše vznikalo v okrajových oblastech, kde horský les ustupoval obdělávatelné stepi a kde přežití člověku usnadňovala, nezávisle na úspěchu zemědělství, hojnost rostlin a zvěře.

Nálezy z tisíců neolitických lokalit svědčí o počátcích usedlého zemědělství pod jižním obloukem Žluté řeky, na pomezí

Hlava bohyně, kultura Chung-šan, severovýchodní Čína, přibližně 3500 př.n.l. Tato hliněná soška představuje nejstarší doposud známé zobrazení božstva v Číně.

mezi zalesněnými pahorkatinami a bažinatými nížinami. Například 4000 let př. n. l. se vesničané z Pan-pcho (na území dnešního města Si-anu) živili převážně prosem a potravu si doplňovali lovem a rybařením. Z konopí vyráběli látky. Obydlí si stavěli do skupin, které naznačují příbuzenské jednotky. Z nalezených hrotů střel je zjevné, že lovili lukem a šípy. Jejich hlavními domácími zvířaty byli prasata a psi, obilí se skladovalo v keramických zásobnicích zdobených

vyobrazením ryb, zvířat a rostlin a také symboly, které zřetelně značí rodovou příslušnost. Paralelně s touto severočínskou kulturou „malované keramiky“ (nazývanou kultura Jang-šao) existovaly další podobné kultury objevené v lokalitách na jihovýchodním pobřeží, na Tchaj-wanu a na dolním toku Jang-c', kde se již začínala pěstovat rýže.

Kulturu malované keramiky někde překrývá kultura tenčí, lesklé černé keramiky (tzv. kultura Lung-šan) rozšířená ve větší míře v severní Číně, jakož i v údolí Jang-c', a dokonce až na jihovýchodním pobřeží. Tato kultura dosvědčuje značnou expanzi neolitického zemědělství s mnoha regionálními subkulturami. Z povahy archeologických nálezů vyplývá, že neolit se z paleolitických počátků vyvinul na čínském území v několika centrech.

Jedním z přínosů neolitu v Číně byl vynález výroby hedvábí. Pracné a náročné pěstování bourců a výroba hedvábí jsou na čínském venkově známy po tisíciletí. Je to složitá procedura, při níž musí být bourci krmeni množstvím morušového listí, musí se jim pomáhat v období „spánku“, kdy převlékají kůži a pak spřádají kokony, a konečně je třeba kokony rozmotat a získat z nich vlákna surového hedvábí. Na necelých sedm kilogramů kokonů, z nichž se nakonec získá zhruba tři čtvrtě kilogramu surového hedvábí, spořádají housenky kolem čtyřiceti pěti kilogramů morušového listí. Domácí výroba hedvábí se rozšířila v severní Číně za neolitu a zůstala výhradně čínskou záležitostí až do 6. století n. l., kdy byly housenky bource propašovány na Západ.

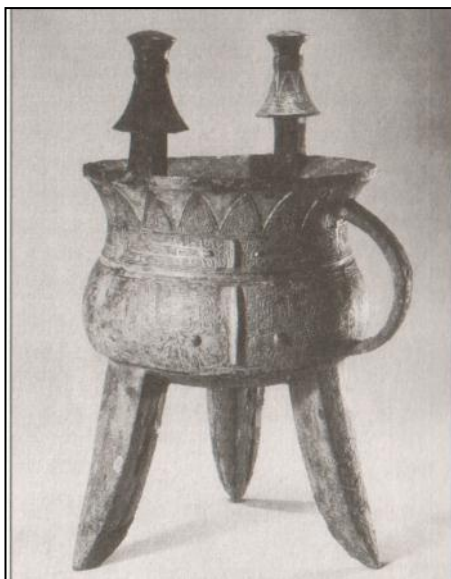
Archeologické objevy pozůstatků doby Šang a Sia

Z legendárních Tří dynastií čínského starověku - Sia, Šang a Čou - je pouze nejmladší Čou známa přímo z vlastních písemných záznamů. Seznam třiceti králů a sedmi postupně vznikajících hlavních měst dynastie Šang byl zapsán až v kronikách sestavených během následující dynastie Čou a krátce po jejím pádu. Až o mnoho staletí později se starožitníci sungské doby

Břišní část želvího krunýře popsaná textem věštby. Dynastie Šang. Věštebné nápisy na želvích krunýřích a lopatkových kostech hovzího dobytka představují nejstarší čínské písemné

(960-1279) začali zajímat o bronzové rituální nádoby z dynastie Šang, některé ozdobené nápisy. Avšak teprve roku 1899 si učenci všimli tzv. „dračích kostí“ popsaných archaickým písmem, které byly na prodej v čínských lékárnách. Koncem dvacátých let tohoto století soukromí sběratelé vysledovali zdroj těchto původně věšebných kostí do lokality nedaleko An-jangu v provincii Che-nan, na sever od Žluté řeky. Roku 1928 archeologové čínské státní instituce Academia Sinica zahájili v An-jangu systematické vykopávky posledního šangského hlavního města, které přerušila až japonská okupace v roce

Rituální bronzová trojnožka, dynastie Šang, 13.-12.století př.n.l.

1937. Po roce 1950 bylo objeveno ještě jedno starší šangské hlavní město poblíž dnešního Čeng-čou.

V těchto šangských metropolích se nacházel královský palác a rezidence vyšších vrstev. Byly to stavby s dřevěnými krovky nesenými sloupy vztyčenými na platformách z udusané hlíny a měly již všechny základní rysy architektury, kterou dnes obdivujeme v Zakázaném městě. V An-jangu byly odkryty základy padesáti tří domů z udusané

hlíny tvrdé jako cement a s kamennými patkami četných sloupů. Nedaleké podzemní komory byly zřejmě užívány jako skladiště a obydlí služebnictva. Aristokracie si udržovala řemeslníky z různých oborů, jako bylo lití bronzu, které dosáhlo mimořádně vysoké úrovně, výroba keramiky a mnoho dalších. Bronzy šangské doby, kvalitou provedení nikdy nikým nepřekonané, patří k vrcholným uměleckým

výtvarům lidstva. Ve službách šangských králů působili věštcí, kteří vládli uměním písma a praktikovali skapulimancii (tj. věštbu pomocí lopatkových kostí hovězího dobytka a břišních částí želvích krunýřů, k nimž se přiblížil rozžhavený předmět, v jehož žáru kosti popraskaly. Věštcí tyto praskliny vykládali jako vzkaz zemřelých předků, který na kost zaznamenali i s otázkou). Tak vznikly ony slavné věštebné „dračí“ kosti, které dovedly archeology až do An-jangu. Těchto kostí bylo shromážděno na 100 000. Z otázek a odpovědí na nich zaznamenaných si můžeme udělat představu o luxusním životě šangské aristokracie. Bojovali ve vozech tažených koňmi, lovili pro zábavu, pořádali nádherné obřady a ceremonie, k službám měli písaře a řemeslníky, živili je rolníci z okolních zemědělských vesnic, kteří bydleli v nehlubokých zemljankách. Šangská společnost byla již výrazně hierarchizovaná.

Za tehdejšího teplejšího a vlhčího podnebí byl hlavním domácím zvířetem vodní buvol, který byl chován ve velkých stádech, soudě podle množství buvolích kostí potřebných pro skapulimancii a podle počtu zvířat po stovkách obětovaných při různých obřadech. Formou již zcela ritualizovaných náboženských obřadů prokazovali panovníci úctu předkům. Hluboko pod zemí v královských pohřebních komnatách byly nalezeny četné vzácné předměty a obětovaná zvířata i lidé. K. C. Chang dochází k závěru, že tyto pohřby názorně ukazují rozvrstvenost šangské společnosti, kde příslušníci nižších vrstev byli obětováni při náboženských obřadech. Vykopávky v An-jangu zřejmě odhalily pouze nejuzší centrum kolem královského paláce, metropole se rozkládala na mnohem větší ploše. Četné další šangské lokality byly objeveny na dalších místech v severní Číně a v provincii S'-čchuan.

Šangští králové demonstrovali svoji moc také při mobilizaci pracovních sil pro veřejné stavby. Šangské hlavní město v Čeng-čou bylo obeháno hradbami z udusané hlíny přibližně čtvercového tvaru o celkové délce zhruba 6,5 kilometru a přes 8 metrů vysokými. Hlína

byla dusána postupně v tenkých vrstvách do dřevěného bednění; takto postavená zeď je stejně pevná, jako by byla z betonu. Tato stavební technika, známá již z lokalit lungšanské kultury, se uplatňovala po celé období čínských dějin.

Bronzové rituální nádoby dynastie Šang. Technologie dokonalého zpracování šangských bronzů dodnes nebyla překonána.

Z udusané hlíny byly postaveny i hradby metropolí dynastie Ming (1368-1644) v Nankingu a v Pekingu o tři tisíce let později. Mingské hradby byly mohutnější, vysoké skoro 13 metrů, v Nankingu dlouhé téměř 34 kilometrů a v Pekingu 37 kilometrů. Zvenku byly navíc obloženy cihlami, jinak se ale stavěly stejným způsobem jako za dynastie Šang, tj. za hromadného využití nucené pracovní síly. I v jiných částech světa byly postaveny různé pozoruhodné stavby s využitím velkého množství nucené pracovní síly, například pyramidy v Egyptě, avšak v Číně tato tradice přežila až do současnosti.

V roce 1959 byla v Er-li-tchou (ve městě Jen-š' nedaleko Luo-jangu, přímo na jih od Žluté řeky) odkryta další lokalita s

rozlehlými palácovými stavbami, která pravděpodobně byla hlavním městem dynastie Sia. Erlitchouská kultura byla široce rozšířena v oblasti severozápadního Che-nanu a jižní Šan-si. Navazovala bezprostředně na lungšanskou kulturu černé keramiky a předcházela raným Šangům. Radiokarbonová metoda datuje nálezy do období mezi lety 2100 a 1800 př. n. l. Díky těmto nálezům, které ani zdaleka nejsou posledními, získaly dvě z legendárních Tří dynastií, dynastie Sia a dynastie Šang, hmatatelnou podobu. Co se z ní dovidáme o počátcích Číny?

Především se zdá, že přechod od nesčetných vesnic neolitické lungšanské kultury k metropolím Tří dynastií doby bronzové byl zcela hladký. Tři dynastie lze chápat jako postupné fáze ve vývoji jedné a téže kultury. Z nalezených nástrojů a zbraní, keramiky a bronzových nádob i podle postupu domestikace zvířat a kultivace obilnin a podle uspořádání sídel a hrobek, identifikovaných náboženských praktik a způsobu vlády je patrný vysoký stupeň homogenity a kontinuity mezi jednotlivými obdobími. Nová dynastie se dostávala k moci válkou, avšak nejsou zde žádné stopy násilného vniknutí cizí kultury zvenčí. Navíc, dynastie Sia, Šang a Čou měly svá centra ve třech různých oblastech a zřejmě po určitou dobu tyto dynastie existovaly paralelně (mapa č. 5).

5. Tři dynastie: Sia, Šang a

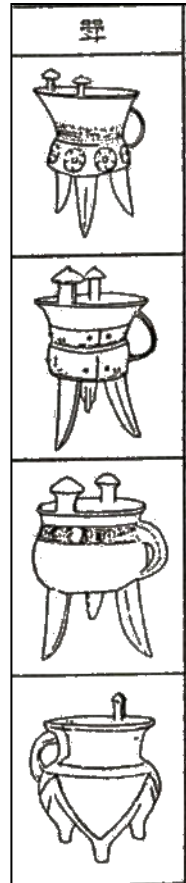
„Následnictví“ Čouů po Šanzích spočívalo především v tom, že se dominantní vliv v severní Číně přesunul z jednoho centra do druhého.

Za druhé, vykopávky v uvedených starověkých metropolích svědčí o síle královské moci založené na usedlém, k půdě připoutaném zemědělství, nikoliv na pohyblivém obchodě orientovaném k vodním cestám. Samozřejmě, že mušle kauri nalezené v An-jangu se sem musely dostat z mořského pobřeží. Neolitické obyvatelé východní Asie se projevili jako schopní mořeplavci, kdykoliv se jim k tomu naskytla příležitost. Důkazem je neolitická lokalita objevená na severním Tchaj-wanu a datovaná do období 4000-2500 př. n. l. (a na jižním Tchaj-wanu nálezy o něco mladší, z období 2500-400 př. n. l.) to znamená osídlení na ostrově dnes 160 kilometrů vzdáleném od pobřeží provincie Fu-t'ien. Protože mezi pevninou a ostrovem neexistovalo žádné suchozemské spojení a překonat moře, byť tehdy o něco mělčí, bylo stejně obtížné jako dnes, musíme dojít k závěru, že lidé, kteří v neolitu sídlili podél mořského pobřeží, neměli talent jen pro zemědělství, ale vyvinuli také značnou schopnost mořeplavby. Tak proč se vlastně v Číně nerozvinul námořní obchod srovnatelný s námořním obchodem ve Středozeří a na Středním východě? Rozdíly ve vývoji obou oblastí způsobila shoda okolností - odlišné zeměpisné podmínky: ve východní Asii se v relativně nevelké vzdálenosti od pobřeží, dosažitelné lodí a přístupné námořnímu obchodu, nacházelo jen velmi málo raných sídlišť. Čínská lodní doprava se tedy rozvíjela na řece Jang-c', dále podél pobřeží, zejména mezi provincií Šan-tung a jižním Mandžuskem, nicméně tam, kde chyběly dosažitelné cizí země, prostě nemohlo dojít k rozvoji rozsáhlejšího námořního obchodu.

Vzestup ústřední moci

Nálezy keramiky jangšaoského a později lungšanského typu v řadě míst na Severočínské rovině, podél Žluté řeky a na dolním toku Jang-c' názorně dokládají diferenciaci místních kultur. Mezi neolitickými zemědělskými vesnicemi postupně narůstaly kontakty, vytvářela se síť příbuzenských a spřátelených vztahů, a ta zakládala podmínky pro vznik rozsáhlejšího státního útvaru s jedinou metropolí. Soudě podle pozdějšího vývoje si zřejmě jednotlivé rody, odvozující svůj původ z širších kmenových společenství, budovaly vlastní města obehnaná hradbami. Šangské věštební kosti uvádějí jména více než tisíce takových měst. Jednotlivé rody v čele s patriarchou navazovaly prostřednictvím sňatků svazky s jinými rody, usídlenými ve vlastních hrazených městech. Dále se mohly oddělit boční větve rodu, když se část rodu přestěhovala do nového města. Na tomto základě postupně vznikl propracovaný systém hierarchizovaných společenských vztahů.

Ke konci 3. tisíciletí př. n. l. se současně se vznikem prvního rozlehlejšího státního útvaru podřízeného jedné ústřední moci, rozvíjí také výroba bronzu z mědi a cínu, které se v té době hojně těžily na severu Číny. Slévání bronzu bylo pravděpodobně dalším přirozeným krokem ve vývoji techniky, která zpočátku umožnila tvarování a vypalování jangšaoské a lungšanské keramiky a výrobu drobných kovových předmětů, jako byly například měděné nože. Není důležité, zda technika odlévání bronzu byla v Číně vyvinuta samostatně,

Různé tvary trojnožek z doby dynastie Šang. Trojnožka je pro čínskou kulturu charakteristická od neolitu a její tvar postupně prošel různými proměnami.

nebo zda byla importována zvenčí. Mnohem podstatnější je samotný fakt výroby bronzu. Ta vyžadovala silnou autoritu, která by dokázala zorganizovat těžbu a přepravu měděných a cínových rud. Při práci v primitivních dolech horníci kutali pod zemí v kleče, v příkrčené poloze, a vydolovanou rudu tahali na jednoduchých „sáňkách“ úzkými a nevětranými štolami - byla to dřina vhodná pro otroky a vězně. Obdobné příklady ostatně známe i z evropských dolů 19. století. Odlévání metodou do formy po částech zase vyžadovalo stovky zručných řemeslníků, kteří by dokázali připravit a náležitě zpracovat roztavený kov. Na základě výroby rituálních bronzových nádob se tedy dovídáme tyto informace: především, že králové přisuzovali zásadní význam obřadům coby projevu své moci; a za druhé, že měli moc shromáždit značný počet lidí a přimět je k práci na společném úkolu - těžbě rud a odlévání kovů.

Víme, že vládcové dynastie Sia i Šang stvrzovali vlastní právo vládnout prostřednictvím propracovaných a dramatických rituálů; zejména to byly šamanské obřady, během nichž kněz (šaman), často sám vládce, vcházel ve styk s duchy předků a zabezpečoval si tak jejich pomoc a radu. Pomáhala mu při tom určitá zvířata, o nichž se věřilo, že jsou skrze totem spjata s předky. Na šangských rituálních nádobách byla tato zvířata zobrazena zvířecím ornamentem, zejména dvojitou zvířecí maskou (tchao-tchie, mnohem starší obdoba například totemových sloupů amerických Indiánů). Pomocí kultu předků si místní vládci zajišťovali legitimitu moci. Někteří se stali pány nad skupinou měst, které spolu navzájem zápolily, později soupeřily celé rozsáhlejší oblasti, dokud se na zřetelně vymezeném území neustanovila jedna vládnoucí dynastie.

Expandující státní moc zasáhla i sídliště kultur v neolitickém stadiu, která ještě nedospěla do doby bronzové. Bronzové zbraně představovaly velkou výhodu; také víme, že Šangové po roce 1200 ve svých výbojích s úspěchem používali válečné vozy tažené koňským spřežením, podobné těm, jaké zhruba od roku 1500 př. n. l. používali

válečníci v západní Asii. Není pochyb, že myšlenka válečných vozů přišla do Číny přes Střední Asii ze Západu. Válečný vůz doprovázeli pěšáci vyzbrojení kopími, luky a šípy. Posádka vozu byla tříčlenná - uprostřed stál vozataj a po boku měl z jedné strany bojovníka s mečem (případně halapartnou) a z druhé lučištníka. Bronzové součástky umožňovaly snadný pohyb vozu. Vojenskou jednotku tvořili nejspíš mužové z blíže spřízněné skupiny rodin uvnitř rodu. Zachovaly se zmínky o tisícíhlavých vojenských oddílech, které zajaly tisíce zajatců, z nichž stovky pak byly obětovány při náboženských obřadech. Král své výlučné postavení formálně zakládal na osobních kvalitách, ale není pochyb o tom, že mu vydatně pomáhala také silná armáda.

V době Sia a Šang měli vládcové ještě jeden nástroj šíření sféry vlivu - budování nových měst. Města nevznikala živelně, na křižovatkách obchodních cest nebo v důsledku migrace obyvatelstva, ale byla plánována a budována z vůle místních vládců. Vládece vyhlásil, že dává postavit nové město v oblasti, kde se mělo začít s obděláváním půdy a tento úkol poslal vykonat vybranou část obyvatelstva některého ze svých stávajících měst. V Knize písní (Š'-ťing) je báseň, jež líčí založení nového města způsobem vzdáleně připomínajícím pronikání amerických pionýrů do posud neobsazených oblastí.

*Narýsoval hranice pozemků, malých a velkých,
přidělil půdu k obdělávání, změřil její šířku i délku,
od východu k západu.....
Pak povolal Velkého mistra stavitele,
i Velkého mistra veřejných prací
a kázal jim stavět město.
Napínají se provazy,
praská dřevěné bednění,
do výše se bude tyčit Chrám předků.
Buší a buší do sypané hlíny,*

*dusají, dusají do bednění zem.
Pak vztyčili vnější bránu,
brána se vypíná k nebesům.
Pak vnitřní bránu vztyčili,
pevnou bránu ve vnitřních hradbách.
A vztyčili mohutnou hliněnou platformu,
kde budou ohlašovány válečné výpravy.*

Válka a obchod zřejmě nebyly při expanzi státu o nic důležitějšími faktory než nadřazené postavení krále, vyplývající z jeho rituálních a liturgických rolí, při nichž komunikoval s předky a se silami přírody. Jak poznamenává David Keightley, králova častá putování možná svědčí o tom, že byl, podobně jako kdysi karolínští panovníci Francie, hlavou patrimoniálního státu, dosud jen částečně spravovaného byrokracií, státu spíše teokratické než sekulární povahy.

Západní Čou

Vítězstvím Čouů nad dynastií Šang definitivně vzniká čínský stát. Nové archeologické objevy, nápisy na bronzích a nedávno objevených čouských věštebných kostech, potvrzují pravdivost

Nefritové figurky dívky a chlapce. Dynastie Šang, An-jang. Obě postavy mají tělo zdobené tetováním a ve vlasech nápadné jehlice.

písemných záznamů místních jmen, jmen osob a událostí zaznamenané ve starověkých kanonických knihách a nejstarších historických kronikách.

Lid čouských kmenů odedávna přicházel do styku se severními nomády a s prototibetskými Čchiangy na západě. Čouové si záhy osvojili schopnost soužití s lidmi rozličných kultur. Poté, co se čouští vládci usadili v údolí řeky Wej, stali se vazaly Šangů a zůstali jimi tak dlouho, dokud nebyli dost silní na to, aby Šangy kolem roku 1040 př. n. l. porazili. V této válce bojovali na každé straně muži ze sedmi až osmi set vesnic, či miniaturních „států“.

Vítězní Čouové si vybudovali nové hlavní město v dnešním Si-anu (Čchang-an). Sem převezli do zajetí mnoho elitních šangských rodin, jejichž příslušníci zde pak řídili stavební práce. Jejich znalosti byly využity také v rituálu a ve státní správě. Další šangské obyvatelstvo bylo přestěhováno do západních krajů, kde mělo osídlit a obdělávat do té doby pustou zem. Cho-yun Hsu a Katheryn Linduffová (1988) docházejí k závěru, že vládnoucí čouské rody postupně splynuly s šangskou elitou.

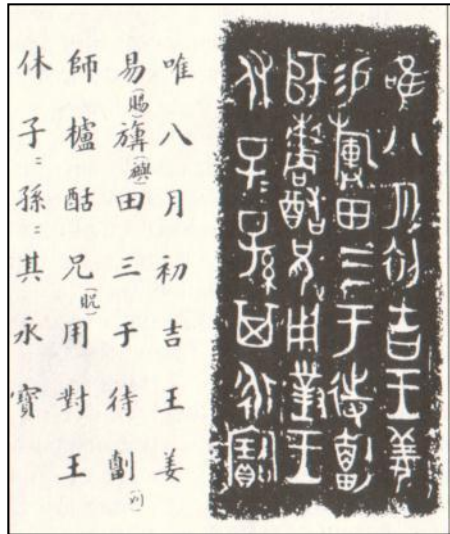

Čouská rituální trojnožka. Čouové převzali technologii výroby bronzů od Šangů, jejich bronzů však z počátku působí méně vytříbeným dojmem.

Po podmanění východní roviny rozšířili Čouové svoji moc také na severozápadě, kde porazili nomády, a dále na jihu, v oblasti řek Chan a Jang-c', a na jihovýchodě podél řeky Chuaj. Postavení si upevnili zřízením sítě mocenských vztahů, které bývají označovány jako „feudální“. Synové čouských vládců dostávali v léno (feng-t'ien) padesát i více vazalských státeků. Obřady čouské investitury

představují složitě propracovaný rituál delegování moci, která má smluvní povahu. Čouský král věnoval svému vazalovi symbolické rituální dary a spolu s nimi mu světil lid určitého území. Lidé byli důležitější než půda a stávalo se, že celé komunity odvozující svůj původ od společného předka, byly přestěhovány do jiné oblasti a spolu s místním obyvatelstvem se staly součástí nového vazalského státu.

Čouové pokračovali v šangském zvyku zakládat politickou organizaci na příbuzenských vztazích, zároveň však svoji legitimitu postavili na nový základ, na teorii tzv. „mandátu Nebes“. Zatímco Šangové se dovolávali zemřelých předků a obraceli se k nim s prosbami o pomoc, Čouové začali odvozovat svoji moc od neosobního, univerzálnějšího božstva, Nebes (Tchien), která mohla udělit mandát (tchien-ming) kterékoliv rodině, jež si mravními kvalitami vysloužila právo vzít na svá bedra zodpovědnost za všechny lid. Toto učení zakládalo povinnost vládyce zodpovídat se ze svých činů vyšší mravní autoritě, jíž je podřízeno celé lidské společenství. Na rozdíl od západního dědičného práva králů na trůn, posvěceného boží milostí, jež se zakládalo výhradně na

Na bronzových nádobách nalézáme různé, zejména dedikační nápisy, včetně datování. Tento nápis pochází z trojnožky z předešlého obrázku a dovidáme se z něj, že nádoba byla vyrobena v 11. stol. př. n. l. (Vedle otisku původního textu je uveden přepis v moderním písmu.

původu, čínské učení o mandátu Nebes stanovilo pro držitele moci morální kritéria.

Čouskou ústřední moc doprovázelo do jisté míry šíření akulturace těch, kteří se Čouům podřídili, v neposlední řadě daná přijetím rituálů a administrativy, jakož i písma, které sloužilo obojímu. Hlavním proudem čínské kultury se stala kultura Centrální roviny (Čung-jüan), oblasti, kde se nacházely metropole Šangů i Čouů. Periferie obývali lidé nečínského původu, jejichž odlišný kulturní status byl na první pohled zřejmý z nečínských jmen, zachycených v transliteraci. Patří sem polonomádské kmeny na severu, severovýchodě a severozápadě a různé kmeny jižní Číny. Postupně i zde, za přispění smíšených sňatků, postupující akulturace a vlivem počínající byrokratické správy vznikly menší nástupnické státy, které vystřídaly vliv Šangů a Čouů. Tyto státy zdědily nejrůznější místní smíšené kultury a začaly vystupovat jako významné politické celky v období Válčících států, jež začíná kolem roku 400 př. n. l.

Co naznačují nové archeologické nálezy

Starověká Čína se kulturní homogenitou, jak se jeví z archeologických nálezů, výrazně liší od starověkého Předního východu a západní Asie s jejich rozmanitým obyvatelstvem a množstvím různých státních útvarů a kultur. Počínaje rokem 3000 př. n. l. na Předním východě v ohromujícím přívalu politických událostí a válek spolu neustále soupeřili Egypťané, Sumerové, Semité, Akkadové, Amorité (ovládání babylónským Chamurabim), Asyřané, Fénicičané, Chetitové, Médové, Peršané a další. Dějiny Předního východu jsou dějinami plurality a odvety. Zavražování zde napomohlo rozvoji zemědělství v několika centrech - v údolí Nilu, Eufratu a Tigridu a Indu. Vzkvétal zde obchod a spolu s ním mořeplavectví. Bujely jazyky, písma a náboženství. Větší kontrast ve srovnání s Čínou si ani nelze představit.

Přední východ zároveň Čínu předstihl v řadě vynálezů. Malovaná keramika, bronz a vůz tažený koňským spřežením zde byly známy dříve než v Číně, stejně jako o něco mladší umění zpracovávat železo. To přirozeně vede k domněnce, že tyto kulturní vymoženosti byly do Číny importovány. Přesná povaha styků mezi Předním východem a Čínou však dodnes není známa a je předmětem sporů. Víme s určitostí, že některé věci se z Předního východu do Číny nedostaly. Tak například navzdory starším vzorům v Egyptě, Mezopotámii a Indii, na Severočínské rovině kolem Žluté řeky dlouho nevznikl žádný zavlažovací systém. Číňané z období Sia a Šang neužívali kovové zemědělské nástroje ani tažný dobytek a pluh. Na sklonku šangské doby začal být jako dopravní prostředek aristokracie a také jako důležitá součást vybavení armády užíván vůz tažený koňským spřežením, avšak dodnes žádný nálezný nedokládá invazi barbarských válečných vozů ze severovýchodu a ze stepí, kterou do nedávna předpokládali západní historici, analogicky k ranému pronikání vozů na Předním východě.

Rouškou tajemství jsou také zahaleny vlivy přicházející do Číny z jihu. Zdá se, že výroba bronzů byla známa v Thajsku již před rokem 3000 př. n. l. Souvislost thajských bronzů s čínskými je však sporná. Celkově vzato, doklady z Předního východu o časných a extenzivních stycích mezi jednotlivými prehistorickými kulturami vedou k tomu, že spor o přítomnost či absenci „difúze“ hyne na úbytě. Každá velká kultura je výsledkem lokálního vývoje, aniž by mohla zůstat v naprosté izolaci. Lze tedy soudit, že vlivy ze západní Asie Čínu bezpochyby zasáhly cestou jakéhosi „prolínání“, ale nikdy v tak velkém rozsahu, aby oťřásl její kulturní homogenitou.

Tento závěr protirečí raným názorům prvních archeologů, převážně ze Západu, kteří při výzkumu počátků civilizace na čínském území tvrdili, že zásadní podnět sem přišel z Předního východu, přes Střední Asii. Nedávné archeologické nálezy vyvracejí také novější domněnku, že čínská civilizace vyrostla z jednoho centra v severní

Číně a že vývoj od dynastie Sia po dynastii Šang zde byl zcela jedinečný, řečeno slovy P. T. Ho, že zde byla „kolébka Asie“. Jistě, údaje z historických kronik doby Čou o dynastiích Sia, Šang a Čou spolu s archeologickými objevy po roce 1920, přisuzují ústřední roli v dějinách starověké Číny Třem dynastiím. Avšak další archeologické nálezy v celé východní Asii, přestože jsou teprve v počátcích, již odhalily několik různých, byť vzdáleně příbuzných, keramických kultur v oblastech na jih od řeky Jang-c', v S'-čchuanu, na jihovýchodním pobřeží Číny a v severním Vietnamu.

Jedním ze zdrojů síly dynastií Sia a Šang bylo uspořádání, jež vnutily společnosti prostřednictvím rodových svazků a odstupňováním rodů podle jejich hierarchické posloupnosti - to znamená, že boční větve rodu byly trvale podřízené rodu otcovskému. Každý jednotlivec měl určené postavení ve své rodině a také mezi jednotlivými rody panovaly vztahy nadřízenosti a podřízenosti až k nejvyššímu bodu, kde stál panovník. Pozice panovníka dále spočívala na jeho nejvyšší autoritě ve věcech šamanského náboženství a kultu předků, při jejichž obřadech se užívaly bronzové rituální nádoby, a také v záležitostech války, kdy se uplatňovaly vozy tažené koňmi a zbraně s bronzovými hroty. V této již výrazně rozvrstvené společnosti se při pohřbu krále přinášely lidské oběti.

Na druhé straně se zdá, že vzhledem k absenci mořeplavectví obchod ani technické vynálezy výrazněji nepřispěly k růstu centrální politické moci. Objevy archeologů v Číně bývají někdy obtížně pochopitelné pro západního historika, srostlého s dějinami Středomoří, kde první města vznikala na křižovatkách obchodních cest a říše se konstituovaly získáním kontroly obchodu, zejména námořního. Ve starověké Číně se námořní obchod nerozvinul, a proto kupci nenabývali na velkém významu. Ideologie jim nepřisuzovala významné místo ve společnosti a tento postoj usnadnil situaci vládcům pozdějších dynastií Čchin a Chan, když chtěli dostat vzrůstající se kupectvo pod kontrolu.

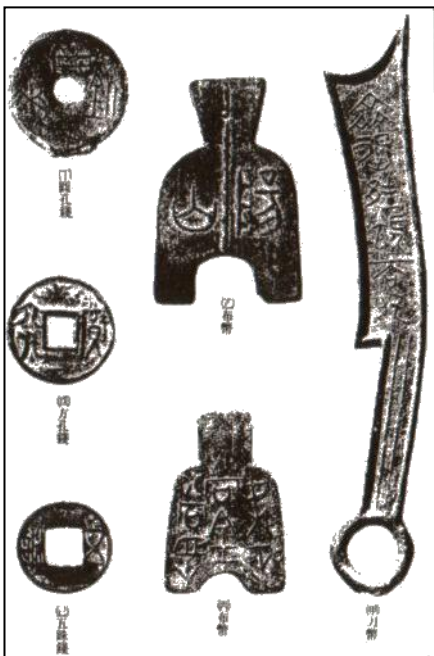
A konečně, nadřazenost panovníka byla dána také jeho výlučným postavením při vytváření zápisů na věšteiných kostech a při zaznamenávání historie. Od samého počátku byla státotvorná moc písma plně ve službách panovníka a zdá se, že písmo se zrodilo nejspíš pro potřeby rodové organizace a vlády, nikoliv ve službách obchodu. Písemné záznamy z šangské doby dokládají, že již v této době existovaly dodnes užívané znaky čínského písma. Ty se zakládají nejen na principu prostého piktogramu, ale vznikají také jako abstraktní popisné značky, a zejména jako znaky vytvořené kombinací kdysi obrázkového znaku s fonetickou složkou. Nejjednodušší znaky čínského písma mají svůj původ v jednoduchých obrázcích a symbolech. Starověký znak označoval „strom“, dva stromy „les“ a tři „hustý porost“. Znaky , , jsou na první pohled snazší k zapsání než „jedna, dva, tři“. označuje ohradu a také „obklíčit“, zatímco menší čtvereček je znakem pro „ústa“ a na základě asociace označuje také díru, průsmyk, přístav apod.

Ani v rané fázi vývoje se ovšem čínské písmo nemohlo rozvíjet na ryze piktografickém základě (jako v citovaném příkladě tři stromů, které společně označí hustý les). Bylo třeba, aby se uplatnila také fonetická stránka jazyka, a tak většina znaků čínského písma vznikla kombinací několika jednodušších piktogramů. Jedna část zpravidla označuje sémantický kořen slova, zatímco druhá podává informaci o jeho výslovnosti. Jako příklad si vezměme třeba využití piktogramu pro „východní stranu“, který se dnes v pekingském dialektu čte tung, (vysloveno rovně a prodlouženě, jako například ve jméně Mao Ce-tung). Každý znak čínského písma se čte jako jedna celá slabika. Po zvukové stránce je čínský jazyk relativně chudý (dnes v něm existuje jen něco přes čtyři sta možných hláskových kombinací, a trpí tudíž značnou homonymií, to znamená, že mnoho různých slov zní stejně, jako třeba kos (pták) a kos (imperativ slovesa kosit) v češtině. Shodou okolností se slovo s významem „mrznout“ v čínštině vyslovuje stejně jako „východní strana“ (tedy tung) a stejně

se vyslovuje i slovo s významem „střešní trám“. A tak, když bylo třeba zapsat sloveso „mrznout“, byl tu po ruce piktogram pro „východní stranu“ tung , ke kterému stačilo připojit značku pro „led“ a vznikl znak tung „mrznout“. K zapsání znaku pro „střešní trám“ se obdobně spojil piktogram s výslovností tung a znak pro „strom“ či „dřevo“, a jejich složením vznikl nový znak, tung „střešní trám“.

Uvedené příklady jsou velmi jednoduché. Vlastně každá jednotlivá část čínského jazyka je velmi prostá. Obtížný je až jazyk jako celek, protože je v něm tolik věcí k zapamatování, tolik významů a tolik literárních a historických narážek. Tak třeba když později autoři slovníků chtěli nějak uspořádat tisíce znaků čínského písma a neměli k dispozici abecedu, nezbylo jim než vypracovat seznam dvě stě čtrnácti klasifikátorů, tzv. „radikálů“, tj. opakujících se součástí složených znaků, zpravidla s

konkrétním věčným významem. Těchto 214 klasifikátorů, vyčleněných pro potřeby slovníků, zhruba odpovídá dvaceti šesti písmenům naší abecedy, avšak jsou méně jednoznačné a mají menší použitelnost než jednotlivá písmena označující hlásky. (Již v šangském písmu se objevují radikály jako je „dřevo“, „ústa“, „srdce“, „ruka“ a označují významové kategorie celých slov.) Skladba jazyka šangských textů respektuje základní pořádek slov: podmět - přísudek - předmět,

*Bronzové mince různých tvarů.
Dvnastie Čou a Chan.*

kteří je stejný, jako v čínském jazyku dnešní doby.

V této době se formovala vládnoucí elita, jejíž základy tvořili šamani a kněží, válečníci, písaři, stařešinové rodu a dohlížitelé nad řemeslníky. Rodící se umění vlády využívalo pro své potřeby rituál, umění, válečnictví, písmo a rodinné konexe, a na základě toho se postupně vytvořilo osobité pojetí kultury. Dalším krokem bylo stvrzení vlastní kulturní nadřazenosti nad okolními národy tím, že ti, kdo dosud neuznali nadřazenost centrální vlády, byli označeni jako „barbaři“ (ve smyslu slova barbaroi, jak se užívalo v řecké kultuře). V kanonických knihách a historických kronikách dostaly tyto národy zvláštní jména: východní barbaři I, jižní barbaři Man, západní Žung a severní Ti. (Když lidé ze Západu poprvé připluli po moři k východnímu pobřeží Číny, byli přirozeně označeni za východní barbary I a tak byli titulováni až do konce 19. století.) Zvyk přísně rozlišovat vlastní kulturu, to co je „uvnitř“ (nej), od cizí, „vnější“ (waj), vedl autory kanonických knih k pojmenování Číny jako „Říše středu“ (Čung-kuo), jež se zrodila na „Centrální rovině“ (Čung-jüan) v dnešní severní Číně. Vliv terminologie kanonických textů z doby Čou je tak velký, že i moderní historici, v Číně, stejně jako na Západě, obvykle popisují starověkou Čínu doby Tři dynastií jako ostrov kultury uprostřed moře „barbarů“, ani zdaleka nedosahujících civilizační úrovně Číňanů.

Nové archeologické objevy však dávají tušit, že skutečnost nebyla tak prostá. Západní Čouové, kteří se smísili s nečínským obyvatelstvem okrajových oblastí na severu a na západě, sice prosazovali civilizační nadřazenost Centrální roviny, zároveň ale tolerovali různé kulturní odlišnosti. Svůj vliv více než válkou a násilím rozšiřovali soustavnou asimilací, založenou na funkčnosti čínského způsobu života a organizace vlády. Politický celek byl definován spíše kulturně než územně.

Když čteme o stálé přítomnosti „barbarů“ na okraji čínské civilizace v průběhu celé její dlouhé historie, uvědomíme si, že od samého začátku „barbaři“ představovali základní kategorii politického systému. Nesmíme přehlédnout víru Číňanů v symbiózu kultury (wen-chua) a momentální moci. Podříditi se vládnoucí dynastii znamenalo přijmout její rituály a kosmologii, která potvrzovala udělení mandátu Nebes vládcí této dynastie nad veškerým lidstvem. Kdo tuto kulturu prostoupenou politickými významy nepřijal, zůstal mimo Říši středu. Ovšem ti, kdo mluvili čínsky, měli situaci usnadněnou příslušností k jazyku vázanému na kanonické knihy. V neolitu byl na celém území Číny rozšířený velmi podobný způsob života. Úkolem budování státu v době bronzové za Tří dynastií bylo dostat co nejširší oblast pod vládu ústřední dynastické moci, nebo alespoň zaručit formální podřízení příslušných oblastí. Vládnoucí dynastie plnila funkci svorníku celé společenské struktury, představovala nejvyšší kněžstvo kultu předků, měla rozhodující moc ve věcech trestů, byla organizátorem veřejných prací a válek, iniciátorem literární tvorby. Mezi těmito mnoha funkcemi klade K. C. Chang na první místo „výlučný přístup vládce k Nebi a nebeským duchům“. Panovník tak zabezpečoval kulturní jednotu, která tvořila základ jednoty politické v jednom univerzálním státě. Samozřejmě, že Čína není svou idealizací tohoto druhu jednoty nijak výjimečná, usilovala o ni i další starověká impéria. Avšak zeměpisná izolace Číny umožnila, že se tento ideál stal snáze proveditelným a s průběhem doby stále lépe udržitelným ve státě i ve společnosti.

Tyto úvahy možná leccos zjednodušují, nicméně postihují významnou skutečnost, jak se nám jeví z archeologických vykopávek - že na počátku období psaných dějin Číňané již dosáhli takového stupně kulturní homogenity a izolace, jakou ztěží nalezneme jinde ve světě. Začali budovat společnost ovládanou státem. Všechny ostatní aktivity - zemědělství, technický rozvoj, obchod, vojenství, literatura, náboženství, umění - sloužily státní moci jako její podřízené součásti.

Bylo by však chybou, kdybychom pod vlivem národního cítění, jak vzniklo v moderní době na Západě, pohlíželi na starověkou Čínu jako na jakýsi zárodečný národní stát. Případnější je použít ideu kulturalismu a na starou Čínu pohlížet jako na komplexní civilizaci srovnatelnou se západní křesťanskou civilizací, v jejímž rámci se národní státy typu Francie a Anglie staly menšími politickými jednotkami, sdílejícími společnou evropskou kulturu. Dále, protože dobře známe moderní totalitní státy a jejich vše zasahující moc, měli bychom se mít na pozoru před anachronickým ztotožňováním výsad šangských a čouských králů s počátky totalitářství moderního typu. Případnější je pojmenování, které zvolil Etienne Balazs (1964), když označil čínský stát jako „byrokratický“. Stuart Schram (1987) charakterizoval tento problém takto: „Stát od samého počátku představoval ústřední moc v čínské společnosti a za součást vlády zde vždy bylo považováno šíření příkladných činů, rity, morálka a indoktrinace.“ Musíme pouze doplnit, že vedle liturgických funkcí si vládce monopolizoval také vojenské násilí.

2

PRVNÍ SJEDNOCENÍ: IMPERIÁLNÍ KONFUCIÁNSTVÍ

Instituce dynastie a její účelnost

Až do 20. století na celém světě většina hlav států pocházela z dynastických rodin. Příbuzenské svazky vytvářely síť výlučných skupin, která podporovala (případně ohrožovala) držení moci a byla nástrojem k řešení (či naopak otevření) výbušné otázky následnictví. Nicméně žádná z evropských dynastií, ať to byli francouzští Kapetovci (987-1328), normanští králové a Plantageneti v Anglii (1066-1485), Habsburkové (1273-1919) nebo Romanovci (1613-1917), nevládla nikdy tak rozsáhlému území, jako je Čína, a neměla takový monopol ústřední moci jako čínský císař. Velké čínské dynastie představují zcela zvláštní fenomén. Ani v Japonsku, Indii nebo v Persii se nezrodil režim rozsahem a mocí srovnatelný s čínskými dynastiemi. Z rodu Liou vyšlo třináct císařů dynastie Západní Chan a čtrnáct panovníků dynastie Východní Chan, za dynastie Tehang vládlo Číně postupně třiadvacet císařů z rodu Li, za dynastie Ming se vystříдалo sedmnáct císařů z rodu Ču a z mandžuského rodu Aisin Gioro vyšlo celkem devět císařů. Z čínské perspektivy se evropské panovnické rody zdají být jen provinciálními mocipány křesťanského světa, kteří vládli pouze jednotlivým regionálním královstvím. Jak případně poznamenává Jacques Gernet, na sklonku 17. století se francouzské království teprve začíná organizovat do podoby prvního moderního státu v Evropě, zatímco Čína v té době byla již dávno „velkou centralizovanou říší, spravovanou jednotným administrativním aparátem“. Také pojem císař je na Východě a na Západě naplněn odlišnými významy. V moderní Evropě císaři Francie, Ruska, Rakouska-Uherska, Německa a Británie panovali jeden vedle druhého a kromě nich tu ještě byl

papež v Římě. Dějiny vytvářeli všichni společně. Číně, podle ideální představy a většinou i ve skutečnosti, vládl jediný císař na světě, jako je jediné slunce na nebi.

Pokud tedy chceme Čínu pochopit, musíme se především snažit vyhnout uplatňování evropských měřítek. Například v Evropě je běžné, že hudba, výtvarné umění, technické vynálezy, filosofie i náboženství pocházejí z jiné země, než kde člověk žije. Žádný evropský panovník nevládl zemi zcela uzavřené do sebe a neměl poslední slovo ve všech věcech práva a zákona, morálky, náboženství, umění, válečnictví a veřejných prací, tak jako se to předpokládalo u čínského Syna nebes.

Periodizace čínských dějin podle dynastií vypadá logičtěji než západní periodizace založená na staletích. Čínské dynastie byly konec konců politickými podniky, ne nepodobnými například dnešní administrativě amerického prezidenta, naplněnými cílevědomým úsilím mnoha lidí, poznamenanými idealismem i darebáctvím - a jsou tudíž mnohem konkrétnější a čitelnější než evropská staletí, z nichž jen málokterá tvoří přirozené hranice v různých proudech a pohybech historie, jimiž jsou zaplněna. Posloupnost dynastií v Číně byla plodem hluboce zakořeněného pudu po politickém sjednocení, projevujícím se vždy znovu v dobách bezvládní. Sjednocení představovalo lákavou vidinu stability, míru a prosperity. Nicméně jednota se zdála být vydána na pospas rozmarům rytmu historie. Pozornost si neustále vynucovaly vzestupy a pády režimů, stejně jako jednotlivých významných rodů.

Odborníci jsou fascinováni paralelami mezi děním v Číně a antickém starověku: éra filosofů a po ní epocha válčících států, sjednocení a impérium, rozpad a zhroucení centrální moci. Konfucius a jeho žáci jsou víceméně současníky Platóna a Aristotela; Alexandr Veliký žil pouze o jedno století dříve než První císař dynastie Čchin (221 př. n. l.); k rozkvětu císařství došlo v Římě a v Číně zároveň.

Obě impéria také byla v době úpadku císařství podobným způsobem vystavena ohrožení přicházejícímu ze severu od barbarských kmenů a ekonomickou a politickou desintegraci státu, jenž Toynbee označuje za „univerzální“, doprovázelo šíření cizích náboženství, k nimž se lidé utíkali v dobách neštěstí. Ve stejné době, kdy do Číny od severu pronikali kočovníci a kdy se zde šířil buddhismus, v období mezi 3. až 6. stoletím, uskutečňovali v Evropě nájezdy Gótové a Vandalové, šířilo se křesťanství a docházelo, jak říká Gibbon, k vítěznému tažení „barbarství ruku v ruce s náboženstvím“.

Uvnitř vlastních čínských dějin lze nejpozoruhodnější paralelu nalézt mezi dynastií Chan (206 př. n. l.-220 n. l.) a Tchang (618-907). Obě tato velká impéria předcházela doba myšlenkového kvasu - před Chany to bylo období filosofů na sklonku dynastie Čou, před Tchangy rozkvět taoismu a buddhismu v první polovině prvního tisíciletí n. l. Imperiální velikosti těchto dynastií v obou případech předcházela jiná mocná, avšak jen krátce panující dynastie - Čchin (221-206 př. n. l.), respektive Suej (589-618). Chanové, stejně jako Tchangové, po upevnění moci úspěšně rozšiřovali svůj

*Muž ve všedním oblečení,
hliněná hrobová figurka, Západní
Chan, provincie Šen-si*

vliv do okolních oblastí, zejména do centrální Asie, a spolu s tím rostly také kontakty Číny se zahraničím.

Autoři dynastických kronik vypisovali životní osudy vládnoucího rodu, jak se chopil moci, prožil údobí rozkvětu a slávy a nakonec zmizel v propadlišti dějin. Není divu, že se v pečlivě vedených záznamech kronikářů zákonitě opakují podobné situace a stále stejný dynastický cyklus. Například na sklonku panování dynastie se kroniky vždy hemží záznamy o přírodních pohromách, zemětřeseních, povodních, kometách, zatměních slunce a dalších zlověstných znameních, svědčících o tom, že císař se svým nepatřičným jednáním připravuje o mandát Nebes.

Je nepochybné, že v dynastickém cyklu hrála určitou roli autosugesce v rovině obecně přijímané morálky a sociální psychologie. Neboť závislost dynastie na morální prestiži byla tak silná, že v některých případech „ztráta tváře“ mohla uvést do pohybu proces, v němž se ideologie obrátila proti režimu a urychlila jeho pád. Jakmile vzdělanci, kteří udávali tón mínění vládnoucí vrstvy, došli k přesvědčení, že dynastie ztratila morální právo na trůn, nic už jí nezachránilo. Tento faktor je v čínské politice důležitý dodnes.

Pokaždé znovu úpadek dynastie krácel ruku v ruce s rostoucí neschopností panovnického domu náležitě plnit své povinnosti. Vlivem rodového systému se po generacích vlády kolem rodiny panovníka nashromáždilo množství zbytečných a škodlivých osob. Toto břemeno se nejmarkantněji projevovalo ve zpronevěrách a zhýralostech páchaných příbuznými císařovy matky, kteří zaujali pevné pozice u dvora.

Průběh opakujícího se dynastického cyklu bývá ještě častěji vysvětlován z ekonomických příčin. Vysvětlení se soustřeďuje zejména na pozemkovou daň. Za vlády každé dynastie docházelo k tomu, že postupně byla v zájmu vládnoucí třídy stále větší část půdy vyjímána z daňové povinnosti, a v důsledku toho docházelo k

drastickému snižování příjmů císařského dvora. Jakmile se nová dynastie chopila moci, většinou byla odhadnuta celková výměra obdělávané půdy a počet obyvatel a údaje tohoto sčítání lidu byly pečlivě zaznamenány. Takto vznikly nové soupisy obyvatelstva, jež se staly základem pro výběr daní. S postupem doby se rozvinul zápas mezi zájmy dynastické vlády a zájmy velkých rodů dynastií podřízených. Těm se dařilo postupně rozšiřovat rozlohu půdy v osobním držení a znovu ji vyjímat z daňové povinnosti; docházelo při tom k ničení daňových soupisů, k různým machinacím za tichého souhlasu místních úředníků a k falšování údajů. Velké rody postupně přijímaly pod svou patronaci drobné rolníky, kteří jim platili menší daně, než jaké by příslušely státu. V důsledku toho byly na ty rolníky, kteří obdělávali půdu podléhající centrálnímu zdanění, kladeny stále rostoucí nároky, navíc v době, kdy finanční požadavky dvora vzrůstaly. Roztáčela se zhoubná spirála, v níž ze stále se zmenšující plochy zdaněné půdy byly vymáhány stále větší daně. Situace nakonec zpravidla vyústila do rolnických nepokojů.

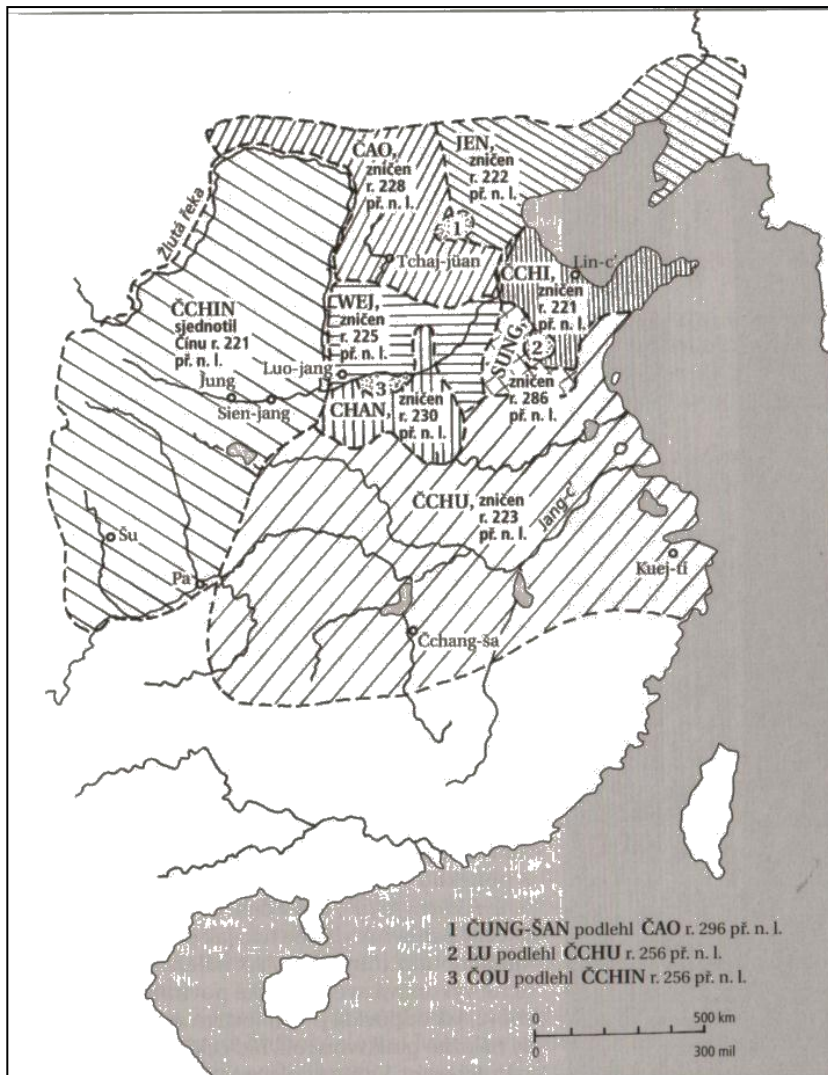
V některých případech pád dynastie zapříčinilo rolnické povstání vedené zanícenými náboženskými vůdci. Žádná dynastie nepřipouštěla otevřenou opozici, a tak byli její oponenti nuceni uchýlovat se k různým neoficiálním kultům a tajným společnostem.

Princové a filosofové

Instituce císařství, která se později rozvinula v Číně, získala svou příslovečnou propracovanost a trvanlivost zásluhou dlouhé zkušenosti. Roku 771 př. n. l. Čouové přestěhovali hlavní město z údolí řeky Wej v blízkosti Si-anu na východ do Luo-jangu, a tím začalo období Východních Čou. Čouové v té době postupně ztráceli kontrolu nad množstvím malých států zakládaných silnými aristokratickými rodinami. V takzvaném období Jara a podzimu (722-481 př. n. l.) existovalo kolem 170 státek ovládaných aristokratickými rodinami, každý s vlastní opevněnou metropolí. Tyto drobné státy vytvářely různé ligy a aliance, neustále mezi sebou

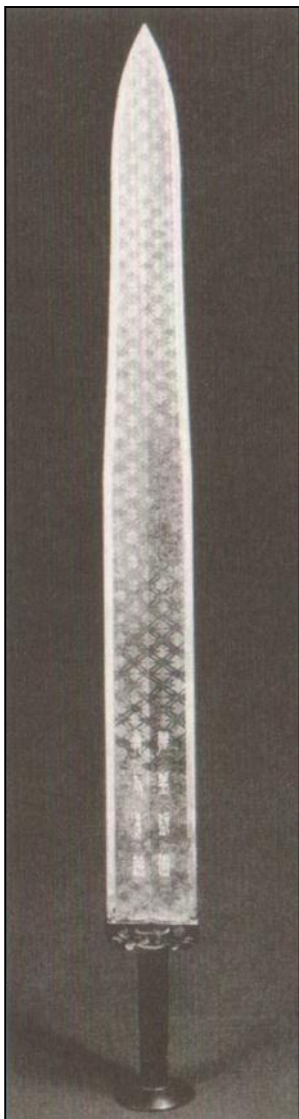
zápolily diplomatickými i vojenskými prostředky a postupně jednu pohlcovaly druhé. V době Válčících států (403-221 př. n. l.) zůstalo již pouze sedm rivalských států, většina z nich na území hustě zalidněné Severočínské roviny (mapa č. 6).

Již v této době se setkáváme se dvěma charakteristickými postavami budoucího čínského císařství - na jedné straně je to vojenský vládce a na straně druhé vzdělaný muž a učitel v jedné osobě. Jak vojenští vládci, tak vzdělanci dbali na správné uplatnění ritu a obřadů s cílem zajistit soulad společnosti s řádem vesmíru, za jehož integrální součást byla společnost považována. Naše pochopení úlohy panovníka ve starověké Číně se v současné době značně rozšířilo zásluhou Marka Edwarta Lewise (1990) a jeho studia legalizovaného násilí jako klíčového prostředku k udržení státní moci a stávajícího společenského uspořádání. Lewis zjistil, že autorita vládce ve starověkých státech byla založena na „rituálně orientovaném násilí, které mělo podobu obětí, války a lovu“. Lov jako násilí namířené proti zvířatům je de facto nácvikem války namířené proti lidem, a proto můžeme za dvě základní formy státní služby v čínském starověku označit obřady a válku.

6. Čína v době válčících států

Součástí obou tvořilo ritualizované usmrcení, které určovalo rozsah politické moci panovníka. Za dynastie Čou, stejně jako dříve za Šangů, se při obřadech na počest předků prováděly zvířecí a lidské oběti a užívaly se k tomu nejdokonalejší výtobytky tehdejšího umění

Meč krále Kou-ŕiena (496-465 př.n.l.), vládce v jihočínské státě Jüe. Období Válčících států.

a techniky - bronzové rituální nádoby. Tyto obřady udržovaly legitimitu moci. Lov poskytoval obětní zvířata, válka zajatce pro lidské oběti. Válka sama byla náboženským aktem, bohatě vyšperkovaným věštebnými obřady, modlitbami a rituálními přísahami. Po skončení války se výsledek formálně oznamoval před oltářem předků, kam se předkládala také kořist a přiváděli zajatci. Účastí v kultu předků a dalších božstev prostřednictvím lovu, války a obětí se definovala příslušnost k vládnoucí třídě, spjaté společným původem. Vnější znakem příslušnosti k této třídě bylo právo jíst maso.

Období Válčících států, současně s upevněním liturgicko-válečnických základů státní moci a společenského řádu, poněkud paradoxně vytvořilo podmínky pro rozkvet filosofie, která hledala řešení otázek dotýkajících se státu a společnosti v teoretické rovině. V dobách soupeření a válek sílila touha po míru a řádu. Mnozí lidé si idealizovali staré zlaté časy, kdy podle legendy žila celá Čína v míru pod vládou jediného panovníka. Násilí vedlo pozdě čouské filosofy působící v roli „poradců“ k tomu, že radili panovníkům, jak se vrátit zpět do časů dávného ideálu.

K početné skupině plodných

myslitelů tohoto období patří Konfucius (551-479 př. n. l.) a jeho nejvýznamnější žák Mencius (372-289 př. n. l.). Z tak zvaného „sta škol“ filosofie (tj. velkého množství škol) se zachovaly spisy necelé desítky těch nejvýznamnějších. Tito filosofové byli současníky velkých myslitelů v Indii (Buddha, kolem roku 500 př. n. l.) a v Řecku (Platón, 429-327 př. n. l., Aristoteles, 384-321 př. n. l. a další), to znamená, že žili v období, jež někteří historikové označují za klíčové pro celou lidskou civilizaci, a kdy byly položeny základy budoucího filosofického myšlení těchto dávných kultur. V Číně se filosofům různých škol nepodařilo zmírnit všeobecný chaos a konfuciánství se stalo významným učením až později, za dynastie Chan. Nicméně vznik konfuciánství i příčiny jeho pozdějšího úspěchu snáze pochopíme v kontextu zabíjení a obřadů legalizovaného násilí.

Konfuciánský kodex

Konfuciánské zdůvodnění společenského uspořádání je založeno na kosmickém řádu a hierarchii vztahů mezi výše a níže postavenými. Rodiče stáli nad dětmi, muži nad ženami, panovníci nad poddanými. V důsledku toho měl každý přidělenou svou roli, která, jak to formuluje Thomas Metzger (Cohen a Goldman, 1990), „určovala pro chování jednotlivce v rámci společnosti soubor požadavků daných konvencí“. Tyto požadavky podepřené patřičnou autoritou usměrňovaly jednání jednotlivce tak, aby nevybočovalo z předepsaného formálního chování. Konfucius v poněkud strohé formulaci prohlásil: „Tün, řün čchen čchen, fu fu“, což v daném kontextu znamená: „Nechť panovník vládne tak, jak přísluší panovníku, ministr budiž ministrem, jak náleží, otec nechť patřičně vykonává své otcovské povinnosti a syn ať se chová, jak odpovídá povinností syna.“ Pakliže každý náležitě plnil svou roli, řád celé společnosti zůstával zachován. V této společnosti se lidé různého postavení okázale odlišovali svým způsobem chování a vystupování a elita byla závislá na mínění a morálním hodnocení komunity, v níž

žila. Ztratit úctu společnosti znamenalo fatální ztrátu tváře a sebeúcty, na kterou existoval jediný lék - sebevražda.

Důležitým principem konfuciánství je přesvědčení, že člověka lze zdokonalit. V období Válčících států se myslitelé nejvýznamnějších filosofických škol postavili proti dědičným privilegiím, jichž se dovolávali vládcové četných aristokratických státčků, a kladli důraz na přirozenou rovnost všech lidí. Všeobecně byl přijat názor filosofa Mencia, že člověk je od přirozenosti dobrý a že má vrozené morální citění. Po správné cestě vede člověka výchova, sebezdokonalování za pomoci vlastních sil a také nápodoba vhodných vzorů. Jednotlivec může být ve svém snažení konat správně ovlivněn příkladem mudrců a vynikajících mužů minulosti, kteří nade vše kladli správnost chování. Staré čínské přesvědčení, že člověka lze vychovávat, se zachovalo až do moderní doby a dodnes inspiruje vládu v pokusech o morální výchovu obyvatelstva.

Konfuciánský kodex kladl dále důraz na „náležité vystupování v souladu s příslušným postavením“ (li). Dokonalý konfuciánec („ušlechtilý muž“, t'ün-c') se řídil zásadami li, jak byly zapsány ve starých knihách, jež se staly kánonem. Původně se tento kodex nevztahoval na prostý lid, jehož jednání spíš než morálními principy mělo být usměrňováno tresty a odměnami (zdůrazňovanými školou legalistů). Pro vládcu a společenskou elitu však byl konfuciánský kodex absolutně závazný. Zde spočívá logické zdůvodnění důrazu, který Konfucius kladl na správné chování panovníka - důrazu tak odlišného od čehokoliv, co známe na Západě. Podstata teorie vlády dobrým příkladem spočívala v myšlence, že správné chování s sebou nutně nese určitou mravní sílu. K získání morální prestiže stačilo chovat se v souladu s pravidly společenské slušnosti, čili v souladu s li. Morální prestiž pak byla základem moci nad ostatními lidmi. „Lidé jsou jako tráva, panovník je jako vítr,“ když vítr zafouká, stébla trávy se skloní po jeho směru. Náležité chování dávalo panovníkovi moc. Konfucius prohlásil: „Když je

princovo osobní chování správné, jeho vláda je účinná, aniž by vydával příkazy. Pakliže jeho chování není správné, může vydávat příkazů kolik chce, ale nikdo se jimi nebude řídit.“

Konfuciánské učení coby kodex osobního chování se snažilo proměnit každého jednotlivce v morální bytost, připravenou jednat v souladu s ideálem a proti pochybení vždy stavět ctnost, i kdyby se mělo jednat o pochybení vladařovo. V čínských dějinách se vyskytlo mnoho znamenitých, mravně dokonalých konfuciánských učenců, kteří byli nekompromisními nepřáteli tyranie. Ti však s reformátorskou horlivostí - jež tvořila hybnou sílu jejich víry - usilovali nikoliv o zásadní změnu systému, nýbrž o potvrzení a uchování tradičního politického zřízení.

Když se lidé na Západě začali seznamovat s texty kanonických spisů konfuciánství, učinilo na ně hluboký dojem jejich agnostické pozemšťanství. S konfuciánskou životní filosofií obvykle spojujeme tiché ctnosti jako je trpělivost, pacifismus a kompromis, zlatou střední cestu, úctu k předkům a starým lidem, respekt ke vzdělání a především humanismus plný porozumění, v jehož pojetí v centru vesmíru stojí člověk, a nikoliv bůh.

Tento dojem není třeba vyvracet. Avšak pokud se na konfuciánské pojetí světa podíváme v jeho sociálním a politickém kontextu, zjistíme, že úcta ke stáří na úkor mládí, k minulosti na úkor současnosti a k zavedené autoritě na úkor změny vlastně na prvním místě dává odpověď na jednu z velkých otázek historie: jak udržet sociální stabilitu. Konfuciánství se tak ukazuje být nejúspěšnějším ze všech konzervativních systémů.

Taoismus

Výstižná charakteristika čínského vzdělance říká, že čínský vzdělanec se v úřadě cítil jako konfuciánec, mimo úřad však jako taoista. Taoismus, vzkvétající zejména mezi prostým lidem, byl učením nejvíce vzdáleným elitářským předpisům konfuciánství. Tao

znamená „cestu“ a také „způsob“. Je výrazem přírodní kosmologie a víry obecného lidu v neviditelné duchy obývající přírodu, do značné míry sdílené i vzdělanou elitou. Taoismus se stal nesmírnou zásobnicí lidových zvyků a umění. Poskytoval také možnost úniku od konfuciánství a sílil s každou negativní reakcí vzdělanců na přebujelý ritualismus kanonických spisů. Poskytoval útočiště před světem.

Taoismus vyrostl z díla Lao-c' (Starého mistra), považovaného svými stoupenci za staršího současníka Konfuciova. Škola spojovaná s jeho jménem obsáhla víry a praktiky konfuciánstvím zavržené, včetně lidového animismu, alchymie,

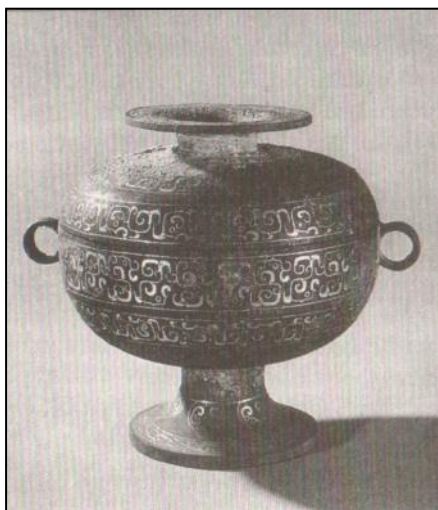
Setkání Konfucia s Lao-c'em. Otisk reliéfu z doby Chan, Ťia-siang, provincie Šan-tung
 prastaré magie, hledání elixíru nesmrtnosti a Ostrovů blažených, rané medicíny a čínské a později i z Indie importované mystiky.

Taoističtí filosofové následovali příkladu filosofa Čuang-c'a (369-286? př. n. l.) a kladli pochybovačné otázky z pohledu, který bychom dnes mohli označit za relativistický. Právě Čuang-c' těšil následující generace svými příběhy o tom, že ve snu byl motýlem dovádějícím v paprscích slunce, a když se probudil, nebyl si jist, zda je Čuang-c'em, kterému se zdálo o motýlu, nebo je motýlem, kterému se zdá o Čuang-c'ovi. Raně taoističtí myslitelé použili myšlenku o

jednotě protikladů a tvrdili, že učení o morálce je jen odrazem lidské špatnosti, že kategorie synovské oddanosti se rodí z nedostatku skutečné úcty k rodičům a že konfuciánský kodex patřičného společenského chování je ve skutečnosti pouze zrcadlem mravního úpadku. Tak uvažoval typický taoista a uchýloval se k filosofii pasivity vyjádřené pojmem wu-wej, jež znamená „konání nekonáním“, nebo též „nezáměrnost“. Tento přístup nabyl formu filosofie laissez-faire, následování přirozené povahy věcí bez dodatečných racionalizací a přijímání životní zkušenosti bez reptání. Byla to filosofie těch, kdo odmítali čachry politiky a moralizující kampaně a rozhodli se všechny životní strážně rezignovaně přijmout, neboť jsou nevyhnutelné.

Sjednocení pod vládou dynastie Čchin

Se silící rivalitou mezi jednotlivými státy se začaly rodit prvky nového řádu, které později přispěly ke sjednocení všech Válčících

Bronzová nádoba vykládaná zlatem. Konec období Válčících států. Řemeslné výrobky této doby svědčí o zjemnělém vkusu čínské aristokracie.

států. Jedním z nich bylo využití pěchoty v hornatém terénu severních a jižních pohraničních oblastí, pro válečné vozy nepřístupném. Dalším z těchto nových prvků bylo užití železa na výrobu zbraní a nástrojů, jejichž použitím se rozvíjel obchod, zvýšila se produktivita v zemědělství a bojeschopnost i početní stav armády. A konečně, nečínské kmeny Vnitřní Asie začaly užívat ve válkách jezdeckvo, a tím nutily Číňany, aby činili totéž.

Všech sedm Válčicích států, které přežily až do této doby, se dynamicky rozvíjelo. Jako příklad lze uvést nejvýchodnější z nich, stát Čchi na území dnešní provincie Šan-tung (mapa č. 6). Schopní panovníci zde začali budovat centralizovaný systém státní správy s jednotnými daněmi, právním kodexem, státním monopolem na obchod se solí a ústřední armádou. V ostatních státech se také děly podobné změny.

Nicméně nejmocnější rozmach v této době zaznamenal stát Čchin. Nebyl sice mimořádně proslulý kulturou, těžil však ze strategického postavení na západě, v místech, odkud kdysi povstali Čouové. Čchinský král (wang), který pro sebe později vytvořil titul „prvního císaře“ (š' chuang-ti), těžil z reformy zavedených již o celou generaci dříve Šang Jangem (vévoda Šang, zemřel 338 př. n. l.), myslitelem legalistické školy a rádcem panovníka. Název školy legalistů je odvozen od tvrdých a pevných pravidel (fa, nikoliv „zákon“ v moderním slova smyslu), určujících odměny a tresty jako dvě „rukojeti“ k udržení pořádku mezi lidem. Vévoda Šang byl v této věci zcela cynický (nebo snad realistický?): „Držet při sobě a být zticha se považuje za projev charakteru; a naopak, s nikým se moc nestýkat a donášet na druhé - to je darebáctví. Ovšem pokud budete oslavovat charaktery, chyby zůstanou skryté, zatímco pokud se spolehnete na darebáky, zločiny dojdou potrestání.“ Cílem panovníka mělo být udržet si moc, bez ohledu na prospěch lidu. Soulad zájmů panovníka a jeho lidu učení legalistů nepředpokládalo.

Reformy vévody Šanga posílily moc Čchinů. Vládce se potýkal s běžným problémem - jak z jednoho centra udržet na uzdě mocné aristokratické rody v regionech. To byl důvod, proč Čchinové začali vytvářet byrokratický aparát. Stát rozdělili na třicet jedna krajů, každý spravovaný krajským správcem jmenovaným z centra, který posílal do hlavního města pravidelná písemná hlášení. Vedle toho se zaváděly mnohé čestné tituly, s nimiž bylo spojeno osvobození od pracovní či daňové povinnosti a (od jisté úrovně) přidělení příjmů z určité půdy a z lidí. Tímto způsobem se vytvářela nová elita bez vazeb na starou aristokracii, zato závislá na panovníkovi.

Prostý lid dostal povolení kupovat a prodávat půdu, a tak došlo ke stimulaci zemědělského podnikání. Byly veřejně vyhlášeny zákony trestního práva, takže každý znal přísné tresty i odměny, jež se vztahovaly stejnou měrou na všechny. Legalistické pojetí vlády směřovalo k prosazování zákonů na podporu zemědělství a k posílení moci státu

Proměny znaků čínského písma: podoba zachovaná na šangských věšteckých kostech, čouských bronzích, malé pečeti písmo, úřednické písmo, standardní písmo kchaj-šu, písmo kurzívní a kurzíva cchao-šu. (Znaky tohoto typu, které mají ryze zobrazující charakter, však tvoří pouze malou část všech znaků čínského písma.)

na úkor rodiny. Tak například systém vzájemného ručení byl rozšířen nad rámec jednotlivé rodiny a vztahoval se na skupiny pěti až deseti rodin. Všichni příslušníci takové skupiny odpovídali za zločin spáchaný kterýmkoliv z nich. Nejbezpečnějším způsobem, jak v tomto systému bez úhony přežít, bylo okamžitě hlásit každou nepatřičnost. Tak docházelo k oslabení původních skupinových vazeb a loajality v rámci rodiny a k rozšíření poslušnosti vůči státu.

Státní kontrola obyvatelstva přispěla k posílení vojenské síly Čchinů. Stát vyvyšoval své úředníky a své rolníky (potenciální vojáky) a snižoval postavení kupců a řemeslníků. Království Čchinů se rozkládalo na západě, na území dnešních provincií Šan-si a Šen-si a částečně též v S'-čchuanu, jenž se stal jeho první kořistí, to znamená, že byl v pozici, kdy se mohl snadno bránit proti ostatním sousedům. Hospodářsky značně zesílil zásluhou rozsáhlých zavlažovacích prací a budováním sítě kanálů. Výrazně vzrostla i jeho vojenská síla, když starobylé válečné vozy nahradil jízdou a početnou pěchotou, vyzbrojenou bronzovými a železnými zbraněmi a především samostřily.

Jakmile roku 221 př. n. l. čchinská vojska rozdrtila ostatní státy, rozdělil První císař svou novou říši do třiceti šesti komandérií (ťün) rozdělených dále do většího počtu okresů (sien). (Od té doby se výraz ťün-sien stal zkratkou pro centralizovaný byrokratický stát, v protikladu k feng-ťien, což znamená stát „feudální“, tj. decentralizovaný.) V čele každé komandérie stáli vojenský velitel a civilní guvernér, na něhož dohlížel císařský inspektor. Správcové okresů byli jmenováni a placeni z centra a mohli být odvoláni. Místní šlechta byla hromadně stěhována do hlavního města, nevládní vojska byla rozpuštěna a hradby některých měst byly strženy.

Došlo ke sjednocení a standardizaci písma do dvou forem - tak zvaného „malého pečetního písma“ (na pohled poměrně složitého), jež se užívalo pro nápisy ryté do kamene a další formální

příležitosti, a jednoduššího, kurzívního „úřednického písma“ pro každodenní potřebu. Úřednické písmo psané štětcem na bambusové úštěpky, na hedvábí (a později, od prvního století našeho letopočtu také na papír), nakonec převládlo. Standardizovány byly také váhy, míry a měna. Stavěly se císařské silnice, které prý celkem dosáhly délky téměř 6500 kilometrů obdobné jako v říši římské. Jedna z nich vedla napříč vyprahlou oblastí Ordosu až na hranice stepí obývaných nomády. Na jihu byly vybudovány vodní cesty a kanály, které umožnily dopravu po vodě až do Kantonu ve vzdálenosti 2000 kilometrů od řeky Jang-c'.

Tyto údaje z historických kronik se možná, a oprávněně, zdají být nadsazené, pochybnosti však musíme konfrontovat s takovými nezvratnými fakty, jako je armáda 7500 keramických figur v lidské velikosti, objevená roku 1974 v hrobě Prvního císaře nedaleko

Lučištník. Hrobová figura z hrobky císaře Čchin Š'chuang-tiho

dnešního Si-anu; vykopávky zde stále ještě pokračují. Archeologie v tomto případě opět vynáší na světlo fakta o starověké Číně, jaká jsme si dříve nedovedli vůbec představit. Vždyť ještě ve třicátých letech našeho století tvrdili historici umění, že v Číně před příchodem buddhismu v 1. století n. l. nebylo známo sochařství. Jak málo jsme tehdy věděli!

Badatelé poslední doby zpochybňují tradiční tvrzení, že První císař, jemuž se protivily věčné stížnosti učenců, jich dal na čtyři sta šedesát zaživa pohřbít. Derk Bodde (CHOC 1) přichází s hypotézou, že tento údaj vznikl

špatnou interpretací textu: učenci byli „pouze“ vyvražděni. Také pokus Čchinů inspirovaný legalismem dostat pod kontrolu historii tím, že budou spáleny všechny knihy, se ani zdaleka nezdařil. Byly však zničeny archívy porobených států a zachovány pouze anály dynastie Čchin.

Stále žije legenda o Velké čínské zdi jako výhradním díle Čchinů, ačkoliv obranné zdi na hranicích ve starověku budovaly i četné jiné státy a stavěly se také za některých pozdějších dynastií. Ve skutečnosti je rozsáhlý systém dodnes uchované Čínské zdi z velké části dílem až dynastie Ming a pochází ze 16. století. Arthur Waldron (1990) nedávno originálním způsobem prokázal, že za Mingů neměla stavba zdi v podstatě velký vojenský význam a nemohla zastavit pronikání nomádů ze severu. Rozhodnutí o obnově a rozšíření zdi za panování této dynastie bylo vlastně výsledkem neschopnosti císařských rádců a úředníků nalézt lepší řešení, jak se vypořádat s nomády. Dávnější vládcové Číny, počínaje Čchiny, odvraceli hrozbu nomádských nájezdů nejen obrannou zdí. Užívali různé další prostředky - diplomatická jednání, obchod a válku.

Nemilosrdné vymáhání daní a vysávání lidské pracovní síly za panování Prvního císaře zcela vyčerpalo lid a všechny státní zdroje. Roku 210 př. n. l. První císař po třiceti sedmi letech vlády nad čhinským státem nečekaně, ve věku čtyřiceti devíti let, zemřel. Jeho říše se záhy rozpadla. Za svého života usiloval císař o dvě věci - o sjednocení celého Číňanům tehdy známého světa pod svou vládou a o nalezení elixíru nesmrtelnosti. V touze získat elixír pětkrát putoval na posvátné hory Číny. Ideologie režimu Prvního císaře nebyla adekvátní pro potřeby vlády nad takovou říší. Nástupci po Prvním císaři, panovníci dynastie Chan (206 př. n. l.-220 n. l.), dále šířili metody byrokratické správy zavedené Čchiny, avšak činili tak s mnohem větší obezřetností a tyto metody kombinovali se všezahrnující morální kosmologií, v jejímž středu stál císař.

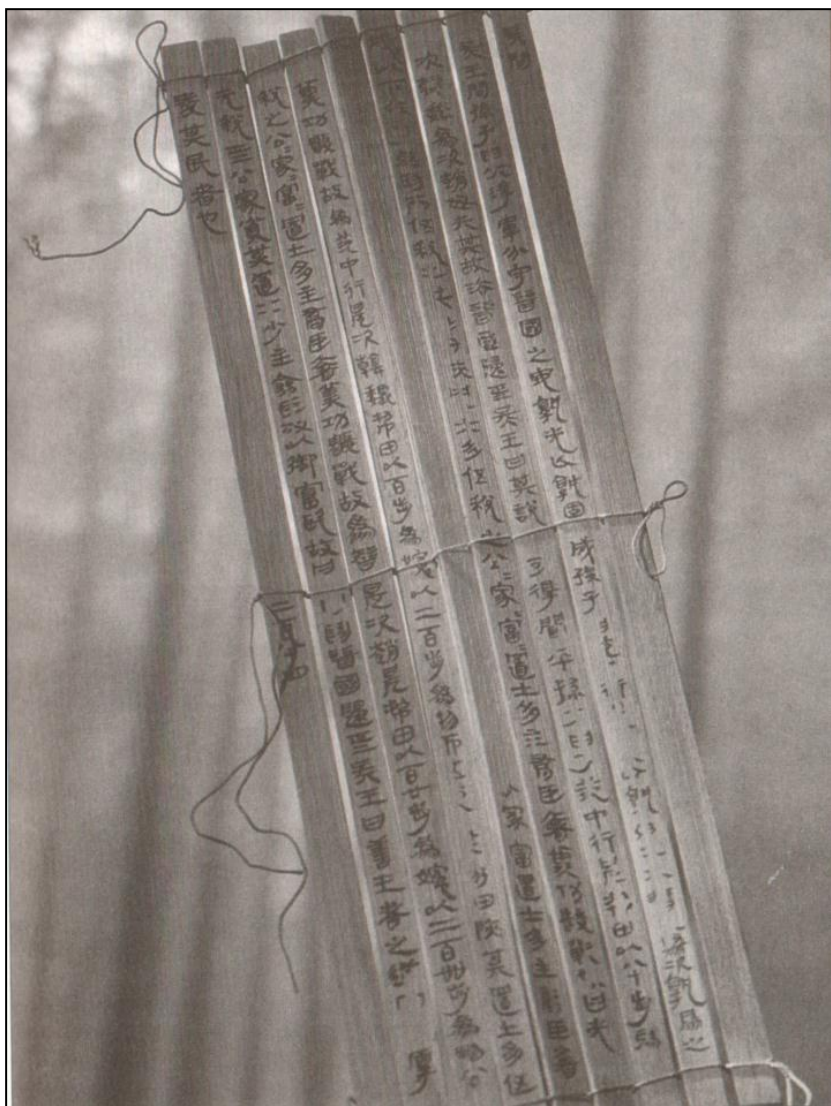
„Hliněná armáda“ z hrobky císaře Čchin Š'chuang-tiho. Hrobka Prvního císaře, která zaujímá plochu o rozloze více než 25 000 m², byla objevena roku 1974 na severu Číny v provincii Šen-si. V hrobce bylo nalezeno 7 500 figur vojáků v životní velikosti, včetně koní a vozů.

Konsolidace a expanze za dynastie Chan

Dynastie Chan začala spravovat čínskou říši roku 206 př. n. l. V západní části říše zřídila čtrnáct komandérií, zatímco východní, hustěji osídlenou část ponechala ve správě deseti aristokratických rodů, které zde měly svá království (mapa č. 7). Na trůny těchto království dosazovali chanští císaři své syny a postupně zmenšovali jejich rozlohu a omezovali početnost královských dvorů. Roku 108 př. n. l. měla říše již osmdesát čtyři komandérie a osmnáct menších a snadněji ovladatelných království podřízených vládnoucí dynastií. Zároveň císaři udělovali svým příbuzným a dalším zasloužilým mužům stovky titulů „markýz“, k nimž se vázal příjem z určitých území a jejich obyvatel. Předpokládalo se, že novopečení markýzové budou nápomocni při vybírání daní pro císařský dvůr a vytvoří tak novou místní aristokracii loajální trůnu.

Byrokratický systém budovaný za dynastií Čchin a Chan byl oporou státu v mnoha směrech. Správní střediska po celé zemi pravidelně posílala do centra zprávy o místním dění. Regionální inspektoři cestovali po území, které měli ve své pravomoci, a císařskému sekretariátu v hlavním městě Čchang-anu každoročně podávali hlášení o práci místní administrativy. Hlavní starostí panovníka bylo zabránit vzniku silné místní aristokracie s vlastním vojskem a bohatým materiálním zázemím.

Podobný problém bylo třeba řešit také v hlavním městě - zamezit tomu, aby se dvůr dostal pod nadvládu rodu, odkud pocházela císařovna. Když totiž zemřel některý císař dynastie Chan, měla pravomoc jmenovat jeho nástupce z rodu Liou (odkud pocházeli všichni chanští císaři) císařovna vdova. Mohla se ovšem rozhodnout, že z rodu Liou vybere méně schopného muže a zároveň některého silného muže z vlastního rodu ustanoví regentem, který by nakonec vládl za slabého císaře.

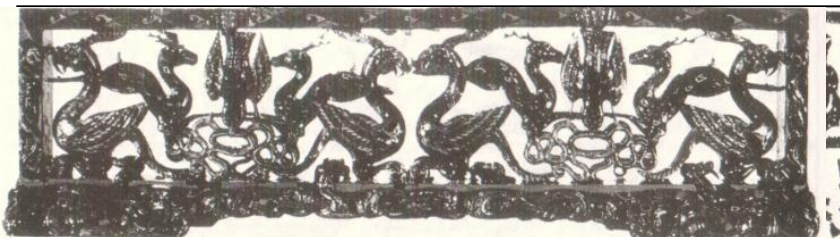

Kniha psaná na bambusových úštěpcích, dynastie Chan (moderní rekonstrukce). Na bambusových úštěpcích se psalo po celý starověk. O Konfuciovi se traduje, že tak miloval Knihu proměn, až častým čtením třikrát prodřel kožené řemínky, jimiž byly bambusové úštěpky svázané dohromady.

Na druhé straně, císař se mohl spoléhat na sbor eunuchů, kteří měli na starosti pořádek v početném harému. Císař míval mnoho synů, mezi nimiž doufal nalézt jednoho zvlášť vhodného pro nástupnictví. Eunuchové zcela záviseli na mladém císaři, byli jeho služebníky i společníky a často se stávali i jeho jedinými spolehlivými pomocníky v zápase proti rodině císařovny vdovy. Císařský palác se tak snadno proměňoval v hnízdo intrik.

Čchang-an, hlavní město dynastie Západní Chan, dal císař v zájmu lepší kontroly obyvatelstva rozdělit do 160 okrsků. Každý okrsek byl obehnan hradbami a na pořádek zde dohlížela vybraná skupina místních obyvatel, cosi na způsob dnešních uličních výborů. Chanský stát se také snažil držet pod kontrolou hospodářství. Veškerý obchod ve městě se odehrával na státních tržištích, kde státní úředníci určovali ceny zboží a vybírali daně odevzdávané přímo do císařské pokladny. Registrovaní obchodníci ve městech byli výrazně diskriminováni: nesměli vlastnit půdu, stát se úředníky ani užívat příliš velký luxus (žádné hedvábné oblečení nebo projížďky na koních!). Naproti tomu bohatli neregistrovaní obchodníci, kteří provozovali soukromé hostince na poštovních cestách a obchodovali se zbožím od města k městu a se zahraničím. Postupně navazovali kontakty s úředníky, stávali se velkými držiteli půdy, hromadili zboží, spekulovali a dosahovali ohromných zisků exportem zlata a hedvábí přes oázy Hedvábné cesty do západní Asie a Říma. Krátce řečeno, obchodu málo dbalému morálních zásad se dařilo upláctet úřednický aparát. Kdyby konfucianství tak kategoricky nepohrdalo motivací ziskem, „obchodnicko-byrokratický komplex“ by jistě zaujal významné postavení i ve vládě. Z úcty ke konfucianské ideologii budou po příštích 2000 let oficiální prohlášení obchodníky degradovat, zatímco v praxi budou státní úředníci profitovat z udělování licencí, vybírání daní a ze soukromých obchodních transakcí uzavřených právě s obchodníky. Závislost obchodníků na

svolení úředních míst, případně na jejich spolupráci, ovšem jen zřídka kdy podnikla riskantnější podnikání.

Vyřezávaný dřevěný paraván s motivem ptáků zdobený lakem. Dynastie Západní
Scena z avorského života. V horním pasu vjevo nahore seai vezmoz se stuhou, preda nim
vystupuje skupina kejklířů a hráčů na hudební nástroje. V dolním pásu je zachycen průvod
vozů. Dynastie Západní Chan, kolem r. 80 př.n.l., Paj-čuang, okres Lin-t'in, provincie Šan-

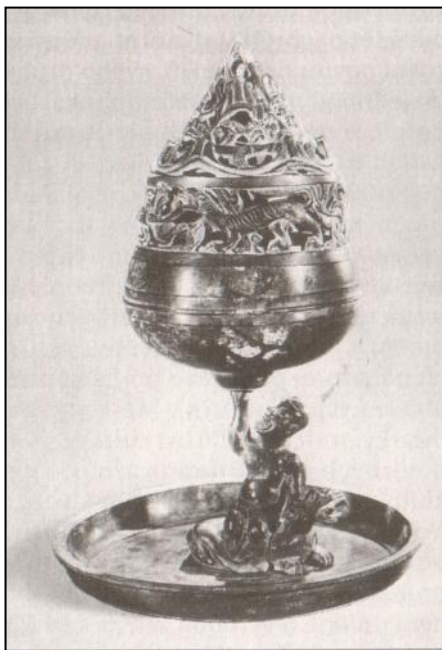

7. Komandérie a království za dynastie Chan, roku 206 př.n.l.

Stát si také udržoval monopol v produkci některých druhů zboží, kdykoliv to jen bylo možné, zejména monopol na sůl

(každodenní nezbytná složka převážně vegetariánské stravy) a na železo (nezbytné pro výrobu zemědělských nástrojů i zbraní). Roku 117 př. n. l. dala vláda zřídit čtyřicet osm státních sléváren zaměstnávajících tisíce dělníků. Solný monopol spočíval v tom, že výrobci soli, kteří museli mít pro své podnikání státní povolení, byli povinni prodávat sůl státu nebo koncesovaným obchodníkům. Z každé fáze výroby, přepravy a prodeje soli plynuly státu příjmy. Po počátečních pokusech některých kupců a místních úřadů razit vlastní měděné mince - kulaté měďáky opatřené hranatým otvorem - přešlo pod státní monopol také ražení mincí. V 1. století př. n. l. se pro zhruba šedesát milionů obyvatel chanské říše ročně razilo průměrně 220 000 šňůr měděných peněz (každá šňůra obsahovala jeden tisíc mincí). Toto relativně malé množství nesevčí o příliš rozvinutém peněžním obchodu.

Během čtyř staletí vlády dynastie Chan se v Číně udály velké změny. Vzrostl počet obyvatel a rozšířilo se pozemkové vlastnictví místních magnátů. Ti se zmocňovali půdy zbídačelých rolníků, neschopných splatit dluhy, a propachtovávali jim ji zpět. Státní daň z půdy byla malá, pohybovala se mezi desetinou a třicetinou úrody, zatímco renta, již museli nyní, na sklonku dynastie Chan, odvádět pachtýři statkářům,

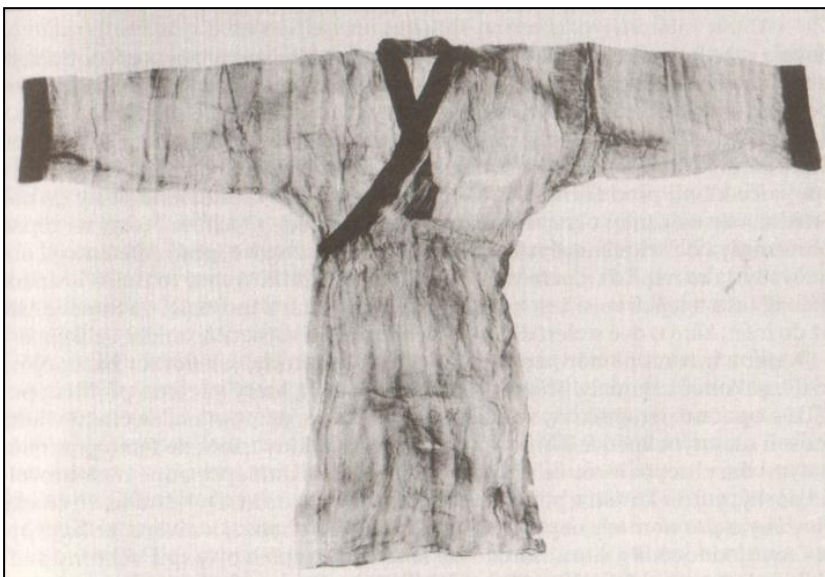

Bronzové vykuřovadlo po-šan-lu nesené figurkou jezdce na fantastickém zvířeti. Dynastie Západní Chan, Man-čcheng, území dnešní provincie Che-pej.

představovala polovinu až dvě třetiny úrody. Pracovní povinnost rolníků, svého druhu robota, jíž byli povinováni státu v rozsahu jednoho měsíce práce do roka, byla stále častěji nahrazována peněžní daní. Rolníci i nadále museli platit státu daň z hlavy. Spolu s tím, jak slábla moc ústřední vlády dynastie Chan, docházelo k uvolňování některých státních monopolů a kontroly trhu a vzrůstala moc místní šlechty a bohatých kupců.

Během čtyř století panování dynastie Chan se vytvořila horní společenská vrstva a stala se dominantní skupinou ve společnosti. Tato vrstva byla příbuzenskými svazky svázána s úřednictvem, avšak zachovávala si místní nezávislost a reprezentovali ji muži vychovaní v aristokratickém duchu. O literatuře, umění a přepychovém životním stylu této společenské vrstvy si můžeme udělat názornou představu podle nálezů tří hrobek z rozmezí let 186-168 př. n. l., objevených roku 1974 v Ma-wang-tuej nedaleko Čchang-ša. Dobře zachované ostatky princezny Taj byly uloženy v nejvnitřnější ze čtyř do sebe vložených vodotěsných rakví a doprovázelo je na tisíc předmětů, mezi nimiž jsou obrazy, knihy psané na bambusu a hedvábí a rozmanité hedvábné látky, jejichž krása a dokonalosti řemeslného zpracování se mohlo sotva rovnat cokoliv, co v té době znal Řím. K dalším luxusním předmětům patří výrobky z laku, keramika, bronz a ocel na zbraně vyrobená slitím dvou druhů železa s nestejným obsahem uhlíku. S výrobou železa se v Číně pravděpodobně seznámili později než na Předním východě, avšak rozvíjela se velmi rychle.

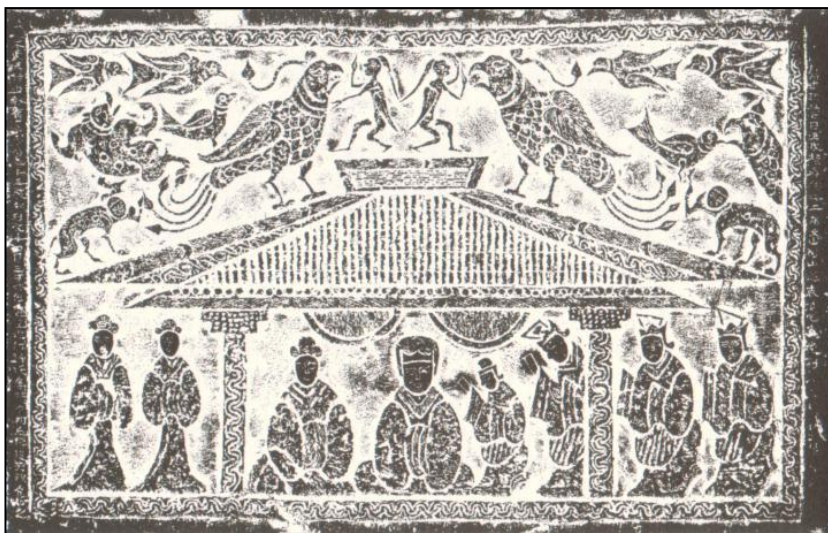
Hospodářský rozkvět severní Číny za Chanů podněcoval rozvoj zahraničního obchodu a vojenskou expanzi. Za vlády

Hedvábná tunika, Západní Chan, Ma-wang-tuej, provincie Chu-nan.

nejenergičtějšího chanského císaře, Válečnického císaře Wu-tiho (vládl 140-87 př. n. l), čínská vojska na severovýchodě pronikla do jižního Mandžuska a do Koreje a daleko na jihu se dostala až do severního Vietnamu. V těchto oblastech, pokud byly osídleny zemědělci, mohly být zakládány nové komandérie. Pouze na severu a severozápadě zůstávala hranice nejistá.

Zahraniční politika Chanů vycházela z potřeby stabilních vztahů s rozsáhlým svazem hunských kmenů (Siung-nu) - kočovníků

Velmož s manželkou a služebnictvem v domě. Nad střechou domu jsou ptáci a opice a dvojice „okřídlených mužů“, představujících nesmrtelné. Otisk reliéfu z okresu Wej-šan, provincie Šan-tung, Dynastie Východní Chan, kolem r. 130 n.l.

turkického původu, jejichž jízda vyzbrojená luky si zvykla podnikat loupeživé nájezdy do severní Číny. V dobách, kdy dynastie Chan měla dostatek síly, také Číňané chovali koně na severních pastvinách a zřídili si své vlastní jezdeckto vyzbrojené luky. Chanové kromě toho obvykle rekrutovali vojáky ze spřátelených nomádkých kmenů a nejrůznější žoldněře. Snažili se připoutat k sobě jižní Huny jako vazalský stát a s jejich pomocí odrážet bojovné severní Huny. Druhá alternativa, jak se vypořádat s kočovníky - vojenská tažení do stepi -, byla příliš nákladná a riskantní. Nedostatek proviantu zpravidla přinutil chanské vojsko, aby se během několika týdnů vrátilo a hordy Hunů zůstaly nedotčené. Když byli Chanové vojensky slabí, což byl obvyklý stav, užívali strategii „míru a příbuzenských svazků“ (che-čchin). Císaři Chanů hostili náčelníky hunských kmenů, provdávali za ně své princezny a nabízeli jim opulentní dary, zejména hedvábí.

Nomádští válečníci pochopili, že pokud v hlavním městě chanské říše Čchang-anu vykonají určitý rituál, jímž formálně uznají suverenitu čínského císaře, mohou získat značné výhody a mít se dobře. Ying-shih Yü postřehl, že tato politika, jež vyžadovala ryze formální ústupky a závazky ze strany „barbarů“, byla předobrazem nerovnoprávných smluv, jež potvrzovaly vojenskou slabost Číny, uzavíraných později za dynastie Sung, stejně jako na sklonku dynastie Čching.

Vedle bojů s barbary a jejich podplácení se chanští vládcové naučili také užívat diplomatických prostředků k tomu, aby je poštváli proti sobě. Ve snaze nalézt spojence k boji proti Hunům vysílali Číňané po Hedvábné cestě posly do oáz Střední Asie na jižním okraji stepí obývaných nomády. Obchodní cesty na západ ohrožovaly i další kmenové národy, například Čchiangové (prototibeťané). V období síly, jako např. za císaře Wu-tiho, Chanové zřídili Vrchní velitelství západních oblastí a jejich vojska dokonce překročila Pamír a vstoupila do Střední Asie až do míst, kam o dvě století dříve došla od západu vojska Alexandra Velikého.

Je třeba mít na paměti, že všechny čínské metody, jak udržet barbary na uzdě, nakonec zklamaly. Thomas J. Barfield (1989), který na tento problém pohlíží z opačné perspektivy, ze strany Vnitřní Asie, připomíná, že čínští vládcové museli mocným kočovníkům výměnou za pravidelný tribut de facto platit bohatými dary, nebo dokonce přímo peněžními částkami, případně nedobrovolně poskytnutou kořistí v případě nomádského nájezdu. Důležité je, že čínské zboží bylo pro nomády nepostradatelné. Barfield dochází k závěru, že když byla Čína sjednocená a silná, nomádské kmeny ve stepích byly spíš ochotny podřídit se jednomu vůdci, který by vedl jednání s Čínou. A tak síla Číny nakonec přispívala i k posílení nomádů.

Imperiální konfuciánství

Režim každodenních rituálů a obřadů, jež musel vykonávat chanský císař, vyžadoval stálou přítomnost vzdělaných mužů u dvora. Zejména císař Wu-ti prosazoval vzdělání jako jednu z cest pro výběr úřednictva (druhou bylo osobní doporučení). Ve vzdělání spatřoval císař způsob, jak na úkor starých aristokratických rodin posílit novou vyšší vrstvu. Za ideologii, v níž by měli být vzděláváni budoucí státní úředníci, si císař vybral konfuciánství. K despoticnému umění vládnout převzatému od legalistů dynastie Čchin, připojili Chanové monumentální stavbu idejí převážně konfuciánského původu, jež poskytla všezahrnující státní filosofii. Tento amalgám legalismu a konfuciánství nazýváme konfuciánstvím imperiálním, abychom jej odlišili jak od původního učení Konfucia a Mencia, tak i od pozdější sekularizované a vysoce individuální filosofie vytvořené za Sungů, která dodnes ovlivňuje život mnoha lidí ve všech oblastech východní Asie, kam zasáhla čínská kultura - v Číně, Koreji, Vietnamu a v Japonsku.

Podstatou legalisticko-konfuciánského učení byla skutečnost, že legalismus vyhovoval císaři, zatímco konfuciánství bylo po chuti úředníkům. K udržení pořádku mezi prostým lidem měl panovník k dispozici hmotné stimuly v podobě odměn a trestů (jež byly natolik hmotné, že je člověk cítil na vlastním těle). Avšak k povzbuzení úsilí císařských administrátorů nestačilo lákadlo hmotné odměny a hrůza trestu. Konfuciánci byli přesvědčeni, že dodržování určitého rituálu a příkladné chování zajišťuje panovníkovi morální sílu (te) - či jak říká Graham „potency“ - která působí, že lidé ochotně přijmou jeho vládu, budou jej podporovat a dokonce uctívat. Pakliže by se císařovo morální a kultivované (wen) jednání minulo účinkem, vždy ještě zbývala možnost uchýlit se k trestům a dokonce k vojenské síle (wu). Násilí bylo výsadou panovníka vůči jeho lidu, stejně jako vůči úřednictvu. Avšak výhradně prostřednictvím násilí vládnout nemohl, potřeboval pomoc konfuciánských učenců, aby mohl náležitě dávat

najevo svůj neutuchající morálně inspirovaný zájem chovat se laskavě a jak se patří. Den za dnem pod dohledem konfuciánců prováděl císař rituály a obřady, jež mu příslušely jako Synu nebes. (Každodenní pózování prezidenta Spojených států před fotografie a vtipné odpovědi novinářům by chanského císaře nijak nepřekvapily.)

Meze vlivu konfuciánských učenců byly zjevné od samého začátku. Konfucius si kladl za cíl vychovat elitu sestávající z vynikajících mužů, schopných získat si úctu lidí a pozitivně ovlivňovat jednání císaře. Sám po moci netoužil, ani nechtěl vychovávat masy. Na první místo kladl dodržování ritu, na druhé humánnost a teprve na třetí vzdělání. Osobním příkladem ukázal cestu svým následovníkům, budoucím vzdělaným úředníkům dynastické Číny. Sociální struktura byla jednou dána a filosof v čínském vydání nepovažoval za své poslání burcovat lid, nýbrž vést svého vládce. W. T. deBary (1991) upozorňuje na skutečnost, že konfuciánci se nesnažili vybudovat si „jakoukoliv vlastní mocenskou základnu... stáli vždy tváří v tvář státu a komukoliv na císařském dvoře, kdo tento stát měl pod svou kontrolou, jako jednotlivci... Vratkost jejich postavení, vysoký stupeň závislosti a krajní nejistota...charakterizuje konfuciánce v politice dynastické Číny jako žu ('ty slabé')“. Bez mocných ochránců se konfuciánští učenci a politici neobešli. Za těchto podmínek nebylo snadné zachovat si nezávislost na režimu.

Chanové si udržovali mandát Nebes pomocí dynastického kultu a rituálů, v jejichž rámci byli uctíváni předkové rodu Liou a především Nebesa. Dynastický kult doprovázela kosmologie, jež spojila v jeden celek veškerou lidskou zkušenost a vytvořila prostor, v němž konfucianství začalo postupně hrát ústřední politickou roli oficiální ideologie.

Kejklíři a hudebníci. Hrobová keramika, dynastie Západní Chan. Figurky dokládají počátky divadelního umění v Číně.

Raná čínská kosmologie (její teorie vesmíru jako uspořádaného celku) se v některých rysech nápadně liší od západního myšlení. Pradávní Číňané neznali mýtus o stvoření, neuctívali nadpozemského Stvořitele a dárce zákonů, neznali prvotní příčinu, ba ani velký třesk. Joseph Needham říká, že si vytvořili „filosofii živého organismu, přísně uspořádané harmonie vůlí, jež nemá žádného pořadatele“. Tento názor ostře kontrastuje s představou nadpřirozeného boha zakořeněnou v jiných kulturách. Jedním z důvodů, proč tak často docházelo k tomu, že lidé ze Západu na čínskou kulturu roubovali vlastní neadekvátní představy, bylo do

značné míry nepochopení čínského pohledu na svět: Číňané, ačkoliv v Nebi uctívali nejvyšší vesmírnou sílu, je vnímali jako součást přírody, nikoliv jako transcendentní veličinu. Nebudeme se pouštět dál do těchto nejistých vod, pouze připomeňme, že chanské myšlení, jak je máme zaznamenané v kanonických textech, vycházelo z koncepce lidstva coby součásti přírody a ze zvláštního vztahu mezi panovníkem a jeho předky, tedy z představ důležitých již o tisíc let dříve za Šangů.

Tradiční kosmologie

Lidé doby Chan nalézali shody a vzájemné vlivy mezi nebem, zemí a člověkem, tj. mezi nebeskými úkazy, přírodou na zemi a lidskou společností, a od těchto korelací odvozovali své náležité postavení v rámci univerza. „Korelativní kosmologii“, či slovy Johna B. Hendersona (1984) „vztahy mezi mikrokosmem lidské bytosti a makrokosmem přírody“, nalézáme například v chanském spise Chuaj-nan-c' vzniklém kolem roku 139 př. n. l. Dočítáme se zde, že „kulatostí se hlava člověka podobá nebi, zatímco nohy svou hranatostí připomínají zem. Nebí přináležejí čtyři roční doby a pět prvků, skládá se z devíti sfér a určuje 366 dní, a stejně tak člověk má čtyři údy, patero útroh, devatero otvorů na těle a 366 kloubů. Z nebe pochází vítr a déšť, chlad a horko a obdobně člověk přijímá a vydává, raduje se a hněvá... A tak jeho oči a uši jsou sluncem a měsícem a krev a tělní plyny jsou deštěm a větrem“.

Jakmile někdo začne objevovat korelace - numerologické, anatomické, psychologické a mravní - mezi Homo sapiens a ostatní přírodou, vzniká hra, do níž se může zapojit libovolný počet filosofů. Číňané dodnes s oblibou označují významné události kombinací čísel, jako například Hnutí 4. 5. 1919 (čínsky prostě „5 - 4“). Hluboce zakořeněné numerologické sklony se nejbohatěji rozvinuly v učení o pěti fázích či procesech. Tomuto učení ustoupily ostatní numerologické systémy, založené na číslech tři, čtyři, devět případně dalších. Pět fází je lépe známo pod názvem „pět prvků“, neboť

jednotlivé fáze reprezentuje voda, oheň, dřevo, kov a hlína. Když se jednou chanští učenci vydali po cestě učení o pěti prvcích, objevili, že je také pět planet (tedy všechny, které jsou dobře viditelné ze Země), pět ročních dob, pět světových stran, pět barev, pět hudebních tónů, pět příkladných císařů starověku, pět vnitřních orgánů, pět otvorů na lidském těle, pět druhů zvířat a pět druhů obilí, pět posvátných hor, pět trestů atd. Pětičlenným systémem lze vysvětlit změnu, neboť fáze každého z pěti prvků ústí do fáze prvku následujícího. Obvykle se uvádí toto pořadí: dřevo produkuje oheň, oheň se proměňuje v hlínu, z hlíny se získává kov, kov vydává vodu a z vody roste dřevo. Jednotlivé prvky lze případně řadit i jiným způsobem, například: dřevo podléhá kovu, kov ohni, oheň vodě, voda hlíně a hlína dřevu.

Aplikace struktury vzájemných korelací nebyla pevně daná a poskytovala bohatý materiál pro filosofickou diskusi. Například značný problém představovalo sladění pěti prvků se „čtyřkami“ - čtyřmi ročními dobami a čtyřmi světovými stranami na kompasu. Číňané se museli vyrovnávat s podobnými problémy jako hlasatelé tohoto typu myšlení ve středověké Evropě, kteří usilovali zase o sladění devíti múz s osmi nebeskými sférami. Prostě cosi na způsob řešení kvadratury kruhu.

Čínští filosofové projevovali velkou vynalézavost při vytváření zvláštního slovníku korelativního myšlení. Uplatňovali při tom pojmy jin a jang, deset nebeských kmenů a dvanáct pozemských větví (kan, č'), jejichž kombinací vzniká šedesátičlenný cyklus pro počítání času. (Každý ze šedesáti členů cyklu je charakterizován dvěma znaky, označujícími jeden z deseti nebeských kmenů a jeden z dvanácti pozemských větví.) Kolem šedesátičlenného cyklu se vytvořila složitá nauka, avšak největší popularity dosáhl jiný systém - šedesát čtyři hexagramy Knihy proměn (I-ťing). Jedná se vždy o šest paralelně uspořádaných čar, celých, nebo v půli přerušených. Jejich kombinací vzniká 64 různých vzorců, každý s dalšími konotacemi, jež se uplatňovaly při předpovídání budoucnosti.

Pro antropologa zabývajícího se ranými formami lidské společnosti není korelativní myšlení ničím novým. Čína v tomto smyslu nepředstavuje výjimku, zde však tento způsob myšlení získal nezvykle široké uplatnění a ovládl čínské uvažování na neobyčejně dlouhou dobu. Zásahu na tom měla jistě též dostředivá organizace čínského státu a celé společnosti. Císař byl natolik středem veškerého dění, že korelativní myšlení a zejména fenomenalismus bezprostřední interakce mezi panovníkem a přírodou se mohly v Číně stát zavedenou státní doktrínou.

Jevy přírody neztrácejí nic na své tajemnosti jen proto, že je na ně člověk zvyklý. My dnes považujeme za samozřejmost zemskou

přitažlivost, jejímž působením jsou vlastně všechna tělesa na dálku ovlivňována jinými tělesy. Na počátku dynastie Chan se v korelativním uvažování uplatnila srovnatelná myšlenka, totiž že existuje všeprostopující nehmotná substance nebo energie (čchi),

Fu-si, legendární tvůrce trigramů Knihy proměn, podle představ suvského malíře Ma Lina (12.-13.století)

skrze kterou dochází k vzájemnému ovlivňování lidských a přírodních procesů. Korelativní kosmologii lze označit za mylnou pouze proto, že její učení nebylo dokázáno vědeckými prostředky. Její nedílnou součástí je představa vzájemných rezonancí (kan jing) mezi veškerým děním ve vesmíru, jako když hlas ladičky rozezná píšťalu nebo jedna struna svým zvukem rozezná druhou, a také přesvědčení o síle reciprocity (každý dobrý skutek vyvolá odpovídající odezvu). Případem takové rezonance je též předpokládané působení příkladného chování císaře na ty, kdo jej sledují, aby jednali obdobně správně.

Úvahy o rezonancích a vzájemných souvislostech z počátku panování dynastie Chan přispěly k tomu, že Číňané stále víc směřovali svá pozorování přírody k vědeckému myšlení, zejména, jak zdůrazňuje Nathan Sivin (1987), v oblasti medicíny. Za všechny uveďme jediný příklad: ačkoliv k běžnému zavedení anestézie pomocí akupunktury došlo až ve 20. století, již za Chanů se vědělo, že skrze některé akupunkturní body lze ovládat citlivost nervů v jiných částech těla. Korelativní myšlení hojně užívali také alchymisté, průkopníci čínského vědeckého bádání. Vliv tohoto způsobu myšlení nalzáme v Číně dodnes téměř ve všech oblastech duševní činnosti.

Na Západě hrálo korelativní myšlení významnou roli v době helénské, současně s raným obdobím dynastie Chan. Ještě větší vliv mělo u synkretických myslitelů renesance. Nicméně arbitrárnost souvislostí, které tito myslitelé popisovali, a systém budovaný na obtížně srozumitelných narážkách postupem doby vyvolávaly stále větší skepsi. O tisíc let později v Číně v době Sung vznesli přední učenci pochybnosti o sepětí mezi přírodními úkazy a jednáním císaře. Korelativní myšlení užívalo příliš mnoho fantazie a různých spekulací, než aby se mohlo stát univerzálním nástrojem k vysvětlení všech jevů. To platilo zejména v astronomii, kde teorie vzájemných souvislostí nedokázala pojmut komplexní a nesmírně různorodé vlastnosti nebeských těles.

Veškerá kosmologická nauka se soustřeďovala zejména na souvislosti mezi rituály dodržovanými panovníkem a cyklem ročních dob a nebeských úkazů. Rituální předpisy určené pro chování císaře, dědictví dávných šamanů doby Šang a jejich nápisů na věštbých kostech, byly propracovány do neobyčejných podrobností. Především byly pečlivě pozorovány všechny nebeské úkazy. Tato pozorování dosáhla mimořádné přesnosti, jak svědčí například tabulky, kde je zaznamenán čas a pozice východu a západu hlavních planet z let 246 až 177 př. n. l. Stejně pečlivá pozornost byla věnována ceremoniálnímu chování císaře, neboť se předpokládal vztah reciprocity mezi císařovým jednáním a děním v přírodě. Základem zde byla již zmiňovaná teorie vzájemných rezonancí. Myšlenka vzájemných rezonancí se uplatňovala zejména ve vztahu mezi panovníkem a Nebesy. Lidstvo bylo pojímáno jako nedílná součást

Úředník, dřevěná hrobová figura. Západní Chan, Ma-wang-tuej, provincie Chu-nan.

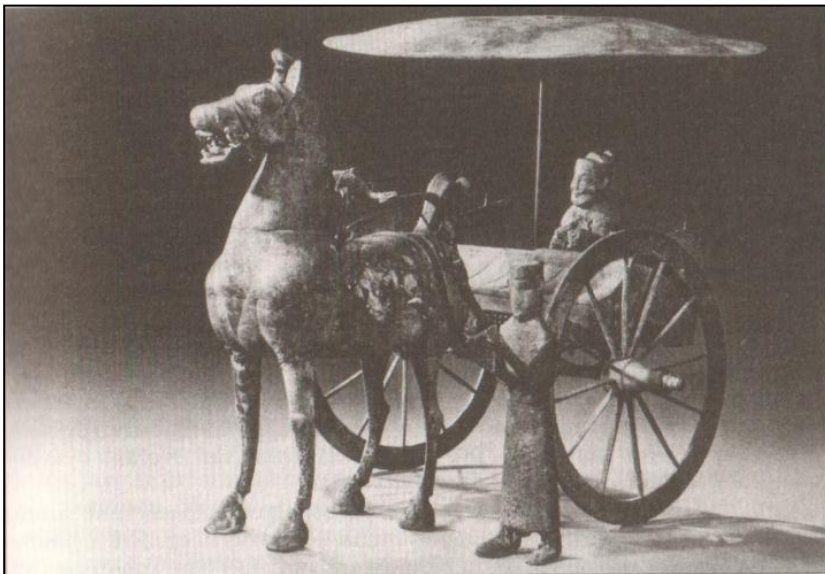
vesmírného dění, a proto chyba, jíž by se dopustil člověk, mohla uvést v chaos celý vesmírný řád. Chyby ve vládě se mohly stát příčinou přírodních katastrof. A tudíž dopad meteoritu, zatmění slunce, zemětřesení nebo povodeň bylo možné vykládat jako odpověď přírody na slabý výkon panovníka.

Císař a učenci

Zde se nabízel nástroj, jímž konfuciánský poradce mohl usměrňovat jednání císaře. Za pomoci korelativní kosmologie byla panovníkovi interpretována různá znamení,

jak to činili již šamani v An-jangu. Panovalo přesvědčení, že kanonické knihy obsahují tajemství správné vlády a skryté významy, jež dokáže vyložit pouze erudovaný učenec. Pro dvorní učence jako Tung Čung-šu (přibližně 175-105 př. n. l.) se naskytla velkolepá příležitost stát se odborníky v otázce, jakým způsobem má vládce jednat v souladu s univerzem, a naopak, jak univerzum může ovlivnit jednání vládce. Benjamin Schwartz (1985) si všímá, že Tung Čung-šuovo „kosmologické konfuciánství potvrzuje status panovníka jako vládce univerza“, avšak zároveň na jiném místě dodává, že „Tung Čung-šu možná také koncipoval své učení s ohledem na chanského císaře Wu-tiho jako prostředek nátlaku a nástroj omezení jeho moci“. Jinými slovy, jak poznamenává Derk Bodde (1991), nebeská znamení mohla být i vymyšlena, padělána pro politické účely.

Konfuciánci zvítězili nad ostatními filosofickými školami z období Válčících států, protože o sobě tvrdili, že jsou

Velmož ve voze taženém koněm, doprovázený sluhou. Bronz, dynastie Výchdní Chan, počátek 3.stol.

nepostradatelnými rádci panovníka, a skutečně se také nepostradatelnými stali. V širším historickém kontextu to znamená, slovy Arthura F. Wrighta, že „vzdělaná elita vstoupila do svazku s monarchií. Monarcha poskytl symboly moci a její sílu: trůn, policii, armádu a orgány kontroly společnosti. Vzdelanci přispěli znalostí precedentů a umění vládnout, skrze ně moc získávala legitimitu a stát mohl dobře fungovat. Jak panovník, tak vzdělanci byli svázáni s dvoutřídní společností založenou na zemědělství“.

Za nejdůležitější náboženský rituál považovali chanští císaři kult Nebes; kromě toho vybudovali stovky chrámů zasvěcených svým zesnulým císařům. Nejvyšší císařští úředníci však projevovali zájem především o příkladné činy dávných vládců, jak byly zaznamenány v kanonických knihách. Formování chanského konfuciánství se završilo roku 124 př. n. l., kdy byla založena císařská akademie. V akademii působili specialisté na Pět kanonických knih: Knihu proměn (I-t'ing), Knihu historie /dokumentů (Šu-t'ing), Knihu písní (Š'-t'ing) - nejstarší antologie básnických děl, převážně lidového původu, Letopisy Jara a podzimu (Čchun-čchiou) - kronika státu Lu na území dnešního Šantungu, odkud pocházel Konfucius, doplněná o pozdější komentáře a konečně Kniha obřadů (Li-t'i). Již dříve se snažili chanští císaři získávat talentované muže, které by mohli jmenovat do úřednických funkcí. Nyní se dalším kritériem pro výběr do císařských služeb stala znalost textů právě definovaného konfuciánského kánonu. V polovině 2. století n. l. měla císařská akademie již třicet tisíc studentů, podle všeho ovšem pouze registrovaných, nikoliv stále přítomných.

Konfuciánský kodex správného chování každého jednotlivce se také zakládal na příkladech z kanonických knih, náležitě vyložených chanskými učiteli. Tento osobní kodex plně rozvinuli až mnohem později za dynastie Sung neokonfuciánci, avšak jeho některé základní premisy se vynořily již v různých školách předchanské filosofie. Základní myšlenka, která se v Číně zřetelně objevuje již od prehistorických dob, je důraz na společenskou hierarchii a

přesvědčení, že řádu může být dosaženo pouze stupňovitou organizací společnosti, v níž jsou dobře viditelné rozdíly mezi výše postavenými a níže postavenými. Princip hierarchie vytvářel podmínky pro důraz na povinnosti na úkor práv, založený na představě, že každému se dostane všeho, co mu náleží, automaticky na základě splněných povinností. To jest syn příkladně oddaný svým rodičům se nutně bude vyhřívat na výsluní jejich přízně. Ve společnosti, kde by všechny povinnosti byly řádně plněny, by panoval pořádek ku prospěchu všem.

Za nejvýznamnější ze všech povinností byla považována loajalita. V podobě synovské oddanosti (siao) zaručovala nadřazené postavení rodičů v rodině. Ve státě byla loajalita zárukou podpory úřednictva císaři a jeho dynastii. Byla tak hluboce vryta do jejich myšlení, že když docházelo k pádům dynastií a výměnám vládnoucích rodů, přívrženci svržené dynastie raději volili smrt, než aby sloužili novému vládcí. Síla loajality je pravděpodobným vysvětlením pro četné odchylky a prapodivné skutky, jimiž se to v dynastických kronikách jen hemží. Jedna věc, s níž se často setkáváme v životopisech konfuciánských úředníků, však zůstává záhadou - někteří z nich bývali navzdory své loajalitě s'tati. Skutečnost, že za panování pozdějších dynastií bývají úředníci veřejně bičováni, lze vysvětlit narůstajícím despotismem vladařů. Avšak poprava? To je bezpochyby velmi závažná událost, nejen pro nebohou oběť, ale především jako symbol hodnot vyznávaných státem. Jak je možné, že panovník směl jen tak, pouze s minimem právních formalit, jako projev svrchovaného, nezadatelného práva, jež vladaři požívali od nepaměti, dát popravit svého ministra?

Tento čin případně mohl mít méně krvavou podobu: ještě v roce 1858 císař poslal hedvábnou šňůru dvořanovi, který dojednával první smlouvy s Británií, Francií a Spojenými státy, neboť prý před cizinci ztratil tvář. Dvořanu bylo dovoleno, aby se zabil sám, za asistence svých sluhů.

Zde máme jistě co do činění s legalistickým aspektem imperiálního konfuciánství. Benjamin Schwartz (1985) připomíná, že v textech legalistů je panovník nabádán, aby „užíval veškerou přísnost zákona proti těm, kdo nejsou synovsky oddaní nebo se nechovají poslušně vůči starším bratrům, neboť tak se trestní postih dostane až do samého srdce rodiny, kde by měla pevně vládnout morálka... Morální síla panovníka se projevuje v příkladném jednání, stejně jako ve spravedlivých trestech“.

Zřejmě je zde obsaženo několik sdílených názorů na postavu vladaře. Především je to pojetí císaře jako vykonavatele spontánních, iracionálních a nepředvídatelných činů, které tvoří příkrý protiklad k rutinnímu, odhadnutelnému jednání (či nečinnosti) úředníků. Úředníci usilovali o nastolení řádu. Císař je mohl vyburcovat vrtošivým činem řádu se vymykajícím. Za druhé, císař byl považován za absolutního a neomezeného pána nad životem a smrtí. Oběť neměla žádná práva, částečně také proto, že představa práva v našem slova smyslu nemá v čínské politické filosofii místo. Třetím a nejnápadnějším rysem těchto událostí je nezvratnost a nezpochybnitelnost císařova rozhodnutí dát úředníka popravit. Žádný odvolací soud neexistoval. Ostatní mohli být rozhořčeni, ale neměli možnost cokoliv ovlivnit, pouze mohli zvolit individuální protest a v krajním případně kolektivní vzpuru. Je nade vši pochybnost, že zde působí dědictví legalizovaného násilí, jež Mark Lewis popsal pro období Válčících států, kdy zabíjení zvířat při lovu a lidí za války zůstávalo profesí vládce i v době, kdy se již

Wen, označení pro civilizaci, kulturu, literaturu a civilní hodnoty vlády. Autorem původní kaligrafie je významný suvský básník a politik Su Tchung-pcho (1039-1101)

neprováděly lidské oběti.

Tato fakta vedou k otázce, zda současní historici, v Číně stejně jako na Západě, nepodceňují transcendentální úlohu císaře v systému čínského náboženství. Vždyť Syn Nebes je ekvivalentem Boha na zemi, je osobou, kterou bychom v našem žargonu označili nejspíš za boží vtělení.

Chrámů zasvěcené rodině císaře byly místem dynastického kultu. Oprávnění císaře dát zabít své ministry nejspíš plně pochopíme tehdy, když si uvědomíme roli panovníka jako ústředního státního božstva.

Konfuciánci neznali strach z odplaty v posmrtném životě, protože žili ze dne na den, ve světě, kde mohli být odměněni, ale také zničeni mocí císaře. Zatímco obyvatelé západní Asie a Evropy věřili v posmrtný život a žili ve strachu, aby jednou nepřišli do pekla, konfuciánci zaměřený na pozemské zde a nyní se bál hněvu svého císaře. Jeho bůh seděl na trůně, v paláci v hlavním městě. To měl ambiciózní úředník na paměti při každém svém kroku. Pokud byl nějaký úředník popraven, nezbylo, než se s tím smířit, jako se my smiřujeme s tím, co agenti našich pojišťoven označují za živelní pohromu, čili „dopuštění boží“.

Wu, válečnictví, vojenství. Protiklad civilních hodnot vlády, násilí. Znak pochází ze stejného nápisu jako předchozí wen.

Naše úvaha nás přivádí k zásadnímu problému: jaký je vztah mezi civilní hodnotou wen a násilím wu. Wen označuje především psané slovo a také v širším slova smyslu vliv psaného slova na

myšlení, morálku, víru a kulturu. Nazvěme proto wen co nejjobecněji „civilním řádem“. Wu implikuje násilí a jako takové je užíváno pro řád vojenský v nejširším slova smyslu. Učenci vychovaní v konfuciánském duchu věnovali mnoho energie chvále wen a znevážení wu. Přesto mě napadá, zda by nakonec za silnější element v této dvojici nemělo být považováno wu (projevující se v takových událostech, jako je založení dynastie, vyhlazení rebelů a banditů a trestání úředníků). Je možné, že vychvalovaná ctnost loajality (součást wen) byla stejně silná jako rozšířená praxe zastrašování (jeden z aspektů wu)? Zdá se, že když chtěl císař dostat situaci pod kontrolu, jeho hlavní taktikou bylo zastrašování. Jako příklad lze uvést třeba osud chanského historika S'-ma Čchien. Edwin Reischauer (Reischauer a Fairbank, 1960) o tom napsal: „[S'-ma Čchien] zdědil úřad dvorního astrologa a měl přístup k materiálům v císařské knihovně... Prohlašoval, že pouze dokončuje dílo svého otce, S'-ma Tchana, to však nejspíš byla jen zdvořilá výmluva, neboť ve skutečnosti jeho dílo bylo tím nejtroufalejším projektem, jaký si lze představit. Pokusil se navázat na příklad Konfuciova a dále rozšířit to, co bylo považováno za Konfuciovo největší dílo, totiž dát patřičně smysluplnou formu záznamům o událostech minulosti. S'-ma Čchien měl fenomenální znalosti a evidentně byl odvážným mužem. V roce 99 př. n. l. se před císařem zastal významného čínského generála, který se vzdal Hunům. Císař Wu-ti za to S'-ma Čchien potrestal kastrací.“

Trest si nezadal s popravou, neboť zabránil narození případných mužských dědiců, kteří podle sekularizovaného náboženství čínské elity jediní mohli vykonávat rodinné obřady k uctění předků, pro potěchu jejich duší. Předpokládá se, že S'-ma Čchien v období mezi rokem 99, kdy jej postihl krutý trest, a rokem 85, kdy zemřel, pracoval na svém díle, v němž pořádal čínskou historii. Máme věřit tomu, že svým trestem nebyl zastrašen?

Můžeme se pouze domýšlet, jaký vliv případné zastrašení mohlo mít na podobu jeho Zápisků historika (Š'-ťi). Základní analýzy vlády císaře Wu-tiho jsou ukončeny záhy po úvodním odstavci. S'-ma Čchien nepátral po původu legitimacy císařovy moci - po tom, co císaře opravňovalo dávat popravít nebo kastrovat své poddané. Možná, že zde máme problém, který by si zasloužil nový kritický pohled.

Thomas Metzger (1973) si správně všiml, že císař pochopitelně „rozehrával celou škálu dostupných opatření - nátlak, odměny a pevné normy, a podle okolností je různě kombinoval. Použití teroru a násilí zpravidla doprovázely výlevy mravního rozhořčení, jejichž cílem bylo dosáhnout toho, aby elita přijala normativní ospravedlnění trestu“.

Stejně jako měl císař ve své moci životy učenců a úředníků, měl také moc nad jejich knihami a výchovou - tj. nad systémem vzdělanosti a způsobem jejího předávání.

Téměř každá dynastie převzala záštitu nad shromažďováním knih. Zhoubný zájem, který o knihy a učence projevil První císař dynastie Čchin, byl pouze důraznějším projevem téhož zájmu, jaký měli i všichni ostatní panovníci po něm. R. Kent Guy (1987) došel k závěru, že „v důsledku toho, jak se ve staré Číně vyvinulo umění vlády

Bronzová pozlacená svítilna s postavou ženy. Dynastie Chan, nalezeno v hrobě č.1 v Man-čchenu, provincie Che-pej.

zároveň s písmem, těsné sepětí obou těchto činností se stalo základem jak legalistického, tak i konfuciánského pohledu na vztah mezi vědou a vládou“.

K podobnému závěru můžeme dospět také v otázce výchovy. Překládat název císařské akademie tchaj-süe (založené roku 124 př. n. l. a fungující až do doby Jižních Sungů) slovy „národní univerzita“, stejně jako nazývat kuo-c'-t'ien (císařskou akademií od Sungů až do konce Čchingů) „úřadem pro vzdělání“ znamená nepatřičnou aktualizaci. Tyto instituce úzce zaměřené na kanonické spisy by bylo stejně dobře možné nazvat „indoktrinačními středisky“. Faktem je, že dynastická moc, knihy a učenci byli vnímáni jako různé, avšak mezi sebou integrálně propojené aspekty vlády.

3

ZNOVUSJEDNOCENÍ V EPOŠE BUDDHISMU

Rozklad

V době, kdy se jednotný stát ovládaný dynastií Chan rozpadal a státní konfucianství prožívalo hlubokou krizi, získával si v Číně příznivce buddhismus importovaný z Indie zhruba od poloviny 1. století našeho letopočtu. Rozklad chanské říše doprovázel sílící vliv barbarů a šíření nového náboženství, stejně jako tomu bylo při rozpadu říše římské. Důsledky tohoto dění však byly v Číně jiné než v Evropě.

Příčiny úpadku chanské říše odpovídaly známému modelu: došlo k posílení regionální moci na úkor moci centrální. Slabost centrální moci byla způsobena vícerymi příčinami. Na trůně se postupně vystřídalo několik neschopných císařů, vzmáhal se vliv císařoven a jejich rodů, moc uzurpovali eunuši a u dvora probíhalo další soupeření zneprátelených frakcí. Rozbujelé protekcionářství a korupce vedly k tomu, že do úřadů byli jmenováni lidé nezpůsobilí, stupňovalo se nenasytné vykořisťování, zcela byly přehlíženy zájmy kupců a velmožů, vojenská síla dynastie slábla. Slabost centra doprovázel růst moci místní aristokracie, která vlastnila rozlehlé pozemky a

Mýtické zvíře – strážce hrobu císaře Süan-tiho jižní dynastie Čchi. Konec 5.století, poblíž Nankingu.

Sedm mudrců bambusového háje (výsek). Odleva: Si Kchang, Žuan Ťi, Šan Tchao, Wang Žung. Keramické kachle u hrobky z období Jižních dynastií, nalezené poblíž Nankingu. Období politického rozkladu Číny po pádu dynastie Chan je zároveň dobou myšlenkového kvasu a rozkvětu literatury. K „mudrcům bambusového háje“ patřili excentrici, filosofové a

opevněná města s rozvinutou řemeslnou výrobou. Poslední úder přišel roku 220 n. l., když se na severu vzbouřili aristokraté nomádkého původu, jejichž družiníci sice již žili usedlým způsobem života na čínské straně Velké zdi, přesto si však stále uchovávali válečnickou obratnost a náklonnost k válce.

V době, kdy došlo k této vzpouře, působily v zemi dva faktory, které nakonec vyústily ve třistaleté období rozdělení země na sever a jih. Prvním faktorem bylo neustálé pronikání nomádů na území Číny od severu. Částečně pod jeho vlivem působil i druhý faktor, migrace čínského obyvatelstva na jih, do teplejších a úrodnějších oblastí v údolí řeky Jang-c'. Tyto dva faktory položily základ pro vznik řady malých místních dynastií na severu i na jihu. Po krátkém období známém jako Tři království (220-265) a po dočasném znovusjednocení země (280-304) se mezi lety 317 až 589 vystřídalo množství dynastií. Podél řeky Jang-c' a dále na jih postupně vládlo šest dynastií, zatímco na severu se v boji o moc vystřídalo dohromady šestnáct království.

Nejobávanějšími nájezdníky na severu již nebyli turkičtí Hunové, jejichž kmenový svaz se rozpadl, ale protomongolští kočovníci známí jako Sien-pejové, kteří si zakládali státy na území dnešních provincií Kan-su, Che-pej a Šan-tung. V těchto státech

nedocházelo k barbarizaci čínské kultury, naopak, méně civilizovaní nájezdníci záhy přijali všechn přepych čínské aristokracie, uzavírali smíšené sňatky a zakládali panovnické dvory v čínském stylu. Mezi nimi nejvíce vynikali Tobové, kteří založili dynastii Severní Wej (386-535). Zpočátku byl jejich metropolí Ta-tchung na severu provincie Šan-si, později, když pod svou vládou sjednotili celou severní Čínu, přestěhovali své hlavní město na jih od Žluté řeky do Luo-jangu, bývalé metropole Východních Chanů. Jednou z mnoha zásluh Severních Wejů o čínskou kulturu bylo jejich zanícení pro buddhismus, které se projevovalo stavbou chrámových komplexů s nádhernými sochami vytesanými ve skalách poblíž obou hlavních měst.

Buddhismus se rychle šířil nejen na severu, ale také v šesti dynastiích na jihu. Ve zlatém věku čínského buddhismu, tj. mezi 5. a 9. stoletím, zůstávalo konfuciánství do značné míry stranou zájmu a čínskou kulturu na severu i jihu země hluboce ovlivňovalo buddhistické učení i umění.

Buddhistické učení

Buddha žil v Nepálu zhruba v 6. století př. n. l. a původně byl mocným aristokratem. Posléze však opustil svůj palác i harém, vzdal se veškerého přepychu a meditací dosáhl stavu osvícení, v němž pochopil velký princip „kola osudu“, čili „kola Buddhova“. Toto učení lze charakterizovat jako učení o „předurčenosti života“. Buddhisté jsou přesvědčeni, že vše je bezprostředně podmíněno nějakou příčinou, a tudíž také životní utrpení je důsledkem jistých příčin; když tyto příčiny odstraníme, můžeme odstranit i samo utrpení. Touha - která ve svém důsledku působí utrpení - vzniká v závislosti na smyslových vjemech, a ty zase vznikají v závislosti na existenci fyzického kontaktu a šesti smyslů atd. Cílem Buddhova učení je přerušit řetěz příčin, jímž je člověk poután do nekonečného sledu vášní, tužeb a lpění. Ze základní premisy, že utrpení má své

příčiny a že tyto příčiny lze odstranit, rozvinul raný buddhismus mnoho dalších teorií.

Dnes je pro nás obzvláště zajímavá jedna z ústředních myšlenek buddhismu, teorie dharm. Je to de facto teorie o částicích či atomech, podle níž entita neexistuje jako taková, ale skládá se z mnoha částí. Dávni buddhističtí mniši byli přesvědčeni, že člověk sestává pouze z těchto nesčetných částic, čili dharm, nemá duši, osobnost ani své vlastní já. Existují různé druhy dharm. Některé se vztahují k formám a substancím, jiné k vnímání a další k duševním činnostem. Všechny společně mohou přehledně vysvětlit zkušenost a na tomto základě popřít existenci „já“. Právě o to buddhisté usilovali ve snaze uniknout strážním života. Jednotlivé součásti zkušenosti lze totiž rozebrat a oddělit od sebe, přerhat vazby mezi nimi, atomizovat je v prostoru i čase. Lze tudíž předpokládat, že když si toto člověk plně uvědomí, zbaví se iluze vlastního já a osvobodí se z kola osudu. Tento druh úniku, probuzení k pravému poznání, nebo chcete-li, osvícení, hledají mystikové na celém světě a mnoho nadšených stoupenců měl také ve středověké Číně.

Raný buddhismus byl institucionalizován v řeholním řádu, částečně podobném a částečně odlišném od křesťanského řeholnictví pozdějších dob. První mniši zapsali sútry, tedy do té doby ústně tradovaná kázání Buddhova a jeho učení.

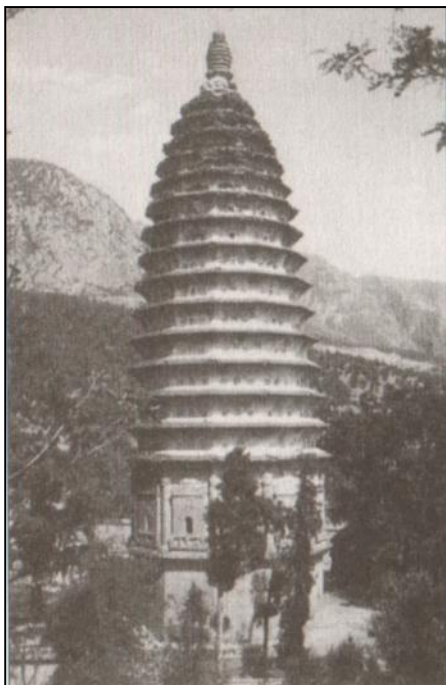
V době, kdy se buddhismus ze severní Indie začal šířit na Dálný východ, jedna z jeho škol, mahájána („velký vůz“), již výrazně proměnila původní Buddhovo učení a učinila z něj náboženství oslovující široké vrstvy obyvatelstva. Jednou ze zásadních změn bylo vytvoření idey spásy zprostředkované bódhisattvy („osvícenými“), bytostmi, které dosáhly poznání Buddhova, avšak dobrovolně zůstávají mezi lidmi a snaží se je spasit. Nejslavnějším z těchto božstev se stala čínská bohyně milosrdenství Kuan-jin, ztělesnění soucitu. Dalším významným bódhisattvou je Buddha nekonečného

světla, Amitabha (E-mi-tchuo-fo). Spásu prostřednictvím „osvícených bytostí“ umožňovala teorie „přenositelnosti zásluh“, doprovázená ideálem dobročinnosti, která doplnila původní Buddhovo učení a v Číně a Japonsku učinila z buddhismu pozitivní společenský faktor.

Mahájánová škola také rozvinula učení o nirváně, stavu, o jehož dosažení Buddha usiloval, který však považoval za tak naprosto nepopsatelný, že o něm nic neřekl.

Buddhistické učení je obsaženo ve velkém buddhistickém kánonu, v takzvané Tripitace. Překládání súter obsažených v tomto kánonu se staly hlavní činností prvních buddhistických mnichů v Číně. Překladaťelé se museli vyrovnávat s nesmírnými jazykovými překážkami i s odlišnostmi v myšlení. Jak překládat ze sanskrtu, polysylabického, flektivního jazyka zapisovaného hláskovým písmem podobně jako dnešní indoevropské jazyky, do monosylabického, izolující čínštiny, užívající vlastní fonoideografické písmo? Jak hutnou, ke konkrétnosti tíhnoucí čínštinou vyjádřit fantastické vize a metafyzické abstrakce indického mysticismu?

Nejstarší buddhističtí misionáři usilující o „překlad“ či převedení cizích myšlenek do podoby srozumitelné pro čínské publikum se potýkali se stejným problémem jako všichni další hlasatelé cizích idejí v Číně až do moderní doby: jak zvolit vhodný čínský pojem, zapisovaný znakem čínského písma s vlastními bohatými konotacemi, dát mu nový smysl a přitom zabránit deformaci původní myšlenky, vyhnout se jejímu počínštění. Například čínský pojem tao (cesta), bohatě užívaný jak v taoismu, tak i v konfuciánství, byl buddhisty užit různým způsobem - jako ekvivalent pro dharmu, pro jógu a také jako výraz pro osvěcení. Taoistické wu-wej (nečinění) se začalo užívat jako pojmenování pro nirvánu. Výsledkem byla přinejmenším víceznačnost a často také rozředení původní myšlenky.

Pagoda buddhistického kláštera Sung-jüe-s', provincie Che-nan, 6.stol.

V okamžiku, kdy byly importované abstraktní myšlenky zapsány čínským písmem, nebylo možné se vyhnout jisté míře jejich počínštění. Kromě toho existoval odpor proti příliš exotickým hodnotám a hodnotám, které by mohly narušit tradiční společenský řád. Arthur Wright (1959) k tomu poznamenává: „Relativně vysoké postavení žen a matek v buddhistickém učení se v raných čínských překladech změnilo. Například formulace 'manžel je oporou své ženě' získala v překladu do čínštiny podobu 'manžel má vládu nad svou

ženou', a podobně věta 'manželka utěšuje svého muže', se proměnila v požadavek, aby 'manželka ctíla svého muže'.“

Vetřelci nečínského původu, kteří se od 4. století usazovali na severu, přijímali buddhismus částečně také proto, že stejně jako oni nebyl součástí starého řádu, jenž chtěli nahradit svým vlastním. Buddhističtí mniši se stali jejich potenciálními spojenci, neboť mezi lidem šířili poddajnost a smíření. Také čínským vyšším vrstvám, jež našly azyl na jihu, buddhismus vyhovoval, neboť nabízel propracované a esteticky působivé vysvětlení kolapsu staré společnosti a poskytoval útěchu. V epoše rozkladu hledali všichni, císařové i prostý lid, spásu v náboženství. Z této doby se dodnes zachovala velkolepá umělecká díla - sochy a skalní chrámy. Zajímavé

poznatky přináší srovnání mezi buddhismem v Číně a křesťanstvím o něco později ve středověké Evropě, zejména co se týče úlohy kléru a řeholnictví, vzniku sekt a vztahu mezi církví a státem. Například buddhistické kláštery sloužily jako přístřeší pro lidi na cestách, útočiště v nebezpečí, střediska dobročinnosti. Staly se také velkými vlastníky půdy a dokonce zaujaly jisté oficiální postavení ve státní administrativě.

Počáteční období vypůjčování a postupného zdomácnování cizího učení vystřídal období jeho plného přijetí a nezávislého rozvoje. Čínský buddhismus byl ovlivněn taoismem, na který zpětně působil a modifikoval jej, o čemž se v odborných kruzích dodnes živě diskutuje. V Číně vznikly nové buddhistické sekty, odpovídající místním potřebám. Ve světě je dnes v důsledku svého vlivu na orientální umění nejznámější sekta, jež usiluje o dosažení stavu osvícení prostřednictvím meditace, čínsky nazývaná čchan, japonsky zen. Z toho, co bylo řečeno, je snad zřejmé, nakolik komplexní povahu mělo vzájemné působení indického buddhismu, barbarských nájezdníků a domácího taoismu a jak na tomto základě vyrostl čínský buddhismus, jenž později prošel obdobími skvělého rozkvětu i hlubokého úpadku.

Nové sjednocení za dynastií Suej a Tchang

Vzhledem k tomu, že v období roztržičnosti neexistovala pevná ústřední vláda, vznikly v šesti jižních dynastiích s centrem v dnešním Nankingu (Nan-ťing), stejně jako v šestnácti státech na severu, podmínky pro rozdílný vývoj a obnovu. Inspirací umělcům, filosofům a spisovatelům se stal buddhismus a taoismus. Celá řada dobových kronik se zabývá pouze vládou jednotlivých krátkodobých dynastií této epochy.

Lov. Freska z hrobky korunního prince Čang-chuaj, Ťien-sien, provincie Šen-si, rok

Ideál jednoty, vytvořený za dynastie Chan, došel svého dalšího naplnění až ve třistaletém období panování dynastií Suej (581-618) a Tchang (618-907). Sever země byl zdevastován četnými nájezdy kočovníků, zato jižní oblasti, zejména údolí řeky Jang-c', v relativním klidu prosperovaly.

Ve srovnání s dynastií Chan, která kolem roku 2 n. l. měla přibližně šedesát milionů obyvatel usazených zejména na severu (mapa č. 9), došlo k výraznému poklesu počtu obyvatel a migrace chanských rodin na jih začala přesouvat těžiště čínské kultury (mapy č. 10 a 11). V moderní době budou na jihu žít dvě třetiny obyvatel Číny. Nicméně v 6. až 10. století většina Číňanů stále ještě obývala Severočínskou rovinu, kterou bylo možné snadno sjednotit a kde bylo zřízeno množství prefektur, každá o sto tisíce domácnostech (tj. zhruba pět set tisíc obyvatel). Mark Elvin (Blunden a Elvin, 1983) upozorňuje na skutečnost, že „římská říše zjevně postrádala srovnatelně konsolidované území s výraznou převahou“. Husté

Průvod dvorních dam. Freska z hrobky princezny Jung-tchaj. Tchien-sien, provincie Šen-si, rok 706.

osídlení severní Číny a její tíhnutí k jednomu centru byly faktory působící ve směru sjednocení. Kdokoliv se zmocnil této oblasti, měl otevřenou cestu k tomu, aby si podmanil ostatní čínské oblasti, včetně jihu.

Zakladatelé dynastií Suej i Tchang pocházeli z rodin smíšených s rodinami počínštěných nomádů. Byly to významné aristokratické rody čínského Severozápadu, usídlené zejména na území dnešní provincie Šan-si a v prastaré oblasti hlavních měst táhnoucí se údolím řeky Wej a dále po jižním okraji Žluté řeky až na Severočínskou rovinu. Tato oblast, stejně jako za dynastií Čou a Čchin, čerpala vojenskou sílu od kočovníků. Zdejší Číňané získávali koně pro své armády od pastevců ve stepích, po jejich vzoru začali

nosit pro jízdu na koni kalhoty, naučili se od nich užívat sedla a také třmeny a postroje, a konečně i chomout, později napodobený též na Západě. Dlouho před tím, než dynastie Suej a Tchang sjednotily opět celou Čínu, zdejší mocné klany udržovaly úzké obchodní a diplomatické styky se Střední Asií.

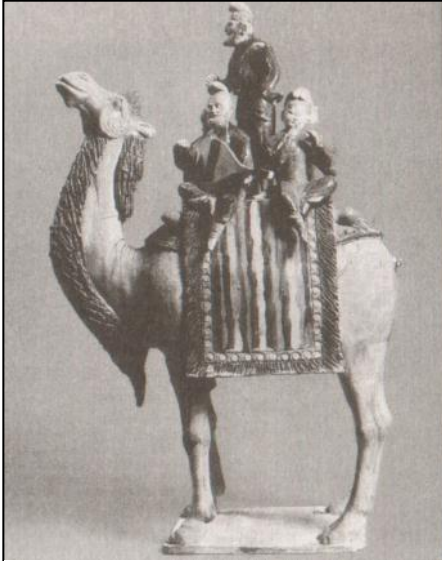
Zakladatel dynastie Suej pocházel z napůl nomádké aristokratické rodiny Jang, jejíž pozemky se rozkládaly na půl cestě mezi oběma bývalými hlavními městy Čouů a Chanů, Čchang-anem a Luo-jangem. Podobně také zakladatel dynastie Tchang pocházel z

aristokratického rodu Li, mezi jehož předky byli turkičtí válečníci. Tyto vojenské aristokratické rody uzavíraly sňatky mezi sebou a také vstupovaly do příbuzenských svazků s příslušníky významných čínských rodů a postupně vytvořily početnou relativně homogenní skupinu vůdčích osobností, hodnou obtížného úkolu podmanit si a spravovat rozsáhlou říši. Nomádští vládcové severní Číny natolik dokonale převzali čínské způsoby, včetně jazyka, oblečení a metod vlády, že v historických záznamech vzniká dojem, jakoby jejich státy byly ryze čínské.

Li Š'-min, císař Tchaj-cu, zakladatel dynastie tchang. (pozdější idealizovaný portrét.)

Když se zakladatel dynastie Suej roku 581 zmocnil vlády, převzal po posledním ze šestnácti království již sjednocený sever. Nový císař

Tři hudebníci barbarského původu na velbloudu. Hrobová keramika, kolem roku 723, Nan-che-cchun, provincie Šen-si

vydal v krátké době nový trestní zákoník o pěti stech člancích, dal do pořádku síť místní správy a dále rozvinul několik institucí, založených ještě za vlády předchozích království. Patřil k nim i tzv. „systém stejných polí“ (t'ün-tchien), podle kterého každý dospělý muž měl každoročně dostat přiděleno několik akrů orné půdy.

Suejský císař také převzal některé dřívější instituce - systém kolektivní odpovědnosti v rámci

skupiny domácností, územně organizovanou milici a systém

Hudebnice. Hliněné hrobové figury, dynastie Tchang, Čchan-ša, provincie Chu-nan.

vojensko-zemědělských kolonií v pohraničí. Sjednocená správa země zaručila státní pokladně příjmy z daní. Státní sýpky, do nichž se v dobách úrody nakupovalo obilí, aby mohlo být lacino rozprodáváno v čase nedostatku, zabraňovaly spekulacím s cenami. Ve stejné době se velkými a stále vlivnějšími vlastníky půdy stávaly buddhistické kláštery. Císařova záštita klášterů podnícená jeho zbožností vytvořila, slovy Arthura Wrighta, „říšský buddhismus“.

Vítězství dynastie Suej nad jihem proběhlo bez ničujících následků, a tak druhý suejský císař Jang-ti odtud mohl mobilizovat značné zdroje pro své obří stavební projekty. Jedním z nich bylo prodloužení

Velkého kanálu na sever od Chang-čou napříč přes řeku Jang-c' do Jang-čou a dále na severozápad do oblasti Luo-jangu (mapa č. 15). Do roku 609 byl kanál prodloužen ještě dál z vnitrozemí severovýchodním směrem k dnešnímu Pekingu a Tiencinu (Tchien-ťinu). Kanál s přilehlými řekami a jezery umožňoval dopravu

Žena ve slavnostním oblečení, kresba podle skalní rytiny na kamenné stěle u vchodu do hrobky, dynastie Tchang, okres Čchien-sien, provincie Šen-si.

potravin a zboží od dolního toku Jang-c' až do severní Číny, a sloužil tak k posílení pohraničních oblastí a k zásobování hlavního města a okolí potravinami. Stavěly se také obrovské sýpky, každá o kapacitě třiatřicet milionů bušlů.

Velkolepé plýtvání energií a prostředky za krátké vlády druhého suejského císaře Jang-tiho posedlého megalomanskými vizemi svádí ke srovnání s vládou Prvního císaře dynastie Čchin, který také přecenil své síly. Jang-tiho pokus dobýt Koreu vedl k vyčerpání státních zdrojů a jeho porážka během korejského tažení podnítila masové povstání v zemi, a v konečném důsledku způsobila ztrátu mandátu Nebes.

Představitelé následující dynastie Tchang byli rozvážnější. Zdělili vše, čeho dosáhli Suejové, včetně dvou metropolí - obrovského Čchang-anu, západního hlavního města o rozloze 8 krát 9,5 kilometru, a Luo-jangu dál na východě. Zatímco za dynastie Chan se nejvyšší orgány administrativy musely potýkat stejnou měrou s politickými problémy celostátního významu i se záležitostmi paláce a rodinnými problémy panující dynastie, Suejové a po nich i Tchangové zřídili šest specializovaných ministerstev: ministerstvo personálních záležitostí (do jeho pravomoci spadalo dosazování úředníků na místa ve státní správě), financí, rituálu, vojenství, trestů a veřejných prací. Ministerstva tvořila dohromady tzv. Vnější dvůr v protikladu k Vnitřnímu dvoru, spravujícímu především záležitosti císařské rodiny a života v paláci. Tuto strukturu si pak čínská vláda uchovala v zásadě nezměněnou až do roku 1900. Dále byl zřízen cenzorát, který kontroloval úředníky, podával o nich pravidelná hlášení u dvora a měl jisté pravomoci dokonce i vzhledem k císaři, a také došlo k zavedení rané formy zkouškového systému.

Za vlády druhého tchangského císaře expandovaly čínské armády všemi směry, porazily Koreu, na jihu zasáhly až do severního Vietnamu a především rozšířily sféru vlivu ve Střední Asii, až tak

daleko, že čínské prefektury byly zřízeny dokonce na západ od Pamíru (mapa č. 8). Tchangská expanze podél oáz lemujících Hedvábnou cestu otevřela cestu dalším kontaktům až do Západní Asie. Tchangská metropole v Čchang-anu se stala mezinárodním velkoměstem, ohniskem celého euroasijského světa. Mezi lety 600 až 900 neexistovalo na Západě jediné město, které by mohlo velikostí a nádherou soupeřit s Čchang-anem.

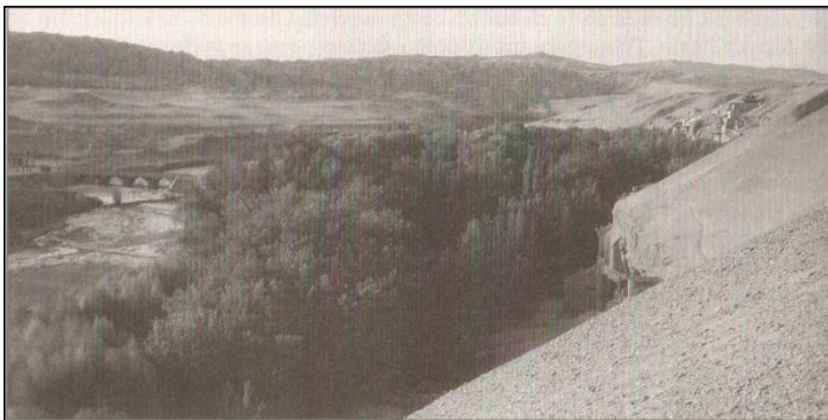
Válečné úspěchy Tchangů doplňují také úspěchy na poli umění a literatury. Tchangská poezie se stala vzorem čínského básnictví příštích staletí. Tvůrčí energie tchangské doby vedla k otevření společnosti cizím vlivům, ve městech byli vítanými hosty cizinci přicházející z Japonska, Koreje a Vietnamu, z Persie a západní Asie. Buddhismus dodal nové rozměry dědictví chanské kultury. Tchangský model přebíraly další státy východní Asie, které vznikaly právě v této době.

Hlava bódhisattvy. Bílý mramor, dynastie Tchang, kolem roku 760, Si-an, provincie Šen-si.

Buddhismus a stát

Srovnáme-li roli buddhismu v čínském státě s úlohou, kterou hrálo křesťanství v Evropě, nalézáme v politické rovině jeden nápadný rozdíl. Když Tchangové obnovili centrální moc, znovu sílilo konfuciánství, nyní již ovlivněné buddhismem, a stávalo se oporou silné vlády. Říšská byrokracie nakonec dostala buddhistickou církev pod pevnou kontrolu.

Jeskyňě Mo-cao u Tun-chuangu, dnešní provincie sin-tiang – celkový pohled. Roku 1908 zde britský archeolog maďarského původu sir Aurel Stein objevil buddhistické chrámy vyhloubené ve spraši s bohatou malířskou a sochařskou výzdobou a s množstvím rukopisů a

Adaptace buddhismu na čínské podmínky je zřetelně patrná

Výzdoba jeskyňě č.45 v Tun-chuangu, dynastie Tchang.

například ve vzdělání. Jak zdůrazňuje Eric Zürcher (1959), „cesta“ buddhismu se podobala konfucianství v tom, že kladla důraz na mravné jednání. Buddhistický novic se musel naučit bezpočet pravidel správného chování a neustále bojovat s hříchem, touhou a lpěním. Musel dodržovat pět nařízení, tj. nesměl zabíjet, krást, smilnit, lhát a opíjet se. Příslušníci sanghy, čili obce mnichů nebo mnišek, včetně noviců a laických věřících, museli dodržovat četné sliby. Ruku v ruce s těmito

předpisy kráčela dobročinnost a obecně prospěšné skutky (praxe, která, jak si ukážeme později, za Sungů významně ovlivnila neokonfuciánskou koncepci „komunální smlouvy“, siang-jüe).

V době svého největšího rozkvětu v Číně, zhruba v letech 500-850, buddhismus nijak nezmenšil úlohu státu jako jediného zdroje politického a společenského řádu. Vysoká kultura stále zůstávala záležitostí světské vzdělanecké elity. To znamená, že obec buddhistických věřících zůstávala pevně uzavřena v určitých mezích. Teprve v 6. století se sangha stala „druhou elitou“, jak říká E. Zürcher.

Buddhističtí mniši se začali rekrutovat z vlivných úřednických rodin. Bylo to cosi nezvyklého, neboť příslušníci uzavřené buddhistické obce přerušovali svazky s vnějším světem. Buddhistická obec si činila nárok na autonomii vzhledem ke státu, nepodléhala jeho kontrole a neodváděla státu daně, a dokonce do svých řad přijímala ženy. Tak se buddhismus dříve či později nutně musel stát ohrožením

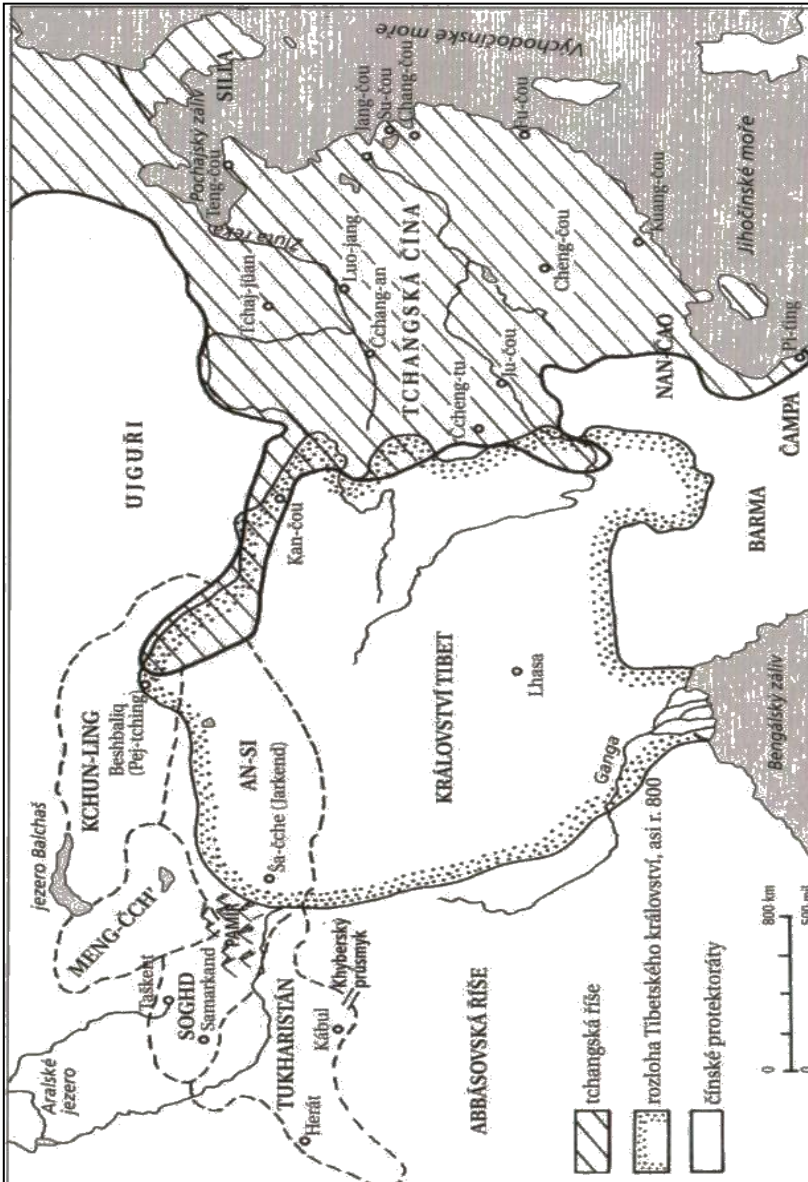

Kuan Siou (832-913), jeden patnácti luochanů neboli arhatů, božstev buddhistického panteonu.

pro státní správu.

Za dynastie Tchang se projeví snahy proměnit buddhistickou obec v byrokratizovaný systém. Zaváděla se v ní státní kontrola, stát uděloval mnichům tituly, prodával pověření k výkonu kněžských funkcí, dohlížel na sestavení buddhistického kánonu a zaváděl systém státních zkoušek mezi kleriky. Dříve než dosáhli vysvěcení, museli mniši absolvovat náročné studium. Zkoušky buddhistických kleriků spadaly, stejně jako zkoušky konfuciánských učenců, do kompetence ministerstva rituálů. Součástí vzdělání v buddhistických kláštorech se stalo studium konfuciánských spisů. Buddhistické kláštery, kde se mniši připravovali ke konfuciánským zkouškám, připomínaly akademie zřizované později za dynastie Sung. Až do tvrdého zásahu proti buddhismu roku 845 bylo buddhistické vzdělání neustále usměřováno a podřizováno konfuciánskému učení. Na druhé straně buddhismus v pozdějších staletích, jak si ještě ukážeme, významně ovlivnil reformované konfuciánské učení, známé jako neokonfuciánství.

Buddhismus narušil tradiční politický systém tak nepatrně, že tchangské vládě nedělalo žádné potíže omezovat ekonomickou moc jeho klášterů. Několikeré pronásledování buddhismu v Číně, zejména v průběhu 9. století, bylo de facto součástí snah vlády omezit církevní držení půdy a tuto půdu zdanit. Ve středověké Číně se však nikdy nerozvinul zápas mezi státem a církví, srovnatelný s tímto zápasem ve středověké Evropě. Církev - buddhistická, stejně jako taoistická - neměly žádnou možnost dosáhnout plné nezávislosti na státě. Kněžstvo a kláštery zůstaly decentralizované a závisely na skromné místní podpoře, nevytvořily se organizované kongregace laiků ani celostátní církevní organizace a v politickém životě byla církev vcelku pasivní.

8. Dynastie Tchang v období největšího rozmachu (8.století)

Pod vlivem buddhistického příkladu vznikla také taoistická církev, odlišující se v mnohém jak od nejstarší taoistické filosofie, tak i od pozdější neotaoistické alchymie. Získala si širokou popularitu imponantním pantheonem božstev a množstvím nejrůznějších sekt. Ani taoistická církev však nevybudovala světskou organizaci. Taoistické chrámy a kláštery zůstaly izolované a sloužily potřebám

Jen Li-pen, tchangský císař Tchaj-cung přijímá tibetského vyslance, který si přijel pro tchangskou princeznu Wen-čcheng, aby ji odvezl jako nevěstu svému panovníku. Tibetským vyslancem (vlevo mezi dvěma čínskými hodnostáři) je ministr Gar Tongcän.

lidového náboženství. Taoismus se nemohl stát organizovanou silou na čínské politické scéně již ze své nejvlastnější povahy. Toto náboženství bylo výrazem alternativy státotvornému konfuciánství v oblasti osobní víry a praktické činy ponechalo konfuciáncům.

Na základě dlouhé tradice alchymistických pokusů, zaměřených na objevení elixíru dlouhověkosti a v kratší perspektivě usilujících o výrobu zlata, taoisté významnou měrou přispěli k technickému rozvoji. Při svých lékařských a chemických pokusech vyráběli různé elixíry a objevovali vlastnosti bylin, a založili tak obdivuhodný soubor čínských léčiv, z něhož dodnes čerpá celý svět. Alchymisté přispěli k vynálezu porcelánu, kovových slitin, četných barviv apod., včetně všeobecně známého kompasu a střelného prachu.

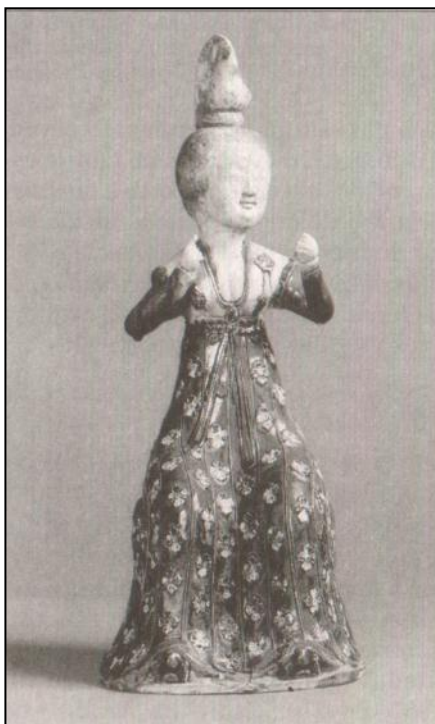
Mnohé z toho, co dokázali, bylo, řečeno slovy Josepha Needhama „spíše než pseudovědou počátkem vědy“.

Úpadek dynastie Tchang

Třetí tchangský císař byl naneštěstí slaboch. O to silnější byla císařovna, která do svých rukou na půl století soustředila autokratickou moc (zhruba 657-705). Nejprve vládla prostřednictvím císaře, později za nezletilé následníky trůnu a nakonec se chopila moci zcela otevřeně jako panovnice nově vyhlášené dynastie. Císařovna Wu, jediná žena na trůně v dějinách Číny, byla mimořádně schopnou političkou, avšak v zájmu moci se neštítala ničeho, ani nejsurovějšího násilí, a tak si mezi svými úředníky vysloužila velmi špatnou pověst. Její vláda také vedla k neúměrnému rozbuzení úřednického aparátu a umožnila korupci v nejrůznějších podobách. Roku 657, když se císařovna Wu dostala k moci, působilo ve službách tchangského státu asi 13 500 úředníků, kteří spravovali říši s padesáti miliony obyvatel. Stát šetřil na výdajích tím, že „místní vojsko“ (fu-ping) rekrutoval z rolníků ze soběstačných statků vyňatých z daňové povinnosti a mimo jiné jim ukládal za povinnost vykonávat různé veřejné práce v místě jejich působení. Administrativa zpočátku podporovala soukromé hospodaření nezávislých rolníků a v souladu se systémem „stejných polí“ (t'ün-tchien), známým již z dřívějších dob, podle aktuálních soupisů obyvatelstva každoročně přerozdělovala půdu. Zatímco druhý tchangský císař ještě skutečně osobně vládl a v těsné spolupráci se svými rádci každodenně řešil konkrétní problémy, císařovna Wu svými manipulacemi oddálila císařskou moc od spolupráce s regulárními rádci, dodala jí konspirativní charakter a posílila její despotismus. Zároveň ale rozdrtila moc aristokratických rodů ze severozápadu a vytvořila širší prostor pro uplatnění ve vládě rodům z oblasti Severočínské roviny. Je také ovšem pravda, že právě za její vlády se elitou uvnitř úřednické vrstvy, zatím jen nepočetnou, začali

stávat absolventi státních zkoušek. Poměr zásluh a neblahého vlivu císařovny Wu stále čeká na objektivní zhodnocení.

Za vlády dalšího císaře, Süan-cunga (713-755), dosáhla tchangská dynastie největšího rozkvětu, zároveň se ale v této době nahromadily závažné problémy. Státní pokladnu ruinovala především neúměrná vojenská expanze. Tchangská vojska bojovala na severozápadních hranicích a byla rozmístěna příliš daleko, až za Pamírem, kde je roku 751 nedaleko Samarkandu porazili Arabové. Postupem času byla místní vojska fu-ping proměněna v regulérní profesionální armády připravené kdykoliv odrazit útok zvenčí. Vojsko bylo rozděleno do devíti armád, rozmístěných převážně podél

Toaleta mladé dámy. Hrobová hliněná figura, dynastie Tchang (počátek 8.století). Nalezeno poblíž někdejšího hlavního města Čchang-anu (dnešní Si-an), provincie Šen-si.

hranic, kterým veleli generálové s rozsáhlými pravomocemi. Vlivní generálové však začali zasahovat do dvorské politiky. Takzvaný Vnější dvůr, tedy šest ministerstev, se stále víc proměňoval v rutinní a těžkopádné zařízení a dvořané, kteří zde působili jako ministři - a v podstatě vládli císařovým jménem místo něho - se stále víc zaplétali do frakčních bojů. Za této situace se císař snažil udržet si kontrolu nad vládou prostřednictvím spolehlivých eunuchů ve Vnitřním dvoře.

Nakonec se císař Süan-cung na stará kolena zamiloval do jedné ze svých vedlejších žen, krásné Jang Kuej-fej, a vlády si přestal všimát. Jang Kuej-fej adoptovala za syna svého oblíbeného generála turkického původu An Lu-šana, který se nakonec vzbouřil a roku 755 se zmocnil obou hlavních měst. Při útěku císaře z hlavního města požadovala jeho osobní garda popravu krásné Jang Kuej-fej, a tak skončil slavný (a později často literárně zpracováváný) příběh císařovy lásky. V letech 755-763 v celé zemi zuřilo zničující povstání. Formálně byla vláda dynastie Tchang obnovena po osmi letech, avšak po celých příštích sto padesát let Tchangové již nikdy neobnovili svoji někdejší slávu.

Po porážce An Lu-šanova povstání byla zřízena místní vojenská velitelství, která se později stala základem nové, provinční vrstvy státní administrativy. Tchangové ztratili kontrolu nad vzdálenějšími oblastmi říše a uvnitř vlastní země museli část moci postoupit armádě. Centrální vláda založená na jednotných zákonech a centralizovaném systému institucí se stala nemožnou. Elitní úřednictvo nemohlo realizovat své povinnosti v celostátním měřítku. Ke slovu se dostaly místní a partikulární zájmy a formální celistvost čínského státu se stala pouze prázdnou skořápkou bez obsahu.

Sociální proměny: přechod od dynastie Tchang k dynastii Sung

Z různých procesů měnících tvář čínské společnosti za dynastie Tchang přinesl dalekosáhlé důsledky s nejhlubším dopadem úpadek aristokratických rodů, které až doposud měly rozhodující vliv ve vládě. Na sklonku dynastie Chan existoval v čínské společnosti zjevný rozdíl mezi elitními rodinami (š') a lidmi neurozenými (šu), včetně spodiny (t'ien-min), ačkoliv statutárně nebyl tento rozdíl nijak vymezen. Š' ve svém původním významu označuje „služebníka“, příslušníka vzdělané elity ve službách státu. Od Chanů až do konce Tchangů „aristokratický“ statut mocných rodů splýval s postavením jednotlivých členů těchto rodů ve vládě. Rodiny náležející k této elitě

byly registrovány ve speciálních soupisech a sňatky mezi jejich příslušníky a lidmi prostého původu budily pohoršení. V období roztržičnosti po pádu dynastie Chan pocházely z těchto rodin zhruba tři čtvrtiny všech vládních úředníků. Na počátku Tchangů to bylo něco přes polovinu a později za dynastie Tchang tři pětiny. Úředníci ústřední vlády se za Tchangů rekrutovali především z řad severozápadní aristokracie, přestože tato šlechta nebyla čínského původu. Jak případně poznamenává David Johnson (1977), „na rozdíl od Anglie nebo Francie, kde muž mohl udělat skvělou kariéru jako právník, lékař, obchodník, kněz nebo spisovatel, v Číně existovalo pouze jediné významné povolání - úřednická služba“.

V Číně se nerozšířilo právo primogenitury, což znamená, že po smrti otce bylo zvykem dělit majetek rovným dílem mezi všechny mužské potomky. Rovné dělení dědictví bylo zakotveno i v zákonech, a tak nemohlo dojít ke vzniku statkářské šlechty, jak tomu bylo v Evropě. Pokud se po dvě nebo tři generace některý člen rodiny nestal úředníkem, rodina se postupně rozpadla a ztratila na významu. Potenciálně tak byla každá další generace v rodině někdejších nejvyšších státních úředníků vystavena nejistotě a své výsady si musela znovu potvrdit v úřednické kariéře. Rodinný statut byl sice dědičný, avšak pokud z rodiny, která se do řad

Císař a císařovna. Lidový dřevorez, dynastie Sung.

elity dostala zásluhou úřednické kariéry některého svého člena, nevyšel další úspěšný úředník, její postavení upadalo. Za Tchangů se však ještě mimo úřednickou hierarchii udržovaly privilegované sociální skupiny s odstupňovaným statutem, odkud bylo možné znovu vstoupit do státní služby.

Jmenování do úřadu se za dynastie Tchang dělo na základě doporučení. Nejvýznamnější bylo doporučení prefekta, jehož povinností bylo pořídit soupis všech příslušníků elity spadajících do jeho jurisdikce a seřadit je podle předepsaného pořadí celkem do devíti stupňů, z nichž každý se dále dělil na „horní“ a „dolní“. Úřední hodnocení perspektivnosti jednotlivých kandidátů bylo zapisováno a ukládáno do jejich osobních spisů. Prostřednictvím soupisů a doporučení zůstávala elita zachována jako zvláštní sociální skupina. Za dynastií Suej a Tchang sice již byly položeny základy univerzálního zkouškového systému, avšak zkoušky ještě ani zdaleka neovládly celý proces výběru úřednictva. Jmenování nových úředníků bylo především záležitostí společenskou, neboť osobní společenské styky (kuan-si) vytvářely ono proměnlivé prostředí, v němž kandidáti úřednické služby postupovali ke svému cíli a které udržovalo postavení elitních rodin. Již barbarští Severní Wejové sestavili vlastní soupis nejvýznamnějších rodin, který postavili naroveň soupisu rodin čínských. V důsledku toho se rodiny nomádského původu mohly bez problémů dostat na špičku čínského společenského žebříčku. V letech 385-713 byly z popudu vlády opakovaně sestavovány soupisy významných rodin s rodokmeny, zjevně založené na doporučujících seznamech, předkládaných prefekty. Tyto zavedené soupisy sloužily také při sjednávání sňatků.

Zakladatelé tchangské dynastie chápali, nakolik systém rodových výsad a osobních doporučení brání mobilitě nadaných mužů, a pokusili se ho změnit. Napůl barbarské rody ze severozápadu, které se dostaly k moci s nástupem této dynastie, zasadily úder vlivným čínským rodinám ze Severočínské roviny na

severovýchodě. Pranýřovaly také zavedený zvyk, podle kterého staré čínské aristokratické rodiny žádaly neúměrně velké dary za svolení oženit se s jejich dcerami. Roku 659 byla provedena revize všech soupisů rodin a rodokmenů. Nový soupis zaplnil dvě stě kapitol a obsahoval jména 2287 rodin z 235 klanů. Jedním z cílů této revize bylo vykázat čínskou honoraci ze severovýchodu do patričních mezí.

Podle dochovaných pramenů se zdá, že hlavním kritériem společenského postavení se v 8. století stal úřad, zatímco rodokmen a

Noční slavnost u Chan Si-cchaje. Tchang Jin (1470-1524), kopie obrazu malíře Ku Kchuanga (období Pěti dynastií). Chan Si-cchaj byl významným dvorským hodnostářem za krátkodobé dynastie Jižní Tchang, v období Pěti dynastií. Proslul jako milovník a znalec umění a požitkář, ve svém domě shromažďoval vybranou společnost a oddával se rozmařilým zábavám.

příslušnost k vlivnému klanu hrály menší úlohu. Nyní záleželo na výši úřednické hodnosti, nikoliv na rodinném původu. Podle zákona nebylo již úřednictvo považováno za uzavřenou elitní společenskou skupinu. Synové úředníků sice podle tchangského zákoníku automaticky dostávali nevýznamné tituly, avšak tento zákoník již státním úředníkům nepřiznával status vyšší společenské třídy, jenž by

zakládal zvláštní nároky pro jmenování do úřadu. Instrukce císařství zvítězila nad mocí významných rodů.

Denis Twitchett (CHOC 3) naznačuje, že za Tchangů započal přechod od vlády aristokratických rodin, mezi nimiž rodina císaře měla postavení pouhého primus inter pares, ke státní správě prováděné s pomocí speciálně vycvičené byrokracie, vybírané na základě schopností, částečně prostřednictvím zkoušek. Úpadek vlivu aristokratických rodin umožnil centrální vládě lepší kontrolu regionů. Císař se v důsledku tohoto procesu stal posvátným vladařem, uzavřeným v paláci, vzdáleným od někdejších druhů z bitevních polí a zcela závislým na rádcích rekrutujících se z řad nového úřednictva.

Slábnoucí vliv aristokratických rodin na sklonku dynastie Tchang doprovázela další významná změna - ústup vlády od aktivního ovlivňování veškerého hospodářství. Na venkově se zhroutil systém „stejných polí“ a zaniklo pravidelné přerozdělování půdy, zatímco ve městech stát přestal řídit trhy a regulovat ceny, což svědčí o tom, že hospodářství se vymklo státní kontrole. V rukou místních magnátů se začal hromadit majetek. Došlo k racionalizaci daňového systému s cílem podepřít chátrající státní moc a daně začaly být vybírány dvakrát do roka, v létě a na podzim, podle kvót stanovených na základě výměry půdy, nikoliv podle počtu osob. Tento systém je znám od roku 780 jako takzvaná dvojí daň, to znamená nová daň z půdy a daň z domácnosti. Kvóty byly stanoveny na základě konzultací a do jisté míry poskytl centrální vládě jistotu do budoucnosti, přestože nový systém vlastně potvrdil neschopnost vlády kontrolovat soukromé vlastnictví a svobodný obchod ve státě.

Po An Lu-šanově vzpouře, která zachvátila zemi v letech 755-763, se začal hroutit také státní dohled nad obchodem. Tchangská obchodní politika usilovala o regulaci obchodu tak, aby státem spravované trhy zaručily rolníkům pevné ceny za jejich produkci a zároveň aby zabránily nečestným způsobům obohacení.

Daně z obchodu se nepovažovaly za důležitý zdroj příjmů pro státní pokladnu, s výjimkou období finančních krizí. Přesto hrály svou roli, například když peníze potřebovala armáda a za celkového úpadku na sklonku dynastie. V blízké budoucnosti, za dynastie Sung, se pak završil vznik sítě obchodních center, o níž jsme hovořili v úvodu, která byla příliš rozbujehá na to, aby bylo možné dostat ji efektivně pod kontrolu. Čína se také vlivem An Lu-šanova povstání militarizovala, přestože předsunuté posádky ve Střední Asii byly rozprášeny a velkou část severozápadu okupovali tibetští Tangutové. Uvnitř vlastní Číny bylo zpočátku zřízeno celkem třicet nových provincií, většinou spravovaných vojenskými guvernéry, jejichž vojska jim poskytovala převahu nad místní civilní správou. Naproti tomu centrální vláda neměla téměř žádnou vlastní armádu a několikrát div nepodlehla tangutským útočníkům. Moc císaře po roce 763 spočívala vratce na čtyřech oblastech - na metropolitní provincii, severozápadní pohraniční zóně, oblasti kolem dolního toku Jang-c' a území podél Velkého kanálu, po němž se do hlavního města přepravovaly životně důležité potraviny. Několik severních provincií se ocitlo mimo dosah centrální moci, což znamená, že zhruba jedna čtvrtina obyvatel Číny přestala vládě platit daně a hlavním zdrojem příjmů dynastie se staly oblasti na dolním toku Jang-c' a v povodí řeky Chuaj.

Řada tchangských císařů, kteří vládli po An Lu-šanově povstání, podnikla celkem úspěšně úsporná opatření a dařilo se jim opět částečně centralizovat moc, avšak zlatý věk Tchangů byl definitivně pryč. Vnitřní dvůr začal trpět přílišnou závislostí císaře na eunuších, zatímco Vnější dvůr sužovaly frakční boje.

Obecně vzato, vznik tchangského byrokratického systému přispěl k obnově konfucianství, které se stalo dalším důležitým faktorem v období přechodu od dynastie Tchang k dynastii Sung. Této problematice věnuje zvláštní pozornost David McMullen (1988). Za Tchangů došlo k soustavnému rozvoji klasické

vzdělanosti. Přispěl k tomu systém škol, státní zkoušky, šíření Konfuciova kultu a dynastický rituál, a také historiografie i světská literatura. Růst vzdělanecké elity za Tchangů připravil půdu pro intelektuální rozkvět za dynastie Severní Sung.

Roku 845 tchangský císař nařídil rozsáhlé systematické represe proti buddhistickým klášterům, které vlastnily velké rozlohy půdy vyňaté z daňové povinnosti a ve městech si vybudovaly nádherné komplexy staveb obývané tisíci mnichů. Na čtvrt milionu mnichů a mnišek bylo přinuceno opustit klášterní život. Stát nadále usměrňoval velikost buddhistické obce tím, že vydával omezený počet povolení ke vstupu do mnišského stavu. V této době začala upadat sláva tchangského buddhismu i čínského buddhismu obecně.

Mocenské vztahy v severní Číně dokládají, že zde od An Lu-šanova povstání až do roku 979 panovalo bezvládní. Původně zde tchangští vojenští guvernéri ustanovili vlastní centralizované režimy, v jejichž čele stáli, a vytvořili tak model vlády pro období po pádu dynastie a v počátcích nové dynastie Sung.

V posledním půlstoletí své vlády se dynastie Tchang stala názornou ukázkou anarchie. Úředníci, civilní stejně jako vojenští, propadli tak cynické korupci a kruté vykořisťování rolníků dosáhlo takových rozměrů, že se nejhroší ohavnosti staly všední záležitost. Veškerá lojalita vymizela, rozmohl se banditismus. Bandy lupičů se rozrůstaly v ozbrojené hordy, které táhly od provincie k provincii a cestou plenily a vraždily. Císaři, jejich eunuši a státní úřednictvo, ztratili veškerou kontrolu nad děním ve státě a setkávali se jen s opovržením. Nejmocnější z lupičů, Chuang Čchao, po šest let (878-884) táhl se svou tlupou přes celou zem, nejprve od Šan-tungu na jih do Fu-čou a Kantonu a pak zpět na sever, postupně do obou hlavních měst, Luo-jangu a Čchang-anu, která zničil. V roce 907, kdy oficiálně zanikla dynastie Tchang, značnou část severní Číny okupovala

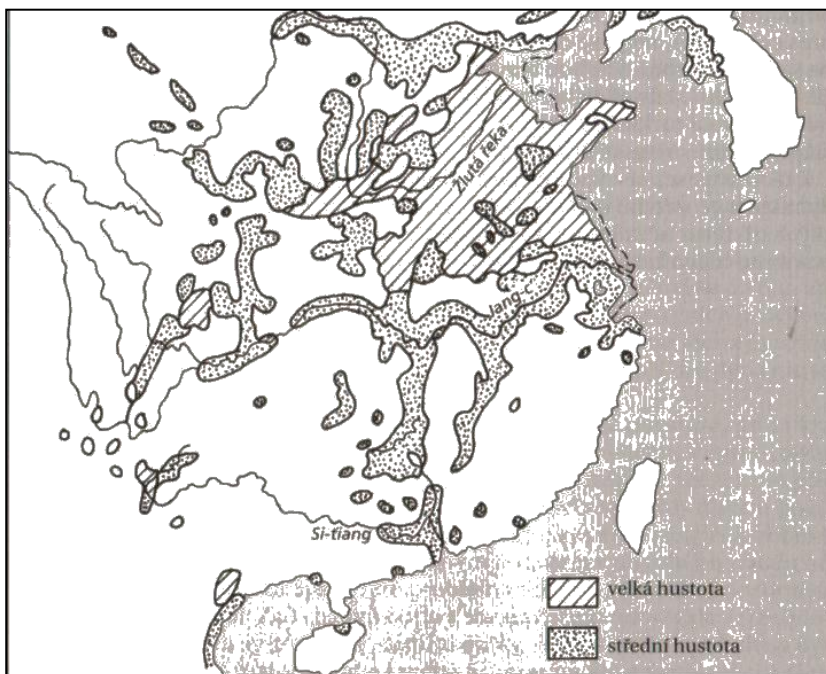
turkická a další nečínská etnika, zatímco v jiných částech země vládly místní vojenské diktatury.

Z těchto trosk se vynořily menší regionální státy; v severní Číně to bylo pět dynastií a ve střední a jižní Číně deset království. Všeobecnému šíření vojenských diktatur učinilo přítrž až vítězství císařské armády příští dynastie Sung u nového hlavního města, k němuž došlo roku 960.

4

DYNASTIE SEVERNÍ A JIŽNÍ SONG -
NEJSKVĚLEJŠÍ VĚK ČÍNY**Rozkvět materiální kultury**

Celá tři staletí vlády dynastie Sung (960-1279), která se dělí na období Severní Sung a Jižní Sung, jsou poznamenána paradoxní situací. Na jedné straně to byla doba nesmírného tvůrčího vzepětí, kdy Čína objevy nových technologií a převratnými vynálezy, úroveň produkce, propracovaností politické filosofie, organizací vlády i rafinovaností kultury vyšších vrstev daleko předběhla ostatní svět. Vezměme jen knihtisk, malířství a systém vzdělání a zkoušek pro

9. Rozložení obyvatelstva za dynastie Chan, kolem r. 2 n.l.

adepty státní služby - všude nalézáme zřetelné důkazy čínské převahy. Na druhé straně však právě v tomto období rozkvětu se země postupně vojensky i administrativně dostala do područí kočovných kmenů Vnitřní Asie. Existuje nějaká souvislost mezi kulturním rozmachem dynastie Sung a jejím pádem? Tato otázka má zcela zásadní význam a není snadné na ni nalézt odpověď.

Šestiruká bohyně Kuan-jin. Dynastie Sung, Ta-cu, provincie S'-čchuan.

Roku 960 v poslední z pěti dynastií, které vládly na severu po pádu Tchangů, vyhlásila palácová garda svého velitele novým císařem, a tím se dostal k moci Čao Kuang-jin, zakladatel dynastie Sung. Byl schopný a rozvázný, stejně jako jeho následovník. Oba první sungští císaři penzionovali generály, vojenské guvernéry nahradili civilními, z nejlepších vojsk vytvořili elitní armádu a postavili ji pod přímé velení císaře, za pomoci státních zkoušek vybudovali úřednický aparát a centralizovali daňový systém. Byla to ukázková práce, jak omezit vliv armády a nastolit novou civilní správu. Jeden a půl století první poloviny vlády dynastie Sung, nazývané Severní Sung (960-1126), se stalo obdobím snad největšího tvůrčího rozmachu v dějinách Číny, v řadě ohledů připomínajícím renesanci, která v Evropě začala o dvě století později.

Abychom správně zhodnotili strategické postavení sungské dynastie v dějinách Číny, je třeba přistupovat k ní z několika různých

stran. První přístup se zaměří na růst materiálních zdrojů - zvýšení počtu obyvatelstva, urbanizaci, výrobu, rozvoj techniky a obchod, domácí i zahraniční.

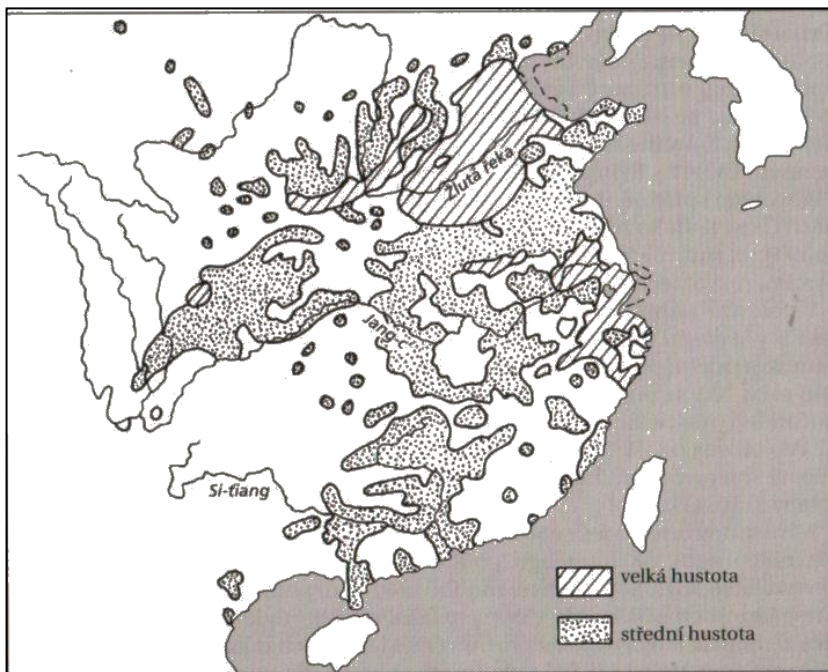
V polovině panování dynastie Chan (kolem roku 2 n. l.) dosáhl počet obyvatel Číny šedesáti milionů. V následujícím období roztržitosti množství obyvatelstva pravděpodobně klesalo, avšak za tchangského rozmachu, někdy kolem roku 700, se počet obyvatel opět zvýšil na padesát až šedesát milionů. Na počátku dynastie Sung počet dále vzrostl zhruba na sto milionů a na konci 12. století dosáhl již sto dvaceti milionů. Z toho přibližně pětadvacet milionů žilo na sever od řeky Chuaj a sedmdesát pět milionů podél Jang-c' a dále na jih (mapy 9, 10, 11).

Nárůst obyvatelstva s sebou nesl rozkvět měst a zejména nebyvalý rozvoj hlavního města. V Kchaj-fengu, politickém a administrativním centru dynastie Severní Sung, bylo soustředěno mnoho úředníků, pomocného personálu, vojsk a nejrůznějších příživníků, které sem lákal císařský dvůr. Rozloha Kchaj-fengu sice zaujímala jen čtyři pětiny rozlohy někdejšího tchangského hlavního města Čchang-anu, stále však byl Kchaj-feng třikrát větší než starověký Řím. Roku 1021 zde uvnitř hradeb žilo kolem půl milionu obyvatel a dohromady se všemi devíti předměstími jich byl téměř jeden milion. Roku 1100 bylo podle domácností v metropolitní oblasti registrováno 1 050 000 obyvatel a společně s vojenskou posádkou žilo v Kchaj-fengu až 1, 4 milionu osob.

Tato obrovská koncentrace lidí netrpěla nedostatkem potravin, protože Kchaj-feng ležel v místech, kde se spojuje Velký kanál a Žlutá řeka, na křižovatce dopravní tepny, po níž lodě dopravovaly obilí z úrodných krajů na dolním toku Jang-c'. Laciná doprava po Velkém kanálu a po řekách a jezerech, které na něj navazovaly, spolu s dalšími systémy vodních cest, velmi usnadňovala domácí i zahraniční obchod. Vodní cesty o celkové délce přibližně

třicet tisíc kilometrů vytvořily nejlidnatější obchodní prostor na světě (mapa č. 15). Zahraniční obchod ovšem vždy představoval jen malou odnož široce rozvětveného obchodu domácího.

V Kchaj-fengu se ve službách státu začal rozvíjet průmysl. V té době byla v severní Číně rozsáhlá naleziště uhlí a železa a nebyl problém tyto suroviny po vodních cestách lacino dopravovat do hlavního města. Kolem roku 1000 přinutilo vykácení okolních lesů výrobce železa k tomu, aby začali používat uhlí. Železo se začalo tavit ve vysokých pecích, kde se topilo koksem. Při dalším

10. Rozložení obyvatelstva za dynastie Tchang roku 742

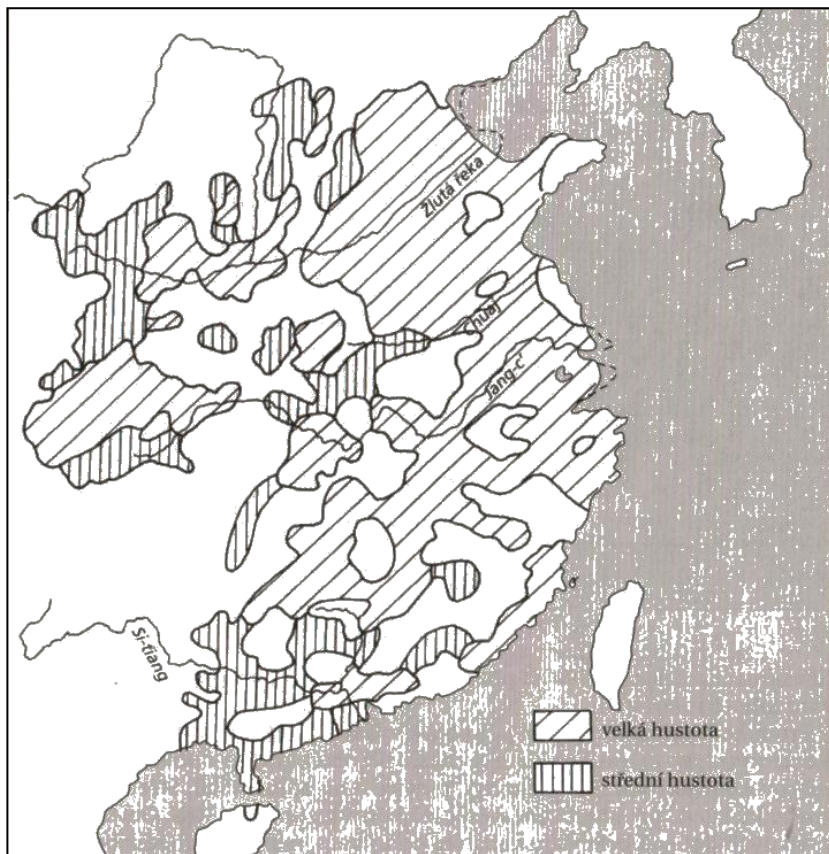
zpracování takto získané litiny vynalezli sungští řemeslníci jistý způsob dekarbonizace a výrobu oceli. Roku 1078 se v severní Číně vyrobilo více než 114 000 tun surového železa (o 700 let později Anglie ročně vyprodukovala pouze polovinu tohoto množství).

Li Sung (činný kolem 1190-1230): Podomní obchodník

Produkce železa mimo jiné přispěla k vybavení armády železnými košilemi a ocelovými zbraněmi. Vojsko také začalo při obléhání měst používat katapulty (obrovské praky vrhající kameny), tedy cosi na způsob děl. Střelný prach se zpočátku užíval pro zhotovení světlic, zápalných granátů a střel. Obléhání měst v dávných dobách bylo vždy nejistým podnikem, neboť dobře zásobené obležené město nakonec mohlo v klidu přečkat nebezpečí, zatímco obláhatelé trpěli v pusté okolní krajině nedostatkem proviantu, vyhladověli a nakonec byli nuceni odtáhnout zpět. Nové zbraně vynalezené za Sungů umožňovaly snadno prorazit hradby a brány měst, odpalovat miny se střelným prachem a město uvnitř hradeb podpálit z dálky.

K velké smůle sungské dynastie si tyto válečné dovednosti záhy osvojili džurčenští nájezdníci, kteří roku 1126 dobyli Kchaj-feng a na severu Číny založili vlastní dynastii Ťin. Sungové byli nuceni

11. Rozložení obyvatelstva za dynastie sung kolem roku 1100

přestěhovat své hlavní město na jih, do Chang-čou a nastalo období dynastie Jižní Sung.

Na vrcholu své slávy na počátku 13. století se metropole dynastie Jižní Sung rozkládala více než třicet dva kilometry do délky podél ústí řeky Čchien-tchang, přes jižní předměstí, kde žilo zhruba čtyři sta tisíc lidí, přes hrazené císařské město s půl milionem

obyvatel až do severního předměstí, kde žilo zhruba dvě stě tisíc lidí. Jak si později povšiml i Marco Polo, Chang-čou se vzdáleně podobalo Benátkám. Městem v četných kanálech protékala čistá voda z rozlehlého Západního jezera a odnášela všechny městský odpad na východ, do pobřežních vod v ústí řeky. Město uvnitř hradeb mělo rozlohu zhruba osmnáct kilometrů čtverečních a od severu k jihu je na dvě poloviny rozdělovala široká Císařská cesta. Těsně před tím, než roku 1279 město dobyli Mongolové, zde žil víc než milion obyvatel (některé odhady hovoří dokonce až o dvou a půl milionech), a Chang-čou tak bylo největším městem na světě. Úžas Marca Pola nad čínskými městy je snadno pochopitelný, vždyť Benátky jeho doby obývalo možná padesát tisíc lidí.

Za Jižních Sungů představoval relativně značnou položku v příjmech státní pokladny zahraniční obchod. Nikdy později, až do 19. století, nebyla jeho role tak velká. Rychlému rozvoji zahraničního obchodu napomohl velký zájem o luxusní a exotické zboží v hlavním městě, a zejména obliba koření, které se sem (stejně jako do Evropy) dováželo z Indočíny po Cestě koření. Poptávka byla tak vysoká, že ji nedokázal pokrýt vývoz hedvábí a porcelánu ani měna v měděných mincích. Islámská diaspora, která v této době na Západě přišla do Španělska a hluboce ovlivnila evropskou kulturu, za Sungů přispívala v čínských přístavech, jako byly Kuang-čou (Kanton), Čchüan-čou (Zajton), Sia-men (Amoy), Fu-čou a Chang-čou k mohutnému rozvoji námořního obchodu. Přestože čínské lodě v té době pluly podél pobřeží do Indočíny, do Indie, a dokonce až na východoafrické pobřeží, námořní obchod byl převážně v rukou arabských kupců. Zdanění zahraničního obchodu umožňovalo Jižním Sungům, aby víc než na tradiční zdroj příjmů císařského dvora - pozemkovou daň - spoléhali na příjmy z obchodních daní a daň ze soli. Jedním z důsledků, který přinesl rozvoj obchodu, bylo rozšíření papírových bankovek, poprvé použitých již za Tchangů. Zpočátku to byly státní poukázky k výplatě určité částky, směnky a podobné stvrzenky s

瓶造

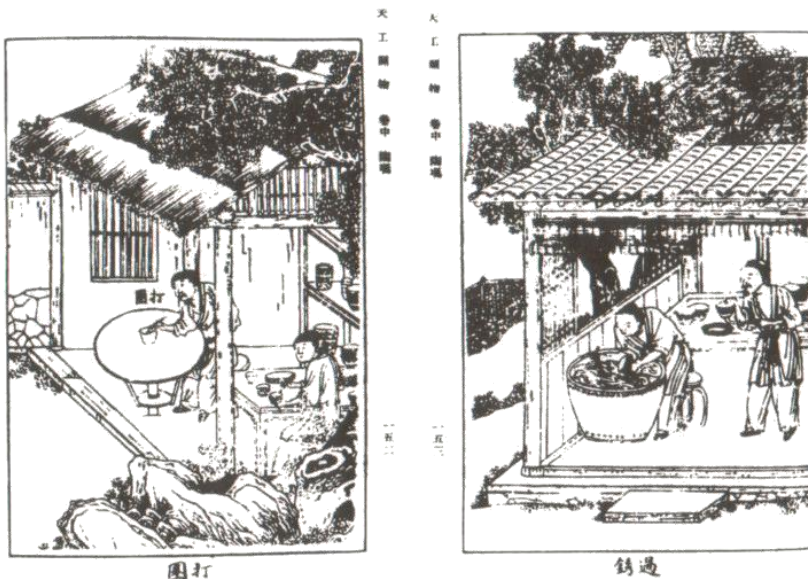
一器如林建窑机

Výroba porcelánu. Tvarování nádob na hrncířském kruhu a přilepování oušek, vypalování, knižní ilustrace, dynastie Čching.

omezenou platností, postupně však stát začal vydávat regulérní papírovou měnu s celostátní platností. Papírové peníze fascinovaly později Marca Pola, podobně jako uhlí.

Také v technickém vybavení námořních lodí představovali Číňané v té době světovou špičku. Velké komorové lodi, (které mívaly až čtyři paluby, čtyři až šest stěžňů a víc než deset plachet), řízené kormidlem umístěným na zádi a vybavené mapami a kompasu, pojaly až pět set mužů. V mořeplavectví Čína za Sungů daleko předstihla západní Asii a Evropu, kde se ve Středomoří užívaly ještě galéry poháněné především silou veslařů a řízené nepřiliš účinným kormidelním veslem.

Zmíněné skvělé vynálezy sungské doby představují jen několik málo příkladů oslnivého rozvoje materiální kultury v Číně této doby. Při pohledu na takový rozvoj a tolik tvůrčího potenciálu si dnešní zastánce myšlenky expanzionismu snadno dokáže představit,

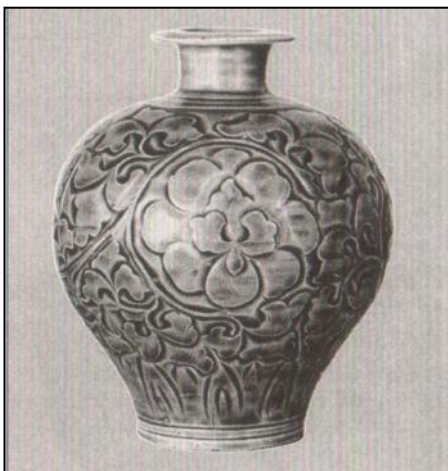

Výroba porcelánu. Malování okrajů, glazování, knižní ilustrace, dynastie Čching.

jak by sungská Čína, kdyby jí v tom nebylo zabráněno, mohla převzít do svých rukou světovou mořeplavbu a dobytím a kolonizací Evropy z Asie obrátit běh dějin úplně jiným směrem.

Jako by jediné, co k takovému skutku Číňanům chybělo, byla motivace. To je samozřejmě přehnané fantazírování, avšak přivádí nás opět k otázce, co vlastně zabránilo dalšímu rozvoji „středověké hospodářské revoluce v Číně“, jak o vývoji za Sungů hovoří Mark Elvin (1973). Jako vysvětlení se na první pohled nabízejí nájezdy kočovníků a obvinění na adresu Mongolů, že dobytím Číny potopili loď sungského státu, která plnou parou mířila do moderní doby. Toto vysvětlení je lákavé, jako ostatně každá teorie, která svaluje vinu na jediného padoucha. Uvidíme však, že příčin sungského pádu bylo ve skutečnosti mnohem víc.

V následujícím výkladu si budeme všimnout toho, jak se hlavním prostředkem pro získávání civilního úřednictva staly státní zkoušky, jak klesající pravděpodobnost, že úspěšný kandidát státních

*Porcelánová seladonová váza z dílen
v jao-čou, dynastie Sung.*

zkoušek získá úřad, podněcovala vzdělance (š'), aby se zajímali především o lokální politiku a stávali se vůdčími osobnostmi místních horních vrstev, a jak k tomuto přesunu těžiště zájmu přispělo neokonfuciánství.

Vzdělání a zkouškový systém

Klíčem k rozvoji vzdělání za Sungů bylo rozšíření knihtisku. Jak podrobně líčí Tsien Tsuen-hsuei ve své

impozantní práci o papíru a knihtisku v Číně, prvním krokem k vynálezu knihtisku bylo vynalezení papíru. Papír byl objeven již ve 2. či 1. století př. n. l., k tisku knih se jej však začalo užívat až na sklonku dynastie Tchang. Dynastie Severní Sung představuje první společnost tištěných knih na světě. Knižní kultura Evropy zůstávala daleko pozadu. Čínský papír vyrobený z rostlinných vláken byl lacinější než později evropský papír ze starých hadrů a stejně tak tisk z dřevěných desek byl mnohem méně nákladný a lépe uzpůsobený čínskému písmu než evropské pohyblivé typy. Knih tisk se stal životní mízou sungské vzdělanecké elity. Tištěné knihy výrazně přispěly k rozvoji vzdělání v buddhistických kláštrech i v rodinách. Zpočátku se vláda pokusila dostat rychle se šířící knihtisk pod kontrolu. Kolem roku 1020 však již podporovala zřizování místních škol, jimž darovala půdu a knihy. Cílem tohoto snažení bylo v každé prefektuře zřídit státní školu. Do škol se zapisovali kandidáti státních zkoušek, prováděly se zde obřady k uctění Konfucia a pořádaly se přednášky. John W. Chaffee (1985) uvádí, že na počátku 12. století školy

vlastnily již šest tisíc kilometrů čtverečních půdy, které uživily okolo dvou set tisíc studentů.

Ze zkouškového systému se stala obrovitá, složitě propracovaná instituce, kolem které se točil život vyšších společenských kruhů. Po tisíc let, počínaje dobou Tchang až do roku 1905, ovlivňoval zkouškový systém čínské myšlení, společnost, administrativu a politiku. První dva sungští císaři budovali systém státních zkoušek s cílem nalézt vhodné muže do státního aparátu. Výsady, jež dávaly úředníkům právo jmenovat své potomky jako kandidáty na úřednickou funkci, zůstaly zachovány a přispěly k částečnému udržení úřednictva jako zvláštní společenské třídy.

Avšak zatímco v polovině vlády dynastie Tchang bylo mezi úředníky pouze 15 procent absolventů zkoušek, za Sungů absolventi státních zkoušek představovali již 30 procent úřednictva. Sungští examinatoři se snažili vybírat muže, kteří by podpořili nový civilní pořádek a byli

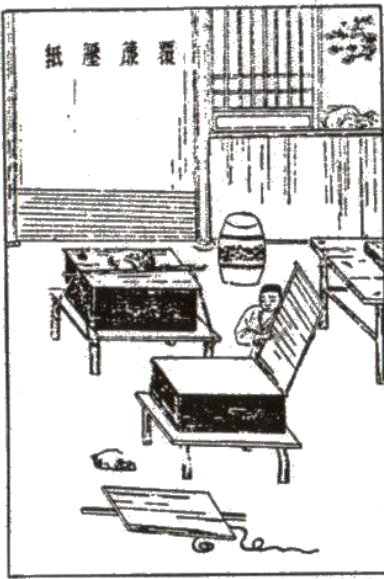
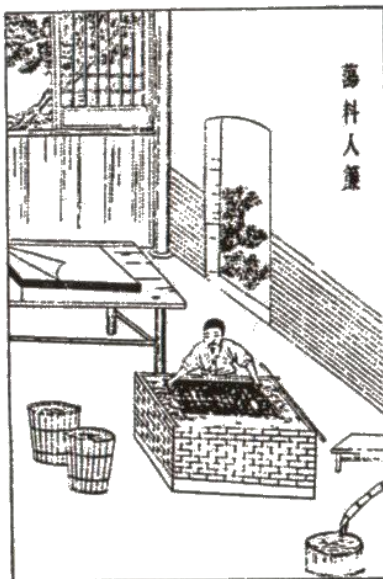
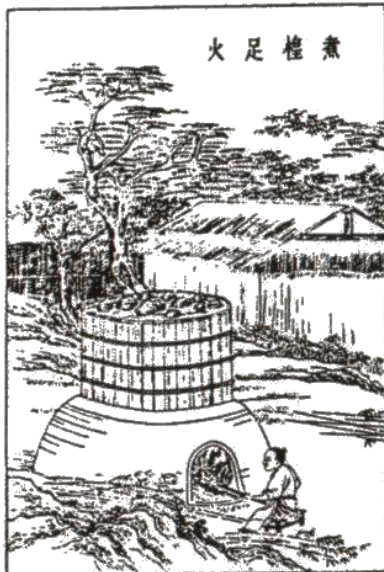
Li Tchang (asi 1070+1150): Podzim, tušová malba, dynastie sung. Sungská krajinomalba představuje jeden z vrcholů čínského malířství.

„loajální myšlenky civilní vlády“, jak píše Peter Bol (1992). Při zkouškách bylo třeba činit opatření proti podvodům, a proto byli studenti před písemnou zkouškou důkladně prořazováni, jejich práce byly opatřeny čísly a dokonce je přepisoval úřední písař, aby zkoušející nemohl autora poznat podle rukopisu.

Roku 989 byly stanoveny kvóty, kolik studentů z jednotlivých krajů smí projít u zkoušek, aby v řadách úřednictva nebyly neúměrně zastoupeny oblasti, kde tradičně vzkvétala vzdělanost.

První moderní výzkumy sungského zkouškového systému prováděné před desítkami let docházely k závěru, že za Sungů měl cestu ke kariéře otevřenou každý talentovaný muž, nicméně podrobnější studium celého problému z poslední doby ukazuje, že značný vliv si stále ještě zachovávaly některé významné rodiny, jejichž příslušníci snáze získávali tituly i úřednická místa. Roli hrál také lepší přístup ke vzdělání a k doporučení a konexe na příslušných místech. John W. Chaffee zjistil, že v průběhu tří staletí vlády dynastie Sung zkoušky postupně ztrácely na významu pro získání úřadu, přesto je však absolvovalo stále více mužů.

Projevuje se zde skutečnost, že zavedené úřednické rodiny nalézaly pro své syny vedlejší cestičky, jak je dostat do úřadu. Především to bylo již zmíněné privilegium úředníků doporučovat vlastní potomky, dále vypisování četných speciálních zkoušek mimo řádné termíny a překvapivě též opakované propadání u zkoušek! (Trochu to připomíná hodnocení nejhoršího žáka, který dostane alespoň cenu útěchy.) Roku 1046 tvořili držitelé regulérních titulů ze státních zkoušek 57 procent civilního úřednictva; roku 1119 jich bylo 45 procent; roku 1191 podíl absolventů zkoušek klesl na 31 procent a roku 1213 tvořil již pouhých 27 procent.

Výroba papíru. Příprava suroviny, máčení a vaření papírové hmoty, pokládání papírové hmoty na rošt, sušení, knižní ilustrace, dynastie Čching

Klesající poměr absolventů zkoušek se projevil také v oficiálně stanovených kvótách, předepisujících, kolik kandidátů smí zkouškami projít: roku 1023 to bylo pět z deseti, roku 1045 dva z deseti, roku 1093 jeden z deseti, roku 1156 jeden ze sta a roku 1275 pouze jeden ze dvou set. Je patrné, že s rostoucím počtem zájemců o titul počet udělovaných titulů klesal.

V důsledku toho se klasické vzdělání a účast ve zkouškách staly potvrzením společenského postavení, bez ohledu na to, zda kandidát zkoušky složil a získal úřednickou hodnost, či nikoliv. Výzkum jedné vzorové komunity, jenž provedl Robert Hymes (1986), ukazuje, že početní růst vzdělanecké vrstvy byl nesrovnatelně rychlejší než růst počtu úřednických míst a většina absolventů zkoušek nikdy nenastoupila úřednickou kariéru a nestala se součástí užší vládnoucí elity. Zhruba polovina ze dvou set tisíc registrovaných studentů se účastnila zkoušek, na jejichž základě mohli získat zhruba pět set hodností, jež je opravňovaly vstoupit do řad úřednictva, čítajícího dvacet tisíc mužů. To znamená, že pro naprostou většinu studentů byla cesta k úřednické kariéře uzavřená. Za této situace lákala vzdělané muže možnost uplatnění v regionech, odkud pocházeli, v bouřlivě se rozvíjejících obchodních centrech mimo hlavní město, která postrádala vlastní vůdčí elitu. Za Jižních Sungů záviselo elitní postavení rodiny již méně na postavení jejích členů ve státním úřednickém aparátu a více na bohatství, moci a prestiži na místní úrovni.

Ťin Čchu-š': Deset králů pekla (jeden z řady svitků), před r. 1195. Hříšník předstupuje před krále pekla stejně, jako předstupovali obžalovaní před pozemské soudce.

Hymes zjistil, že v komunitě, kterou zkoumal, si třiasmdesát rodin udrželo výsadní postavení průměrně po sto čtyřicet let. Objevil také „husté sítě konexí“ - rodinných, vzdělaneckých a ryze osobních - v nichž se mísili úředníci s lidmi prostého původu. Úřední funkce se stala jen jedním - a zdaleka ne nezbytným - faktorem na cestě k výsadnímu postavení. To znamená, že se elita rozšířila a zahrnula také místní magnáty, představitele významných rodin, neprofesionální spolupracovníky státní správy a bývalé úředníky. Společným požadavkem pro příslušnost k elitě se stalo klasické vzdělání, jež opravňovalo považovat se za příslušníka vzdělanecké vrstvy, za „literáta“ š'. Zasluhou konfuciánské výchovy se tito muži cítili být osobně zodpovědní za materiální i morální řád světa. Řídili se

neokonfuciánstvím, filosofií života, která se zrodila v diskusích vzdělaných úředníků za dynastie Severní Sung.

Vznik neokonfuciánství

Konfuciánské učení stanovilo normy dokonalého, nesobeckého chování, a protože v Číně se vyskytovali odpadlíci od víry stejně často jako kdekoliv jinde, přesvědčení konfuciánci periodicky přicházeli s požadavkem reform. Však také většina zakladatelů nových dynastií přicházela k moci s požadavkem nápravy špatnosti. Jakmile se upevnil zkouškový systém a sungští úředníci se systematicky vzdělávali v kanonických spisech, zcela přirozeně se mezi nimi našli reformátoři. Při pohledu na tento jev, jenž se v konfuciánství objevuje opakovaně, nalézáme dva výrazné rysy: za prvé, reformně naladěni úředníci doufali, že pravomoci, jež by jim umožnily provést reformy, získají od císaře. Byli přesvědčeni, že zdrojem veškeré politické moci je dynastická autokracie. Někteří usilovali o její posílení, jiní ji chtěli pouze využít, avšak žádný neuvažoval o možnosti obejít se bez ní a nalézt pro stát a společnost jinou autoritu. Za druhé, všichni případní reformátoři pohlíželi na prostý lid pouze jako na pasivního příjemce laskavě despotické vlády, v níž se snažili být vůdčí silou. Byli přesvědčeni, že obchodníci jsou zhoubně prolezlí chamtivostí a vojáci posedlí násilím. Povinností reformátora mělo být udržet všechny na svých místech a zabezpečit uplatnění jednotné ústřední moci představované císařem. V tomto ohledu byla reforma požadavkem doby, prostředkem, jak zachovat císařství a prospět lidu (který měl zůstat pod dozorem).

Jedním z prvních reformátorů byl Fan Čung-jen, jenž svou horlivost vtělil do aforismu: „Učenec začne mít obavy ještě dříve, než se začne obávat celý svět, a raduje se teprve tehdy, když už celý svět má radost.“ James T. C. Liu (Fairbank, 1957) popisuje, jak Fan ve funkci ministerského předsedy Severních Sungů prosazoval reformu úředního aparátu namířenou proti protekcím, snažil se, aby součástí zkoušek byly také prakticky zaměřené otázky, usiloval o takové

formy držby půdy, aby úředníci získávali příjmy z půdy, a nikoliv z úplatků a v otázce obrany státu kladl důraz zejména na posílení místních vojsk. Jeho úsilí rozšířit systém škol bylo korunováno jistým úspěchem. Fan Čung-jen je známý také jako zakladatel příkladného „dobročinného statku“ na vlastní půdě, jehož cílem bylo materiálně zabezpečit vzdělání mladých mužů Fan Čung-jenova rodu.

Nejslavnějším a nejkontroverznějším sungským reformátorem byl Wang An-š'(1021-1086). Jeho reformy jsou posuzovány různě, v poslední době se však zdůrazňuje, že byl hlasatelem totalitních myšlenek, jimiž předběhl svou dobu. Coby muž klasického vzdělání ctil dávné mudrce včetně Konfucia jako vzory dokonalosti, jejichž záměry je možno stále následovat. Cílem Wangovy „nové politiky“ bylo vytvořit stát, který Peter Bol (1992) charakterizoval jako „dokonalý, soběstačný a vlastními silami věčně se obnovující systém“. Počínaje rokem 1068, Wang An-š' s podporou císaře obešel stávající úřednický aparát a na důležitá místa dosadil vlastní lidi, kteří mu pomáhali prostřednictvím energických zásahů do hospodářství bojovat s korupcí a majetkovou nerovností. Přísným omezováním vlastnictví půdy a soukromého majetku a organizací obyvatelstva do skupin svázaných vzájemným ručením, jež měly sloužit kontrole plnění těchto omezení, se pokusil zlikvidovat to, čemu bychom dnes asi řekli soukromý sektor. Nestrpěl žádný odpor a považoval ho za nemorální. V řádně organizovaném státě měli všichni lidé vyznávat stejné hodnoty, každý měl působit ve své funkci na příslušném stupni společenského žebříčku a žádný neměl mít volné prostředky k podpoře někoho dalšího, a tím i k potenciální podpoře nesouhlasu. Mělo být zrušeno půjčování peněz statkářů rolníkům, všichni lidé měli plně záviset na vládě. Systém vzájemného ručení měl vytvořit nové společenské vazby a oslabit sílu rodiny.

Protože Wang An-š'ův radikální program útočil na samu majetkovou podstatu místních rodin, z nichž pocházeli kandidáti státní služby, stejně jako všechny vůdčí osobnosti na lokální úrovni a bohatí obchodníci, byl nakonec po několika letech experimentování a nejistoty zastaven. Vítězný alternativní přístup reprezentuje Wang An-š'ův současník, historik S'-ma Kuang. S'-ma byl přesvědčen, že císařova politika nemá

*Historik a významný politik suvské doby
S'-ma Kuang (1019?-1086) v oficiálním
úřednickém šatu*

napodobovat dokonalé, avšak příliš abstraktní vzory starověku, ale má vycházet z praxe, tj. ze studia konkrétních příkladů, které nabízí historie. Sestavil proto vlivný historický spis, tak zvané Úplné zrcadlo ku pomoci vládě, v němž zaznamenal události od r. 403 př. n. l. do r. 959 n. l. S'-ma Kuang se pokusil shromáždit fakta, která by názorně ukázala, jak fungovaly různé politické strategie. Tímto pragmatickým přístupem nabádal císaře, aby místo hledání dokonalosti za každou cenu studoval činy a rozhodnutí svých předchůdců. Jistě, zavedené pořádky bylo potřeba zdokonalit, nikoliv však od základů předělat podle přesně narýsovaného plánu. Existence statkářů a nájemců je přirozeným důsledkem nerovnosti lidských schopností. Klíčovou úlohou vládce je vyhledávat talentované muže mezi konfuciánsky vzdělanými literáty.

Tento konzervativní přístup, jak pomocí neustálého napravování nedostatků a překonávání dílčích špatností uchovávat dynastický konfuciánský systém, měl na čínskou vládu dlouhotrvající

vliv. Wang An-š' se pokusil proměnit stát v integrované sociálně-politické zřízení s politickou autoritou v čele. Hranice mezi společností a vládou, mezi morálním a politickým měly být smazány. Naproti tomu S'-ma Kuang pohlížel na stát jako na entitu, která má být spravována zvláštní elitní skupinou, vzdělanci, vycpanými speciálně za tím účelem a převážně původem z rodin, kde se tradice úřednické služby předávala z generace na generaci.

Neokonfucianství, jak toto učení později pojmenovali jezuité, se zformovalo za Jižních Sungů, poté, co Džurčeni tak pokoujícím způsobem svrhli dynastii Severní Sung. Pět hlavních myslitelů této školy napsalo svá díla ještě za Severních Sungů, avšak uznání se jim dostalo až později, v syntéze oslňujícího učence a organizátora Ču Siho (1130-1200). Jeho učení není jen další verzí státní kosmologie; poskytuje široce zaměřený filosofický pohled na univerzum a místo jednotlivce v něm. Podobně jako ostatní sungští učenci, také Ču Si bagatelizoval význam tchangských konfucianských myslitelů a hledal cestu zpět až ke kanonickým knihám pozdně čouského a chanského období. Z kánonu klasických knih, který se mezitím rozrostl na třináct titulů čítajících celkem sto dvacet svazků, vybral Čtyři knihy, jež v jeho očích představovaly esenci konfucianství. Byly to Konfuciovy Hovory (Lun-jü), kniha nejdůležitějšího Konfuciova následovníka Mencia Meng-c', a dále Cesta středu (Čung-jung) a Velké učení (Ta-süe), původně vlastně úryvky z delšího kanonického spisu Knihy obřadů (Li-ťi).

Ču Siho kosmologie hlásá dualismus, podle kterého velké neměnné principy formy (li) dávají tvar materiální substanci (čchi), z níž pod vlivem li vzniká veškerá vnější skutečnost. V pozadí této vnější duality však existuje tao, cesta, jediná mohutná síla, která vytváří energii propustující univerzum a vše, co se v něm nachází. Člověk se pochopení této cesty může pouze přiblížit prostřednictvím ukázněného sebezdokonalování; ve snaze docílit poznání tak člověk formuje svůj charakter. Sungští neokonfucianci byli přesvědčeni, že

pravá cesta mravního zdokonalení jednotlivce i světa byla známa Konfuciovi a Menciovi, avšak později upadla v zapomenutí. Jejich cílem bylo po tisíci pěti stech letech „opět se chopit cesty“.

Ču Simu se podařilo nalézt způsob, jak do konfuciánství vtělit tolik potřebný buddhistický transcendentalismus. Stoupenci neokonfuciánství prosazovali novou výrazně racionální a humanistickou filosofii jako výzvu dvoru a vzdělavcům zahrnout sobectví a žít v souladu s konfuciánskými ideály. V díle a učení kritických duchů sungské doby se neokonfuciánství stalo živoucí vírou čínské elity a zůstalo jí až do 20. století. Jedná se tudíž o jedno z nejrozšířenějších a nejvlivnějších etických učeních na světě.

Filosof Ču Si (1130-1200), tvůrce neokonfuciánského učení. Portrét neznámého malíře zhruba z roku 1330

Poté, co se v moderní době tradiční čínská společnost zhroutila a její elita byla smetena i s neokonfuciánstvím, začínají se v posledních desetiletích badatelé v oboru čínské filosofie vracet k Ču Siho dílu a „opět se chápou cesty“. Například roku 1989 se na půdě Americké akademie věd a umění v Cambridge ve státě Massachusetts konal třídenní seminář o konfuciánském humanismu. Dnes je pochopitelně součástí konfuciánského humanismu také pojem lidských práv, na rozdíl od původního neokonfuciánství, orientovaného spíše na vzdělanou elitu, nikoliv na široké masy.

Na základě studia neokonfuciánských textů, jak je provedl William Th. de Bary a další, se na první pohled jako nejnápadnější rys tohoto učení ukazuje relativní autonomie vzdělance, od něhož se žádá, aby se při studiu klasických textů řídil vlastním svědomím a vlastními postřehy. Člověk studuje „sám pro sebe, aby sám v sobě objevil cestu“. Studovat pro sebe, nikoliv pro ostatní (zkouškové inspektory) není sobectvím, ale vede k sebezdokonalení. Disciplína, to jak se vzdělanec dokáže „ovládnout“ prostřednictvím pevné sebekontroly, v konečném důsledku slouží obecnému prospěchu.

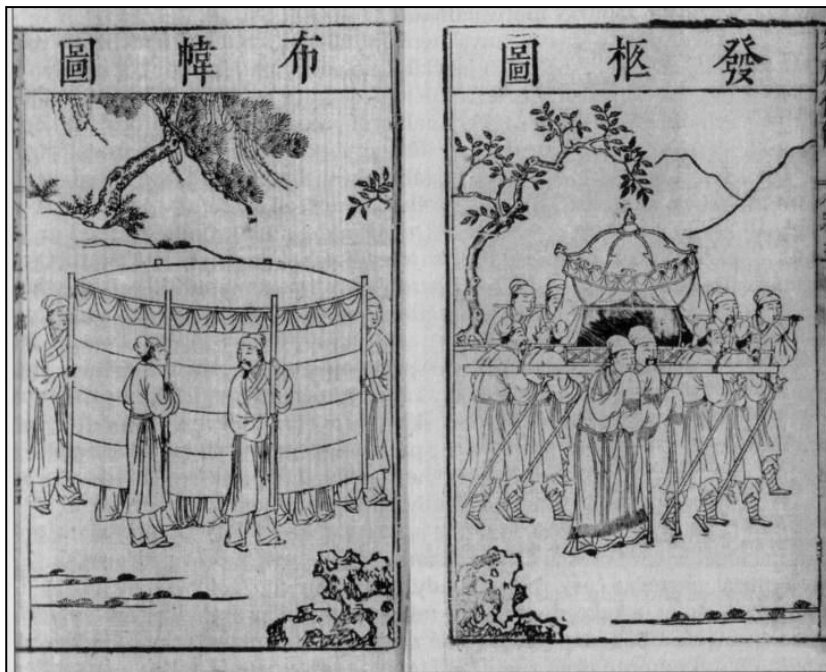
Druhým nápadným rysem je důraz na racionální a eticky zaměřené studium, jemuž je dána přednost před uměním a literaturou. Neokonfuciánství klade důraz na tzv. patero vztahů (vztah syna k otci atd.), čímž pomáhá udržet společenský řád a překonává polarizaci mezi jednotlivcem a společností. Není učení radikálního individualismu, spíš jej lze označit slovy W. Th. de Baryho (1983) za učení „dokonalé osobnosti v konfuciánském slova smyslu“. Svého naplnění dochází až tehdy, když člověk „vchází v kontakt s ostatními lidmi“.

Ču Si se snažil zasáhnout co nejširší vrstvy, užíval hovorový jazyk a propagoval instituci místních shromáždění, tzv. komunální smlouvy (siang-jüe). Tato instituce se plně uplatnila až po roce 1368, za dynastie Ming, její počátky však sahají do roku 1077, kdy byly zavedeny v rodě Lü. V tomto rodě se jednou za měsíc konalo shromáždění spojené s pohoštěním a vedl se záznam o jeho průběhu. Shromáždění si volilo jednoho nebo dva předáky a přijímalo podrobné regule řádného chování. Ču Si vypracoval doplněnou a rozšířenou verzi Regulí rodu Lü. Kladel v ní důraz na hierarchii, vytvořil například pět věkových skupin a každé předepsal zvláštní pravidla chování. Jeho cílem bylo ukázat vzdělané vrstvě, jak se má chovat. Domníval se, že elitě přísluší oblékat se do běžného oděvu a dbát na náležitě vykonání důležitých obřadů. Pokud se vůbec odváží účastnit se shromáždění někdo, kdo není příslušníkem místní elity,

nevztahuje se na něho zasedací pořádek daný věkem. Ču Siho doplňky k Regulím rodu Lü obsahují také podrobný popis, jak přijímat ostatní členy komunální smlouvy, kdy je navštěvovat, jak je zvát na hostiny a jakým způsobem tyto hostiny pořádat - co si obléknout, jaké užívat navštívenky atd. Skutečně rozený organizátor!

Diskuse během setkání komunálních smluv poskytovaly příležitost k chvále dobrých skutků, ke kritice chyb a k uchování obřadů a zvyklostí. Ču Si na tuto instituci pohlížel jako na prostředek propojení soukromých a veřejných zájmů, jako na spojovací článek mezi rodinou a státem. O sedm set let později za Čínské lidové republiky se znovu vynoří tytéž metody, i když jejich obsah již bude jiný. Komunální smlouva a komunistické schůze kritiky a sebekritiky mají stejné jádro - jsou cvičením aplikované morálky.

Ču Si prosazoval výchovu vzdělanecké elity v akademiích. Udržoval kontakty zhruba s čtyřiaadvaceti neoficiálními výchovnými institucemi a sám učil dvacet soukromých žáků. Předmětem jeho vyučování byl jednotlivec, jehož povinností je naučit se nalézt vlastní přístup k morálce a nést osobní odpovědnost za své sebezdokonalování ve snaze stát se dokonalým mužem. Ču Si doufal, že jednou bude řádná vláda spočívat na „všeobecném sebeovládání, počínaje sebenápravou vladařovou“. K dosažení tohoto cíle mohou být císaři nápomocny přednášky učitelů (jako součást dvorského rituálu) a také dodatečné soudy historiků. V diskusi o morálce by císař a ministr měli spolu jednat jako rovný s rovným.

Domácí obřady. Ilustrace ke Knize domácího obřadu filosofa Ču Siho. Xylograf, první polovina 17.století, Su-čou

Ču Si proslul též jako vynikající znalec a editor starých textů a autor komentářů k nim, avšak nejvýznamněji se do čínských dějin zapsal tím, že pozvedl a vysoko vztyčil vlajku konfuciánských morálních zásad. Jak poznamenává Denis Twitchett (CHOC 3) „v sungské době se Čína postupně proměnila v ideologizovanou společnost se silným smyslem pro ortodoxii“. James T. C. Liu (1988) nazývá neokonfuciánce „transcendentalisty morálky“, přestože jindy připouští, že „neotradicionalismus tak dokonale prostoupil celou čínskou kulturu, že ztratila sílu k vývoji“. Historická úloha Ču Siho a neokonfuciánství je stále předmětem sporů: stoupencům všech odlišných hodnocení usnadňuje argumentaci bohatství neokonfuciánských textů vznikajících v průběhu dalších sedmi staletí. Jedním z rysů neokonfuciánství, který mohl přispět k zaostávání

Číny, bylo jeho pohrdání obchodem. Z pohledu neokonfuciánského učení kupci nic neprodukovali, jen přemísťovali věci z místa na místo za účelem zisku, což se považovalo za nízký motiv jednání.

Existují také spory o vlastní smysl neokonfuciánských textů, z nichž některé již byly přeloženy do evropských jazyků. Tyto spory lze lépe pochopit, když si uvědomíme, jakým způsobem se tradiční vzdělanec vyjadřoval. Jak napsal Joseph Needham, čínští vzdělanci chápali svět jako nepřetržité proudění konkrétních jevů, jež si zaslouží, aby byly důkladně pozorovány a zaznamenávány, avšak bez výraznějšího uplatnění analytických kategorií. Stavba logických systémů nebyla silnou stránkou čínského učence. „Dokonce i v případě takových velikánů, jako byl Ču Si,“ uvádí Derk Bodde (1991), „musíme jeho myšlenky odvozovat ze změn zaznamenaných výroků, komentářů ke kanonickým knihám, dopisů přátelům a dalších roztroušených dokumentů. Neexistuje žádná Suma, jíž by sepsal sám mistr,“ (na rozdíl od Ču Siho evropského současníka, Tomáše Akvinského).

Tradiční čínští učenci byli výchovou spíše kompilátory než tvůrci. Během studia se naučili z paměti rozsáhlé úseky kanonických a historických spisů a svá vlastní díla vytvářeli formou pastiše, skládáním vět a celých úseků z důvěrně známých textů. Dnes bychom tento způsob nepřiznaných citací označili za plagiátorství, avšak čínští autoři se od nejstarších dob považovali především za ty, kdo uchovávají staré záznamy, nikoliv za tvůrce čehosi zcela nového.

Při překládání těchto textů do cizích jazyků vznikají další problémy, dané povahou čínského jazyka, který nemusí formálními prostředky vyjadřovat singulár a plurál, slovesné časy, rod ani pády, v nichž by se zračily vztahy mezi jednotlivými slovy, a také do značné míry postrádá prostředky, jak vyjádřit odvozování slov. Během pětadvacetileté zkušenosti s výukou četby čhingských úředních dokumentů jsem zjistil, že čtenář je při hledání smyslu textu veden

také jeho rytmem, kadencí a vyvážeností skupin po sobě jdoucích znaků písemného záznamu.

Dalším problémem klasické čínštiny je nedostatek prostředků k zobecnění myšlenky a abstrahování - například k vyjádření kategorie bytí či existence jako nadčasového, nehybného pojmu. V klasické čínštině se příliš neuplatní teoretická hypotéza, smyšlený předpoklad, ani induktivní a deduktivní logická argumentace. V konečném důsledku tyto vlastnosti klasické čínštiny mohly ztížit rozvinutí teoretických aspektů vědy. Nejznámějším problémem s překladem čínského termínu je interpretace neokonfuciánského pojmu ke-wu. Termín, jak jej používal Ču Si, se překládá jako „zkoumání věcí“, což v některých moderních badatelích vyvolalo dojem, jako by Ču Si požadoval vědecké studium přírody. Avšak smysl tohoto pojmu je podle vysvětlení, jež podává Kwang-Ching Liu (1990), jiný, znamená „nabýt mravních vědomostí prostřednictvím pečlivého studia kanonických spisů a zkoumáním principů, jež určují dějiny i každodenní život“.

Zmíněné zdroje nepřesností spolu se stále se rozšiřujícím pojmovým aparátem, který mají k dispozici moderní filosofové, zaručují, že zájem o neokonfuciánství se bude stále obnovovat a tato filosofie zůstane ještě dlouho úrodnou půdou pro nové objevy.

Vznik džentry

S růstem Číny za Sungů se vytvořila společenská struktura, která ve svých základních obrysech zůstala zachovaná až do 20. století.

Rodiny z vyšších společenských kruhů zde hrály natolik významnou roli, že sociologové hovoří o Číně jako o státě džentry, a dokonce i dnes obyčejní lidé v Číně chápou „vzdělanou džentry“ jako zvláštní společenskou třídu. Hovoříme-li o džentry, nesmíme se nechat svést k představám venkovské šlechty, pečeného hovězího a honů na lišky staré dobré Anglie, neboť v případě Číny se jedná o termín se dvěma základními významy a bytostnou dvojznačností. Vyžaduje zvláštní zacházení. Následující charakteristika pojmu je do značné míry založena na materiálu z pozdější dynastie Čching (1644-1912), který poskytuje nejkompexnější pohled na danou problematiku. V uspořádání svých institucí prodělala čínská džentry dlouhý a složitý vývoj, jehož nesmírná rozrůzněnost vychází najevo až v poslední době, ve specializovaných studiích o místních společenstvích. Avšak dříve než budeme schopni ocenit tuto různorodost, musíme si udělat přibližný celkový obraz, model platný pro celou Čínu počínaje dynastií Sung, jak se o to pokusili první průkopníci výzkumu v této oblasti.

Sungský císař Chuej-cung poslouchá hru na citeru Chin. Detail z obrazu, jehož autorem pravděpodobně byl sám císař, známý jako talentovaný malíř. Císař je zde zachycen ve chvíli odpočinku, kdy se oddává zábavě rozšířené mezi vzdělanými příslušníky džentry.

Nemarxističtí historici se shodnou na tom, že džentry nebyla pouhá feudální statkářská šlechta, už proto, že čínská společnost

nepoznala feudální uspořádání, snad s výjimkou období před rokem 221 př. n. l. Přídomek „feudální“ dodnes může posloužit coby užitečná nadávka, avšak jako odborný termín evropského původu aplikovaný na čínské podmínky je zcela bezcenný. Například základní charakteristikou feudalismu, jak toto slovo bývá užíváno s ohledem na středověkou Evropu či Japonsko, je vazba k půdě. Středověký nevolník byl připoután k půdě a nesměl ji ani opustit, ani s ní volně nakládat, zatímco čínský rolník, podle zákona i ve skutečnosti, byl svobodný, pokud měl prostředky na to, aby si půdu koupil. Vlastně to bylo právě obchodování s půdou v malém, takřikajíc „aby to moc nestálo“, co pravděpodobně přispělo k parcelaci zemědělské půdy v Číně až na nepatrná políčka. Život čínského rolníka samozřejmě nebyl o nic snazší, i když odmítneme tvrzení, že žil ve „feudálních“ podmínkách. Pokud si toto slovo má zachovat nějaký věcný význam pro evropské a další, jim podobné instituce, nemůže být ovšem v čínském kontextu příliš smysluplné.

Čínskou džentry, jak se vyvinula od dynastie Sung až po dynastii Čching, můžeme pochopit výhradně ve dvojím, ekonomickém a politickém smyslu, to jest ve spojení s držním půdy a držním titulů. V užší definici by za příslušníky džentry bylo možné označit ty jednotlivce, kteří složili státní zkoušky a obdrželi akademický titul, případně titul získali koupí nebo skrze doporučení. Tato užší definice má tu výhodu, že je zcela konkrétní a lze ji dokonce i kvantifikovat - džentry v tomto případě představují všichni, kdo získali některý z akademických titulů, jako takoví jsou zaznamenáni v oficiálních seznamech absolventů zkoušek a jejich společenský status není závislý na ekonomických zdrojích, zejména na vlastnictví půdy, tedy na údajích, které se v historických záznamech hledají s velkými obtížemi. Navíc je třeba rozlišovat, slovy P. T. Ho, „nižší džentry“, tj. například za dynastie Čching zhruba milion mužů, kteří dosáhli u zkoušek titulu prvního stupně a pozvedli se sotva o stupeň výš nad postavení prostého lidu, od

„vyšší džentry“, málo početné a velmi vlivné elity, kam postoupili jen ti, kdo po letech dalšího úsilí úspěšně absolvovali ještě tři kola přísných zkoušek v provinční metropoli a v hlavním městě Pekingu, každou trvající jeden týden.

Společnost džentry se zakládala na rodinných hodnotách a vztazích, kde dominantní postavení příslušelo mužům. Ženy byly považovány za méněcenné bytosti, bylo možné poměrně snadno se bez nich obejít a obvykle byly vyvdávány do jiných rodin. Cílem rodiny džentry bylo udržet si postavení tím, že vychová syny, kteří získají vzdělání a dosáhnou akademického titulu. Výchova budoucího vzdělance v neokonfuciánském duchu kladla důraz na disciplínu a city spíš zanedbávala. Sebeovládání a obětavá, tvrdá duševní práce vedly k vytěsnění lehkomyšlnosti a sexuality, omezovaly tělesný rozvoj a dokonce i spontánnost. Doklady, jež Jon Saari shromáždil o životě vzdělavců z období pozdních Čchingů, podávají nepříliš

Přesazování rýžových sazenic. Anonymní kresba z doby dynastie Sung.

radostný obraz výchovy dětí v rodinách džentry.

Příslušníci džentry jako jednotlivci vykonávali veřejné funkce a hráli roli v administrativě a v politice. Byli však také zapleteni do sítě rodinných vztahů, odkud získávali materiální podporu. Tento politicko-ekonomický dualismus vedl řadu odborníků k tomu, že termín džentry definují mnohem širěji, spíše jako seskupení celých rodin než jednotlivých držitelů titulů. Obě definice pojmu je třeba mít na paměti.

Rodiny džentry žily převážně v menších hrazených městech na venkově, nikoliv ve vesnicích. Tvořily vrstvu majitelů půdy, která se nacházela mezi masou usedlých rolníků a neustále se pohybující vrstvou kupců a úředníků, představitelů veškerých obchodních a administrativních aktivit. Rodiny džentry představovaly místní elitu, která vykonávala určité funkce vzhledem k rolnickému obyvatelstvu pod sebou a jiné ve vztahu k úřednické vrstvě nad sebou. V zemědělském společenství zahrnovala džentry velké vlastníky půdy, jejichž dobře opevněná sídla o mnoha dvorech, s nesčítelným služebnictvem a bohatými zásobami, dobře připravená k obraně proti banditům, dominovala starým tržním městečkům. To byly ony známé „velké domy“, o nichž se píše v čínských i západních románech. Džentry, coby místní vládnoucí třída, dohlížela na užívání půdy podle zvykového i soudního práva. Tato práva byla obvykle tak rozmanitá a komplikovaná, že k dohledu na jejich dodržování bylo zapotřebí značných manažerských schopností. Vlastnictví ornice a spodní vrstvy půdy, různé druhy nájmu, půjčky, hypotéky, zvykové poplatky a závazky na obou stranách tvořily uvnitř místní komunity tak zamotaný komplex, že mnozí rolníci nebyli schopni říci, zda jsou spíš malými statkáři, nebo spíš pachtýři.

Úředníci viděli v rodinách místní džentry pomocníka při vybírání daní. Rolníci na ně zase pohlíželi jako na prostředníky, kteří jsou nástrojem úředního útlatku, ale zároveň ho mohou zmírnit. Místní

úředníci se vypořádávali se záplavami a hladomorem, snažili se zabránit hrozícím povstáním, trestali přestupky a menší zločiny a organizovali veřejně prospěšné práce - a ve své činnosti do značné míry spoléhali na pomoc místní džentry. Džentry byla nárazníkem mezi úředníky a obyvatelstvem.

Pokud se podařilo úspěšně složit státní zkoušky chudému člověku, stal se příslušníkem džentry v prvním, úže definovaném významu, navzdory tomu, že neměl žádné vztahy se statkářskými rodinami. Pravdou však je, že většina absolventů zkoušek pocházela ze statkářských rodin a naopak, ve většině statkářských rodin měli své absolventy zkoušek. Obecně vzato, statkářské rodiny byly rezervoárem, odkud se rekrutovali absolventi zkoušek a úřednictvo. Na půdě velkých rodin vyrůstali budoucí úředníci, zatímco ti, kdo upadli v nemilost nebo odešli do penze, tam nacházeli útočiště.

V každé místní komunitě plnila džentry v širším slova smyslu mnoho důležitých funkcí ve sféře veřejné (kung, v protikladu ke sféře úřední, kuan, a soukromé, s'). Nejlepší způsob, jak zobecnit tyto aktivity, prováděné miliony lidí v rozmezí několika staletí, bude popsat je ze dvou opačných konců kontinua mezi ideálem a realitou. V ideální podobě, jak ji zachovávají místní kroniky a další písemné prameny, bylo jednání příslušníků džentry inspirováno vědomím závazků, jež jim ukládá jejich vůdcovské postavení. S tímto vědomím opatrovali prostředky na veřejné práce a dohlíželi na jejich průběh. Tak se podíleli na stavbě a udržování zavlažovacích zařízení a dopravních cest, jako jsou kanály, hráze, násypy, cesty, mosty a přístaviště. Aktivně se účastnili shromáždění „komunální smlouvy“ a podporovali konfuciánské instituce a konfuciánskou morálku tím, že zřizovali a vydržovali akademie, školy, svatyně a místní chrámy zasvěcené Konfuciovi, dávali tisknout knihy, zejména místní kroniky, přednášeli o morálce obyvatelstvu, jež nabádali k řádnému životu. V dobách míru udávali tón veřejnému životu. V dobách nepokojů organizovali k obraně místní milici a sami jí veleli. Na rozdíl od

věčných soudních sporů, které se dnes nepřetržitě odehrávají v amerických městech, příslušníci čínské džentry spory místních obyvatel pravidelně usmiřovali neformálním způsobem. Zřizovali také charitativní zařízení pro členy vlastních klanů a spravovali zvláštní fondy určené pro veřejný prospěch. Je zjevné, že nikdy neexistoval člověk, který by dokázal plnit všechny tyto povinnosti. Jejich výčet jsme podali proto, abychom ukázali celou širí možné činnosti džentry.

Další úlohou rodin džentry bylo na oficiální požádání poskytnout příspěvek státu, zejména v dobách války, povodní a hladomoru. Tyto příspěvky byly pro stát natolik užitečné, že většina dynastií měla vedlejší příjem z prodeje nejnižších akademických titulů, to znamená, že za příslušný obnos bez zkoušek poskytovala status jejich absolventa. Tento zvyk poškozoval zkouškový systém, bohatým mužům však umožňoval postoupit výš po společenském žebříčku a užívat výsad džentry, jež spočívaly zejména ve společenském styku s úředníky a poskytovaly imunitu před tělesnými tresty.

Reálný pohled na veřejné funkce rodin džentry začíná u dokladů z doby Sung, z nichž je zřejmé, že džentry mohla dohlížet na místní pravidelné trhy a měla vliv na stanovení a výběr daní, tj. plnila úlohu, která až do počátku tchangské dynastie příslušela výhradně úředníkům. Prasenjit Duara (1988) a další v tom vidí součást „zprostředkovatelské“ funkce džentry v rámci místní administrativy. Zpočátku se toto „zprostředkovatelství“ projevovalo pouze v obchodě, později se však rozšířilo i na výběr pozemkové daně, kde se stalo státem potvrzenou institucí (rodina džentry slíbila zprostředkovat dodání daně v příslušné kvótě, s tím, že vše, co na daních vybere navíc, jí zůstane).

Ve sféře obchodu poskytovali zprostředkovatelské služby za poplatek velkoobchodníci (ja-chang). Kupec cestující se svým

zbožím z místa na místo potřeboval spolehlivou místní pomoc při řešení problémů s dialekty, odlišnými zvyky, měnou, najímáním nosičů, ubytováním, organizací trhů atd. Místnímu zprostředkovateli těchto záležitostí, s největší pravděpodobností člověku zámožnému, mohla být udělena státní licence a mohl mít pravidelné příjmy z takových služeb, jako bylo uskladňování zboží, ubytování kupců, pomoc při dopravě zboží a vedení záznamů o obchodě pro potřeby státu. Sám zpravidla býval bohatým kupcem. Bohatí obchodníci se solí v Jang-čou a kupci se zahraničními komoditami v Cohongu poblíž Kantonu nebyli žádnou výjimkou, jsou jen nejznámějšími z nesčetných obchodních zprostředkovatelů po celé Číně, kteří měli státní licenci a jednali v zájmu státu. Jelikož v podobě akademických titulů dostávala místní džentry od státu svého druhu licenci k jistým zprostředkovatelským službám, můžeme na ni hledět jako na zvláštní kategorii společenské vrstvy „obchodních zprostředkovatelů“ v nejširším slova smyslu. Příslušníci džentry, coby soukromé osoby, byli zvyklí dohlížet na veřejné aktivity v oblasti výběru daní a veřejných prací, a součástí jejich příjmů se stávaly různé poplatky a provize. Dá se očekávat, že jejich vůdčí postavení v místní komunitě nemělo ráz čistě filantropický, ale že z něho také měli zisk. Tímto způsobem džentry působila na venkově tak dlouho, dokud na sklonku císařství nedostatek půdy a příjmů z ní nezpůsobil, že byla nucena začít se angažovat ve sféře podnikatelské, ve správě veřejných institucí a v obchodě.

Vůdčí a organizační úloha džentry na místní úrovni vysvětluje, proč se úředníci nikdy nedostali k nižším vrstvám společnosti. Nebo obráceně, džentry vznikla, aby vyplnila vakuum mezi raným byrokratickým státem a rolnickou společností, která za Sungů začala přerůstat meze státní kontroly. Studium urbanizace podnícené G. W. Skinnerem (1977) zaznamenalo, že v průběhu dvou tisíc let od dynastie Chan až do poloviny dynastie Čching se územní administrativa jednotlivých dynastií nedokázala patřičně rozrůst,

zatímco počet obyvatel vzrostl šestkrát. Počet základních administrativních jednotek - okresů (sien), se v dobách největšího rozkvetu těchto dynastií příliš nelišil: za Chanů jich bylo 1180, za Suejů 1255, za Tchangů 1235, za Sungů 1230, za Jüanů 1115, za Mingů 1385 a za Čchingů 1360. Počet obyvatel však výrazně rostl: odhaduje se, že roku 80 n. l. měla Čína šedesát milionů obyvatel, roku 875 to bylo osmdesát milionů, roku 1190 počet čínských obyvatel vzrostl na sto deset milionů, roku 1585 žilo v Číně zhruba dvě stě milionů lidí a tento počet se do roku 1850 zvýšil na čtyři sta dvacet pět milionů obyvatel. To znamená, že na sklonku dynastie Chan měl jeden okresní správce na starost zhruba padesát tisíc lidí, kdežto na konci Čchingů jich bylo tři sta tisíc, tj. šestkrát víc. Skinner se domnívá, že početnější administrativa řízená z jednoho centra by nemohla fungovat, na sklonku dynastie Čching by při zachování původní proporce muselo být vybudováno 8500 okresů, jejichž centrální správa z jednoho místa je nepředstavitelná. Čínský stát zvolil jinou cestu, snažil se konsolidovat hustě zalidněné centrální okresy a budovat nové okresy v okrajových oblastech. Zároveň omezoval povinnosti místní administrativy. Například po pádu dynastie Tchang bylo upuštěno od státní kontroly městských trhů a stát celkově přestal provádět „detailní regulaci obchodu“. Stát soustavně upouštěl od zasahování do místních záležitostí. Někdejší pozice státních úředníků přebírala v regionu místní džentry.

Jarní vyjížďka do přírody. Sungský úředník, příslušník džentry, v doprovodu sluhů.

Tak se stalo, že císařský státní aparát si od Sungů zachovával v podstatě stále stejný rozsah. Za Tchangů bylo registrováno osmnáct tisíc úřednických míst, za Sungů jich bylo dvacet tisíc a stejný počet existoval také za Čchingů. (Jednotlivé dynastie přebíraly také celkové uspořádání administrativní struktury.) Stát nevstupoval do řízení vesnic přímo, ale opíral se zde o džentry. Množství funkcí, které plnili místní držitelé akademických titulů ve veřejné sféře, vytvářelo základní východisko pro práci císařského úřednictva a umožňovalo úředníkům značnou pohyblivost a vnější nezávislost na místních podmínkách. Ve skutečnosti každý úředník jmenovaný do místní správy mohl plnit své povinnosti pouze ve spolupráci s tamní džentry. Nakonec byla situace taková, že na konci 19. století, v říši s více než čtyřmi sty miliony obyvatel, působilo méně než dvacet tisíc regulérních státních úředníků. Vedle nich ale existovalo sto dvacet pět milionů držitelů akademických titulů.

Pokračující převaha džentry nad prostými rolníky se nezakládala pouze na vlastnictví půdy. Součástí této převahy byla také skutečnost, že z řad džentry vycházeli „vzdělaní mužové vybraných mravů“ (š'), nositelé tradic umění kaligrafie, tušové malby, literatury, filosofie a vybraného chování. Pokud se z historické perspektivy podíváme zpět na čínskou společnost, v níž džentry hrála tak důležitou úlohu, a srovnáme-li ji s evropskou společností až do relativně nedávné doby, neubráníme se obdivu.

Neokonfuciánské krédo, částečně přizpůsobené dnešním podmínkám, může i za současné podstatně odlišné situace budit úctu a dokonce sympatie. Řada lidí je dnes nadšena jeho ústřední myšlenkou - prvořadou důležitostí disciplíny dobrovolně zachovávané v zájmu společenského řádu.

Specifickou čínskou potřebu řádu (a tudíž autority) dokumentují sociální antropologové, například Patricia Ebreyová (1984), která nám ve studii o díle jistého sungského úředníka nazvaném Předpisy společenského života, představuje, jak vypadala konkrétní aplikace učení neokonfuciánských filosofů v praxi. Autor Předpisů ve dvou stech kapitolách poskytuje rady, jak vycházet s příbuznými, jak zlepšovat vlastní chování a jak řídit chod velké domácnosti. Při četbě tohoto díla si okamžitě uvědomíme některé skutečnosti: především neobyčejnou komplexnost mezilidských vztahů, kde pravidla určují role dané postavením v příbuzenských svazcích, věkem, pohlavím a zákonem. Uvědomíme si, že služebnictvo bylo integrální součástí „ministátu“ velké domácnosti, stejně jako konkubíny, komorné a všichni ostatní. Dostane se nám poučení o tom, jak zbít sluhu (nikdy to nedělej sám), jak koupit otrokyni, jak vést k poslušnosti syna - čtenář získá praktické a rozumné rady, hodné Chesterfielda nebo Anny Landersové. „Při zacházení se služkami a souložnicemi platí obecné pravidlo: buď obezřelý v tom, co začínáš, a buď vždy připraven na to, jak mohou věci skončit.“

Nejpozoruhodnějším rysem tohoto spisku je, nakolik jsou všichni v rodině, včetně jejího pána, neustále pod kontrolou. Kontrolu do značné míry vykonává morální hodnocení celé skupiny. Bez ohledu na filosofický ideál absolutní oddanosti principu, pánovi domu je zde doporučováno, aby myslel dopředu, bral v úvahu všechny stránky věci a byl vždy připraven ke kompromisu.

5

PARADOX VZTAHU MEZI ČÍNOU ZA DYNASTIE SUNG A VNITŘNÍ ASIÍ

Symbióza civilní vlády wen a násilí wu

Za dynastie Sung dospěla čínská civilizace ke svému vrcholu snad ve všech oblastech lidské činnosti - v nových technických vynálezech, ve způsobu vlády, v umění, ve filosofii i v organizaci společnosti. Ve stejné době však dosáhly vrcholu také snahy nečínských kmenů Vnitřní Asie zmocnit se Číny a nastala neuvěřitelně paradoxní situace: vyspělý stát nakonec na vrcholu své slávy padl za oběť cizím vetřelcům. Záhadnost celé situace se ještě prohloubí, když si uvědomíme, že k porážce Číny nedošlo naráz, katastrofa se de facto začala připravovat ještě před založením dynastie Sung roku 907 a krok za krokem se blížila po tři a půl století až do roku 1279. Tak dlouhotrvající vývoj lze sotva označit za náhodu. Nuže, jaké dlouhodobé tendence se za tímto historickým paradoxem skrývají?

Jedním ze zdrojů slabosti sungského státu bylo budování byrokratického aparátu a nákladnost obrany. Paul J. Smith (1991) dokonce prohlašuje, že „za dynastie Jižní Sung se stát stal parazitem čínské společnosti“. V pozadí této skutečnosti stojí tradiční konfuciánské opovržení armádou, jež vojáky staví ještě níže než obchodníky. Nechť k armádě byla natolik hluboce zakořeněná, že vojáci byli dokonce vyloučeni ze standardní konfuciánské kategorizace společnosti do čtyř profesních skupin, či společenských tříd, představovaných vzdělanci (š'), rolníky (nung), řemeslníky (kung) a kupci (šang). Derk Bodde (1991) připomíná, že takové dělení společnosti u Konfucia ani u Mencia nenalezneme, poprvé se objevuje u některých legalistů na sklonku období Válčících států a na

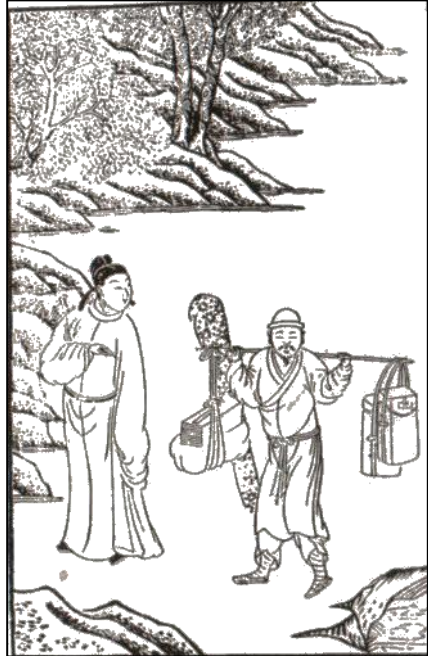
počátku dynastie Chan. Nicméně od té doby se po dvacet jedna staletí staly zmíněné čtyři skupiny součástí mýtu o čínské společnosti.

Ve skutečnosti je vojenská moc právě tou silou, která zakládá dynastie a udržuje jejich existenci, buduje říše a brání je, a proto i v Číně vždy existovala početná vojska. Není problém dokázat, že válečníci - vojáci - představují v Číně také jednu z významných profesních skupin. Dokonce se vyskytuje názor, že označení pro učence, š', jak bylo zapsáno na šangských věšebných kostech, znamenalo původně „válečníka“ a později „družiníka“. Je zřejmé, že vojáci nebyli označeni za zvláštní sociální skupinu především proto, že konfuciánští vzdělanci (wen-žen, lidé civilních hodnot), kteří toto dělení vypracovali, považovali provozovatele násilí, představitele principu wu, za své smrtelné nepřátele, za samo ztělesnění brutální síly, tedy za to, co bylo morální povinnosti konfuciánce v zájmu civilizovaného chování vyrvat i s kořeny. Zařadit vojáky mezi ostatní profese by znamenalo přimhouřit nad nimi oko, dodat jim legitimitu, dát jejich existenci morální oprávnění.

Konfuciánec by mohl dále namítnout, že vojsko bylo vždy pouze jedním z nástrojů v rukou vládnoucí elity vzdělců a úředníků. Do řad vládnoucí elity člověk vstoupil tak, že se stal učencem; a jako takový mohl nakonec být třeba i armádním velitelem. Velitelské funkce často zastávali vzdělanci s generálskou hodností. Prostými vojáky byli především naverbovaní rolníci. Konfuciánský vzdělanec by tedy mohl říci, že případná samostatná vojenská „třída“ je jen nesourodá skupina, kam patří bandité, kteří se vzdali vládě, žoldácká jízda, nižší důstojníci dohlížející na výcvik vojáků, lukostřelci a tak dále - tedy vesměs lidé toho nejnižšího postavení. Vojenské státní zkoušky, hodnosti a úřady byly sice uspořádány obdobně jako zkoušky civilní, avšak ve vzdělaných kruzích byly výslovně předmětem opovržení. Kromě toho vojáci coby vykonavatelé násilí tvořili součást císařova Vnitřního dvora, kde byli

mimo kontrolu civilních (wen) úředníků. Veliteli vojska bývali často palácoví eunuši.

Proč čínští vzdělanci po dva tisíce let setrvali v konfuciánské nechuti připustit, že také armáda tvoří osobitou profesní skupinu? Vždyť s profesionálními armádami se setkáváme na každém kroku po celou dobu čínských dějin. Hlavní podíl na tomto postoji měl zřejmě konfuciánský mýtus státu ovládaného mravní silou. V odmítání armády můžeme spatřovat pýchu čínské kultury, logicky zdůvodněný pacifismus, avšak i jednu z jejích největších slabin: neschopnost zabránit katastrofě, okupaci vlastní země cizinci přicházejícími ze stepí.

Vzdělaný muž, příslušník džentry, na procházce se sluhou. Dřevořez, dynastie Ming. Ilustrace k divadelní hře.

Peter Bol (1992) dokládá, že podle otázek kladených u státních zkoušek, si dynastie Jižní Sung byla dobře vědoma vojenského nebezpečí, přesto však spoléhala jen na žoldnéřská vojska, kam se dávala naverbovat nedostatečně disciplinovaná spodina, jíž nebylo možné svěřit ani nižší velení. Civilní nadvláda proměnila armádu v nedílnou součást státní správy, avšak stát činila vojensky slabým. Velikostí státu a potenciálem armády se dynastie Sung mohla bohatě vyrovnat kočovnické dynastii Ťin na severu (a později i Mongolům), avšak sungské civilní úřednictvo nemělo v oblibě násilí. Charles Hucker (1975) a další docházejí k závěru, že čínská část čínsko-vnitrosijské říše dosáhla takového stupně

civilizovanosti, že zcela ztratila smysl pro válečnické hodnoty a také smysl pro vlastní etnickou výlučnost (nikoliv ovšem pocit kulturní nadřazenosti), jež by jí dodávaly sílu k boji s vetřelci, kteří obvykle slibovali vládnout zemi dál čínským způsobem. V důsledku toho se konfucianští vzdělanci stali zvláště vhodnými pro výkon administrativy, nikoliv však pro držení nejvyšší moci v říši. Konec konců byli vychováni k tomu, aby vykonávali civilní službu, v plném smyslu toho slova, a správně předvíдали, že násilí plodí zase jen násilí. Přes všechno, co bylo řečeno, faktem zůstává i to, že Jižní Sungové po čtyřicet pět let, téměř po dvě generace, drželi v šachu neporazitelné Mongoly.

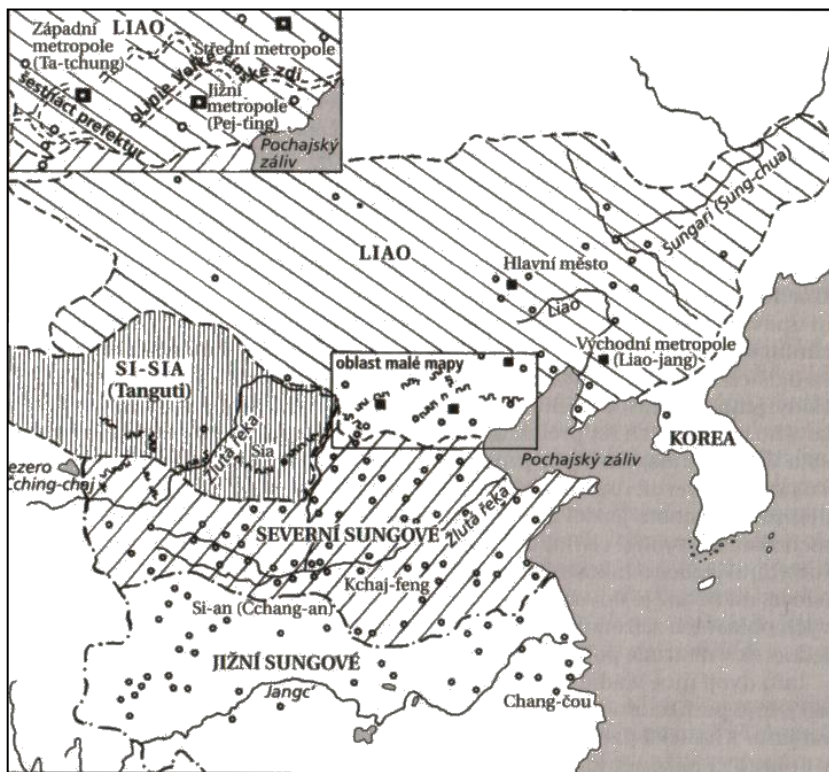
Thomas J. Barfield chronologicky zaznamenává, jak se ve stepích na severních a severozápadních hranicích Číny střídaly různé kmeny, a zároveň upozorňuje na souvislosti mezi děním v Číně a ve Vnitřní Asii. Dochází k závěru, že v dobách, kdy Číňané měli silný stát, nepřímou přispívali ke vzniku silné hegemonie také ve Vnitřní Asii. Tak například v době rozkvětu dynastie Chan byla Vnitřní Asie dlouhodobě ovládána Huny a za dynastie Tchang mocenský monopol zůstal relativně dlouho v držení ujugurských Turků. Vyvážený pohled na povahu těchto souvislostí je však omezen tím, že máme k dispozici materiály pouze z čínské strany. Za Sungů ztěžoval nedostatek kontaktů s Vnitřní Asií mimo jiné přísun koní pro armádu. Dynastie Čchin, Chan, Suej i Tchang byly prostřednictvím vyslanců a kupců v neustálém kontaktu s mocenskými skupinami ve Vnitřní Asii. Dokázaly tam nalézt spojence i rozdmýchat mezi nimi spory. Sungská diplomacie se však v tomto směru projevila jako neschopná. Severní Sungové zpočátku pomohli Džurčenům proti Kitanům - a Džurčeni nakonec porazili Sungy a zatlačili je na jih. Podobně Jižní Sungové zpočátku pomáhali Mongolům proti Džurčenům, aby nakonec sami Mongolům podlehli. Příčinou neschopnosti v zahraniční politice vůči severním sousedům byly pravděpodobně také omezené styky s těmito oblastmi a pouze okrajová účast na životě

Vnitřní Asie. Sungská Čína ovšem sousedila ještě s několika dalšími státy. Na jihu to byl Vietnam, na jihozápadě Nan Čao, na západě a severozápadě Tibet a stát Tangutů - Západní Sia (Si Sia) a konečně na severu kitanský stát Liao. Jak diplomaticky říká Morris Rossabi (1983), Čína v té době vlastně „byla mezi sobě rovnými“. Pocit absolutní nadřazenosti se zde vyvinul až za dynastie Ming, kdy byl inspirován mongolským příkladem ze 13. století.

Počínaje dynastií Sung jsme svědky paralelní vlády civilního administrativního komplexu a vojenského mocenského komplexu. Oba byly pro řízení státu nepostradatelné. Civilní komplex tvořili absolventi státních zkoušek a úředníci vzdělaní v neokonfuciánském duchu společně s místní elitou, čili džentry, z jejichž řad zpravidla sami vyšli. Druhou a méně probádanou mocenskou složku, vojenský komplex, reprezentuje císař a jeho rodina, s nimi spřízněná šlechta, armáda, posádky vojenských pevností plus eunuchové v císařském paláci a, řečeno dnešní terminologií, bezpečnostní aparát, tedy složky vesměs spjaté s osobou panovníka.

Mezi oběma komplexy je možné pozorovat určitou dělbu práce. Jak jsme se již zmínili, císařova autokratická moc tvořila nezbytný doplněk úřednické administrativy. Mohla se stát nezávislým zdrojem inovací systému či původcem náhlých zásahů mimo běžnou rutinu. Přirozeně, že tato moc byla nepředvídatelná, často brutální a potenciálně zhoubná. V důkladně uspořádaném konfuciánském modelu společnosti císař fungoval jako svorník všech jeho sil a institucí, ale zároveň byl také nejvyšším ztělesněním principu násilí a chaosu. Císař také rozhodoval o životě a smrti, byl, kromě jiného, i „nejvyšším popravčím“.

Společná vláda těchto dvou mocenských složek je charakteristická pro čínský stát téměř od nejstarších prvopočátků jeho existence. Zdrojem inspirace pro mocenskou funkci císaře byli kmenoví válečníci Vnitřní Asie a jejich model nomádského militarismu. Druhá mocenská složka připadla čínským konfuciánským úředníkům. Dynastie svým původem pocházely z vojenského prostředí, avšak v okamžiku, kdy se chopily moci, zaváděly civilní státní aparát. Obě tyto mocenské složky měly vlastní ideologii. Mužové násilí, kteří zakládali dynastie, vyzývali mandát Nebes, jenž jim začal po právu náležet, jakmile zlomili odpor svých

12. Dynastie Severní Sung a kitanská dynastie Liao kolem roku 1000

předchůdců. Učenci a státní úředníci, kteří zaplnili úřady nové dynastie, pohlíželi svrchu na muže násilí, neboť ti užitím násilí (wu) projevíli nedostatek kultury (wen). Ústřední mýtus konfuciánského státu tvořilo přesvědčení, že příkladné a dobrotivé chování vládce, v němž se zračí jeho mravní síla (te), k němu přitahuje lid a dává mu mandát Nebes. Toto tvrzení bylo ovšem udržitelné pouze tak dlouho, dokud se císaři dařilo násilím potlačovat rebelie, pokud možno tak, že každého vzbouřence dal bez prodlení popravit.

Velkou slabinou konfuciánského státního mýtu bylo, že panovník, pokud chtěl zůstat u moci, se ve státním zájmu nemohl obejít bez militaristické výsady kohokoliv zkrátit o hlavu, aby udržel neomezenou moc dynastie. Vláda za císařského konfuciánství byla tedy uskutečňována civilními úředníky, kteří sloužili absolutnímu vládci, a obě strany na sobě byly vzájemně závislé. V praxi se často dařilo dosáhnout harmonie mezi wen a wu, když místní správci vzdělaní v konfuciánském duchu směli velet vojenským jednotkám vyslaným zničit vzbouřence. Řada vzdělanců se dokonce specializovala na vojenské záležitosti a někteří se stali generály. Jejich moc však byla vždy vydána na pospas rozmarům císaře.

Zatímco Číňané za vlády Sungů pilně zdokonalovali zkouškový systém jako prostředek k výchově poslušného úřednictva, jejich nečínští současníci útočící na Čínu - Kitanové (dynastie Liao), Džurčeni (dynastie Ťin) a Mongolové (dynastie Jüan) - dokazovali, jak účinným zdrojem císařské moci je militarismus. Pradávné tvrzení, že Číně lze vládnout pouze konfuciánským civilním způsobem, je jen zčásti pravdivé. Říšské konfuciánství bylo účinné pouze tak dlouho, dokud měla vládnoucí dynastie dost síly na to, aby násilím likvidovala případné vzbouřence, a tento druh moci byl charakteristickým rysem nečínských kmenů obývajících Vnitřní Asii. V průběhu dějin lze zřetelně odlišit rozdělení funkcí mezi čínskými administrátory a příslušníky nečínských etnik, kteří se stále výrazněji

uplatňovali v mocenském aparátu císařství a čas od času se nad ním zmocňovali vlády.

Příchod cizích vládců

Vraťme se na chvíli zpět do historie a pokusme se nalézt okamžik, kdy se vnitroasijský prvek v čínském politickém zřízení objevuje poprvé. Čouové a Čchinové ve starověku získali část své vojenské síly na severozápadě v kontaktech a prostřednictvím sňatků s tamními nečínskými kmeny, a totéž platí také o dynastiích Suej a Tchang. Z hlediska severních nájezdnických kmenů bylo jen dalším logickým krokem v historickém vývoji přímé převzetí moci nad severní částí Číny a vláda prostřednictvím čínského aparátu ve službách nečínské dynastie. Tento model čínsko-nomádské vlády je od 4. století n. l. patrný v jižním Mandžusku. Nakonec dospěje až k úplné porážce Číny Mongoly ve 13. století a znovu Mandžuy ve století sedmnáctém.

Vláda rodu kulturně odlišného původu představovala pro čínskou politickou teorii závažný problém. Od nejstarších dob, počínaje vládou šangských králů, kultura (písmo, užívání rituálních nádob, komunikace se zesnulými předky prostřednictvím šamanů a obřady, jimiž vladař oslovoval síly přírody) tvořila nedílnou součást politického zřízení. Počátečním východiskem sinocentrismu bylo přesvědčení o tom, že Čína - Čung-kuo, Centrální stát, si svou nadřazeností v oblasti wen (kultury a civilizace v nejširším slova smyslu), nevyhnutelně podmaní vojenskou sílu (wu) vnitroasijských kmenů. Tohoto cíle bylo možné dosáhnout mimo jiné požadavkem, aby kmenoví náčelníci cizích etnik formálně uznali čínskou nadřazenost tím, že se pokloní císaři, jemuž byl dán mandát Nebes k vládě nad celou Čínou. Velkolepá dobrotivost a soucit legitimního císaře, jak věřili Číňané, přirozeně láká cizince, aby se mu podřídili a sami sebe změnili přijetím čínské civilizace.

Za situace, kdy Čína téměř nepřišla do styku se státem s jinou srovnatelně rozvinutou civilizací, začala se zahraniční politika Chanů

a později i Tchangů zakládat na vazalských vztazích zpečetěných tributem, tj. na vzájemném svazku mezi výše postaveným a níže postaveným, jež představuje obdobu „tří vazeb“ udržujících pořádek uvnitř čínské společnosti. Předání vazalského tributu obvykle na oplátku doprovázely bohaté dary čínského císaře, a tudíž po materiální stránce se přijetí podřízeného postavení vyplácelo. Vazalský systém se kromě toho záhy stal zavedenou institucí a vlastně zástěrkou pro zahraniční obchod.

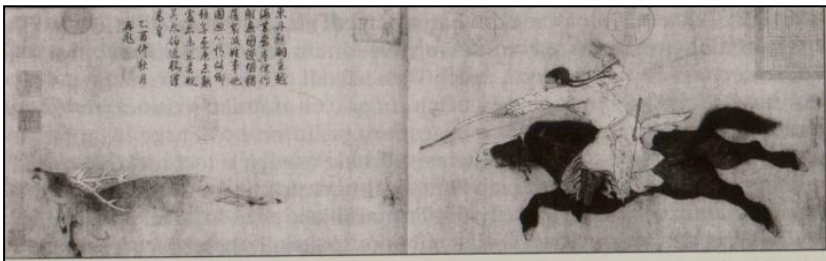
V 10. století, po rozpadu centrální moci dynastie Tchang, vznikla na čínském území zhruba desítku následnických států a situace vzdáleně připomínala období Válčících států ve starověku před tím, než zemi sjednotila dynastie Čchin. Vládcové těchto států se ve vzájemných stycích uchýlovali ke starým praktikám, jako bylo např. jednání prostřednictvím vyslanců, avšak vztahy v této pospolitosti se nyní soustřeďovaly na novou otázku - kdo obnoví centrální císařskou moc nad celou říší. Do soupeření o toto místo se zapojili také nečínští vládcové států z okrajových oblastí. Když se v severní Číně poprvé zmocnili vlády nad čínským obyvatelstvem etnicky odlišní vládcí, tradiční sepětí politického zřízení a kultury se rozpadlo. Zhroutil se také čínský světový řád v podobě systému idejí a institucí zaměřených na zahraničně politické záležitosti, jež ustanovili Chanové a obnovili Tchangové.

Vláda cizích dynastií v Číně se počíná od Kitanů, mongolského etnika, jež dalo Číně jméno Cathay, užívané ve středověké Evropě. Kitanové více než dvě století (916-1125) vládli říši rozkládající se na části území severní Číny, Mandžuska a Mongolska. Kitanové byli pouze polovičními nomády, vedle chovu koní, ovcí a prasat se částečně věnovali také obdělávání půdy, zejména produkci prosa. Svou moc vybudovali na dvojakém postavení na pomezí mezi stepí a obdělávanou půdou, kde mohli úspěšně kombinovat vojenskou sílu nomádské jízdy s hospodářským zázemím budovaným prací rolníků. V čele kmenového svazu, který

založil kitanskou říši, stál klan Jie-lü, jenž své postavení upevnil zavedením dědičné monarchie po čínském vzoru a s řadou prvků konfuciánské vlády. Jak vyplývá z práce K. A. Wittfogela (Wittfogel a Feng, 1949) i z dalších výzkumů, stát Liao, jak Kitanové sami sebe nazývali, byl stát dvojí vlády: jeho jižní část obsáhla šestnáct původně severočínských prefektur (z celkového počtu asi tří set prefektur sungské Číny; mapa č. 12), kde se uskutečňovala vláda v čínském stylu prostřednictvím civilní správy zděděné ještě od Tchangů. Severní, rozlohou větší část kitanské říše ovládali tradičním kočovnickým způsobem jezdcí na koních. A tak kitanský císař prostřednictvím státních zkoušek vybíral civilní úředníky pro jižní oblasti říše, a zároveň si na severu vybíral jezdce a lukostřelce, kteří sloužili v jeho elitních gardách, v tzv. ordo (slovo, od něhož je odvozena u nás známá „horda“). Postupně bylo v jednotlivých oblastech zřízeno více než deset takových „ord“, pohyblivých úderných jednotek v neustálé pohotovosti, o celkovém počtu zhruba šesti set tisíc mužů.

Tato dvojí moc vládla přibližně čtyřem milionům obyvatel, což představuje asi jednu patnáctinu čínského obyvatelstva ve státě Sung, který s Liao sousedil na jihu. Kitanská jízda byla takovou hrozbou, že Sungové pro udržení míru v pohraničí nakonec kitanskému státu Liao platili každoroční dávky. Císařové Severních Sungů v Kchaj-fengu se snažili Kitany podplácet a v letech 1005 a 1042 s nimi uzavřeli smlouvy, podle nichž dynastie Sung uznala své podřízené postavení a odváděla svým severním sousedům pravidelný vazalský tribut. Roku 1044 přijali Sungové obdobné podmínky ve smlouvě uzavřené s tangutskými vládci dynastie Si Sia, státem v severozápadní Číně. Navzdory bohatství a dosaženému pokroku neměla sungská říše dost odhodlání (spíše než dost prostředků) k tomu, aby sousední barbary rozdrtila vojenskou silou.

Čínští alchymisté, jak nás informuje Needham, vynalezli střelný prach již v 9. století a proti nomádským útočníkům užívali Číňané jednoduché petardy a ohňové střely. Avšak zdá se, že v očích

Připisováno Chuang Cung-taovi (kolem r. 1120): Lov na jelena (detail). Obraz zachycuje kitanského jezdce na koni.

sungských státníků s klasickým vzděláním měl pozoruhodný vynález a bezesporu průlom ve vojenské technice nepatrný význam. Konfuciánství příliš nespěchalo osedlat si technickou novinku.

Roku 1125 byl kitanský stát Liao poražen tunguzskými kmeny Džurčenů ze severního Mandžuska, kteří svou dynastií označili jako „Zlatou“, Ťin. Zpočátku pokračovali ve dvojakém způsobu vlády Kitanů, spojovali sílu jezdeckva s pravidelným zásobováním plynoucím ze zemědělství a podnikali útoky jižním směrem na sungskou říši. Od roku 960, kdy byla dynastie Sung založena, bylo hlavní město Číny v Kchaj-fengu, v místech kde se spojuje Žlutá řeka a Velký kanál. Roku 1126 však byli Sungové nuceni pod tlakem ťinských útoků sever země opustit. Odpor dynastie Sung proti džurčenskému státu Ťin byl ochromen sporem u sungského dvora mezi stoupenci boje proti útočníkům a zastánci politiky vyjednávání a neútočení. Spor se vyostřil roku 1141, kdy vrchní ministr a stoupenec jednání s nepřitelem Čchin Kuej dal zavraždit vlivného představitele myšlenky vojenského řešení problému, generála Jüe Feje, přičemž z něho nevědomky učinil nesmrtelný vzor pro všechny pozdější čínské vlastence. Roku 1142

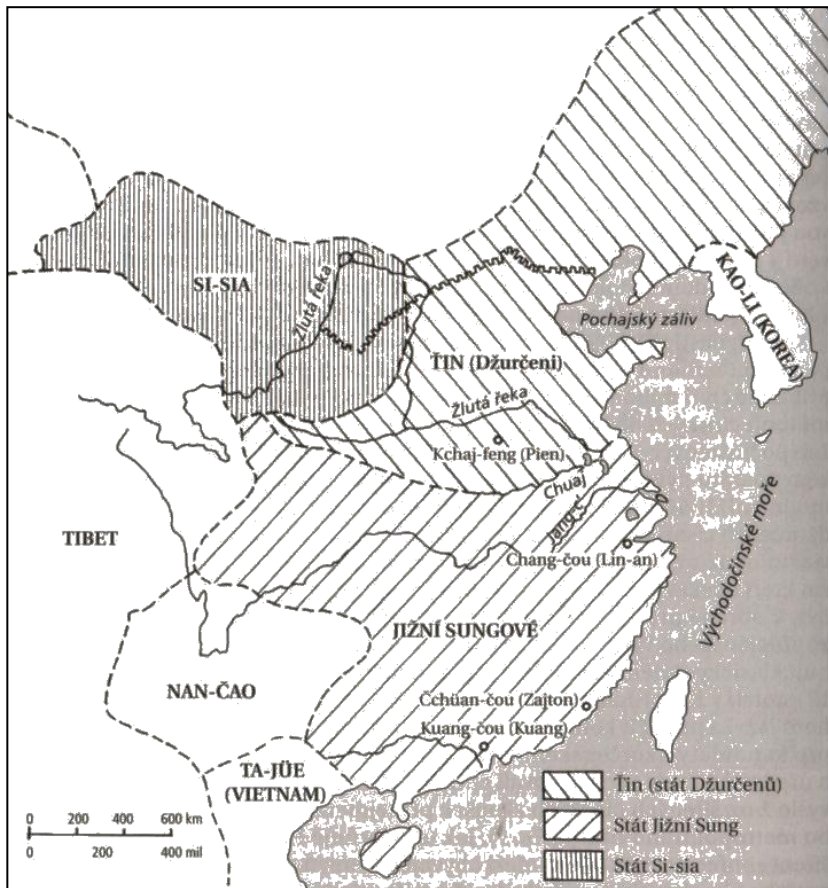
pak Jižní Sungové smlouvou postoupili sever země až po řeku Chuaj Džurčenům a přijali vazalské postavení s povinností platit státu Ťin každoroční tribut. Severočínská rovina spolu s oblastí při dolním toku řeky Jang-c' byly vždy srdcem Číny, a tak se nyní poprvé v historii podstatná část nejvlastnější Číny dostala pod cizí vládu (mapa č. 13).

Když dynastie Ťin (1115-1234) získala severní Čínu, žilo v její říši zhruba pětadvacet milionů obyvatel, z toho šest milionů Džurčenů. Odečteme-li ještě přibližně čtyři miliony Kitanů, jež si Ťinové podmanili již dříve, zbývá třicet pět milionů čínských obyvatel. K vládě nad nimi Džurčeni zpočátku využívali služeb počínštěných Kitanů a etnických Číňanů, kteří před tím sloužili v úřednickém aparátu dynastie Liao. Nově jmenovali do významnějších funkcí také pomocné nižší úřednické síly z bývalého sungského správního aparátu. Avšak džurčenští císaři dynastie Ťin záhy zjistili, že musejí bránit centrální moc proti vlastním džurčenským kmenovým vůdcům, vojenským aristokratům ze severu, kteří očekávali, že také budou vládnout zemím a lidem, jež pomáhali dobýt. V obraně proti nim císař dynastie Ťin vybudoval úřednický aparát podle konfuciánského vzoru. Když ťinští vládcové zjistili, že pro tento aparát potřebují klasicky vzdělané kandidáty státních zkoušek, zřídili v poslední čtvrtině 12. století v Kchaj-fengu školy s vyučujícím jazykem džurčenským, dali do tohoto jazyka přeložit konfuciánské kanonické spisy a zavedli speciální zkoušky pro kandidáty džurčenského původu. Nicméně největší množství uchazečů o úřednické tituly představovali etničtí Číňané: ve čtvrtině století po roce 1185 vyšlo z rozšířených čínských zkoušek přinejmenším pět tisíc držitelů nejvyššího metropolitního titulu (ťin-š). Jak upozorňuje Peter Bol, důležité bylo také šíření konfuciánské kultury mezi obyvatelstvem, neboť „konfuciánské vzdělání potřebné ke zkouškám získaly desítky tisíc mladých mužů“.

„Počinštění“ však není adekvátní termín, jenž by vyjádřil, o co vlastně džurčenští vládcové usilovali. Nesnažili se stát se Číňany, ale

rozvíjeli svoji roli stoupců civilního řádu (wen č', „civilizace“). Tato role přesahovala hranice etnik, umožňovala soužití nomádů a Číňanů v míru a prosperitě v jedné univerzální říši. Jinými slovy, původně čínský „kulturalismus“ (tj. v podstatě „konfuciánský“ způsob myšlení a jednání) mohl být propagován také vládci jiného než čínského původu, kteří si uchovali vlastní etnickou identitu a zároveň se stávali vládci Číny a Vnitřní Asie. Džurčeni vytvořili základy pro ideu mnohaetnické říše, kterou plně rozvinuli jejich mnohem pozdější potomci, Mandžuoové.

Při uplatňování nároku na „legitimní následnictví“ (čeng-tchung) pomáhalo vládcům dynastie Ťin přijetí tradičních institucí, soustředujících moc do jednoho centra, a také chování v souladu s patřičným císařským rituálem. Hok-lam Chan (1984) zachycuje rituál dodržovaný džurčenskými císaři, v němž se zračí celý vývoj císařského rituálu v průběhu čínských dějin, počínaje šangským uctíváním sil přírody a zejména předků, přes čouskou víru v mandát Nebes spolu s Menciovým učením o dobrotivé vládě a výkladem tohoto učení v duchu konfuciánských vzdělanců. Džurčeni převzali také tradiční kosmologii dynastie Západní Chan, soustředěnou kolem teorie cyklu pěti prvků. Tato teorie, jež postulovala myšlenku korelací mezi řádem přírody a událostmi světa lidí, zdůrazňovala význam správného sladění příslušné fáze cyklu pěti prvků a jí odpovídající barvy a dalších elementů pro legitimitu dynastie.

13. Dynastie Jižní Sung a džurčenský stát Ťin roku 1142

Chanský císař Wu-ti zvolil za prvek odpovídající jeho dynastii hlínu, spolu se žlutou barvou, číslem pět atd. Další dynastie, velké i malé, následovaly tohoto příkladu a také argumentovaly ve prospěch své legitimacy pomocí cyklu pěti prvků, takže například dynastie Tchang se dovolávala příslušnosti k prvku hlína, stejně jako Chanové. Sungové za znak legitimacy své moci považovali spřízněnost s ohněm a rudou barvou. Džurčensští Ťinové obhajovali své nástupnictví tím, že se přihlásili opět k prvku hlína, neboť ta ve

věčném cyklu střídání pěti prvků zákonitě přichází po ohni. Roku 1153 Džurčeni přesunuli své hlavní město z Charbinu do Pekingu a roku 1161 do dřívějšího sungské metropole Kchaj-fengu. Někteří jejich císaři dovedli k nebyvalým extrémům brutalitu moci, jako běžnou praxi zavedli veřejné bičování nejvyšších státních úředníků před tváří císaře, v naprostém rozporu s čínskými zvyklostmi, podle nichž vzdělanci a především úředníci byli od tělesných trestů osvobozeni. Jiní ve snaze zabránit vzniku opozice dali popravit tisíce svých soukmenovců, úředníků a vojenských velitelů.

Na druhé straně jeden z posledních vládců dynastie Ťin se stal modelovým konfuciánským panovníkem. Za jeho vlády nastalo období kulturního obrození, v jehož čele stáli jeho čínští konfuciánští poddaní, zapálení pro myšlenku podporovat zděděnou kulturu civilního řádu. Konfuciánsky orientovaní džurčenští vládcové a jejich čínští úředníci zdůrazňovali, že i nečínská dynastie může podporovat „čínskou“ (tj. čínskou a vnitroasijskou) kulturní tradici. Každopádně legitimita moci dynastie Ťin byla formálně stvrzena, když za následující dynastie Jüan byla sepsána její dynastická kronika. Nástup neokonfuciánství za Jižních Sungů přinesl širší kritéria dynastické legitimacy. Legitimitu moci tvořilo v Číně mnohé, co dobře známe i ze západní Asie a Evropy: vítězství ve válce, kult předků a další státní rituály a symboly, různé scholastické teorie, teror a zastrasování, vzájemný dozor a podpora obyvatelstva (nebo elit).

Čínská kritéria, zejména zásluhou konfuciánské vzdělanosti, však byla mnohem víc jednotná a homogenní. Univerzalita kosmologie a hodnot zdůrazňovaná sungskými filozofy vyhovovala stejně Číňanům, jako agresorům nečínského původu. Na úrovni politické teorie byla tudíž Čína připravena v případě nutnosti přijmout vládu kmenů z Vnitřní Asie.

Při konečném účtování byla legitimita moci nečínských etnik v Číně dána nevyhnutelností, s níž se barbaři zmocňovali vlády nad

Číňany, a proto ji bylo třeba racionalizovat. Jak později zjistili korejští pozorovatelé, za vlády Mandžůů čínští vzdělanci cizí dynastií pravděpodobně nenáviděli, avšak svůj vztah k ní písemně nijak nezaznamenali. Skrytá nenávisť a zdánlivý souhlas jsou vlastní většině obětí despotismu, v dávných dobách stejně jako v současnosti. Vyžaduje to sebeovládání a svého druhu pokrytectví, „hranou poslušnost“, navenek přijetí vládnoucí moci, která je uvnitř odmítána. Tento postoj vede u většiny lidí ke zdánlivé lhostejnosti vůči věcem politiky jako vůči něčemu, s čím nemají nic společného, a tím vlastně potvrzují právě to, co tvrdí despotičtí vládci.

Z perspektivy dalšího vývoje lze nastínit hypotézu, že dobytelské dynastie Liao, Ťin a Jüan vytvářejí na sebe navazující sled invazí z Vnitřní Asie do Číny, na který je třeba pohlížet jako na jeden a tentýž proces, byť probíhající pouze sporadicky. Dynastie Liao vládla dlouho, ale obsadila jen malou část Číny na severu,

Čingischán

Mongolové porazili celou Čínu, ale pouze na krátkou dobu. Dynastie Ťin se tak v dějinách Číny ocitá ve strategické pozici, v pozici státu, který se naučil, jak mají cizí nájezdníci vládnout samému srdci Číny, Severočínské rovině, kooptováním čínského úřednictva, jež zdědili po poražené dynastii Severní Sung. Období vlády dynastie Ťin je však v historické literatuře neprávem opomíjeno a stojí ve stínu dobytí Číny Mongoly.

Čína v mongolské říši

Mongolský vpád byl předobrazem vpádu západního imperialismu do Číny v 19. století. V obou případech čínská společnost zažila kulturní šok pramenící z cizích, vůči čínské kultuře zcela disharmonických vlivů. To znamená, že na mongolskou dynastii Jüan (1279-1368) je třeba pohlížet jako na kolébkou významných rysů, s nimiž se budeme setkávat v následujících dynastiích Ming (1368-1644) a Čching (1644-1912). Především si musíme všimnout mimořádných úspěchů, jichž Mongolové dosáhli vybudováním své říše. Vítězným tažením mongolských armád vyvrcholila tisíciletá převaha nomádského jezdeckta na celém eurasijském kontinentě. Poté, co roku 1206 Čingischán sjednotil kmeny a mongolské hordy se vyřítily do všech světových stran, jeho synové a vnuci se stali panovníky ve čtyřech chanátech v Persii, v jižním Rusku, ve Střední Asii a v Číně (tabulka č. II).

TABULKA Č. II

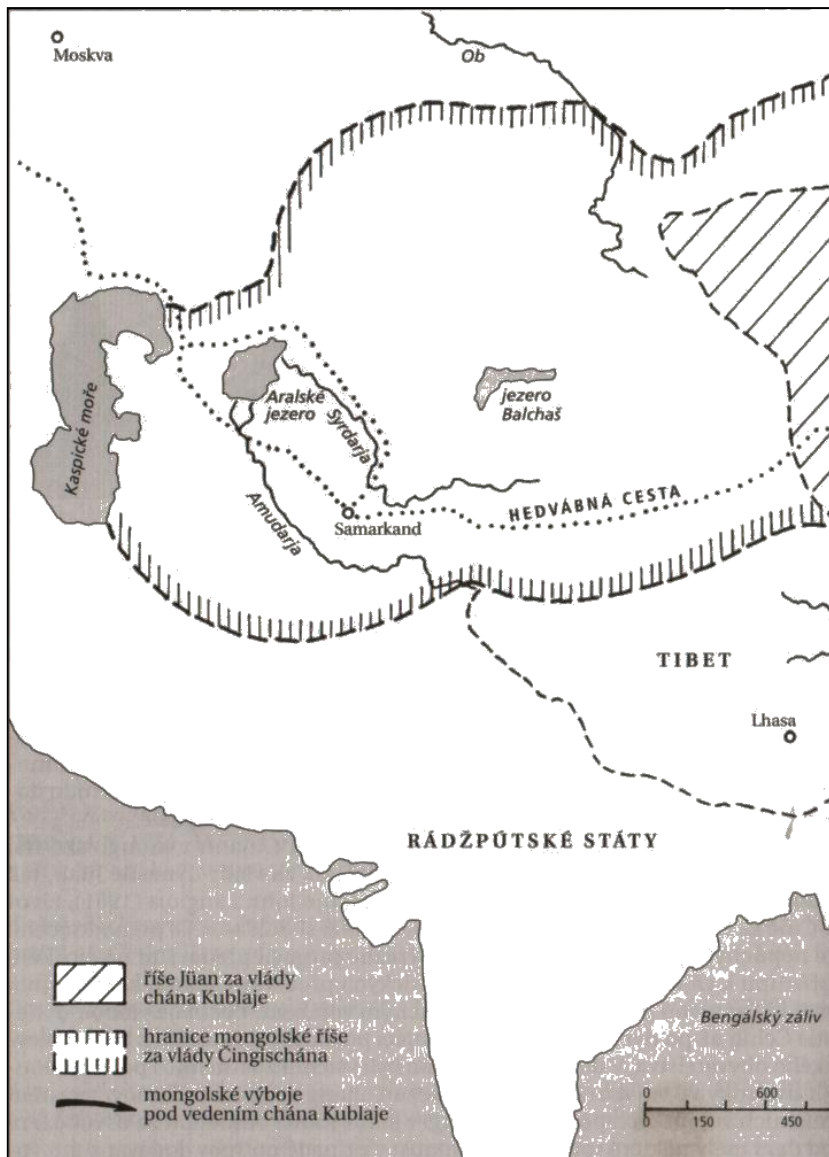
ROZDĚLENÍ MONGOLSKÉ ŘÍŠE ZA NÁSTUPCŮ ČINGISCHÁNA

Velký chanát (východní Asie): Ogodej (třetí syn Čingise) 1229-1241; Mongke (Mangu) 1251-1259; Kublaj 1260-1294 (vládl nad celou Čínou po roce 1279); Mongolové vyhnáni z Číny dyn. Ming roku 1368

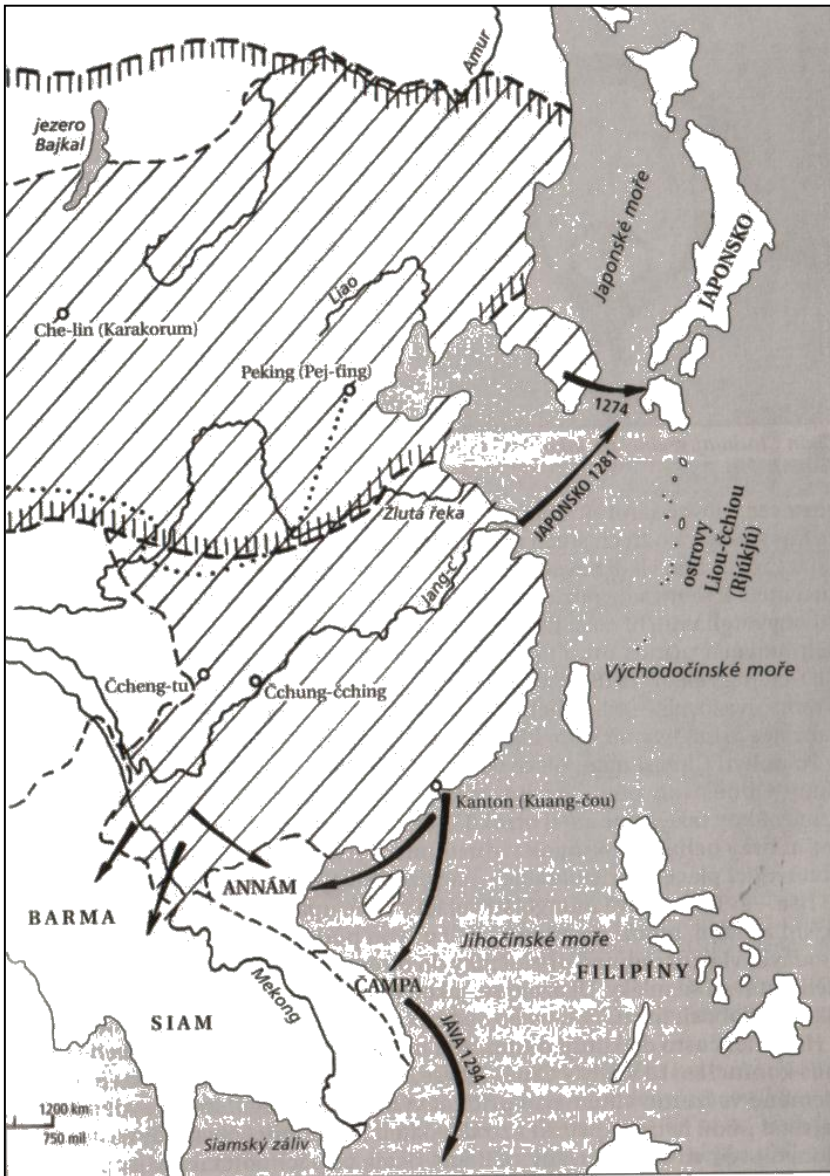
Čagatajův chanát (ve Střední Asii): Čagataj (druhý syn Čingise) 1227-1242; západní část byla včleněna po roce 1370 do říše Timura-Tamerlána 1336-1405

Perský chanát (říše Ílchánů): založena Hülegüem; dobytí Bagdádu 1258; rozpad po roce 1335

Kipčacký chanát (Zlatá horda) na dolní Volze: založen Batúem 1227-1255; ovládnutí Ruska; podmaněn Tamerlánem rozpad v 15. století

14. Mongolské výboje a dynastie Jüan v roce 1279

Zuřivé ničení, jež doprovázelo jejich vojenská vítězství, vytvořilo Mongolům velmi špatnou pověst, zejména mezi konfuciánci, zdůrazňujícími význam morálky. Tak například po prvním nájezdu Mongolů do státu Ťin v severní Číně bylo do základů vypáleno devadesát měst. Džurčenský stát Ťin Mongolové zničili roku 1234 a o čtyřicet pět let později si podrobili také Jižní Sungy. Než se jim to podařilo, vládli v severní Číně, kde příslušníci cizích národů panovali již jedno století před nimi, a zde se naučili, že říši lze sice dobýt na koních, ale nelze jí s koně vládnout. Nakonec si nejspokojnější z Čingischánových vnuků, chán Kublaj (Chubilaj), jenž vládl mongolskému světu v letech 1260-1294, vybudoval hlavní město v dnešním Pekingu (mapa č. 14). Roku 1271 se stal císařem čínským, svou dynastii pojmenoval Jüan („Prvopočátek“) a začal vládnout v čínském stylu. Jeho pozornost však od Číny neustále odváděla říšská politika a mocnější rivalové. Coby ochránce víry musel také brát ohledy na muslimské obyvatele své říše a pro mongolské věřící tibetského lamaismu musel být univerzálním buddhistickým vládcem. V rozmanitosti náboženství se zračí kosmopolitismus mnohonárodnostního světa Mongolů, kde někteří příslušníci vládnoucího rodu dokonce vyznávali nestoriánské křesťanství původem ze Střední Asie.

Je nesporné, že ponižující podřadné postavení Číňanů v mongolské říši v nich rozdmýchávalo protimongolské citění, jak za vlády dynastie Jüan, tak i dodatečně, po jejím pádu. Avšak, jak naznačuje John Langlois (1981), život v Číně za Mongolů měl mnoho podob a zaslouží si důkladnější přehodnocení. Je nepochybné, že mongolský vliv se výrazně projevil především na čínském přístupu k válce a k armádě. Podle klasických představ Číňanů, každý rolník měl být zároveň potenciálním soběstačným vojákem. Počínaje vládou dynastie Čchin až po dynastii Tchang byli vojáci povinně rekrutováni z řad venkovského obyvatelstva. V době Čchin a Chan byli všichni zdatní muži povinni sloužit dva roky ve vojsku. Za dynastií Suej a

Tchang se začal uplatňovat systém místních vojenských posádek fu-ping, v jehož rámci odměnou za osvobození od daní měly některé rodiny za povinnost v případě potřeby dodávat státu vojáky. Tito vojáci se vyzbrojovali na vlastní náklady a vlastními silami museli zabezpečit také svou obživu. Na počátku dynastie Tchang existovalo 633 takových posádek, každá zhruba o jednom tisíci mužů, které byly

Chán Chubilaj, známý též jako Kublajchán

rozmnstěny zejména na severozápadě a v okolí hlavního města. Roku 749 byla místní vojska zrušena a po zbytek dynastie Tchang a za dynastie Sung existovaly pouze žoldnéřské armády, jejichž morálka jim dodávala všeobecně špatnou pověst.

Naproti tomu ve vnitroasijských kočovnických kmenech byli všichni muži vychováni od mládí jako potenciální válečníci a po vítěznych vojenských

taženích se snadno stávali profesionálními a dědičnými vojáky. Čínská tradiční představa rolníka, který je zároveň vojákem, byla pouhou teorií, zatímco u nomádů byl běžně každý pastevec a lovec zároveň válečníkem. U Džurčenů základní organizační jednotka obyvatelstva o třech stech rodinách poskytovala obživu stovce vojáků. Roku 1206 Čingischán vládl devadesáti pěti jednotkám, z nichž každá živila tisíc vojáků a měla k tomu k dispozici příslušnou rozlohu pastvin. Mongolové byli prvními obyvateli Vnitřní Asie, jimž se podařilo porazit celou Čínu a vládnout jí. Jejich největší přínos pro čínskou říši se vztahuje k vojenské sféře. Jak uvádí Ch'i-ch'ing Hsiao (1978), mongolští dobyvatelé „se i nadále zajímali především o moc,

uvažovali ve válečných kategoriích“ a Číňanům dali nový způsob organizace armády, v níž se ocitla „většina příslušníků vítězného národa“.

Po dobytí Číny si mongolské vojenské posádky musely zabezpečovat obživu samy. Obdělávaly půdu, jež jim byla přidělena na vylidněném území severní Číny, někdy také za pomoci otroků. Bojová způsobilost dědičných vojenských rodin brzy ochabla. Mongolští důstojníci vytvořili uzavřenou vrstvu stále se obnovující placené aristokracie - nadřízené, vojenské křídlo správního aparátu říše - avšak celkově mongolští vojáci v Číně upadali do bídy. Ženili se s čínskými ženami, mnozí postupně přišli o svou půdu, někdy dokonce byli nuceni prodávat vlastní rodinné příslušníky do otroctví, nebo přidělenou půdu opouštěli a stávali se tuláky. Ukázalo se, jakou pohromu znamená být dědičným vojákem v dobách míru.

Historici často diskutují o tom, zda mongolská nadvláda posílila despotismus konfuciánské vlády v Číně. Zdá se, že odpověď na tuto otázku je kladná, nicméně veškerou vinu nelze přičítat výhradně Mongolům. Pravděpodobně největší podíl je třeba přičíst až zakladateli následující čínské dynastie Ming. Mongolové byli opovrhováni - Číňané říkali, že páchnou tak, že jsou po větru cítit na dálku, a mongolská nadvláda netrvala ani sto let, tj. byla kratší než vláda Džurčenů v severní Číně. Mongolové se nemohli v Číně usadit, s výjimkou oblastí podél Velké čínské zdi. To však vůbec neznamená, že některé jejich zvyky nebyly Číňany napodobovány.

Šest koní. Na obraze anonymního malíře z přelomu 12. a 13.století jsou zachyceni mongolští bojovníci a jejich koně.

Hlavním problémem mongolské vlády v Číně byl problém kulturní. Mongolové pocházeli z Vnějšího Mongolska a byli veskrze národem kočovníků, v minulosti jen výjimečně přicházeli do kontaktu s Číňany a příliš se od nich lišili jazykem, oblečením, zvyky a celým svým kulturním zázemím, aby mohli nějak překlenout kulturní propast, jež je dělila od Číňanů doby Jižní Sung. Byli nepočtení a převážně negramotní, a proto do svého správního aparátu přijímali příslušníky západoasijských národů (Ujgurské Turky, Araby a

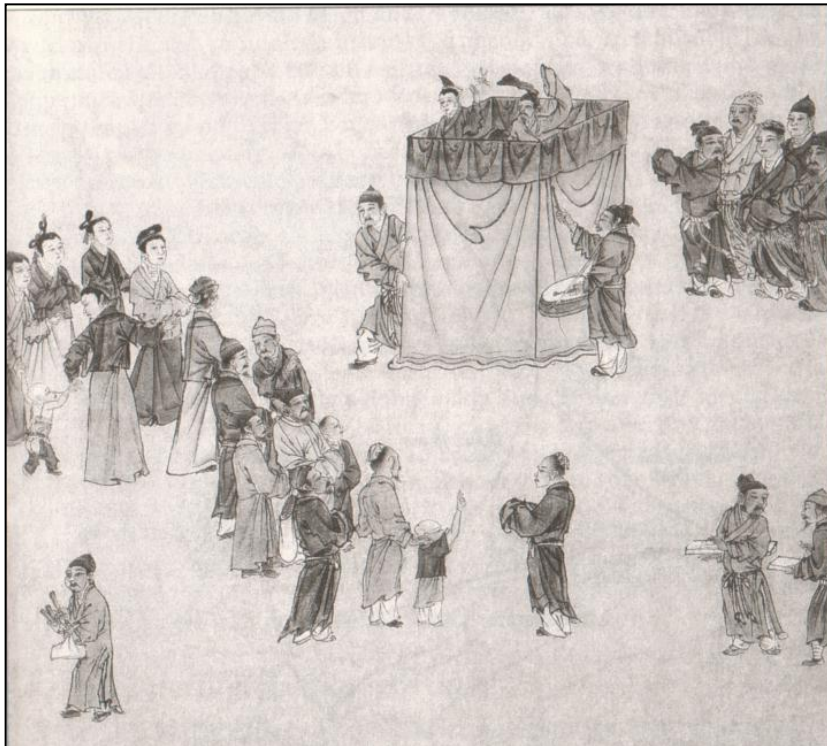
dokonce i Evropany, jako byl Marco Polo) a čínsko-džurčenské kádry z bývalého státu Ťin. Na jižany se dívali s opovržením jako na osoby nespolehlivé a ti se na oplátku vyhýbali jakékoliv úřední službě. Yan-shuan Lao (Langlois, 1981) dokládá, jak držitelé nejvyšších akademických titulů z jihu raději zakládali soukromé akademie, než aby učili ve státních školách, kde by automaticky získali úřednickou hodnost, byť nepříliš vysokou.

Kulturní propast mezi Mongoly a Číňany ovšem způsobila, že mongolská vláda byla obecně vzato mírná. Jüanské tresty byly očividně mírnější, než tresty za dynastie Sung a méně často docházelo k vymáhání vedlejších dávek mimo pravidelné daně. Chán Kublaj podporoval lamajismus a taoismus a také ortodoxní konfucianství, avšak nezaváděl cenzuru a nekonfiskoval knihy. Mongolští princové měli vlastní území a hašteřili se mezi sebou, co hrdlo ráčilo. Mongolové byli schopni obsadit svými posádkami klíčové body, avšak nedokázali řídit státní správu, vykonávat policejní dozor nad obyvatelstvem v místních komunitách, dohlížet na literaturu ani nemohli udávat tón v intelektuálním a kulturním životě Číny.

Herbert Franke (Schram, 1987) při srovnání dynastií Liao, Ťin a Jüan dochází k závěru, že administrativa těchto států byla velmi volná, téměř jako koloniální správa moderní doby. To bylo dáno neslučitelností čínské a kočovnické civilizace. A tak každý národ těchto multietnických, mnohojazyčných říší užíval vlastní jazyk a vlastní písmo - kitanské, džurčenské nebo mongolské. Číňané i nadále předpokládali dědičné následnictví trůnu, zatímco dobyvatelé určovali následníka na téměř demokratickém, či přinejmenším kolektivním shromáždění všech kmenových náčelníků. Z čínského hlediska stejné zákony platily pro všechny, zatímco nomádi uplatňovali vůči jednotlivcům právo podle zvyklostí kmene, k němuž příslušel. Tato různorodost oslabovala centralizaci a nevedla ke vzniku monolitního despotismu.

Zkouškový systém Mongolové zrušili a obnovili jej až roku 1315. Nedostatek administrativních sil vedl k rostoucímu uplatnění nižšího úřednického personálu ve státním aparátu. Tímto způsobem se do státní správy dostalo mnoho Číňanů, kteří však postrádali dostatečně silnou konfuciánskou indoktrinaci, což, spolu s malou kontrolou ze strany Mongolů, vedlo k bujení korupce. Aby Mongolové udrželi svou moc na místní úrovni, užívali zvláštní skupinu teritoriálních úředníků. Mongolský dvůr vysílal do ohrožených oblastí mongolské, případně někdy také čínské vysoké úředníky, tak zvané darugači (čínsky ta-lu-chua-ťi), podřízené přímo císaři a vybavené zvláštními pravomocemi, kteří měli oprávnění jednat v záležitostech civilních i vojenských. V posledních desetiletích vlády dynastie Jüan začali mongolští vládci s úspěchem zavádět konfuciánské metody státní správy, avšak jejich úsilí přišlo vniveč, když vypukla občanská válka mezi těmi Mongoly, kteří se nikdy nepočínštili.

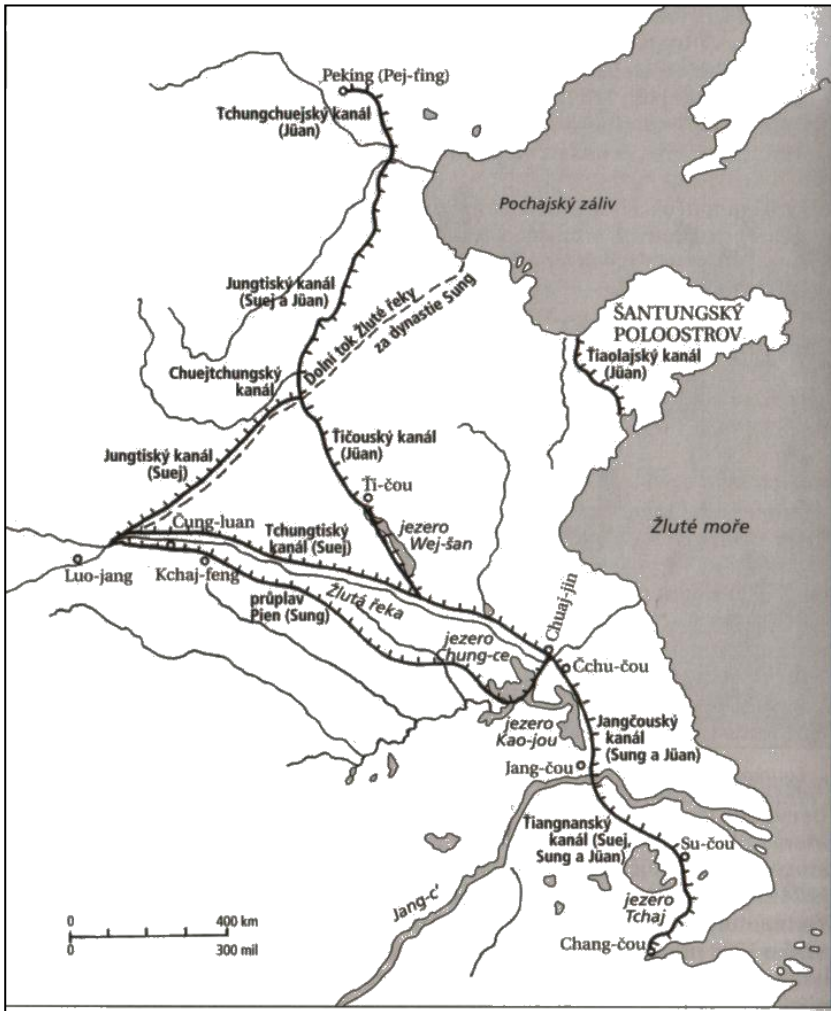
Jedním z charakteristických rysů Mongolů byla nezdolná nomádská vášeň být neustále na pochodu, na výpravách za další kořisti a otroky. Když se rozšířili do celého známého světa a podrobili si Čínu, začali používat sungskou námořní flotilu a její zkušené posádky k dobovačným výpravám za moře. Roku 1274 se Mongolové s tisícem lodí pokusili dobýt Japonsko, roku 1281 vtrhli do Vietnamu, do Čampy (na jihu indočínského poloostrova) a na ostrovy Rjúkjú a roku 1292 přepadli Jávu. Všechny tyto pokusy skončily neúspěchem. Zaútočili také na Barmu a Siam. Mongolští válečníci byli puzeni k neustálé expanzi, nijak se však nesnažili zapojit Čínu do systému světového námořního obchodu, který se právě v té době formoval kolem pobřeží celé Asie.

Loutkové představení. Obraz neznámého mistra ze 14. Století. Za dynastie Jüan prožívá divadlo, loutkové i hrané živíni herci, období největšího rozkvětu. Hrál se převážně na ulici, na improvizovaných jevištích.

Mongolská nadvláda však dala Číně také několik desetiletí míru a umožnila rozvoj karavanního obchodu napříč pevninskou Asií. Po karavanních cestách se do Číny dostalo několik Evropanů. (Je pravděpodobné, že po těchto cestách byl také z Číny na západ zavlečen dýmějový mor, jenž v letech 1331-1354 drasticky snížil počet čínských obyvatel a v Evropě řádil jako obávaná černá smrt mezi lety 1348-1349.)

Velké veřejné práce organizované chánem Kublajem, jako

15. Systém velkého kanálu za dynastií Suej, Sung a Jüan

například druhý systém Velkého kanálu, do jisté míry stimulovaly hospodářskou prosperitu (mapa č. 15). Námořní obchod se západní Asií a Indií byl stále převážně v arabských rukou, neboť, jak jsme se již zmínili, s islámskou diasporou přicházeli do Číny kupci nejen po

Hedvábné cestě, ale také po moři, Cestou koření, kudy se koření z Indočíny dostávalo nejen do Středomoří, ale také do Číny. Mongolští vládci usměřovali komunity muslimských obchodníků, kteří působili jak v karavanním obchodu napříč Střední Asií, tak v námořním obchodu, a poskytovali jim půjčky na obchodní investice. Muslimští obchodníci se dokonce podíleli i na vybírání daní od rolníků, z nichž část mohli použít ve vlastním obchodě. O rozvoji obchodu svědčí stále běžnější užívání papírových peněz, na něž dohlíželi muslimští finančníci u císařského dvora.

Tím, že Mongolové neužívali ve státní správě Čiňany z jihu a nechávali je žít po svém, podnítili rozvoj soukromého vzdělání. Tisíce čínských vzdělanců se ocitlo bez zaměstnání ve státní správě a otevíral se před nimi prostor soukromé iniciativy, mohli se stát vůdčími osobnostmi ve svých komunitách a pěstovat zde konfuciánské hodnoty. Jüanská doba je mj. dobou rozkvětu čínského malířství a dramatu. Čínští vzdělanci postavení mimo státní aparát v duchu Ču Siho učení horlivě hlásali myšlenku mravního sebezdokonalení jednotlivce jako základu společenského řádu a dobré vlády. Tito Ču Siho následovníci kladli důraz na studium praktických záležitostí, zatímco stoupenci jiné neokonfuciánské větve, učení Lu Siang-šanova, zdůrazňovali kontemplaci směřující do lidského nitra. Vedle těchto škol filosofického zaměření se rozvinula také škola státnického umění s pragmatickým přístupem k politickým institucím z hlediska otázky jak vykonávat vládu. Obě školy, škola etická stejně jako utilitární, kladly důraz na věrnost ve smyslu nikoliv věrnosti panující dynastii, ale neokonfuciánským zásadám. V období panování dynastie Jüan se také nově objevuje zájem o právo jako prostředek obrany proti despotismu.

Interpretace sungské doby

Žádnou epochu rozvinuté civilizace nelze charakterizovat stručně a jednoznačně. Přesto se součástí historického popisu velkých epoch stávají jejich přehledné interpretace. Proměny, jež přinesla dynastie

Sung, byly natolik velké a nápadné, že v nich japonský historik Naitó Konan spatřoval zrod „moderní Číny“, čímž měl na mysli Čínu v podobě, v níž přetrvala až do jeho současnosti, do konce vlády dynastie Čching na počátku 20. století. V takto vymezené „moderní Číně“ Naitó nalézal dvě mocenské složky: despotického císaře v centru „s jeho suitou a podřízenými“ a „lokální společnost, ovládanou úřednictvem jmenovaným z centra“. Tuto dobu podle Naitóa charakterizoval „klesající význam státu pro většinu čínského obyvatelstva doprovázený rostoucí důležitostí kultury“ (Fogel, 1984). Naitó chápal jako součást tohoto procesu posun, k němuž došlo od oligarchické vlády skupiny aristokratických rodů k vládě jediného nejsilnějšího císařského rodu prostřednictvím speciálně vychovaného a přezkoušeného úřednictva a místní džentry. Císař zbavený každodenního kontaktu se svými společníky z někdejší oligarchie se stával stále výrazněji vládcem autokratickým. Slovy D. Twitchetta (CHOC 3), „výsledkem byla prohlubující se propast mezi císařem a ostatní společností a mezi císařem a úředníky, s jejichž pomocí vládl“. Nakonec Twitchett dodává, že „závěry Naitó Konana pozoruhodně zapadají do výsledků moderního výzkumu“. Naitó se ovšem ve své práci příliš nezabývá velkým dramatem historie odehrávajícím se mezi vzkvétající sungskou říší a nomády, kteří tento rozkvět ukončili. Je načase, abychom se znovu zamysleli nad úžasným rozkvětem čínské civilizace za Sungů a Jüanů a nad faktory, které tento rozvoj zabrzdily.

Shrňme-li výsledky nesčetných historických studií věnovaných této době, nabízí se nám určitá teorie. Tato teorie byla již v poněkud odlišných formulacích v hrubých rysech vyslovena. Naše hypotéza říká zhruba toto: 1. Ve starověké Číně vznikl zpolitizovaný stát organizovaný tak, aby vyhovoval potřebám centralizovaného řízení prostřednictvím přesvědčování a ideologie šířené úřednickým aparátem a zároveň za pomoci autokratického násilí; 2. integrální součástí čínského státního zřízení se zásluhou vojenské převahy a

administrativních schopností stali také etnicky odlišní nájezdníci z Vnitřní Asie; 3. takto vzniklá čínsko-nomádská dynastická moc dále udržovala prvořadý význam centrální politické kontroly nad hospodářským růstem a kulturní rozmaností, jež se ocitly v podřízeném postavení.

Stručně řečeno, cizí dobyvatelé se od samého počátku podíleli na udržení systému zděděného ze starověku, jehož podstatou byla politická nadvláda nad hospodářstvím a kulturou. Politika stále (či především) rozhodovala o všem. Tendence udržovat vše pod kontrolou byla dále posílena neokonfuciánskou ideologií, jež kladla důraz na loajalitu vůči autoritě v hierarchicky uspořádané společnosti a upřednostňovala zemědělskou soběstačnost před hůře kontrolovatelným rozvojem obchodu a zahraničních styků. Ruku v ruce se stále vzrůstající autokratickou mocí vlády kráčet již zmíněný druhý trend, trend doprovodný, jímž byl „rostoucí význam kultury“ pro Číňany. Jinými slovy, hovoříme zde o dvou rovinách problému: o státu a v rovině pod ním o společnosti.

Naitóův druhý postřeh o klesající roli státu a rostoucí roli kultury ve společnosti na místní úrovni se zakládá na vzniku džentry, jak jsme o něm hovořili výše. Nicméně tento rozvoj na místní úrovni neovlivnil autokratické postavení císaře a dvora v centru.

Studium vlivu tak významných událostí, jakými bylo dobývání Číny cizími dynastiemi Liao, Ťin a Jüan na další vývoj země, je v samých počátcích. Žádné hospodářské důsledky nejsou prozatím zřejmé. Byla to bezesporu traumatická zkušenost a pravděpodobně především katastrofa psychologická. Její působení se záhy projevilo v mingské Číně.

6

VLÁDA ZA DYNASTIE MING

Odkaz císaře Chung-wu

Během dvou set sedmdesáti šesti let vlády dynastie Ming (1368-1644) se počet obyvatel Číny zdvojnásobil a dosáhl zhruba sto šedesáti milionů. Až na výjimky nedocházelo k ničivým válkám uvnitř země a velký rozvoj vzdělanosti, filosofie, literatury a umění svědčí o mimořádné kulturní úrovni společenské elity - džentry. Nicméně přechod od dynastie Jüan k dynastii Ming nebyl nijak slibný. Mingský režim se silně militarizoval, zpočátku proto, aby mohl vyhnat Mongoly a zabránit jejich návratu a později s cílem udržet stabilitu ve státě a zabránit pronikání vnějších vlivů do Číny. Čínské národní obrození, jež vyhnalo mongolské dobyvatele, se nepokusilo navázat na odkaz sungské říše, ale svůj vzor hledalo v imperiálních říších Chan a Tchang, přičemž de facto přebíralo některé rysy zavedené Mongoly za dynastie Jüan.

Charakter dynastie Ming určila již mentalita jejího zakladatele, Ču Jüan-čanga, který v letech 1368-1398 vládl jako císař éry Chung-wu. Byl původně rolníkem a jako malý chlapec hladověl a dokonce žebřal, později se od buddhistických

Koruna mingských císařů (zlaté drátky)

mnichů naučil číst a psát a vstoupil do protimongolsky orientované náboženské sekty. Stal se vůdcem vzbouřenců, dosáhl převahy nad svými konkurenty v oblasti dolního toku Jang-c', získal podporu jistého konfuciánského vzdělance, jenž mu pomohl formulovat prohlášení a provádět rituály, na jejichž základě si mohl činit nároky na mandát Nebes a nakonec roku 1368 vyhnal rozhádané mongolské prince a založil velké hlavní město v Nankingu (mapa č. 16).

Tento autokrat, přestože je coby zakladatel nové dynastie náležitě veleben, měl vlastnosti, jež přinesly Číně katastrofální důsledky. Na pohled velmi ošklivý císař Chung-wu byl nezkrotně energický, propadal divokým záchvatům vzteku a postupně jej zcela ovládlo paranoidní podezření, že se proti němu chystá spiknutí. Frederik Mote (CHOC 7) konstatuje, že řada zvláštností mingské vlády byla dána „osobními vlastnostmi tohoto podivného a silného muže“.

Cílem císaře Chung-wu bylo udržet centralizovanou vládu nad největším a nejrozmanitějším státem na světě. S tímto záměrem vydal celou záplavu zákazů a předpisů, jimiž se měli řídit jeho poddaní - zákony, příkázání, napomenutí jménem předků, sérii velkých prohlášení, vesnické a vládní předpisy, pravidla obřadů. Edward Farmer označuje všechny tyto zákony a předpisy za plán ideálního společenského pořádku, včetně sankcí za jeho porušení. Císař Chung-wu nebyl ani tak militarista jako ideolog sršící nápady.

V praktických otázkách vycházel Chung-wu z vlastní zkušenosti rolníka, chápal úděl vesničanů a užíval široký repertoár státnických opatření k tomu, aby se snižovala daň z půdy, vysazovaly se stromy na obranu proti půdní erozi, udržovaly se hráze na Žluté řece a na Jang-c', státní sýpky aby byly včas zásobené pro případ hladomoru, aby fungoval systém vzájemné odpovědnosti na obranu proti banditismu; také podněcoval místní džentry, aby pomáhala potřebným. Jeho představy o hospodářství však byly limitovány

konfuciánským ideálem zemědělství jako jediného zdroje bohatství země a obchodu jako nečestného a parazitního podnikání. Za prvořadou ctnost vladaře považoval šetrnost.

Snažil se vytvářet soběstačné uzavřené komunity, jejichž obyvatelstvo vykonávalo samo nad sebou policejní dozor a dodávalo dostatek pracovních sil na stavbu cest a k dispozici místním úřadům, tzv. ja-menům. Armádu vedl k tomu, aby si sama produkovala potraviny. Jeho šetrnost šla tak daleko, že císařským úředníkům dával vyplácet jen nominální platy, takže byli nuceni své úřady vydržovat z různých nezákonných poplatků.

Císařova idea nezavádět žádné nové daně neodvratně vedla ke korupci.

Nicméně hlavní zájem císaře Chung-wu byl vojenský. Čína musela zabránit návratu Mongolů, a tak císař převzal mongolský systém organizace armády, ve strategických místech usazoval čínské posádky a vytvářel dědičnou kastu vojáků, kteří měli za povinnost obdělávat půdu k vlastní obživě, a přitom být kdykoliv připraveni k válce.

Ču Jian-čang, císař Chung-wu, zakladatel dynastie Ming, byl proslulý svou ošklivostí. Anonymní dobový portrét.

Na místo mongolské šlechty s rozsáhlým pozemkovým majetkem dosadil Chung-wu své vojenské velitele a učinil z nich

16. Mingská říše v období největšího rozmachu

čínskou vojenskou šlechtu, jejíž postavení a příjmy vysoko převyšovaly postavení a příjmy nejvyšších civilních úředníků - přinejmenším do té doby, než císař začal své generály podezřívát ze zrahy a mnoho jich dal zabít.

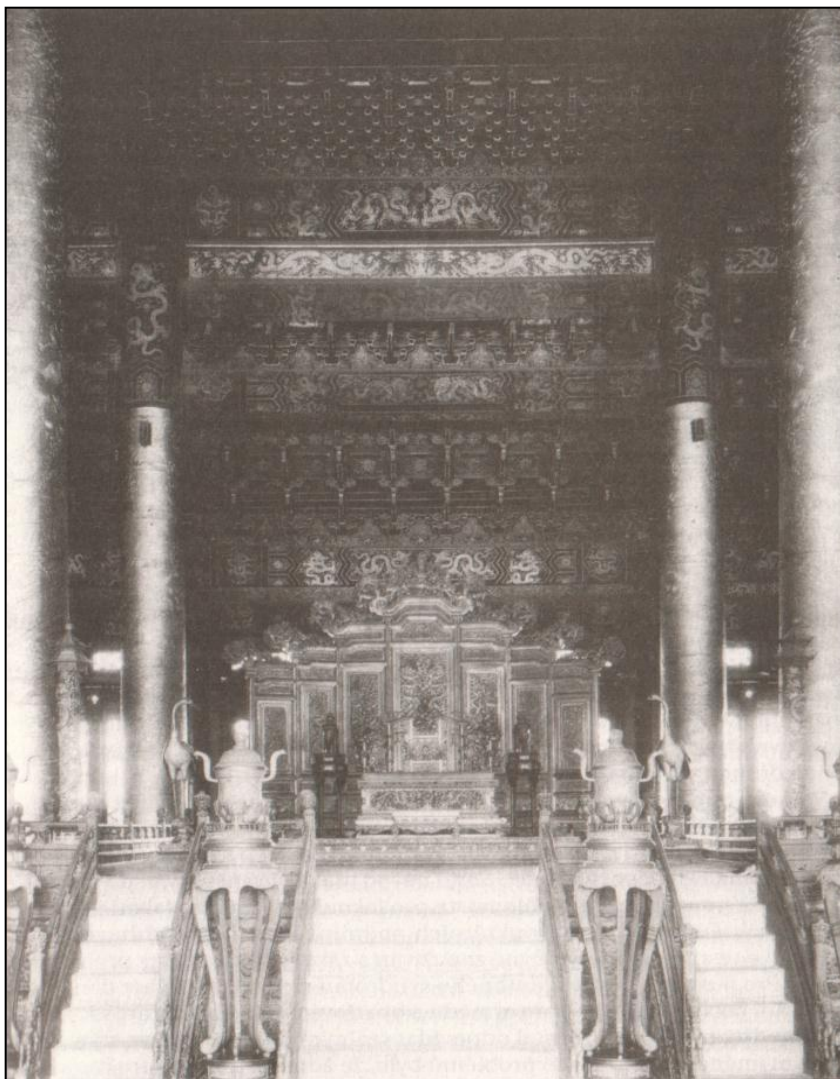
Kdykoliv měl císař Chung-wu volit mezi wen a wu, mezi civilní správou a vojenským komplexem, bez ohledu na všechny své

zákony a mravní naučení vždy se přiklonil na stranu násilí. Když roku 1380 zjistil, že jeho první ministr proti němu spřádá intriky, dal ho setnout a nechal vyvraždit celý jeho rod, včetně osob jen vzdáleně spřízněných, takže během několika let počet obětí této čistky dosáhl čtyřiceti tisíc. (Síť výhodných osobních kontaktů, kuan-si, mají i svá úskalí!) Spolu s pokračujícími popravami úředníků a několika dalšími rozsáhlejšími čistkami celkový počet obětí nakonec vzrostl možná i na sto tisíc lidí. Takové ničení talentů a vláda teroru sotva mohly přispět k prosperitě konfucíánské vlády. Běžnou součástí mingského teroru se staly tresty bitím (mrskání většími či menšími bambusovými holemi) a veřejné ponižování. Odsouzenec byl položen tváří k zemi, biřici jej drželi za ruce a za nohy a na holé hýždě mu dopadaly údery holí, přičemž byly nahlas odpočítávány rány. Nebylo více ponižujícího a nebezpečnějšího trestu, kůže pod ranami záhy popraskala a zkrvavená tkáň se snadno zanítila. Roku 1519 bylo za trest, protože doporučovali císaři, aby se méně zdržoval na jihu země a více se v hlavním městě věnoval záležitostem vlády, veřejně zbito 146 vysokých úředníků, z nichž jedenáct na následky trestu zemřelo. Roku 1524 někteří úředníci protestovali proti nejvyšším císařským počtám uděleným císařovým rodičům, neboť císař nezdědil trůn po nich, ale po svém bratranci; císař reagoval tak, že dal 134 úředníků veřejně zbičovat a šestnáct z nich pak na následky trestu zemřelo. Vzniká dojem, jako by se císař a jeho úředníci dostávali do institucionálních sporů, které násilí ze strany císaře nebylo schopno vyřešit.

Chybná rozhodnutí císaře Chung-wu lze přičíst na vrub především jeho odhodlání mít za každou cenu vše pod osobní kontrolou. Císař posedlý představou absolutně centralizované moci (imperativ převzatý z historie) roku 1380 zrušil úřad prvního ministra a nejvyšší sekretariát, a sám se tak stal nejvyšším civilním správcem i vrchním velitelem všech vojsk říše. Tak uchopil do vlastních rukou kontrolu nad veškerým děním v říši, avšak zároveň na sebe uvalil

neobyčejné břemeno. Charles Hucker, odborník na státní správu dynastie Ming, zaznamenává například, že císař Chung-wu jednou během osmi dnů obdržel 1600 hlášení (tzv. memorand), v nichž bylo zmíněno celkem 3391 problémů, jež měl císař vyřešit. Pokud by během desetihodinového pracovního dne vyřídil dvě stě hlášení, pak by na rozvážení každého z nich připadly tři minuty. Dříve vyřizoval každodenní agendu první ministr (či kancléř) s celým štábem úředníků. Nyní toto břemeno přešlo na císaře. Protože ne všichni císaři dynastie Ming a Čching byli nadáni nadlidskými schopnostmi, běžné záležitosti snadno uvízly v císařské kanceláři, zatímco vláda upadala do neúčinné rutiny.

Zrušením postu prvního ministra a sekretariátu císař připravil o hlavu civilní úřednictvo. První ministr coby hlava Vnějšího dvora (tj. šest ministerstev, cenzorát a další kanceláře v hlavním městě) řídil všechny úředníky a veškerou administrativu. To znamená, že po zrušení úřadu prvního ministra museli mingští císaři vládnout prostřednictvím své osobní suity (tzv. Vnitřní dvůr) a v konečném důsledku z toho plyne, že ve věcech civilní správy, armády i v dalších záležitostech se do značné míry dostávali do závislosti na eunuších, jichž nakonec u císařského dvora působilo na sedmdesát tisíc.

Císařský trůn v Zakázaném městě v Pekingu, dynastie Ming.

Finanční problémy

Nejkřiklavěji se problematičnost odkazu císaře Chung-wu projevila v oblasti financí, alespoň podle Raye Huanga (1974), historika, jenž se zabývá fiskální problematikou.

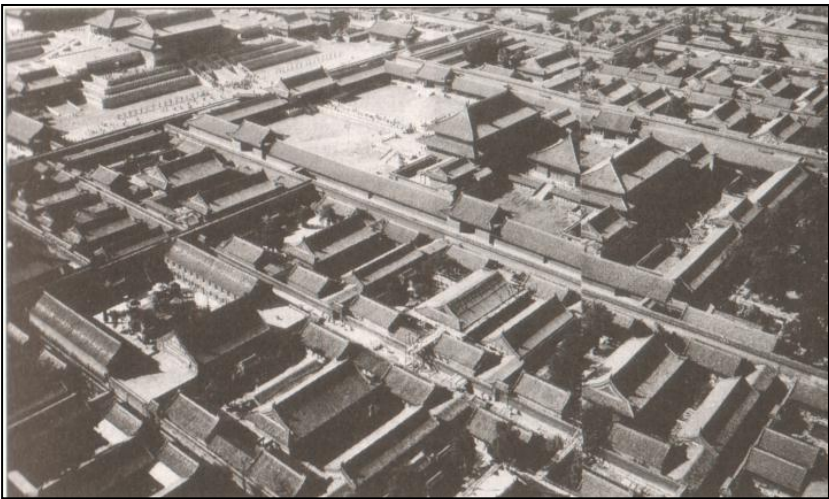
Především neexistovalo oddělení státních finančních prostředků od peněz pro soukromou potřebu císaře. Třetí císař zvaný Jung-le (1402-1424) se zmocnil trůnu za občanské války a hlavní město přestěhoval na sever do Pekingu, neboť v této oblasti se cítil silný, a také proto, že město mělo strategickou polohu s ohledem na potřeby obrany proti Mongolům. Císařské město v Pekingu, jež obklopovalo císařský palác (nazývaný Zakázaným městem), se rozkládalo na ploše téměř osmi kilometrů čtverečních a bylo zde přes padesát obchodů a dílen, které zaměstnávaly zhruba sto tisíc řemeslníků a dalšího personálu a všechny sloužily výhradně potřebám císařského domu, bez rozlišování potřeb ve veřejném zájmu od potřeb ryze soukromých. Stírání rozdílů mezi osobním majetkem císaře a majetkem státním bylo v souladu s tím, že soukromý život císaře a jeho obřadní vystupování hrály klíčovou úlohu v aktivitách státu a v mnoha ohledech byly pod dozorem konfuciánských moralistů.

Pod správou eunuchů se výdaje dvora bezdůvodně zvyšovaly. Zvyšovaly se také náklady na císařovu osobní gardu, tzv. Oddíly ve vyšivaných uniformách, které sloužily nejen pro osobní ochranu císaře, ale také jako policie pověřovaná zvláštními úkoly a dozor v obávaném vězení pro „zvláštní zacházení“ s politickými provinilci. Osobní garda byla založena roku 1382 a původně čítala šestnáct tisíc mužů, nakonec však její počet vzrostl na sedmdesát pět tisíc.

Chung-wu sám, bez ohledu na rozmařilost svých dědiců a svého dvora, byl ovšem extrémně šetrný. Stanovil nízkou zemědělskou daň na deset procent sklizně, avšak tímto zdánlivě lidumilným zdaněním připravil vládu o příjmy. Z moderního hlediska lze říci, že v důsledku toho zabránil administrativě, aby vykonávala

služby, jež mohly prospět hospodářství. Místo toho císař žádal od místních komunit, aby nejrůznější výdaje související s daňovými poplatky vynakládaly ze soukromých prostředků. Za účelem výpočtu a výběru daní byli rolníci od roku 1381 organizováni v systému zvaném li-ťia, do seskupení o sto deseti rodinách. Odpovědnost za vybírání daní a organizaci veřejných prací nesla v rámci seskupení li-ťia užší skupina deseti rodin. Ta měla také na starosti obnovování údajů v úředních, tzv. Žlutých seznamech půdy a rodin. Vedení uvnitř užšího seskupení deseti rodin přecházelo každoročně z jedné rodiny na druhou v neustále rotujícím koloběhu.

Veškerá tato promyšlená organizace, stejně jako další podobné vynálezy, např. systém vzájemného dozoru a ručení pao-ťia,

Takzvané Zakázané město v Pekingu, sídlo císařů dynastie Ming a Čching

měla jednu společnou nevýhodu. Dávala sice lidu jasný návod, jak plnit všechny početné povinnosti, jež pro něj vynalezli učení úředníci; tento návod však byl vypracován do takových detailů, že ponechával pramálo místa pro jakoukoliv změnu. Jakmile měl být ideální systém uplatněn v konkrétních podmínkách, včetně příbuzenských vztahů ve

vesnici, začal být různě zneužíván a záhy byl skrz naskrz prolezlý korupcí. Pro ilustraci tohoto zhoubného syndromu si uvedeme výběr daní, odevzdávání povinných dávek pro armádu a opatrování peněžní hotovosti, jejichž postup dříve či později přestal odpovídat reálným podmínkám ve státě. Společným jmenovatelem všech problémů bylo, že administrativní struktura a instituce ztuhly v pevném kadlubu vytvořeném zakladatelem systému, takže nakonec mingská administrativa nebyla schopna přizpůsobit se měnícím se potřebám.

Protože by bylo velmi komplikované odvádět daně z celé říše do hlavního města, byly daňové příjmy převáděny přímo k předem určeným výdajům na místě. Výsledkem byla složitá síť automatických, či přinejmenším statutárních příjmů a výdajů, jež nabyla podobu nepružného systému precedentů, aniž by bylo možné zabránit korupci, protože nebylo ani jediného úředníka, který by se zabýval kontrolou. Ray Huang dochází k závěru, že hlavním zájmem mingského fiskálního systému „byla za všech okolností stabilita státu“. Jelikož každý berní úřad byl závislý na příjmech z mnoha různých zdrojů, místní úředníci si nemohli činit nároky na jakoukoliv míru nezávislosti, ani ovšem nemohli zlepšovat kvalitu své práce. V mingském státě například nikdy nebyla vytvořena dostatečná finanční základna pro případ povstání. „Daňové operace císařství byly tak roztržité, že fakticky nebylo možné je jakkoliv uchopit.“

Kvůli roztržitosti daní a výdajů zůstala ústřední vláda zcela bez vlivu. Početný personál velkých úřadů (ja-menů), poslové, písaři a další podřízení zaměstnanci byli téměř neustále zaneprázdňeni vybíráním nejrůznějších daní splatných v různých obdobích roku. Pozemková daň sama o sobě nepředstavovala pro hospodářství nadměrnou zátěž, skutečným břemenem byla neefektivnost jejího výběru a přebujelost výběřčího aparátu. Jinými slovy, z daňového systému byly živы miliony prostředníků tím, že se podílely na jeho těžkopádném uplatňování.

Za Mingů například neexistovala rozpočtová položka pro financování údržby Velkého kanálu. Kanál byl udržován bez státních subvencí, pouze místními silami v rámci každoroční pracovní povinnosti, jež byla součástí rolnické daně. V polovině 15. století bylo v řiši 11 775 nákladních lodí pro přepravu obilnin pro zásobování armády, obhospodařovaných 121 500 důstojníky a vojáky, kteří měli být placeni ze svých armádních přiděľů. Dopravní oddíly však svůj plat dostaly jen zřídka, a

Mingský císař Ťia-čching (1552-1566) ve slavnostním oděvu na trůně

proto se z velké části živily přepravováním soukromých nákladů. Všeobecně platilo, že každý příjem ještě dřív, než vůbec byl získán, již byl zapsán jako výdaj, platné předpisy rozdělovaly fondy dřívě, než se shromáždily a celý systém byl velmi nepružný. Jakákoliv přírodní pohroma, například záplavy, si vynutila výběr zvláštních daní.

Mingské záznamy, které chválí armádu za způsobilost žít se z vlastní produkce obilí, nejsou spolehlivé. Ray Huang uvádí, že armáda se téměř nikdy ani neblížila ekonomické soběstačnosti. Historické záznamy uvádějí nedosažitelný ideál, nikoliv realitu. Armáda sama si žádné záznamy nevedla a mingstí historici se snažili dynastii přikrášlit. Celý program armádního zemědělství byl nadiktován od stolu, bez příprav, studia problematiky a ověření v

praxi. K jeho kontrole nebyl zřízen zvláštní aparát a civilní administrativa byla v těchto záležitostech lhostejná. Některé rodiny byly do armády rekrutovány násilím a často pak desertovaly. Vojáci nedostávali pravidelný žold, pouze nepravidelně obdrželi ojedinělou odměnu. Celý systém v podstatě proměňoval vojáky opět v rolníky. Protože armádě byly odebrány pravidelné přiděly, začala degenerovat. Vojáci prodávali nebo dávali do zástavy státem přidělenou půdu, armádní příjmy se ztenčovaly, stejně jako její početní stavy. Vojenské jednotky se postupně scvrkly na deset procent původního stavu, s výjimkou posádek na hranicích, kde byla armáda zásobována pravidelně. Mýtus samozásobitelné armády však stále přetrvával a stávající způsob jejího financování nebylo možné zrušit ani reorganizovat.

Za druhé, peněžní systém zcela ztroskotal a nebyl schopen vyhovět požadavkům rostoucího obchodu. Zpočátku vláda spoléhala na papírové peníze, avšak císař Chung-wu si neuvědomoval, že nekontrolované další vydávání peněz vytváří inflaci, a stále rozdával bohaté peněžní dary v papírových bankovkách. Roku 1425 klesla hodnota bankovek na 1/40 až 1/70 jejich původní ceny. Nakonec se papírové peníze přestaly užívat. Vláda však zároveň zakázala užívat jako platidlo stříbro, a tak jedinou měnou zůstaly měděné mince.

Měděné mince se nerazily, ale odlévaly, a celý proces musel být prováděn ručně. Za Mingů bylo vyrobeno mnohem méně mincí než za Sungů, ačkoliv jejich potřeba stoupala. Stávalo se, že stát nevyrobil žádné nové peníze a iniciativy se chopili soukromí padělatelé. Později byla výroba mincí převedena pod pravomoc provincií. Výrobci snižovali hodnotu mincí přidáváním olova, mincí však byl i nadále velký nedostatek. Neschopnost vlády zabezpečit dostatek měny vedla k rozšířenému padělání a k poklesu hodnoty mincí z původního jednoho tisíce mincí do jednoho taelu stříbra na šest tisíc mincí do taelu. Vláda tedy výrazně neuspěla v zabezpečení

dostatečného množství měděných mincí, a to právě v době, kdy rozvoj obchodu vyžadoval stále větší množství peněz.

Růst zahraničního obchodu během 16. století přinesl sice sporadické, avšak masivní importy stříbra, zejména z Japonska a různými cestami také z Nového světa. Následkem toho se čínské převážně zbožní hospodářství proměnilo v hospodářství peněžní. Během reformního trendu nazývaného „jediný bič“ se původní daně a dávky placené státu v naturáliích a formou pracovní povinnosti postupně spojily a byly nahrazeny peněžním

*Neznámý úředník z doby Ming
v oficiálním dvorském rouchu*

poplatkem. Všechny daňové povinnosti v rámci systému li-t'ia pohltila pozemková daň, přestože se dál vykazovaly odděleně. Kdo na to měl, najímal místo sebe náhradníky na povinné práce na veřejných stavbách. Nakonec byla pracovní povinnost zrušena a nahrazena poplatkem.

Naneštěstí příliv stříbra z Japonska a z Nového světa do Číny neznamenal zavedení stříbrné měny. Vzniklo cosi jako bimetalický systém, v němž se užívaly měděné mince spolu se slitky stříbra. Při místních každodenních obchodních transakcích se platilo měděnými mincemi, přestože vláda jen zřídka dokázala zabránit jejich

znehodnocování. Udržet stříbrnou měnu o pevné hodnotě nebylo možné, protože mingská dynastie se nikdy nepokusila razit stříbrné mince. Placení daní ve stříbrných sliticích nebylo stanoveno shora, došlo k němu spontánně, když ostatní formy měny ztroskotaly. Při těžkopádném oběhu kusového stříbra se střetaly odlišné váhy základní jednotky (unce či taelu) užívané různě v jednotlivých oblastech a také v různých obchodních odvětvích a při platbách jednotlivým státním úřadům. V jednom městě mohlo být zároveň užíváno až dvacet různých hodnot pro tael stříbra, neboť různé zboží vyžadovalo svou vlastní „měnu“, například sůl a bavlněné plátno, a další hodnoty se užívaly při placení, jež bylo určeno do jiných krajů. Každý slitek musel být zvážen a musela být také vyzkoušena jeho ryzost. Rozmanitost poměru mezi různými hodnotami taelu a jím způsobená komplikovanost platebních transakcí vytvořily výhodné podmínky pro peněžoměnce, kteří měli možnost vydělávat mnohem víc než případný investor, jenž by chtěl své peníze užít jako kapitál pro výrobní činnost.

Zdá se, že daňový systém byl založen na přemrštěné šetrnosti svého tvůrce, přesvědčeného, že zisk sám o sobě je zlem. Všeobecně se soudilo, že touha po zisku je v bytostném rozporu se zájmy společnosti a státu a je třeba ji maximálně omezovat. Ani stát nesměl usilovat o „zbohatnutí“, neboť podle této naivní představy, každý zisk státu byl nutně na úkor jeho obyvatel. Mingský stát nedokázal rozvinout svůj ekonomický potenciál a místo toho základem vládní politiky učinil politický dozor. Stát soustavně zanedbával vytvoření minimální finanční základny potřebné pro chod daňového systému. Dokonce zanedbával i investice do veřejné dopravy. Při takovém škudlení ze strany státu nutně docházelo k neúměrnému zatěžování obyvatelstva četnými mimořádnými dávkami a povinnostmi.

V celkovém měřítku platilo, jak říká Ray Huang, že když některé oblasti Číny v důsledku rozvoje místního průmyslu či zahraničního obchodu začaly vzkvétat, mingská vláda jejich rozvoj nepodpořila, naopak měla tendenci jej přibrzdit, aby zabránila porušení rovnováhy, jež by „nakonec mohla ohrozit politickou jednotu říše“. Z hlediska státní moci se jeví jako výhodnější držet všechny oblasti na stejné, zaostalejší úrovni.

Židle, dynastie Ming. Nábytek této doby je vedle porcelánu a hedvábí dalším svědectvím o vyspělosti čínských řemesel.

Ray Huang dochází k závěru, že předchozí dynastie, včetně mongolské dynastie Jüan, byly obratnější a kvalifikovanější pro správu říše než Mingové. „Tchangové, Sungové ani Jüanové nikdy nezavedli tak ztrnulý daňový systém“ a jejich úředníci neměli tak úzký prostor pro svou práci jako za Mingů. „Mingský systém představuje významný zlom v dějinách daňového systému Číny. Hlavním zájmem finanční politiky státu se nadále stalo udržení politického statu quo, v důsledku čehož tato politika ztratila veškerou dynamiku.“ Tomuto hodnocení plně odpovídá také nápadný ústup Mingů ve sféře mořeplavectví.

Čína se uzavírá do sebe

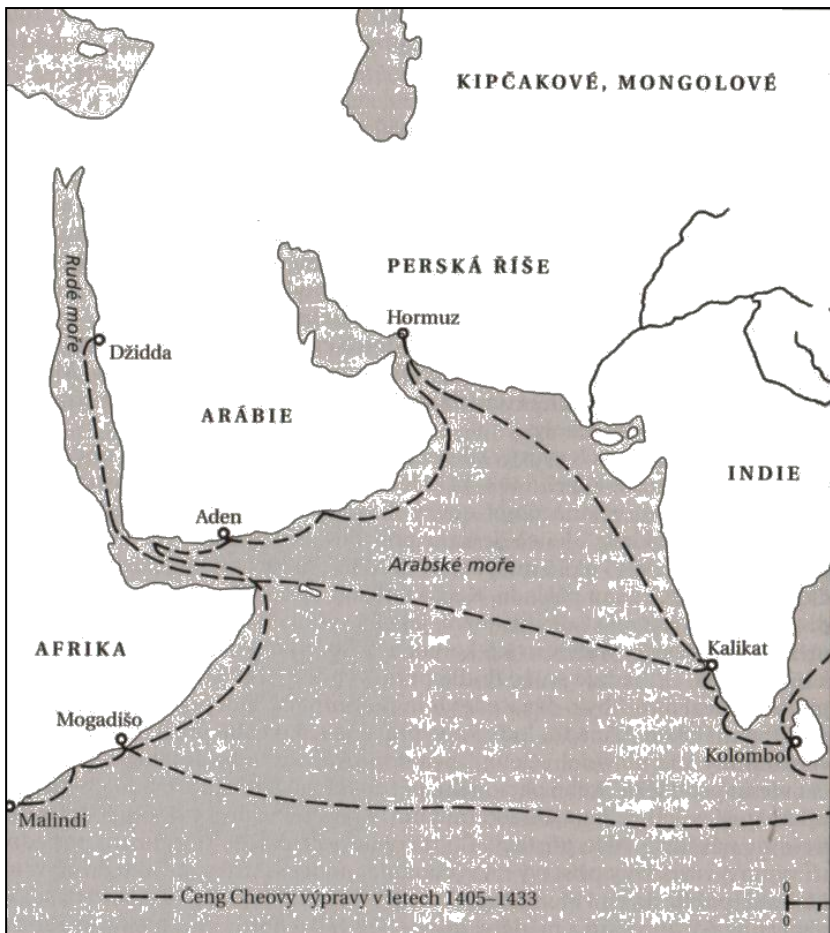
Za dynastií Jižní Sung a Jüan došlo k bouřlivému technickému rozvoji při stavbě lodí, námořní navigace a zámořského obchodu s Japonskem a jižní a jihovýchodní Asii. Roku 1400 měla již Čína staleté kontakty s cizími zeměmi v zámoří a čínské lodě vyvážely hedvábí, porcelán a měděné mince. Mingský císař Jung-le ve stejné době, kdy na severu postupně podnikal pět vojenských expedic proti Mongolům, přikázal Nejvyššímu eunuchovi Čeng Cheovi, aby na jihu uspořádal výpravy po námořních obchodních cestách. Čeng Che byl muslim, původně se příjmením jmenoval Ma a jeho otec kdysi podnikl pouť do Mekky. Čeng Che stál v čele skupiny eunuchů ochotných vykonat cokoliv, jež císař pověřoval mimořádnými úkoly.

Seďm Čeng Cheových výprav v letech 1405-1433 nebyly malým podnikem (mapa č. 17). Pouze v letech 1403-1419 loděnice poblíž Nankingu postavily celkem dva tisíce lodí, včetně téměř stovky obrovských plavidel, jimž se říkalo „lodě převážející poklady“. Jejich délka se pohybovala v rozmezí 112 až 134 metry a šířka dosahovala 45 až 55 metrů; J. V. G. Mills (1970) odhaduje, že toto plavidlo uvezlo tři tisíce tun nákladu. Každá tato loď byla vybavena kormidly na zádi a opatřena čtyřmi až devíti stěžni, jejichž výška dosahovala 27 metrů, dále měla kolem desítky vodotěsných komor a až 50 kajut. Posádku lodi tvořilo 450 až 500 mužů. Odhaduje se, že flotila první výpravy (1405-1407) vyplula s 317 plavidly, mezi nimiž bylo dvaašedesát impozantních „lodí převážejících poklady“. (Španělskou Armadu, loďstvo vypravené roku 1588 proti Anglii, tvořilo všehovšudy 132 plavidel.) Čeng Chea doprovázelo sedmdesát eunuchů, sto osmdesát osob lékařského personálu, pět astrologů a tři sta armádních důstojníků, kteří veleli celkem 26 800 mužům. První tři výpravy dopluly do Indie a cestou navštívily řadu přístavů. Čtvrtá plula ještě dál, do Hormuzu a poslední tři výpravy navštívily přístavy na východním pobřeží Afriky; na jihu dosáhly až Malindi (poblíž dnešní Mombasy). Dávno před nimi však již do těchto míst zavítal

sungský porcelán a měděné mince. Od velké flotily se oddělovaly menší skupiny lodí, které podnikaly vedlejší cesty, jednu z nich do Mekky. Jedním z významných úkolů Čeng Cheových výprav byla doprava cizích posílů s tributem do Číny a zpět. Provozovaly také obchod, především však navazovaly diplomatické styky (celkem zhruba s třiceti zeměmi). Čeng Che se zřídka uchýloval k násilí, přesto jeho výpravy prošly několika bitvami.

Za pozornost stojí tři skutečnosti. Za prvé, tyto výpravy neměly objevitelský charakter jako výpravy Vasca da Gamy nebo Kryštofa Kolumba. Vydaly se po cestách, které již dříve znali čínští a arabští kupci. Za druhé, čínské expedice měly především diplomatické poslání, méně se zajímaly o obchod a sotva lze hovořit o pirátských či kolonizačních úmyslech. Vyměňovaly dary, získávaly vazaly a přivázely zpět do vlasti zeměpisné informace a kuriózní poznatky, jako byla například pro Číňany žirafa, pokládaná za zázračného jednorozce. Za třetí, a to je nejzvláštnější, roku 1433 oficiální výpravy definitivně skončily. Místo organizace dalších výprav dal přibližně roku 1479 náměstek ministra války zničit všechny záznamy o Čeng Cheových cestách a až do roku 1567 čínský zámořský obchod podléhal přísným omezením.

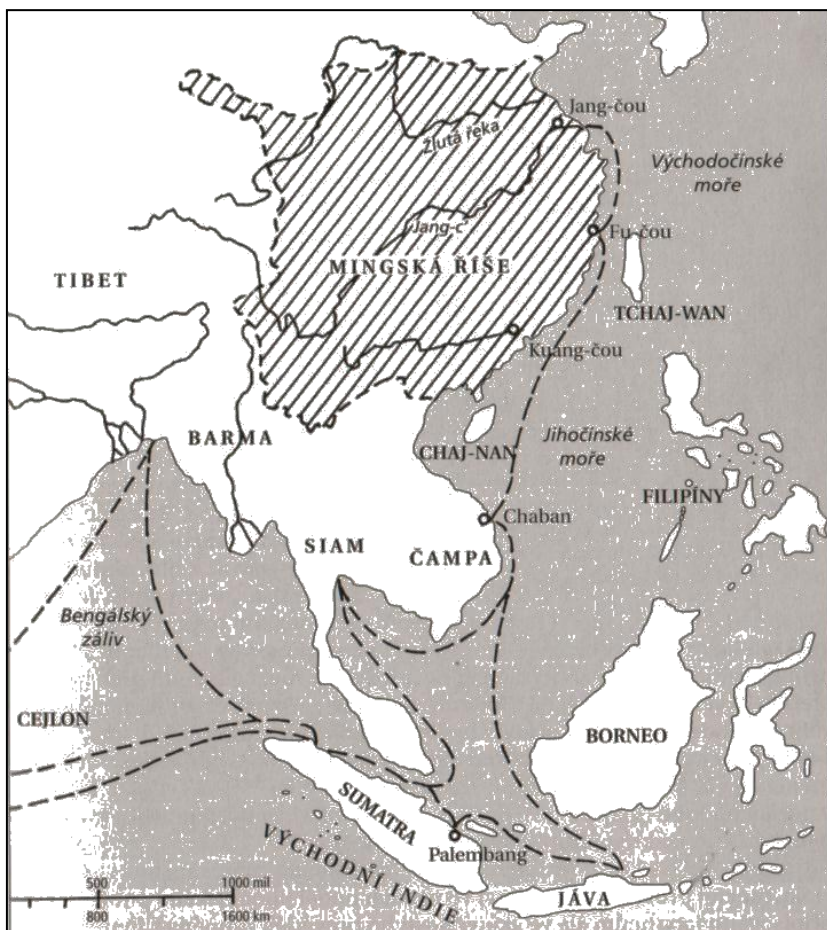
Na úsvitu éry mořeplavectví, jež se právě blížila ve světovém měřítku, měla Čína za Mingů potenciálně velký náskok před celým světem, avšak odmítla ho využít. Evropanům trvalo ještě přinejmenším půl století než vstoupili do éry zámořských plaveb. Po

17. Čeng Cheovy námořní výpravy

roce 1433 trvalo portugalským mořeplavcům ještě dalších třicet sedm let, než se jim podařilo podél západního pobřeží Afriky doplout až ke

Zlatému pobřeží, a dalších devětapadesát let uplynulo, než se na svou cestu s loděmi o celkovém výtoku 450 tun vydal Kolumbus.

Edward Dreyer líčí ve své knize, že velké námořní výpravy byly zastaveny z iniciativy konfuciánských úředníků a učenců, kteří z principu vystupovali proti obchodu a proti cestám do zahraničí. Ray Huang zase klade důraz na finanční krizi státu, jež znemožnila získat další prostředky pro tak nákladné podniky. Roku 1428 byla také zmařena mingská intervence v severním Vietnamu, zahájená již roku 1407, a mingský dvůr musel za porážku zaplatit uznáním Vietnamu za nezávislý vazalský stát (roku 1431). Vysocí úředníci v Pekingu také žárlili na moc eunuchů, jíž císař Jung-le využíval ve vojenských a bezpečnostních otázkách jako protiváhu silícího vlivu absolventů státních zkoušek na mingskou vládu.

V polovině 15. století musela Čína dále čelit obnovující se síle Mongolů a jejich pohraničním nájezdům. Roku 1449 se císař zaslepený lichotkami vrchního eunucha proti nim vypravil na trestnou výpravu. Mongolové však čínské vojsko porazili a císaře zajali. Postupovali pak až k hlavnímu městu a domnívali se, že výměnou za císaře získají velké výhody; proti všemu očekávání však mezitím byl v Pekingu na trůn dosazen nový císař.

Nicméně mongolská hrozba mingskou politiku ochromila. Arthur Waldron (1990) zachytil nekonečné debaty mezi vládními představiteli, kteří měli většinou strach na Mongoly zaútočit, zároveň však jim nechtěli dovolit obchodovat s Čínou, ačkoliv by tím omezili jejich vojenské vpády. Po roce 1447 a během celého 16. století postupně vznikala z opevnění obloženého kamenem a cihlami a se stovkami strážných věží Velká čínská zeď, jak ji známe v dnešní podobě (mapa č. 16). Zeď se nakonec ukázala být jen neúčinným gestem, názorně však vyjadřuje čínský pocit ohrožení.

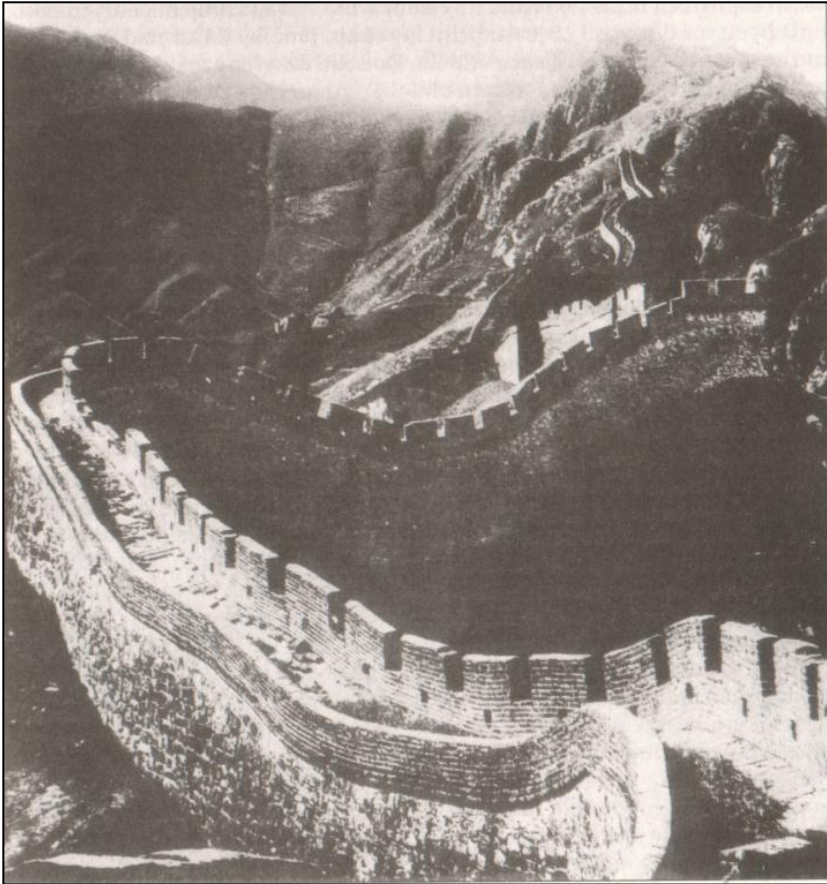
Šen Tu, Žirafa (1414). Dvorní malíř minského císaře zde zpodobnil jeden z darů, které přivezl ze své zámořské výpravy eunuch Čeng Che.

Úpadek mingské námořní síly poté, co vešel v platnost zákaz stavět větší plavidla, otevřel prostor pro pirátství ve vodách podél jihočínského pobřeží. Bývá připisováno Japoncům ale ve skutečnosti ho prováděli zejména Číňané. Místo, aby mingská vláda proti pirátům zasáhla silou, marně se je snažila vyhladovět nákladným vystěhováním celého pobřeží dál do vnitrozemí. Součástí tohoto defenzivního postoje byla také omezení týkající se zahraničního obchodu daná požadavkem, aby veškerý obchod s cizinou probíhal pod

pláštíkem výměny darů v rámci vazalského tributu.

Sarasin Viraphol (1977) hovoří o importu rýže ze Siamu, jímž se zabývali siamští kupci čínského původu, a dokládá, že tento obchod musel probíhat tak, jako by byl součástí pravidelných misí přinášejících tribut. Systém vazalských států a tributu dosáhl za Mingů svého vrcholu, nikoliv však jako důkaz síly čínského císařství, ale jako forma obrany svědčící o jeho slabosti. Zkrátka a dobře, zvítězil odpor proti obchodu a xenofobie a Čína ustoupila ze světové scény. Armáda upadala a stát byl v režii byrokratů, s výjimkou období, kdy se za vlády slabých císařů moci chápali eunuši, kteří měli pro císaře shromažďovat informace a vykonávat dozor a kteří pak terorizovali konfuciánské vzdělance.

Rozpor mezi nejlepšími předpoklady pro zámořskou expanzi, jež měla Čína za Mingů, a potlačením zámořských plaveb z iniciativy

Velká čínská zeď

konzervativních neokonfuciánců, vytváří dojem, jako by si v té době záměrně nechala ujet loď moderního technického a hospodářského vývoje.

Nezapomínejme však, že naše do značné míry přezírávé hodnocení mingské politiky vzniká v kontextu konce 20. století. Technologie a vývoj se dnes ve všech aspektech lidského života na celém světě stávají zdrojem četných potíží, aniž bychom doposud objevili principy řádu, jenž by dával naději, že bude možné destrukci naší civilizace oddálit. Do sebe uzavřený rozvoj mingské Číny a relativní klid a prosperita tohoto období mohou tedy na druhé straně vzbudit také obdiv historiků, kteří možná záhy objeví svého druhu úspěch tam, kde dnes my vidíme porážku.

Frakční boje

Mnoho stoupců si mezi učenci mingské doby získaly názory státníka a filosofa Wang Jang-minga (Wang Šou-žena, 1472-1529), které dále inspirovaly četné následovníky k hledání nových cest v rámci neokonfucianství. Wang Jang-ming byl velice schopným úředníkem a generálem, řadu let se mu dařilo potlačovat lokální povstání a také se věnoval rozvoji místní komunity prostřednictvím komunálních smlouv (siang-jüe). Činnost komunálních smluv představovala v té době nejvýraznější projev obrody konfucianství. Wang Jang-ming jako filosof navazoval na učení Ču Siho současníka Lu Siang-šana a rozvíjel kontemplativnější, méně k praxi orientovaný přístup k morální výchově a sebezdokonalování. Wang hlásal, že svět principu je celistvý a rozkládá se vně i uvnitř jedince. Proto by se člověk měl snažit řídit intuitivním věděním, k němuž lze dospět důkladným studiem textů a meditací. Zde se projevují ozvěny buddhismu. Wangův známý důraz na jednotu teorie a praxe ve skutečnosti požadoval, jak upozorňuje Williard J. Peterson (1979), jednotu „morálního vědění a společenského činu“. Wang Jang-mingovo učení se velmi rozšířilo v Číně, stejně jako v Japonsku.

Po zhroutilí dynastie Ming čchingští kritici ostře napadali Wang Jang-minga jako hlasatele příliš abstraktního, pasívního a na jedince soustředěného učení. Tyto kritiky přispěly k vytvoření názoru, že mingská vzdělanost příliš zdůrazňovala spravedlnost a

morálku na úkor praktických znalostí. Klasická neokonfuciánská výchova v pojetí Ču Siho, stejně jako výchova v duchu Wang Jang-mingovy školy, vedla mingské úředníky k prosazování názoru, že základem dobré vlády je etické chování, zatímco praktické znalosti jsou záležitostí řemeslníků a osob nižšího stavu.

Důraz na morální principy dále poskytoval materiál frakčním útokům mezi konkurenčními skupinami vzdělaných úředníků. Skupinové zájmy podněcovaly vznik moralizujících pojednání, jimiž úředníci kritizovali chybné jednání císaře či bojovali se zhoubným vlivem eunuchů. Nejznámější z řady podobných afér začala za čtyřicet osm let trvající vlády císaře Wan-liho (1573-1620).

V první dekádě Wan-liho vlády Velký ministr (Čang Ťü-čeng) s neutuchajícím úsilím prosazoval úsporná opatření a podařilo se mu v ústřední pokladně nashromáždit tolik potřebné fondy. Ministr se nebál šlapat lidem na paty a útočit na tučné sinekury, ovšem pokud měl podporu císaře. Neusiloval o žádnou reformu, chtěl jen, aby stát byl schopen plnit finanční závazky. Jeho metody však nedbaly předpisů a vysmívaly se zaběhaným zvyklostem. Po ministrově smrti byla tato svévole dodatečně odsouzena.

Císař Wan-li byl tak rozčarován moralizujícími útoky a protiútoky vlivných úředníků, že se zcela odcizil své císařské roli. Nakonec se uchýlil k pomstychtivé taktice obstrukcí a ignorování vlády. Dlouhá léta se odmítal setkat se svými ministry či jednat v souladu s jejich memorandy. Odmítal také jmenovat nezbytné úředníky a mingská státní správa začala trpět nedostatkem personálu. Wan-li se prostě snažil zapomenout na své císařské povinnosti a

Příběhy od jezerního břehu. Ilustrované vydání populárního zbojnického románu (cca 1588-1594). Technika knihtisku, v Číně známá od 7.století, prožívá za Mingů období rozkvětu.

přítom, jak jen to šlo, si plnil vlastní kapsy. Uvážíme-li předpokládanou roli císaře jako hlavního svorníku státu, pak tato osobní vzpoura nebyla jen projevem osobního úpadku, ale přímo vlastizradou.

Jednání císaře Wan-li, jež odporovalo řádu, spolu s korupcí mocných eunuchů podnítily v provinciích na dolním toku Jang-c' frakcionářství na nové úrovni. Tato oblast produkovala víc než stanovený díl příjmů z pozemkové daně a pocházelo odtud také nadprůměrné množství vysoce postavených úředníků. Nakonec se zde mezi konfuciánskými učenými ušlechtilých zásad v akademii Tung-lin (Východní les) nedaleko Wu-si soustředilo reformní hnutí, jehož představitelé se ostentativně vyjadřovali k otázkám morálky. Moralizující zaměření dodávalo šťávu jejich útokům na úřednictvo, vyšší i nižší. Málodky mířili k praktickým otázkám vlády, zato vychvalovali konfuciánské zásady a současně z jejich perspektivy odsuzovali příslušné úředníky. Je těžké rozhodnout, kdo v těchto sporech měl pravdu, neboť více než na praktické otázky administrativy se zaměřovaly na etické imperativy a měly převážně povahu osobních útoků. Ve dvacátých letech 17. století se po Wan-liho smrti vlády zmocnil diktátor z řad eunuchů, který proti učencům z Tung-linu použil surové násilí. Přesto se některým z nich podařilo přežít a nakonec ještě dostali příležitost říci své poslední slovo. Frakcionářství na sklonku dynastie Ming způsobilo, že vláda byla v názorech rozpolcená a císař upadl do naprosté pasivity právě v době, kdy dynastie potřebovala silné vedení.

Na počátku dvacátých let 17. století se k již probíhajícímu portugalskému a španělskému obchodu s Čínou připojily také Holandská a Britská Východoindická společnost, které společně s japonskými a čínskými kupci provozovaly na východním pobřeží čilý mezinárodní obchod. Uvnitř Číny se rozvinula velkovýroba porcelánu a hedvábných a bavlněných látek a probíhal obchod se solí a obilím, rozvíjela se města a vzrůstala se vrstva blahobytných kupců podnikajících v obchodě mezi jednotlivými oblastmi. Jedním z mnoha činitelů rozvoje obchodu a hospodářství byl také příliv stříbra ze zámoří. Četní historici upozorňují na úspěchy, jichž bylo v pozdněmingském období dosaženo v literatuře, umění a kultuře

městského života. Rozvoj městské kultury se jeví jako dynamický nositel obrody společnosti a také hospodářství. Avšak obchod a kontakty se zahraničím ohrožovaly stabilitu stávajícího politického řádu. Japonci v obdobné situaci na počátku 17. století cílevědomě uzavřeli svou zemi cizincům, kupcům i misionářům. V Číně dynastii Ming záhy vystřídala nová dynastie, která však beze změny převzala negativní přístup k zahraničnímu obchodu a stykům s cizinou. Pozdněmingské obrození tak nakonec vyznělo do prázdna.

7

PERIPETIE ÚSPĚCHU DYNASTIE ČCHING

Vítězství Mandžů

Dobytí Číny Mandžuy v roce 1644 znovu dokazuje, že převzít moc nad čínskou říší mohlo být jednodušší pro síly přicházející zvenčí než pro síly domácí. Venku za Velkou zdí bylo snazší namíchat ve správném poměru nezbytnou směs militarismu a civilní správy, onoho známého *wu* a *wen*, než uvnitř vlastní Číny.

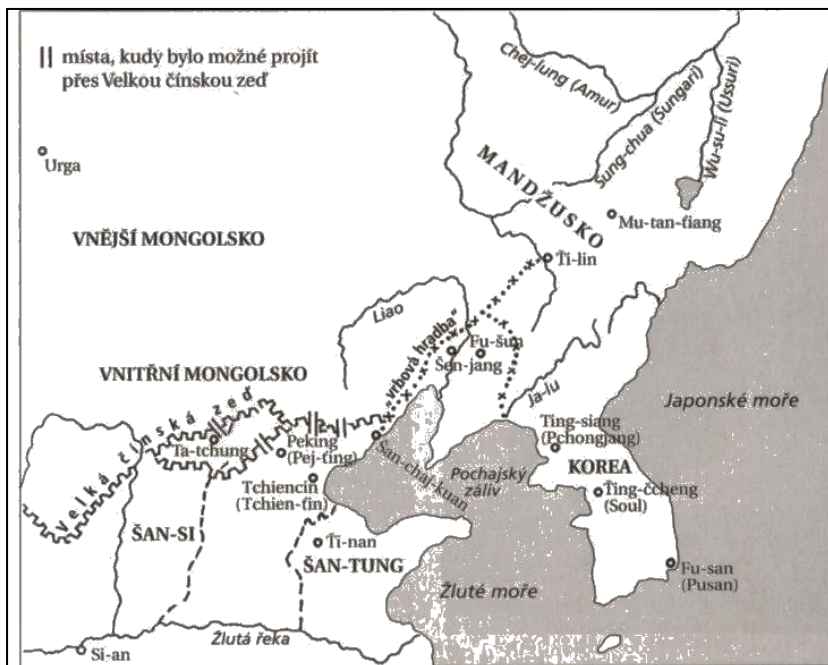
Rodové pohřebiště mandžuských císařů. Jung-lin (okres Sin-pin), poloostrov Liao-tung.

Rozhodujícím činitelem k této příležitosti jsou zeměpisné podmínky. V 16. století bylo v Mandžusku zavedeno intenzivní obdělávání půdy

čínského typu pouze v nejjižnějších oblastech, na jih od Mukden (moderní Šen-jang). Mingové respektovali pohraniční specifika této oblasti a její správu podřídili nejen civilní administrativě, ale také organizaci vojenských okrsků. Nezávisle na civilní správě zavedené v zemědělských oblastech zřizovali ve strategických místech registrované dědičné vojenské jednotky, jejichž úkolem bylo stát se nárazníkem proti nájezdům kočovníků a zároveň kontrolovat případné separatistické tendence místních čínských úředníků. Bylo zřejmé, že připojení jižního Mandžuska k mingské říši bylo pouze věcí vůle štěstěny, neboť toto území mohlo být velmi snadno kdykoliv odříznuto v soutěsce Šan-chaj-kuan, v místech, kde se Velká zeď blíží k moři (mapa č. 18).

Mandžuoové na své cestě k moci plně využili polohy svého území na hranicích s Čínou, kde se snadno mohli seznamovat s čínskými způsoby a přece si na Číně uchovat jistou nezávislost. Zakladatel mandžuského státu, Nurhači (1559-1626) začal svou kariéru jako nižší kmenový náčelník na východním okraji zemědělské nížiny jižního Mandžuska. Stanul v čele lidí nejrůznějšího původu, mezi nimiž převažovali potomci nomádských Džurčenů, kteří v severní Číně ve 12. století založili někdejší dynasti Tšin. Nurhači sjednotil různé sousední kmeny pod svoji osobní vládu, podobně jako kdysi Čingischán ovládl Mongoly, a na počátku 17. století založil vlastní dynastii, kterou nazval Pozdní Tšin. Hlavním městem Pozdních Tšinů učinil Mukden. Jeho syn a následník, mimořádně schopný Chung Tchaj-ťi (mandžuským jménem Abachaj), si na východě podmanil Koreu a na západě uzavřel spojenectví s kočovnickými kmemy ve Vnitřním Mongolsku. Roku 1636 pojmenoval svůj národ jako Mandžuy a vyhlásil dynastii Čching („Čistá“). V té době vzniklo mandžuské písmo a do mandžuštiny byly přeloženy některé čínské kanonické spisy.

Do roku 1644 Mandžuoové podnikli několik vpádů na území severní Číny, ještě však neměli dost sil, aby porazili dynastii Ming. Míngský režim rapidně chátral a slábl. Trvalým problémem říše se

18. Vzestup Mandžů

stala povstání. Jeden z povstalců, Li C'-čcheng, pustošil celou severozápadní Čínu a podnikal nájezdy až do S'-čchuanu a údolí Jang-c'. Li C'-čcheng si nakonec opatřil vzdělané rádce a začal se připravovat na převzetí dynastické moci. Roku 1644 dobyla jeho vojska Peking a Li C'-čcheng měl císařský titul na dosah ruky. Moc, kterou získal v boji, však nedokázal upevnit v potřebných institucích.

Míngští vojevní velitelé na severu a severovýchodě země se v této době již dávno zcela odcizili vzdělaným a úředníkům v hlavním městě s jejich věčnými spory a půtkami. Vzdělaní úředníci pocházeli převážně z oblastí kolem dolního toku Jang-c'.

Prostřednictvím úspěchu svých synů u státních zkoušek a v úřednické kariéře měli v Pekingu silné zastoupení velcí majitelé půdy středovýchodní Číny, kteří ovšem neprojevovali příliš nadání k válce. Schopní mingští generálové dobře znali sílu mandžuských vojsk, nebáli se jich však, protože čínská vojska byla o mnoho početnější, a někteří dokonce doufali, že bude možné Mandžuy využít. Nakonec mingský generál Wu San-kuej spolu s několika dalšími pozval Mandžuy do severní Číny, aby mingskému vojsku pomohli potlačit povstání, které již pohltilo Peking. Jakmile se však Mandžuoové jednou dostali za Velkou zeď, vydali se za převzetím moci.

Studia této neklidné doby, jak je mezi jinými prováděli zejména Frederic Wakeman mladší (1985) a Lynn Struve (1984), ukazují zásadní rozdíly v zájmech mezi velkými majiteli půdy z oblasti kolem dolního toku Jang-c' a vojenskými veliteli ze severu, mezi nimiž hledali Mandžuoové spojence. V rázných válečných taženích na severu rozdrtili povstalce a pak se zmocnili vlastního srdce země na dolní Jang-c'. Využívali konfuciánský rituál a příklady z historie a zároveň dávali najevo schopnost být tvrdí, jak se sluší na císařskou moc. Například v Jang-čou na Velkém kanálu během desetidenních orgií vraždění zmasakrovali všechny, kdo zůstávali loajální Mingům. Tím dali okolním oblastem jasně najevo, co by je mohlo potkat. Mingští hodnostáři a vojenští velitelé stáli před těžkým rozhodováním mezi zradou císaře a smrtí. Když se roku 1621 dozvěděla manželka jednoho z hodnostářů mingské dynastie, že její muž byl zajat Mandžuy, domnívala se, že raději zemře, než aby zradil svého vladaře a rozhodla se sama také spáchat sebevraždu. Čin vykonala i se čtyřiceti dvěma „družiníky a příbuznými“. Její pragmatičtější orientovaný manžel však mezitím dospěl k závěru, že mandát Nebes dynastie Ming vypršel, a s klidem vstoupil do služeb Mandžuoů. Vnuk tohoto muže, který se stal významným hodnostářem dynastie Čching, se roku 1677 odmítl vzdát se vzbouřencům proti mandžuské vládě a byl jimi zabit. Jeho žena pak spáchala sebevraždu

v čele třiceti osmi členů domácnosti, „trvalo celou noc, než byly všechny sebevraždy vykonány“. Pro Mandžuy nebylo těžké vládnout říši, jejíž úředníci (a jejich ženy) projevovali takový smysl pro loajalitu. Někteří mingští hodnostáři raději volili smrt, než aby zradili svoji dynastii, mnozí jiní však od Mandžůů získali významné postavení a připravovali jim cestu k převzetí moci.

Mandžouvé se sice roku 1644 zmocnili Pekingu, trvalo však ještě celou generaci, než se jim podařilo dobýt zbytek Číny. Jejich nejbližší čínští spolupracovníci, generál Wu San-kuej a dva další, se stali vládci v rozlehlých satrapiích na jihu a jihozápadě země a všechny své síly věnovali upevnění vlastní místní moci. Tito „tři vazalové“, jak bývají nazýváni, se roku 1673 vzbouřili a společně obsadili větší část jihu. Mladému císaři Kchang-si, který právě nastoupil na trůn, trvalo plných osm let, než zde obnovil moc dynastie Čching.

Pomohlo mu v tom bohaté zázemí na dolním toku Jang-c' a také silný pocit loajality vůči panující dynastii. Koneckonců, Wu San-kuej byl hnusný zrádce, který se proti zásadám loajality provinil dvakrát.

Záhy se prokázala efektivnost vlády, v níž se mísily prvky barbarské a čínské. Na konci dynastie Ming kolem sebe šířili zkázu především čínští povstalci. Zvláště ničivé bylo povstání, v jehož čele

Mandžuský válečník, příslušník osobní gardy císaře Čchien-lunga, 1760.

stál Čang Sien-čung a které podstatně snížilo počet obyvatel provincie S'-čchuan. Čang se marně snažil, podobně jako jeho soupeř na severozápadě Li C'-čcheng, založit s podporou vzdělanců vlastní dynastii. To se nepodařilo ani jednomu z povstaleckých vůdců. Úspěch Mandžů tam, kde čínští povstalci zkrachovali, byl dán především jejich schopností vytvořit nové politické instituce.

Přizpůsobení institucí

Prvořadým úkolem pro Mandžuy bylo překonat hranice kmenové politiky. To se jim podařilo zavedením jednotné administrativní správy na vlastním území, kterou začali systematicky budovat již kolem roku 1601 a zároveň vytvářeli vojenskou organizaci všech mandžuských bojeschopných mužů. Ty rozdělili do osmi vojenských jednotek, tzv. korouhví, z nichž každá užívala vlajky jiné barvy. Příslušníkům korouhví byla přidělována půda, která však byla rozptýlená a korouhve se nikdy nestaly územní správním jednotkou. Do tohoto systému byli zapojeni i Mongolové a Číňané, kteří přešli k Mandžům a pro něž byly vytvořeny zvláštní korouhve. Celkem vzniklo čtyřicet korouhví, sestávajících vesměs ze zdatných válečníků osobně zavázaných císaři. Pamela Crossleyová (1990) sledovala původ této vojenské organizace zpět k instituci dědičných vazalů, z nichž sestávaly vojenské družiny kmenových náčelníků, rozšířené mezi turkickými a mongolskými kmeny. Tito bojovníci pohlíželi na císaře nikoliv v konfuciánském duchu jako na svého otce, ale podle nomádského zvyku v něm spatřovali svého vlastníka a neomezeného pána.

V dobách války bojovníkům z korouhví příslušela válečná kořist, v dobách míru byli placeni v rýži a hotovosti. Svě vysoce ritualizované vazalské podřízenosti si vážili coby „znaku vlastní důležitosti pro císařský dvůr a potvrzení důvěrného svazku s ním“. Vyžadovala od nich maximální loajalitu. Svědectvím o účinnosti této organizace je fakt, že pouhých 150 000 bojovníků z korouhví (papírově bylo v této době v korouhvích registrováno celkem 169 000

mužů), byť částečně s čínskou pomocí, porazila mingskou dynastii a dobyla Čínu.

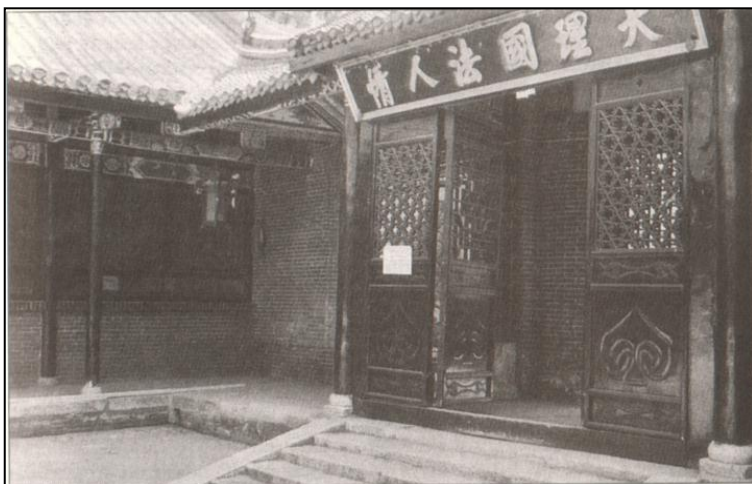
Vojenská organizace Mandžů se navenek tvářila jako multietnická, ve skutečnosti však roku 1648 tři čtvrtiny korouhví tvořili etničtí Číňané, Mandžové představovali pouhých šestnáct procent a osm procent připadlo na Mongoly. Do roku 1723 se podíl Mandžů zvýšil na dvacet tři procenta, přesto však stále ještě nedosahoval ani jedné třetiny celkového počtu. Bez ohledu na svůj etnický původ elitní vojska korouhví (spolu s čínskými nevolníky) sloužila císaři a Vnitřnímu dvoru mnohem spolehlivěji než eunuši. Korouhve se staly zásobárnou talentů, odkud bylo možné vybrat nadané jedince i pro službu v civilní správě. Do čela korouhví jmenoval Nurhači svého syna, jejich moc však byla podřízena státní radě, a tedy centrální vládě. Tímto způsobem došlo k institucionalizaci někdejších osobních svazků mezi hlavou státu a jemu oddanými náčelníky a kmeny.

Obřadní síň

Soudní síň

Vnitřní dvůr

První mandžusští vládci, podobně jako kdysi před nimi císařové dynastií Ťin a Jüan, převzali od Číňanů konfuciánství s jeho terminologií, rituálem a idejemi a využili je způsobem, k němuž bylo toto učení původně určeno - pro podporu a udržení politické autority. Podporovali studium kanonických spisů a kult předků, zřídili státní kult Konfucia, hovořili a psali o „správné cestě vladařů“ (stejně tak o tři století později činili Japonci v Mandžusku), velebili konfuciánské ctnosti a za svou přijali myšlenku, že panovník vládne silou svých mravních kvalit.

Více než deset let před tím, než Mandžuoové vstoupili na čínské území, vytvořili si v Mukdenu správní orgány podle pekingského vzoru. Zřídili šest ministerstev a další instituce, kde působili úředníci mandžuského, čínského i mongolského původu. Ve chvíli, kdy Mandžuoové obsadili severní Čínu a převzali mandát Nebes, byli již plně připraveni vyřešit svůj základní problém - jak vládnout po způsobu Číňanů, a přitom si zachovat vlastní mandžuskou identitu.

Pomohla jim celá řada okolností. Především, na rozdíl od Mongolů za dynastie Jüan, Mandžuoové neměli rozsáhlé impérium na západě, jež by odvádělo jejich pozornost od vlastní Číny. Dále, pocházeli z jižního Mandžuska, z oblastí hraničících s Čínou, nikoliv z mongolských stepí, a tudíž nemuseli překonávat tak obrovskou kulturní propast, která je dána rozdílem mezi stepí a oblastmi s obdělávanou půdou. Dalším příznivým faktorem bylo nezvykle dlouhé - pokaždé šedesátileté - období energické vlády dvou císařů na počátku dynastie, jež vytvořilo v prvních 133 letech panování Čchingů pevnou výkonnou moc. Císař Kchang-si vládl 1662-1722, po něm nastoupil Jung-čeng (1722-1736), kterého posléze vystřídal Čchien-lung (1736-1796). Byli to vesměs pracovití a cílevědomí panovníci, kteří se každý den za svítání setkávali se svými ministry, usilovně studovali konfuciánské spisy a pevnou rukou osobně řídili stát.

Je zajímavé sledovat různé způsoby, jimiž Mandžuoové zabezpečovali životaschopnost dynastie a vlastní identitu. Léto trávili ve Vnitřním Mongolsku, kde se zaměstnávali jízdou na koni, lovem a lukostřelbou a okázale dávali najevo nepříliš konfuciánský příklad fyzické zdatnosti. Svou někdejší pravlast, severní Mandžusko, uzavřeli přistěhovalcům z Číny a vyhradili si ho jako loviště, zcela nedotčené zemědělským hospodářstvím Číny. Pro snazší kontrolu případných čínských přistěhovalců z jižního Mandžuska zesílili tzv. vrbovou hradbu dlouhou několik set mil (mohutný příkop osázený vrbami; mapa č. 18), hranici, za kterou se Číňané nesměli stěhovat. Oblast Mandžuska spravovala ryze mandžuská vojenská vláda. V důsledku toho zůstala až hluboko do 18. století řídce osídlenou zemí - a později se stala mocným lákadlem pro ruské a japonské imperiální choutky.

Mandžuoové se také snažili uchovat si vlastní identitu a zdůrazňovali rasovou čistotu. Zakázali smíšené čínsko-mandžuské sňatky a podporovali odlišnosti ve zvycích a obyčejích. Například mandžuské ženy si nesměly podvazovat chodidla do tzv. „zlatých lilií“ (kapitola 8), mandžuským mužům nebylo dovoleno věnovat se obchodu a manuální práci atd. Původní šamanské náboženství napomáhalo uchovat někdejší strukturu klanů.

Vojenskou nadvládu v Číně zabezpečovaly posádky zřizované ve strategických místech a obsazované příslušníky korouhví. Z čínské armády Mandžuoové uchovali pouze provinční jednotky, jejichž úkolem byl dozor na poštovních cestách a ochrana proti banditům. Tyto jednotky však postrádaly řádný výcvik a neměly velkou údernou sílu.

První mandžušští císaři ve snaze zabezpečit silnou centrální vládu zavedli zvyk, že císařští princové dostávali přidělenou pravidelnou penzi a hojný majetek, avšak nesměli se stát místními vládci. Bez faktické moci byli drženi v Pekingu. Až do roku 1860 se

dynastie Čching také úspěšně bránila případné vládě císařoven a eunuchů, která za minulých dynastií zpravidla vždy vyústila do palácových intrik.

<p>十母 九子 八字 七鳴 六白</p> <p>五 四 三 二 一</p> <p>音歐土 音安土 音盞土 音澳土 音愛土</p> <p>五母 四元 三字 二鳴 一自</p> <p>音午土 音阿土 音衣土 音額土 音土</p>					<p>○同鳴字父</p>					<p>○同鳴字父</p>				
走州	暫棧	賊長	早朝	在齋	則者	粗主	左竹	祭知	則者	雜察	則者			
chan	chan	cao	chao	ci	ci	cho	chi	che	cha	cha	ci			
kan	kan	kao	kao	k	k	ko	ki	ke	ka	ka	k			
pan	pan	pao	pai	p	p	po	pi	pe	pa	pa	p			
jan	jan	jao	jai	j	j	to	ti	te	ta	ta	j			
van	van	vaio	vai	v	v	vo	vi	ve	va	va	v			
gan	gan	gao	gai	g	g	fo	fi	fe	fa	fa	g			
lan	lan	lao	lai	l	l	lo	li	le	la	la	l			
man	man	miao	mai	m	m	mo	mi	me	ma	ma	m			
nam	nam	niao	nai	n	n	no	ni	ne	na	na	n			
sam	sam	siao	sai	s	s	so	si	se	sa	sa	s			
xan	xan	xiao	xai	x	x	xo	xi	xe	xa	xa	x			
han	han	hao	hai	h	h	ho	hi	he	ha	ha	h			

Nicolas Trigault, Čínský slabikář. Chang-čou, 1626. Jeden z prvních pokusů o romanizaci čínského písma.

V civilní správě říše zavedli Mandžouvé systém zdvojených funkcí, podle kterého významné posty zastával vždy jeden čínský a jeden mandžuský úředník. Jonathan Spence (1990) ve své práci ukázal, jak Mandžouvé zpočátku spoléhali na své čínské spojence z jižního Mandžuska, kteří zpravidla sloužili jako čínští příslušníci korouhví či nevolníci, zcela závislí na mandžuských vládcích - a mimořádně vůči nim loajální. Postupně začal fungovat jednoduchý recept - schopní Číňané vykonali potřebnou práci pod dohledem oddaných Mandžů. V hlavním městě měli Mandžouvé početní převahu, v provinciích však převládal čínský úřednický aparát.

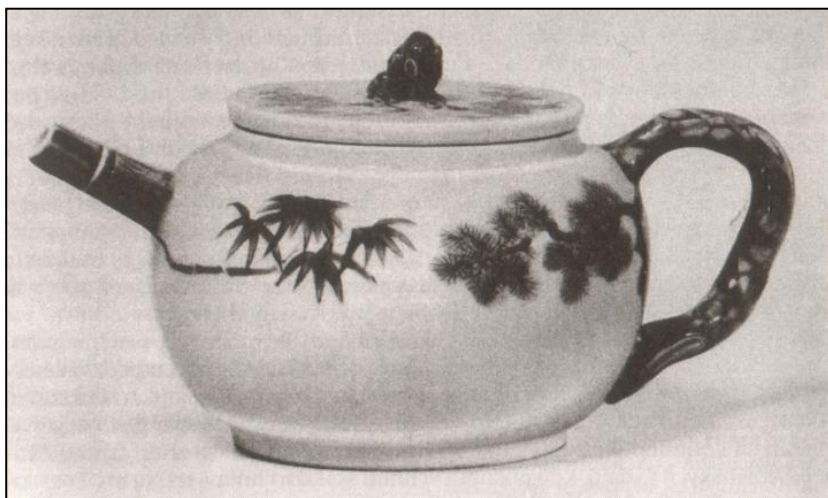
Mandžuoové usilovali o získání nejtalentovanějších Číňanů, a proto pečlivě dbali na maximální účinnost zkuškového systému a jeho vysokou společenskou prestiž.

Čchingové zkrátka ve své vládě maximálně uplatňovali synarchii (tj. systém dvojí vlády), když do systému vojenské organizace zapojili čínské a mongolské korouhve a do čela šesti ministerstev v hlavním městě jmenovali vždy jednoho čínského a jednoho mandžuského hodnostáře. Stejně tak i v čele provincií působila vždy čínsko-mandžuská dvojice. Bylo zpravidla zvykem, že mandžuskému hodnostáři s titulem generálního guvernéra podléhaly dvě provincie, v nichž nejvyšší moc připadla vždy jednomu čínskému guvernérovi. Tito nejvyšší provinční hodnostáři podávali společná hlášení přímo císaři, zatímco provinční administrativa posílala do hlavního města rutinní zprávy na příslušná ministerstva. Cenzoři s pravomocemi rozdělenými do patnácti okruhů (plus hlavní město) i nadále dohlíželi na jednání úředníků a podávali o něm hlášení. Měli také pravomoc (nepříliš často) předkládat své výhrady k chování císaře.

V rámci systému kontroly se Mandžuoové pokoušeli uchovat si vlastní jazyk a po vzoru Kitanů, Džurčenů a Mongolů vytvářeli vlastní dokumentaci v mandžuštině, která byla čínským úředníkům nedostupná. Mimořádný význam měla Kancelář císařského domu, s vlastní pokladnou, zaměstnávající příslušníky korouhví a nevolníky. Byla to do značné míry tajná organizace fungující paralelně s šesti ministerstvy. Kancelář pobírala obrovské důchody z půdy, obchodních monopolů (včetně monopolu na žen-šen, zázračný prostředek proti stárnutí, získávaný na severovýchodě země), celních poplatků (včetně veškerého obchodování v Kantonu), poplatků za sůl, daní z textilních manufaktur vyrábějících hedvábné látky, z půjček, z různých penále a tributů. Tímto způsobem dynastie profitovala z rozvoje obchodu a průmyslu. Kancelář císařského domu byla původně zřízena jako prostředek, jak zabránit korupci všeobecně

rozšířené mezi eunuchy, po určité době se však sama stala zdrojem korupce. Bez ohledu na to si prostřednictvím Kanceláře čchingští vládci zabezpečili bezprostřední kontrolu nad bohatými zdroji příjmů mimo pravomoci civilní správy.

Kontrolu nad Vnitřní Asií si Čchingové zabezpečili tím, že zde zrušili původní kmenové uspořádání, zřídili nové kmenové svazy, jimž přidělili pastviny, a tím narušili původní mocenskou strukturu. Tak se jim podařilo paralyzovat Mongoly a rozdělit je do té míry, že sjednocení pod vedením nového Čingischána nepřipadalo v úvahu. Čchingové také podporovali Žlutou sektu tibetského buddhismu

Čajová konvička malovaná kobaltem pod polevou, éra Kchang-si.

(lamaismu), oblíbenou mezi Mongoly, jež je kulturně orientovala ke Lhase. Vnitroasijské záležitosti spadaly do pravomocí zvláštního Ministerstva závislých držav, Li-fan jüan, zatímco Ministerstvo rituálů mělo i nadále na starosti přijímání poselstev s tributem přijíždějících ze sousedních států, jako byla Korea a Vietnam, ale také přes moře ze vzdálenější ciziny.

Porcelánová váza s barevným dekorem, tzv. famille rose. Období Jung-

Mandžuoové neusilovali o revoluční společenské změny. Své odpůrce nemilosrdně vyvraždili, jinak však potvrdili status čínské džentry, za předpokladu, že se podřídí mandžuské vládě. Nejnápadnějším vnějším projevem tohoto podřízení byl charakteristický mandžuský účes - přední polovina hlavy vyholená dohola, zbývající vlasy spletené do dlouhého copu. Čchingové byli také nuceni převzít některé

nedostatky mingské správy: především slabost ve sféře fiskální, jež byla výsledkem daňové struktury, neumožňující vybrat více než pět procent hrubého národního produktu, a dále různá opatření namířená proti obchodu, jako například neefektivní měnu založenou na placení ve stříbře, směňovaném podle množství rozdílných jednotek (taelů). Mandžuoové, původem z vnitrozemí, neprojevovali o nic větší zájem o námořní obchod a zahraniční styky se zámořskými státy než Mingové.

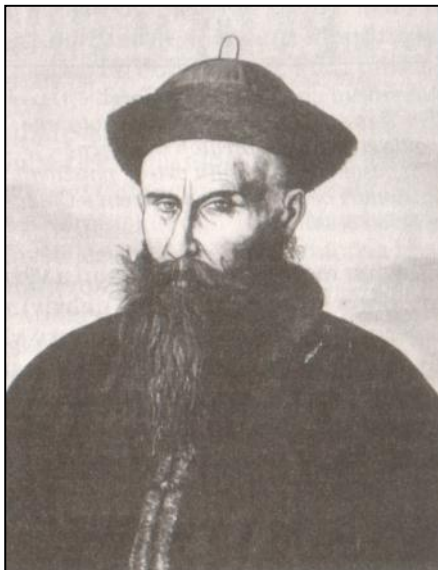
Císař Jung-čeng za své vlády v letech 1722 až 1736 systém administrativy poněkud oživil prospěšnými reformami, především v oblasti daní. Císař zjistil, že zejména v úrodných provinciích na dolní Jang-c' se velcí majitelé půdy s vlivnými kontakty tajně smlouvají s místními státními úředníky a hledají různé záminky pro snížení vlastních daní a přenesení jejich břemene na drobné rolníky. Madeleine Zelinová (1984) popsala, jak se revizoři císaře Jung-čenga bez výraznějšího úspěchu pokoušeli vybírat daně od velkých majitelů

půdy z řad džentry. Jedna z reform stanovila, že jednotlivé nepatrné daňové přírážky, jež se sčítaly, byly nahrazeny jednorázovou patnácti až dvacetiprocentní přírážkou k základní poměrně nízké pozemkové dani. Výnos z daní byl zčásti použit přímo v provinciích na platy vyšších úředníků, k takzvanému „pěstění poctivosti“. Síť osobních kontaktů, kuan-si, jejichž prostřednictvím se budovala kariéra, však byly příliš hluboko vrostlé ve struktuře státní správy, než aby bylo možné je prostě zlikvidovat. Vážný problém představují dodnes.

Císař Jung-čeng obcházel vše umrtvující byrokratické procedury systémem důvěrných hlášení (memorand určených „pouze očím císaře“), jež mu podávali někteří úředníci z provincií a která jim císař vracel opatřená poznámkami psanými rudou tuší. Tento udavačský systém, zavedený ještě za císaře Kchang-si, zajišťoval vladaři síť konfidentů po celé Číně. Roku 1729 Jung-čeng dále zřídil tajnou Kancelář vojenských výdajů, kde působili vybraní špičkoví hodnostáři a měli na starosti mimořádně naléhavé záležitosti. Tato kancelář se stala nejdůležitějším orgánem Vnitřního dvora a později vešla ve známost mezi cizinci jako Velká rada.

Když se Velká rada plně rozvinula, stala se mimořádně účinným nástrojem rozhodování Vnitřního dvora, zejména pro svůj neformální charakter. Sestávala průměrně ze sedmi ministrů, mezi nimiž byli Mandžuoové, Číňané a příležitostně též Mongolové, kteří zde působili po dobu neurčitou a přitom zároveň vykonávali nejrůznější vysoké funkce při Vnějších dvoře. Jejich členství ve Velké radě bylo uchováváno v naprosté tajnosti. K ruce měli třicet dva tajemníků, talentovaných mladých mužů s velkou budoucností.

Beatrice S. Barlettová (1991) doložila, že Velká rada shromažďovala vlastní tajné složky, které obsahovaly také přísně důvěrná hlášení určená výhradně „očím císaře“. Většina důležité dokumentace byla psána v mandžuštině. Většinu práce s těmito materiály prováděli příslušníci korouhví (převážně čínští), zvláště oddaní císaři.

Ferdinand Verbiest (1623-1688), belgický misionář, astronom a matematik, jeden z těch, jimž se podobně jako našemu Karlu Slavičkovi podařilo získat významné postavení u císařského dvora.

Jezuitská epizoda

Přechod dynastické moci v Číně od Mingů k Čchingům na počátku 17. století shodou okolností připadl na dobu, kdy do východní Asie připluli po moři první Evropané. Po obchodních cestách se záhy vydali také misionáři. První přímé kontakty Číny s Evropou byly mimořádně plodné, neboť je zprostředkovali jezuitští misionáři, vzdělaní mužové schopní jednat s čínskými hodnostáři na příslušné intelektuální úrovni. Roku 1601 získal italský jezuita Mateo Ricci povolení k pobytu v Pekingu a coby

Učenci ze Západu mu byl vyplácen státní plat. Jeho následovníci získávali funkce ve dvorní astronomické kanceláři, která měla na starosti oficiální kalendář. Jezuitům se podařilo získat zájem čínských vzdělanců svými znalostmi astronomie, kartografie, hodinářství, mnemotechniky (cvičení paměti) a dalších exotických vědomostí;

zároveň ve své misijní činnosti uplatňovali zásadu „přizpůsobení místním podmínkám“. Pozitivně přijali rané konfucianství coby starověké etické učení a útočili pouze na buddhismus a na neokonfucianství; mezi křesťanskými konvertity respektovali kult předků jako „civilní obřad“, jenž není v rozporu s křesťanskou vírou.

V Evropě byl jezuitský řád v té době vystaven útokům z mnoha stran. Žebraří mniši františkáni a dominikáni, kteří záhy dorazili do Číny ze španělských Filipín a pokoušeli se kázat prostému lidu, začali pranýřovat jezuitu, že udržují styky výhradně se společenskou elitou. Jejich spor byl oznámen papeži a ten pověřil dva zvláštní vyslance, aby vykonali audienci u čchingského císaře a vyložili mu nadřazenost papežské autority ve věcech náboženství. Jezuité se mezitím v Pekingu zapletli do dvorských intrik. Výsledkem toho všeho bylo, že roku 1724 čchingský císař křesťanství zakázal coby heterodoxní učení.

Jezuité směli nadále setrvávat výhradně v Pekingu. Způsob, jímž katolické misie v Číně likvidovaly samy sebe, je znám stejně dobře, jako počáteční úspěch Matea Ricci, který ve své knize poutavě popsal Jonathan Spence (1984). Jezuité překládali do čínštiny nejen díla

Navštívení panny Marie. Dřevořez, Ťin-tiang, 1673. Tyto obrázky, zhotovené podle evropských předloh a částečně přizpůsobené čínskému vkusu, používali misionáři během svého působení v Číně v 17. a 18. stol.

věnovaná křesťanskému náboženství, ale také více než sto pojednání o poznacích západní vědy a techniky, počínaje Eukleidovou geometrií. Stále čekáme na podrobnější výzkum, jenž by odhalil, jaký vliv měly tyto překlady v Číně. Již dnes je však jisté, že jezuité sehráli průkopnickou roli ve vztazích mezi Evropou a Čínou a významným způsobem ovlivnili to, které ideje z obou stran byly (a které nebyly) zprostředkovány.

Jezuity zprostředkovaný čínský vliv v Evropě 18. století byl zmapován ve dvou oblastech - především v oblasti politického myšlení mezi filozofy osvícenství, a dále v rovině dobové módy chinoisserii v zahradách a zahradní architektuře, nábytku, porcelánu atd. Avšak stále ještě zde zůstává široké pole působnosti pro další badatele.

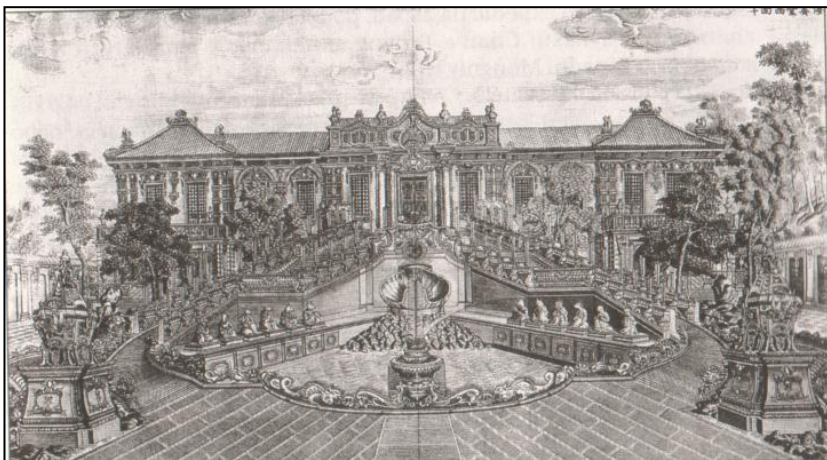
Růst čchingského vlivu ve Vnitřní Asii

Životaschopnost mandžuské dynastie 18. století se výrazně projevila v jejich výbojích do Vnitřní Asie, konkrétně do Mongolska, Tibetu a Čínského Turkestánu. Čínský Turkestán zabíral rozsáhlé území včetně illiských stepí na sever od Nebeských hor (Tchien-šan, Ťanšan) a suchých pouštních oblastí s oázami Kašgaru na jihu.

Obecně platí, že impérium své okrajové oblasti buď přivtělí k sobě, nebo je ztratí. A tak se Čchingové na počátku 17. století začali na severu Mandžuska bránit šíření ruských kupců s kožešinami a různých dobrodruhů, kteří přes Sibiř pronikali do údolí Amuru. Čchingové rozšířili systém vodní dopravy z jihu na sever, takže jejich armáda svou početní převahou a silou dokázala snadno smést hrstku Rusů živořících na konci dlouhé cesty přes Sibiř, po níž přicházely jen sporadické posily. Výsledkem srážek mezi Čchingy a Rusy se stala mnohojazyčná pohraniční smlouva uzavřená v Něrčinsku roku 1689. Návrh textu smlouvy a tlumočení zprostředkovali pekingští jezuité. Něrčinská smlouva spolu s další rusko-čínskou smlouvou uzavřenou roku 1727 se stala základem pro stanovení hranic mezi

Čínou a Ruskem, povolila ruské církevní misi v klidu působit v Pekingu a nepřilíš rozvinutému ruskému karavannímu obchodu umožnila vstup do hlavního města čínské říše.

Mongolové západně od Mandžuska byli udržováni pod kontrolou prostřednictvím administrativních opatření a působením vlivu Žluté sekty lamaismu, v jejímž čele stál Dalajláma ve Lhase. Tak se Tibet stal jednou z bran k nadvládě nad Mongolskem, což do

Jüan-ming-jüan, palác císaře Čchien-lunga v západním stylu nedaleko Pekingu, postavený podle návrhu italského malíře a architekta Giuseppa Castiglione (1688-1768)

Lhasy přivedlo čchingské vojsko. Stejně jako chán Kublaj za mongolské dynastie, také Mandžuové využívali náboženství k mocenským cílům: Rusům poskytli pravoslaví v Pekingu, kontaktům dvora s Evropou posloužili katoličtí křesťané a v Tibetu a Mongolsku se hodil lamaismus Žluté sekty.

Mezi Tibetem a Mongolskem, v nejzápadnější části čchingského impéria, se rozkládala pohoří a pouště Čínského Turkestánu. Byla to neklidná pohraniční oblast, kam v 16. a na počátku 17. století pronikaly kmeny západních Mongolů, kteří odtud ohrožovali stabilitu čchingské moci v Mongolsku. Čchingové

reagovali řadou vojenských expedic na západ, podél někdejších obchodních cest dobře známých za dynastií Chan a Tchang, a nakonec v padesátých letech 18. století pokořili západní Mongoly v Illi.

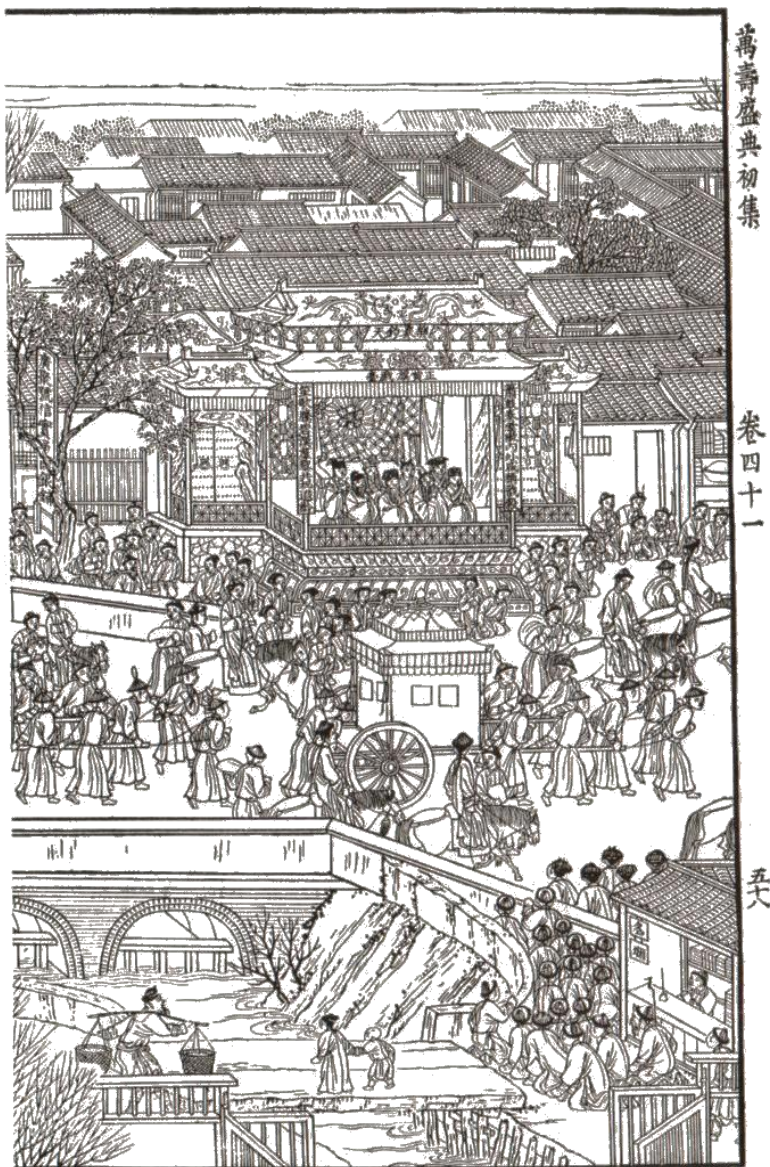
Jak odpovídá chování dobyvatelů, Čchingové při té příležitosti obsadili také kašgarské oázy na jih od Tchien-šanu. Zde narazili na další, mnohem mocnější náboženství, s nímž se museli nějak vyrovnat - na islám. Obyvatelstvo Kašgaru žilo převážně podle islámského kalendáře a jejich náboženství, kulturní život a vzdělání řídili muslimští náboženští vůdcové. Vzápětí po vojenském vítězství Čchingů v polovině 18. století a rozšíření vlády mandžuské dynastie až do Kašgaru byl mezi zdejším muslimským obyvatelstvem nastolen pořádek tím, že guvernéry (begy) byli jmenováni místní pohlaváři. Begové, přesvědčení muslimové, rozhodovali soudní pře v souladu s islámským právem a čchingští vládcí v Pekingu se starali pouze o vybírání daní, zejména z obchodu, a snažili se udržet klid. Císařské konfuciánství se však těžko smiřovalo se soběstačným, všeobjímajícím učením islámu.

Tímto způsobem Čchingové na vrcholu své moci rozšířili hranice čínského impéria daleko za někdejší hranice říše Mingů. Krátce řečeno, Vnitřní Asie se nyní dostala do područí vládců v Pekingu. Významný podíl na úspěchu Mandžů v tomto směru měl fakt, že sami pocházeli z Vnitřní Asie a měli velmi pružný přístup k různým ideologiím. Čchingská hegemonie ve Vnitřní Asii po roce 1755 zahájila novou éru v procesu vzájemného ovlivňování mezi zemědělskou kulturou Číny a kulturou stepních nomádských kmenů. Pro nomády se Čína stala stálým dodavatelem obilí, hedvábí a dalších produktů, o něž měli zájem. Číňané spolu s kmeny Vnitřní Asie vytvořili jedno geopolitické společenství. Na tomto základě vzniklo specifické koloniální impérium, s nímž se čínský národ musí vypořádávat ještě dnes, ve 20. století.

V období od pozdní dynastie Míng přibližně do roku 1800 se neustále projevovala tvořivá energie Mandžů, avšak v podmínkách narůstání problémů. Hovoříme-li například o čchingské expanzi a konsolidaci moci v Mongolsku, Střední Asii a Tibetu v padesátých letech 18. století, nesmíme přitom zapomínat na kontext světového dění. Ve stejné době, za tzv. sedmileté války v polovině 18. století, probíhal boj mezi francouzským a anglickým impériem, kdy si Británie zajistila pro svůj zámořský obchod a podnikání vliv v Kanadě a v Indii. A tak ve stejné době, kdy Čchingové získávali kontrolu nad okrajovými karavanními stezkami ve Střední Asii, Británie začínala dobývat světové oceány a dosahovala mnohem vyšší úrovně moci.

Pokus o integraci politického zřízení a kultury

Čchingové se v zájmu svého prvořadého cíle - udržet moc - museli vyrovnat se dvěma úkoly: především bylo třeba uchovat dřívější společenský a politický řád imperiálního konfucianství a za druhé, zůstat u moci coby vládnoucí síla nečchinského původu. Tyto úkoly se částečně překrývaly, nebyly však zcela totožné. Postupem času se ukázalo, že se vláda Mandžů v Číně dostala do dějinné pasti, neboť začala být nucena bojovat s narůstajícím etnickým národním cítěním, tedy s činitelem, jenž se stával hlavní motivační silou ve vývoji států také v ostatním světě.

Slavnostní průvod na počest šedesátých narozenin císaře Čchien-lunga. Detail zachycuje divadelní představení na pekingské ulici. Xylograf, Peking, 1716-1717

Co se týče prvního úkolu - uchování konfuciánského systému vlády - dynastie usilovala především o sloučení své moci s čínskou kulturou tak, aby obojí bylo na sobě vzájemně závislé. Strategie byla jasná: dynastická moc získaná vojenskou silou byla posvěcena nezpochybnitelným požadavkem jednotného státu s jediným vládcem v čele. Požadavek jednoty byl podepřen požadavkem řádu, jenž závisel na dodržování patřičného ceremoniálu a na náležitém chování, přičemž v zásobě tu stále byla hrozba přísných trestů.

Dnes, v době sdělovacích prostředků, kdy lidé mají možnost sledovat události bezprostředně a mohou být méně závislí na symbolech (jichž se jim ovšem dostává více než kdy předtím), není snadné plně si uvědomit význam rituálu a ceremonií v dřívějších dobách. Jedním z opěrných sloupů vlády v císařské Číně bylo náležité dodržování předepsaných ceremonií na všech úrovních společnosti. Syn bil čelem o zem před svým otcem, stejně jako otec před císařem a jeho úředníky, neboť podstatou společenského řádu bylo hierarchické rozvrstvení vztahů mezi lidmi. Panovalo přesvědčení, že prostřednictvím patřičného chování se navenek projeví vnitřní hodnoty; dokonce i tehdy, chybí-li předpokládaný vnitřní vztah, navenek náležitě zachovávaný rituál dokáže vytvořit formální svazky mezi lidmi. Tímto způsobem měly být zajištěny patřičné společenské vazby prostřednictvím předstírané harmonie. Tento rys výstižně charakterizují Naquin a Rawski (1987), když říkají: „tzv. luan (zmatek) bylo porušením pořádku, jež se mohlo vyskytnout v rámci celého státu, dílčí komunity, domácnosti nebo jen v osobě jedince tehdy, když nebyly respektovány etické normy a nebyla dodržována pravidla rituálu. Celá čínská společnost od svých špiček až na samé dno byla prostoupena touhou uchovat řád a zabránit vzniku zmatků - luan“.

Císař vystupoval jako velký podporovatel řádu. Své postavení na veřejnosti upevňoval celou řadou každodenních aktivit, počínaje okázale projevovanou starostí o to, jak se daří jeho matce, a

pravidelným vykonáváním obřadů na počest předků. Konfuciánská vláda čerpala dále sílu z neustále stvrzované morální podpory vyžadované od vlastních poddaných. Tato podpora byla získávána pomocí knih a neokonfuciánsky orientovaného vzdělání; dále prostřednictvím obřadů odměřujících střídání ročních dob a vyjadřujících vzájemnou závislost mezi člověkem a přírodou; a konečně také každodenním okázalým předváděním příkladného vladařského jednání, jež mělo císaři zaručit mravní sílu budící respekt a poslušnost poddaných. Některé z činností vládce směřovaly k obecnému prospěchu - například budování protipovodňových hrází, udržování sýpek naplněných obilím pro případ hladomoru a výhodnými půjčkami obilí pro rolníky v dobách drahoty. Vladař také mezi lidem povzbuzoval mravné jednání tím, že odměňoval zasloužilé osoby a osoby mimořádně pokročilého věku, zejména pak ctnostné vdovy.

Ruku v ruce s šířením vzorové morálky kráčela hrozba trestu podle zákona, namířená proti všem, kdo se proti této morálce proviní, a zejména proti těm, kdo se proviní proti dynastii. Uplatňování zákona proti zločinu, včetně latentní hrozby zločinu, zahrnovalo neomezené vyšetřování obyvatel v jejich domácím a osobním životě a mučení jako zákonem schvalovaný prostředek, jak od podezřelého získat přiznání. Drtiče kotníků užívané u soudu byly utahovány na maximum a při obratném zacházení s nimi bylo možné rozmačkat podezřelému kosti na kaši. V případech, kdy soudce byl na pochybách, který zákon byl vlastně porušen, mohl se kdykoliv uchýlit k zákonu, podle kterého „bylo učiněno to, co se nepatří činit“.

Panovalo přesvědčení, že prostřednictvím těchto odměn a trestů bude možné udržet prostý lid v patřičných mezích. Běžnou součástí trestu za provinění jednotlivce bylo potrestání celé rodiny. Prastarý systém skupinové zodpovědnosti v konečném důsledku znamenal přesvědčení o vině šířící se na základě příbuzenských svazků.

Teokratický čínský stát, kde císař byl uctíván coby Syn Nebes, byl neustále ve střehu proti projevům jakékoliv heterodoxie. Strategickou společenskou vrstvu tvořila místní elita, počínaje zhruba jedním milionem představitelů nižší džentry a držitelů titulů nejnižšího stupně (tzv. šeng-jüan nebo též t'ien-šeng), kteří sice neměli nárok zastávat úřednické funkce, nicméně požívali jistá privilegia a měli možnost pokračovat ve studiu a získat vyšší akademický titul. K nim je třeba připočítat dalších zhruba pět miliónů mužů prostého původu, kteří částečně získali klasické vzdělání. S jejich pomocí elita prosazovala indoktrinaci ostatního obyvatelstva, jež byla základní povinností neokonfuciánce.

Pro ilustraci, jak tato indoktrinace vypadala, můžeme uvést Posvátný edikt (Šeng-jü) císaře Kchang-siho z roku 1670, jenž sestával z šestnácti mravních zásad, jimiž se má řídit každodenní život. Každá zásada, stylizovaná do hutné sedmislabičné (sedmislovné) věty, vyjadřovala „holou kostru konfuciánské ortodoxie v podobě, v jaké se dostala k průměrnému obyvateli Číny“ (Victor Mair in Johnson et al., 1985). Po roce 1670 se postupně objevily četné vysvětlující komentáře k těmto mravním zásadám, jejich parafráze a volné adaptace v hovorovém jazyce a vznikla kolem nich bohatá literatura. Myšlenka vysvětlovat starověké kanonické texty jazykem blízkým hovorové řeči má svůj počátek pravděpodobně za dynastie Jüan. Così podobného Kchang-siho Posvátnému ediktu se poprvé objevilo na počátku dynastie Ming - Šest mravních naučení císaře Chung-wu. Za Čchingů začal být Kchang-siho Posvátný edikt používán v rámci komunální smlouvy a při zvláštních přednáškách ve vesnicích, jež kdysi propagoval Ču Si. Komunální smlouva a výchovné přednášky se za Mingů a za Čchingů staly nástrojem boje s heterodoxními názory a šíření ortodoxie podbarvovaly duchem téměř náboženským.

V nejhudších a nejodlehlejších okresech místní úředníci používali verze Kchang-siho ediktu převedené do hovorového jazyka

a dávali je předzpěvovat po způsobu zaklínacích formulí. Během pravidelných setkání místní komunity se uplatňovaly působivé rituály s vůní kadidla, se světlem svící, množstvím květin a hudbou, kdy vystupoval hlavní zpěvák, předzpěvující mravní naučení za doprovodu bubnů a kastanět. Shromážděným vesničanům byly vydávány pokyny, kdy během obřadu mají pokleknout, kdy mají pobít čelem o zem atd. Místní úředník často také vedl záznam o průběhu takového setkání, včetně reakcí vesničanů, jejich způsobu chování, případně zaznamenával i smírné řešení sporů na místě. Na počátku 18. století se pravidelná setkání s předčítáním Posvátného ediktu pořádala dvakrát za měsíc. Text ediktu se přizpůsoboval možnostem publika, buď měl podobu prostého hovorového převyprávění, nebo byl naopak vyzdoben narážkami na kanonické spisy; pro potřeby prostých vesničanů mohl být dokonce prokládán jednoduchými rýmovačkami.

Roku 1724 pak císař Jung-čeng vydal tzv. Rozšířené poučení k Posvátnému ediktu v rozsahu zhruba deset tisíc znaků. Jung-čeng usiloval o jednoznačnost. Nicméně pro většinu jeho poddaných byl text psaný klasickým jazykem nesrozumitelný, a proto úředníci vypracovali parafráze ve standardním hovorovém jazyce. Tyto standardní populární verze byly předčítány lidu po celé říši, bez ohledu na místní dialekt, a v zájmu srozumitelnosti pak dále vykládány v místním nářečí. V čele takového shromáždění seděli příslušníci místní džentry a hned za nimi osmdesátiletí a devadesátiletí starci, jimž byl podáván čaj, zatímco ostatní lid „měl nakázáno poslouchat vstoj“. Porovnáme-li formulace Šesti mravních naučení císaře Chung-wu z počátku dynastie Ming, Posvátného ediktu císaře Kchang-si z roku 1670 a Rozšířeného poučení císaře Jung-čenga z roku 1724, pak zde shledáme zřetelně sílící obavy z heterodoxie. V. Mair uvádí celkem deset verzí Rozšířeného poučení, v nichž spatřuje důkaz, že „nositelé vysoké kultury se vědomě a cíleně snažili formovat kulturu lidovou“. Prozatím však ještě

nedokážeme jasně říci, čeho vlastně bylo touto výchovou obyvatelstva dosaženo.

Další oblastí, v níž císařská moc uplatňovala své mocenské postavení, bylo lidové náboženství, přesněji řečeno zbožštění osob, jež se proslavily v historii. Nejvýraznějším příkladem je osoba Kuan Jüho (162-220), muže, který zahájil svou kariéru jako osobní strážce zakladatele jednoho ze Tří království. Prasenjit Duara (1988) si povšiml, jak se Kuan Jü stal všudypřítomným lidovým božstvem, bohem loajality, bohatství, literatury, ochráncem chrámů, patronem herců a tajných společností, a také bohem války. Jako mýtický symbol jej užívalo mnoho různých společenských skupin. Roku 1614 mu Mingové udělili císařský titul Kuan-ti (císař Kuan). Za Čchingů, roku 1725, se „kult Kuan-tiho dostal pod systematickou kontrolu panující dynastie“. V každém okrese byla ze stovek lidových svatyní zasvěcených Kuan-timu vybrána ta nejrepresentativnější a ta byla proměněna v oficiální chrám boha Kuan-tiho. Roku 1853 byl status Kuan-tiho kultu povýšen naroveň kultu Konfuciova. Kuan-ti byl zcela pokonfucianštěn a začal být uctíván jako mistr kanonického učení. Zároveň se stal statečným ochráncem a pomocníkem, válečníkem oddaným zejména uzákoněné autoritě a zavedenému řádu. Duara dochází k závěru, že náboženské kultury, jako byl kult Kuan-tiho, sloužily integraci vesnice do širší společnosti. Mnohé z Kuan-tiho symbolických funkcí z vrstvy lidového náboženství se vzájemně posilovaly s oficiálním císařským kultem.

Obdobně James L. Watson (in Johnson et al, 1985) sledoval, jak „zavádění státem schválených kultů v jižní Číně bylo natolik úspěšné, že v polovině dynastie Čching zde byla původní početná místní božstva vytlačena hrstkou oficiálně schválených bohů“. Názorným příkladem je Nebeská císařovna (Tchien-chou), známá též jako bohyně Ma-cu, patronka rybářů, námořníků a kupců plujících po moři. Objevila se v 10. století na pobřeží Fu-ťieniu jako méně významné božstvo. Její kult počíná u ženy z rodu Lin, která

projevovala starost o muže na moři a byla oslovována jako „Tetička Lin“. Postupně začala být uctívána jako bohyně a prostřednictvím zavedených byrokratických procedur, ne nepodobných kanonizaci svatých v katolické církvi, byla zařazena do oficiálního panteonu. Roku 1156 císař poprvé formálně ocenil služby, jež bohyně prokázala státu, a udělil jí čestné tituly. Roku 1278 její zásluhy vyzdvihl sám chán Kublaj. Roku 1409 Tetička Lin povýšila do postavení Vedlejší ženy Nebes a stala se z ní ochránkyně, k níž se utíkal prostý lid. Čchingští císaři, ve snaze upevnit svou kontrolu nad jihem země, kde byl její kult značně rozšířen, jí přiřkli mnohem větší důležitost. Roku 1737 ji nakonec císař prohlásil za Císařovnu Nebes. Na Tchaj-wanu byla postavena řada velkých chrámů zasvěcených této bohyni, jež se stala patronkou několika tamních velkých kupeckých cechů s vazbami na provincii Fu-t'ien (stejně jako pirátů, kteří tyto kupce olupovali).

Konečně, když za svou ochránkyni prohlásilo bohyni Ma-cu několik nejvlivnějších regionálních rodů na jihu Číny, stala se významným symbolem jak moci ústřední, tak i moci místní. Místní elita, která přijala tuto bohyni za svou, spolupracovala přesně tak, jak si to představoval stát. Bohyně Ma-cu - Císařovna Nebes - se stala symbolem jejich vstupu do hlavního proudu čínské kultury. Kult spojoval lidi nejrůznějšího společenského postavení, kteří možná k

Kuan-jü, jako bůh bohatství- Lidový dřevorez, přelom 19.a 20.století

bohyni přistupovali s odlišnými

představami. Nicméně stát, v důsledku toho, že využil kultu oblíbeného mezi lidem, posílil integraci své moci s kulturou v nejširším slova smyslu.

Další druh začleňování, jež představuje integraci hierarchických vztahů mezi lidmi, označuje David Johnson (Johnson et al., 1985) jako „systém dominantního postavení“. Jedná se o příbuzenské svazky mezi majiteli půdy a nájemci na venkově a mistry a učni ve městech - tyto příbuzenské svazky v ekonomicky založených vztazích jen málokdy chyběly. Vědomí závislosti na vyšší autoritě se odráželo v kulturních aktivitách prostých lidí. Písemné texty populární vrstvy kultury zahrnují širokou škálu projevů, počínaje kalendáři a konče spisy náboženských sekt. V tržních městečkách, případně ve vesnicích organizovali populární představení regionální zpěvohry zpravidla místní vlivné rody. V lidové kultuře nebylo dovoleno dávat průchod názorům odlišným od oficiální ideologie, a pokud se vyskytly, byly okamžitě v zárodku potlačeny.

Sjednávání státu a kultury podporovalo legitimitu Mandžů a napomáhalo splnění i druhého úkolu, s nímž se museli vyrovnat - uchování moci dynastie navzdory jejímu cizímu původu. Po dobu vlády dynastie Čching nezadržitelně postupoval vnitřní rozklad způsobený asimilací, který po čase téměř zlikvidoval mandžuské vojenské posádky. Mnoho mandžuských bojovníků, neschopných uživit se z přidělené půdy, ztratilo svá pole a všechny prostředky obživy, a někteří se dokonce ženili s čínskými ženami. Mandžuská elita, která stále pevně třímala otěže vlády, si zároveň musela zajistit loajalitu čínské džentry. Ve snaze využít obrovský potenciál čínských vzdělanců, které produkoval zkouškový systém v počtech vysoko převyšujících počet úředních míst, se mandžusští císaři stávali velkými mecenáši literatury a iniciovali velkolepé vydavatelské projekty, jimž předcházela kompilace starých textů a jejich kritická redakce. Nejednalo se ovšem pouze o listivý oportunismus, takové projekty odedávna tvořily nedílnou součást

císařských povinností. Někteří císaři dřívějších dynastií - Chan, Suej, Tchang a Sung - si dávali pořídit katalogy svých knihoven a podporovali další podobné aktivity. Roku 1409 byla pod patronací třetího císaře dynastie Ming vyhotovena tzv. Encyklopedie éry Jung-le (Jung-le ta-tien), kterou tvořilo deset tisíc rukopisných svazků a do níž byla zahrnuta řada celých literárních děl. Pod záštitou císaře Kchang-si vznikl slavný Slovník éry Kchang-si (Kchang-si c'-tien) a obrovská encyklopedie o 5020 kapitolách. R. Kent Guy (1987) připomíná, že tyto rozsáhlé projekty manifestují císařovu vládu nad veškerým písemnictvím a zodpovědnost za ně. Obdobně byl císař zodpovědný za veškeré vzdělání a myšlení vzdělaných mužů, které zároveň přísně kontroloval.

Z popudu císaře Čchien-lunga, jenž za své vlády inicioval celkem na šedesát vydavatelských projektů, byla roku 1772 zahájena práce na kompilaci souborného vydání zachovaných děl čínského písemnictví. Byla dokončena po deseti letech, kdy vznikla tzv. Souhrnná knihnice ve čtyřech oddílech (S'-kchu čchüan-šu), dílo podle tradičního úzu rozdělené do čtyř oddílů (kanonické spisy, spisy historické, filosofické a krásná literatura). Během práce na tomto projektu učenci pečlivě prostudovali 10 869 děl, z nichž vybrali 3697, o kterých usoudili, že si zaslouží být zařazena do Souhrnné knihnice ve čtyřech oddílech. Celé dílo obsahuje 36 500 kapitol (či svazků, t'üan) a je příliš rozsáhlé, než aby se tehdy vyplatilo vydávat je tiskem. Celkem bylo pořízeno sedm opisů. Tiskem byl vydán pouze soupis děl, jenž sám čítá celkem 4490 stran. Projekt vedli představitelé čchingské školy textové kritiky (tzv. kchao-čeng, „náprava na základě ověřování faktů“).

Guy dokumentuje proces přípravy Souhrnné knihnice, kdy kritická vydání historických spisů, zpracovaná soukromými učiteli konzervativního zaměření (tzv. Sungská škola), případně poněkud méně konformními učiteli Chanské školy, procházela závěrečnou edicí v kompilační komisi sestávající ze státních úředníků, pracujících

pod dozorem bdělého zraku otcovského vladaře. Účast na kompilaci památek písemnictví minulých staletí posilovala legitimitu panovnické moci, neboť podávala hmatatelný důkaz o tom, že panovník plní své povinnosti. Čínští císařové „ve vztahu ke vzdělání a vědě požívali velmi odlišná privilegia ve srovnání s tím, na co jsme zvyklí na Západě“. Byli nejen politickými vůdci, ale též „mudrci a strážci klasického kánonu“. Můžeme dodat, že toto pojetí tvoří odedávna jádro čínského politického života, počínaje panováním dynastie Šang.

Shromažďování knih a kompilaci rozsáhlých děl využívali Mandžouvé postupně stále intenzivněji k cenzuře. Na rozdíl od dřívějších západních badatelů se Guy sice nedomnívá, že cenzura byla prvotním impulsem k sestavení Souhrnné knihovny, nicméně v průběhu práce na tomto díle se projevila snaha vyloučit všechna díla vyjadřující se nepříznivě o vladařích cizího původu v Číně. Editoři systematicky vyhledávali vzácné exempláře a úplná vydání starých děl, aby je mohli zařadit do Souhrnné knihovny, zároveň však také shromažďovali heterodoxní díla, jež považovali za užitečné zakázat případně zničit. Soukromým sběratelům vypláceli za knihy vysoké částky, a dokonce prováděli systematické domovní prohlídky. Mezi zakázanými knihami byly příručky o vojenství či o pohraničních záležitostech, díla kritizující barbary a především knihy vychvalující předchozí čínskou dynastii Ming. Celkem bylo zakázáno zhruba 2320 titulů. V řadách tisíců vzdělavců a úředníků navodily příslušnou atmosféru strachu exemplární tresty. Jistý Wang Si-chou si vlastním nákladem vydal slovník, v němž kritizoval slovník císaře Kchang-siho a dopustil se velezrádného činu tím, že v úplnosti uvedl všechna chrámová jména čchingských císařů, jež byla tabu. Wang byl za trest popraven a všech dvacet jedna členů jeho domácnosti bylo prodáno do otroctví. Popraven byl také guvernér provincie Ťiang-si, který vydání slovníku podpořil.

Mandžuoové za svou vládu nad Čínou platili trvalou a neustálou ostražitostí. Philip Kuhn (1990) ve své knize dokumentuje, jak se roku 1768 císař Čchien-lung zapojil do boje proti čarodějnictví. Podle lidové víry mohl čaroděj ukrást člověku duši, když se zmocnil kousku vlasů z jeho copu. Jedná se o druh magie, který v té době šířil strach mezi obyvatelstvem. Císař Čchien-lung ovšem záhy nabyl podezření, zda se nejedná o vlastizrádný útok na úřes, který zavedli Mandžuoové a jež byl symbolem jejich moci. Císařovo znepokojené naléhání na úředníky, aby opatřili důkazy o pravé povaze celého případu, zapříčinilo vznik obrovského fasciklu protokolů; zdlouhavé mučení u soudu dokázalo ze zchudlých mnichů a žebráků vytáhnout jakékoliv přiznání, které si soudce přál. Teprve později Velká rada po prostudování spisů došla k závěru, že důkazy získané na mučidlech jsou vesměs vykonstruované.

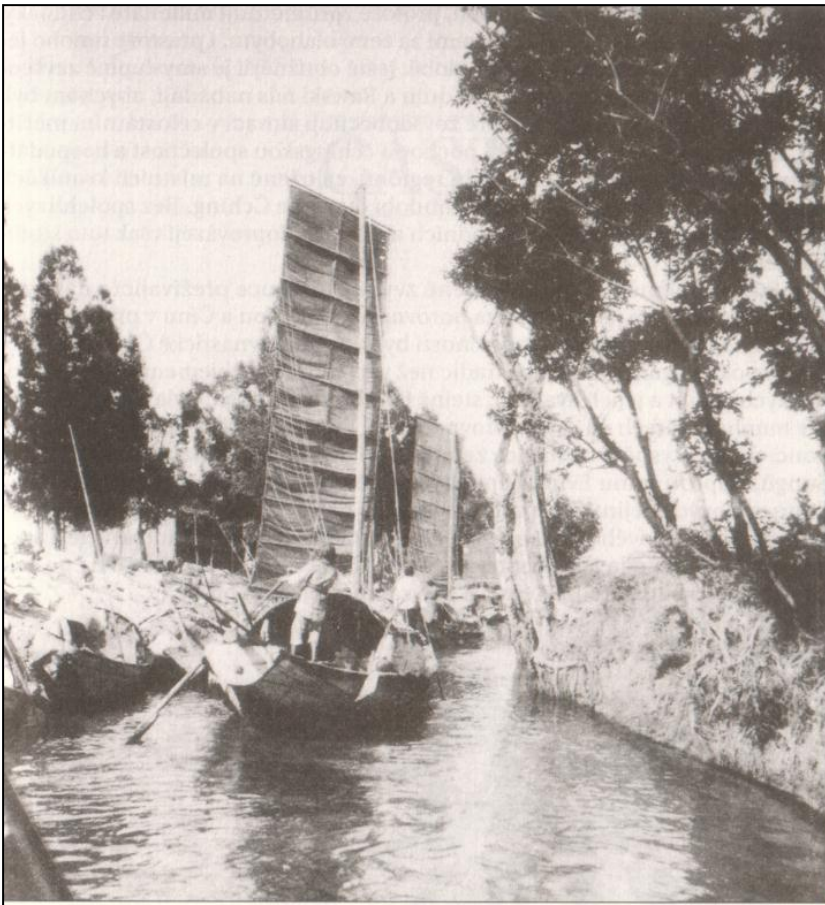
Přehnaná citlivost Mandžuoů vůči sebemenším náznakům neposlušnosti, dokonce v dobách největší síly dynastie, nás nutí pochybovat, nakolik se jim skutečně podařilo vyhnout se asimilaci a zajistit si věrnost čínských poddaných. Vyvstává zde velká otázka: neznamená to snad, že to byla právě snaha udržet si moc, co vedlo mandžuskou dynastii k tomu, aby až do roku 1911 zůstávala neochvějně konzervativní, což v konečném důsledku brzdilo rozvoj Číny?

Tutéž otázku si můžeme položit v souvislosti s třídou vzdělaných úředníků. W. T. de Bary (1991) v popisu „potíží s konfuciánstvím“ nám živě ukazuje, jak bezmocní byli konfuciánští vzdělanci v konfrontaci se státní mocí. Neměli žádnou vlastní mocenskou základnu. Mohli buď zůstat loajální vládci, nebo se připojit k některé z opozičních frakcí podobně smýšlejících vzdělanců. V 17. století, po pádu dynastie Ming, ztratili kritičtí duchové Číny teoretickou základnu pro zpochybnění císařské autority. Znovu křísili ideje „feudalismu“ (feng-t'ien): například požadovali posílení pravomocí správních úředníků proti

zkorumpovanému nižšímu personálu ja-menů a místní džentry. Chtěli toho dosáhnout tím, že by se přestalo dodržovat nařízení, zakazující místním správcům sloužit ve svém rodném kraji, a prodloužila by se doba služby na jednom místě. Tak by se vytvořily podmínky pro větší iniciativu správního aparátu a vznikla by příležitost výrazněji zlepšit situaci v jednotlivých oblastech. Čchingové však nebyli ochotní riskovat posílení místních zájmů. S výjimkou hrstky uvědomělých nespokojenců dávali čchingští vzdělanci přednost bezpečí ortodoxie, neboť kritické názory mohly budit podezření z heterodoxie. Dokonce i nejostřejší kritici dynastické vlády, jako například Chuang Cung-si v 17. století, považovali za nezbytné, aby konečnou instancí moci ve státě byl příkladný autokratický vládce. Bez hlubšího kontaktu se západní literaturou a se západními idejemi zůstávali čínští vzdělanci ještě například ve dvacátých letech 19. století beze změny součástí neokonfuciánského establishmentu.

Dokumenty o životě ve městech a literátské kultuře v době vrcholící dynastie Čching vykazují vcelku nepřilíš velký význam státu pro vysokou kulturu této doby. V některých oblastech čínského subkontinentu ovšem občas nabývaly ukázkových rozměrů hospodářské aktivity státu. Císařské manufaktury na výrobu porcelánu v Ťing-te-čenu zaměstnávaly až sto tisíc osob a celé noci zde zářily ohně dvou až tří set pecí. Na konci 17. století odtud bylo každoročně posíláno do Evropy několik milionů porcelánových výrobků. Obdobně císařské manufaktury na výrobu hedvábí v Su-čou byly roku 1685 vybaveny osmi sty stavy a pracovalo zde 2330 dělníků. Rychlým tempem postupovala komercializace a privatizace obchodu. Historici komunistické Číny hovoří o textilních továrnách 18. století, vybavených stovkami stavů, jako o „výhonicích domácího kapitalismu“, jenž by podle jejich názoru dozajista dokázal modernizovat Čínu, kdyby nebylo surového vpádu imperiálních mocností v 19. století. Za Čchingů nabyla na významu kupecká třída. V Pekingu působilo před rokem 1800 zhruba třiadvacet místních

kupeckých cechů, které zprostředkovaly obchod kupcům z provincií; roku 1875 již působilo 387 těchto cechů. Podobné přesvědčivé důkazy o růstu obchodu by bylo možné uvádět i odjinud.

Dopravní člun na jednom z vnitrozemských kanálů v jižní Číně, kolem roku 1920

S. Naquin a E. S. Rawski (1987) svoji studii o Číně 18. století, nahlížené prostřednictvím makroregionů, uvádějí tím, že připomínají, jaký obdiv vzbudila Čína v Evropě 18. století a jaké

pohrdání sklidila ve století devatenáctém, poté, co se dostala do bližšího styku se Západem. Naquin a Rawski zdůrazňují, že Evropané byli zpočátku „oslněni čínskou kultivovaností a nádherou“. Moudří duchové byli po právu ohromeni velkolepostí Číny. Po sto dvacet let od konsolidace čchingské moci za císaře Kchang-si v osmdesátých letech 17. století zde panovalo „dynamické“ období, kdy se čínské impérium nebývale rozšířilo v návaznosti na novou vlnu ekonomického rozvoje a sociálních změn započatých ještě na sklonku dynastie Ming.

Pokud bychom si však položili otázku, zda velkolepost Číny 18. století znamená také její všeobecnou „prosperitu“, upadli bychom do léčky přílišného zevšeobecnění, tedy právě toho, čemu se studium makroregionů chce vyhnout. Životaschopnost nových trendů v klíčových oblastech vypovídá o výhledech do budoucna, nikoliv o momentálním stavu celé země. Velmi dobře víme, že údaje jako je hrubý národní důchod, protože zprůměrnují milionáře i chudáky, mohou statisticky označit danou zemi za zemi blahobytu, i přestože mnoho jejích obyvatel strádá v naprosté chudobě. Ještě obtížnější je smysluplně zevšeobecnovat v předmoderní epoše. Naquin a Rawski nás nabádají, abychom byli „vždy nedůvěřiví k údajům, které zevšeobecnují situaci v celostátním měřítku“. Vzácnou příležitost hlouběji pochopit čchingskou společnost a hospodářský rozvoj poskytuje studium dějin regionů, založené na místních kronikách a dalších záznamech z vrcholného období dynastie Čching. Bez spolehlivých údajů o počtech obyvatel a obchodních aktivitách doprovázejí však toto studium velké obtíže.

Pokud vezmeme v úvahu zavedené zvyky a instituce přežívající z dávných dob, nabízí se nám jistá hypotéza porovnávající Evropu a Čínu v předmoderní době: vývoj hospodářství a společnosti byl v pozdnědynastické Číně více záležitostí pokračování prastarých tradic než věcí inovace. Objemem svých ekonomických aktivit a jejich kvalitou, stejně jako kultivovaností, byla Čína 18. století v

mnoha směrech na úrovni srovnatelné s Evropou, ocitla se však na samém konci vývoje vyspělé civilizace započatého o osm set let dříve, za Severních Sungů. Naproti tomu Evropa epochy osvícenství se právě vydávala na novou cestu světových dějin. Celý problém lze také postavit jinak: v Číně mohlo přijít na svět cokoli nového pouze ve zděděném kadlubu císařské autokracie a společnosti, kde tón udávala džentry a jež zůstala beze změny zachována i po celé 19. století. To bude předmětem našeho zájmu v příští kapitole.

ČÁST DRUHÁ

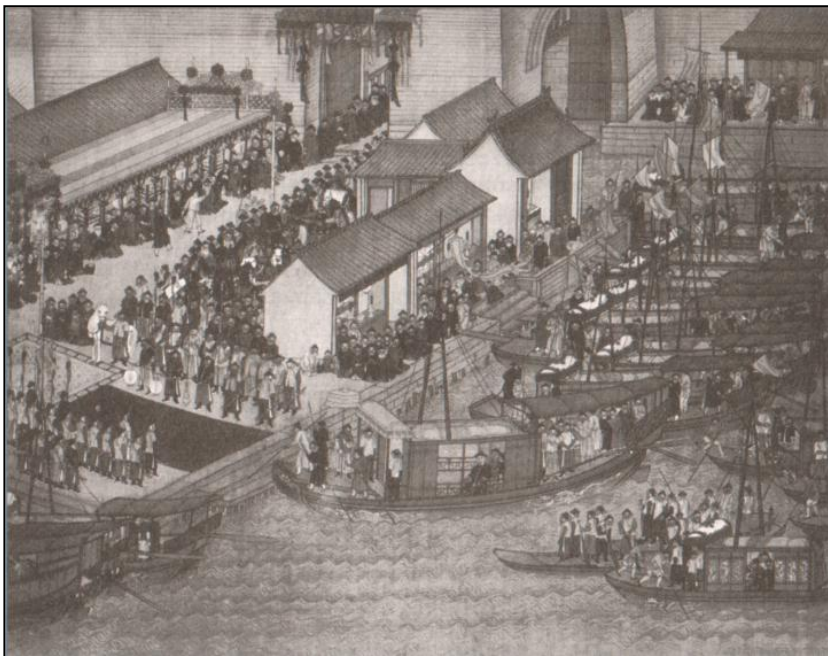
POZDNĚ DYNASTICKÉ OBDOBÍ 1600-1911

V pozdně dynastickém období zaznamenala Čína v letech 1600 až 1911 zdvojnásobení, ne-li přímo ztrojnásobení počtu obyvatel, a tomu odpovídající růst výroby, obchodu a příslušných institucí. Po rozvratu, spojeném v 17. století s přechodem od dynastie Ming k dynastii Čching, následovalo zhruba od roku 1680 až do začátku 19. století období vrcholných Čchingů. Teprve někdy po roce 1820 se začal vymykat z kontroly kontakt se Západem. Tou dobou ovšem již také započala dynastie Čching sama upadat.

Autokratický stát si v tomto dramatickém procesu politického úpadku uprostřed materiálního rozmachu teoreticky zachovával absolutní kontrolu nad všemi aspekty života v Číně, ve skutečnosti však sehrával v dynamickém hospodářském a společenském rozvoji na konci Mingů a za Čchingů jen vedlejší úlohu. V této druhé části se tedy náš zájem posouvá z politiky na ekonomiku a ze státu na společnost.

Ustálená viktoriánská představa o Číně, jež zůstala pasivní a neměnná, zatímco progresivní Západ se valil po celém glóbu, je dávno pasé. Místo toho bychom si měli představit Asii kolem roku 1750 jako kontinent velkých státních útvarů - Japonsko s dvaceti osmi miliony obyvatel bylo větší nežli Francie či Německo, a jak Čína s nějakými dvěma sty miliony, tak Indie řekněme s jedním stem milionů, byly ještě rozsáhlejší. Evropa byla pouhým poloostrovním výběžkem Eurasijského pevninského masívu, namačkaným mezi Středozezemím a Baltským mořem. Oba americké kontinenty mohlo obývat nějakých deset milionů Indiánů, zatímco evropský živel tu sestával hlavně z osídlení táhnoucích se podél Atlantického pobřeží nahoru na sever k řece Sv. Vavřince a dolů k Mexickému zálivu, nádvakem vedle starších hispánských osídlení v Mexiku a Střední a Jižní Americe. Takže ještě před pouhými dvěma sty padesáti lety vypadalo rozmístění světové populace docela jinak než dnes.

Wang Chuej: Inspekční cesta císaře Kchang-si na jih (detail), kolem r. 1695, na obrázku je flotila u Su-čou

Zhruba po roce 1750 přinesla průmyslová revoluce velký rozvoj užívání páry ve výrobě a dopravě. Její dnešní nástupci v podobě samohybných, elektronických a jiných zařízení zcela proměnily lidský úděl po celém světě. Stále se ale nemůžeme dobrat jednomyslné shody o tom, co se vlastně stalo. Dokonce i sama otázka, jak vlastně k průmyslové revoluci došlo, je ještě dnes předmětem sporů mezi historiky, kteří se zabývají hospodářstvím. Stále se ještě zvažuje význam dobrého tuctu různých činitelů působících v tomto procesu. Patří k nim růst trhu, využití továrního systému, vynálezy, věda a technika, všeobecné vzdělání, ochrana soukromého vlastnictví, zemědělská revoluce, zahraniční obchod, růst obyvatelstva, dostupnost a nabídka kapitálu a úvěru, vyšší nabídka práce a růst její produktivity, podíl investic, apod. Všechny tyto faktory stimulovaly industrializaci v Evropě. Skutečná dynamika

celého procesu nejspíše spočívala v jejich vzájemném, mnohostranném působení a ovlivňování.

Naše vžitá představa o rané moderní Číně předpokládá její zaostávání v mnoha, ne-li většině z těchto faktorů. Žádná srovnatelná industrializace zde v 19. století neproběhla; přitom ale nepoměr mezi technickým a materiálním rozvojem, který tolik ohromoval viktoriánské pozorovatele, je dnes nahlížen z jiného hlediska, zdůrazňujícího obrovský rozsah a vyspělost čínského vnitřního obchodu a sílící pozici třídy obchodníků za Mingů a raných Čchingů - pozici, která se v dobových úředních záznamech odráží pouze nepřímo. Ani Adamu Smithovi nemohlo uniknout, že čínský domácí trh byl tak velký jako trh všech jednotlivých zemí v Evropě dohromady. Rozsáhlý meziprovinční obchod znamenal, že Čína byla již vysoce komercializovaná, ale přitom z větší části soběstačná. Lanceshirské látky například nezaplavily čínský trh tak jako jinde prostě proto, že čínská ručně tkaná bavlna, známá na Západě jako nankin, byla pro potřeby místního trhu lepším, a konec konců i levnějším výrobkem; ještě ve třicátých letech pokrývala v severní Číně většinu místních potřeb. Po zdoluhavém boji za „otevření“ čínského trhu se ukázalo, že hlavním dovozním artiklem pro masovou spotřebu je droga, totiž opium, a palivo, totiž

Čchingský císař Jung-čeng, významný reformátor v oblasti financí, administrativy a morálky.

petrolej - tedy výrobek, vzešlý spíše z geologických podmínek nežli z nějaké průmyslové převahy Západu. Čínská moderní ekonomika, když se konečně rozvinula, byla nakonec z velké části v čínských rukou.

Důvody, proč se za pozdních Čchingů dosáhlo na poli industrializace tak malých výsledků navzdory obrovskému materiálnímu rozmachu, nebyly pouze ekonomické, ale též společenské, politické a kulturní. Není to otázka, jež by šla zodpovědět prostým uplatněním ekonomických pouček. Dříve než obrátíme pozornost k pronikání Západu po roce 1820 si proto ve druhé části této knihy povšimneme dvou důležitých prvků: za první, míry čínského domácího rozvoje a jistých strukturálních omezení, jež podvazovaly její schopnost industrializace; a za druhé, dynamiky Číňanů v zahraničí - zámořských čínských komunit - a zahraničního obchodu, který posléze přispěl ke vstupu Číny do okolního světa.

8

PARADOX RŮSTU BEZ ROZVOJE

Nárůst počtu obyvatel

Zvýšení počtu obyvatel obvykle provázel (a ve skutečnosti mu také napomáhal) růst obchodu. Jedno bez druhého by bylo sotva možné. Na Západě vytvořil obchod podmínky pro zahájení industrializace, což zase vedlo k rozmachu vědy, techniky, průmyslu, dopravy a spojů, ke společenským změnám a dalším jevům, jež zpravidla shrnujeme do širšího pojmu rozvoj. V Číně k takovému rozvoji nedošlo, alespoň ne v takovém měřítku jako na Západě. Badatelé jako Philip Huang (1990) soudí, že v případě Číny se musíme vzdát svých běžných předpokladů a domněnek založených na evropském modelu a evropských ekonomických teoriích, které z něho vycházejí, jako jsou teorie Adama Smithe nebo Karla Marxe. Čínské hospodářství mělo své vlastní specifické problémy. Když nic jiného, Čína je natolik rozlehlá, že je tu vždy možné najít doklady pro velice různorodé podmínky a trendy projevující se ve stejné době v různých oblastech.

Tak především, ke stejnému nárůstu obyvatelstva, jaký byl v Evropě zprvu připisován industrializaci, došlo i v Číně, a to ve stejnou dobu, i když zde žádná srovnatelná industrializace neproběhla. V polovině dynastie Chan, roku 2 n. l., se počet obyvatel v Číně odhadoval na šedesát milionů, a tento počet zůstal zhruba stejný i v polovině dynastie Tchang, což předpokládá nějakých tisíc let střídavých výkyvů nahoru a dolů při pouze nepatrném celkovém nárůstu. Za dynastie Sung se tento odhad vyšvihl na hodně přes sto milionů, ale zprávy z doby Mongolů a raných Mingů hovoří opět o počtech podstatně nižších. V průběhu šesti století, do dobytí Číny

dynastií Čching v 17. století, se celkový počet obyvatel zřejmě zvyšoval jen velmi pozvolna.

Mandžuská dynastie Čching zaznamenala v roce 1651 deset milionů rodin či domácností; v každé z nich se odhadoval počet členů na šest osob. My ale víme, že oficiální odhady počtu obyvatel bývaly podhodnocené, protože podle odhadovaného počtu obyvatel se částečně vyměřovaly daňové poplatky v dané správní oblasti. Z toho pramenil zájem prostých obyvatel i orgánů pověřených vybíráním daní nahlásit menší počty než ve skutečnosti. Čína neprovedla až do osmdesátých let tohoto století nikdy skutečné sčítání obyvatelstva v moderním slova smyslu, které by zaznamenalo, jaké je k určitému datu rozložení obyvatelstva podle věku, pohlaví, manželského stavu, migrace, a podobné podrobnosti nezbytné pro vědeckou analýzu. Čínské údaje byly naopak výsledkem hlášení a odhadů pro potřeby státní správy za účelem zjištění počtu osob schopných obdělávat půdu a účastnit se veřejných prací, hlásit se do zbraně či platit daně. Někjaká zvláštní spolupráce obyvatelstva se nedala očekávat. Celé kategorie

Ulice v Mukdenu na konci 19.století

osob byly vynechány. Chyběly jednotné časové rozvrhy, přesné mapy, školení shromažďovatelé dat. Odhady tak byly často produktem byrokratického rituálu. Provincie Che-nan kupříkladu vykazovala po většinu 19. století každý druhý rok přírůstek jednoho tisíce osob!

Dalo by se usuzovat, že čínské obyvatelstvo čítalo kolem roku 1600 nějakých sto padesát milionů. Přejichod od dynastie Ming k dynastii Čching přinesl nejspíše pokles. Od roku 1741 do vypuknutí velkého povstání Tchaj-pchingů v roce 1851 každoroční údaje vytrvale a spektakulárně narůstaly z počátečních 143 milionů na konečných 432 milionů. Pokud tyto údaje akceptujeme, dojdeme k závěru, že se počet obyvatel v Číně za padesát let od roku 1790 do roku 1840 zdvojnásobil. Pokud budeme opatrnější a budeme předpokládat nižší výchozí údaje na počátku 18. století a pouze 400 milionů v roce 1850, máme před sebou i tak ohromující zjištění: početné čínské obyvatelstvo se zhruba zdvojnásobilo během jednoho století ještě předtím, než se mohl vůbec nějak projevit vliv kontaktu se Západem, zahraničního obchodu a industrializace.

Vysvětlení tohoto náhlého přírůstku nelze spatřovat ve faktorech, působících v čínské společnosti setrvale, ale je ho třeba hledat v podmínkách nebo kombinacích faktorů, jež se v tomto období projevíly nově. Patří k nim téměř naprostý vnitřní mír, zachovávaný za mandžuské vlády po celé 18. století. Dále zde působil růst zahraničního obchodu přes Kanton a jisté zlepšení dopravy v rámci čínské říše. Důležitá mohla být také lepší zdravotní prevence, například očkování proti neštovicím. Avšak zcela zásadní význam měla produkce potravin.

Ekonomové si dali tvář v tvář četným nespolehlivým údajům tu práci a porovnali záznamy o počtu obyvatel s kombinovanými údaji o obdělávané půdě a produkci obilovin a rýže v průběhu šesti staletí od roku 1368. Dwight Perkins (1969) vycházel z předpokladu,

že v Číně žilo roku 1400 na osmdesát milionů obyvatel, a došel k závěru, že nárůst na sedm set nebo více milionů v šedesátých letech tohoto století byl umožněn vytrvalým růstem produkce potravin, jež se v letech 1400 až 1800 zvýšila pěti či šestinásobně, a potom o dalších padesát procent v letech 1800 až 1965. Tento růst jde zřejmě z poloviny na vrub zvýšení plochy obdělávané půdy, zejména v důsledku přesunů obyvatelstva a osídlování provincií ve středu a na západě říše, a z poloviny navrub větší produktivity práce - úspěšných snah rolníků vypěstovat více plodin na jednotku půdy.

Tento technologický pokrok se projevil v mnoha podobách, například v neustálém zavádění dříve dozrávajících odrůd rýže z jihu, což umožnilo dvojí sklizeň. Z Ameriky byly dovezeny nové plodiny jako kukuřice a sladké brambory, jakož i arašídy a tabák. Kukuřici bylo možno pěstovat i na suché a kopcovité půdě v severní Číně, kde se využívala jako pokrm, palivo a píce, a poskytovala až sedminu energetické hodnoty potravin dostupných v této oblasti. Sladké brambory, jež rostou i na písčitéch půdách a poskytují více energetické hodnoty na jednotku půdy než jiné plodiny, se staly pokrmem chudých ve většině rýžových oblastí v jižní Číně.

Produktivita v zemědělství se dále zvýšila kapitálovými investicemi, především do zavlažovacích systémů. V letech 1400 až 1900 se celková rozloha zavlažované půdy zvětšila téměř trojnásobně. Zvýšil se také počet zemědělského nářadí, tažných zvířat a přirozeného hnojiva (lidské exkrementy), nemluvě o samotném přírůstku obyvatelstva, jež rostlo ještě o polovinu rychleji než rozloha obdělávané půdy, čímž se dále zvýšil podíl pracovních sil a přirozeného hnojiva na jednotku půdy. Rostoucí populace tak žila z intenzivnějšího zemědělství, a sama zase dodávala novou pracovní sílu a přirozené hnojivo půdě.

Z tohoto širšího hlediska zaznamenávalo obyvatelstvo v Číně v uplynulých 600 letech průměrný přírůstek pouhých čtyř desetin

procenta ročně, což není zase tak moc. Přitom zdvojnásobení, a potom zčtyřnásobení jeho počtu v 18. a na začátku 19. století se odehrálo tak trochu na způsob souběžné populační exploze v tehdejší Evropě, živené částečně rozšířením brambor. V poslední době někteří lidé spekulují o tom, že současný růst populace v raně-moderní Číně, Rusku a Evropě mohl být zapříčiněn globálním oteplením na počátku moderní epochy, jež prodloužilo zemědělskou sezónu. To by snad mohlo být důležitým argumentem pro vysvětlení růstu obyvatelstva v Číně, ale vyžaduje si ještě podrobnějšího studia a zatím nemůže být považováno za pravděpodobnou příčinu.

Nižší výnosy zemědělské práce

Přes obrovský nárůst populace a produkce potravin došlo v zemědělství v pozdně dynastickém období k poklesu produktivity na jednoho pracovníka. Tento pokles postihl právě tu část společnosti, kterou konfucianští učenci-úředníci pokládali za základ státu a byli odhodláni ji nejvíce pěstít a zušlechťovat. Jejich studie a příručky o zemědělských technikách byly ve své době vskutku také uznávaným vzorem, avšak autoři bohužel nebyli ekonomové, kteří by se zabývali náklady a ziskem. A protože rolnické rodiny musely tvrdě pracovat a neměly na něco takového pomyšlení, většině pozorovatelů ušlo, že se výnosy v zemědělství snižují, a to zvláště v pěstování rýže.

Technika pěstování rýže se neustále zdokonalovala spolu se vzrůstající produkcí. Po pádu Severních Sungů pod náporem Ťinů v roce 1126 se zvýšil pohyb obyvatelstva ze severní Číny na jih a údolí řeky Jang-c' a oblasti na jih od ní zaznamenaly rozmach v počtu obyvatel a s ním i v pěstování rýže. Půda se soustředěným úsilím proměnila na rýžová pole. Podle Roberta Hartwella (1982) vedlo v letech 1170 až 1225 budování nových hrází a teras ke „zúrodnění téměř veškeré orné půdy od jezera Tchaj k moři a od ústí řeky Jang-c' k přímořským okresům severního Če-t'iangu“. Podél jihovýchodního pobřeží od Če-t'iangu po Kuang-čou vznikala nová zemědělská půda stavbou hrází v pobřežních nížinách. Budování rýžových teras na

svazích hor a kopců současně zvýšilo celkovou plochu rýžových polí po celé jižní Číně.

Ruční pěstování rýže vyžaduje sladění mnoha faktorů: výběr sazenic a způsob sázení, orba, zavlažování a hnojení polí, přesazování, plení, sklizení, provívání a sušení zrna, a nakonec uskladnění, doprava a prodej sklizně. Je třeba vzít do úvahy mnoho důležitých detailů. Větší obratnost a neúnavná píle může u rýže vést k vyšším výnosům v porovnání s alternativními plodinami či domácími řemesly. Jenže ani téměř neomezená možnost zvyšování úrody z rýžových polí tam, kde je dostatek pracovní síly, nedokáže navěky

Zavlažování polí touto technikou se provádělo po staletí, fotografie pochází z roku 1917

obcházet zákon snižujících se výnosů.

Když se dnes díváme na terasovitá políčka, která na tolika místech v Číně určují ráz krajiny, můžeme se nechat unést krásou hladkých vodorovných kontur vrytých člověkem do přírody a ohromit množstvím vynaložené práce lidských rukou, kterou představují. Ekonom může kalkulovat míru produktivity na jednoho rolníka, již lze v takové scénérii dosáhnout. Rýže byla s to poskytnout více kalorií na jednotku půdy než jakákoli jiná plodina, což z ní od Sungů učinilo jakýsi čínský chléb vezdejší. Ale je to plodina opravdu náročná na pracovní sílu.

Uvažte kolik práce navíc je například třeba k vybudování další terasy nad několika již obdělávanými poli; kolik fyzické námahy vyžaduje šplhání po terasách při přípravě nového pole nahoře, při pěstování sazenic na přesazení, při úpravách směru toku v zavlažovacích kanálech, při vynášení a aplikaci hnojiv, při ošetřování, plení, a nakonec ruční sklizni úrody. Kang Chao (1986) odhaduje, že v čínském zemědělském systému, založeném na intenzivním využití pracovních sil, se do jednotky půdy vkládá možná desetkrát až dvacetkrát více práce, než je běžné v extenzivním pluhovém obdělávání půdy jinde ve světě. Pěstitel rýže tak měl vlastně za ženu tvrdou práci. V průběhu času rostla celková úroda rýže spolu s počtem obyvatel. Dwight Perkins ukázal, jak se zvětšovala plocha obdělávané půdy spolu s růstem obyvatelstva, i když nově získaná půda byla samozřejmě hůře přístupná a poskytovala nižší výnosy. Když rolník přeseďlal z rýže na jiné plodiny, nebo ze zemědělství třeba na domácí řemeslo, začala se dříve či později uplatňovat stejná omezení. Každé další zvýšení úsilí rolníkovi vyneslo méně a méně nového produktu.

„Populační tlak“, totiž přebytek lidí, který vede k tomu, že půda je vzácnější než práce, a práce tudíž levná, je jednou ze základních generalizací o Číně, nicméně posouzení „přelidněnosti“ je technická otázka pro hospodářské historiky. Dosud nezavládla shoda v tom, jak velická byla tato „přelidněnost“ v Číně na různých místech

a v různém čase. O základních statistikách poměru lidí a půdy se dosud vedou pře. Současně lze však poukázat na několik skutečností, vedoucích k obecnému závěru, že populační tlak skutečně zpomalil hospodářský a průmyslový růst Číny.

Hlad po půdě vedl kromě jiného k vytrvalému náporu rolníků na čínská jezera. Peter Perdue (1987) zjistil, že do začátku tohoto století bylo kolem velkého jezera Tung-tching v Chu-nanu vybudováno na devět set hrází v celkové délce téměř 6500 kilometrů. Úbytek vodní plochy jezera vedl ke snížení vyrovnávací kapacity při povodních, což dále vyhrotilo nebezpečí záplav. R. Keith Schoppa (1989) rekonstruoval, jak bylo jezero Siang poblíž Chang-čou v průběhu devíti staletí postupně zavezeno půdou, až dočista zmizelo.

Za tímto hladem po půdě stál neustále se zhoršující poměr půdy připadající na jednoho člověka. V období systému stejných polí od roku 485 do poloviny 8. století se plocha obdělávané půdy na jednu rodinu odhadovala na osmdesát mou (jeden mou či mu je zhruba šestina akru). Ve 12. století byla kolem dvaceti až třiceti mou a v roce 1936 se průměrné rodinné hospodářství odhadovalo na 3,6 mou. Přesný význam termínů a statistik v obsáhlých, avšak nesourodých čínských záznamech je metlou všech badatelů, ale není nejmenšího sporu o dlouhodobě nepříznivém trendu v poměru lidí k rozloze obdělávané půdy.

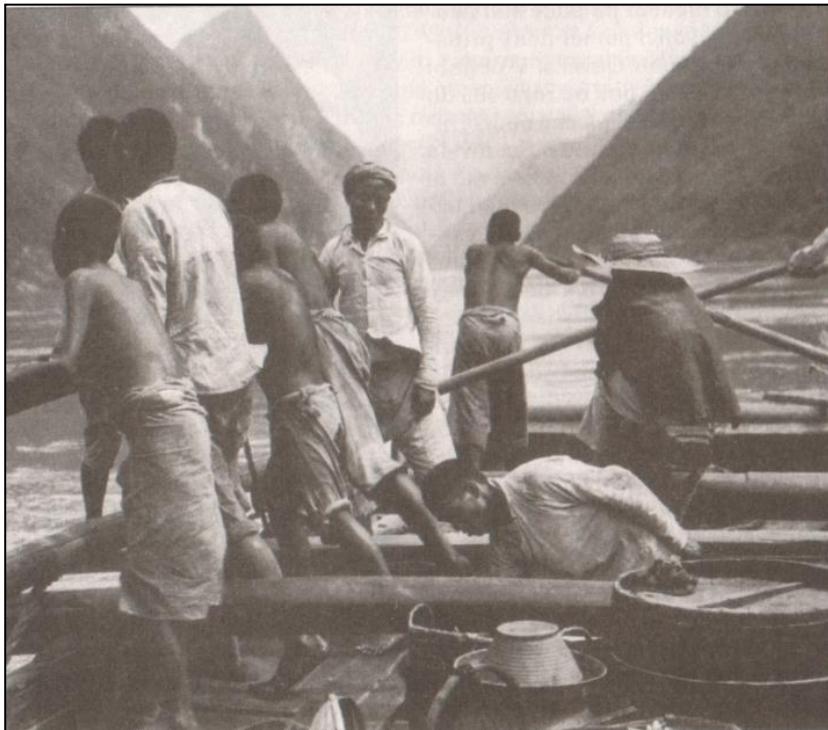
Dřevořez z císařského obrázkového alba éry Kchang-si – rolníci děkují bohům úrody za dobrou sklizeň

Dalším pozoruhodným údajem

naznačujícím těžký úděl čínských rolníků je skutečnost, že řada velkých čínských technických vynálezů jako je hedvábí, porcelán, průplavové zdymadlo, hodinový nepokoj, záďové kormidlo, knihtisk, stříelný prach, železný pluh, a všechny ostatní, které s takovou pečlivostí vyčíslil Joseph Needham a jeho spolupracovníci, se v zásadě vyčerpala do Sungů. Poté byly podobné vynálezy, které lidem šetřily práci, vzhledem k nadbytku pracovních sil již méně potřebné.

Kang Chao zaznamenává, že sedmdesát sedm zemědělských vynálezů (jako třeba vodní kolo s vědry pro zavlažování čili noria), uvedených v příručce z roku 1313, nebylo napříště do podobných publikací zahrnováno.

Další oporu pro toto tvrzení poskytují zemědělská domácí řemesla zabývající se výrobou hedvábí a čaje, nebo později tkaním bavlny. Je zvláštní, že po založení sungských měst Kchaj-feng a Su-čou se další velká města s více než milionem obyvatel objevila až v 19. století. Mohlo by to být snad částečně tím, že průmysl byl, jak to formuluje Chao, „ruralizován“, nebo jak říká Philip Huang,

Veslaři na řece Jang-c'. Konec 19.století.

„familizován“. Myslí se tím, že rukodělná výroba rolnických žen produkovala zboží levněji, než by to dokázaly motárny hedvábí nebo továrny ve městech. Vesnické ženy si mohly doma samy zřizovat nenápadné manufaktury pro výrobu všeho, co potřebovaly, včetně zboží na prodej, a pracovat za méně, než by jinak stačilo na živobytí.

Nebyl to ani tak projev zárodků kapitalismu, jako spíše obratnosti a důvtipu, s nímž si čínský rolník vylepšoval svůj mizivý výnos z nepatrného políčka. Rukodělné výrobky se daly prodat na místních trzích, které se rozšířily za Sungů a později, a dopomoci si tak k troše toho příjmu navíc. Vypovídá to o strašlivé bídě rolnických rodin, jež nutila vesnické ženy a děti dříť se do úmoru u tkalcovských stavů za mizivou odměnu, která nicméně i tak pomohla odvrátit hlad.

Jak se srovnávají záznamy o růstu čínské populace a výroby s doklady o „zbídačování“, totiž zhoršování životní úrovně přinejmenším v některých oblastech? Ekonomové stále ještě vedou o této anomálii spory. Svalovat všechnu vinu na „přelidněnost“ v Číně, kde se počet obyvatel za Mingů zdvojnásobil, a potom znovu zdvojnásobil za Čchingů, což bylo jen přípravou na další zdvojnásobení po roce 1949, se zdá být v očividném rozporu s fakty. Jádrem problému nicméně není otázka, zda se bylo schopno obyvatelstvo uživit a dále růst, ale zda bylo možno zachovat jeho všeobecnou životní úroveň.

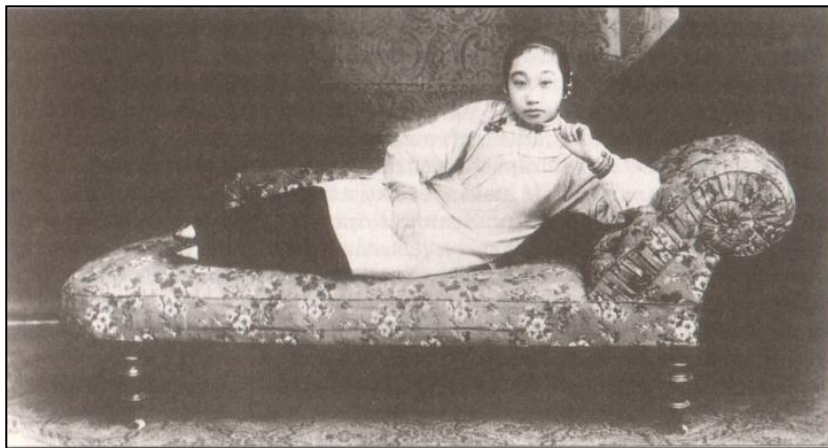
Z tohoto populačního tlaku vyplynulo na konci 19. století několik důsledků: stroje soupeřily v dopravě a průmyslu s levnou pracovní silou, a tak zdánlivě ohrožovaly lidem živobytí. Bída vedla k nedostatku kupní síly a omezovala trh pro zboží a výrobky. Nezáměr o mechanizaci a standardizaci ochromil konkurenční schopnost Číny, byť i jen jako dodavatele výrobků rukodělných řemesel - stačí se podívat na to, jak Indie vystřídala Čínu v pěstování a výrobě čaje a Japonsko dosáhlo dominantního postavení ve výrobě hedvábí.

Úbytek produktivity práce v zemědělství byl dále prohlouben umělým oslabováním ženské pracovní síly v důsledku zvyku svazování chodidel.

Porobení žen

Nízké postavení žen ve staré Číně se uvádí ve všech pojednáních o systému rodiny. Ale pouhé konstatování, že ženy se vdávaly do rodiny manžela, nevlastnily majetek a měly zřídka přístup ke vzdělání, nepodává pro dnešního zaneprázdněného čtenáře dostatečně výmluvný obraz. Mohli bychom to částečně napravit tím, že se zaměříme na velice příznačný zvyk svazování chodidel.

Když jsme se ženou ve třicátých letech žili čtyři roky v Peking, zarazily nás tři věci. Za prvé, nebyli jsme Číňané, ale v důsledku předchozího období cizího imperialistického pronikání jsme se těšili stejným privilegiím jako čínská vládnoucí elita. Policie nás nechávala na pokoji. Za druhé, pracovní síla byla tak dostupná a levná, že nejnadhlejší dopravou byla rikša s inteligentním lidským koněm mezi ojemí. Přidal, když jste mu řekli. Když začal z pobíhání a pocení se v mrazu kašlat krev, vždycky vám za sebe našel náhradu. Za třetí, všechny ženy od středního věku výš měly podvázaná chodidla a belhaly se nemotorně na svých pahýlech, jako kdyby měly amputovanou přední část chodidel. Během cestování po venkovských

Tzv. „zlaté lilie“, ženy v Číně od útlého věku podstupovaly krutou proceduru, aby tohoto „krásného“ znetvoření dosáhly.

oblastech pěti severočínských provincií jsme nikdy nenarazili na rolnickou ženu přes třicet, která by neměla svázaná chodidla. Všechny tři tyto nežádoucí jevy - zvláštní výsady cizinců, přebytek pracovních sil a ženy se svázanými chodidly - byly nedílnou součástí zdejší kultury.

Ve staré Číně byla žena především produktem a vlastnictvím své rodiny. Až do prvních desetiletí tohoto století se její podřízené postavení projevovalo, a současně dále prohlubovalo, zvykem podvazování chodidel. V Číně bylo toto téma vždycky naprosté tabu, takže o něm stěží nalezneme moderní čínské pojednání. Západní badatelé přirozeně přebírají čínské ohledy a jen málo z nich nachází zalíbení v praní špinavého prádla. Jenže svazování nohou ničilo život většině čínských žen po několik staletí a vedlo k takovým společenským a psychologickým důsledkům, jež si žádají historického zhodnocení. Nejzjevnější z nich byly ekonomická ztráty v důsledku ochromení fyzické a pracovní síly žen v zemědělství.

Především je třeba si uvědomit, že podvazovaná noha nepřestala růst. Prostě jen rostla deformovaně. Představte si, že byste byli dívkou, jež by měla po šest až deset dlouhých let - od pátého či osmého roku až do třinácti nebo do patnácti, tedy po celé dětství a v období dospívání - neustále ve dne v noci bez chvilky úlevy chodidla pevně ovázaná dlouhými pruhy látky tak, aby se zdeformovala do deseti čísel dlouhých „zlatých lilií“. Aby se chodidlo vytrvalým tlakem zúžilo, máte čtyři prsty kromě palce ohnuté pod špičku nohy. Kdybyste zkoušeli normálně chodit, kladli byste celou váhu těla na kosti prstů pod chodidlem. Něco takového však naštěstí stejně nemůžete udělat, protože zároveň vám obinadla stáhnou špičku a patu nohy dohromady. Pod tímto stálým tlakem se vám postupně láme klenba nártu a vystupuje nahoru tak, že váha těla spočívá jen na zadním okraji paty. Zlomením nártu se mění poloha špičky a paty nohy z horizontální na vertikální, až nakonec stojí proti sobě a do úzké mezery mezi nimi můžete vložit nějaký předmět, třeba stříbrný dolar.

Výsledkem je, že už nikdy nebudete běhat, a chodit budete jen s krajním vypětím na hranách pat. Ani stát nebudete moci pohodlně. Až přestanou nohy růst, bolest pomine, ale vy budete i nadále nosit obinadla, zčásti, aby se noha zpevnila, a zčásti proto, že vaše nohy jsou teď strašlivě znetvořené a nevhledné. Nechcete, aby je někdo viděl neobvázané.

Tato strašlivá bolest, kterou sami sobě působíte v letech, jež vás formují, vám teoreticky dává šanci dobře se vdát, a může tak rodině dopomoci k pěknému obnosu za nevěstu od rodiny ženicha. Dohazovači zdůrazňovali význam velikosti nohou. Vaše matka si to sama prodělala a teď vám pomáhá. Učí vás umění, jak nechat správně proudit krev, aby se zabránilo hnisání a vzniku gangrény, jak provádět manikúru prstů pod chodidlem, aby nehty neprorostly kůži, jak denně vyměňovat obinadla a při ovazování nohy zachovávat rovnoměrný tlak, jak předcházet mytím zápachu, jak masírováním nohou zmírňovat bolest v chodidlech, jak nosit pěkné malé stěvíčky, a tak dávat na odiv výsledek celého snažení a upoutávat pozornost mužů. Když se vdáte a doufáte, že porodíte syna, shledáte, že váš život sestává z větší části stejně jen z výkonu domácích povinností. Pokud jste náhodou služka a stojíte před svou paní, snad vás nechá opírat o zeď, aby stání tolik nebolelo. Do slova a do písmene nemůžete utéct. Krom jiného vám totiž atrofovaly málo užívané svaly a místo nohou máte jen toporné chůdy.

Kolem roku 1880 odhadovali misionáři z toho, co se doslechli, že podvazování nohou nepřetřije asi tak deset procent dívek. Značná část čínských dětí ovšem umírala tak jako tak. Nikdy nebudeme schopni něco takového kvantifikovat, ale existují důkazy, že dívky nemohly během prvních let podvazování spát, o pohybu a chození ani nemluvě. Některé kladly v noci nohy pod tělo své matky nebo na čelo postele, v obou případech proto, aby jim menší oběh krve tlumil bolesti.

V pozadí svazování nohou stál mužský sexuální fetiš, který zaznamenalo mnoho badatelů, ale zřídka kdo doopravdy zkoumal. Začalo zřejmě v desátém století u dvora. Howard Levy (1966) uvádí báseň od raně-sungského státníka a básníka Su Š' (Tung-pcho, 1036-1101):

Potřená parfémem, v lotosových šlápějích
Byť často tesklivá, zlehka cupitá
Tančí jak vítr, stop po sobě nezanechá
Další se kradmo pokusí zatančit v palácovém stylu
Avšak co vytrpí, když se jen snaží jít!
Pohleďte na ně, tak zázračně drobné ve tvých dlaních
Že popisu se vzpírají

Nejtypičtější na svazování nohou je to, že se tu čínské rolnické masy snažily napodobovat společenskou elitu. Mezi Mongoly, Mandžuy a dalšími národnostmi tento zvyk praktikován nebyl. Brojili proti němu mandžusťí císařové dynastie Čching, stejně jako ikonoklastičtí učenci. Ale mezi čínskými rolnickými ženami, jejichž údělem byla těžká práce, se svazování nohou široce rozmohlo. Dosud nebylo probádáno, kdy a kam až se tento zvyk rozšířil. Svazování nohou se zjevně udržovalo v některých oblastech, zatímco v jiných nikoli. Nicméně v 19. století se provozovalo všeobecně a jeho vliv byl patrný ještě ve třicátých letech našeho století.

Jaká byla psychologická a společenská, neřku-li ekonomická daň za svazování nohou? Vesnické ženy ji akceptovaly podobně jako porodní bolesti a žena s normálníma nohama jim byla k smíchu. Věřily snad mužské teorii, že svazováním nohou se posilují svaly, jež zvyšují potěšení manžela při souloži? Ztrácely tímto sebeprzněním sebedůvěru a sebeúctu? Vztahovali pravověrní konfuciánci i na ženy svou poučku o tom, že naše těla, za něž vděčíme rodičům, jsou

posvátná, a nelze tudíž připustit jejich mrzačení? Existují spory o tom, zda veliký propagátor neokonfucianismu Ču Si svazování nohou podporoval či nikoli. Rozhodně nebyl stoupencem osvobození žen. Mohla se nakonec žena s podvázanýma nohama cítit jinak než jako méněcenná? Jako oběť nemilosrdného osudu? Měla strach porušit konvence? Toto trauma se muselo stát, ať už vědomě či nevědomky, součástí osobnosti čínské ženy.

Svazování nohou bohužel nelze jakožto společenskou zvyklost studovat na komparativním základě. Nelze je dost dobře srovnávat s psychózami viktoriánských žen ze stahování těla do vosího pasu o nic více než se zvykem afrických žen protahovat si krky postupným přidáváním měděných kroužků. Snad by ho bylo možné v jistém směru přirovnat k ženské obřízce, praktikované v některých částech Afriky a prováděné ženami mezi sebou navzájem, avšak jako společenský nešvar postihnuvší stovky milionů žen je svazování nohou fenomén sám o sobě a výlučný aspekt čínské kultury. Jako takový nebývá zahrnut do obecných sociologických studií. Zvláštní ovšem je, že jeho existenci zatím sotva zaznamenávají sociální historikové v Číně, a to muži i ženy. Je to nejméně probádaný jev v čínské společnosti. Manželské poměry v celé své úžasné složitosti a nerovné postavení ženy vůbec byly rozebrány v brilantních pojednáních, nikoli však svazování nohou. Tato mezera je snad způsobena profesionální úchylnou sinologů, jakýmsi druhotným patriotismem či sinofilií, jež někdy vede jinak věcné a nekompromisní vědce k tomu, že se zdráhají vyslovit o předmětu svého studia cokoli nelichotivého.²

² Jako zářný příklad sentimentální sinofilie lze uvést můj článek ve *Foreign Affairs* z října 1972, kde jsem v určitých souvislostech označil maoistickou revoluci za „tu nejlepší věc“, která potkala čínský lid v průběhu mnoha staletí.

Ke společenskému nešvaru, z něhož se stane instituce, je nicméně třeba se postavit čelem, byť by byla vzpomínka na něj sebetrapnější. Zotročení Afričanů ve Spojených státech bylo a je vydatně zkoumáno z nejrůznějších úhlů. Svazování nohou v Číně by se nemělo zamést pod koberec. Je to historická skutečnost, jejímž příčinám a nepřímým důsledkům je nutné porozumět i v dnešní době.

Vnitřní obchod a jeho organizace

Rozmach čínského vnitřního obchodu, který provázal růst obyvatelstva, začal v zemědělství. Pěstování zemědělských produktů a venkovská rukodělná výroba na prodej začaly postupně zaplavovat obchodní tepny mezi makroregiony, a potom i mezi regiony navzájem. Surová bavlna ze severní Číny putovala po Velkém kanálu na jih do středisek textilní výroby na dolním toku Jang-c'. Oblast kolem Šanghaje se načas stala hlavním vývozcem bavlněné příze do Kuang-tungu. Specializované místní výrobky jako keramika z dílen v Ťing-te-čenu v provincii Ťiang-si se samozřejmě prodávaly ve všech směrech napříč regionálními hranicemi, zatímco dodávky čajových cihel ze střední Číny směřovaly na sever po řece Chan, aby byly směněny na čajových a koňských trzích v pohraničních oblastech Vnitřní Asie.

Mistrovská studie Williama T. Rowe (1984, 1989) o Chan-kchou v letech 1760-1890 podává jedinečnou ukázkou této komercializace. Kromě vodní dopravy v obou směrech po Jang-c' bylo Chan-kchou také křižovatkou říčního obchodu ze severozápadu po řece Chan dále na jih dolů po řece Siang přes celý Chu-nan až do

Obchod s umělými květinami, Kanton 1825-1830

Kantonu. Po této trase se mohla směňovat rýže za koření z jihovýchodní Asie. Ze S'-čchuanu přicházelo dolů po Jang-c' dřevo, rýže, a později opium a v opačném směru sůl ze solných polí na pobřeží severně od Šanghaje. Z fu'ienských kopců se dovážel nejlepší čaj. V 19. století se už v Číně značně rozvinul obchod mezi jednotlivými oblastmi a zároveň se z Kantonu a později ze Šanghaje a z Fu-čou ve větším množství exportovalo hedvábí a čaj do ciziny.

Tento růst vnitřního obchodu byl přirozeně provázen růstem tržních systémů. Vesničané navštěvovali své standardní trhy, jež byly zase jen nitkami sbíhajícími se do centrálních trhů na vyšší úrovni. Uvnitř těchto oblastí se pohybovali obchodní cestující a trhy poskytovaly odbyt pro výrobky rolnických rukodělných řemesel jako surové hedvábí či tkaniny, nádavkem k potravinám. Rozmach obchodu vedl k růstu trhových městysů (čen) vyhrazených pro obchod a průmysl, jež nebyly původně zřizovány jako administrativní střediska. Zvláště v deltě řeky Jang-c' začala být v těchto nově se rozvíjejících městech využívána práce pro rukodělné dílny na kapitalistickém základě. Městskou elitu tvořili obchodníci, zatímco právě vznikající volně se pohybující pracovní síla představovala skutečný proletariát, často organizovaný do pracovních čet řízených kontraktory. Stále více rolníků přenášelo svou pozornost ze zemědělství na rukodělná řemesla a další končili v rozvíjejícím se odvětví dopravy.

Pro růst obchodu byla již připravena rozsáhlá síť vodních cest. Jedním z ukazatelů růstu byl rozmach vodní dopravy na Jang-c' a jejích přítocích a také na moři podél pobřeží, obstarávaný různými typy čínských džunek. Ty převážely cukr původem z jihovýchodní Číny po trase z přístavů jako Šan-tchou (Swatow) a Sia-men (Amoy) do jižního Mandžuska, odkud se vracely s nákladem sójové drti, již se používalo na jihu jako hnojivo.

Dalším ukazatelem růstu bylo od konce 18. století rozšíření obchodních cechů, a zvláště rodáckých cechů jednotlivých provincií a okresů, totiž sdružení, poskytujících v jednotlivých provinčních centrech služby pro obchodníky původem ze stejného místa jinde v Číně. Rowe sleduje rozvoj cechovních organizací obstarávajících obchod s konkrétním druhem zboží jako čaj či textil a rodáckých cechů jako třeba sdružení ningpoských obchodníků v Chan-kchou. Tyto cechy, sloužící přespolním obchodníkům v mezioblastní směně, nabízely nejen takové vymoženosti jako cechovní síně pro schůzky

členů, ale mohly také poskytovat skladovací plochy a ubytovací prostory, svatyni patrona cechu, operní scénu, školu pro kandidáty zkoušek a snadné členství pro množství zájemců.

Cechy byly financovány ze vstupních poplatků a mohly také vlastnit nemovitosti a půdu, což jim přinášelo značné příjmy z nájmu. Mohly též získávat prostředky vydáváním dluhopisů. Vydávaly předpisy pro příslušná řemesla a bděly nad jejich dodržováním. Zapojovaly se do bojkotů, jež mohly i samy organizovat, stejně jako do urovnávání sporů. Spolu s tím, jak se konsolidovala hlavní odvětví výroby a řemesel, narůstaly i funkce a vliv jednotlivých cechů. S ohledem na veřejný, ale také svůj soukromý zájem udržovaly ve snadno zranitelném městě požární strážní věže a hasičské oddíly. V místním přístavu mohly mít připraveny záchranné čluny. Přispívaly na dobročinné účely a v době hladomoru financovaly polévky pro chudé. Vydřžovaly také strážníky dohlízející nad veřejným pořádkem. Udržovaly hlavní dopravní tepny, stavěly mosty nebo zdokonalovaly přísun vody. Projevovaly konfuciánský smysl pro veřejný zájem. Cechy se zkrátka staly městskými institucemi, schopnými organizovat milice či bojkot nebo urovnávat obchodní spory, aniž by ovšem byly pod přímou kontrolou místních úřadů.

Rozvoj obchodu vedl přirozeně ke zdokonalení finančních operací. Bankéři z Ning-po, kteří od konce 18. století dominovali bankovnímu sektoru v Šanghaji, ve snaze vyrovnávat ze dne na den své účty vypracovali systém, známý jako „převoditelný tael“. Banky v provincii Šan-si, vybudované rodinnými spolky ve městech podél řeky Fen, v samotném srdci někdejších říší dynastií Suej a Tchang, vyvinuly v průběhu 19. století způsob, jak převádět finanční obnosy prostřednictvím akreditivů a platebních příkazů vystavených na jejich pobočky v dalších městech, aby se vyhnuly převážení stříbrných slitků v konvojích s doprovodem na ochranu proti banditům. Rowe podává následující výčet inovací: „Směnky, depozitní účty, knižní

převody obnosů mezi vkladateli, dočasný úvěr při přečerpání konta a... sjednatelné a převoditelné úvěrové nástroje.“

Tento obdivuhodný rozmach obchodu v pozdně dynastickém období se naneštěstí odehrál v kontextu, který nutil jak rolníky, tak obchodníky setrvávat v nepříznivých poměrech, jež se ustavily dávno předtím a jež nebylo z jejich strany snadné prolomit. Komerencializace nebyla v pozdně dynastické Číně doprovázena industrializací podle západního vzoru, i když tu badatelé našli spoustu dokladů o existenci toho typu protoindustrializace, po němž v Evropě následovala industrializace. V jistých částech Číny, jako třeba v deltě řeky Jang-c', tak můžeme dokumentovat jevy jako vznik obchodních měst a obchodníků-podnikatelů řídících domácí rukodělnou výrobu na zbožním základě, či ustavení třídy námezdních dělníků čili proletariátu ve městech. Tyto jevy připomínající Evropu však byly jen povrchní ve srovnání s jistými dlouho přetrvávajícími podmínkami v čínském zemědělství: rolnické rodiny měly tak málo půdy, že se vedlejší a rukodělná výroba, zvláště při zpracování bavlny a hedvábí, stala nedílnou součástí jejich živobytí. Rolnická usedlost se tak sice komercializovala, to ano, ale jenom díky maximálnímu vkladu pracovní síly, daleko za hranicí snižujících se výnosů, při minimálním vkladu kapitálu. Oba příjmy jak ze zemědělské, tak i z rukodělné výroby byly nezbytné pro pouhé přežití rodiny. Výsledkem bylo, jak to formuluje Philip C. C. Huang (1990), že „hospodářství založená na práci za mzdu nemohla konkurovat rodinné zemědělské výrobě individuálních rolníků. V průmyslu nemohly dílny ve městech konkurovat levné domácí výrobě“ na venkově. Rolnické hospodářství bylo spjaté s involucí, tedy s růstem objemu výroby bez zvyšování produktivity práce na jednotku času. Za těchto podmínek ekonomické involuce nemohlo fungovat tržní hospodářství, jak o něm mluví Adam Smith. Předpoklady a očekávání ekonomů jako Smith a Marx, odvozené z evropských zkušeností, nestačí na vysvětlení empirických faktů, jež se nahromadily v Číně.

Třída obchodníků se sice rozrůstala co do počtu i vlivu, zůstala však i nadále vystavena svévolným zásahům úředníků, vymáhajících příspěvky při mimořádných situacích, jako povodně či vojenské operace, a také úplatky ve formě darů od držitelů licencí, monopolů a majetku vůbec. Průmyslové investice obchodníků zaostávaly za jejich investicemi do půdy a nemovitostí, které jim měly poskytovat ochranu začleněním do stále ještě dominantní třídy majitelů půdy a současně držitelů hodností ze státních zkoušek (džentry). S nástupem urbanizace podřízenost obchodníků úředníkům poněkud polevila, ale z úředního dohledu, ne-li přímo područí, se nikdy nevymanili.

Symbióza obchodníků a úředníků

Úředník držel obchodníka v šachu jako svého spojence, z jehož úsilí mohl kdykoli profitovat až do úplného oškubání, ať už v zájmu svém anebo státním. Etienne Balasz podotýká, že obchodní transakce podléhaly vždy dohledu a zdanění ze strany úředníků. Státní monopoly na základní komodity, jako byla ve starověku sůl a železo, anebo čaj, hedvábí, sůl a zápalky v dobách novějších, byly vyjádřením absolutních ekonomických prerogativ státu. Nemohla se ustavit žádná nezávislá třída obchodníků, jež by se snad chtěla přiživovat na těchto státních výsadách.

To bylo v praxi zajištěno úředním přehlížením práva na soukromé vlastnictví. Znamenalo to, že k ochraně každého velkého obchodního podniku bylo zapotřebí úřední blahovůle a záštity. Výsledkem bylo, že obchodníka pojily s úředníkem úzké společné zájmy. Oba mohli mít společný prospěch tam, kde žádný z nich nemohl uspět sám. Obchodníci, bankéři, makléři a podnikatelé všeho druhu tvořili proto třídu, napojenou v podřízeném postavení na byrokracii. Při směně a manipulaci se zbožím a kapitálem pomáhali úředníkům vymáhat nadhodnotu nejen z obchodu, ale i ze zemědělství.

V pozdně dynastickém období se obchodníci již těšili postavení, které odráželo význam bohatství v rostoucí ekonomice. Prostřednictvím nákupu půdy a oficiálních hodností ze státních zkoušek, jakož i sňatkem, se mohli začlenit mezi džentry. Na rozdíl od Evropy chyběl v Číně organizovaný zahraniční obchod, do něhož by mohli kupci investovat. Jak už jsme viděli, po celých dvě stě let za Mingů byl soukromý obchod se zahraničím úředně zakázán. Půda, byť méně výnosná než obchod, byla nicméně jistější, a tak zůstala hlavním cílem investic. Třída obchodníků produkovala vlastníky půdy daleko spíše než nezávislé obchodní kapitalisty.

Rozvoji kapitalismu bránil v předmoderní Číně také finanční systém. Úspory, představující akumulovaný kapitál, se vzhledem k možnosti vysokého úroku běžně investovaly do lichvy. Lichvářský úrok odrážel vysokou poptávku po penězích mezi rolníky v určitých obdobích, jednak k úhradě daní, jednak na živobytí do příští sklizně. Krátkodobé půjčky rolníkům se vyplatily více než dlouhodobý průmyslový úvěr. Výsledkem byla malá motivace k investování úspor do průmyslové výroby.

Kapitalismus se zkrátka v Číně nerozmohl proto, že obchodník si nikdy nevydobył postavení nezávislé na kontrole ze strany statkářské džentry a jejích představitelů v podobě byrokracie. Ve feudální Evropě se třída obchodníků a kupců vytvořila ve městech. Vládnoucí třída feudálních vlastníků půdy sídlila na svých panstvích na venkově, a evropská města se tak mohla rozvinout mimo feudální systém namísto toho, aby do něj byla začleněna. Středověcí měšťané si mohli vydobýt svou nezávislost proto, že jim nová města poskytovala separátní životní prostor, a také díky ochraně ze strany nové politické síly v osobě králů jednotlivých národních států. V Číně taková situace nenastala. Rané odbourání feudalismu a závislost císaře a jeho úředníků na místní džentry neponechávaly prostor pro politickou moc vně stávajícího řádu, k níž by se kupec mohl uchýlit pro zvláštní ochranu. Tato města obvykle zprvu vyrostla jako správní

centra. Hluboké propojení džentry s byrokracií ji táhlo do měst jakožto kulturních středisek, ale také opevněných útočišť proti banditům či bouřícím se rolníkům. Nejlepší zabezpečení džentry spočívalo nikoli v pouhém vlastnictví půdy, ale v propojení vlastnictví půdy s byrokratickými výsadami. Rodinné vlastnictví samo o sobě žádnou záruku neposkytovalo, ale ochrany se jim mohlo dostat od příslušníků úřednického stavu v řadách členů rodiny. Třída džentry, jako elitní vrstva v rolnickém hospodářství, tak spojovala svou bezpečnost s půdou a úřadem, a nikoli s obchodem a průmyslem. Džentry a úředníci už si společně dohlédli na to, aby měli kupce pod dohledem a aby jim pěkně přispívali do kasy a nevytvářeli si nějakou vlastní ekonomiku.

Soukromé podnikání se mohlo v pevném sevření zdanění státem volně rozvíjet v oblasti drobné zemědělské výroby, makléřství, či drobného obchodu, to však nebylo soukromé podnikání kapitalistického typu. Obdělával-li rolník půdu v soukromém držení s větší pílí, sklídila jeho vyšší přebytek pouze státní byrokracie prostřednictvím zdanění. Podobně byla byrokracie připravena vybrat jakýkoli případný přebytek od kupce či podnikatele v průmyslu. V historických záznamech je zmiňována řada kupců a obchodníků, ale zřídka jakožto třída s nějakým politickým vlivem. Růst obchodu byl pro vládců méně důležitý než uchování kontroly nad zemědělstvím. Mingové a Čchingové byli daleko více závislí na daních z půdy než na daních z obchodu.

V předmoderní Číně se u kupců projevovalo myšlení dosti odlišné od západního podnikatele, tolik vyzdvihovaného našimi klasickými ekonomy. Podle západního modelu prosperuje dobrý hospodář nejlépe tak, že vyrábí zboží a utrží ze své rozšiřující se výroby takový zisk, jaký je jen schopen v konkurenci na trhu získat. Ve staré Číně ale dobrý hospodář udělal nejlíp, když si zajistil větší podíl na tom, co již bylo vyrobeno. Motivace pro inovativní podnikání, pro získání trhu pro nové výrobky byla menší, než

motivace pro získání monopolu a kontroly nad existujícím trhem koupí úřední licence. Tradiční přístup byl nikoli vyvinout lepší pastičku na myši, ale zajistit si oficiální myši monopol.

Moderně smýšlející čínský podnikatel v pozdně dynastickém období musel rovněž zápolit s byrokratismem státních úředníků. Abychom uvedli čínský byrokratismus do západní perspektivy, připomeňme si nejdříve, že v roce 1800 byla velká pánev v povodí říčního systému Ohio-Mississippi-Missouri na středním Západě až na pár milionů Indiánů z větší části neobydlená, zatímco říční systém na Jang-c' živil přinejmenším dvě stě milionů lidí. Čína vynalezla byrokracii již dva tisíce let předtím, zatímco americká občansko správní legislativa se začala vytvářet hlavně v osmdesátých letech 19. století po volebním období prezidenta Granta a pouhých sto let před Ronaldem Reaganem. Během tohoto krátkého století se Amerika sotva začala seznamovat s byrokratickými úskalími, které jsou pro Čínu starou známou písničkou.

Státní úředníci byli zodpovědní za všechny veřejné záležitosti v oblasti své jurisdikce, ale nikoli za všechny veřejné fondy. Rozpočtové a účetní náležitosti byly rudimentární. Byrokracie žila z toho, čemu dnes říkáme systematizovaná korupce, jež někdy přecházela ve vydírání. Ta šla ruku v ruce se složitým systémem osobních známostí, jež musel každý úředník udržovat se svými nadřízenými, kolegy a podřízenými.

Nabízení, braní a vymáhání úplatků probíhalo bez velkých tajností formou zdvořilostí. Podřízení úředníci dávali svým nadřízeným při vyřizování služebních záležitostí nezbytné „dary“.

Čínský úředník vyslyší ženu obviněnou z prostituce. Autorem rytiny je W. Alexander, člen britského poselstva k čínskému císaři roku 1792.

Ale jako každá jiná cena v Číně byla i výše takové „pozornosti“ dána tím, jaký vztah se vytvořil mezi oběma zúčastněnými stranami. Systém úplatků nebyl o nic více sjednaný a předem známý než jakákoli jiná část každodenního vyjednávání a smlouvání, postupujícího život ve staré Číně. Extralegální obnosy, putující z ruky do ruky mezi státními úředníky, byly vyšší, ale svou podstatou se nijak nelišily od drobných poplatků, které vymáhala špatně placené domácí služebnictvo za jakoukoli finanční transakci.

Tento systém ždímání úplatků byl dále podporován nepotismem, tj. využíváním postavení k podpoře vlastní rodiny a

příbuzných, který poskytoval další argument pro budování osobních známostí v rozporu s veřejným zájmem. Povinnost vůči rodině, a zvláště synovská oddanost, byla konečně opěvována už v klasických textech jako nadřazená povinnosti vůči státu. Zájem císařského dvora v hlavním městě, vydržovaného příjmy z provincií, tak neustále kolidoval s rozmanitými soukromými zájmy každého z úředníků, který musel zabezpečit svoji rodinu a svoji další kariéru.

Vysoký úřad běžně znamenal bohatství. Když byl Che-šen, oblíbený ministr císaře Čchien-lunga, postaven roku 1799 Čchien-lungovým nástupcem před soud pro korupci a další zločiny, zjistilo se, že má jmění v hodnotě vyšší než dnešní miliarda dolarů - patrně historický rekord. Nechci tím říci, že bychom na Západě nějak zaostávali v umění korupce a rozkrádání, ale v Číně zůstala i v moderní době korupce mnohem déle uznávanou a tolerovanou součástí státní byrokracie, bez hany a bázně. To rozhodně nijak nepřispělo k rozvoji podnikání a kapitalismu.

Meze právního řádu

Je tak trochu paradox, že dynastická Čína měla rozvinutý právní řád, který nicméně nijak zvlášť neprospíval vzniku kapitalismu. Podle předmoderních měřítek byly čínské právní kodexy monumenty ve svém oboru. Velký tchangský kodex z 8. století i jeho nástupci z dynastií Sung, Jüan, Ming a Čching stále ještě čekají na důkladný rozbor. Na první evropské pozorovatele udělala čínská justice ohromný dojem. Teprve po moderních reformách právního a trestního řádu na Západě v 18. a 19. století začalo čínské právo vypadat „zaostale“.

Čínské pojetí práva se zásadně odlišovalo od právních koncepcí na Západě. Právo především nebylo považováno za nějaký vnější a kategorický prvek ve společnosti; neexistoval žádný „vyšší zákon“ daný lidstvu božským zjevením. Mojžíš dostal své zlaté desky na vrcholu hory, ale Konfucius prostě dedukoval z každodenní

zkušenosti bez pomoci nějakého božstva. Pro svá pravidla správného chování se nedovolával žádného metafyzického ospravedlnění. Řekl pouze, že vycházejí z morálního charakteru přírody a vesmíru samotného, že jsou z tohoto světa, a ne z nějakého jiného světa mimo lidské chápání. Z toho vyplývalo, že právní předpisy jsou pouze jedním z výrazů této mravnosti - vzory nebo příklady k následování, či pracovní zásady pro státní správu a dodržování obřadů. Takže porušení těchto zásad bylo spíše otázkou praktického prospěchu než náboženských principů. Zákony byly podřízeny morálce. Jejich ospravedlnění spočívalo v rozumu či obecné společenské zkušenosti, která zakládá dobré mravy. Tento systém se vyhnul nešťastné dualitě mezi literou zákona a imperativy běžné morálky, jež se vytvořila na Západě.

Čínské právo bylo hlavně trestním řádem jako nápravný prostředek pro nevychované a nepoučitelné. Bylo také právem administrativním a předepisovalo podrobnosti obřadů. Právní kodex částečně sestával z nahromaděných administrativních rozhodnutí. Téměř úplně šlo o veřejné právo, vztahující se k úředním postupům, manželství, dědictví a dalším záležitostem významným pro státní správu. Právo zabíralo relativně malou část veřejného života. Lidé se v zásadě vyhýbali soudním přím, při nichž mohli být žalující i obžalovaní vyslýcháni s použitím předepsaných forem mučení a každý musel platit poplatky pomocníkům v ja-menu. Okresní úředníci si najímali osobní právní tajemníky jako poradce; jinak zde neexistoval žádný právnícký stav, žádná třída soukromých právníků zastupujících strany. Justice byla státní institucí a přikláněla se vždy na stranu státu a společenského pořádku. Působila vertikálně, ze státu na jednotlivce, spíše nežli horizontálně k vypořádání sporů mezi jednotlivci navzájem.

V rámci své omezené sféry působnosti byl čchingský právní systém důmyslně organizovaný a fungoval, když už se jednou rozhoupal k činu, s notnou dávkou preciznosti. Hierarchie soudních

dvorů postupovala od ja-menu okresního úředníka výše přes prefekturu a provincii až do hlavního města, a nakonec, v případě trestu smrti, až k císaři, a ukládala tzv. pět trestů (bití lehkou a těžkou bambusovou holí, nucené práce, vyhnanství a smrt). O případech se podávalo hlášení nadřízeným, kteří je přezkoumávali. Strany se mohly odvolat. Okresní úředníci dostávali lhůty k zatčení zločinců a mohli být hnáni k zodpovědnosti a tvrdě trestáni za chybné rozsudky. Velký čchingský kodex obsahoval 436 hlavních zákonů a asi 1900 doplňkových zákonů a paragrafů, jež stanovovaly konkrétní tresty za konkrétní trestné činy. Úkolem okresního úředníka bylo vyhledat zákon nejvíce odpovídající danému případu. Mohl přitom následovat precedenty, anebo argumentovat analogickými případy, ale zákony se nevytvářely na základě vyřešených případů, a byť byly na pomoc úředníkům publikovány tisíce případů s nezávaznými komentáři, nevedlo to k vypracování zobecňujících zásad a doktrín. Zákony byly často protichůdné a jejich použitelnost sporná. Zákon prostě nebyl ve státě prvořadou ani univerzální instancí. Odvolávat se na literu zákona znamenalo ignorovat skutečnou mravní podstatu případu anebo uznat svou morální slabost.

Jedním z hlavních cílů tohoto právního řádu bylo udržet konfuciánskou hierarchii vztahů a společenský řád. Tresty za tentýž čin se proto lišily podle toho, v jakém byli jeho aktéři společenském, a zvláště příbuzenském vztahu. Nejodpornějším zločinem byla synovská neposlušnost. Syn, který jen udeřil svého otce, mohl být sťat, zatímco rodič, ubivší syna k smrti, zasloužil, byl-li vyprovokován synovou neposlušností, pouhých sto ran lehkou holí (podle zvyklosti představovalo „sto“ ran obvykle jenom čtyřicet), nebo mohl být vůbec zproštěn viny. Žena, která udeřila svého muže, dostala sto ran, zatímco muž byl za zbití ženy potrestán pouze tehdy, byla-li vážně poraněna. Mladý muž, jenž spílal svému strýci z otcovy strany, byl potrestán přísněji, než když spílal vnukovi bratra svého pradědečka. Podíl na smrti rodiče byla smrtelným zločinem, i když k

tomu došlo zcela neúmýslně. T. T. Ch'ü (1961) cituje následující čchingský případ: „Teng Feng-ta upadl při rvačce a jeho protivník spadl na něj. Posledně jmenovaný uchoпил kámen a Tengův syn se na něj vrhl s nožem ve strachu, že chce kamenem udeřit jeho otce. Protivník s kamenem se odvalil a nůž zasáhl Tengova otce do břicha tak, že ho zabil. Úřady usoudily, že Tengův syn chtěl zachránit otce. Předložily případ k posouzení císaři se žádostí, aby byl rozsudek zmírněn z ‚rozčtvrcení‘ na ‚okamžité stětí‘. Císař svolil.“ Za takovýmto rozhodnutím stála snaha zachovat rituální řád jakožto oporu řádu společenského. Trest byl nezbytnou rituální odplatou tam, kde byl narušen společenský řád.

Jedním slovem, zákon nebyl zvláštní a nezávislou entitou, jako je moderní právo v Americe, ale jen nástrojem státní správy jako takové. Z širšího hlediska konfuciánské filosofie, v níž byla vládnoucí třída vychována, byl zákon jen prostředkem v neustálém boji za zachování mravního řádu. Mnoho čínských úředníků mělo podle názoru Thomase Metzgera (1977) pocit, „že se nacházejí v klíčovém bodě na hranici mezi harmonií a chaosem.... Konfuciáni viděli společnost kolem sebe jako zkaženou a v takovém rozporu s ideály, že téměř vylučovala možnost nápravy“. Toto však byl morální problém. Těžko zde mohli hledat útěchu v pouhé liteře zákona.

Západním pozorovatelům v 19. století nejvíce vadilo, že čínský systém postrádal patřičné mechanismy na ochranu jednotlivce. Obviněný mohl být svévolně zatčen a vězněn bez omezení, byl předem pokládán za vinného, mohl být donucen, aby proti sobě svědčil při výslechu, a neměl nárok na právní poradu, ani velkou šanci na řádnou obhajobu. Jedinec nebyl nijak chráněn proti státu.

Portrét císaře Kchang-si ve studovně. Vzhledem ke znalostem klasických děl konfucianismu si získal pověst „vládce mudrce“.

Jelikož formální zákony sloužily hlavně zájmům státu, soukromé či civilní právo zůstávalo v tomto právním systému rozvinuté pouze neformálním způsobem. Urovnání konfliktů mezi lidmi se tudíž dosahovalo pomocí různých zvykových a neformálních cest. Spory, jež vznikaly z obchodních dohod, mohly urovnávat řemeslné či obchodní cechy. Rozepře mezi sousedy řešili vesničtí stařešinové, sousedská sdružení, anebo příslušníci džentry. Zvláště hlava širší rodiny (příbuzenstva) či klanu

se vedle dodržování náboženských obřadů uctívání předků, podporování škol pro děti příslušníků klanu a zprostředkování jejich sňatků starala ze všech sil, aby se nikdo z členů rodiny nedostal k soudu, a dohlížela proto, aby platili řádně daně, a urovnávala spory mezi nimi. Soudní systém byl konec konců součástí státu, který byl vždycky abstraktní a zůstával jen na povrchu, vysoko nad úroveň každodenního života ve vesnici. Většina sporů se proto řešila mimo právní řád za pomoci prostředníků a odvoláváním se na staré zvyky a místní veřejné mínění.

Nulový rozvoj čínského práva v tom smyslu, jak ho známe na Západě, byl zjevně spojen s nulovým rozvojem kapitalismu a nezávislé obchodní třídy ve staré Číně. Chybělo chápání podniku jako právnické osoby. Velké firmy byly rodinnou záležitostí. Obchodní

vztahy nebyly chladné neosobní záležitosti, ovládané zásadami práva a kontraktů ve světě mimo domov a rodinu. Obchod a podnikání byly součástí celé pavučiny přátelských svazků, příbuzenských závazků a osobních vztahů, na nichž spočíval život v Číně. Ve staré Číně se náležitý průchod práva, posvátnost kontraktu a svoboda soukromého podnikání nikdy nestaly tou svatou trojicí jako na kapitalistickém Západě.

Soukromé kapitalistické podnikání, nezávislé na byrokracií, a státní podpora průmyslu nikdy nehrály v Číně 19. století hlavní roli. Nemůžeme se ubránit dojmu, že kolem roku 1750 měla předindustriální společnost v Číně a v Evropě mnoho společného; ve skutečnosti se zřejmě napohled podobaly jedna druhé mnohem více než západním státům, které se v 19. století vynořily zcela transformované průmyslovou revolucí. Musíme si však uvědomit, že tato vnější podoba je jen povrchní. Pod povrchem se skrývaly veliké rozdíly ve společenské struktuře, kultuře a myšlenkách, jak se později ukázalo v 19. století.

9

NEPOKOJE NA HRANICÍCH A
OTEVŘENÍ ČÍNY**Slabost státního vedení**

O tom, zda Čínu otevřely britské dělové čluny, nebo se otevřela sama od sebe, už se dnes nevedou žádné velké spory. Růst obyvatelstva a rozvoj zahraničního obchodu posouvaly Čínu směrem k většímu kontaktu s okolním světem. Tento trend podnítil a uspišil vzpoury a nepokoje na vnitřních i vnějších hranicích. To hlavní, čeho

Jedenáctý měsíc roku. Vesničané, kteří celý rok pilně pracovali, užívají zaslouženého odpočinku při čišce vína v teplém domě. Lenoši chodí po žebrotě. Pin-feng kuang-i, ilustrovaný mravoličný spisek z 18. století

bylo v takových chvílích zapotřebí pro industrializaci opozdílů jako bylo Japonsko či Rusko, bylo státní vedení. V Číně 19. století byla však bohužel vláda stále slabší a stále víc krátkozraká, a to právě, když bylo nejvíce třeba síly a prozíravosti.

Na konci 18. století násobil populační tlak nebezpečí katastrof, jako jsou záplavy, sucho, hladomory a epidemie. Ty pak zase stavěly rozvrzanou mašinérii čchingské vlády před problémy, jimž nebyla s to čelit: likvidaci povodní,

pomoc obyvatelstvu při hladomorech, stále větší hlad po daních a stále větší neschopnost je vybrat. Tento problém názorně ilustruje studie Pierre-Etienne Willa (1990) o nouzových opatřeních při hladomorech. Ještě ve středním období dynastie Čching udržovaly úřady vyrovnávací zásoby obilí, bojovaly proti zvyšování cen, vyhodnocovaly rozsah hladomorů, přesouvaly do postižených oblastí zásoby obilí z jiných provincií a dohlížely na jeho řádnou distribuci. Ale v 19. století, kdy se počet obyvatel zdvojnásobil, se tento úřední systém zhroutil, a veřejnou funkci pomoci při hladomorech na sebe museli stále častěji brát manažeři z řad statkářské džentry. Tato slabost kombinovaná s demoralizací a prospěchářstvím úřadů oslabovala výkonnost a prestiž státního aparátu, a 19. století se tak stalo dlouhou historií dynastického úpadku.

V jeho průběhu vévodily Číně tři motivy - vnitřní povstání, cizí intervence a snaha vládnoucí vrstvy udržet obojí pod kontrolou a zachovat si moc (tabulka č. IV).

Vzhledem k tomu, že snahy o povstání, invaze a politickou kontrolu se potom ještě zvýšily ve 20. století, podává tato kapitola jen předzvěst dalších pohrom a výdobytků v dobách nedávných.

Nové studie změnily náš pohled na imperialismus v Číně. Hobsonova-Leninova teze z přelomu století zdůrazňovala nepříznivé hospodářské důsledky pronikání zahraničních výrobců, kteří ničili živobytí domácím řemeslům, a zahraničního finančního kapitálu, jenž ožebračoval místní vlády. Novější bádání vedlo k méně strohé ekonomické analýze - zahraniční obchod, investice a nové technologie někdy také místní rozvoj a technický pokrok podněcovaly.

TABULKA Č. IV UDÁLOSTI V ČÍNĚ 1796-1901

Vnitřní povstání	Vnější intervence	Reakce úřadů a vyšších vrstev
Bílý lotos 1796-1804	Turkestán 1826-1835 Anglo-čínská opiová válka 1839-1842	Rostoucí militarizace pod vedením místní elity
Povstání Tchaj- pchingů 1851-1864		Potlačování povstání
Povstání Nien 1853-1868	Anglo-francouzská intervence 1856-1860	
Povstání čínských muslimů na JZ 1855-1873 a SZ 1862-1873		Čchingská restaurace asi 1861-1876
		Politika sebeuposilování 1861-1894
	Francouzská intervence 1883- 1885 Čínsko-japonská válka 1894-1895 Imperialistické pronikání 1898	Reformní hnutí 1895-1898
Boxerské povstání 1898-1901	Boxerská válka 1900	Čchingské reformy 1901-1911

Dnešní historikové spíše podtrhují společenský rozklad a psychologickou demoralizaci, způsobenou cizím imperialismem. V tomto smyslu se důsledky dlouhodobé cizí intervence v Číně projevily jako pohroma takových rozměrů, že ji ani dnes nejsme schopni plně vylíčit. Zavádění novinek, jako křesťanské misie, západní vzdělání a cizí investice, se ukázalo jako dvojsečné: z našeho dlouhodobého pohledu zvenčí mohly často vypadat jako krok vpřed, avšak současně byly často nanejvýš destruktivní pro tehdejší kvalitu života v Číně. V sázce byl celý způsob života, celá civilizace v měřítku přesahujícím ekonomiku či psychologii imperialismu.

Abychom byli spravedliví, domnívám se, že „imperialismus“ se stal podobně jako „feudalismus“ příliš libovolně užívaným termínem, přespříliš širokým, než aby ho bylo možno jako takový přijmout či odmítnout, termínem, který je užitečnější jako adjektivum charakterizující konkrétní jevy a situace. Potíže Číny v 19. století začaly na každý pád vnitřními povstáními, a nikoli cizí intervencí.

Prohlubující se slabost čchingské vlády názorně demonstrovala její počáteční neschopnost potlačit domácí povstání na konci panování císaře Čchien-lunga. Následovaly další, menší rebelie. Mandžuoové prokázali své schopnosti při potlačování domácích vzbouřenců v S'-čchuanu a Sin-t'iangu, avšak stejný postup, uplatněný proti rebelům ze Západu v Kantonu, vedl k naprosté katastrofě. Podíváme se proto nejprve na problém domácích povstání, a teprve potom na síly, které rozdmýchávaly vzpouru v zahraničním obchodě.

Povstání Bílého lotosu 1796-1804

Na venkově představovaly lidská síla a zdroje potravin pilíře války, jež bylo možno teoreticky mobilizovat ke svržení panující dynastie. Proto musely někdy společenství jako Společnost bílého lotosu, náboženská sekta, jejíž historie sahala zpět až do doby Mongolů, působit z opatrnosti v tajnosti. Při mobilizaci stoupenců vzbuzovala Společnost bílého lotosu naděje zbídačených rolníků nejrukbnějšími sliby: že na zem sestoupí Buddha Majtréja, že bude obnovena dynastie Ming a že je možné vyhnout se v tomto životě pohromám, nemocem a všem utrpení, a v tom příštím si zajistit věčnou blaženost. Koncem 18. století se tato sekta rozšířila v pohraniční oblasti, kde se stýkají provincie Chu-pej, S'-čchuan a Šen-si, v kraji na sever od říčních soutěsek na Jang-c' a na horním toku řeky Chan. Tato hornatá oblast, pro zemědělství nepřilíš příznivá, představovala vnitřní pohraničí, teprve nedlouho předtím otevřené k osidlování pod oficiální záštitou čchingské vlády. Příchod chudých osadníků, přestože oficiálně podporovaný, nebyl provázen odpovídajícím rozvojem státní správy, jež by nad nimi dohlížela. Osadníci žili ve společenstvích na hranici přežití a měli sklon brát zákon do vlastních rukou. Vůdcové sekty Bílého lotosu navíc brzy zvýšili přitažlivost svého učení o prvek rasového odporu proti Mandžům.

Povstání vypuklo roku 1796 jako protest proti způsobu vymáhání daní drobnými výběřčími. I když se místní císařské vojenské posádce dařilo likvidovat postupně jednotlivá menší povstání, ihned propukala další v takovém počtu, že se vymykala kontrole. Obyvatelstvo již předtím organizovalo vlastní oddíly k sebeobraně proti původnímu obyvatelstvu na jihu a nashromáždilo zbraně a potraviny. Během povstání mohly ozbrojené skupiny ustoupit do snadno hájitelných pevnůstek v horách dřívě, než dorazily císařské síly. Císařskou armádu ochromila systematická korupce, umožněná senilitou stárnoucího císaře Čchien-lunga. Chyběly jí

zásoby, morálka a motivace, stejně jako rázné velení. Obě strany namísto válčení deptaly místní obyvatelstvo.

Povstání sekty Bílého lotosu bylo potlačeno teprve, když se po smrti císaře Čchien-lunga v roce 1799 ujal moci císař Ťia-čching, který podporoval rázné mandžuské velitele. Těm se podařilo zkrotit povstání tak, že na jedné straně vytrvale pronásledovali rebely, a na druhé straně upevňovali svou kontrolu nad obyvatelstvem a zdroji potravin v oblasti. Na prvním místě zmobilizovali Čchingové vesničany k budování několika set ohrazených táborů, do nichž bylo možno soustředit místní rolnictvo. Tyto ohrazené vesnice pak bránila proti povstalcům nově vytvořená místní milice, do níž se nyní dali snáze naverbovat místní muži, připravení rozvratem venkova o práci i možnost obživy. Tak se obyvatelstvo navrátilo pod císařskou kontrolu. Místní milice byla potom také vycvičena k účasti na vyhlazovacích kampaních proti povstalcům. Současně se přistupovalo smířlivě k těm, kteří se nechali povstalcem zlákat do svých řad, aby se dosáhlo jejich kapitulace, a byla přijata další opatření, aby se uprchlíkům napříště zamezilo v opětovném vstupu do oddílů vzbouřenců. Tato kombinace síly, shovívavosti a administrativních opatření postupně připravila povstalce o nové rekruty a zdroje potravin.

Politika „zpevňování zdí a pročišťování venkova“ nakonec podlomila sílu povstání, a to kolem roku 1804 zvolna odeznělo. Avšak jeho dozvuky byly pro panující dynastii nanejvýš destruktivní. Císařský režim přišlo zhruba na částku, která se rovnala pětiletým státním příjmům (200 milionů uncí stříbra). Co horšího, zničilo pověst o neporazitelnosti mandžuských korouhví. Ukázalo se, že z oddílů místní milice, jsou-li řádně vycvičeny, se stanou profesionální vojáci, bojechtiví a nebezpeční, a bylo třeba vynaložit značné úsilí, aby jim byly zase odebrány zbraně.

Roku 1813 zorganizovala sekta Osmi trigramů, jakási odnož Bílého lotosu, povstání v jednom severočínském okrese, a dokonce vyslala skupinu, aby se pokusila dobýt Zakázané město v Pekingu. I když bylo toto povstání brzy potlačeno, Susan Naquinová (1976) dospívá k závěru, že během něj zahynulo na sedmdesát tisíc lidí.

Neklid rolnických povstání na začátku 19. století nevěstil sám o sobě nic dobrého, avšak současně se stejně neblahá situace vyvíjela také v čínských námořních vztazích. I tady byli posly špatných zpráv sami Číňané, a nikoli cizinci, a sice Číňané, kteří se navzdory mingským a raně čchingským zákazům odebrali do ciziny. Jedním slovem, přehlížená větev čínského národa, kterou nazýváme přímořská Čína, se právě měla stát důležitou silou v čínských dějinách.

Přímořská Čína: původ a počátky zahraničních Číňanů

Kontrast mezi přímořskou a vnitrozemskou Čínou byl skoro tak velký, jako mezi Čínou a Vnitřní Asií. Jen málo kronikářů s klasickým vzděláním se při svém zaměření na státní správu někdy vydávalo na moře. Čínští mořeplavci neseписovali paměti. Na moři, na rozdíl od stepí, se neskrývali žádní soupeři v boji o moc, a tak mu byla v čínských dějinách věnována jen malá pozornost. Ale čínský živel měl od samého počátku také svou přímořskou větev, jež byla podobná i protikladná jeho větvi středoasijské.

Když se vypravíme z čínské pevniny k moři, narazíme na zásadní zeměpisný jev, známý jako monsun, sezónní vítr, vanoucí v létě od rovníku na sever a v zimě naopak na jih. Tyto monsuny se daly předvídat s daleko větší pravidelností, nežli déšť, na němž záviselo zemědělství v severní Číně. Mořeplavectví se proto vyvinulo již v neolitických dobách dávno před psanými dějinami, což vysvětluje existenci neolitických nalezišť pevninského typu na Tchajwanu. Díky monsunům nebyly plavby na tento ostrov a zase zpátky nijak obtížné, i když byly přerušovány letními tajfuny.

O mnoho tisíciletí později umožnila spolehlivost námořní dopravy začlenění oblasti Kantonu (Kuang-tungu) a severního Vietnamu v období dynastií Čchin a Chan do prvního sjednoceného čínského impéria. Samotný přístup do této oblasti po souši, po burlackých stezkách podél řek a převlecích mezi nimi, by nikdy nestačil na přísun dostatečných sil k jejímu ovládnutí. Zásadní význam pro tyto rané říšské výboje do nejjihnější Číny měli početní a zkušení mořeplavci. Přesvědčivým důkazem je model pohřební lodi z dynastie Chan nalezený v Kantonu, který má středové kormidlo na zádi - klíčový vynález navigační techniky, jenž se v Evropě objevil až o tisíc let později. To dostatečně vypovídá o důmyslnosti rané čínské námořní navigace.

Vzhledem k této obratnosti v mořelavectví nám připadá zvláštní, že prvními dálkovými a mezinárodními obchodníky v jihočínských přístavech byli Arabové. Po vzniku islámu v Arábii v 7. století se muslimští mořeplavci a dobyvatelé pustili všemi směry, což si měla brzy uvědomit středověká Evropa.

Čtenářům, kteří snad zameškali na hodinách dějepisu výklad o islámu, bychom mohli připomenout, že toto náboženství založil roku 622 prorok Mohamed v Medíně. Jeho stoupenci, zvaní muslimové, věřili v jednoho boha, Alláha, v učení Mohamedovy knihy, Koránu, v boží předurčenost a ve vzkříšení o božím soudu. Jejich přísný režim pěti modliteb denně k utvrzení ve víře, spolu s dalšími povinnostmi jako pout' do Mekky, Mohamedova rodiště, je připravily na vedení svaté války proti nevěřícím. Když k tomu připočteme arabský talent pro obchod a mořelavectví, poháněla je jejich víra v rozpínavosti a vytváření diaspory do všech stran.

Muslimské síly brzy dobyly Sýrii, Persii, Irák a Egypt. Přes vnitřní rozbroje a povstání se zmocnily severní Afriky a Španělska a vpadly i do jižní Francie, než byly roku 732 poraženy. Mezitím se na východě zmocnily Afghánistánu, údolí dolního Indu v severozápadní

Indii a obchodních středisek ve Střední Asii, Bucharu a Samarkandu. Důležitější nežli kaleidoskop střídání vládců a válek bylo, že se muslimská města od Bagdádu po Bucharu stala středisky pokroku ve vědě a umění.

Do 10. století vytvořily dobyté muslimské státy souvislý pás podél námořních cest od Středomoří po Indický oceán, což umožnilo námořní obchod, kterým proudilo koření jako pepř, muškát a skořice z místa svého původu na ostrovech v Zadní Indii až do Alexandrie a dále na evropský trh. Tento obchod kořením, který nakonec přispěl k motivaci pro evropskou expanzi na Dálný východ, dorazil mnohem dříve a daleko snáze do Číny, kde bylo koření rovněž ceněno jako prostředek pro uchovávání potravy tam, kde ji nebylo možno zmrazit. Rozsáhlé kontakty mezi muslimským světem a Čínou za Mongolů probíhaly jak po zemi po Hedvábné stezce přes Střední Asii, tak po moři přes přístavy na čínském pobřeží. Celou tuto záležitost komplikovala skutečnost, že uvnitř muslimského světa se k Arabům v proměnlivé sestavě muslimských států a jejich vzájemného soupeření přidali ještě Peršané, Turci a zčásti také Indové. Na pozadí těchto událostí si můžeme představit celá hejna čínských obchodních džunek, poskytujících na dobře zavedených trasách podél pobřeží distribuční síť pro dálkový muslimský obchod ve velkých čínských přístavech v provincii Fu-tien jako bylo Čchüan-čou (arabsky Zajton).

I když arabští obchodníci přišli do Číny jako první, čínské džunky začaly nejméně od 10. století obchodovat v přístavech na pobřeží poloostrovů jihovýchodní Asie a ostrovů v Zadní Indii. Dokonce již před dynastií Tchang najdeme v dynastických análech stále častější zmínky o obchodě s jihovýchodní Asií. V době Čeng Cheho výprav v letech 1405-1433 se již čínské zboží objevovalo na tržištích po celé jihovýchodní i jižní Asii, a dokonce na východoafrickém pobřeží (mapa č. 17). Asi tucet malých státeků, jež podle úředních záznamů z roku 1589 posílaly tribut k mingskému

dvoru, tvořily převážně přístavy, sloužící jako zastávka na dvou obchodních trasách do Zadní Indie, z nichž první vedla dolů podél malajského pobřeží do Malacké úžiny, a druhá přes Filipíny a ostrovní království Sulu. Čínští obchodníci si v těchto přístavech přirozeně zřizovali své agenty a další spojky, a tak zde začaly vyrůstat komunity zahraničních Číňanů. Roku 1818 už byly přístavy na Malajském poloostrově jako Ligor, Sungora, Patani, Trengganu, Pahang a Jahore uvedeny v záznamech čínské vlády realističtěji jako „netributární obchodní země“, čili místa často navštěvovaná čínskými obchodníky, která neodváděla Pekingů žádné tributy. Tato předem nastavená společnost čínských obchodníků tu byla již v době, kdy začali v 16. století do východní Asie pronikat Portugalci a Španělé.

Wang Gungwu (1991) připomíná, že tyto komunity dočasných čínských přistěhovalců v cizině stály mimo kontrolu čínské vlády. Jejich růst nebyl čínskou císařskou vládou nijak povzbuzován, ba dokonce ani mlčky schvalován. Zatímco v Číně samotné nepřipustila místní elita, statkářská džentry, vznik kupeckého podhoubí srovnatelný s Japonskem či Evropou 16. století, zahraniční Číňané v jihovýchodní Asii podléhali úplně jiným společenským a úředním omezením. Často byli schopni akumulovat kapitál a stát se podnikateli s vlastním životním stylem, ochotnými podstupovat obchodní rizika. Jejich rodinné podniky v britských, holandských a francouzských koloniálních državách (Barmě, Malajsii, Zadní Indii a Indočíně) obratně těžily z vlády evropského zákona. V Bangkoku a Manile získávali Číňané společenské postavení sňatky s místními patricijí. Dobročinnost a okázalý blahobyt byly v zámoří méně užitečné než v Číně, a naopak místní vládcům projevovali více porozumění pro hospodářský rozvoj.

Společenské postavení a funkce zahraničních Číňanů v jihovýchodní Asii kuriózně poněkud připomínaly místní džentry v Číně, neboť se nacházeli někde na půl cesty mezi evropskými vládci a místními vesničany. Číňané se stávali prostředníky, napomáhajícími

při výběru daní a udržování komunálních služeb jako přívozy, mosty a bazary. V zásadě plnili v místních komunitách funkci stabilizujícího prvku, příliš nepočtení, než aby usilovali o moc, zainteresovaní pouze na zisku z poskytovaných služeb a z místního obchodu.

Poučný je příklad Číňanů v Manile. Když dorazili na Filipíny v šedesátých letech 16. století ve větším počtu Španělé a začali zde budovat kolonii založenou na křesťanském učení a filipínské pracovní síle obdělávající plantáže, cítili se ohroženi zhroucením mingského zákazu námořního obchodu a rozmachem japonských námořních dobrodruhů napojených na čínské pobřežní piráty. Mingský zákaz čínského námořního obchodu, již dlouho pro smích králíkům, byl konečně zrušen roku 1567. Když začali Španělé budovat své hlavní město v Manile, žilo tu všeho všudy nějakých sto padesát Číňanů. Do roku 1600 vzrostl jejich počet na dvacet pět tisíc osob, které obývaly zvlášť vyhrazenou část Manily. (Čínští křesťanští konvertité tomuto omezení nepodléhali.) Začali zde tedy vznikat dvě čínské komunity - první tvořili více méně krátkodobí přistěhovalci, kteří obstarávali všechny obchody a řemesla v čínské čtvrti, a druhou křesťanští mesticové, kteří se měli stát filipínskými vůdci částečně čínského původu.

Zahraniční Číňané vytvářeli na ochranu svých zájmů různá bratrstva a tajné společnosti, a také cechy s nezbytnými chrámy Boha války a bohatství Kuan-tiho a Císařovny nebes Tchien-chou k zajištění obchodního úspěchu. Jejich obchod nebyl ovládán velkými společnostmi schopnými investovat a řídit zahraniční transakce v moderním smyslu. Trvanlivé a výkonné námořní džunky, jež tento obchod obstarávaly, byly v soukromých rukou a jejich náklad byl většinou majetkem jednotlivců nebo rodinných obchodních firem. Mnoho Číňanů si rychle osvojilo evropskou komerční techniku své doby.

Postupem času se čínské obchodní komunity v zahraničí staly aktivním vnějším předvojem přímořské Číny, který stál v protikladu k selskému stylu říše Mingů a Čchingů na pevnině. Přímořská Čína vyrostla na skromných základech z dávných dob v přístavech, kde se říční doprava z vnitrozemí stýkala s námořními plavidly z čínských enkláv v cizině. Leonard Blusse (1986) uvádí, že i přes oficiální zákaz námořního obchodu s cizinou obchodovalo za Mingů a raných Čchingů s jihovýchodní Asií každoročně na sto velkých čínských džunek. Tito kupci byli připraveni rozšiřovat svůj mezinárodní obchod tak, jak to dovolovala situace. Jejich hlavní baštou na čínském pobřeží byl přístav Sia-men (Amoy) ve Fu-ťien, kde na rozdíl od nedalekého Čchüan-čou a Fu-čou nesídlil úřední dozor nad obchodní lodní dopravou (š'-po-s').

Evropské obchodní společnosti a kantonský obchod

Růst přímořské Číny urychlil námořní obchod s Evropou. Východoindické společnosti, založené kolem roku 1600 Brity a Holanďany, byly mocné korporace, jež akumulovaly kapitál od investorů do svých akcií, a byly svými národními panovníky zmocněny k monopolnímu obchodu a správě teritorií v zámoří. Tyto mohutné motory obchodní expanze daly vzniknout Britské Indii a Holandské Zadní Indii. Britové rozvinuli čilý obchod s Čínou, založený na vývozu čaje, hedvábí a porcelánu a dovozu stříbra, vlněných tkanin, a nakonec opia z Indie. Zprvu využívali služeb lodivodů z čínských džunek a jejich námořních tras. Číňané a cizinci aktivní v mezinárodním obchodu vytvořili na základě obchodních svazků společenství, v němž docházelo k prvnímu setkávání Číny se Západem v moderní době.

Sia-men byl sice hlavním centrem čínského obchodního spojení s jihovýchodní Asií a s přístavy dále na sever podél čínského pobřeží, ale po roce 1759 se stal jediným přístavem otevřeným pro Evropany Kanton (Kuang-čou). Kantonský obchod, jak vešel ve známost na Západě, byl organizován typicky čínským způsobem:

Kanton na konci 19. století

vláda pověřila skupinu čínských obchodnických rodin, aby se staly prostředníky dohlížejícími nad zahraničními kupci. Zodpovědnost za každou západní loď převzala jedna čínská firma, jež vystupovala jako její obchodní dohlížitel neboli garant. Tito garanti společně tvořili cech zvaný kohong (hong zde znamená obchodní firmu), vykonávající rozkazy císařem zvláště jmenovaného superintendanta námořních cel pro oblast provincie Kuang-tung. Tento úředník, obvykle z Úřadu pro záležitosti císařského domu při Vnitřním dvoru v Pekingu, byl mezi cizinci znám jako hoppo. Úkolem kohongu a hoppa bylo zdaňovat cizí dovoz, a zvláště vyvážený čaj a hedvábí.

Britská Východoindická společnost zapadala do tohoto zvláštního „kantonského systému“ až do roku 1834, kdy ztratila královskou chartu na monopol britského obchodu s Čínou. Její lodní zmocněnec, vysílaný správní radou Východoindické společnosti z Londýna, se během obchodní sezóny od října do března zdržoval v přepychové britské faktorii (obchodním středisku a rezidenci) na břehu řeky za velkým provinčním hlavním městem Kantonem. Mimo sezónu, od dubna do září, se stahoval dolů po řece do Macaa, portugalské kolonie na pobřeží.

Hoppové často vymáhali z obchodníků v kohongu zvláštní platby na nejrůznější potřeby státu, a čínští kupci tak často neměli dostatečný kapitál na nákup nákladu čaje a hedvábí pro loď Východoindické společnosti, jak je k tomu vázala smlouva. Často se tudíž u Britů zadlužovali. Když pak kvůli odvodům dávek úřadům nemohli dluhy splatit, nebo dokonce zbankrotovali, vedlo to k britským stížnostem na systém cechovního monopolu. Nedostatek investičních fondů na nákup nákladu čaje a hedvábí pro Anglii tak představoval pro Společnost neustálý problém.

Dalším faktorem v obchodu mezi Čínou a cizinou bylo to, že do Číny proudilo v 16. a 17. století bez ustání stříbro, hlavně z Japonska a obou amerických kontinentů. Odhaduje se, že ročně plynulo do čínského vnitřního oběhu až deset milionů dolarů ve stříbře. Stejně jako v Evropě, vedl i zde přísun stříbra k růstu cen, vyšší ražbě peněz a rozvoji obchodu. V polovině 17. století vedla nicméně souhra událostí v Japonsku, ve Španělsku a v Číně k jevu, označovanému někdy jako „krize 17. století“, který snížil dovoz stříbra do Číny. Důsledky, jako náhlé zhroucení cen, byly katastrofální. Tímto způsobem byla Čína zatažena do světa mezinárodní obchodu dávno předtím, než si to sama uvědomila.

Zahraniční obchod sehrál v pozdně dynastickém období podřízenou, avšak důležitou roli jako zdroj přísunu stříbra z ciziny a

jako trh povzbuzující výrobu na export. Podle jednoho odhadu skupovala britská Východoindická společnost na vrcholu své působnosti po roce 1759, a zvláště po odstranění konkurence evropských pašeráků zavedením zákona Commutation Act roku 1784, jímž se snižovaly celní poplatky vybírané v Anglii, až sedminu všeho čaje na čínském trhu.

Jakási předzvěst budoucnosti Číny se projevila roku 1793, kdy vyslala britská Východoindická společnost, jež měla vládnout Indii až do roku 1858, diplomatickou misi do Číny. V jejím čele stál lord George Macartney, který si s sebou vezl vědce a umělce ve stočlenném doprovodu na válečném plavidle s šestašedesáti děly a dvou doprovodných plavidlech naložených vzorky britské výrobní techniky, jež čchingský dvůr promptně označil za „tribut z Anglie“. Průmyslová revoluce nabírala obrátky, ale stárnoucí císař Čchienlung o tom neměl ani tušení. Britské požadavky větších obchodních příležitostí na základě veřejně vyhlášených cel a zřízení diplomatického zastoupení v Pekingu byly pro Čínu pozvánkou do právě se rodícího moderního světa. Peking to vše zdvořile a samolibě odmítl. O třiaadvacet let později roku 1816 se dalšímu poselstvu v čele s lordem Amherstem dostalo nezdvorného přijetí a bylo posláno pryč. V té době již hrály Británie a Britská Indie klíčovou roli při otevírání Číny pro světový obchod. Čchingský dvůr se bohužel příliš nezajímal o přímořskou Čínu a neměl ani tušení o okolním světě, s nímž měl být zanedlouho konfrontován. Zajímal se pouze o to, jak udržet svou moc jak v Číně samotné, tak na jejích námořních a pozemních hranicích. Zatímco v Kantonu kvasily problémy, propuklo na začátku 19. století povstání ve Vnitřní Asii proti nadvládě nad nečínským obyvatelstvem v této pohraniční oblasti čínského impéria.

Povstání na turkestánské hranici 1826-1835

Z měst v oázách na starobylé Hedvábné stezce v čínském Turkestánu (Sin-t'iang) vedly obchodní cesty přes Pamír, zvláště na trase mezi Kašgarem a státem Kokand na západ od tohoto pohoří. Na

začátku 19. století se v této pohraniční oblasti vytvořila krizová situace. Odborník na Střední Asii Joseph Fletcher popsal (CHOC 10) obrovský vliv, jemuž se mezi obyvatelstvem těšily zdejší rodiny světců, odvozující svůj původ od Proroka či dalších islámských náboženských vůdců. Jeden z těchto klanů ostatně také na čas před příchodem Mandžůů v padesátých letech 18. století v Turkestánu vládl. V kokandském exilu na západ od Pamíru živil i nadále své ambice a občas podnikal přes horské průsmyky nájezdy do Kašgarska.

Jeden z pretendentů tohoto rodu byl Džahangír, který začal dělat problémy, jen co na trůn nastoupil roku 1821 císař Tao-kuang. Džahangírova svatá válka proti Čchingům byla dynamickou směsicí víry a obchodu. Ve stručnosti řečeno, obchod směrem na západ z Kašgaru ovládali kupci z Kokandu, jejichž vládce platil tribut čchingskému císaři, což byla běžná praxe za účelem zajištění hladkého průběhu zahraničního obchodu. Kokand se tak přihlásil za vazala, držel Džahangíra zkrátka a každoročně inkasoval rozsáhlý dar od Čchingů jako odměnu za svou obdivuhodnou lojalitu. Jak však nabývali kokandští kupci na vlivu na ústředním trhu v Kašgaru, začal si zde Kokand nárokovat zvláštní výsady - nižší obchodní daně a jmenování vlastního rezidenta k dohledu nad kokandskými kupci v Kašgaru.

Když byly tyto požadavky roku 1817 odmítnuty, Kokand popustil uzdu prchlivému Džahangírovi, a ten nakonec podnikl roku 1826 do čínského Turkestánu ničivý nájezd. Čchingská záchranná výprava o síle dvaadvaceti tisíc mužů postupovala po vyprahlých stezkách od oázy k oáze, až konečně dobyla roku 1827 Kašgar zpět. Džahangír padl zradou do zajetí a byl poslán do Pekingu, kde ho Tao-kuang nechal rituálně předvést v císařském chrámu předků, a poté rozčtvrtit.

Čchingové obnovili svou vládu nad touto oblastí, ale současně se jasně projevíly obchodní moc a vojenská síla Kokandu. Během následných jednání vypracovali pekingští vyslanci do roku 1835 postupně administrativní uspořádání, podle něhož měl Kokand: za prvé, ustanovit v Kašgaru svého politického vyslance, jemuž by podléhali obchodní agenti v dalších pěti městech; za druhé, tito úředníci měli disponovat konzulárními, soudními a policejními pravomocemi nad cizinci v oblasti (z nichž většina byla z Kokandu); a za třetí, mohli na zboží těchto cizinců ukládat celní poplatky. Čchingové navíc odškodnili kupce, jež předtím během bojů vyvlastnili.

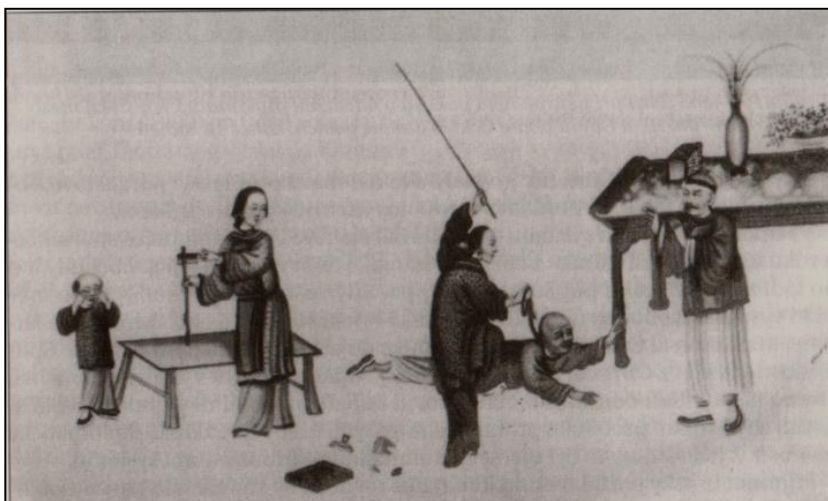
Jak uvidíme dále v této kapitole, toto uspořádání tvořilo základ, z něhož vycházel Tao-kuang ve svém přístupu k Britům v Kantonu. To, že čchingská politika vůči Britům v letech 1834-1842 byla založena na jejich zkušenostech z obchodních vztahů ve středoasijském pohraničí v letech 1826-1835, bylo naprosto přirozené. Vyrovnání s Kokandem v Turkestánu roku 1835 bylo jen názornou ukázkou úspěšné politiky vůči barbarům, jež zajistila stabilní hranici výměnou za ústupky v místním obchodě a nějaký ten finanční obnos.

Opium a snaha o nové uspořádání v Kantonu 1834-1842

Evropský obchod v Kantonu pod dozorem kohongu a hoppa probíhal po roce 1759 nominálně stále ještě jako by se jednalo o dobrodiní, prokazované vazalským státům. Dovozem opia z Indie do Číny se ovšem uspíšila nadcházející krize.

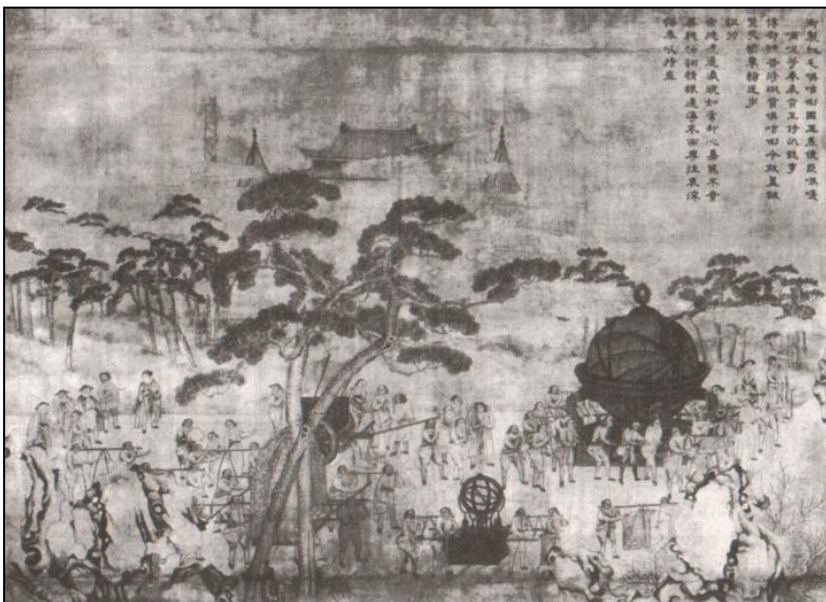
Opium se vyrábělo a prodávalo na dražbách v Indii pod oficiálním britským dohledem a do Číny je dováželi soukromí britští a indiští kupci - držitelé licence od Východoindické společnosti, jež stále ještě spravovala (až do roku 1858) Indii. Z prodeje opia se v Kantonu hradily dodávky čaje odesílané do Londýna v kvetoucím trojúhelníkovitém obchodě mezi Indií, Čínou a Británií. Odliv stříbra

na splácení neustále rostoucího dovozu opia začal dělat starosti čhingským úředníkům: povšimli si, že se stříbro zdražuje vzhledem k měděným mincím, za něž si obyvatelstvo toto stříbro kupovalo na zaplacení daní, což ohrožovalo jak státní příjmy, tak blahobyt obyvatelstva.

Man-houng Lin provedl ve své vyčerpávající (nepublikované) studii analýzu oficiální čhingské reakce na tuto měnovou krizi. Ta na jedné straně vypichovala odliv stříbra vypláceného za opium, na druhé straně jí vpodstatě unikalo, nakolik již byla Čína zapojena do světového obchodu. Mnohé z faktorů, jež tu byly ve hře - jako dovoz stříbra z Japonska, těžba stříbra v Latinské Americe, ražba měďáků v Číně, devalvace, hromadění zásob, stagnace světového obchodu - pro ni zůstávaly neviditelné.

Roku 1834 ukončil Londýn monopol Východoindické společnosti na britský obchod s Čínou, a vyslal tam svého

Rituální výměna darů při neúspěšném pokusu o navázání diplomatických styků mezi Anglií krále Jiřího III. a Čínou císaře Čchien-lunga, goblén, konec

superintendanta, aby převzal nad tímto obchodem dohled. Pro Čínu tak vyvstaly dva naléhavé problémy: jak zastavit obchod s opiem a jak se vypořádat s tímto novým britským úředníkem.

V rámci kantonského systému obchodovali členové Východoindické společnosti ruku v ruce s prostředníky z čínských hongů, kteří vyřizovali jejich obchody loď po lodi a vybírali celní poplatky pro hoppa. Když ale někdejší monopol po roce 1834 vystřídal svobodný obchod, začali také britští soukromí obchodníci jako Jardine, Matheson & Co., kteří až dosud pouze dováželi opium, nyní namísto Společnosti vyvážet z Číny čaj a hedvábí. Britský superintendant vyslaný z Londýna, aby na ně dohlížel, odmítl jednat na úrovni kupců s obchodníky z hongu a požadoval, aby jednání probíhalo přímo s čchingskými úřady na základě diplomatické rovnosti. Z jeho strany to byl výsměch nominálnímu tributárnímu systému.

Lin Ce-sü. Roku 1838 se císař Tao-kuang rozhodl skoncovat s obchodem s opiem a pověřil tímto úkolem neúplatného hodnostáře Lin Ce-sü.

Přijmout britský požadavek diplomatické rovnosti by znamenalo konec císařovy nadřazenosti všem ostatním panovníkům, jež mu pomáhala udržet si svou pozici v Číně. Ovšem tolerovat i nadále obchod s opiem nejen že by ještě více vychýlilo kurs mezi stříbrem a měďáky, ale poškodilo by také jeho morální prestiž. Kouření opia, byť méně návykové než jeho moderní odvozeniny, představovalo společenské prokletí, jež ničilo jednotlivé kuřáky i jejich rodiny. Domácí pěstování makovic vedlo k úbytku orné půdy a vysoká cena této drogy jakožto kontrabandu vedla k

násilí a korupci mezi pašeráky a úředníky. Poptávka rostla hlavně mezi demoralizovanými skupinami, podobně jako dnes v centrech amerických velkoměst. Toto strašlivé společenské prokletí vzešlo z honby za ziskem na straně vládních úředníků v Britské Indii, cizinců, kteří dopravovali opium do Číny, a zkorumpovaných čínských distributorů. Dnešnímu americkému uchu to zní až příliš povědomě.

Několik let dohadování a nejistoty pramenilo z obav čhingských úřadů, zda se jim skutečně podaří potřit čínské pašeráky a uvalit obchodní embargo na Brity, jejichž nové parní dělové čluny byly posledním hitem mobilní palebné síly. V roce 1836 se ozývaly hlasy obhajující legalizaci obchodu opiem, protože se stejně nedal zastavit. Nesmiřitelnou opozici vůči tomuto ustupování vedli ctižádostiví čínští hodnostáři, scházející se v jednom básnickém salonu v Pekingu. Morální oportunistus této frakce, nedávno popsany Jamesem Polachekem (1992), zvítězil roku 1839, když císař Tao-kuang vyslal do Kantonu neúplatného císařského komisaře jménem Lin Ce-sü, aby donutil cizí kupce zastavit dovoz opia do Číny. Lin se vypořádal s čínskými dodavateli opia v Kantonu, ale cizince musel zabarikádovat v jejich faktoríích, než mu nakonec vydali své zásoby opia, které měli právě na skladě. Věděli, že další opium, jež teď stouplo v ceně, je na cestě z Indie, a že jim navíc britská vláda nejspíš jejich ztráty uhradí.

Oprávněné užití síly, nařízené komisařem Linem, vedlo k válce, na níž měly velký podíl britské obchodní zájmy. Dr. William Jardine odjel do Londýna a pomáhal lordu Palmerstonovi vypracovat válečné cíle a strategii. Firma Jardine pronajala britské flotile svá plavidla, zapůjčila lodivody a tlumočníky, poskytla pohostinství a zpravodajské informace a vyúčtovala Londýnu armádní útraty. Avšak britské expediční sbory v čele s novými kolesovými parníky byly do Kantonu a dále podél pobřeží výše na sever vyslány proto, aby zajistily výsady běžného obchodního a diplomatického styku podle západního pojetí rovnosti, a nikoli speciálně proto, aby napomohly

rozsíření obchodu s opiem. Ten se rychle rozvíjel sám od sebe a byl jen jedním jablkem sváru v širším antagonismu mezi čínským a britským pojetím mezinárodních vztahů.

Po asi půltuctu vojenských střetů podél jihovýchodního pobřeží Číny britské dělové čluny zvítězily v opiové válce z let 1839-1842 a zajistily souhlas Čchingů s nankingskou smlouvou v srpnu 1842.

Joseph Fletcher ukázal, jak anglo-čínské smlouvy z Nankingu i ostatní pozdější následovaly kokandského příkladu z roku 1835. Smluvní závazky zahrnovaly: za první, exteritorialitu (jurisdikci cizích konzulů nad cizími státními příslušníky), jež byla jen prohloubením staré čínské praxe, za druhé, náhradu škod, za třetí, mírné celní poplatky a přímý kontakt cizinců s výběrčími daní, za čtvrté, doložku nejvyšších výhod (výraz „nestranné benevolence“ Číny vůči všem cizincům), za páté, svobodu obchodu se všemi zájemci bez monopolů (jež byla dávno pravidlem v Kašgaru). Kromě toho i další závazek, totiž zvláštní místa vyhrazená pro obchod (napříště zvaná otevřené přístavy), byla stará čínská zvyklost běžná v pohraničních oblastech, a rovné vztahy bez bití čelem o zem, trojího pokleknutí a devaterého vrhnutí se k zemi, byly již také běžným zvykem na kokandské a ruské hranici daleko od vlastní Číny.

Mandžuská diplomacie tak byla v obou pohraničních oblastech konsistentní, avšak s výhradou dvou významných rozdílů: za první, Británie, Spojené státy a Francie byly agresivní námořní mocnosti z jiného světa, světa námořního obchodu a války, ovládaného zákonem a smluvními výsadami, a první smluvní závazky z let 1842-1844 pro ně byly jen odrazovým můstkem k dalšímu pronikání. A za druhé, ústupky, jež si mohli Čchingové dovolit učinit v zájmu stabilizace vztahů mezi Kokandem a Kašgarem ve vzdálené Střední Asii, mohly při použití v Číně samotné pouze poškodit jejich prestiž. Když převzali Mandžouové moc v Peking, zdědili i tradici

nadřazenosti čínské Říše středu. Kdokoli zde vládl, musel jako součást povinností Syna nebes vymáhat vazalský tribut od všech cizinců. Takže nerovnoprávné smlouvy byly porážkou, jež se časem jen dále zvětšovala.

Čchingové přenechali Britům na usmířenou „na věčné časy“ neobývaný ostrov Hongkong a otevřeli prvních pět přístavů. Hlavní mandžuský vyjednaváč dokonce navštívil Hongkong na palubě britské válečné lodi! Současně však čínská strana nikdy zásady nankingské smlouvy z roku 1842 plně nepřijala a se smluvními výsadami se nechtěla spokojit ani britská strana. V důsledku toho se tento smluvní systém nikdy plně nerealizoval, dokud Britové a Francouzi nevybojovali proti Čchingům druhou válku a nezajistili si nové smlouvy v Tiencinu roku 1858. Ani tehdy však váhavá dynastie nechtěla tento nový řád uznat, dokud anglo-francouzská expedice roku 1860 neobsadila samotný Peking. Přechod od tributárních ke smluvním vztahům si vyžádal období postupného narůstání třenic v Kantonu před rokem 1840 a potom ještě dalších dvacet let střídavého obchodování, vyjednávání a donucování.

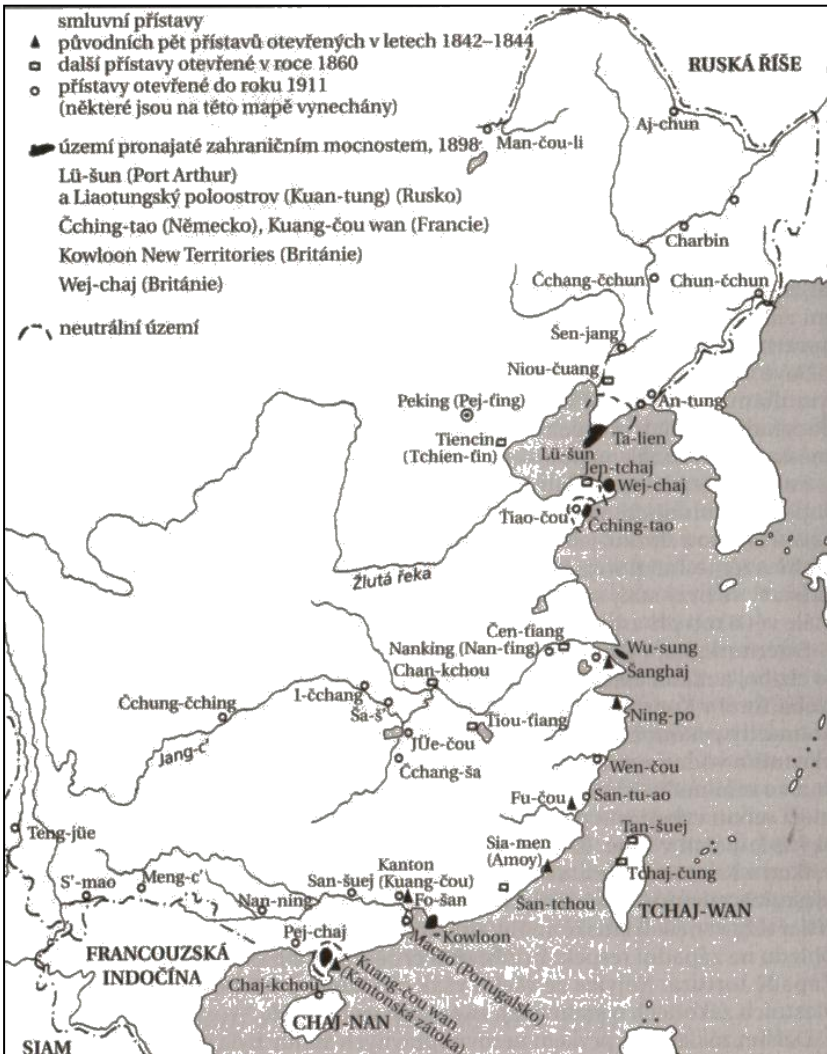
Zahájení století smluv po roce 1842

Ačkoli čínské smlouvy s Británií (1842-1843), se Spojenými státy a Francií (obě 1844) a se všemi těmito státy plus s Ruskem (1858) byly podepsány jakoby mezi rovnými suverénními mocnostmi, šlo ve skutečnosti o smlouvy velmi nerovnoprávné. Čína se proti své vůli ocitla ve slabším postavení, vystavena pronikání Západu v oblasti obchodu a obchod provázející kultury. Do začátku 20. století, po třech generacích energických západních konzulů, kteří do detailu rozpracovali všechny její aspekty, se struktura smluvních vztahů vyvinula v ucelený, dobře artikulovaný mechanismus. Ten byl založený především na otevřených přístavech, jichž bylo zprvu pět, a nakonec víc než osmdesát (mapa č. 19).

Hlavní otevřené přístavy se fyzicky a institucionálně podobaly jeden druhému jako vejce vejci. V každém bylo přelidněné, hlučné nábřeží (Bund) a godowny (skladiště) hemžící se kulií (čínskými nádeníky), kteří nahrazovali stroje. Všechna tato aktivita probíhala za dozoru čínských kompradorů (obchodních zástupců, najatých cizinci), řídicích chod podniků jménem nedotknutelných cizích taipanů (ředitelů). Centrem každého otevřeného přístavu byla cizinecká čtvrť, nově vybudovaná na okraji přetékajícího čínského města, s dominantou britské vlajky na bílé žerdi na střeše konzulátu Jejího Veličenstva. Mezi zdejšími zahraničními institucemi nemohl chybět klub, dostihy a kostel. Přístav spravoval řádný britský konzul a jeho kolegové z dalších zemí a ochraňovaly dělové čluny zakotvené u Bundu. V Kantonu, Sia-menu a Fu-čou se cizím komunitám dostalo další ochrany tím, že se nacházely na ostrově. V Ning-po, Šanghaji a dalších místech byly oblasti obývané cizinci odděleny od čínského města řekou, kanálem, potokem, či jiným vodním tokem.

Pobřežní enklávy vznikaly jako odnože západní kultury - tak jako města v evropských koloniích, výspy svých impérií. Nicméně od samého počátku měly i svou čínskou složku, jelikož nově příchozí cizinci potřebovali pomoc čínských sluhů a řemeslníků stejně, jako je potřebovala čínská vládnoucí třída. Otevřené přístavy se brzy staly smíšenými čínsko-cizími městy, v nichž cizinci sehrávali stále větší roli při urbanizaci Číny.

Exteritorialita, v jejímž rámci se cizinci zodpovídali ze svých činů pouze podle cizího, a nikoli čínského práva, nebyla moderním vynálezem. Podobně jako třeba Turci v Konstantinopoli, očekávala i čínská vláda ve středověku, že se cizí komunity v námořních přístavech budou spravovat samy pod dozorem svého vlastního vůdce a podle vlastního práva. Bylo to výrazem tradičních čínských snah o minimalistickou státní správu, která předpokládala, že lidé budou sami mezi sebou vykonávat policejní funkce. Tak to skutečně platilo o raných arabských kupcích v Číně.

19. Pronikání cizích mocností

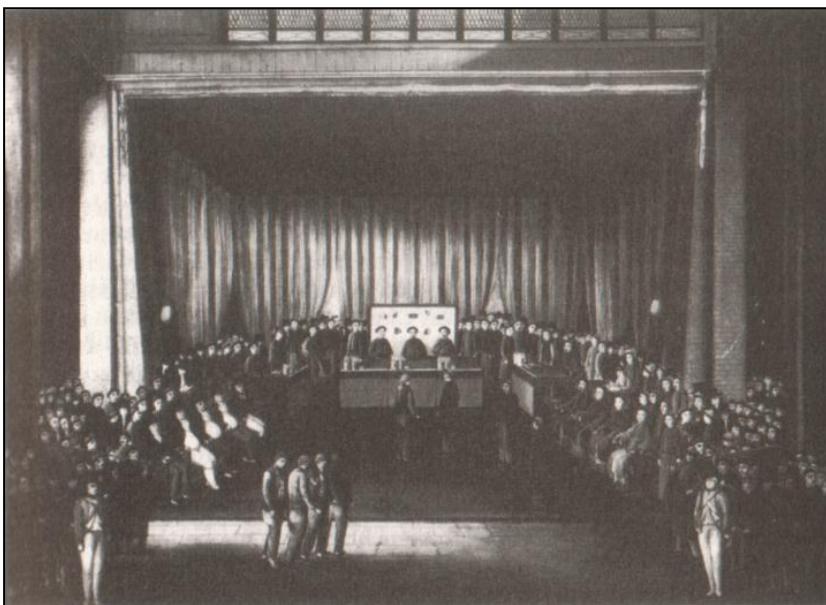
Britové a Američané pro sebe požadovali před opiovou válkou v Kantonu exterritorialitu proto, že si zvykli na ochranu ze strany svých vlastních zákonů ve vztazích s muslimskými státy v severní Africe a otomanské říši a těžce snášeli čínské snahy uplatňovat vůči nim čínské trestní právo bez ohledu na západní respekt k důkazům či děs, jenž v moderní době vzbuzuje na Západě tortura. Nejvíce ze všeho však cizí kupci potřebovali oporu ve svých vlastních zákonech o smluvních závazcích v obchodě.

Dalším základním prvkem nerovnoprávných smluv byla smluvní cla, jež měla při své minimální výši zabránit Číňanům v ochraně svého domácího průmyslu, pokud by snad byli před rokem 1890 shledali žádoucím o něco takového se pokoušet. Ve čtyřicátých letech čínští výběřčí celních poplatků měli sklony uzavírat s kupci své vlastní dohody, a také jim chyběla pravomoc a prostředky, aby mohli k něčemu nutit cizince, takže ani vybírání těchto nízkých poplatků nebylo v čínských rukou nestranné či efektivní. V Šanghaji byli proto roku 1854 ustanoveni cizí inspektoři coby čínští úředníci, aby řídili místní čínskou celnici. Zaměstnávání cizinců v čínských službách vycházelo ze starých precedentů a bylo jedním z nejkonstruktivnějších rysů celého smluvního systému. Pod vedením sira Roberta Harta jako generálního inspektora se cizinci, kteří sloužili jako komisaři Císařské námořní celní služby, stali vůdčími postavami v každém otevřeném přístavu, strážci bdícími nad rovnými příležitostmi pro konkurenci (dohlížením na pravidla pro zahraniční obchod) a skromným čínským celním výnosem ve výši asi pěti procent. Růst zahraničního obchodu poskytl Peking a pobřežním provinciím důležitý nový zdroj příjmu k pokrytí potřeb moderní doby.

Díky doložce nejvyšších výhod (kulantnímu diplomatickému mechanismu) se všechny cizí mocnosti automaticky podílely na všech výhodách, jež byla kterákoli z nich právě s to z Číny vymáčkout. Smluvní systém dále košatěl spolu s tím, jak upadalo postavení

dynastie Čching. Obchod s opiem, jenž začal jako společný podnik čínských a cizích pašeráků, se přesunul přímo do Číny. Od osmdesátých let 19. století začala domácí čínská produkce vytlačovat indický dovoz, který úplně ustal roku 1917. Dovoz opia z Indie do Číny tak trval pod britským dohledem po více než sto let.

„Smluvní století“ zabíralo léta 1842 až 1943, kdy se Spojené

Process s námořníky z lodi Neptun, Kanton 1807. V únoru bylo 52 britských námořníků souzeno za smrt Čiňana, přičemž jeden byl odsouzen k malé pokutě. Kantonské úřady uvěznily a odsoudily obchodníka z hongu odpovědného za anglickou loď.

státy a Británie formálně vzdaly exteritoriality jakožto klíčové součásti celého systému nerovnoprávných smluv. Exteritorialita, která činila cizince imunními vůči čínskému právnímu dohledu, uvrhla čínskou vládnoucí třídu do situace podobné dřívějším dobám, kdy musela spravovat Čínu za jistého stupně cizí nadvlády. Smluvní století, měřeno chronologicky, trvalo skoro tak dlouho jako

džurčenská dynastie Ťin (1115-1234) v severní Číně a o několik let déle než mongolská dynastie Jüan (1279-1368). V kulturní oblasti byl jeho vliv pronikavější než za nadvlády Džurčenů, Mongolů nebo Mandžůů, i když čínská suverenita byla pouze omezena, a nikoli zcela nahrazená cizí nadvládou jako v případě období Jüan a Čching. Toto srovnání čeká ještě na vyhodnocení historiků.

Jak dalece se například podobalo pronikání západních obchodníků v 19. století vpádům středoasijských kmenů, které bojovaly a obchodovaly na čínské hranici od 4. do 14. století? Anebo, řečeno s Lindou Cooke Johnsonovou, do jaké míry byl šanghajský mezinárodní settlement ve svém počátečním stadiu srovnatelný s

W. Hancock, britský zaměstnanec Císařské námořní celní služby od roku 1877, od roku 1904 její výkonný zmocněnec. Na fotografii z roku 1892 je ve společnosti svého čínského učitele a jeho dvou žen.

krajanskými cechy? Podobně jako hlava cechu byla i hlava settlementu (konzul) odpovědná za své členy a rozvoj jejich obchodu

probíhajícího s oficiálním svolením. Implicitní závěr by mohl být, že dlouhá čínská zkušenost v 19. století možná představovala menší přelom a zvrát, než bychom si mohli myslet.

Faktem zůstává, že léta 1842-1943 (nebo 1842-1949) se dají pokládat za ucelené období charakterizované: za prvé, rostoucí otevřeností Číny vůči kontaktům s cizinou, za druhé, cizími vojenskými vpády, od okrajových útoků britských a francouzských sil až po dvě japonské invaze (1894-1895, 1931-1937-1945), za třetí, obchodním a náboženským pronikáním Západu zahájeným v Kantonu již ve třicátých letech 19. století a neustále se rozšiřujícím nejméně do třicátých let 20. století, a za čtvrté, dvojitým čínským znovuvzchopením, nejprve za Kuomintangu, a podruhé za komunistů.

Z pohledu cizinců by se dalo smluvní století rozdělit do tří etap. V první etapě, zhruba do sedmdesátých let 19. století, převládal britský „imperialismus volného obchodu“. Po zavedení smluvního systému pod vojenským tlakem v letech 1840-1842, 1858 a 1860 podporovala Británie oslabený čchingský režim za jeho restaurace v šedesátých letech i později. Druhá etapa, zhruba od sedmdesátých let 19. století do roku 1905, byla charakterizována imperialistickým soupeřením průmyslových mocností v Číně, během něhož obsazovaly Rusko, Francie, Německo, Japonsko i Británie části čchingského území. Krátké britsko-čchingské kondominium na čínském pobřeží vystřídalo anglo-japonské společenství z roku 1902. Evropská imperialistická rivalita v Africe a Asii pak vyvrcholila v jejich úsilí o vzájemné zničení v první světové válce. Mezitím nastala v Číně třetí, konstruktivnější etapa smluvního století (o níž pojednáme ve třetí části), jež trvala od začátku 20. století do třicátých a čtyřicátých let.

Otevřenost vůči kontaktům s cizinou v průběhu smluvního století stojí v příkrém kontrastu k čchingskému tributárnímu systému do roku 1842. Při pohledu zpějšku se třetí etapa smluvního století na začátku tohoto věku jeví jako období pozoruhodné účasti ciziny na

životě lidí v Číně, jako jeden z vrcholů kulturní výměny v celých světových dějinách před současným elektronickým věkem. Čínští patrioti mají pochopitelný sklon vytvářet a ovládat své vlastní dějiny a minimalizovat cizí účast v nich. Skutečnost, že z šanghajských dějin se nedá vyloučit šanghajská městská rada, stejně jako nelze vynechat firmu Jardine, Matheson & Co. z historie Hongkongu, napovídá, že musíme smluvní století nahlížet jako éru mezinárodních, a nikoli pouze čínských dějin.

10

POVSTÁNÍ A RESTAURACE

Velké povstání Tchaj-pchingů 1851-1864

Po roce 1850 čchingský režim téměř udolala rozsáhlá povstání. Císařova neschopnost podrobit si roku 1842 britské barbary otřásla prestiží dynastie, a to i přesto, že opiová válka se odehrála jen asi na půltuctu bojištích na pobřeží. V letech 1846-1848 se navíc mezi rychle přibývajícimi masami čínského obyvatelstva rozmohl hlad a řádily povodně. Není divu, že v roce 1850 nakonec propuklo velké povstání.

Začalo v nejjižnějších provinciích mezi oblastí Kantonu a jeho zázemím. Tato oblast byla nejdéle vystavena rostoucímu zahraničnímu obchodu a byla také Čchingy dobytá až jako poslední. Jejich vojenská pozice tu byla slabá, a to právě v kraji vystaveném nejvíce destabilizačním účinkům zahraničního obchodu. Místní společnosti, analyzované Frederickem Wakemanem, Jr. (1966), byly ovládnuty rozsáhlými klany vlastníků půdy, jejichž polovojenské tlupy ozbrojenců v této oblasti s omezenou mocí úřadů často vedly ozbrojené potyčky mezi klanovými vesnicemi nebo skupinami vesnic. Tyto lokální války živila též místní etnická roztržitost, jež byla důsledkem přívalů osadníků ze severu, jako byli například příslušníci skupiny Hakka, kteří se svými zvyky odlišovali jak od dřívějších obyvatel z řad chanských Číňanů, tak od různých kmenů v horách. Při rostoucí počtu obyvatelstva a zhoršujících se podmínkách nabídl nakonec obchod s opiem jedinečnou šanci protidynastickým tajným společnostem, jejichž bratrstva poskytovala zvláště podél obchodních cest vzájemnou pomoc a společenský

subsystém pro vydědence a dobrodruhy. V rámci tradičního uspořádání by přirozenými kandidáty na vedení povstání byly pobočky a odnože Triády, tajné společnosti, která již měla vybudovanou rozvětvenou síť mezi Číňany v cizině a v zahraničním obchodě.

Skutečnost, že se hnutí Tchaj-pchingů nespojilo s těmito zavedenými agenturami rebelie, jde na vrub osobnosti jeho zakladatele Chung Siou-čchüana. Víra, již Chung hlásal, byla jeho vlastní verzí starozákonního protestantského křesťanství. Jeho Nebeské království velkého smíru (Tchaj-pching tchien-kuo) panovalo v Nankingu v letech 1853-1864. Bylo nicméně z mnoha důvodů odsouzeno k nezdaru již od samého počátku, a to na prvním místě kvůli své teologii. Když Chung neuspěl roku 1843 ani napočtvrté u státních zkoušek v Kantonu, vzkypěl hněvem nad

Útok Čchingských vojsk na Nanking v průběhu povstání Tchaj-pchingů, lidový dřevorez, 1864

mandžuskou nadvládou v Číně, načež si přečetl nějaké křesťanské misionářské traktáty, jež se mu náhodou dostaly do ruky. Tyto traktáty, které zůstaly až do konce hlavním Chungovým zdrojem vědomostí o křesťanském učení, byly dílem raného kantonského konvertity jménem Liang Fa, jenž ve Starém zákoně viděl příběh několika vyvolených, bouřících se s pomocí boží proti útlaku. Liang zdůrazňoval spíše spravedlivý hněv Jehovův než laskavost Ježíšovu a poskytl Chungovi o křesťanství jen velmi matnou představu. Liangovy traktáty nicméně, jak se zdálo, podávaly vysvětlení Chungových vidění, která měl předtím během své duševní choroby: Bůh otec ho zjevně povolal, aby spasil lidstvo, a Ježíš byl jeho starší bratr.

Z Chunga se stal horlivý kazatel morálního života zasvěceného jedinému pravému Bohu. Během měsíce, stráveného v roce 1847 po boku baptistického misionáře s pamětihodným jménem Issachar Jacox Roberts, se mu dostalo názorných příkladů, jak se správně modlit, kázat, zpívat hymny, vykládat katechismus, zpovídat se z hříchů, a vůbec vyznávat fundamentalistický protestantismus. Se svými prvními dvěma konvertity vytvořil Chung ikonoklastický monoteismus s dostatečně silným nábojem, aby se na něm dala založit tchajpchingská teokracie, ale současně příliš rouhavý, než aby si získal podporu cizích misionářů; příliš orientovaný na jediného pravého Boha, než aby připouštěl spolupráci s tajnými společnostmi, a příliš bizarní a iracionální, aby získal na svou stranu čínské literáty, kteří byli v podobných situacích nepostradatelní k vybudování nové státní správy.

Společnost uctívání Boha, jak se tato sekta zprvu nazývala, zahájila svou činnost v hornatém kraji v Kuang-si na západ od Kantonu, osídleném nejrůznějšími národnostmi, jako byly kmeny původních obyvatel Jao a Čuang, nebo čínští Hakkové, k nimž patřila i Chungova rodina. Příslušníci národnosti Hakka sem přesídlili před mnoha stoletími ze severní Číny a zachovali si svůj severní dialekt a

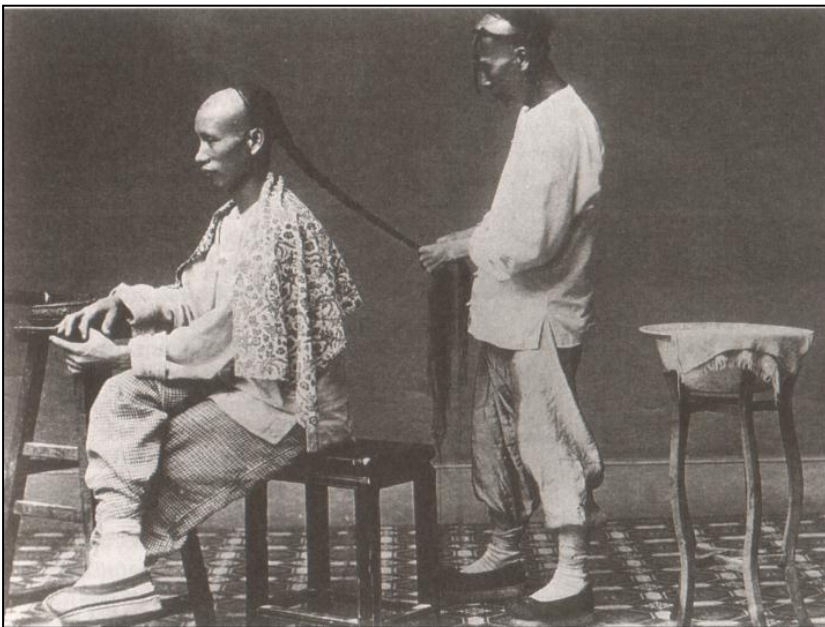
další etnické rysy, jako třeba odpor proti podvazování nohou. Jelikož roztroušené komunity Hakků představovaly v jižní Číně menšinu, vyznačovaly se neobyčejnou houževnatostí a podnikavostí, stejně jako zdatností při sebeobraně proti svým často nepřátelsky naladěným sousedům.

Jak se stal Chung zbojnickým králem poloviny Číny je příběh, připomínající Napoleona Bonaparte či Adolfa Hitlera, dramatická historie plná zvrátů a úžasných náhod, stejně jako osobních a společenských činitelů, o nichž se od té doby vedou neustálé spory. Jeho konvertité sdíleli víru, že jim Bůh přikázal zničit mandžuskou vládu a ustavit nový řád, založený na bratrství a sesterství mezi Božími dětmi. Vedení se ujalo šest aktivistů, kteří mezi sebou uzavřeli přísežné bratrství a v jejichž středu byl Chung jen prvním mezi rovnými. Hlavní vojenský vůdce byl negramotný uhlíř jménem Jang, který měl tolik důvtipu, že přijímal Boží navštívení, a mluvil Jeho hlasem tak obratně, že Chung sám zůstával úžasem beze slov. Několik dalších vůdců byli literáti nižšího stupně. Žádný nebyl pouhý rolník. Svůj politicko-vojenský systém převzali ze starého kanonického spisu Čouské obřady. Jejich hnutí bylo vysoce motivované, vysoce organizované, a zprvu asketicky puritánské, takže dokonce oddělovalo muže od žen.

Tchaj-pchingové si pro své počínštěné křesťanství napůl vypůjčili, napůl předělali celý soubor modliteb, hymnů a obřadů a hlásali bratrství a sesterství všeho lidstva, jemuž je otcem jediný a pravý Bůh. Na rozdíl od politické pasivity taoismu a buddhistické orientace mimo tento svět volal protestantský Starý zákon své bojovné stoupence do zbraně a na pochod proti utlačovatelům. Původní oddíly skutečných věřících z řad lidu Hakka byly těmi nejstatečnějšími bojovníky a měly maximální pochopení pro prostý lid. Není také divu. Chungovo učení vytvořilo novou čínskou sektu organizovanou k boji a k válce. Používalo osvědčených technik vyvinutých za tisíc osm set let křesťanské praxe, aby v každém

jedinci rozdmýchalo plamen víry a zajistilo si, že mu bude sloužit duší i tělem jak nejlépe umí. Křesťanství Tchaj-pchingů bylo jedinečným amalgámem východních a západních myšlenek a způsobů, vybičovaných do militantní akce, s jakou se Čína setkala znovu, teprve když si o sto let později vypůjčila a počínštila marxismus-leninismus.

Kuang-si bylo roku 1850 daleko od Pekingů, osazené minimální posádkou čhingských vojsk a silně zasažené pronikáním pašeráků opia a pirátů, zahnaných proti proudu řeky Si-t'iang do vnitrozemí britským námořnictvem, pronásledujícím piráty podél

Po ovládnutí Číny mandžuskou dynastií Čching v 17.století museli všichni čínští chlapi a dospělí muži nosit cop jako symbol podrobeného postavení.

pořezí. Sílicí zmatky podnítily výcvik místních sebeobránných sil, ať už šlo o milici či o bandity, což vyšlo ostatně nastejno, protože obojí žili z potu místních obyvatel. Malá kongregace Uctívačů Boha

se stejně jako další skupiny ozbrojovala za účelem sebeobranu, ale činila tak potají a s mnohem většími ambicemi. Na konci padesátých let 19. století odpovědělo nějakých dvacet tisíc pravověrných na Chungovu výzvu k mobilizaci a utkalo se s císařskými vojsky, vyslanými, aby je rozprášily. V den svých třicátýchosmých narozenin, 11. ledna 1851, se Chung prohlásil Nebeským králem nové dynastie, Nebeského království velkého smíru.

Ceng Kuo-fang, velitel chunanské armády a tvůrce úspěšné strategie k potlačení tchajpchingského povstání

Bojovná tchajpchingská víra dodávala odvalu této armádě nelítostných válečníků, kteří v počátečních letech dodržovali přísnou morálku a disciplínu, přátelili se s prostým obyvatelstvem a svým zanícením přitahovali rekruty a děsili protivníky. Nosili množství vlajek a praporů, zčásti pro rozlišení jednotek. Místo aby si holili čela a nosili cop, jak to vyžadovali Čchingové od svých poddaných na znamení loajality (jaký hmatatelný symbol!), nechali si Tchaj-pchingové volně růst vlasy, a stali se

tak „vlasatými povstalci“, jež přiváděli stoupence stávajícího zřízení v ještě větší úžas nežli studentští rebelové západní kontrakultury o sto let později.

Občanská válka

Válka, jež zuřila v letech 1851-1864, vedla k mimořádně těžkým ztrátám na životech a majetku (mapa č. 20). Bylo dobyto a znovudobyto na šest set opevněných měst, což bylo často provázeno masakry. Zatímco americká občanská válka na začátku šedesátých let 19. století představovala první velký střet průmyslové éry, v němž hrály klíčovou úlohu železnice, parníky a průmyslově vyráběné zbraně, byla válka mezi Tchaj-pchingy a císařskými silami posledním předmoderním konfliktem. Armády se přemísťovaly po svých a žily z plodů země. Nepečovaly o ně oddíly zdravotníků, chyběly moderní mapy i telegraf. Při dobývání se někdy užívalo dělostřelectva, ale oblíbenou taktikou bylo podkopat se pod hradby, položit do tunelu střelný prach a vyhodit zed' do povětří. Na jihu na řece Jang-c' a jejich jezerech sváděly bitvy flotily džunek a sampanů, avšak parníky zůstávaly vzácností. Používaly se muškety, ale většinou probíhala řežba formou boje muže proti muži

Generál Charles „Chinese“ Gordon, britský důstojník, který velel oddílům dobrovolníků a žoldnéřů v boji proti Tchaj-pchingům. Na obrázku je v čínském šatu, který mu daroval čínský císař.

na šavle, nože, píky a klacky. Bylo zapotřebí spíše motivace, nežli technického výcviku.

Útočící armáda může vždycky doplnit své ztráty náboem místních obyvatel, odvody, nebo převýchovou zajatců, ale velitel se pak nemůže pokaždé spolehnout, že takové oddíly setrvají na svých pozicích, či dokonce zaútočí na nepřítele. Císařští generálové přitáhli s mandžuskými a mongolskými dědičnými válečníky, ale ty často udolalo již samotné dusné jižní podnebí a jejich jezdeckvo bylo v rýžových polích k ničemu. V boji stál většinou Čiňan proti Čiňanovi. Úřední záznamy o armádách v počtu dvaceti a třiceti tisíc mužů, někdy dokonce dvě stě či tři sta tisíc, vzbuzují otázku, jak se vlastně všichni ti vojáci stravovali a kudy se přemísťovali v kraji, kde nevedou dohromady žádné cesty. Údaje o počtu mužů byly vždy zaokrouhlovány a měly by se asi opravit směrem dolů.

Roku 1851 vytáhly tchajpchingské hordy na sever, dobyly trojměstí Wu-chan a počátkem roku 1853 sestoupily po Jang-c' na Nanking, který dobyly a učinily svým Nebeským hlavním městem. Jejich strategie byla taková, jakou mohl člověk čekat od ambiciózních komisařů v čele s negramotným uhlířem: bez nejmenších znalostí o okolním světě ponechali Šanghaj v císařských rukou a naprosto opomenuli jakékoli styky s cizinou. Opilí úspěchem vyslali nedostatečné síly současně na sever na Peking a na západ do střední Číny. Obě expedice ztroskotaly. Velitelé si dělali, co je napadlo, bez spolehlivého průzkumu, spojů či koordinace. Prostě se vyrovnávali se situacemi, tak jak přicházely. Tchajpchingští vůdci byli zcela zaujati náboženstvím a válkou, a neschopní v ekonomice, politice a plánování vůbec.

Vzhledem k nedostatku zkušených administrátorů se jim nikdy nepodařilo převzít a provádět správu nad venkovem jakožto základnou pro přísun mužů a potravy. Místo toho táhli od města k městu a žili z drancování a rekvizicí, tak jako císařská armáda. Jak

poznávaná Philip Kuhn (CHOC 10), byli de facto „obklíčení ve městech“, zatímco na venkově zůstávala na svém místě zdejší elita vlastníků půdy. To vše bylo důsledkem jejich úzce vymezeného pojetí náboženství, které z místní literátské džentry dělalo nepřítele, místo aby se ji snažilo získat na svou stranu a nechat ji řídit státní správu ve svých službách.

Zároveň v hnutí docházelo k postupnému rozkladu původní víry a asketismu. V Nankingu měl každý z vůdců brzy svou vlastní armádu, palác, harém i stoupence. Spoustu času trávili pilováním systému šlechtických titulů, vyznamenání a ceremonií. Misionáři, kteří roku 1860 navštívili tchajpchingského premiéra, ho našli s korunou vykládanou zlatem na hlavě a oděného, stejně jako jeho podřízení, v šatech z rudého a žlutého hedvábí. Rovnostářství napříště platilo pouze pro mužstvo.

Původní vedení se zlikvidovalo samo mezi sebou navzájem během krveprolití roku 1856, když Východní král Jang, hlavní velitel a maršál, zosnoval spiknutí za účelem uzurpace postavení Nebeského krále. Chung nechal Janga a jeho stoupence povraždit Severním králem Wejem, jen aby zjistil, že teď zase musí nechat Weje a jeho stoupence, opilé mocí, zlikvidovat Pomocným králem Š', jenž se pak sám cítil natolik ohrožen, že odtáhl s velkou částí armády na západ, takže Chung zůstal trčet sám jako kůl v plotě mezi zbytkem svých neschopných příbuzných.

Později se jak Kuomintang, tak i komunisté snažili vytěžit z tchajpchingského hnutí nějaký pozitivní prototyp protimandžuského nacionalismu a společenských reforem. Tchajpchingové se stavěli proti všem obvyklým zlům - hazardu, opiu, tabáku, modloslužebnictví, cizoložství, prostituci, podvazování nohou - a dopřávali zvláštní prostor k uplatnění ženám, jež někdy bojovaly v armádě a řídily chod paláců namísto eunuchů. Ale tchajpchingský kalendář ani zkouškový systém, založený na zaběhaném vzoru a

Chungových spisech, nepředstavoval žádnou změnu k lepšímu oproti svým předchůdcům; ideál komunálních seskupení pětadvaceti rodin se společnou pokladnou se nikdy nerozšířil po venkovských oblastech; a prozápadní program posledního tchajpchingského premiéra, Chungova bratrance Chung Žen-kana, který strávil několik let s misionáři, zůstal jenom na papíře. Nevědomost a izolace tchajpchingského vedení, neexistence nějakého ekonomického programu a jejich neschopnost smysluplně navázat na svou zdatnost v boji vedly mezitím k masakrování a zbídačování čínského obyvatelstva. Masové rebelie se v Číně zřídka nějak pozitivně zapsaly do obecného povědomí. Toto povstání teď zdiskreditovalo i samotné křesťanství.

Protestantští misionáři byli dotčeni tímto narušením svého pracně vytvořeného monopolu na výklad slova Božího. Doslovní čtenáři písma byli pobouřeni Chungovým tvrzením, že je Ježíšův mladší bratr, a také tím, že do křesťanského Nebe propašoval čínský rodinný systém v osobách Boží a Ježíšovy manželky. Chungovy inovace nám dnes mohou připadat jako nepochybně nejlepší šance, jakou kdy mělo křesťanství, aby se skutečně stalo součástí staré čínské kultury. Jaká cizí víra mohla kdy dobýt Čínu bez čínského proroka? Ale těch pár misionářů, kteří vážili cestu do Nankingu, nabylo přes vřelé přijetí dojmu, že tchajpchingské křesťanství k nim nevzhlíží pro oporu a vedení. Tchajpchingové se považovali za nadřazený střed světa, byť byli v zásadě zdvořilí vůči všem „cizím bratřím“ (waj siung-ti). Jejich šesté přikázání, „Nezabiješ!“, doprovázela tradiční čínská glosa „Celý svět je jedna rodina a všichni lidé jsou bratři“. Chungův Kanonický spis ve tříznakové formě, kterou se děti učily nazpaměť, líčila Boží pomoc Mojžíšovi a Izraelitům, Ježíšův život a jeho smrt jakožto Spasitele, a staré čínské uctívání Boha v době Šang a Čou (tady byl nevědomky zajedno s jezuity). Avšak vládcové dynastií Čchin, Chan a Sung upadli na scestí, až byl nakonec roku 1837 Chung přijat na Nebesích a pověřen,

aby spasil (čínský) svět tím, že vyžene mandžuské démony. To bylo skutečně multietnické pojetí, ale pro misionáře sotva stravitelné. Katolická Francie navíc odmítala tchajpchingský protestantismus ze zásady jako další výhonek ze setby zla rozpoutaného Martinem Lutherem.

Nebeské království tchajpchingů šlo cestou Kartága - zůstalo po něm jen jméno. Historické záznamy jsou zkreslené, jelikož císařské síly zničily většinu tchajpchingských písemností, s výjimkou těch, které uchovali převážně cizinci (některé byly nalezeny ve francouzských a britských knihovnách až v tomto století). V posledních letech povstání se objevili schopní vůdcové, ale bylo už příliš pozdě. Ideál, pro nějž položilo život tolik lidí, jim musel mít hodně co nabídnout, ale jen ve srovnání s vyčpělou prázdnotou starého řádu za Mandžůů.

Čchingská restaurace v šedesátých letech 19. století

Schopnost Čchingů přežít domácí i zahraniční nápor y jde převážně na vrub politických a personálních změn, známých jako čchingská restaurace. Zdálo by se, že se do roku 1861 čchingský mandát naprosto vyčerpal. Nesmiřitelná protizápadní frakce ve vedení čchingské politiky byla poražena anglo-francouzskou okupací Pekingu roku 1860, která zajistila definitivní uznání smluvního systému. Mezitím rozprášil nový tchajpchingský vojevůdce čchingské ležení obléhající Nanking, vtrhl do delty Jang-c' a začátkem roku 1862 ohrožoval samotnou Šanghaj. Tato krize vedla roku 1861 v Pekingu ke státnímu převratu, kterým se dostalo k moci nové mandžuské vedení v čele s císařovnou vdovou Cch'-si jako regentkou a dále dvěma Mandžuy, princem Kungem a velkým kancléřem Wen-siangem. Ti prováděli dvojí politiku: v zahraničních vztazích přijali smluvní systém, aby usmířili západní mocnosti; v domácí politice dosazovali více Čičanů na místa se skutečnými pravomocemi ve snaze porazit vzbouřence. Tato pružnější politika zahájila restauraci čchingské moci.

(„Restaurece“ - čung-sing - je tradiční čínský termín pro „oživení uprostřed“ dynastie).

Novým velitelem v tažení proti Tchaj-pchingům se stal čínský (chanský) konfuciánský učenec z Chunanu Ceng Kuo-fan. Když byl roku 1852 poslán z Pekingu zpátky domů, aby tu organizoval milici, rozhořčil ho, jak on to viděl, rouhačský a zběsilý útok Tchaj-pchingů na celý konfuciánský řád. Rozhodl se, že ho potlačí starou osvědčenou metodou, totiž mravní obrodou. Za tím účelem začal budovat armádu k obraně. Prováděl nábor velitelů podobného smýšlení, kteří mu byli osobně oddáni a kteří si zase sami vybírali své podřízené důstojníky, a ti zase

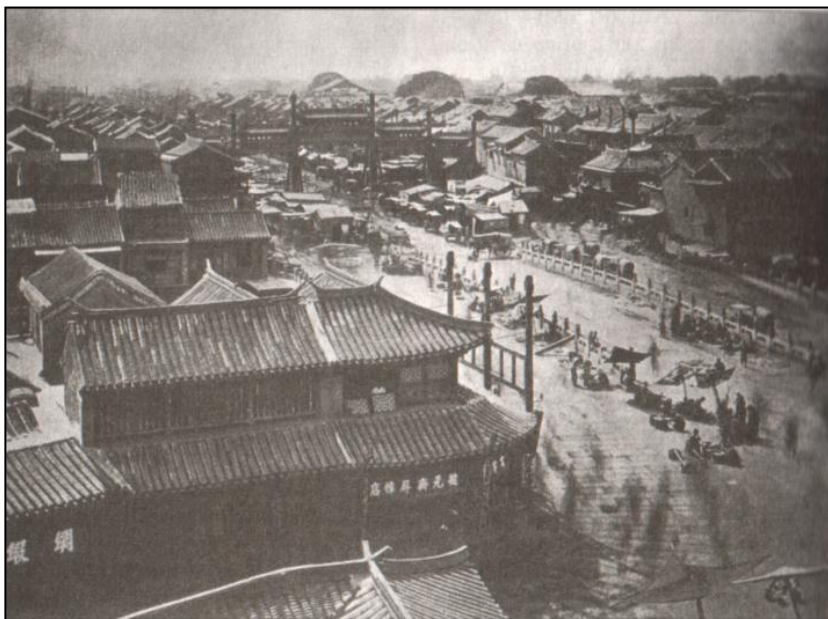

Princ Kung, významný státník, který se snažil o prozápadní orientaci čínské politiky

jednotlivé vojáky muže po muži, takže vznikla síť vůdců a jejich následovníků, kteří si byli navzájem zavázáni a připraveni jeden druhého podporovat v boji. Byla to aplikace vzájemných odpovědností podle postavení v rodině, přenesená z rodinného systému do armády. A fungovalo to. Vojáci byli pečlivě vybíráni z řádných rodin a byli dobře placeni a cvičeni.

Ceng vytvořil na řece Jang-c' vnitrozemskou flotilu, budoval zbrojovky a využíval šetrně svých zdrojů. Původní tchajpchingští vojáci z řad jihočínské národnosti Hakka byli vybíjeni a Cengova Chunanská armáda začala vítězit. Jakmile si Mandžuoové uvědomili,

že jejich největší naděje spočívá v důvěře k Číňanům loajálními ke starému pořádku, mohl Ceng dosazovat své hlavní pobočníky jako provinční guvernéry, a mobilizovat tak soustředěné válečné úsilí. Metodicky zatlačoval Tchaj-pchingy do sevření ze dvou stran, na západě z horního toku Jang-c', kde změnil Wu-čchang, hlavní město provincií Chu-pej a Chu-nan, šestkrát svého pána, a na východě z dolního toku, kde konečně opustily anglo-francouzské síly svou neutralitu a pomáhaly hájit oblast Šanghaje a Ning-po.

Peking kolem roku 1865

Přijetím západního smluvního systému a podporou konzervativních čínských literátů-generálů v provinciích noví vůdcové v Pekingu pod regentstvím mladé císařovny vdovy Cch'-si dosáhli do roku 1864 potlačení tchajpchingského povstání a vdechli své dynastii novou životní energii. Idealizovaný obraz této éry navozuje představu skutečné snahy konzervativních sil o „restauraci“, podobnou té, k níž došlo po založení Východních Chanů nebo po

velkých povstáních v polovině dynastie Tchang. Průkopnice západního historického bádání o období čchingské restaurace Mary Clabaugh Wrightová (1957) barvitě vylíčila, jak během šedesátých let 19. století znovu ožily a začaly fungovat jednotlivé složky tradičního konfuciánského státu: skupina čestných a zásadových civilních hodnostářů, vybraných na základě státních zkoušek z kanonických spisů a loajálních vůči panující dynastii, rozhodně potřela povstání a usilovala o laskavou správu čínského agrárního hospodářství a všeobecný blahobyť. V centrálních provinciích byl obnoven pořádek, poskytovaly se daňové úlevy, znovu se obdělávala půda ponechaná ladem, zakládaly se školy a do státních služeb se povolávali talentovaní muži, i když skutečnost na nižší úrovni zřejmě poněkud pokulhávala za tím, co bylo hlásáno nejvyššími hodnostáři. Vedle tohoto oživení tradičního řádu začali vůdcové restaurace rovněž napodobovat Západ. Zakládali zbrojovky na výrobu moderních zbraní, stavěli parníky, překládali západní učebnice o technice a mezinárodním právu a vytvořili jakýsi prototyp ministerstva zahraničí v podobě zvláštního výboru (Cung-li ja-men) podřízeného Velké radě. Jejich nové provinční a krajové armády vybavené moderními zbraněmi brzy znemožnily případná další rolnická povstání. V tomto úsilí jim napomáhaly svou politikou i západní mocnosti, jejichž imperialistické soupeření nebylo až do sedmdesátých let nijak zvlášť intenzivní.

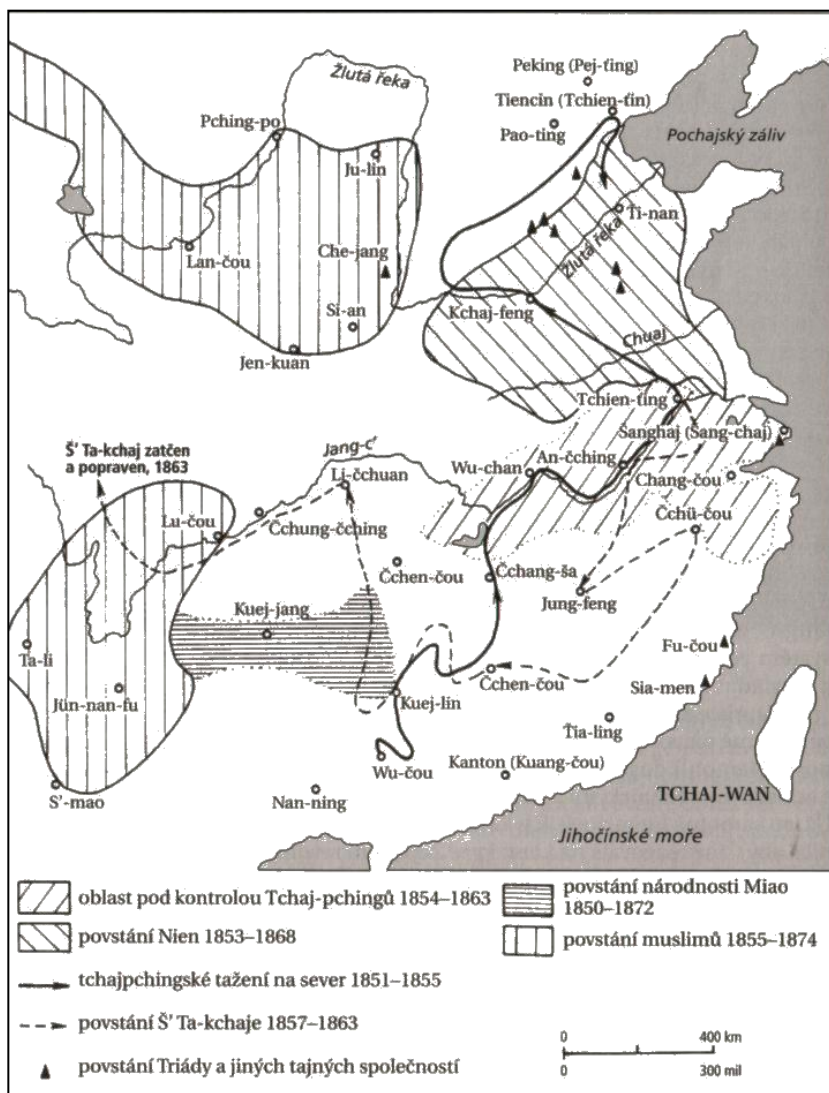
Současné zevrubné studie již tolik optimismem nehýří. Zdůrazňují, že restaurace vynesla k moci omezenou a tajnůstkářskou císařovnu vdovu. Zavádění vymožeností Západu bylo ponecháno hlavně na místních čínských představitelích v provinciích, kde začal v politice převládat chanský živel, což uvrhlo mandžuský dvůr do defenzívy. Tyto provinční snahy ovšem postrádaly koordinaci a neměly podporu Pekingu. V konečných důsledcích nemohla nová vitalita čchingské vlády překonat strnulost tradiční čínské společenské hierarchie. Ta mohla fungovat jen podle svých vlastních

zákonů, a ty se již přežily. Vůdcové restaurace se drželi konzervativních představ o prvořadosti zemědělství jakožto základu státních příjmů a blahobytu obyvatelstva. Neměli ponětí o ekonomickém růstu či rozvoji v moderním smyslu, ale byli asketicky proti hromadění zisku; nadále opovrhovali obchodem, včetně zahraničního, jako neproduktivním odvětvím. Místo toho se snažili mezi rolnictvem a byrokracií propagovat klasické ideály šetrnosti a nezkaženosti, aby mohl z plodů země účelněji vyžít lid i jeho vláda. Na pomoc zemědělství se pokusili bez většího úspěchu (Kwang-Ching Liu, CHOC 10) snížit daně v oblasti dolního toku Jang-c', aniž však snížili pachtovné či omezili moc statkářů. Snažili se oživit systém veřejných prací nezbytný ke kontrole vodních toků, ale nepodařilo se jim zvládat záplavy na Žluté řece o nic lépe, než jejich předchůdcům.

Restaurace ztratila po roce 1870 svou vitalitu, a to z mnoha důvodů. Její vůdcové vědomě oživovali minulost namísto tvůrčího přístupu k nové čínské budoucnosti. Nemohli dostatečně inspirovat nižší vrstvy byrokracie, ani se vypořádat s odbornými technickými a intelektuálními problémy při napodobování Západu. Už jen samotná intenzita jejich konzervativního a restauračního snažení znemožnila, aby Čína reagovala na kontakt se Západem revolučním způsobem.

Potlačení dalších povstání

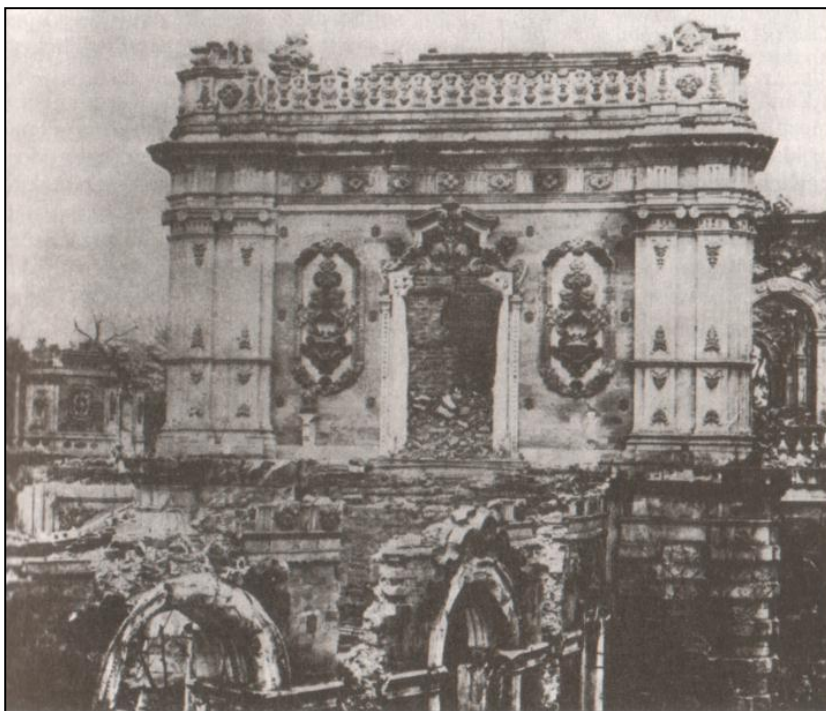
Jedním z nepochybných úspěchů restaurace bylo potlačení různých povstání. V době, kdy Tchaj-pchingové ovládali dolní tok Jang-c', vzniklo na sever od této oblasti mezi řekou Chuaj a Žlutou řekou další hnutí povstaleckých tlup zvaných Nien (mapa č. 20).

20. Povstání v 19. století

Ze svých základen v opevněných vesnicích obehnaných hliněnými zdi na jižním okraji Severočínské roviny podnikali povstalci výpady jízdních oddílů, organizovaných v jejich vlastním systému korouhví, a svou územní základnu udržovali s pomocí útvarů místní milice, jejíž vedení ovládli. I když hnutí Nien nechovalo dynastické nároky jako Tchaj-pchingové, přesto vytlačilo v letech 1853-1868 císařskou moc z rozsáhlých území a dále ji ohrožovalo loupeživými nájezdy za potravinami do okolních provincií.

Císařské snahy vypudit Nieny z jejich opevněných hnízd opakovaně selhávaly. Stržené zdi za čas zase stály. Literátští generálové, kteří předtím porazili Tchaj-pchingy, se pokusili zbavit Nieny lidové podpory na venkově tím, že přislíbili bezpečnost

Letní palác (Jūan-ming-jūan) po zničení britskými jednotkami v říjnu 1860

obyvatelstvu, smrt vůdcům a milost jejich následovníkům. Mezitím vzplanulo několik dalších povstání v různých částech severní Číny. Ta byla nakonec, stejně jako Nienové, potlačena novými provinčními armádami s moderními zbraněmi. Provinční armády odřízly jezdeckvo povstalců od přísunu posil a zásob, a nakonec ho za použití zátarasů a vlastního jezdeckva rozprášily na volných pláních.

Jako dozvuk těchto povstání, která zmítala střední a severní Čínou, propukly na jihozápadě a severozápadě v šedesátých a sedmdesátých letech krvavé vzpoury čínských muslimů - tvrdé srážky, jež se teprve nyní stávají předmětem studia. Vidíme tedy, že hnutí za změny začalo v moderní Číně podle tradičního vzorce jako rolnická povstání a jako restaurace, jež je potlačila. V jejich průběhu zahynuly miliony nebožáků. Válečné šílenství se nakonec samo vyčerpalo a boje utichly. Podle moderních odhadů měla Čína roku 1850 asi čtyři sta deset milionů obyvatel, ale po povstáních Tchaj-pchingů, Nienů, muslimů a dalších roku 1873 už jen tři sta padesát milionů.

Vojenský nátlak na Čínu prostřednictvím dělových člunů, a dokonce i anglo-francouzská okupace Pekingu v roce 1860, tak byly jen krátkodobé, drobné a vůbec okrajové pohromy ve srovnání s velkými povstáními, jež se v polovině století přehnal klíčovými provinciemi. Evropané a Američané, kteří si zajistili své zvláštní výhody v nových čínských otevřených

*Sir Robert Hart, generální inspektor
Císařské námořní celní služby při práci.
Kresba z londýnských novin, 1890*

přístavech, se nacházeli na okraji tohoto velkého společenského vření a nebyli jeho původci. Pro některé Číňany zosobňovali ve své době nový řád a nové příležitosti, ale pro většinu byli bezvýznamní.

Začátkem šedesátých let se přesto vytvořilo jakési neformální spojenectví mezi Brity a Čchingy. Británie chtěla především stabilitu pro obchod, a tak například pomáhala Pekingu k nákupu flotily parních dělových člunů (nejmodernějších zbraní té doby), i když z prodeje nakonec sešlo kvůli sporům o to, kdo bude této flotile velet. Robert Hart a jeho Císařská námořní celní služba stáli jakožto čchingští hodnostáři v čele britských snah pomoci Číně se zaváděním moderní finanční správy a zjednodušených pravidel pro obchod. Současně pomáhali Čchingům udržovat stabilitu režimu a sehráli tak svou roli v čínské domácí politice, kterou mohli později napadnout čínští vlastenci.

11

RANÁ MODERNIZACE A ÚPADEK ČCHINGSKÉ MOCI

Sebeposilování a jeho selhání

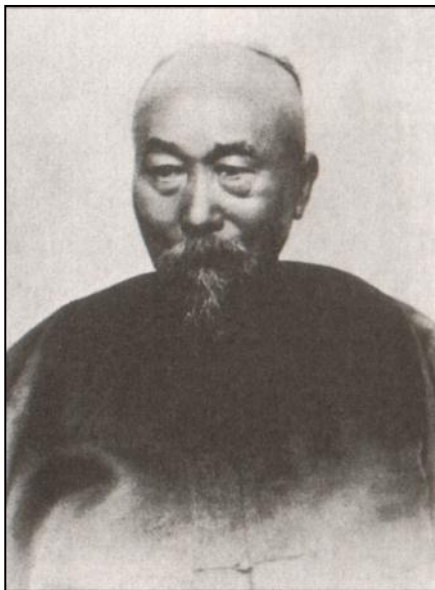
V desetiletích následujících po čchingské restauraci z šedesátých let se vůdčí osobnosti z řad Mandžů i Číňanů snažily o osvojení západních nástrojů a institucí. Toto hnutí, popisované Albertem Feuerwerkerem, Kwang-Ching Liuem a dalšími, bylo založené na přitažlivé, ale zavádějící doktríně, vyjádřené heslem: „Čínské učení jako základ, západní učení pro praktické účely“ - jako kdyby snad bylo možno využít západní zbraně, parníky, vědu a techniku pro zachování konfuciánských hodnot. Při pohledu zpět vidíme, že dělové čluny a ocelárny s sebou přinášejí svoji vlastní filosofii. Avšak generace let 1860-1900 lpěla na tomto zaklínadlu a věřila, že Čína může přeskocit napůl do moderní doby, jako by mohla napůl přeskocit přes rozvodněnou řeku.

Pod klasickým, a tedy bezpečně čínským heslem „sebeposilování“ začali vůdcové Číny přebírat západní zbraně a stroje, jen aby se nechali vtáhnout do nezvratného procesu, kdy jedna výpůjčka vede automaticky k další, od strojů po technologie, od vědy ke vzdělání jako takovému, od přijetí nových idejí ke změně stávajících institucí, a nakonec od reformy ústavy k republikánské revoluci. Marnost šálení polovičaté westernizace omezující se na prostředky, ale nikoli už na hodnoty, byla ve skutečnosti zřejmá mnohým konzervativním učencům, kteří proto zvolili alternativní řešení a stavěli se šmahem proti všemu západnímu.

Vůdci sebeposilování byli vítězové nad Tchaj-pchingy, literáti-úředníci jako Ceng Kuo-fan a jeho mladší pobočník Li Chung-čang (1823-1901), který založil v Šanghaji moderní zbrojovku. Již v roce 1864 vysvětloval Li ve svém podání Peking, že nadvláda cizinců je postavena na převaze jejich zbraní, že je beznadějně pokoušet se je vypudit, a že čínská společnost tudíž stojí před největší krizí od svého sjednocení za Prvního císaře roku 221 př. n. l. Li dospěl k závěru, že v zájmu sebeposílení se Čína musí učit používat západní stroje, což předpokládalo také vyškolení čínské obsluhy. Pro japonské válečnický se tato jednoduchá poučka stala samozřejmostí po příjezdu Perryho roku 1853. Avšak v Číně se hnutí za napodobování Západu na každém kroku stavěly do cesty překážky v podobě nevědomosti a podjatosti konfuciánských literátů. Tento nedostatek přizpůsobivosti v Číně během desetiletí, v nichž se Japonsko rychle modernizovalo, je příkladem jednoho z velkých rozdílů v lidských dějinách.

Čínské problémy se projevovaly zas a znovu. Například již v 17. a 18. století pro zpřístupnění západní vědy přeložilo asi osmdesát jezuitů do čínštiny na čtyři sta západních prací, více než polovinu z nich o křesťanství a zhruba třetinu o exaktních vědách. Protestantští misionáři vydali začátkem 19. století asi osm set titulů, ale skoro všechny byly náboženské traktáty nebo překlady Písma, sepsané v prostém jazyce a zaměřené na obyčejné lidi, a nikoli na čínské literáty. V Šanghajské zbrojovce spolupracoval v poslední třetině století jeden nadaný Angličan (John Fryer) s čínskými učiteli na překladu více než sta knih o vědě a technice, přičemž vytvářeli tak říkajíc za pochodu nezbytnou novou terminologii. Ale distribuce všech těchto děl byla omezená, přečetlo je zřejmě jen velmi málo čínských učenců, a jejich produkce závisela na iniciativě cizinců nebo několika málo hodnostářů, zabývajících se cizinou, a nebyla řízena státem.

V hlavním městě byla roku 1862 založena překladatelská kolej jako státní instituce pro přípravu mladých mužů k diplomatickým jednáním. V jejím čele stál americký misionář a devět cizích profesorů. Povzbuzována Hartem a podporovaná jeho celní službou přijala kolej brzy na sto mandžuských a čínských studentů cizích jazyků. Proticizinečtí literáti nicméně protestovali proti výuce západních předmětů. Uchylovali se přitom k pochybnému zdůvodnění, že „západní vědy si vypůjčily své kořeny od staré čínské matematiky... jejich metoda byla vynalezena v Číně a Západ si ji pouze osvojil“.

Li Chung-čang byl významným státníkem usilujícím o modernizaci země a iniciátorem řady reform.

Žárlivost učenců, jejichž blahobyt závisel na výuce čínských kanonických spisů, nejlépe ilustruje případ čínského studenta Yung Winga, kterého poslali roku 1847 misionáři do Spojených států, kde roku 1854 absolvoval na Yale. Když se po osmi letech v cizině vrátil do Číny, musel čekat skoro deset let, než ho zaměstnal Ceng Kuo-fan jako agenta pro nákup strojového vybavení a jako tlumočnicka a překladatele. Na Yungův návrh posílat čínské studenty do ciziny reagovaly úřady až patnáct let po jeho návratu. Roku 1872 vedl školskou delegaci, která přivezla na sto dvacet čínských studentů v dlouhých suknicích do Hartfordu v Connecticutu. Přijeli s nimi také staří čínští učitelé, kteří měli připravit tyto budoucí nositele západních

myšlenek na zkoušky z kanonických knih, což byl stále základní předpoklad úřední dráhy. Yung Wing s sebou dále dostal na cestu tajnostkářského kolegu, jehož posláním bylo dohlížet na to, aby kontakt se Západem nepodryl ve skupině konfuciánskou morálku. Roku 1881 byl celý projekt opuštěn.

Podobné postoje brzdily také rané snahy o industrializaci. Konzervativci se obávali, že doly, železnice a telegrafní dráty naruší harmonii mezi člověkem a přírodou (feng-šuej) a způsobí nejrůznější problémy - budou rušit císařské předky, povedou ke srocním nezvládnutelných davů horníků, připraví o práci lodníky a vozky, pohltí státní příjmy a povedou k závislosti na cizích strojích a technících. A pokud snad byli modernizátoři s to překonat podobné obavy, museli stejně čelit obrovským praktickým obtížím, jako byl nedostatek podnikatelských schopností a kapitálu. Velké projekty musely být pod patronací vysokých hodnostářů, obvykle podle formule „úřední dohled a řízení obchodu“. V praxi to znamenalo, že podniky byly ochromeny byrokratismem. Kupci a podnikatelé zůstávali pod palcem svých úředních patronů. Obě skupiny přitom ždímalý z nových podniků zisk, místo aby ho znovu investovaly. Nikdy nedošlo k trvalému procesu soběstačného průmyslového růstu cestou opětovného investování zisku.

Čínská industrializace na konci 19. století tak skončila celkovým fiaskem, i když se mnohé projekty s úřední podporou jevíly zprvu nadějně. Například Čínská paroplavební obchodní společnost, založená Liem roku 1872, obdržela dotace, aby dopravovala tributární rýži z delty Jang-c' pro potřeby hlavního města. Od roku 1415 obstarávaly tyto dodávky každoročně flotily džunek směřující po Velkém kanálu na sever. Teď se mohly dopravovat rychle po moři ze Šanghaje do Tiencinu. Na sever od Tiencinu byly roku 1881 otevřeny kchajpchingské uhelné doly, aby dodávaly pro tyto parníky uhlí. Ale až do konce století zaznamenaly tyto vzájemně se podporující podniky jen minimální rozvoj. Čínská paroplavební

společnost, okrádaná svými patrony, řediteli i zaměstnanci, podlehla konkurenci britských parníků. Kchajpchingské uhelné doly, těžce zadlužené u cizinců, převzal roku 1900 Herbert Hoover a spol. Budování železnic bylo zanedbáváno a začalo být podporováno imperialistickými mocnostmi v jejich sférách vlivu až po roce 1898.

V druhé polovině Li Chung-čangových třiceti let ve funkci generálního guvernéra Tiencinu byl jeho největším rivalem Čang Č'-tung, který sloužil osmnáct let ve Wu-chanu. Založil tam slévárnu železa, z níž se vyvinula ocelárna, a také vojenské akademie a technické školy pro obsluhu telegrafu, důlního průmyslu, železnic a uměleckoprůmyslových odvětví. Největším Čangovým přáním přitom však bylo sladit všechnu tuto techniku s klasickým konfuciánským řádem věcí.

Z modernizace Číny se tak stala jakási hra, jíž se účastnilo několik málo vysokých hodnostářů, kteří si uvědomovali její nezbytnost a snažili se sehnat peníze, najít vhodné lidi a zahájit projekty v převážně letargickém, ne-li přímo nepřátelském prostředí. Poháněla je naděje na finanční zisk a osobní moc, ale od dvora císařovny vdovy se na rozdíl od japonského císaře éry Mejdži nedala čekat pevná a konsistentní podpora. Císařovna vdova naopak nechala konzervativce, aby inovátory zablokovali v patové situaci, v níž mohla sama držet jazýček na vahách. Jižní Čína jako vždy oplývala bystrým duchem, zvláště v rychle rostoucích otevřených přístavech, a tak byl konec 19. století obdobím řady průkopnických iniciativ, jež však nevedly k žádným zásadním změnám. Westernizace zůstala na bedrech několika vysokých provinčních hodnostářů částečně proto, že to odpovídalo rovnováze místních a centrálních sil - dvůr se tak mohl vyhnout nutným nákladům i zodpovědnosti - a částečně proto, že úředníci v otevřených přístavech, kteří byli ve styku s cizinci mohli jediní rozpoznat nabízející se příležitosti a získat zahraniční pomoc.

Císařovna vdova Cch'-si měla velký vliv v období vlády posledních čchingských císařů a bránila jakýmkoliv snahám po změnách

Žalostné výsledky sebesposilování se projevil během japonsko-čínské války v letech 1894-1895. Čína byla vzhledem ke své velikosti považována za favorita, ale Li Chung-čang byl dobře informován a snažil se válce předejít. Čína začala budovat námořnictvo v sedmdesátých letech. Během osmdesátých let nakoupil Li ocelové křižníky a získal britské instruktory a poradce, ale později zvítězil v konkurenci Krupp nad Armstrongem a přibyla dvě větší plavidla z Německa. Na konci osmdesátých let byly však

fondy pro námořnictvo skandálním způsobem zpronevěřeny spiknutím na nejvyšších místech, které je převedlo na výstavbu Letního paláce pro císařovnu vdovu. Podle Hartových odhadů mělo mít námořnictvo „na svém kontě třicet šest milionů taelů (řekněme padesát milionů amerických dolarů) a ejhle! - nemělo ani penny“. V září 1894 shledal, že „nemají náboje pro Kruppy, ani prach pro Armstrongy“. Do války s Japonskem se zapojila jen Li Chung-čangova severočínská armáda a flotila (ale nikoli už útvary ze střední a jižní Číny), a v některých nábojnicích našli námořníci místo stříelného prachu písek.

Vnitřní dvůr v domě mandarína, Peking, 1841-1872

Když Japonci zasáhli roku 1894 vojensky v Koreji, údajně k potlačení místního povstání, obrátili na útěk Liovu severočínskou armádu a v jedné z prvních moderních námořních bitev u ústí řeky Jalu potopili a rozprášili jeho flotilu. Velel jí starý generál jezdeckta, který vyrazil se svými loděmi vyrovnanými v jedné řadě jako při útoku kavalerie, zatímco Japonci ve dvou kolonách kroužili kolem nich. Turisté, kteří dnes navštěvují mramorovou loď v Letním paláci u Pekingu by si na ní měli představit popisku: „In memoriam: zde leží, co mohlo být nebohou čchingskou flotilou.“

Z našeho dnešního pohledu je zarážející, že byla první čínská moderní válka ponechána zcela na bedrech provinčního hodnostáře, jako kdyby šlo prostě jen o obranu jemu svěřené části hranice. Vina byla samozřejmě vždy svalována na neschopnost nečínské mandžuské dynastie, ale problém byl hlubší, než jen že tato dynastie nebyla čínská; chyba očividně spočívala v samotné císařské

monarchii, v její inherentní neschopnosti fungovat jako moderní ústřední vláda.

Dynastie Čching odolala povstáním čínského lidu, ale z rukou se jí teď vymkly zahraniční vztahy. Japonské vítězství nad Čínou uvrhlo Dálný východ do desetiletí imperialistického soupeření. Ve snaze splatit válečné kompenzace se Čína zadlužila u evropských věřitelů. Roku 1898 potom Rusko, Německo, Británie, Japonsko a Francie obsadily, nebo alespoň nárokovaly své vlastní sféry vlivu. Ty zpravidla sestávaly z nějakého velkého přístavu jakožto námořní základny, železniční tratě v jeho zázemí a dolů otevíraných podél ní. Ve snaze čelit rozpínavosti Japonska pozvala Čína do Mandžuska ruské síly - jenže rusko-japonská válka z roku 1905 zatlačila Rusko na sever a Japonsko triumfovalo v jižním Mandžusku a v Koreji.

Vypadalo to zkrátka, že Čína už zahyne. Mohla jí přispěchat na pomoc nová generace vyzbrojená novým učením? Mohlo toto nové učení inspirovat národní obrodu pod silnou vládnoucí mocí?

Boj mezi křesťanstvím a konfucianismem

Pro většinu Číňanů byli cizí misionáři jen ideologickým ramenem cizí agrese. Konflikt, započatý v 17. a oživený v 19. století, probíhal na mnoha rovinách: politické, intelektuální a společenské.

Politicky představovalo křesťanství heterodoxii. Zprvu vypadalo jen jako další sekta buddhistického typu, se svou vírou, spasitelem, mravní vinou a cestou, jak se z ní vykoupit - tedy prvky, jež jsou společné většině náboženství. Vzhledem k tomu, že náboženské sekty v Číně, jako např. Bílý lotos, byly tehdy již dlouhou dobu zakázané, fungovaly obvykle jako tajné společnosti. Po ztroskotání jinak spektakulárních snah jezuitů v Číně v 17. století kvůli tzv. sporu o čínské rity, který postavil papeže v Římě proti císaři v Pekingu, bylo křesťanství roku 1724 zakázáno. Tento zákaz byl zrušen až roku 1846 na naléhání Francouzů. Čínské

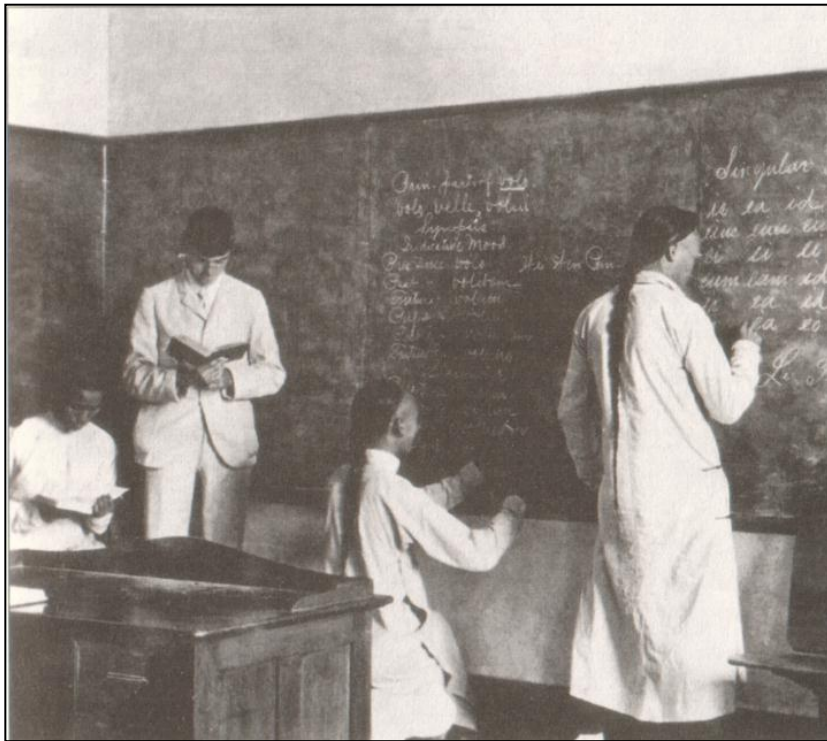
římskokatolické komunity sice období zákazu přežily, ale cizí kněží museli působit v tajnosti.

Protestantští misionáři byli svým založením přesvědčení reformátoři a jejich snahy je okamžitě postavily do konfliktu s konfuciánským uspořádáním, jež mělo své vlastní představy o reformě. Misionáři a čínská elita, džentry, byli přirozenými rivaly. Obě skupiny byly privilegované a imunní vůči nátlaku místních úředníků. Obě byly hlasateli vesmírného řádu, a vzájemné soupeření tak bylo nevyhnutelné. Paul Cohen cituje typický názor raného misionáře, který neviděl za vnější, na odiv stavěnou zdvořilostí a kultivovaností čínské elity „nic než prohnanost, nevědomost, hrubost, vulgárnost, arogantní předsudky a hluboce zakořeněnou nenávist ke všemu cizímu“. Tento názor byl oboustranný. Pro literátskou džentry byl misionář cizí podvrtný živel, za jehož nemravným chováním a učením stály dělové čluny. Konzervativní vlastenci tyto cizí vetřelce nenáviděli a báli se jich, avšak tito konzervativci postupem moderní doby prohráli a většina záznamů, které dnes máme k dispozici, má polemický charakter, anebo pochází od vítězných misionářů a čínských křesťanů. Z těchto záznamů, obratně shrnutých Cohenem (CHOC 10), vyplývá malý počet čínských konvertitů na křesťanskou víru, ale zato pronikavý ohlas na misionářskou agresivitu.

V letech 1860 až 1900 se misijní stanice postupně šířily do všech provincií pod záštitou smluvního práva exterritoriality a také práva na pobyt ve vnitrozemí, které do smlouvy protiprávně vpašoval devótní francouzský překladatel. Do roku 1894 čítala římskokatolická hierarchie, budující na starších základech, na sedm set padesát evropských misionářů, čtyři sta místních kněží a přes půl milionu příslušníků církve. Protestantské misie zahájily svou činnost v Kantonu, kde najala britská Východoindická společnost po roce 1807 Roberta Morrisona. Po roce 1830 dorazili první Američané. Do roku 1894 podporovala protestantská misijní iniciativa přes tisíc tři sta misionářů, hlavně Britů, Američanů a Kanadčanů, a udržovala na pět

set stanic - každou s kostelem, pouličními kapličkami, obvykle malou školou, a třeba i nemocnicí nebo zdravotním střediskem - ve zhruba tři sta padesáti malých i velkých městech. Získala ovšem ani ne šedesát tisíc křesťanských konvertitů z řad Číňanů. Číně zjevně nebylo dáno stát se křesťanskou zemí. Po roce 1860 vedly zvýšené kontakty k trvalým třenicím mezi džentry a misionáři. Bojovné protikřesťanské hnutí, připravující ideologickou obranu a podněcující násilné akce, se vzráhalo zvláště v Chu-nanu, jehož obyvatelé předtím aktivně bojovali proti „křesťanským“ Tchaj-pchingům. Džentry například běžně šířila pověsti o nemorálnosti misionářů, když se ženy a muži společně zúčastňovali bohoslužeb. Skandalizující pornografická literatura, oživující tradici ze 17. století, popisovala zvířecí orgie kněží, jeptišek a konvertitů. Džentry stačilo vyvěsit oznámení o místě a čase, a obyvatelstvo se začalo řadit k pogromům. Došlo k tisícům incidentů, z nichž stovky hlásili misionáři diplomatickými kanály výše, aby se domáhali nápravy a úřední ochrany svého smluvního práva na misijní činnost.

Vydírání prostřednictvím dělových člunů nutilo čchingské úřady, aby se postavily za cizince a prosazovaly dodržování smluv, což jen dále poškozovalo vážnost dynastie. Zejména katolíci podporovali ze všech sil své konvertity při soudních žalobách. Francouzi se vzhledem k minimálnímu rozsahu svého obchodu soustředili na katolické misie, jejichž biskupové si osobovali, a někdy také skutečně získali, jakýsi oficiální statut.

Misionářské snahy o šíření západní vzdělanosti. V protestantské škole se chlapci učí latinsky.

Protestantští misionáři nejrůznějších denominací oproti tomu zpočátku usilovali zejména o zvládnutí čínského jazyka a vypracování potřebné terminologie. Čínština již měla hotovou slovní zásobu k označení pojmů jako Bůh, duše, hřích, pokání a spasení. Misionářští překladatelé stáli před problémem: když použijí zavedený termín, obvykle převzatý z buddhismu, nebudou s to dostatečně objasnit odlišnost křesťanství. Ale když použijí neologismus, nebudou jim lidé zase tak snadno rozumět.

Římskokatolické sestry učí menší děti ve třídě západního stylu vyzdobené svatými obrázky.

Tento problém byl zvláště palčivý u stěžejního bodu křesťanství, termínu pro Boha. Po četných disputacích dospěli nakonec katolíci k Pánu na Nebesích, někteří protestanti k Pánu na výšinách a další k Božskému duchu. Překlad Bible do čínštiny vedl k věčným tahanicím a misionáři se nemohli shodnout, jak nazývat základní dogmata svého náboženství.

Protestantští misionáři označovali svou činnost v angličtině nepříliš diplomatickým výrazem „Christian Occupation of China“ (křesťanské dílo, ale také okupace v Číně). Své malé školy a základní zdravotní péči zřizovali ve velkých městech, kde mohli čas od času rozšiřovat propagační letáky mezi kandidáty státních zkoušek. Avšak Američané, obvykle původem z farem, většinou shledávali život na venkově příjemnější a vhodnější k soupeření s konfucianismem. Protestantská církev v Číně rostla pomalu, avšak vytrvale. Do roku 1900 vyšplhal počet čínských křesťanů na více než sto tisíc, pouhou kapku v moři Číňanů, ale protestantští misionáři byli dobří organizátoři. Budovali areály s budovami v západním stylu, o něž se starali čínští sluhové a jež brzy zahrnovaly školy a zdravotní střediska či veřejné kliniky. Mezi prvními Číňany, jež získali pro Krista, byli zpravidla jejich klienti či spolupracovníci, jako kuchaři nebo distributoři traktátů, ale také pár nadaných a idealistických mužů, zajímajících se o západní způsoby a ochotných přijmout cizí náboženství. Mnoho čínských reformátorů se na konci 19. století dalo na křesťanskou víru hlavně proto, že svatá trojice průmysl, křesťanství a demokracie představovala, jak se zdálo, tajemství moci Západu a nejlepší cestu, jak zachránit Čínu.

Reformní hnutí

Čínské humanitní vědy zaostávaly v pozdně dynastickém období dosti podstatně za vývojem čínských zahraničních vztahů. Ve stejné době, kdy Čína zaznamenávala rozsáhlý růst obchodu, proběhlo ve vědách hnutí, nazývané Benjaminem Elmanem (1984) „od filosofie k filologii“. V zásadě šlo o to, že snaha konfuciánských učenců-úředníků vyslovovat morální soudy na základě abstraktních filosofických principů ustoupila preciznějším technickým studiím, méně vázaným na kulturní dědictví, a snad tedy vhodnějším pro přípravu Číny na řešení moderních problémů.

Delta na dolním toku Jang-c', kde se na konci 18. století soustřeďoval nový mezioblastní obchod, se stala ve stejné době

domovem nového typu vědění, známého jako „bádání na základě důkazů“ (kchao-čeng-süe). Ve svém zděšení nad pádem Mingů svalili Číňané vinu za tuto katastrofu na filosofii neokonfucianismu s jeho subtilní příměsí buddhisticko-taoistických abstrakcí. Učenci byli „rozčarováni empiricky neověřitelnými myšlenkami, jež prostoupily“ sungské a mingské výklady konfuciánské doktríny. Důraz na morální principy (sungský neokonfucianismus se nazýval li-süe, „učení o principu“) skutečně přispěl ke vzájemným rozhořčeným morálním denunciacím mezi jednotlivými frakcemi, které ochromily státní správu na konci Mingů. Za Mandžůů se proto někteří učenci obrátili od filosofie k filologii, (a také k matematické astronomii), konkrétně k věcné analýze textů, jejich autenticity, interpolace a přesného významu. Jedním z výsledků bylo, že v obdivovaných kanonických knihách odhalila vnitřní evidence některé podvrhy. Napříště už nebyly svatosvaté.

Pomníkem tohoto nového směru v čchingské učenosti se roku 1829 stala sbírka sto osmdesáti děl pětasedmdesáti autorů ze 17. a 18. století, z nichž asi polovina byla držiteli nejvyššího titulu ťin-š'. Ironií je, že hlavním redaktorem tohoto vynikajícího počínu se stal shodou okolností význačný bibliofil Žuan Jüan, který byl současně hlavním císařským hodnostářem zodpovědným za provincii Kuang-tung a obchod s Evropou.

Skupina čínských studentů po příjezdu do USA v roce 1872 a jejich baseballový tým v roce 1878

Je také pravda, že mnoho autorů v Žuan Jüanově sbírce pocházelo z kupeckých rodin. Legendární bohatství kupců se solí z Jang-čou jim například umožňovalo financovat akademie a podporovat talenty. Pod patronací vysokých hodnostářů pracovali učenci na velkých císařských kompilačních projektech jako byly Anály Mingů nebo Čchingský zeměpisný index. Takových císařských projektů existovalo více než sto padesát. Z tohoto úsilí se potom zrodil pocit, že bádání na základě důkazů je skutečná profese, oddělená od úřední funkce.

Akademie a jejich knihovny, pěstující tato bádání, se množily hlavně v provinciích na dolním toku Jang-c'. Císař, zprvu zdrženlivý, začal po roce 1733 podporovat akademie, které připravovaly studenty ke zkouškám. Po roce 1750 se nicméně objevily také úředně

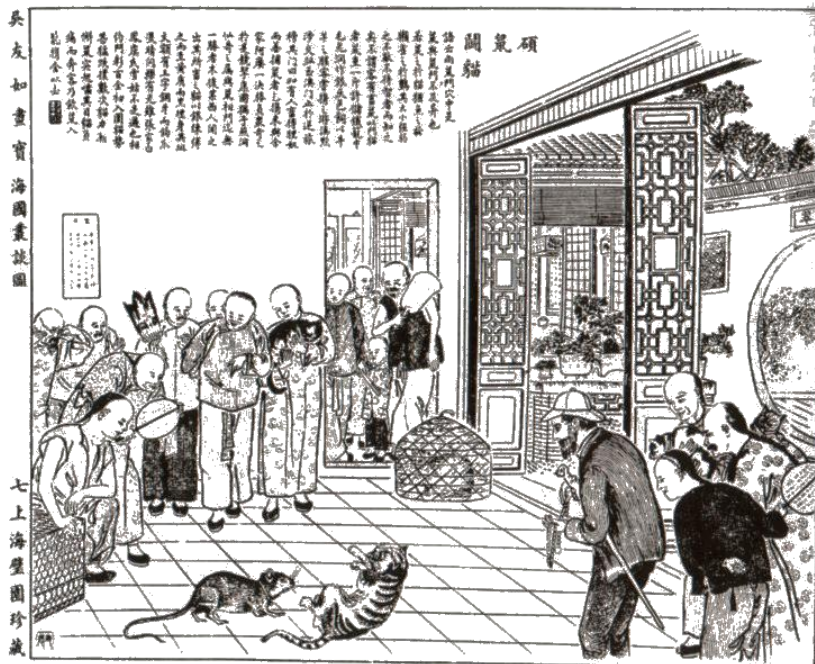
zaštitěné, avšak vnitřně dosti nezávislé akademie podporující studium, diskuse, i samotný výzkum. „Chanská škola“ důkazového bádání, založená na textech kanonických knih z období Chan zapsaných tzv. novým písmem (ťin-wen), demonstrovala intelektuální schopnosti a životaschopnost zavedených čchingských učenců. Vzájemnou komunikaci obstarávali částečně prostřednictvím dopisů, určených k případnému zveřejnění. Úspěchy v kritickém zhodnocení tradovaných textů je přivedly k epigrafii, fonologii a počátkům archeologické analýzy bronzů a kamenných památek.

Ve čtyřicátých letech 19. století svedl nečekaný úspěch britské námořní moci v opiové válce dohromady dvě větve čínského reformního myšlení - Hnutí nového textu za přehodnocení klasiků a hnutí státnického umění, jež prosazovalo, aby se elita učenců-úředníků více a efektivněji zapojila do státní administrativy. Vůdcem obou těchto větví byl literát Wej Jüan (1794-1857). Roku 1826 sestavil výbor dvou tisíc ukázkových spisů o finančnictví a dalších praktických aspektech státní správy. Navrhl, aby byla tributární rýže dopravována z povodí Jang-c' do Pekingu po moři kolem Šan-tungu namísto dosavadní úmorné trasy po Velkém kanálu. Pomohl reformovat solnou daň, sepsal pojednání o deseti úspěšných vojenských taženích za Čchingů a v Kantonu na pomoc komisaři Linovi sestavil vlivný výklad o cizích zemích, který představoval - však už bylo na čase - nový kritický pohled na problémy Číny. Wej Jüan uvedl na obzor pozdně čchingských reformátorů okolní svět, reprezentovaný Británií.

Kontinuitu mezi bádáním na základě důkazů a moderní čínskou vědou potvrdila devadesátá léta 19. století, kdy učenci zběhlí v četbě nápisů na bronzech a stélách rozpoznali význam „věštebných kostí“ z dynastie Šang. To představovalo počátek moderní čínské archeologie (kapitola 1), i když pozdním Čchingům to pravda nijak zvlášť nepomohlo vypořádat se s pronikáním Západu.

Do devadesátých let 19. století přinesl rozvoj měst, většinou otevřených přístavů, velké materiální a společenské změny. Budovy v západním slohu, systém ulic a komunální služby jako plynové osvětlení a vodovod představovaly ve vnitrozemských říčních a pobřežních přístavech spolu s parní lodní dopravou a zahraničním obchodem přímé spojení s vnějším světem, nebo přímo jeho výběžky do Číny. V těchto přístavech se utvářelo moderní čínské hospodářství jako společný produkt čínského a cizího podnikání v obchodu, bankovníctví a průmyslu. Současně se objevila moderní masová média - čínští žurnalisté, noviny a časopisy - a nová inteligence tvořená spisovateli a umělci, kteří nebyli orientováni na úřední kariéru ve státních službách. V moderních městech pod cizí správou, kde čínští obchodníci prosperovali většinou jako bankéři a kompradoři vypomáhající zahraničním firmám, ale i zcela samostatně, postupně vznikalo a nacházelo svůj výraz čínské veřejné mínění.

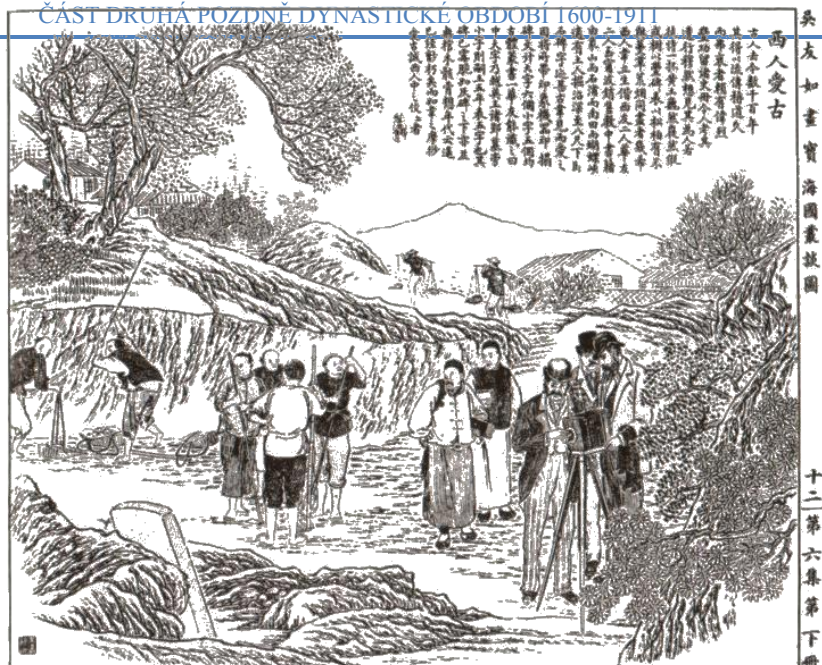
Jak začali čínští konvertité vytvářet decentralizované společenství, přistoupili misionáři k vydávání časopisu v čínštině, zvaného *Review of the Times* (Wan-kuo kung-pao), jenž informoval o mezinárodní scéně. Časopis vycházel v letech 1875-1883 zprvu jako týdeník, později v letech 1889-1907 jako měsíčník, a šířil zprávy ze světa mezi čínskými učiteli a literáty. Částečně díky obratnému stylu v klasické čínštině, zajišťovanému čínskými redaktory, poskytl tento časopis jakožto první ve svém oboru misionářům přímou možnost působení na čínské učence a úředníky, kteří zápolili s problémy vnějšího světa. V devadesátých letech prosazovali nejschopnější misionáři (jako Timothy Richard z Walesu) program vytváření kontaktů s třídou literátů za účelem ovlivnění reformního hnutí.

Wu Tia-jou, známý též jako Wu Jou-žu (?-1893): Krysa cvičená pro boj s kočkami právě porazila mazlíčka jednoho z cizinců žijících v Šanghaji. Senzační zpráva z dobového tisku.

Z čínského pohledu nebylo vítězství Japonska roku 1895 porážkou od země s podobnou civilizací, ale skutečným podlehnutím temným silám, reprezentovaným Západem. Považte jen, že lidé ze Západu měli způsoby divé zvěře, muži a ženy se na veřejnosti drželi za ruce, a dokonce se líbali. Vymyšlením výkonných strojů dokázal tento vnější svět zvrátit řád lidí a přírody, který stál u vzniku civilizace a dobrého života. Nastupoval chaos.

V roce 1895 se náhle spojilo několik faktorů. Prvním byla cizí hrozba, která Číně uštědřila svou námořní silou na pobřeží čtyři porážky ve čtyřech válkách. Tito vetřelci teď měli v rukou nové, neuvěřitelně ničivé zbraně. K této cizí síle přistupoval další nepopíratelný fakt cizích dovedností, nejen ve vedení války, ale ve

Wu Tia-jou: Dva cizinci v doprovodu čínských přátel fotografují právě vykopanou starobylostélu. Ilustrace z dobového tisku.

všech praktických uměních a technikách. Parní motor na lodích a železnicích nesrovnatelně urychlil dopravu a otevřená města jako Šanghaj se teď vyznačovala dlážděnými ulicemi, plynovým osvětlením, vodovodem a policejní ostrahou. A za třetí, pro lidi, kteří měli pocit, že technika a umění jsou výrazem základních mravních a intelektuálních kvalit, bylo zřejmé, že tradiční Číně se těchto schopností, kterými tolik oplývají cizinci, nějak nedostává.

Pocit krize a ponížení, k nimž nutně vedly tyto úvahy, vyústily v nezvratný závěr, že Čína musí provést dalekosáhlé změny. Jelikož obyčejní lidé se v Číně nijak nepodíleli na vládě a většina elity byla příliš pohroužena ve starých způsobech a zvycích, než aby poskytla nějaké intelektuální vedení, mohli se s tímto problémem potýkat pouze učenci.

Seznam potřebných reforem se již od opiové války neustále prodlužoval. Novými položkami do něj přispělo několik tajemníků a poradců Li Chung-čanga, stejně jako křesťanští misionáři, tchajpingští povstalci, diplomaté, kteří pobývali v cizině, a první čínští novináři v Hongkongu a Šanghaji. Pro tyto lidi nabízely západní země a Japonsko úplný roh hojnosti nových způsobů a metod, jež bylo možno přizpůsobit čínským potřebám. Na nejobecnější rovině tu mohl být parlament, který by vytvořil pevnější pouto mezi vládcem a lidem. Státní patenty či odměny mohly povzbudit vynálezy, opravy cest mohly napomoci obchodu, mineralogie mohla zlepšit práci v dolech, zemědělské školy mohly zvýšit výnosy, překlady rozšířit vzdělání - tento výčet nebral konce.

Aby si však reformní hnutí mohlo získat širší podporu, bylo třeba nejprve najít filosofické zdůvodnění, proč si Čína vypůjčuje z ciziny a mění zavedené pořádky. Toto zdůvodnění bylo třeba hledat uvnitř konfucianismu, protože ten představoval základní víru čínské vládnoucí třídy. Tato víra volala po státnickém umění ve službě Synu nebes. Pouze člověk, důkladně s touto vírou obeznámený, novodobý mudrc, mohl vládnout intelektuálními schopnostmi tuto konfuciánskou tradici modernizovat. V tom spočívala velická zásluha Kchang Jou-weje. Kchang byl předčasně vyzrálý učenec z Kantonu, hýřící nápady a nevtíravým sebevědomím, jenž vynikal v nalézání precedentů v klasické čínské tradici, které ospravedlňovaly její přizpůsobení současnosti.

Kchangovým východiskem bylo Hnutí nového textu, v jehož rámci čchingští učenci napadali autenticitu Starého textu klasiků, na níž byla od dob dynastie Sung založena neokonfuciánská ortodoxie. Celá tato záležitost je ovšem podobně spleťtá jako křesťanské dogma o trojjedinosti či předurčení. Nelze ji dost dobře shrnout na několika řádcích. Pro nás je však důležité hlavně to, že tzv. nové texty klasiků pocházely z dynastie Západních Chanů (v období př. n. l.), zatímco tzv. staré texty se staly standardem za Východních Chanů (v období

n. l.), a tím zůstaly i pro sungské filosofy, sestavující syntezi, kterou my nazýváme neokonfucianismus (Číňané sami mluví o Sungském učení). Odmítnutí starých textů ve prospěch nových textů (jež byly ovšem ve skutečnosti starší) poskytovalo příležitost uniknout z neokonfuciánského sevření a nově interpretovat tradici. Škola Nového textu věřila v přizpůsobování institucí své době, a v zásadě tak byla přístupná reformám.

Jak ukázal Benjamin Elman (1990), představovalo reformní Hnutí nového textu za pozdních Čchingů vlastně jen pokračování

Kchang Jou-wej (1858-1927), iniciátor sta dní reformem. Liang Čhi-čchao (1873-1929), Kchang Jou-wejův žák, významná postava reformního hnutí a čínské žurnalistiky.

snahy učenců z oblasti dolního toku Jang-c' na konci Mingů (z akademie Tung-lin čili „Východní les“) vypořádat se s císařským despotismem. Namísto zlotřilého eunucha dvacátých let 17. století sloužil jako symbol mravního úpadku autokracie v devadesátých letech 18. století zkorumpovaný oblíbenec císaře Čchien-lunga jménem Che-šen. Reformátoři z Hnutí nového textu, jež započalo ve stejné oblasti na dolním toku Jang-c' jako Akademie Tung-lin (v

prefektuře Čchang-čou), požadovali v 19. století, často formou protestních memorand (čching-i), větší ohled císaře na veřejné zájmy. Kchang Jou-wej reprezentoval, ať už si toho byl vědom či nikoli, rostoucí zájem džentry na reformě vlády.

Roku 1891 uveřejnil studii Podvržené spisy „nového učení“, v níž tvrdil, že „klasické texty ctěné a vyzdvihované sungskými učenci jsou z větší části podvrhy, a nikoli díla Konfuciova“. Tato ideologická bomba byla vypracována s pečlivou erudicí a působila velmi přesvědčivě (jakkoli dnes není všeobecně přijímána). Kchang také citoval prameny z klasiků Nového textu, aby podložil svoji teorii tří epoch: za prvé rozvrat, za druhé dosahování míru a částečného klidu, a za třetí všeobecný mír a velká jednota. Svět nyní vstupoval ve svém vývoji do druhé epochy, což implikovalo budoucí pokrok. Kchang Jou-wej převzal většinu svých myšlenek od starších autorů, ale přepracoval je k obrazu svému. To mu umožnilo propašovat myšlenky vývoje a pokroku do čínské klasické tradice právě v tom okamžiku, kdy tyto myšlenky hýbaly celým okolním světem.

Kchang Jou-wej a jeho nejlepší student Liang Čchi-čchao z Kantonu skutečně také bez váhání přijali teorii sociálního darwinismu devadesátých let 19. století. Sepsali knihy o smutném osudu úzkoprsých národů a států jako Turecko či Indie a o úspěšném rozvoji Ruska za Petra Velikého a Japonska období Mejdži v jejich boji o přežití nejsilnějších mezi národy. Tito radikální reformátoři byli zkrátka v srdci horliví nacionalisté, ale stále ještě doufali, že by čchingská monarchie mohla vést Čínu k záchraně. Podle příkladu protestantských misionářů začali využívat moderních nástrojů jako byl tisk a studijní spolky, které pořádaly diskuse o veřejných problémech, a to tiskem i na skupinových setkáních. Kchang dokonce obhajoval myšlenku, aby se z konfucianismu stalo organizované státní náboženství. Ale jeho hlavní snaha byla velmi tradiční: získat si sluch vládce a reformovat Čínu odshora dolů. Jeho chvíle nastala roku 1898, kdy každá imperialistická mocnost požadovala svou

vlastní sféru vlivu a zdálo se, že Čína skončí rozporcovaná na kousky jako meloun. Idealistickému císaři Kuang-sümu bylo od roku 1889 dovoleno nominálně vládnout, zatímco jeho teta, císařovna vdova, na něj dohlížela ze svého nově dokončeného Letního paláce. Císař, v té době sedmadvacetiletý, hodně četl, což obvykle není pro takové loutkové vládce bezpečné, a jeho starý císařský vychovatel, protivník Li Chung-čanga, mu doporučil Kchang Jou-weje. Jak se krize v roce 1898 prohlubovala, věnoval mu císař svou důvěru.

Během jednoho sta dní mezi 11. červnem a 21. zářím vydal Kuang-sü na čtyřicet reformních ediktů zaměřených na modernizaci čínského státu, jeho administrativy, vzdělání, zákonů, hospodářství, techniky, armády a policejních složek. Mnohé z těchto reforem požadovali předtím reformátoři po celá desetiletí, ale teď byly vyhlášeny panovnickým dekretem. Na rozdíl od prvních sto dní

Císař Kuang-sü podporoval reformní úsilí během sta dní reform roku 1898.

Franklina D. Roosevelta, během nichž uzákonil roku 1933 svůj Nový úřed, zůstaly radikální reformy z roku 1898 bohužel z větší části pouze na papíře, zatímco hodnostáři u dvora vyčkávali, jak se zachová císařovna vdova. Ta si počkala, dokud se téměř každý uvnitř systému necítil ohrožen, a pak zorganizovala vojenský státní převrat. Kchang a Liang uprchli do Japonska, ale Kuang-süho uvěznila císařovna na jižním ostrově na palácovém jezeře, a šest reformátorů, které se jí podařilo dopadnout, dala

popravit.

Řada badatelů, vycházejících především z účelových spisů Kchanga a Lianga, viděla fiasko sta dní reformem z roku 1898 černobíle a pokládala Kchanga, Lianga a císaře za hrdiny poražené zlovolnými reakcionáři. Otevření Archivu Palácového muzea v Tchaj-peji a Historického archivu č. 1 v Pekingu nyní umožnilo vědcům jako Luke S. K. Kwong (1984) tyto události kriticky přehodnotit a odborníkům jako Benjamin Elman zase zpochybnit některé Kwongovy omyly. Pekingská politika z roku 1898 ještě vyžaduje důkladnější zhodnocení.

Ať tak či onak, nejsveřepější mandžusští princové, jejichž palácová výchova je ponechala v žalostné nevědomosti o okolním světě, a oni na to byli hrdí, se brzy stali patrony rolnické tajné společnosti zvané Boxeři. Tento obrat mandžuského dvora k aktivní podpoře fanatické sekty byl zjevným důkazem naprostého intelektuálního bankrotu.

Boxerské povstání 1898-1901

V severozápadním Šan-tungu, v povodňových oblastech Žluté řeky s vysokou hustotou obyvatelstva, byli lidé natolik zbídačení, že ve vesnicích žilo jen málo příslušníků džentry a banditismus se tu stal sezónním zaměstnáním, jež vyvolávalo nekonečné odvetné boje mezi vesnicemi. Čchingská vláda i džentry zde ztrácely kontrolu. V devadesátých letech minulého století tu agresivní němečtí misionáři získávali nové konvertity ke katolicismu částečně tím, že je podporovali při soudních sporech proti nekřesťanům. Když získali Němci roku 1898 Šan-tung jako sféru svého vlivu, prohloubili svou arogancí protikřesťanské nálady, které již dlouho narůstaly spolu s tím, jak se křesťanské misie šířily do vnitrozemí, zatímco evropské mocnosti a Japonsko uštěďřovaly čínské vládě jedno ponižení za druhým. Protimisionářské bouře vedly cizince k vymáhání tak těžkých pokut, že Čchingové začali instruovat své místní úředníky,

aby se za každou cenu vyhýbali sporům s misionáři a jejich konvertity. V této situaci bránili šantungští rolníci své zájmy prostřednictvím tajných společností. V jihozápadním Šan-tungu se například stala Společnost velkých mečů nástrojem k potlačování banditů. Roku 1898 přivedly katastrofální záplavy na Žluté řece, po nichž následovalo vytrvalé sucho, vesničany do bezvýchodné situace. Severní Čína byla jako sud s prachem.

Příslušník hnutí Boxerů, 1900

Mistrná studie Josepha Eshericka (1987) o počátcích Boxerského povstání sleduje propojení dvou rolnických tradic v severozápadním Šan-tungu - techniky bojových umění, neboli „boxu“ (zachyceného v operách a lidovém vypravěčství, dnes k vidění v akčních filmech s kung-fu) a šamanských praktik posedlosti duchy. (Možná si ještě vzpomeneme z kapitoly 2, že král dynastie Šang vystupoval jako hlavní šaman.) Duchovní boxeré, kteří si později začali říkat Boxeré spojení spravedlností, oba tyto prvky sloučili. Po příslušných rituálech upadali Boxeré do transu s pěnou kolem úst, aby pak znovu přišli k sobě připraveni k boji, protože jim teď již nemohly ublížit meče ani kulky. Každý mohl být posedlý, a stát se tak na okamžik vůdcem. Nebylo třeba žádné hierarchizované organizace. Cíle vyjadřoval jednoduchý slogan: „Podporu Čchingům, smrt cizincům.“ Z malé

jiskry vzešel plamen, který zachvátil v příhodných podmínkách své doby celou severní Čínu jako lesní požár. Mandžusští princové, a na čas dokonce sama císařovna vdova, měli pocit, že slyší hlas prostého lidu, konečného arbitra čínské politiky. Navrhovali s hnutím spolupracovat, a nikoli stavět se proti němu, a tak se zbavit cizího imperialismu.

V nastalém sledu událostí se obě strany podněcovaly navzájem. Ozbrojená stráž cizinců v diplomatické čtvrti v Pekingu podnikla výpad, při němž střílela na Boxery, aby je zastrašila. Ve dnech 13. až 14. června pronikli Boxeři do Pekingu a do Tiencinu, zabíjeli křesťany a loupili. 10.června vyrazilo dva tisíce sto cizích vojáků z Tiencinu na pomoc diplomatické čtvrti v Pekingu, ale došli jenom napůl cesty. 17. června napadla cizinecká flotila pobřežní pevnosti u Tiencinu. 21. června vyhlásila císařovna vdova a dominantní skupina u dvora formálně válku všem cizím mocnostem. „Čína je slabá,“ prohlásila. „Jediné, nač můžeme spoléhat, je srdce lidu. Když je ztratíme, jak bychom si mohli zachovat svou zemi?“ (Tou zemí myslela ve skutečnosti dynastii.)

Boxerské povstání toho dlouhého, horkého léta roku 1900 bylo jednou z nejnámějších událostí 19. století, protože tu v diplomatické čtvrti v Pekingu uvízlo v obklíčení na osm týdnů (29. června - 14. srpna) pod téměř neustálou palbou z pušek tolik diplomatů, misionářů a novinářů - asi 475 cizích civilistů, 450 vojáků z osmi zemí a nějakých 3000 čínských křesťanů; a ovšem také na 150 závodních poníků, kteří dodávali čerstvé maso. Zachránila je mezinárodní armáda, avšak až po dlouhém dohadování, když se rozneslo, že byli všichni pobiti. Císařovna vdova vyrazila v kočáře na Si-an, s císařem v bezpečném závěsu. Spojenecká vojska zgruntu vydrancovala Peking. Kaiser Wilhelm II. vyslal do boje polního maršála, který terorizoval okolní městečka, kde byly předtím zmasakrovány tisíce čínských křesťanů; po celé severní Číně bylo zabito 250 cizinců, hlavně misionářů. Ve vzduchu visela pomsta.

Jenže generální guvernérové čínských provincií, kteří stáli před časem v čele snah o sebeposílení, se vypořádali i s touto krizí. Li Chung-čang v Kantonu, Čang Č'-tung ve Wu-chanu a řada dalších se hned v červnu okamžitě rozhodli, že budou pekingské vyhlášení války cizincům ignorovat. Celou věc prohlásili prostě za „Boxerské povstání“ a zaručili cizincům mír ve střední a jižní Číně, pokud se zde nebudou vměšovat jejich vojska a dělové čluny. Předstírání, že se nic neděje, jim vyšlo. Imperialistické mocnosti dávaly přednost zachování smluvního systému tak jak byl, spolu s čínskými splátkami zahraničního dluhu. A tak se válka z roku 1900, pátá a největší, jakou svedli Čchingové s cizinci v 19. století, omezila na severní Čínu.

Boxerský protokol, podepsaný v září 1901 nejvyšším mandžuským princem a Li Chung-čangem na jedné, a jedenácti cizími mocnostmi na druhé straně, měl dát Číně hlavně za vyučenou: deset vysokých hodnostářů bylo popraveno a sto dalších potrestáno; ve čtyřiceti pěti městech byly pozastaveny státní zkoušky; diplomatická čtvrt' v Pekingu byla rozšířena, opevněna a vybavena stálou vojenskou posádkou, stejně jako železnice; a zhruba pětadvacet čchingských pevností bylo zničeno. Válečné reparace činily asi 333 milionů dolarů, jež měly být splaceny v průběhu čtyřiceti let spolu s úroky, které celkovou sumu více než zdvojnásobily. Jediným částečně konstruktivním počinem bylo zvýšení dovozního cla v rámci smluvního systému na celých pět procent.

Demoralizace

Konfuciánský systém vlády zdůrazňoval neposkvrněné chování vládců, hodnostářů a hlavy rodiny i celé komunity jako předpoklad jejich nadřazeného postavení a příslušných výsad. Čína měla v míře jinde nezvyklé vládu založenou na prestiži. Císařové mohli být třeba vykukové nebo hlupáci, ale instituce císařství jako taková byla svatosvatá. Úřední prohlášení měla zajistit a vylepšit pověst držitelů moci. Neúspěch s sebou nesl cejch nedostatečné mravnosti, což bylo dostatečné vysvětlení, proč k němu vůbec mohlo dojít. Zachovat si

své dobré jméno bylo pro muže stejně důležité, jako zachovat si život, což se ještě více vztahovalo na ženy. Lidé s pošramocenou pověstí se mohli vykoupit sebevraždou. Ve společnosti, stejně jako ve vládě, byla dobrá pověst nade vše. V situaci, kdy morální soudy převažovaly nad právními ohledy, mohla být demoralizace zásadní skutečností nezměrné důležitosti. Ztráta důvěry, pocit ponížení, osobní či kolektivní ztráta tváře, vědomí poklesku v chování - v 19. století na sebe brala tato pohroma mnoho forem.

Poslední století vlády Čchingů tak vystupuje v retrospektivě jako jednolitě období poznamenané demoralizací na všech frontách. Toto století započalo nezměrnou korupcí Čchien-lungova oblíbence Che-šena, která poskvnila císařovu pověst. Ve stejné době představovala neschopnost korouhevních válečníků potlačit povstání Bílého lotosu porážku pro panující dynastii, která musela povolávat nové vojáky z řad čínského obyvatelstva.

Máme-li se být jen zběžně dotknout hlavních projevů morální pohromy, musíme připomenout rozmach obchodu s opiem v Kantonu a jeho rozšíření podél jihovýchodního pobřeží. Opium, dávno odsouzené jako nemorální, se stalo příčinou fiskální krize, protože vedlo k odlivu stříbra a narušilo rovnováhu směnného kurzu mezi stříbrem a měďáky, a to ke škodě rolníků, kteří museli při placení daní nakupovat stříbro za měděné mince. Přijetí britských podmínek v Nankingu roku 1842 mohlo být čínskými vyjednaváči vydáváno za obratné odvrácení cizí hrozby, ale celá říše viděla, že opium nadále proudí do Číny ve stále větším množství a problémy Kantonu se zmnožily otevřením čtyř nových přístavů pro mezinárodní obchod. I když se jednalo o okrajové záležitosti vzdáleného pohraničí, hrály svou roli i v Pekingu během boje mezi zastánci smířlivého postoje, jimž ležel na srdci hlavně jejich finanční prospěch, a stoupenci potlačení tohoto obchodu s ohledem na morální zásady. Komisař Lin nemohl být sesazen, aniž by byl zrazen jeho morální postoj. Obchod s opiem, legalizovaný smlouvou z roku 1858, demoralizoval čínské

úřednictvo, a dvůr se musel k této úžasné ztrátě tváře připojit. Krátce na to přišlo Tchajpchingské povstání, jež se rozhořelo tak prudce, že se člověk neubrání dojmu, že mu cestu od řeky Si-t'iang do Nankingu dláždila ztráta císařské reputace.

Povstání se podařilo potlačit až tehdy, když čchingští vládcí v Pekingu přijali základní revizi rovnováhy sil mezi mandžuskou dynastií v sídelním městě a loajálními čínskými hodnostáři v provinciích. Peking musel vložit svou důvěru do provinčních vůdců, jako byli Ceng Kuo-fan a Li Chung-čang, a do jejich nových armád, financovaných novými provinčními daněmi z obchodu. Byla to fundamentální změna v čchingské mocenské struktuře, o čemž svědčí i to, že čínští hodnostáři zastávali napříště vrcholné funkce generálních guvernérů v klíčových provinciích kolem hlavního města Pekingu a v rýžové obilnici na dolním toku Jang-c' v Nankingu. Čchingové museli také přijmout jistou míru účasti cizinců v politickém životě Číny.

Když říkáme, a říkáme to plným právem, že pád Čchingů zastavila restaurace v šedesátých letech 19. století, přiznáváme tím současně, že dny dynastie byly už tak jako tak sečteny. Bezzásadový pragmatismus restaurace byl zřejmý už z toho, jak Čchingové akceptovali neformální spojenectví s Brity a Francouzi jen krátce po ponižující invazi do Pekingu a vypálení Letního paláce v roce 1860. Dlouhý proces střídavých válek a vyjednávání mezi Čínou a západními mocnostmi v padesátých a šedesátých letech byl poznamenán neustálou čínskou ochotou bojovat za zásady a mandžuskou ochotou ustupovat útočníkovi v zájmu uchování dynastie. Usmiřování, praktikované princem Kungem a jeho stoupenci, včetně mladé císařovny vdovy, bylo obratným manévrem, kterým dynastie dosáhla prodloužení své existence o další generaci. Jeho praktickým důsledkem nicméně bylo, že se z Čchingů stal v jistém ohledu pouze slabší partner ve společném anglo-čchingském kondominiu na čínském pobřeží.

Císařská námořní celní služba vybudovaná v otevřených přístavech Robertem Hartem pod patronací předního Mandžua ve Velké radě Wen-sianga ukázala dvojsečnost ostří imperialismu. Během první půle svého konstruktivního působení ve funkci poskytl Hart Čchingům moderní zdroj státních příjmů a současně nástroj, jak kontrolovat bojovné cizince v otevřených přístavech. To bylo jako celek pro čínský stát velkým přínosem, avšak po roce 1895, kdy bylo třeba uzavírat půjčky na splácení reparací Japonsku, a po roce 1901 také signatářům Boxerského protokolu, se celní služba stala zjevným agentem imperialismu tím, že předepisovala Číně splátky těchto reparací.

Za tímto relativním úspěchem mandžusko-čínské spolupráce se smluvními mocnostmi v zájmu zachování pořádku stál rozkol zájmů mezi mandžuskou dynastií a čínským lidem, které se postupně začaly projevovat jako odlišné. Avšak v pozadí toho všeho se skrývala zásadnější otázka, zda je Čína s to vypořádat se s cizím pronikáním nejen ve vojenských a ekonomických záležitostech, ale také v rovině intelektuální.

Nejen že čínský stát nefungoval, tak jak měl; v potaz byly uvedeny samotné základní principy neokonfuciánského řádu. To představovalo větší krizi, než jaká stála před pozdními Mingy nebo kteroukoli dřívější dynastií, snad s výjimkou Sungů. Jenže zatímco Sungové projeví svou kulturní převahu, i když byli poraženi, nemohli nyní Číňané, obeznámení se situací na Západě, dost dobře dospět k závěru, že by tato nadřazenost čínské kultury byla stále ještě hmatatelným faktem. Rozšíření závislosti na opiu ve všech vrstvách společnosti bylo vytrvalým svědectvím o ztrátě sebedůvěry. Jonathan Spence odhadl na základě spolehlivých informací, že do roku 1900 bylo v Číně na čtyřicet milionů kuřáků opia, z nichž asi patnáct milionů bylo na opiu závislých. To znamená, že na každého Číňana, obráceného na křesťanskou víru, tu bylo patnáct dalších, závislých na opiu.

A konečně, pocit zkázy a zmaru demoralizoval třídu učenců, stěžejního strážce neokonfuciánské víry. Další kapitola se proto zaměří na vztahy mezi dynastií a džentry.

12

REPUBLICÁNSKÁ REVOLUCE 1901-1916

Nová domácí rovnováha sil

Po porážce od spojených expedičních sil osmi mocností roku 1900 přežila dynastie Čching až do roku 1912 jenom proto, že v dohledu nebyl žádný jiný režim, který by ji mohl nahradit - a protože jak Číňané, tak i cizinci v Číně dávali přednost pořádku před rozvratem. V průběhu prvního desetiletí tohoto století se v důsledku rychlých změn v otevřených přístavech na čínském pobřeží i podél řek ve vnitrozemí neustále prohluboval rozdíl mezi moderní urbanizovanou Čínou a bezpočtem vesnic v jejím zázemí. Tato propast vznikla spolu se smluvním systémem, jenž poskytl reformně naladěným Číňanům příležitost, aby se organizovali a zveřejňovali své politické názory - něco takového předtím čchingský režim netrpěl. Přesto se mohl jeden z prvních protagonistů vzpoury, Sunjatsen, stát na setkání čínských studentů v Tokiu roku 1905 hlavou Revoluční ligy jenom s pomocí japonských expanzionistů. Čínský nacionalismus rostl, ale stále se ještě nacházel ve stavu zrodu.

Během tohoto postupného vznikání společenských sil, jež se měly projevit roku 1911, sehrál klíčovou roli vztah mezi císařskou vládou a elitou džentry. V období od roku 1850 do roku 1911 se zhruba rýsují tři fáze. První představovala úspěšná podpora dynastie ze strany džentry proti Tchaj-pchingům a dalším povstalcům v polovině minulého století. Ta konkrétně spočívala v zakládání kanceláří milice po celém venkově, náboru vojáků na bázi osobní

oddanosti a financování těchto aktivit z příspěvků džentry a nové daně z obchodu zvané likin (li-t'ín).

Druhá fáze nastala v období rekonstrukce po tchajpchingském povstání, kdy se džentry aktivně zapojila do obnovy a rozvoje konfuciánského vzdělání v akademiích a řídila nejrůznější sociální programy ve městech a další komunitní práce. Džentry také změnila své složení tím, jak se statkáři stěhovali do měst a obchodníci získávali statut elity nákupem zkouškových titulů a zapojením se do úředně podporovaných obchodních a průmyslových projektů. Velké rodiny ovládaly potřebné finanční prostředky a účetní náležitosti, aby se mohly zapojit do průmyslového rozvoje. Proces urbanizace současně umožnil mohutný přísun cizích myšlenek, příkladů a kontaktů.

Ve třetí fázi, jež začala koncem devadesátých let, se společně

Sunjatsen (druhý zleva) s radikálními studenty v Hongkongu, 1887

se vznikem nacionalismu vytvořila proreformní městská elita, jež se řadila pod praporem rozvoje v provinciích, místní samosprávy a konstitucionalismu. Ta si vyzkoušela mnoho modelů modernizace, ale zjistila, že Mandžouvé jsou příliš pomalí a na překážku věci, neschopní dále vést čínský národ.

Nejprve se podíváme na úlohu džentry při potlačování venkovských povstání.

Potlačování povstání cestou militarizace

Jedním z důsledků velkého povstání Tchaj-pchingů po roce 1850 byla militarizace venkova ve snaze zachovat pořádek mezi rychle rostoucím a neklidným vesnickým obyvatelstvem. To přineslo institucionální problém - jak udržet centrální kontrolu dynastie nad armádou, prvkem *wu* v císařské vládě. Jednotlivé dynastie se vyhýbaly masovým odvodům vojáků již od dob Čchinů. Chanové a po nich další dynastie používali vojáků z řad vězňů, chudáků, žoldnéřů nebo profesionálních, často dědičných bojovníků. Za Čchingů byly strategické posádky korouhevních válečníků doplněny o roztroušené čínské četnictvo, ale obojí se ukázalo být málo na potlačení povstání Bílého lotosu. Na začátku 19. století vedly rostoucí lokální zmatky k rozšíření místních milicí.

Milice byly tvořeny vojáky na částečný úvazek, podporovanými z místních zdrojů, kteří nebyli, jak poznamenává Philip Kuhn (1970), „ani úplní vojáci, ani úplní civilisté,“ ale tak trochu obojí. Mezi jejich hlavní charakteristiky patřilo za pozdních Čchingů to, že je řídila místní džentry. Frederick Wakeman, Jr. (1966) například popsal, jak ve čtyřicátých a padesátých letech minulého století kantonská džentry organizovala vesničany k odporu proti Britům. Čchingští úředníci stáli před dilematem: stavět se proti lidové xenofobii ji mohlo obrátit proti dynastii; připojit se k ní mohlo vyprovokovat britskou odvetu. Milice, jakožto jistá forma vojenské síly v rukou lidu, nebo přinejmenším v rukou místní džentry, byla

potenciální bumerang. Peking přestal podporovat vytváření milicí (tchuan-lien) vedených a financovaných místní džentry, pokud nepodléhaly naprosté kontrole ze strany místních úředníků v rámci systému „úředního dohledu a za vedení džentry“ (kuan-tu šen-pan). Na tomto základě mohly být v rozsáhlých oblastech organizovány stovky vesnic s tisíci příslušníky milicí, připravenými vykonávat rozkazy úřadů zprostředkované širokou sítí literátských sdružení.

Takové mobilizaci mohlo napomáhat několik již existujících společenských struktur. Jednou z nich byla povinná registrace všech domácností a jejich mužů schopných vojenské služby, známá jako systém pao-ťia. Další byla síla klanových vztahů, spojujících lidi příbuzenskými svazky, společným majetkem a uctíváním předků ve společné obřadní síni. Dále tu byla komunita vesnic v rámci jedné trhové oblasti. Systém milicí, propojených se všemi těmito sítěmi - administrativními, společenskými a hospodářskými - nejenže byl s to udržet venkovské oblasti pod kontrolou, ale byl v nich také schopen nahradit kontrolu státu. Peking proto pověřil roku 1850 spolehlivé hodnostáře jako byl Ceng Kuo-fan organizací milice v jejich rodném kraji jenom jako zoufalé opatření v krajní nouzi.

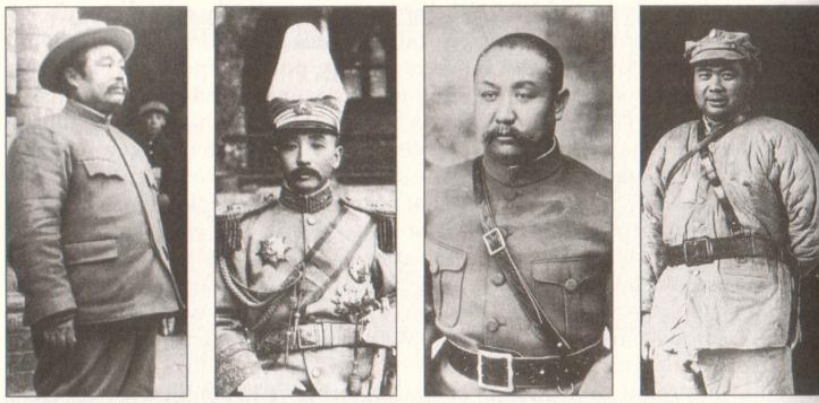
Spolehlivost milicí závisela na tom, aby všichni její bojovníci měli zřetelný vztah k místní komunitě a byli v ní dobře známí. Tajné společnosti jako Triády, jež operovaly mezi pašeráky podél dopravních tras, potulní utečenci, kteří zaplavovali cesty v době hladomoru, povodní, invazí a dalších pohrom, to vše představovalo nesourodé prvky, které se daly těžko kontrolovat. Nejnebezpečnější ze všech byli sektářští povstalci jako Tchaj-pchingové, prodchnutí nějakou konkrétní vírou, jež je stmelovala dohromady.

Bylo proto zapotřebí dvou věcí, aby bylo možné čelit tchajpchingskému fanatismu. První spočívala v oživení konfuciánské ideologie společenského řádu, vyjádřené v osobním vztahu mezi veliteli a důstojníky a mezi důstojníky a mužstvem. Jedním slovem,

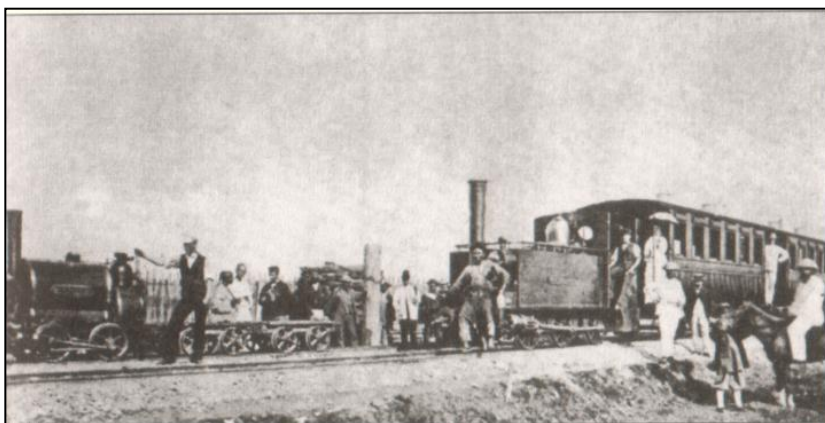
účinné velení muselo být osobní, založené na vzájemném vztahu oddanosti, úcty k nadřízeným a příkladného vedení. Dílčí studie, zaměřené především na Chu-nan, ukazují, jak učenci-velitelé typu Ceng Kuo-fana, metodou zkoušky a omylu vyvinuli ideje a praxi, jež vedly nakonec ke vzniku Chunanské armády a podobných regionálních sil, které posléze porazily povstalce. Z místní milice povýšily tyto jednotky na profesionální válečníky (jung, „statečné“).

Dalším předpokladem úspěchu bylo ukládání daní k financování válečného úsilí. Jakmile se bohatá džentry začala vědomě zapojovat do probíhajícího ideologického boje, staly se hlavním zdrojem financí její příspěvky. Při hledání dalších zdrojů prostředků se dynastie in extremis uchýlila k prodávání hodností ze státních zkoušek, a dokonce úředních funkcí. Ale hlavním řešením se po roce 1853 stala nová obchodní daň s nízkou sazbou, vybíraná ze zboží při tranzitu nebo na skladě, a proto nazývaná likin (li-ťin, „daň jedné tisíciny“). Tato daň tyla z předchozího růstu domácího obchodu. (Cizí zboží bylo při dopravě po vnitrozemí zatíženo srovnatelnými „tranzitními daněmi“, stanovenými smlouvou.)

Důležité na likinu bylo to, že vznikl pod místní a provinční, nikoli ústřední, kontrolou. Susan Mannová (1987) rekonstruovala, jak se likin šířil do všech provincií, kde se na hlavních trasách a ve městech zřizovaly promyšlené sítě celnic, všechny mimo bezprostřední dosah Pekingu. Po čase začaly centrální úřady dostávat nominální hlášení o příjmech a vydáních z likinu. Podle vyúčtování příjmů centrální pokladny do konce století dostihl objem vybraného likinu svou výší daň ze soli. Jedním slovem, likin byl stejně jako systém milicí (tchuan-lien) a regionální armády, které z něho vycházely, nominálně agenturou státu, i když ve skutečnosti vytvářel novou rovnováhu sil mezi ústředními a provinčními orgány, jež se vytrvale posouvala ve prospěch těch druhých.

Čtyři z nejdůležitějších čínských militaristů. Zleva: Li Jüan-chung, vůdce prvních revolucionářů, který kontroloval trojměstí Wu-chan a roku 1916 nastoupil jako prezident po Jüan Š'-kchajovi. Čang Cuo-lin, mandžuský bandita, který modernizoval a ovládal provincii Šan-si až do čtyřicátých let. Feng Jü-siang, známý jako „křesťanský generál“, jehož organizační schopnosti vyvolávaly zájem a nabídky jak ze strany komunistů, tak i Kuomintangu.

První čínská železnice byla vybudována roku 1876 nedaleko Šanghaje. Následujícího roku ji koupil a nechal zlikvidovat místní provinční guvernér.

Muži, kteří pod tímto vedením a finančním krytím organizovali regionální armády, jež potřely Tchaj-pchingy, nejenže sdíleli stejný světový názor a ideologii, ale byli také osobně spřízněni

svazky, jež stmelovaly vládnoucí elitu Číny - příbuzenským poměrem, včetně sňatků, vztahy mezi učitelem a žákem, stejným rokem složení zkoušek a podobnými společenskými vazbami. Jak praví Kuhn, „úzké propojení chunanské elity“ šlo na vrub „čchingskému akademickému systému, ale také nitkám patronace a loajality, jež postupovaly byrokracií“. Pod hrozbou heterodoxie a cizí invaze si udrželi své postavení jakožto vládnoucí vrstva oddaná konfuciánskému řádu. Po roce 1860 jejich jednota v myšlení i činech postupně vyprchala.

Z regionálních armád se mezitím staly pravidelné provinční síly a nové námořní a vojenské akademie začaly cvičit důstojníky, těšící se nové prestiži učenců-vojáků. Stali se profesionálními důstojníky, školenými v odborných aspektech moderního vojenství. Nejlepší absolventi těchto akademií se později v období Čínské republiky stali vůdčími postavami generace militaristů v letech 1916-1927.

Působení elity ve veřejné sféře

Během rekonstrukce po tchajpchingském povstání v posledních desetiletích vlády dynastie Čching vystřídala manažery z řad džentry, kteří militarizovali venkov, třída městské džentry, zabývající se společensky prospěšnými činnostmi. Řada těchto činností příslušela místní elitě již od dob Sungů, ale v rychle rostoucích městech na konci 19. století přibýly nové povinnosti. Příslušníci elity v nich našli prostor pro svou energii, jež se nemohla plně uplatnit v úřední službě. Čchingský zkuškový systém produkoval i nadále mnohem více držitelů hodností, než mohly absorbovat úřední posty ve státní správě. Mingská a čchingská „minimalistická forma vlády“, jak ji označuje Mary Rankinová (1986), přenechávala džentry starost o veřejné záležitosti, které ležely mezi úřední a soukromou sférou.

Džentry se v této veřejné (kung) sféře ujala především řízení (s oficiálním svolením) závlahových systémů, včetně přehrad a hrází.

Starý způsob argumentace K. A. Wittfogela (1986) a dalších, že potřeba centrální kontroly vodních zdrojů vedla v Číně nevyhnutelně ke vzniku všemocného státu, teď můžeme postavit na hlavu a použít naopak pro vysvětlení růstu moci místní džentry. Tento klíčový přírodní zdroj musel být v každé komunitě spravován podle konkrétních místních podmínek a nemohl být řízen arbitrárně shora a na dálku. Z této zodpovědnosti za rozhodování vyplýval i jistý stupeň autonomie a moci. Vidíme, že simplistické teorie se nikdy dlouho neudrží!

Vliv městské džentry se také projevil ve vzdělání zvýšením počtu akademií. V ideálním případě poskytovaly akademie útočiště několika tuctům učenců někde na odlehlém místě, kde se mohli uprostřed přírody věnovat prostému životu a vznešeným myšlenkám. V praxi se ovšem akademie většinou staly jakýmsi přípravkami na státní zkoušky a nacházely se ve městech. Jejich počet od Sungů neustále vzrůstal, až jich nakonec byly po celé říši tisíce - v provincii Kuang-tung bylo například v letech 1506-1905 zřízeno 565 akademií; v Ťiang-si v letech 960-1905 skoro 500; a v Če-ťiang-u jich v 19. století působilo 289. Některé byly sice založeny jako soukromé instituce, ale většina vznikla s oficiální podporou a nacházela se pod úředním dohledem. V obou případech poskytovali půdu a peníze do nadací na jejich udržování, jakož i přímé finanční příspěvky, jednotliví úředníci, džentry a obchodníci. Vlna zakládání akademií následovala po potlačení Tchaj-pchingů. I když nebyly financovány státem, byly to polooficiální instituce.

Novou naléhavost na sebe vzala také dobročinná činnost, tradičně organizovaná místní džentry. Péče o nemocné, vdovy a nalezence, údržba chrámů, mostů a přívozdů, požární ochrana a pohřbívání mrtvých probíhaly odjakživa za pomoci džentry.

Teď je na mnoha místech koordinovaly dobročinné instituce s mnoha kompetencemi v čele s prominentními místními osobnostmi,

často podporované cechy rodáků. Tito vůdcové místní elity byli poslušni konfuciánských morálních imperativů, a současně se snažili zajišťovat společenskou stabilitu a soudržnost místních společenství. Jejich motivace vycházela z „feudálního“ (feng-t'ien) ideálu konfuciánských reformátorů, kteří požadovali, aby místní vůdcové nesli větší břímě odpovědnosti za místní správu.

Všechna tato aktivita místní elity se nacházela vně byrokratických kanálů. Roku 1878 mobilizoval hladomor v severní Číně prominentní místní vůdce v různých typech měst napříč provinčními hranicemi. Schopnost organizátorů z řad elity čelit společenským problémům předčila možnosti čchingské byrokracie. Džentry rozšiřovala nejrůznějším způsobem své funkce, aby vyhověla potřebám společnosti, zatímco byrokracie rostla pouze přibýváním funkcí poradců a zástupců. Organizátoři z řad džentry byli lepší a přijatelnější než nevzdělaní a zkorumpovaní písaři a sluhové z ja-menu. Oficiální požeňání úřadů aktivitám elity, byť formálně

Kandidáti císařských zkoušek netrpělivě čekají na výsledky, dynastie Ming

vyžadované, bylo stále zbytečnější. Veřejná sféra rostla rychleji nežli státní.

Statkářská džentry, která řídila militarizaci venkova a potlačení Tchaj-pchingů, a aktivisté městské kupecké džentry, kteří v pozdějších desetiletích organizovali vzdělání a dobročinnost, sdíleli několik společných rysů. Obojí zůstávali i nadále příslušníky vyšší vrstvy, kteří chtěli využít státnických nástrojů k udržení společenské stability, a nebyli ani v nejmenším náchylní vést nějaké rolnické povstání za svržení nerovné společenské struktury v Číně. Z pohledu moderní doby to byli konzervativci. Jejich odcizení od zkorumpované vlády Mandžůů nakonec vycházelo z kulturního nacionalismu čínských vlastenců, odhodlaných zachránit nejen svoji zem, ale také svou nadvládu ve společnosti.

Spisovatel Lu Siin ve věku 20 let (1904) v Japonsku, poté co si ustříhl cop.

Vliv Japonska

Jak pozdně-čchingské reformy po roce 1901, tak i revoluce z roku 1911 byly odchovanci Japonska. Roku 1890 uveřejnil básník a diplomat Chuang Cun-sien své Pojednání o Japonsku, v němž popisoval svým krajanům modernizaci země, považované čínskými vzdělanci za kulturní odnož Číny, kde se například setkala s širokým ohlasem filosofie Wang Jang-minga (Ó Jómei), zvláště mezi samuraji. Neočekávaná a drtivá porážka, kterou uštědřilo Japonsko Číně roku 1895, z něj udělala vzor hodný následování. Japonský blahosklonný, ale arogantní postoj k Číně vyjadřovala doktrína, že

úspěšná modernizace ukládá Japonsku povinnost pomoci zaostalé Číně v pokroku na stejné cestě. Expanzionistické tajné společnosti a japonská armáda důkladně zkoumaly život a podmínky v Číně, zatímco vědci se zabývali studiem společné kultury (tchung-wen, dóbun) obou zemí. Čínští studenti zaplavili po 1900 Tokio, přičemž zhruba polovinu z nich sem poslali provinční reformátoři jako Čang Č'-tung.

Čchingský reformní program, známý jako Nová politika, který Čang navrhl roku 1901, vycházel v mnoha ohledech z japonského vzoru: například v systému veřejného školství, v administrativní reformě ústřední vlády, v příslibu (učiněném teprve roku 1908) zavedení ústavy a parlamentu po dalších devíti letech a v udělení ústavních práv občanům z blahovůle císaře, který je pak mohl kdykoli po libosti anulovat. Mezi čchingské výpůjčky z Japonska patřila jak místní samospráva, jež měla lidi mobilizovat, tak i policejní systém, který je měl udržet pod kontrolou. Čchingské reformy vděčily za mnohé japonským poradcům a generaci Číňanů vyškolených v Japonsku.

Sílu příkladu nahradil nový typ vlivu, když Japonsko zdědilo po roce 1905 po poraženém Rusku pronájem Liaotungského poloostrova v jižním Mandžusku spolu s Jihomandžuskou železnicí. Rozmístění japonských sil na území stále ještě formálně pod čchingskou správou doprovázel rychlý růst japonského „neformálního impéria“ v Číně. S využitím svých výsad v rámci Brity vyvinutého systému nerovnoprávných smluv pronikali Japonci na čínské území a do čínské ekonomiky mnohem hlouběji než všechny západní mocnosti dohromady. Do roku 1914 předstihlo Japonsko Británii v přímém obchodu i počtu obchodních firem a usedlíků v Číně. Do roku 1930 by ji bývalo nahradilo jako přední cizí ekonomická mocnost v Číně.

Nad těmito úspěchy Japonska začal bohužel viset veliký otazník, nejprve když se pokusilo předejnat ostatní imperialisty ve svých jedenadvaceti požadavcích z roku 1915, a potom hlavně po uchvácení Mandžuska roku 1931.

Čchingské reformní úsilí

S nástupem 20. století nabyly vír událostí v Číně i široké spektrum zájmových skupin a aktérů v nich moderní složitosti. Z toho vyplývá obtížnost vyčlenit hlavní proudy a síly, které zde působily. Máme tu před sebou desetiletí reforem od roku 1901, které uvedlo do chodu revoluci roku 1911, po níž následovalo zřízení Čínské republiky a pokus jejího prvního prezidenta Jüan Š'-kchaje stát se novým císařem (tabulka V). Tato posloupnost tří fází - reforem, jež uvedou věci do pohybu, povstání, které vede k politickým zmatkům, a pokusu o obnovení ústřední kontroly prostřednictvím diktatury - nám může připomínat jiné velké revoluce, jež vedly k nástupu Cromwella, Napoleona či Stalina.

TABULKA V. HLAVNÍ MEZNIKY, 1901-1916

1901	Čang Č'-tung a další navrhuji Novou politiku
1904	Vyhlášení nového školského systému
1904-1905	Japonsko poráží Rusko v Mandžusku
1905	Zrušení starého zkouškového systému
1906	Starobyklých šest ministerstev nahrazeno tuctem moderních resortů státní správy
1908	Navrženo vytvoření konstituční monarchie 14. a 15. říjen: Smrt císaře Kuang-sü a císařovny vdovy Cch'-si
1909	Svolána provinční shromáždění
1910	Svoláno Národní shromáždění
1911	10. říjen: Povstání v trojměstí Wu-chan

- 1912 1. leden: Sunjatsen prohlášen prozatímním prezidentem Čínské republiky v Nankingu
 Únor: čchingský císař abdikuje, Sunjatsen rezignuje, Jüan Š'-kchaj prozatímním prezidentem Čínské republiky v Peking
- 1912-1913 Boj mezi parlamentem a prezidentem
 Březen: Jüan nechává zavraždit Sung Ťiao-žena, parlamentního vůdce nové strany Kuomintang
- 1913 Jüan rozpouští parlament a ujímá se diktátorských pravomocí
- 1916 Jüan Š'-kchaj umírá; následuje období militaristů

Dělníci v továrně v Chan-kchou. V trojměstí Wu-chan, které se skládalo z měst Wu-čchang, Chan-kchou a Chan-jang, žilo mnoho průmyslových dělníků, byly zde moderní školy a byly zde rozmístěny jednotky Nové armády. Po roce 1900 se stalo centrem revolučních aktivit.

Do roku 1901 se čchingský dvůr konečně dovtípil, že se může stát moderní ústřední vládou jedině centralizací moci v Pekingu. Jenže na to už bylo teď příliš pozdě. Hlavní guvernéri (včetně generálních guvernérů) si zřídili svá byra (ťü), která obstarávala zahraniční styky jejich provincií v záležitostech jako obchod, půjčky, investice, stejně jako provinční průmysl a železnice. Událo se toho tolik, že se starý císařský režim zcela přežil a jeho oživení nějakou metamorfózou bylo jen planou nadějí. Snahy tu nicméně byly. Císařovna vdova a její skalní mandžusští stoupenci, kteří roku 1898 odmítli zásadní plány na reformu obsaženou v Kuang-süho ediktech během „sta dní“, považovali roku 1901 za nutné přijmout reformy jako nevyhnutelné zlo. Ovšem jejich snaha využít je k posílení postavení Čchingů je od samého počátku diskvalifikovala. Formálně se vedení ujali neposkrvněný čchingský loajalista Čang Č'ung a poslední zbývající čínský vítěz nad Tchaj-pchingy Liou Kchun-i. Když roku 1901 předložili svou Novou politiku, představovala její nejominóznější část reforma vzdělání.

V okresech, prefekturách a provinciích měla být zřízena hierarchie moderních škol s osnovami, sestavenými podle japonského vzoru ze starých i nových předmětů. Za tímto účelem se měly transformovat početné čínské akademie. Absolventi těchto nových škol měli vstupovat do klasického zkouškového systému, jenž měl být pro jejich potřeby poněkud modernizován.

Avšak běda, brzy se ukázalo, že studenti i nadále míří hlavně ke starým státním zkouškám jakožto prestižnější, a také levnější cestě za kariérou, a vyhýbají se obtížným moderním předmětům a větším nákladům v moderních školách. Nedalo se nic dělat, než klasické zkoušky roku 1905 úplně zrušit. Tento veliký mezník zastavil reprodukci hodnotami ověřené elity, džentry. Starý řád ztrácel svůj intelektuální základ, a tedy svou filosofickou soudržnost, zatímco noví studenti byli krmeni nesourodými fragmenty čínského a západního myšlení. Ze vzdělání se stal mišmaš, kterým zůstalo už

napořád. Studenti se utápěli v technických disciplínách, které samy o sobě žádný mravní řád nevytvářely. Přestala platit neokonfuciánská syntéza, ale v dohledu nebylo nic, co by ji mohlo nahradit.

Změny teď nabraly rychlost, jež byla velmi zneklidňující, počínaje tím, jak věci vypadaly navenek. Armádní důstojníci nosili uniformy západního střihu (a také vyznamenání!); ministři a obchodníci začali chodit v západních oblecích; radikální studenti si stříhali copy na znamení vzdoru proti Mandžům. Protestantští misionáři vypomáhali při taženích proti podvazování chodidel a kouření opia. Výcvik nových armád rychle postupoval podle předem formulovaných zásad a nový tisk a publikace nabízely širší přehled o světě i událostech v Číně samotné. Šíření gramotnosti a zpráv napomáhalo vzniku veřejného mínění se širší základnou a hlubším významem než dřívější mínění literátů (čching-i). Masový nacionalismus vyvolala mezi městským obyvatelstvem již předtím v osmdesátých letech nevyhlášená válka s Francií. V otevřených přístavech, nasáklých cizinou, se začaly uplatňovat nové profese - a nejen povolání jako průmyslník, učitel, novinář, inženýr, lékař a pod., ale také nezávislý spisovatel, umělec, a dokonce revoluční agitátor, jako byl Sunjatsen.

V tomto víru změn prováděl Peking systematicky politiku, inspirovanou částečně cizími vzory. Cílem bylo přivést profesionální aktivity nové elity v obchodě, bankovníctví, právu, vzdělání a zemědělství pod kontrolu a regulační působnost státu. Toho mělo být dosaženo zakládáním profesních sdružení (fa-tchuan, „spolky zřízené podle zákona“), které představovaly nové elitní instituce s kvazi-administrativními funkcemi. Prvními z nich byly roku 1904 obchodní komory, u nichž se předpokládalo, že je budou ze čtyř pětín tvořit členové cechů. Následovala vzdělávací sdružení (1906), zemědělské společnosti (1907), právnická sdružení (1912) a bankovní sdružení (1915). Ve všech případech měly být fa-tchuany podřízeny státu jako mechanismy ke kontrole místních elit. Nejdalekosáhlejší byl program

místních samospráv, jenž otevřel své informační kanceláře po roce 1907. Heslem dne se v Pekingu stala obnova pravomocí, konstitucionalismus a samospráva.

Konstitucionalismus a samospráva

Provinční reformátoři nacházeli v dynamickém městském prostředí otevřených přístavů celou řadu příležitostí. Tato třetí generace pozdně-čchingské elity již nesídlila na venkově. Pacht z půdy obvykle vybírali statkářští správci, čímž se rozplynulo někdejší osobní pouto mezi statkářem-patronem a jeho nájemcem. Joseph Esherick (1976) vidí tuto generaci jako třídu, která již není džentry, ale současně není ještě ani buržoazií. nazývá ji proto „městskou reformní elitou“. Na cizí imperialismus reagovala zapojením se do hnutí za obnovu práv, jež bojovalo proti cizí kontrole průmyslových odvětví v Číně, zvláště důlního průmyslu a železnic. Během desetiletí mezi lety 1901 a 1911 investovala do průmyslových podniků, obvykle za pomoci úředních konexí, monopolních výsad, státních půjček a daňových výhod, což vše připomínalo byrokratický kapitalismus z období hnutí za sebeposilování. Kdykoli si nedostatečné kapitálové krytí a malá poptávka na trhu vynutily potřebu cizích půjček, podkopalo to poněkud deklarovanou snahu o obnovu čínských práv. Obchodní manažeři z řad čínské džentry, kteří sledovali politické cíle, si koledovali o finanční pohromu.

Po vítězství japonské konstituční monarchie nad carskou autokracií v Rusku roku 1905 se zdálo, že se prokázala efektivnost konstitucionalismu jakožto základny pro jednotu mezi vládci a ovládanými v jejich celonárodním úsilí. I Rusko samotné se roku 1905 vydalo na cestu k parlamentní vládě. Reformátoři doufali, že konstitucionalismus v Číně, spolu s reorganizací vlády k posílení centrálních administrativních pravomocí, by mohl poskytnout rostoucím provinčním zájmům smysluplný podíl na vládě, a zajistit si tak jejich loajalitu. Peking v letech 1906 až 1911 aktivně prováděl tento dvoustranný program a spojoval modernizaci státní správy s

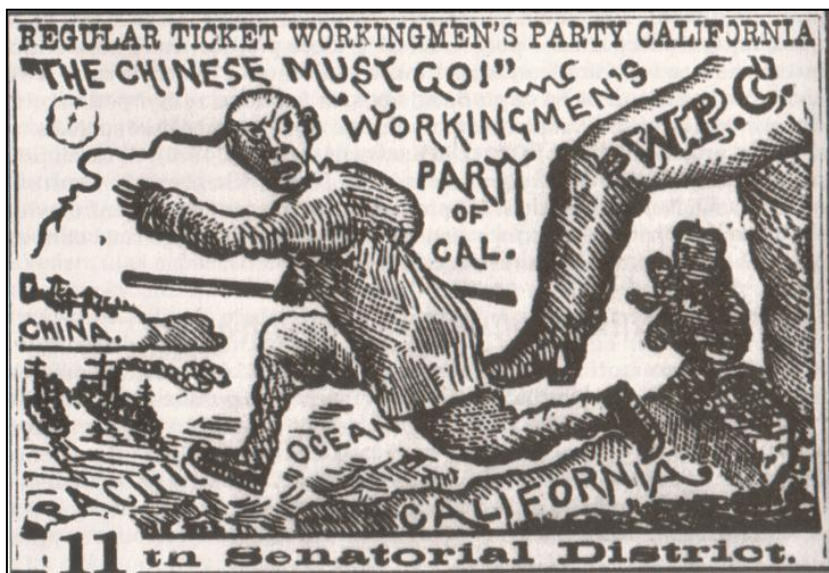
konstitucionalismem. Tyto změny nicméně podnítily boj o moc, a to jak uvnitř centrální vlády, tak mezi ní a provinciemi.

V mocenském boji v hlavním městě se stoupencům císařovny vdovy podařilo uchovat si klíčové posty, a dokonce ještě rozšířit nad nimi svou kontrolu. Tento promandžuský, a tedy protičínský nádech v hlavním městě podkopával snahy Pekingů o vytvoření nového a

Číňané pracující ve zlatých dolech v Kalifornii

centralizovanějšího vztahu s provinciemi. Nahrával totiž protičhingským náladám, které se projevovaly nejen mezi čínskými studenty v Tokiu, ale také v rostoucí národní orientaci v Číně samotné. Ta se projevila v roce 1905 v prvním moderním bojkotu v Číně, zaměřeném proti diskriminaci Číňanů ve Spojených státech, zejména v podobě úplného vyloučení čínských dělníků z přistěhovalectví. Během tohoto bojkotu se stará tradice zastavení činnosti místních kupeckých cechů rozšířila po celé zemi včetně většiny otevřených přístavů, zvláště Šanghaje a Kantonu, kde se

Protičínské nálady na přelomu století v USA. Nepřátelství proti čínským námezdním dělníkům vedlo roku 1884 k přijetí zákonů omezujících přistěhovalectví z Číny.

studenti připojili k obchodníkům při organizování masových mítinků a moderní agitace v tisku. Citelně tím na několik měsíců utrpěl americký obchod a Peking se toto masové hnutí neodvažoval potlačit, aby se neobrátilo také proti dynastii.

Pod tlakem silících nacionalistických nálad vyslal dvůr v první polovině roku 1906 dvě oficiální mise, aby studovaly zkušenosti s konstitucionalismem v cizině. První navštívila hlavně Spojené státy a Německo, druhá Japonsko, Anglii a Francii. Japonský princ Itó uspořádal pro své hosty přednášku o tom, jak je nutné, aby si císař udržel ve svých rukou nejvyšší moc a nenechal ji padnout do rukou lidu. Po svém návratu podali vyslanci doporučení v duchu těchto japonských představ, kde se pravilo, že ústava a občanské svobody včetně „veřejné diskuse“, povolené z milosti císařské, mohou ve skutečnosti císařovo postavení posílit, protože sám zůstane

vysoko nad nimi. V září 1906 slíbila císařovna vdova zavedení „konstitučního státního zřízení“ po nezbytných přípravách. Další poselstva navštívila Japonsko a Německo v letech 1907-1908.

Ve snaze vybudovat moderní vládu bylo v listopadu 1906 tradičních šest ministerstev rozšířeno na jedenáct (zahraničních věcí; civilní služby; vnitřních věcí; financí; obřadů; školství; války; spravedlnosti; zemědělství; průmyslu a obchodu; pošt a spojů; a závislých držav). Paralelně s touto výkonnou složkou měla být podle návrhu zachována stará struktura armády a cenzorátu a připojeno čistě poradní „lidové shromáždění“, které by poskytlo hlas veřejnému mínění. To by bylo vskutku ještě na hony vzdálené vytvoření legislativy, která by byla rovnocenná moci výkonné a soudní. Myšlenka oddělení pravomocí se nemohla ujmout při absenci nadvlády zákona.

V srpnu 1908 vyhlásila císařovna vdova soubor ústavních zásad, podle nichž se měl řídit devítiletý program příprav na konstituční samosprávu. V souladu s ním měla být roku 1909 svolána poradní provinční shromáždění a roku 1910 poradní národní shromáždění. Voliči pro volby do provinčních shromáždění v roce 1909 byli pečlivě omezeni na osoby se vzděláním (jež po tři roky samy učily nebo dokončily střední školu, anebo dosáhly zkuškové hodnosti středního stupně) nebo s majetkem (v hodnotě alespoň pět tisíc čínských dolarů). Podle těchto kritérií se k volbám zaregistrovalo asi 1 700 000 mužů, čili řekněme 0,4 procenta z celkového počtu 400 milionů obyvatel. Každému volebnímu obvodu byl přidělen určitý počet zástupců v provinčním shromáždění, odpovídající počtu registrovaných voličů. John Fincher (1981) poznamenává, že asi devět desetin zvolených kandidátů byli držitelé hodností z řad elitní džentry. Byla to od padesátých let 19. století její třetí generace, a také generace poslední. Neměla mít už žádné nástupce jakožto identifikovatelnou, indoktrinovanou a relativně stejně smýšlející společenskou vrstvu.

Mladí Číňané se učí západní jazyky a administrativní úkony na dovezených psacích strojích značky Remington. Tyto znalosti byly nezbytné pro obchod se Západem a práci u cizích firm v zahraničních koncesích.

Když se konečně provinční shromáždění roku 1909 sešla, bylo zapotřebí vytvořit nové modely chování. Pár poslanců se stalo řečníky, ale většina se takovému trapnému exhibicionismu vyhýbala. Organizačním principem byla lojalita k vůdcům frakcí nebo osobních klik, a nikoli legislativní programy či zásady. Jasně vymezení a podpora dílčích zájmů, jež by vypadalo jako sobectví, bylo vesměs zamlžováno plácáním vznešených banalit. Školených právníků, kteří by mohli vypracovat návrhy zákonů, bylo pomálu.

Souběžně s konstitucionalismem usilovalo i hnutí za samosprávu o mobilizaci obyvatelstva pod vedením místní elity k podpoře reformující se říše. Pro samosprávu existovaly precedenty nejen ve staré myšlence o místní správě prostřednictvím místních obyvatel v rámci ideálu feng-t'ien, ale také v moderních městech. V čínské Šanghaji mimo oblasti ovládané cizinci byla roku 1905 zřízena

městská rada. V roce 1907 bylo reformním hodnostářem Jüan Š'-kchajem ustaveno vzorové okresní shromáždění v Tiencinu. Roku 1908 vydal Peking ustanovení o typu daní, z nichž se mohla financovat státní správa pod úrovní okresu - hlavně nepřímých a pozemkových daní. Opatření ke zřízení místní samosprávy na úrovni okresu a níže prosazovala místní elita, která se tak snažila vyhnout vydřidušským daním a zkorumpované administrativě, jež se dala běžně očekávat od subalterních úředníků na této úrovni. Otvírala za tímto účelem nové školy pro výchovu nových občanů a zaváděla policejní orgány ke kontrole dodržování pořádku. Jüan šel příkladem, když nechal nové policejní úřady sestavovat volební listiny do nových místních shromáždění. Podobně jako národní shromáždění umožňovaly i tyto místní orgány elitě, aby se podílela radou, nebo i činem na reformním úsilí a zřizovala veřejné služby jako elektrifikaci a vodovod, jež by na ni běžně připadaly v minulosti. Politická moc zůstala v rukou úředníků. Vyvstal tak problém rozporu mezi mobilizací společnosti a její kontrolou.

Proreformní elita chtěla, aby byly reformy čestně a otevřeně financované ze zvláštních zdrojů. V letech 1909-1910 byla vydána ustanovení o samosprávě pro města, trhová střediska, venkovské městysy, okresy a prefektury, jež měly mít všechny svá shromáždění. Byly uloženy nové obchodní a pozemkové daně mimo starou byrokratickou strukturu. Ukázalo se nicméně, že stará elita džentry ztrácela na svém počtu i vedoucím postavení na venkově, a nakonec ji vystřídal nový úřední systém.

Neřešitelné systémové problémy

Pozdně-čchingští reformátoři vyvíjeli rozhodné, ale opožděné snahy o posílení ústřední moci dynastie. Dvěma hlavními prostředky bylo budování nových železnic a výcvik Nové armády, což mělo posílit jejich kontrolu nad státem, zatímco nová ministerstva se po roce 1906 snažila vypořádat se všemi odbornými aspekty vlády. Avšak tito proreformní pozdně-čchingští hodnostáři před sebou měli

nesplnitelné úkoly, především v oblasti přebudování struktury státní moci. Císařská autokracie stála s nezmenšeným nárokem na absolutní moc v čele dvou byrokratických struktur, jedné v hlavním městě a druhé v provinciích.

Vnitřní dvůr v Pekingu se soustředil kolem Velké rady. Půltuctu ministrů v ní každý den pročítalo došlá memoranda a připravovalo odpovědi v podobě císařských ediktů, které poháněly aktivitu úřadů v celé zemi. Smyčka mezi vysokými hodnostáři v provinciích a císařským dvorem v podobě memorandum - edikt probíhala přímo úřední koňskou poštou. Vnější dvůr, tvořený šesti ministerstvy, cenzorátem a dalšími orgány v Pekingu, obstarával rutinní korespondenci se svými podřízenými složkami v provinciích, ale v důležitých otázkách byl rovněž napojen na císaře prostřednictvím smyčky memorandum - edikt. K tomuto účelu se začal používat telegraf.

Veškerá administrativa vycházela z Pekingu. Memoranda se zprávami i edikty s rozhodnutími procházely rukama císaře, ale na dvou úrovních, rutinní a naléhavé. U rutinních záležitostí šlo o vcelku centralizovaný unitární systém. Personální, finanční a další úřady v provinciích podávaly hlášení svým nadřízeným ministerstvům v Pekingu. V případě naléhavých záležitostí byli nicméně provinční guvernéri ve vztahu k císaři postaveni na roveň ministrům v hlavním městě. Prostě nebylo možné centralizovat moc tak, aby provinční guvernéri podléhali pekingským ministerstvům.

Ještě beznadějnější byl úkol sladit proceduru memorandum - edikt mezi císařským zákonodárcem a exekutivou s nesmělými pokusy o legislativu ze strany místních shromáždění, stále ještě označovaných za „poradní“ orgány. Zárodečná „reprezentativnost“ těchto shromáždění ani většinové schvalování usnesení jim nijak nepřidaly na váze. Žádný konfucianec nikdy nevěřil na prosté počítání hlasů.

Reformu rovněž na každém kroku brzdily finanční potíže Pekingů. Splácení boxerských reparací z roku 1901 pohlcovalo většinu příjmů ústřední vlády, a to právě v okamžiku, kdy bylo nejvíce zapotřebí volných fondů. Cizí imperialismus - nároky mocností jako trest za povstání - tu zjevně bránily Číně v rozletu. Současně však schopnost čchingské vlády dostat potřebám modernizace omezoval také systém státních příjmů zděděný od Mingů. Finanční reforma byla obtížná nejen proto, že ohrožovala řadě jedinců jejich „misku rýže“ (osobní příjem), ale rovněž proto, že zděděný finanční systém byl už sám o sobě natolik povrchní a slabý.

Tak především, skutečná výše daní vybraných v celé říši byla povětšinou neznámá, nebyl pro ni vypracován předběžný rozpočet, ani předloženy závěrečné účty. Místní výběřčí daní museli, stejně jako nadřízené provinční úřady, vyžít z toho, co vybrali. Do Pekingů hlásili hodnoty podle ustálených tradičních kvót. Můžeme se dohadovat, že to byla tak třetina, a možná jen pětina skutečného výnosu.

Za druhé, oficiálně odvedené daně více méně ve výši kvót nebyly soustředěny v jedné „společné peněženke“. Namísto toho byly evidovány jakožto soubor fixních položek vybíraných z nejrůznějších konkrétních zdrojů a určených na nejrůznější konkrétní účely. Sumy evidované v Pekingů zde byly zřídka skutečně vybírány nebo vydávány, jelikož příjmy z provincií se ihned přerozdělovaly po malých položkách na potřeby tamtéž nebo jinde. Z celkového počtu osmnácti provincií odvádělo třináct pravidelně pevně stanovené obnosy na konkrétní účely v jiných provinciích. Tato procedura vázala císařské příjmy na nekonečný počet legitimních nároků, hlavně výplat úředníkům a vojákům.

Navíc ani v Pekingů samotném neexistovala jediná centrální finanční instituce. Císařské příjmy činily kolem roku 1905 na papíře zhruba 102 milionů taelů (řekněme 70 milionů dolarů nebo 14,5

milionů liber sterlingů), dosti málo na tak velkou zemi. Do tohoto součtu zahrnulo ministerstvo příjmů účty z pozemkové daně a tributárního obilí stále ještě kalkulované v tradiční výši asi 33 miliony taelů, k čemuž připočetlo 13 milionů solné daně a asi 7 milionů z dalších poplatků. Po roce 1869 evidovalo ministerstvo odvody likinu v provinciích v nominální výši, jak mu byly nahlášeny (roku 1905 14 milionů taelů). Nový a rostoucí příjem z námořních cel, roku 1905 činil 35 milionů taelů, se započítával zvlášť, a byl ostatně tak jako tak určen na splátky cizích reparací a půjček. Nové obchodní daně - cla a likin - byly tedy do značné míry mimo kontrolu Pekingů, zatímco tradiční kvóty z pozemkové daně neodpovídaly skutečnosti. Při takto rozdělených pravomocích, neznámé skutečné výši výnosů a mnoha zakonzervovaných výdajích ve formě legitimních nároků se mohla finanční reforma uskutečnit pouze za předpokladu bezprecedentního uplatnění centrální moci, která by narušila rovnováhu, na níž se mandžuská dynastie tak dlouho udržovala.

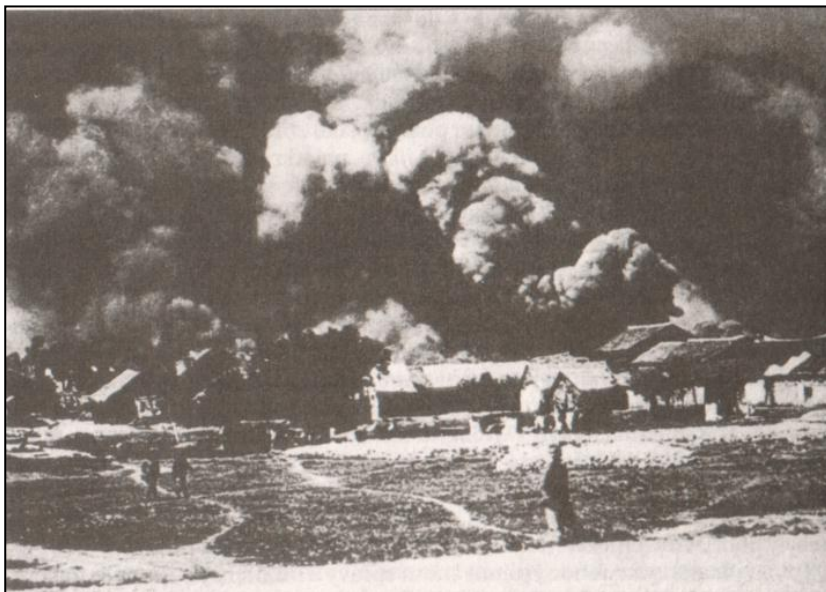
K jistému rozvoji daňové soustavy došlo za pozdních Čchingů hlavně v provinciích mimo a nad zavedený systém. Když se Peking pokusil roku 1884 zajistit si další příjmy sjednocením různých provinčních opatření k financování místních armád, narazil na odpor provincií v tolika jednotlivých detailech, že se musel svých snah vzdát. Nové provinční podniky jako zbrojovky, továrny, parní lodní doprava a banky řídili pověřenci (wej-jüan), najatí za tím účelem provinčními úředníky. Jelikož nebyli dosazení Pekingem, obvykle se také Pekingů nezodpovídali. Starobylé ministerstvo příjmů, byt' roku 1906 reorganizované v moderní ministerstvo financí, nebylo schopno centrálně zajistit kontrolu výběru daní. Ostatní ministerstva i nadále pobírala a rozšiřovala své tradiční příjmy, a dokonce zřizovala vlastní banky, jako třeba Bank of Communications (1907).

Čerstvé snahy o vytvoření státního rozpočtu byly zahájeny celostátním průzkumem výnosů roku 1908 a sestavením rozpočtových odhadů roku 1910, v nichž byly příjmy a výdaje

centrální a provinční státní správy odděleny od místních. Z nich vzešel odhad celkových příjmů (297 milionů taelů) a výdajů (státní, včetně provinčních, 338 milionů; místní 37 milionů taelů), což předpokládalo značný deficit (78 milionů taelů). Plánování a sestavování rozpočtů, sběr statistických údajů a stanovení výše zdanění se bohužel odehrávalo jak na úrovni centrálních ministerstev, tak i jednotlivých provincií bez náležité koordinace, přičemž provincie nebyly podřízeny ministerstvům, ale měly jim přitom odvádět příjmy.

Tyto nedostatky starého systému státní správy a financí byly hluboce zakořeněné v čínských zvyklostech, politických hodnotách a struktuře společnosti. Začalo být zřejmé, že čchingská vláda je už příliš dlouho povrchní, pasivní, a přímo parazitní. Nemohla se stát efektivní vládou v moderním smyslu slova.

Revoluce z roku 1911 a Jüan Š'-kchajova diktatura

Boje v Chan-kchou v říjnu 1911

Odpor proti nadvládě mandžuské ústřední moci nad provinciemi v nové éře průmyslového růstu a čínský nacionalismus vzkypěly v roce 1911 kvůli stavbě železnice v S'-čchuanu. Místní elita, jež zde investovala do rozvoje železnic, byla rozhodnuta nenechat ústřední vládu profitovat z tohoto nového projektu, který měl být financován cizími půjčkami. Snaha Čchingů o vojenské potlačení odporu se obrátila proti nim. Dne 10. října (10. 10. „dvojitá desítka“) 1911 rozpoutalo povstání ve Wu-čchangu (naproti Chan-kchou) vlnu odpadávání většiny provincií, které vyhlášovaly svou nezávislost na čchingské vládě. Profesionální agitátoři z Revoluční ligy, která si v Tokiu roku 1905 zvolila do svého čela Sunjatsena (Sun Čung-šan), ustavili 1. ledna 1912 v Nankingu Čínskou republiku v čele se Sunem jako prozatímním prezidentem.

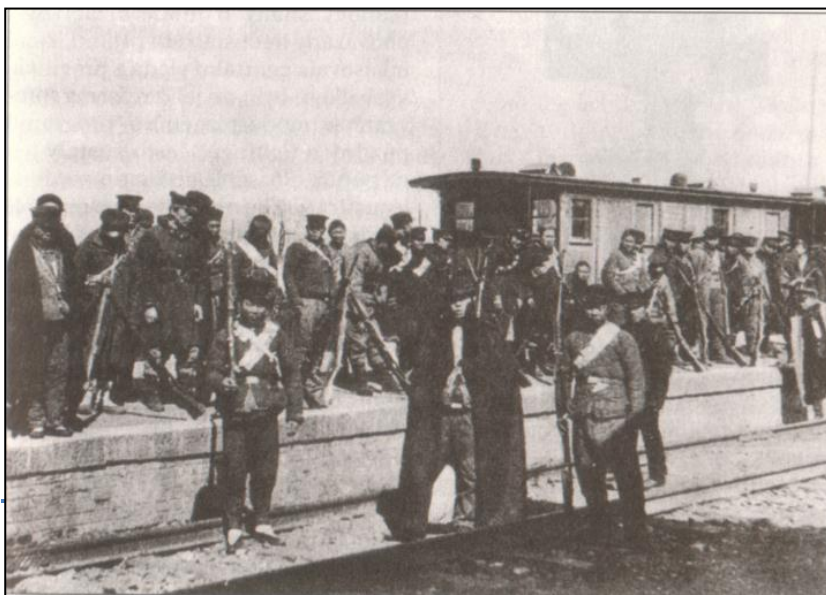
Panovala obecná shoda, že Čína musí mít parlament, který by reprezentoval provincie, že je zapotřebí jednoty, aby se předešlo cizí intervenci, a že tím pravým mužem schopným vést vládu je reformně orientovaný Jüan Š'-kchaj, Li Chung-čangův nástupce a hlavní organizátor čínské Nové armády. Díky pozoruhodné řadě kompromisů se Čína vyvarovala vleklé občanské války, rolnických povstání i cizí intervence. Čchingský císař abdikoval, dr. Sun rezignoval a v březnu 1912 se prezidentem stal Jüan Š'-kchaj.

Ze všech sil, které působily v revoluci roku 1911, bylo v jednotlivých provinciích nejsilnější spojení vojenského guvernéra s jeho Novou armádou a městské reformní elity v novém provinčním shromáždění. Tyto dvě složky stály v čele každé z odpadávajících provincií. Z obecného pohledu byl vojenský guvernér produktem třetí generace hnutí za militarizaci, které porazilo Tchaj-pchingy, zatímco provinční shromáždění vyrůstala z džentry, organizující veřejné projekty v předchozí generaci za pozdních Čchingů. Heslem dne se stal konstitucionalismus, ale konstituční monarchie byla znemožněna omezenými a sobeckými mandžuskými princí, které v čele státu zůstavila císařovna vdova po své smrti v listopadu 1908 (jeden den po

skonu reformního císaře Kuang-sü - jaká náhoda!). Zjevně měla raději za nástupce tříletého chlapce, nežli dospělého reformátora.

Čínská republika si přinesla do vínku určité prvky liberalismu - necenzurovaný tisk; v mnoha okresech, prefekturách a provinciích volená shromáždění, reprezentující místní elitu; a celostátní parlament, organizovaný hlavně nově vytvořenou stranou Kuomintang. Císařská autokracie v Číně však bohužel nebyla zcela vyvrácena a nenašlo se nic, co by ji mohlo adekvátně nahradit.

Jüan Š'-kchaj byl jako správný zakladatel dynastie voják a později byl zván „otec militaristů“. Jako zkušený čhingský hodnostář byl Jüan sběhlý v převzatém repertoáru právních, administrativních, finančních a vojenských nástrojů, s jejichž pomocí se dalo manipulovat lidmi odshora dolů prostřednictvím nařízení i zbraní, odměn a trestů a využíváním jejich nadějí i strachu k zajištění jejich poslušnosti. Protikladné návrhy a politické fraccionářství osmi set členů parlamentu udělalo na Jüana stejně nepříznivý dojem, jako kdysi moralistická rétorika konfuciánských byrokratů na císaře Wan-liho dynastie Ming o tři století dříve. Moc se musí odvozovat jen z jednoho zdroje, a tak dospěl Jüan k závěru, že jeho jediná naděje na

Revoluční oddily v Chan-kchou roku 1911

vládu v Číně spočívá v obnovení autokracie. Začal tím, že odstranil nového revolučního vůdce Sung Ťiao-žena, který spojil členy Revoluční ligy s některými menšími skupinami do „Národní strany“ - Kuomintang. Ta vyhrála v roce 1913 volby, v nichž bylo odevzdáno nějakých 40 milionů platných hlasů, což Sunga postavilo do čela parlamentu. Jüan ho nechal v březnu 1913 zavraždit, načež přikročil k zastrašování a nakonec ke zrušení celého parlamentu.

Stále hrozilo, že nová provinční, prefekturální a okresní shromáždění vytvoří jakési pluralistické, poloreprezentativní zřízení mimo centrální kontrolu. Do roku 1914 fungovala okresní shromáždění o dvaceti členech, vybraných z elity oprávněné volit, souběžně vedle okresních úředníků, a obojí koexistovalo ještě se shromážděními pod úrovní okresu. Jüan všechna tato shromáždění roku 1914 zrušil a následně požadoval, aby místní úředníci jmenovali svého zástupce, který by sloužil jako šéf okresní samosprávy. Stručně řečeno, místní elita přišla o svá shromáždění a místní úředníci

Dne 12.října 1912 čchinský dvůr ohlásil abdikaci šestiletého Pchu-i, posledního císaře Číny.

obnovili svou kontrolu. Po shromážděních však existovala i nadále poptávka a ve dvacátých letech se znovu vrátila na scénu, ale tentokrát už pod politickou a finanční kontrolou místních úředníků, kteří zřizovali jejich výkonné rady. Jak shledal R. Keith Schoppa (1982) ve své studii o politickém vývoji v Če-ťiangu ve dvacátých letech, modernizační elita mohla stát v čele při organizaci veřejných záležitostí v klíčových oblastech, ale úřední byrokracie dominovala ruku v ruce se starými oligarchiemi okrajovým sférám.

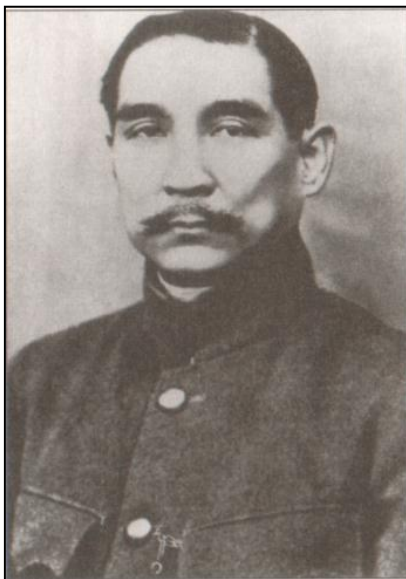
Centralizované státní zřízení z dob Čchingů se teď bohužel rozdrobilo. Jak demonstruje Ernest Young (1977), Jüanovy snahy o modernizaci byly podvázány nedostatkem příjmů, které inkasovala centrální vláda z provincií. Výsledkem bylo, že jeho reformy (převzaté z modernizačního programu pozdních Čchingů) často zůstaly jen na papíře. Rozsáhlé diskuse o nezávislé justici (jež by umožnila zrušení práva cizinců na exteritorialitu) vedly ke zřízení

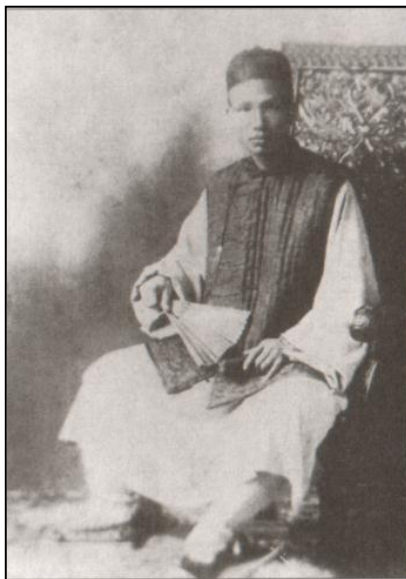
Druhým prezidentem Číny se po Sunjatsenově abdikaci stal 13.února 1912 Jüan Š'-kchaj, na snímku se svými tělesnými strážci.

aktivního nejvyššího soudu v Pekingu a místních soudů na provinční, prefekturální a okresní úrovni, ale okresní soudy byly brzy zrušeny kvůli úspoře nákladů a soudní pravomoci připadly opět okresnímu úředníkovi. Přistoupilo se rovněž k reformě vězeňství. Ve školství se Jüan hlásil k bezplatné čtyřleté všeobecné školní docházce, vedle níž by existovaly zvláštní přípravky pro elitu, usilující o vyšší vzdělání. Začaly se rýsovat i plány hospodářského rozvoje.

Všechny tyto modernizační programy byly poznamenány základním předpokladem, že musí být centrálně vyhlášeny a pod centrální kontrolou. Provinčním orgánům se nemohlo dovolit vyvíjet samostatně nové instituce, jinak by byla ústřední vláda oslabena bez

*Sunjatsen přijal funkci
dočasného prezidenta
Čínské republiky 1.ledna 1912*

*„Charlie“ Sung, jeden z prvních
stoupenců Sunjatsena. Sungovy tři
dcery se provdaly za Sunjatsena,
Čankajška a kuomuntanského
ministra financí H.H.Kunga*

možnosti nápravy. Jüanovou filosofií nebylo „Důvěřuj lidu“, ba ani „Důvěřuj vzdělaným a nadaným lidem“, ale „Důvěřuj pouze centrální moci“. Demokracie zkrátka nepatřila do Jüanovy agendy. Roku 1915 se pokusil prohlásit císařem, ale zemřel bez úspěchu roku 1916. Zatímco provinční a místní shromáždění nabrala ve dvacátých letech druhý dech, mobilizace masové účasti na politické modernizaci Číny se brzy stala výhradní výsadou nové ústřední moci, známé jako diktatura jedné strany. Tento úkol mohl být vykonán odshora dolů, ale nikoli zdola nahoru.

Mladí revolucionáři v čele se svým nominálním vůdcem Sunjatsenem neměli po nějakém pŕluctu neúspěšných pokusů o zažehnutí revoluce žádné zkušenosti s vládou a minimální podporu mezi vládnoucí třídou. Jejich činy z let 1911-1912 později oživovaly hrdinský zakladatelský mýtus kuomintangské stranické diktatury. Nicméně skutečnost, že vojenští guvernéři a provinční shromáždění z let 1911-1912 zdědili dominantní moc od džentry a vládnoucí třídy, jim vstřípala averzi k příliš dlouhým zmatkům, jež by mohly podnitit rolnické nepokoje. Dávali přednost stabilitě.

Joseph Esherick (1976) dochází k závěru, že císařská autokracie „nejenže omezovala politickou svobodu a iniciativu čínského lidu, ale zabránila také místní elitě v přílišném utlačování zbytku obyvatelstva“. Poté, co iniciovala revoluci z roku 1911, která skoncovala s císařskými omezeními její moci, vrátila se nyní provinční elita opět ke snahám o stabilitu, a proto „vyjádřila zásadní podporu“, říká Esherick, Jüanovu uchvácení diktátorských pravomocí. Instinktivně se snažila zachránit Čínu před chaosem, které by mohly, jak se obávala, případně další přivodit.

Tímto způsobem zabránil konservativismus jakékoli další společenské revoluci. Vojenští guvernéři, jejichž moc spočívala na nově rozšířených ozbrojených silách, se nemohli stát ničím jiným než regionálními militaristy. Konzervativní džentry nemohla oživit

neokonfuciánskou víru k mobilizaci nových městských tříd na podporu čínského nacionalismu. Naopak, místní elity se vymanily z rámce literátské džentry a klany si uchovávaly svou místní nadvládu nejrůznějšími prostředky, jak jen mohly. Nedávné studie ukazují, jak tyto prostředky zahrnovaly obchod, průmyslová odvětví jako výrobu hedvábí a soli, vojenskou moc, vlastnictví podniků a celkovou kulturní hegemonii. Tyto nové výhonky nadvlády místní elity přitom postrádaly jakoukoli novou filosofii. Přišel čas, aby se objevili noví vůdci a začali znovu od začátku a s novými myšlenkami.

ČÁST TŘETÍ

ČÍNSKÁ REPUBLIKA 1912-1949

V tomto období se zřetelně rýsují dva klíčové momenty. V oblasti kultury zaznamenala Čína bezprecedentní příval cizího zboží, myšlenek a způsobů. Vršily se tu na sebe moderní vlivy s podněty od mnoha různých národů. Všechno procházelo změnami. Přitom ale v sociálně ekonomické oblasti se projevovaly rysy, charakteristické pro tradiční období mezivládí mezi dynastiemi. Po neúspěšném pokusu o obnovu císařství následovalo desetiletí vlády militaristů, které rozvrátilo venkov, zatímco v otevřených přístavech hráli klíčovou ekonomickou a administrativní roli cizinci. To podnítilo národní revoluci proti cizímu imperialismu, již doprovázely nesmělé počátky revoluce sociální, mobilizující rolnické masy na venkově.

Z hlavních mocností, Británie a Spojené státy - hlavní zdroje protestantských misí - dávaly po anglosaském způsobu přednost reformě, jakožto konstruktivnějšímu řešení, před revolucí. Svou pomoc reformám poskytovaly převážně soukromými, neoficiálními kanály, a byla nedostatečná a opožděná. Sovětský svaz oproti tomu podporoval násilnou sociální revoluci, a poskytoval za tím účelem pomoc jak Kuomintangu, tak komunistům. Kulturní a hospodářský vliv Japonska z počátku století vystřídala vojenská agrese, která vykolejila čínské dějiny v letech 1931-1945. Japonská agrese, přecházející ve druhou světovou válku, přispěla nezměrně k zoufalství a utrpení čínského lidu.

Období militaristů v letech 1916 až 1927 představovalo maximální oslabení státní moci, a bylo proto paradoxně dobou pozoruhodných úspěchů na kulturním, společenském a hospodářském poli. Relativní svoboda v období tohoto nového rozvoje kontrastovala s byrokratickou kontrolou, znovuzavedenou po roce 1927. Tento kontrast zvýraznil dva motivy, které spolu nadále koexistovaly v období stranické diktatury v Číně. Prvním motivem byl autoritářský etatismus, prvořadost budování státu, počínající loajalitou k autokratické ústřední moci a kladoucí politickou jednotu nade vše ostatní. Druhým motivem byla kulturní tvořivost a společenský

pokrok jako součást procesu občanského růstu. Tento motiv se projevoval v čínském přizpůsobování se modernímu světu v oblastech s autonomním rozvojem, které nebyly pod přímou kontrolou byrokracie. Ty ovšem neslibovaly velký přínos pro jednotnou státní moc.

13

ÚSILÍ O VYTVOŘENÍ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI V ČÍNĚ

Meze čínského liberalismu

Občanskou společnost lze definovat jako společnost demokratického typu, která se vyvíjela v západní Evropě zároveň s rozvojem měst nezávislých na feudálním systému. Je to společnost pluralitní, kde například církev je odloučena od státu, věci náboženství a věci vlády spolu nesouvisejí a občanská práva (v relativně nedávné době rozšířená do podoby práv lidských) jsou zaručena svrchovanými zákony. Vymezení a definice občanské společnosti je víceméně záležitostí míry, jednotná úhledná definice zde není možná. Občanská společnost sice představuje integrální součást státu a společnosti, avšak do jisté míry je na nich nezávislá, v rámci daných mezí má vlastní svobodu. Občanská společnost neexistuje v islámských zemích, ve fašistických či komunistických totalitních systémech, a neexistovala ani v dynastické Číně, jak jsme ji popsali v 1. díle této knihy.

Nicméně na sklonku císařství se v Číně začaly rodit trendy, jež směřovaly k vytvoření celého nového společenského sektoru - nových institucí, funkcí a individuálních aktivit, jež se vymykaly kontrole čchingského státu. Tento obecnější vývoj byl nejlépe patrný v otevřených přístavech, kde pobývali cizinci, zdá se však, že spíše než pod vlivem vnějších impulsů, vznikal v zásadě ve vnitrozemí, konkrétně v rámci veřejných (kung) aktivit místní džentry na komunální úrovni. K tradičnímu neoficiálnímu veřejnému působení místních elit se po roce 1911 přidaly tři moderní faktory: rychlý

rozvoj tisku, vzdělání a podnikání. Zárodky občanské společnosti tkví v šíření vědomostí a v dělbě práce, která vede k uplatňování nároku na autonomii v rámci dané specializované sféry činnosti. Každá autonomie však ohrožovala jednotu a pořádek čínského státu, tedy ty kvality, pro jejichž uchování vládcové Číny považovali za nezbytné držet život každého jednotlivce pod tuhou kontrolou. V Číně byl trvale a v neobyčejně vyhraněné podobě přítomen univerzální problém každé společnosti, problém, jak uvést v soulad protichůdné zájmy jedince a státu, usilujícího o jednotu a řád. Jedním z dokladů, jak zásadní tento problém byl, představují komplikace, jež vyvstaly v souvislosti s nastolením parlamentního systému v Číně, neboť v praxi zde nebyla respektována svrchovanost zákona, a tudíž nebylo možné rozdělení moci mezi orgány zákonodárné a výkonné. Ačkoliv parlamenty byly zřizovány a často se hlučně projevovaly navenek, působily spíše jako viditelné symboly legitimacy výkonné moci, než jako nejvyšší legislativní orgány.

Individualismus a liberalismus představovaly v Číně velmi omezenou součást jim nadřazeného kolektivismu. Zájmy jedince byly podřízeny zájmům skupiny. Zákony zde měly menší moc než nároky, které na jedince kladla obecně přijímaná morálka. V tradiční Číně se vytvořila smysluplná koncepce občanské společnosti postavená na jiných základech, než je koncepce západní, stále ještě však čekala, až bude jasně formulována. Tak například dvě základní práva zaručená viktoriánským liberalismem, právo na svobodu projevu a na soukromé vlastnictví, mohla být v Číně požívána pouze s požehnáním úřadů.

Všechna tato omezení se zřetelně ukazují v pozdně-čchingském myšlení. Poslední generace dynastie Čching byla sice nucena do svého neokonfuciánského myšlenkového modelu zahrnout „cizí věci“ (tj. technickou modernizaci) a „nové učení“, alespoň coby praktické nástroje vlády, avšak zavrhnout konfuciánství pro ni bylo čímsi nepředstavitelným. A tak se zcela pochopitelně mnozí reformátoři v této době snažili prostřednictvím cizích modelů znovu potvrdit platnost některých tradičních čínských hodnot.

Sunjatsen a nankingská vláda na počátku roku 1912

Japonští reformátoři tváří v tvář modernizaci formulovali heslo: „Japonská morálka a západní věda.“ V Číně vystoupil nejvlivnější ideolog své doby Čang Č'-tung se známou myšlenkou: „Čínské učení coby základ (základní princip, tchi), západní učení coby praktická funkce (nástroj praktické aplikace, jung).“ Tato myšlenka, sama o sobě velmi atraktivní, trpí nekonzistentností, neboť kategorie tradičního čínského myšlení tchi a jung označují vždy dva aspekty téže věci, mezi nimiž panuje vztah vzájemného ovlivňování. Čang Č'-tungova formulace získala značnou popularitu, nicméně nijak zásadně nepřispěla k řešení problému, neboť nakonec působila tak, jako by upřednostňovala tradiční čínské hodnoty a západní vědomosti snižovala do role pouhých pomocných nástrojů.

Konfuciánsky orientovaní Japonci přišli s prospěšnou myšlenkou, že parlament západního typu se může stát nástrojem harmonie mezi panovníkem a jeho poddanými. Zdůvodnění této myšlenky na Východě bylo zcela specifické. Západní politické myšlení vybudovalo koncepci různosti zájmů - osobních přání jednotlivců a skupin, mezi nimiž nevyhnutelně probíhá soupeření. Na Západě jsou tyto různé zájmy nahlíženy jako síly, které motivují všechny účastníky politického rozhodování, počínaje králem a konče třeba pasákem vepřů. Adekvátní způsob vlády znamená neustálý proces, při němž dochází ke vzájemným ústupkům a kompromisům. Toto pojetí ovšem neplatí v Číně. Individuální a úzce skupinové zájmy jsou podle definice sobecké a konfuciánská morálka jakékoliv sobectví ostře kritizovala coby asociální zlo nejvyššího řádu. Namísto toho velebila jako ideál harmonii, jíž reformátoři na přelomu 19. a 20. století hleděli dosáhnout prostřednictvím vytvoření konstituční monarchie.

Další původně západní idea, která byla na Východě zcela deformována, je myšlenka individualismu. Již před mnoha lety upozornil Benjamin Schwartz (1964) na to, že reformátoři, jako například Jen Fu, který na přelomu století do čínštiny překládal klasiky anglického liberalismu (Thomase Huxleyho, Adama Smithe, J. S. Milla a další), chválili ideu individualismu především jako prostředek podpory státu, nikoliv jako zdroj individuální nezávislosti. Liang Čchi-čchao, nejvlivnější ze všech reformátorů, šířil myšlenku, že každý jednotlivec má nezištně rozvíjet své schopnosti v zájmu posílení a prosperity státu. Věřil, že jedině tímto způsobem může jednotlivec jednat ve prospěch svých spoluobčanů. Liang Čchi-čchao přitom citoval výrok švýcarského právníka Bluntschliho: „Lidé jsou zrozeni pro stát, nikoliv stát pro lidi.“ Z této výchozí myšlenky, která stejně jako tradiční konfuciánské učení předpokládala rozhodování výhradně shora, přirozeně vyplývá, že zdrojem všech práv je stát a stát může ve vlastním zájmu svému lidu práva také upřít. Všechny

čínské ústavy podávají bohatý výčet různých práv, avšak pouze jako svůj programový ideál, nikoliv jako nezpochybnitelný zákon.

V pozadí této čínské verze „liberalismu“ spočívá apriorní přesvědčení, že vládcí přísluší absolutní moc. Tento autokrat může své nástroje vlády rozšířit o ústavu, parlament a občanská práva (stejně jako povinnosti), vesměs s cílem zaručit stabilitu státu a usnadnit jeho kontrolu. Typické je, že práva byla vesměs zaručena s dodatkem „kromě omezení vyplývajících ze zákona“, tj. de facto z libovůle úřadů. Žádná čínská ústava se nestala posvátným zřídlem zákona, jakým je například Ústava Spojených států amerických; ústavy spíše vyjadřovaly určité ideály a zbožná přání, podobně jako programy amerických politických stran.

Povaha tohoto částečného liberalismu čínského typu nás vede k jeho označení za „protoliberalismus“, či „sinoliberalismus“. Vyrůstá z civilní stránky tradiční čínské vlády (wen), v jejímž rámci vzdělanci a úředníci státní správy v jedné osobě formou esejů a podání trůnu vyjadřovali své názory a předkládali konkrétní návrhy politických rozhodnutí, zpravidla však neměli za jejich prosazení žádnou zodpovědnost, ani praktickou moc je prosadit. Svoboda projevu moderního sinoliberála pak byla omezena například tím, že si nemohl dovolit jmenovitě a konkrétně zaútočit na místní držitele moci, aniž by riskoval represivní opatření vůči své osobě založená na přetrvávajícím potlačovacím aspektu vlády (wu). Ještě závažnější byly určité modely myšlení, v nichž se Číňané, slovy Very Schwarczové (1986), nedokázali odpoutat od neokonfuciánského „kultu ritualizované subordínace ...a morálky poslušnosti“ pěstované v nich od dětství.

Konečně, liberalismus západního typu zakotvený v zákonech se v Číně ocital v nevýhodě v důsledku toho, že tato koncepce sem přicházela ruku v ruce se systémem nerovnoprávných smluv s cizinou. V desátých a dvacátých letech tohoto století, která byla

obdobím militaristů, zároveň zahraniční vliv v Číně dosáhl svého vrcholu za celé stoleté období existence těchto smluv. Militaristické bojůvky plenící „vnitrozemí“, tj. území mimo dosah vlivu otevřených přístavů, vytvářely dostatečně silnou záminku pro to, aby v přístavech byly neustále přítomny dělové čluny cizích států. Občanská společnost čínského typu se tudíž modelovala podle západního vzoru a byla pod ochranou imperialistických mocenských zásahů, které na druhé straně podněcovaly vznik nového čínského nacionalismu.

Vyplatí se také mít stále na mysli rozdílnost hodnot Západu a Číny, vycházející z odlišností v historickém vývoji. Uznáme-li po zásluze dlouhotrvající účelnost autoritativního kolektivismu ve staré Číně a uvědomíme-li si mučivý úkol, před nímž stojí intelektuál moderní Číny, jenž je nucen hledat cestu někde uprostřed mezi oběma koncepcemi, neznamená to ovšem ještě, že se musíme vzdát touhy po liberálním individualismu občanské společnosti v této zemi.

Meze křesťanského reformismu

Republikánskou Čínu po pádu Jüan Š'-kchajova režimu představují dva světy se dvěma systémy vlády - Čína „militaristů“ a Čína otevřených smluvních přístavů. Takzvaní militaristé byli vojenští velitelé, někteří z nich původně vychovaní přímo Jüan Š'-kchajem, kteří pomocí svých armád, jimž veleli a které živili, drželi pod kontrolou různě rozsáhlá území. Několik z nich začalo svou kariéru jako vojenští guvernéri provincií. Jejich schopnosti spočívaly především v umění válčit - či vyhrožovat válkou jednoho proti druhému. Města kolem otevřených přístavů představovala hlavní centra urbanizace, kde se nacházela většina moderních čínských bank, průmyslu, univerzit a kvalifikovaných pracovních sil. Byla to společenství Číňanů a cizinců. Ta část mocenských struktur státu, která se nacházela v otevřených přístavech, představovala v letech militaristických rozbrojů stabilizující faktor. Otevřené přístavy tyto rozbroje do značné míry zmírňovaly a kladly jim určité meze. Čínští vlastenci jsou nuceni uznat, že nerovnoprávné smlouvy, jakkoli v

principu ponižující, pro Čínu v této době fakticky představovaly značnou praktickou pomoc. To je zřejmé například i z toho, že v červnu 1921 se čínští kupci z přístavu I-čchang, který byl dvakrát za sebou vydrancován oddíly militaristů, obrátili na ministerstvo zahraničních věcí v Pekingu s žádostí, aby v I-čchangu byla zřízena zóna cizineckých koncesí jako svého druhu útočiště před řádicími militaristickými bandami.

Poté, co byly roku 1901 po boxerském povstání urovnány spory, úsilí cizinců a Číňanů se ve dvou sférách do značné míry prolнула: reformně naladěni Číňané začali budovat systém vzdělání v duchu „nového učení“, zatímco křesťanské aktivity se v Číně stále víc obracely k „sociálnímu evangeliu“ a k řešení problémů vznikajících v moderních velkoměstech. Dřívější konfucíanské a křesťanské fundamentalisty, kteří po léta napadali jeden druhého, avšak jen zřídkakdy se setkávali, vystřídali nyní přátelsky naladěni kolegové v úsilí za zdokonalení Číny. Tak například čínská odbočka mezinárodního křesťanského sdružení YMCA dostávala od čínských kupců a příslušníků vyšších vrstev finanční podporu pro svou práci mezi mládeží ve městech a studenty. Spolupráci Číňanů a cizinců v oblasti vzdělávání a v dalších projektech v rámci YMCA v letech 1907-1937 zasvěceným pohledem zevnitř zachycuje román Johna Herseyho Výzva (The Call). Obec křesťanů, mezi nimiž působili cizinci i Číňané, prožívala zhruba v letech 1905 až 1925 svůj krátký zlatý věk.

Toto období spolupráce s křesťanskými institucemi vyznačují jednotlivé úspěšně realizované projekty - například výstavba silnic a poskytování úvěrů na venkově pod záštitou mezinárodní komise, výzkum a výchova odborníků na pekingské lékařské fakultě podporovaná Rockefellerem, podpora Rockefellerovy nadace rozvoji společenských věd v Ekonomickém ústavu Nan-kchaj, rozvoj jezuitské jenťingské univerzity a dalších křesťanských vysokých škol, včetně zemědělského výzkumu při Nankingské univerzitě a Hnutí za

šíření vzdělanosti mezi lidem v jehož čele stál Jen Jang-čchu (Jimmy Yen).

Zde je třeba zvláště zdůraznit tři aspekty těchto aktivit: především, mnohem víc než čínská YMCA byly závislé na finanční a další podpoře ze zahraničí a především z USA. Za druhé, poskytly Američanům přátelsky nakloněným Číně pocit smysluplné účasti na jejím životě, který se později, za studené války, proměnil v pocit „ztráty Číny“. A za třetí, v podstatě se téměř nijak nedotkly skutečných problémů, s nimiž se musela Čína vyrovnat. Většina těchto aktivit podporovaných ze zahraničí byly svého druhu zkušební projekty v rozsahu, jenž nemohl Čínu přímo transformovat.

Nepatrná účinnost těchto projektů financovaných a inspirovaných ze zahraničí byla nevyhnutelným důsledkem jejich sepětí se vzdělanou vládnoucí vrstvou v Číně, která sama o sobě představovala jen nepatrný zlomek veškeré čínské populace. Zákonitou omezenost projektů orientovaných na vzdělanou elitu v zemi lze dokumentovat čísly, která se týkají gramotnosti. Pokud se přikloníme k odhadu E. Rawski (1979), že na sklonku dynastie Čching se gramotnost u mužů pohybovala mezi 30 až 45 procenty a u žen mezi 2 až 10 procenty, pak to znamená, že roku 1907 v celé Číně navštěvoval základní školu zhruba 1 milion dětí a roku 1922 6, 6 milionu; počet studentů středních škol vzrostl ve stejné době zhruba z 31 000 na 183 000 - vesměs čísla zcela nepatrná v zemi s tehdejšími 400 miliony obyvatel.

Na liberální pokusy vytvořit občanskou společnost v Číně musíme pohlížet jako na zárodky možného dalšího růstu, roztroušené na velké ploše, podobné spórám pěstovaným v živném roztoku v biologické laboratoři. Kdyby bylo dost času, mohly by všechny tyto skupiny pilných a cílevědomých reformátorů - reformátorů společnosti, vědy, lékařství či systému veřejného vzdělání - postupně rozšířit svoji činnost a zasáhnout větší množství čínských obyvatel.

Nicméně problémy čínského obyvatelstva byly tak rozsáhlé, že se s nimi mohl vypořádat jedině stát.

Váhavý vzestup politických periodik

Obraz setrvačnosti procesů v Číně na sklonku panování dynastie Čching výmluvně dokresluje způsob, jímž zde, zhruba o sto let později než na Západě a o generaci později než v Japonsku, vznikala moderní nezávislá žurnalistika. Starý řád znemožňoval otevřené projevení názorů ve věcech státní politiky, jež byla stále výhradní doménou panovníka.

Různé prvky předcházející moderní tisk se v Číně hromadily v průběhu celého tisíciletí od rozšíření knihtisku na počátku dynastie Sung: budovaly se státní a soukromé knihovny, šířilo se sběratelství knih, zdokonalovaly se editorské postupy, velkého rozšíření dosáhly různé náboženské texty, uskutečňovaly se velké vydavatelské počiny iniciované státními orgány, z Pekingu do provincií neustále proudily různé úřední dokumenty a vyhlášky, na regionální úrovni se rozšířilo vydávání místních kronik, ve velkém měřítku se vydávala zábavná literatura a různé soukromé tisky. Na počátku devadesátých let 19. století vycházela ve velkých přístavních městech celá řada čínských novin. V Šanghaji začalo již roku 1872 vycházet Šen-pao v nákladu 15 000 výtisků. Šen-pao uveřejňovalo převážně zprávy komerčního rázu, částečně získávané i s pomocí telegrafu. Čínský tisk splácel daň tuhé státní kontrole názorů a cenzuře a teprve velmi pozdě začal komentovat také politiku.

Lu Sün (1881-1936), zakladatel moderní čínské literatury, významný prozaik, publicista, literární kritik a překladatel

Základy moderní čínské žurnalistiky pokládali v otevřených přístavech Číňané jako byl Wang Tchao, muž, který v šedesátých letech spolupracoval s Jamesem Leggem na překladu kanonických knih a strávil s ním dva roky ve Skotsku. Roku 1874 založil Wang Tchao v Hongkongu první ryze čínské noviny, které uveřejňovaly obchodní zprávy i základní všeobecné zpravodajství, plus Wang Tchaovy vlastní reformně orientované články. Jak zdůrazňuje Wang Tchaův životopisec Paul Cohen (1974), jeho články těžily z ojedinělé Wang Tchaovy zkušenosti přímo „z terénu“

na Západě. Nicméně ještě v osmdesátých letech byl počet Wang Tchaových čtenářů stále velmi omezený.

Jak je možné, že po těchto pozoruhodných začátcích trvalo plných dvacet let, až do krize let devadesátých, než v Šanghaji a některých provinčních centrech, jako bylo Čchang-ša, vznikl reformně orientovaný tisk reprezentovaný především působením Liang Čchi-čchaa? Důvod, stručně řečeno, spočíval v tom, že džentry coby elita čínské společnosti, se měla na pozoru, aby nijak nenarušila výlučnou výsadu dvora rozhodovat v politických záležitostech. Císaři směly být předkládány názory poddaných pouze na základě

zvláštního povolení a v sedmdesátých a osmdesátých letech příliš křiklavé přednesení názorů (čching-i) tehdejších vzdělaných mužů, mělo spíš morální než praktický dopad. Mandát dynastie se začal vytrácet teprve po roce 1900, kdy byli Čchingové poraženi všemi mocnostmi, včetně relativně malého Japonska. Posun, během něhož se reformistická elita z měst začala orientovat na činnost v provinciích, signalizovaly tiskoviny, které Liang Čchi-čchao vydával tehdy v Japonsku.

Vydávání čínských novin, časopisů a knih, započaté v bezpečí otevřených přístavů, se v následujících dvaceti letech zněkolikanásobilo. Šíření tiskovin napomáhala císařská pošta zřízená roku 1896 a dále rozvoj základního vzdělání a šíření gramotnosti. Leo Lee a Andrew Nathan (Johnson et al., 1985), kteří vycházejí z Zhang Pengyuanova předpokladu, že každý výtisk časopisu přečetlo zhruba patnáct čtenářů, odhadují čtenářskou obec v Číně na sklonku dynastie Čching na zhruba dva až čtyři miliony osob, tedy dejme tomu jedno procento obyvatel. Prudký růst zájmu o veškeré tiskoviny nastal s růstem počtu čtenářů ve městech a po krizi roku 1900. (Roku 1893 počet obyvatel ve městech dosáhl 23,5 milionu, tj. zhruba 6 procent obyvatel Číny.)

Nicméně ještě v polovině třicátých let v celé Číně vycházelo pouze 910 novin a přibližně stejný počet časopisů. Maximální náklad, který dosahovaly pouze některé tiskoviny, byl 150 000 výtisků. Noviny četlo celkem 20 až 30 milionů čtenářů. To znamená, že ve srovnání s moderními státy, v Číně tisk působil v relativně malé části populace. Navzdory tomu šanghajské nakladatelství Commercial Press po roce 1896 ve velkém vydávalo učebnice a časopisy. Spisovatelé nové doby záhy zjistili, že čtenáři ve městech touží především po zábavě. V letech 1910-1930 vyšlo celkem 2200 románů v romantickém, sentimentálně laděném stylu nové prózy, označovaném jako „škola motýlů a mandarínských kachniček“, jíž se podrobně zabývá ve své knize Perry Link (1981). Naproti tomu

diskuse o politických otázkách byla spíše sporadická, také proto, že vyšší vzdělání mělo v obrovské Číně jen nepatrný rozsah.

Politická žurnalistika v moderní Číně měla především polemický charakter, usilovala o kritiku, respektive propagaci určitých myšlenek, nikoliv o věcnou informovanost čtenářů. Lee a Nathan citují opět Liang Čchi-čchaa: „Člověk si musí klást za cíl svými slovy měnit svět. Proč by jinak hovořil?“ Navzdory omezenému rozsahu se zásluhou těchto postojů tisk stával hlavním nástrojem politické činnosti.

Rozvoj vysokých škol

Obvykle se traduje, že nejstarší čínskou univerzitou moderního typu je dnešní Pekingská univerzita, pokračovatelka bývalé Císařské univerzity založené roku 1898 v rámci tehdejšího reformního hnutí. Nejnovější výzkum, jenž podnikl Wen-hsin Yeh (1990) ovšem ukazuje, že přirozeným prvním centrem, kde se v Číně rozvíjelo moderní vysoké školství s důrazem na technické a ekonomické obory, byla Šanghaj. Roku 1879 zde americká episkopální misie založila první křesťanskou vysokou školu v Číně, St. John's College, a roku 1896 zde čchingská vláda zřídila proslulou Univerzitu Nan-jang, odkud odjíždělo mnoho studentů studovat do zahraničí. Později, když byla přejmenována na Univerzitu Ťiao-tchung (Dopravní), se z této školy stalo nejprestižnější vysoké učení technické v Číně.

Propast mezi neokonfucianstvím a „novým učením“ se dále rozšířila, když pro výuku některých moderních předmětů začalo být nutné používat dovezené anglicky psané učebnice. Moderní technické termíny v čínštině dosud neexistovaly a přijímací i závěrečné zkoušky na některých vysokých školách, podobně jako část výuky, probíhaly v angličtině. Když se roku 1912 rozložil prastarý amalgam státu a společnosti, totéž se stalo i s konfucianským názorem na svět. Na jeho místo vtrhlo úžasné množství různorodých a často protichůdných

kulturní vlivů. Generace období militaristů pak musela všechny tyto vlivy roztrždit.

Složitost postavení generace devadesátých let nabývá zřetelných kontur v knize Jona Saari (1990), věnované životu vzdělaných Číňanů narozených kolem roku 1890. Tito lidé zpočátku ještě získali klasické konfuciánské vzdělání, záhy si je však doplnili o vzdělání anglo-amerického typu, včetně hovorové angličtiny. Coby příslušníci čínské elity, dědici bývalé džentry, museli se nyní zbavit dvojích pout - především mumifikovaného způsobu myšlení konfuciánské rodiny a patriarchální tyranie, a za druhé polykulturního chaosu „nového učení“. Pro mladíky sotva pochytivší základy klasické konfuciánské vzdělanosti byly poznatky „nového učení“ explozí, jež otrásla intelektuálním prostředím, v němž právě našli své místo. „Čína najednou přestala být celým světem, stala se jeho pouhou částí.“ Setkání se Západem mělo na mysl mladého Číňana s klasickým vzděláním často „paralyzující účinek“, plnilo ho „zmatkem a pocitem nejistoty“. „Druhé vysvobození“, to jest únik z tohoto zmatku prostřednictvím „vyšší integrace či syntézy“, bylo nutné možná ještě víc, než první vysvobození z pout konfuciánství. Mladý muž, jenž se osvobodil od diskreditovaného tradičního učení, zůstal v děsivém vzduchoprázdnu a toužil po nějakém novém způsobu, jak uspořádat svůj svět. Křesťanská víra, víra ve vědu, včetně darwinismu, oddaná služba některé z moderních profesí či patriotické revoluci - to všechno byly pro mladého čínského intelektuála mimo jiné také prostředky, jak si vybudovat nový obraz o sobě samém. Bez značné dávky intelektuální odvahy by sotva mohl přežít .

Tak vypadal traumatický nástup první generace intelektuálů republiky. Zklamání Japonskem, hledali klíč k záchraně Číny v Evropě a ve Spojených státech. Jejich úkol z nich učinil průkopníky bikulturalismu, neboť se ukázalo, že kulturní šok, jenž kdysi zažili v Tokiu, byl směšně nepatrný ve srovnání s kulturními šoky, jež zažívali v New Yorku, Londýně, Paříži a Berlíně.

Státní program výchovy čínských studentů v USA začal poté, co Kongres roku 1908 na tyto účely vyčlenil zhruba polovinu (tj. 12 milionů dolarů) z amerického podílu válečných reparací za boxerské povstání. Z Univerzity Čching-chua zřízené v Pekingu, aby připravovala čínské studenty na studium v zahraničí, bylo až do roku 1929 posláno do USA 1268 studentů. V roce 1924 byla zbývající polovina reparací (jež čínská vláda měla podle platných dohod stále ještě vyplácet) převedena na financování nadace China Foundation. V jejím čele stál výbor sestávající z deseti čínských a pěti amerických členů předsednictva, kteří rozhodovali o přidělování grantů zaměřených na vysokoškolské vzdělání a vědecký výzkum. V této době, roku 1914, mladí čínští absolventi amerických vysokých škol také založili Vědeckou společnost (Science Society), jejíž časopis se záhy stal platformou pro názor obecně rozšířený mezi mladými vzdělanci, totiž že věda a vědecký názor se mohou stát společným východiskem pro řešení problémů Číny.

V průběhu doby se část ze stovek misionářských středních škol postupně proměňovala ve školy vysoké (tzv. college), jichž ve dvacátých letech již v Číně působila celá řada. Tyto vysoké školy byly zpravidla těsně spjaty s vysokými školami ve Spojených státech. Americkým zaměstnancům smíšených čínsko-amerických fakult bylo zpravidla poskytováno kvalitnější ubytování a byli placeni z misijních zdrojů v USA. Tyto vysoké školy amerického typu, například jenťingská univerzita v Pekingu, požívaly exteritoriálních výsad a během dvacátých a třicátých let vychovávaly děti z rodin nově se vzchájející střední třídy v otevřených přístavech.

Vlivná a tentokrát ryze čínská vzdělávací instituce působila v Tiencinu, kde od roku 1904, převážně s finanční podporou místních bohatých rodin, Čang Po-ling postupně vybudoval nankchajskou střední školu, vysokou školu (college) a konečně nankchajskou univerzitu. Z příspěvků čínských sponzorů vznikla také Amoyská univerzita v Sia-menu a dvě vysoké školy v Šanghaji - katolická univerzita Čen-tan (L' Aurore), založená roku 1903, a univerzita Fu-tan (1905).

Žádná soukromá instituce však nedokázala zastínit klíčový význam Pekingské univerzity (Pej-ta) pro vzdělání čínského národa. Původně měla vychovávat, případně přeškolovat, personál pro státní správu, to

se však zásadně změnilo v době, kdy v čele univerzity působili dva výjimeční rektori - Jen Fu (od roku 1912) a Cchaj Jüan-pchej (od roku 1917). Cchaj Jüan-pchej byl na sklonku dynastie Čching členem císařské akademie Chan-lin, připojil se však k Sunjatsenově Revoluční lize. Stal se prvním ministrem školství v krátkodobém kabinetu Jüan Š'-kchajovy vlády a poté strávil pět let na studiích v Německu a ve Francii. Během svého působení na Pekingské univerzitě podporoval co největší rozmanitost myšlení, shromáždil zde nejnadanější muže z celé země a vystupoval rozhodně proti vládním zásahům do obsahu přednášek. Cchaj pozval na Pekingskou

La jeunesse (Mládí) od roku 1916 přejmenován na Nové mládí, vlivný časopis z období Májového hnutí, který redakčně vedl Čchen Tu-siou.

univerzitu a jmenoval děkanem Čchen Tu-sioua, jenž se za svých studií v Paříži nadchl pro francouzskou revoluci a roku 1915 založil v Pekingu vlivný polemický časopis *Nové mládí* (*La Jeunesse*). Na Pekingské univerzitě se Čchen Tu-siou postavil do čela útoku proti konfuciánství, vyhlášeného ve jménu demokracie a vědy.

Hnutí za novou kulturu

Japonsko se v agresivních jedenadvaceti požadavcích z roku 1915 pokusilo ustanovit svého druhu protektorát nad Čínou. Pokus se nezdařil, měl však dalekosáhlé důsledky. Ukončil éru japonské inspirace pro čínské reformátory a posílil moderní čínský nacionalismus. V této době se někdejší hlasatelé „nového učení“ ztotožnili s novou rolí - rozhodli se nevstupovat do státní služby a obrátili se zády k politice, původnímu předmětu svých zájmů. Místo toho začali do hloubky studovat tradiční konfuciánské hodnoty a společenské instituce, kriticky hodnotili ty rysy, které brzdily rozvoj Číny, a zároveň v tradici hledali prvky nové kultury budoucnosti.

Chaj Jüan-pchej, vůdčí postava liberálního vzdělání v republikánské Číně. Dostalo se mu tradičního vzdělání a členství v akademii Chan-lin, ale po porážce v čínsko-japonské válce dospěl k přesvědčení, že tradiční vzdělanost v Číně zaostala za moderní dobou.

Prvním cílem útoku tehdy vznikajícího Hnutí za novou kulturu byl čínský jazyk a písemnictví. Na počátku 20. století se ve vysoké literatuře stále ještě užíval styl a slovní zásoba původem zhruba z 2. století př. n. l. Každé důležitější slovo v psaném projevu obalovaly jako slupky cibule nesčetné vrstvy významů, jež se postupně vytvořily za staletí užívání v nejrůznějších kontextech. Abychom si to alespoň ve velmi zjednodušené podobě přiblížili, představme si, že by se latinské slovo *pater* zachovalo dodnes v nezměněné podobě a po

Chu Š', významný literární teoretik, historik a vůdčí postava hnutí za novou kulturu, studoval v USA, významný představitel čínského liberalismu

staletích užívání by označovalo - pravděpodobně ještě ve spojení s dalšími slovy - vedle původního významu „otec“ také patriotismus, paternitu, patristiku, patrimonii, patronát atd. Výběr patřičného významu by závisel na dalších souvislostech jeho užití v daném textu, jež by bylo možné identifikovat pouze se znalostí klasické literatury. Je nasnadě, že takzvaná klasická čínština neboli psaný jazyk *wen-jen*, sotva mohla být pružným nástrojem pro vyjadřování věcí každodenního života, který by bez problému po krátké době zvládl kdokoliv. Bez zdoluhavého studia literárního jazyka se vším, co k němu náleželo, nebylo možné vstoupit mezi privilegované příslušníky vyšších tříd. Mnohem přístupnější než obtížně

srozumitelné citace a narážky užívané absolventy císařských zkoušek byla ovšem běžná gramotnost pro potřeby obchodu.

První fázi tzv. literární revoluce představuje přechod od wen-jenu k psanému jazyku založenému na každodenní mluvě – tedy cosi na způsob přechodu od latiny k národním jazykům v době renesance v Evropě. Průkopnickou práci v této věci již dříve odvedli protestantští misionáři, kteří usilovali o to, aby Písmo svaté bylo v Číně přístupné i prostým lidem. Čínští vzdělanci k podobnému rozhodnutí dospěli ve své první generaci vychované v novém duchu. Do čela literární revoluce se postavil Chu Š', v době první světové války student na univerzitách v Cornellu a v Columbii. Chu Š' propagoval živý moderní jazyk (tzv. paj-chua) jako jazyk krásné a odborné literatury a dalších písemných projevů. K revolučnímu hnutí,

Slavnostní shromáždění v Pekingu v říjnu 1918 na počest konce první světové války a za obnovu územních práv Číny

které popřelo všechny hodnoty starého literárního stylu, se přidalo mnoho dalších stoupenců. Jazyk paj-chua se v literatuře rychle šířil; tyranie klasické literatury byla svržena.

Chu Š', žák Johna Deweyho a nadšený stoupenec myšlenek pragmatismu, se stal v Číně předním hlasatelem vědeckých metod v humanitních oborech. Význam vědy pro technické obory byl v té době již delší čas bez námitek respektován. Chu Š' nyní učinil další krok pro šíření západní vědy ve své vlasti a začal její metody aplikovat při studiu čínské literatury a čínské historie.

Čchen Tu-siou (1879-1942), vůdčí postava Májového hnutí, posléze zakládající člen KS Číny. Ve třicátých letech se se stranou rozešel a založil malou trockistickou frakci.

Nové humanitní vědy neohroženě zaútočily na mýty a legendy o počátcích dějin Číny a vedly k přehodnocení původu a charakteru kanonických knih. Předmětem zájmu nové generace humanitních vědců se staly doposud přehlížené žánry a literární formy - folklór a romány pozdnědynastického období psané hovorovým jazykem. Vzdělanost a schopnosti

těchto vědců ovšem bohatě čerpaly z tradic klasické filologie čchingského období.

Nesmírná kreativita Hnutí za novou kulturu se stává zjevnou pouze ve svém historickém kontextu. První světová válka odhalila

potenciální barbarství arogantní evropské civilizace. Velká evropská impéria - Rakousko-Uhersko, Rusko a Německo – se zhroutila. Woodrow Wilson vyhlásil principy otevřené diplomacie a práva na sebeurčení pro všechny národy. Světem se šířila různá pojetí socialismu, hnutí za emancipaci žen a za práva pracujících, kteří se stavěli proti kapitalismu; všechny tyto ideje zaplavily také Čínskou republiku. Čínská vzdělaná elita, stále jen tenoučká vrstvička na povrchu prastaré společnosti, se úporně snažila přehodnotit kulturu, kterou zdědila, zároveň však instinktivně přijala za svůj úkol pochopit a zhodnotit všechny revoluce odehrávající se ve světě.

Hnutí 4. května

Incident 4. května 1919 vyvolalo rozhodnutí mírových vyjednávačů ve Versailles ponechat v japonských rukou bývalé německé koncese v čínské provincii Šan- -tung. Zpráva o tomto rozhodnutí vyprovokovala na tři tisíce studentů Pekingské univerzity a dalších pekingských škol k masové demonstraci na náměstí Tchien-an-men u Brány nebeského klidu vedoucí do císařského paláce. Rozhořčení studenti vypálili dům projaponsky orientovaného ministra čínské vlády a ztloukli čínské velvyslance v Japonsku. Na studenty zaútočila policie. Studenti pak vyhlásili stávkou, rozesílali telegramy svým kolegům do dalších měst a organizovali propagační vlastenecké skupiny, které šířily letáky a agitovaly mezi obyvatelstvem. Podobné studentské demonstrace se pak odehrály také v Tiencinu, Šanghaji, Nankingu, Wu-chanu, Fu-čou, Kantonu a jinde. Několik studentů bylo zabito, další byli zraněni, vězení se zaplnila zatčenými demonstranty.

Protesty se dále rozšířily, když se v červnu ke stávce připojili obchodníci a zavřeli obchody ve velkých centrech. Z této stávky se rozvinul bojkot japonského zboží a srážky s japonskými usedlíky v Číně. Vlastenci z řad studentů agitovali za bojkot japonského zboží ještě déle než rok a nezanedbatelným způsobem poškodili jeho odbyt v Číně. Zároveň také proběhly stávky organizované teprve nedávno

založenými odbory, jež se spojily k nejmohutnější demonstraci národního citění, jakou kdy do té doby Čína viděla.

Na celém hnutí nejvíce překvapuje, že v jeho čele stáli

Studentská demonstrace na náměstí Tchien-an-men v Pekingu v létě 1919. Tisíce studentů požadovaly navrácení poloostrova Šan-tung a volaly po „demokracii a vědě“. Hnutí pokračovalo až do června.

intelektuálové, kteří spojili myšlenky Nové kultury založené na vědě a demokracii s novým vlastenectvím a zacílili je k antiimperialistickému programu. Čínští studenti více než kdykoliv před tím na sebe vzali zodpovědnost za osud své země. Prostřednictvím svých organizací se dokonce začali přibližovat k prostým lidem.

Hlavním prostředkem mobilizace vzdělané mládeže byla literatura, povídky a romány psané novým stylem v jazyce blízkém hovorové řeči. Většina spisovatelů měla důkladné vzdělání a

pocházela z nejvyšších společenských vrstev. Studovali často v Japonsku, po návratu do Číny však žili v bídě a bývali vystaveni policejním perzekucím. Jejich čtenářskou obec tvořili převážně studenti ve městech, kteří se stejně jako tito spisovatelé ocitli ve víru sociální revoluce. Spisovatelé se bouřili proti poutům patriarchální rodiny, hlásali individualismus a sebevyjádření, a také sexuální revoluci. Pro přísné konfuciánské moralisty byly romantický individualismus a odhalování vlastního nitra - vše psáno v první osobě či stylem deníku - naprosto šokující. Vynikající spisovatel dvacátých let, Lu Sün (1881-1936), pocházel z provincie Če-f'iang ze zchudlé, kdysi však vlivné rodiny místní džentry. Absolvoval první kolo tradičních císařských zkoušek, s moderními vědeckými poznatky se seznamoval na námořní a později vojenské akademii, v Japonsku začal studovat medicínu a nakonec se rozhodl věnovat se literatuře, v níž spatřoval prostředek reformy společnosti. Lu Sün se stal slavným roku 1918, když v časopise Nové mládí uveřejnil hořkou satiru Deník blázna. Hrdina této novely mezi řádky historického spisu plného krásných konfuciánských zásad jako jsou „lidskost a mravnost“ neustále nalézá tato slova „požijte se navzájem“. O čínské kultuře Lu Sün napsal, že je to kultura „otročení pánům, kteří triumfují na účet utrpení většiny“.

Studentští vůdci z Pekingské univerzity, například Fu S'-nien a Luo Ťia-lun, propagovali ve svém časopise nazvaném Nová vlna (s podtitulem Renaissance) čínské „osvícenství“. Konfuciánský systém poslušnosti v rodině zde odsuzovali jako formu otroctví a hlásali hodnoty individualismu. Již v březnu 1919 založili studenti osvětovou skupinu, jejímž cílem bylo působit mezi prostým lidem. Těmito aktivitami se připojili k nejhörlivějším „zachráncům Číny“ z řad studentů, jako byl například Čang Kuo-tchao.

Část příslušníků nepatrné vzdělané menšiny čínského národa - profesori, studenti a spisovatelé - se tedy vrhla do boje za vytvoření nové kultury, za odstranění všeho zastaralého a škodlivého, co

přežívalo ze staré Číny, a za vybudování nového systému hodnot pro Čínu současnou. Coby potenciální vůdci se museli vyrovnat se skutečností do značné míry ochromující jejich snahy - s rozdělením čínské společnosti na dvě vrstvy, na vzdělanou vládnoucí elitu a podřízené nevzdělané masy. Dokáže nová elita navázat spojení s prostými lidmi? Nebo noví velitelé příliš daleko předstihnou své oddíly?

Nástup čínské buržoazie

Paralelně s nezávislostí nového akademického společenství se rodilo i uvědomění různých skupin městského obyvatelstva. Nedávné studie městské správy v Šanghaji a Pekingu v této době odhalují ve městech směs nového a starého, čínské a zahraničního.

V Šanghaji se z čínských kupců podílejících se na zahraničním obchodě začala vytvářet domácí čínská buržoazie. Po roce 1842 nahradili kantonské brokery, tzv. kupci z hongů, kompradoři (portugalsky „nákupčí“), kteří reprezentovali čínskou stranu zahraničního obchodu a uzavírali s cizími kupci kontrakty. Cizinci měli na starosti dopravu a pojištění a investovali do importu a exportu, kompradoři hromadili majetek z poplatků od svých zahraničních zaměstnavatelů, z procent, jež si ponechávali za převody financí, z poplatků za služby, jež poskytovali jako pokladníci a správcové cizích financí, a ze zisků z vlastních investic a podnikání. Kompradoři zahraničních bank v Číně zastávali lukrativní roli v obchodech s „domácími“ čínskými bankami, které tehdy vznikaly pro potřeby čínských obchodníků.

Šanghajští kompradoři z počátku přicházeli z Kantonu, kde působili v obchodě s čajem, a dále pak z Ning-po a z provincie Ťiang-su. V roce 1854 působil v Šanghaji zhruba 250 těchto kompradorů, v roce 1870 jich bylo asi 700, na počátku 20. století jejich počet vzrostl již na 20 000. Kompradorská zaměstnání byla dědičným rodinným vlastnictvím a předávala se z otce na syna nebo ze strýce na synovce.

Kompradoři neinvestovali své zisky tradičním způsobem do nákupu půdy, místo toho finance vkládali do zahraničních firem, které chránily jejich majetek před vydíráním ze strany čínských úřadů. Žádným způsobem od sebe nelze odlišit „kompradorskou buržoazii“ zaprodanou cizákům a vlastenecky orientovanou „národní buržoazii“, jak to s oblibou dělávali čínští komunisté. Všichni tvořili jednu a tutéž skupinu.

Zemědělství tehdy produkovalo v Číně kolem 65 procent čínského národního produktu a moderní sektory hospodářství byly stále víceméně okrajové. Čína se vyhnula roli polokoloniální země vykořisťované zahraničními mocnostmi - nestala se pro cizinu významnějším dodavatelem surovin, ani odbytištěm jejích výrobků. Výraznější odbyt, kromě již tradičního opia, měla pouze zařízení pro textilní továrny a petrolej. Stručně řečeno, tradiční systém hospodářství doprovázený nízkou životní úrovní fungoval i nadále tak dobře, že mu moderní čínská ekonomika nemohla příliš mnoho nabídnout. Jako příklad lze uvést lodní dopravu - moderní parníky se sice zapojily do tradiční sítě vodní dopravy a urychlily přemísťování zboží, vlastní systém dopravy však příliš nezměnily.

Čínští obchodníci začali parníky brzy využívat, bez ohledu na to, zda jejich majiteli byli Číňané nebo cizinci.

V době úsilí o sebeposílení země na sklonku dynastie Čching, kdy v čele modernizačních snah stáli císařští úředníci, působilo zde značné množství jejich spolupracovníků, poradců, tajemníků, reprezentantů a partnerů. Celý tento komplex lidí vykonával v rámci systému „oficiálního dohledu a řízení obchodu“ do jisté míry kontrolu nad obchodníky, úředníci však nenesli žádnou zodpovědnost za výrobu. Marie-Claire Bergèreová (1989) dokládá, že první realizátoři modernizačních snah byli na tomto byrokratickém komplexu závislí. Moc tedy stále zůstávala v rukou byrokracie. Modernizace mohla postupovat kupředu pouze prostřednictvím osobních kontaktů a dělby

Bohatství a prosperita jsou patrné z tváře tohoto nového lichváře či bankovního úředníka.

zisku mezi podnikateli a byrokracií. Dynastie Čching na sklonku své vlády volila nikoliv státní kapitalismus, ale byrokratický kapitalismus císařských úředníků.

Roku 1903 byl vydán císařský edikt, který poskytoval obchodníkům vyšší společenský status a v němž se dvůr pokusil k sobě připoutat nejbohatší městské vrstvy. Mezi lety 1903 a 1907 nově zřízené ministerstvo obchodu pravidelně odměňovalo nejúspěšnější investory, inženýry a podnikatele. Roku 1912 v

zemi vedle místních a provinčních rad působilo na 794 obchodních komor a 723 tzv. společností pro výchovu a vzdělávání zakládáných rodící se buržoazií. Tato organizační činnost se vymkla státní kontrole, když některá sdružení, například Čínská asociace pro výchovu nebo Federace provinčních shromáždění, vystoupila s celostátními programy, jež překračovaly hranice provincií. Tyto orgány zastupovaly elitu tvořenou místní džentry a obchodníky.

Vypuknutí první světové války v Evropě v srpnu 1914 mělo za následek omezení plaveb zahraničních lodí a pokles zahraničního obchodu v Číně; došlo ke snížení dovozu a naopak, v zahraničí se zvýšila poptávka po surovinách, které začaly být z Číny vyváženy. Zároveň na mezinárodním trhu dramaticky vzrostla cena stříbra, a tím se zvýšila také kupní síla čínské měny. Absence zahraniční konkurence poskytla čínským podnikatelům velkou šanci, přestože

lodní doprava za války vázla a zařízení nakoupené v Evropě se do Číny dostávalo s velkým zpožděním. Do roku 1919 Číňané profitovali z velké poptávky po exportu do Evropy a USA a růst ceny stříbra oproti zlatu podporoval zase čínský import.

Na rozdíl od prvních modernizačních snah na konci 19. století tato vlna industrializace

upřednostňovala produkci spotřebního zboží určeného k okamžitému prodeji a k vytváření zisku. Podle údajů Marie-Claire Bergèreové v letech 1912 až 1920 čínský průmysl dosáhl ročního růstu ve výši 13,5 procenta. V Číně se zřizovaly desítky textilních továren na zpracování bavlny, například jen v roce 1922 jich bylo nově otevřeno čtyřicet devět. V Šanghaji vznikaly mlýny a pekárny a v okolí Kantonu se rozvíjela výroba cigaret, papíru a zápalek. V Šanghaji bylo v letech 1912-1924 založeno kolem dvou set nových strojírenských dílen, kde se opravovala zařízení továren, ale také vyráběly nové spřádací stroje, tkací stavy a další. V roce 1920 zhruba polovina těchto podniků užívala elektřinu.

Ve dvacátých letech kontroloval šanghajské podsvětí Zelený gang, který řídil distribuci drog ve městě. „Tři vládci“ si platili čínskou policii i policii zahraničních koncesí a vybírali „daň“ z každého opiového doupěte. Stali se aktivními stoupenci Čankajškovy politiky a terorizovali levicově orientované dělnictvo.

Za první světové války došlo v Číně také ke vzniku čínských bank moderního typu. Patřily k nim nejen Bank of China a Bank of Communications, s úzkými vazbami na pekingskou vládu; desítka dalších bank byla napojena na vlády provinční. Tyto banky obhospodařovaly zejména státní fondy a půjčky. Vedle toho začala působit další zhruba desítka čínských bank ryze komerčního charakteru. V roce 1921 v Šanghaji kromě toho fungovalo ještě sedmdesát jedna bank tradičního čínského typu. Ty se specializovaly na krátkodobé půjčky, a proto obhospodařovaly fondy obchodníků s opiem a chemickými barvivami. Stále však chyběla burza a státní banka.

V Šanghaji žilo roku 1910 celkem 1,3 milionu obyvatel, včetně cizinců v mezinárodním settlementu a francouzské koncesní čtvrti a Číňanů ve starém městě a na předměstích. V roce 1927 tento počet vzrostl již na 2, 6 milionu. Do rozvoje města zasáhli také Číňané ze zahraničí - roku 1919 otevřely na Nankingské třídě v Šanghaji své obchodní domy hongkongská společnost Sincere Company a společnost Wing On (původně z Penangu). Na Bundu vyrostly moderní budovy bankovní společnosti Hongkong - Šanghaj a společnosti Jardine, Matheson & Co. Od roku 1925 byli členy rady města Šanghaje pro správu mezinárodního settlementu také čínští radní; v předměstských čtvrtích vznikala víceméně nezávislá čínská administrativa, sjednocená později roku 1927 v rámci velké Šanghaje. V mezinárodním settlementu působila Asociace čínských poplatníků a celá řada obchodních komor. Nejvlivnější byla Šanghajská všeobecná obchodní komora. Novou třídu mezi podnikateli, spojenou s bohatou džentrií na venkově, avšak nezávislou na ní, tvořili ti, kteří vlastnili velké textilní továrny a mlýny a pekárny. Zejména v Šanghaji tato nová místní elita stála zcela mimo státní kontrolu, dokonce ovlivňovala výběr úředníků správního aparátu z řad místních vzdělanců. Podnikatelé si své úředníky vybírali na místě.

Buržoazie toužící po co největší nezávislosti jednala během Májového hnutí v roce 1919 i později paralelně s profesory a studenty v Pekingu. Průmyslníci podporovali nový typ vzdělání zdůrazňující pragmatismus a individualismus. Tak například Hnutí za novou výchovu vedené Ťiang Meng-linem, nástupcem Cchaj Jüan-pchejovým na místě rektora Pekingské univerzity, finančně podporovala vlivná podnikatelská Společnost pro výchovu a vzdělávání provincie Ťiang-su. Ve dvacátých letech byla nová podnikatelská třída propojena četnými rodinnými svazky s někdejší vzdělaneckou a politickou elitou. Jako příklad lze uvést dceru vítěze nad Tchaj-pchingy Ceng Kuo-fana, jež se provdala za jistého Nie Čchi-kueje, ředitele šanghajského arsenálu. Jejich synové se stali řediteli různých továren na zpracování bavlny a Nie Jün-tchaj (C. C. Nieh) působil také jako prezident Všeobecné obchodní komory.

Mladá šanghajská buržoazie si vytvářela své vlastní organizace. V roce 1917 začal být vydáván časopis Bankers' Weekly, na který v r. 1918 navázalo ustanovení Asociace šanghajských bankéřů. Šanghajský příklad inspiroval zřízení podobných bankéřských spolků také v dalších městech - v Chan-kchou, Su-čou, Chang-čou, Pekingu, Tiencinu a Charbinu. V roce 1920 se spojily v celostátní Asociaci čínských bankéřů. Vytvořila se také čínská asociace majitelů textilních továren. Tyto asociace pozorně sledovaly dění na světovém trhu a místo tradičního usilování o získání monopolu se soustředily na vlastní rozvoj. Orientovaly se mezinárodně. Řada nejvlivnějších bankéřů vystudovala v Japonsku, Čchen Kuang-fu (K. P. Chen), čínský bankéř snad nejvíce známý cizincům, absolvoval Wharton School of Finance při Pensylvánské univerzitě.

Uspořádání firem na soukromém nebo partnerském základě otevřelo cestu ke vzniku akciových společností, do značné míry ovšem stále ještě kontrolovaných prostřednictvím rodinných konexí. Na příkladu podnikatelské rodiny Žungů bylo dobře popsáno, jak

páteř nové buržoazní třídy tvořil tradiční rodinný systém. Zakladatel podnikatelské tradice Žungů otevřel kolem roku 1896 banky v Šanghaji a ve Wu-si. Ve třetí generaci působilo jedenáct mužů z této rodiny jako správci nebo ředitelé textilních továren a mlýnů. Roku 1928 synové Žungů zastávali celkem čtyřiapadesát výkonných funkcí ve dvanácti rodinných mlýnech a sedmi textilkách a představovali tak více než polovinu nejvyššího vedení těchto podniků.

Význam místních a rodinných struktur pro nově vznikající podnikatelskou třídu naznačuje, že nová společenská třída nevznikala v přímé opozici k tradiční společnosti; mohli bychom ji spíše označit za „konfuciánské modernizátory“. Bergérová si klade otázku, nakolik mohly být charakteristické vlastnosti buržoazie, „podnikavost, liberalismus a kosmopolitismus“, naroubovány na čínskou civilizaci mandarínů a rolníků. Je zřejmé, že podnikatelé nového typu se rozcházelí s panující dynastií a v důsledku toho během revoluce 1911-1912 podporovali provinční reformátorskou elitu.

Na počátku dvacátých let podnikatelé souhlasili s výzvou Chu Š'a a jeho kolegů na Pekingské univerzitě adresovanou čínské elitě, aby se chopila díla a rozvíjela praktické schopnosti a vědomosti a aby byla nastolena kvalitní vláda, která by zodpovědně zacházela s finančními prostředky a plánovala rozvoj země. Chu Š' reprezentoval mezi pekingskou inteligencí liberály, a ti měli mnoho společného s šanghajskou buržoazií. Podnikatelé například podporovali v té době populární myšlenku vytvořit federaci provincií, podobnou první unii amerických států (bez ohledu na to, že ta se ukázala jako neadekvátní). Všichni byli nakloněni samosprávě provincií a federalismu. Dalším praktickým opatřením bylo vytvoření obchodních milic. Byl zde jistý rozpor, neboť buržoazie usilovala o autonomii a nezávislost svých obchodních aktivit na státní kontrole, zároveň však toužila po pořádku centralizovaného státu.

Od dubna 1923 se v Šanghaji prostřednictvím obchodních komor podnikatelé podíleli na celostátní konvenci věnované otázkám reorganizace politického systému a sjednocení a kontrole armády a financí. V červnu 1923, na vrcholu své orientace k autonomii, šanghajská Všeobecná obchodní komora vyhlásila nezávislost na Pekingu, bez ohledu na to, že postrádala nezbytné územní i vojenské zázemí. Zřídila výbor Lidové vlády, který záhy vstoupil v jednání s místními militaristy s cílem oslabit nepřátelství mezi nimi. Zde se však ukázalo, že šanghajská buržoazie, stejně jako pekingští univerzitní profesori, je schopna zastávat pouze civilní část vlády - wen. Ani podnikatelé a obchodníci nedokázali patřičně využít vojenskou sílu. Čínská buržoazie v Šanghaji se záhy dostala do konfliktu s nově vznikajícím levicovým dělnickým hnutím. V boji proti dělníkům měla čínská buržoazie podporu cizinců. Po mnoha letech při vzpomínce na to, jak shromažďoval prostředky na rozdrčení dělnického hnutí, prohlásil Čchen Kuang-fu, že cílem jeho snažení bylo potlačit militarismus, zbavit moci místní vojenské vládců a podporovat budování moderního státu. Čchen byl, stejně jako Chu Š', sinoliberál, schopný stát se vůdčí osobností ve svém sektoru společnosti, nikoliv však kontrolovat všechny síly ve státě. Oba tito muži, vůdčí osobnosti v oblasti svého zájmu, byli odpůrci imperialismu. Mimo jiné usilovali o to, aby byla zrušena privilegia cizinců v Číně zakotvená v nerovnoprávných smlouvách. Ocitli se však v zajetí nesmiřitelného dilematu - toužili po autonomii, nejprve však potřebovali silnou vládu, a ta se snadno mohla proměnit v autokracii.

V Pekingu, za hradbami hlavního města, nedosahoval význam obchodu a průmyslu významu mandžuské aristokracie a kupců, převážně ve službách císařského dvora. Poté, co město roku 1900 okupovaly cizí armády, iniciovali zde Japonci zřízení policejní akademie podle japonských a evropských vzorů, s cílem vyhledávat a školit zejména mezi zchudlou mandžuskou aristokracií policejní

důstojníky, kteří by byli zaměstnání a placeni státem jako nový typ státních úředníků. Tuto novou policii pak Jüan Š'-kchaj rozšířil do všech velkých měst Číny. David Strand (1989) konstatuje, že „jakkoliv tento svazek oslabovalo nové myšlení, policejní práci stále silně inspirovala konfuciánská mentalita se sklonem k zastrahování, ovlivňování a vyjednávání“, nemluvě o tradičním systému závazků a korupci, která jej vždy doprovázela.

Další moderní institucí v hlavním městě byla Pekingská obchodní komora založená roku 1907. Členy komory se stalo sice pouze 17 procent z 25 000 obchodních zařízení v Pekingu, nicméně v takových záležitostech, jako byla inflace papírových peněz, komora reprezentovala zájmy všech pekingských obchodníků bez rozdílu. Představitelé komory byli zákonitě vtahováni do politiky v období militaristů. V Pekingu působilo kromě toho kolem stovky řemeslnických a obchodnických cechů, jejichž počátky sahaly do dávné minulosti. Například cech slepých profesionálních vypravěčů sdružoval kolem pěti set členů a v cechu výrobců tradiční čínské tuše bylo dvě stě kvalifikovaných a tři sta nekvalifikovaných řemeslníků. Když za Májového hnutí vznikla potřeba „nalézt proletářskou základnu pro radikální politické akce“ ukázalo se, že v nových továrnách do značné míry funkci odborů suplují cechy. Jedním z nových hybridních produktů levné pracovní síly a moderní technologie byla jízda po městě ve voze taženém lidskou silou - v rikše, která od sedmdesátých let 19. století do čtyřicátých let 20. století prožívala období rozkvětu v celé východní Asii. Ve dvacátých letech v Pekingu pracovalo na 60 000 rikšů. Když mezi nimi v roce 1929 propukly nepokoje, zničili šedesát z celkového počtu devadesáti tramvajů, náležejících společnosti tramvajové dopravy.

Ve dvacátých letech se Peking stal svědkem živelného bujení různých občanských sdružení a skupin, jež šířily moderní myšlenky, jako byla samospráva, kontrola porodnosti atd. V době militaristických válek a plenění venkova organizovali obyvatelé města mírové sdružení, které dováželo potraviny a zřizovalo pouliční vývařovny, kde se najedlo až osmdesát tisíc lidí denně, a také platilo poraženým vojenským oddílům odstupné, aby se v klidu stáhly z města. Tyto aktivity měly v Pekingu nesporně dlouhou tradici - existovaly například již v roce 1644, když město obsadil povstalecký vůdce Li C'-čcheng, který byl nakonec vytlačen Mandžuy. Vidíme, že ve dvacátých letech 20. století se pomalu prosazovala občanská společnost založená na směsi starého a nového; z jejího středu však nedokázala povstat vojenská síla. Ta přišla až roku 1928 zvenčí, v podobě kuomintangské armády.

Stará žena z vyšších kruhů v hedvábném oděvu, s podvázanými nohama, v doprovodu služky pozoruje slavnostní přehlídku na oslavu Dne příměří, tj. konce první světové války, v Pekingu 13. listopadu 1918

Na základě studia tehdejší situace v některých městech, například v Chan-kchou, Šanghaji a Pekingu, před námi plasticky

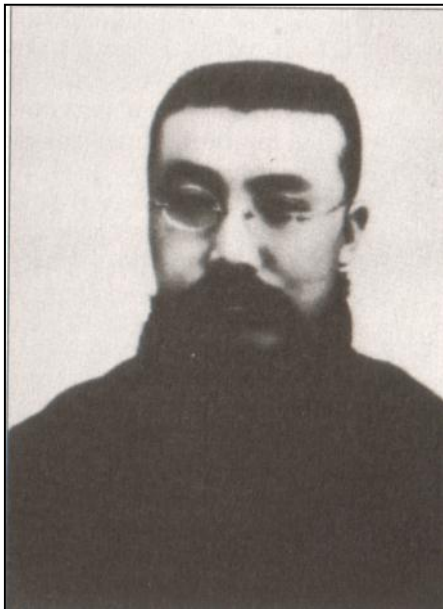
vystupuje obraz uvědomělých komunit, jež mravní konsensus čas od času vyburcoval k činu. Tímto konsensem zpravidla byla touha nastolit spravedlnost nebo pomoci nejpotřebnějším (min-šeng), jež se probouzela v obyvatelích měst, kteří pak jednali prostřednictvím svých sdružení a již zavedených institucí. Je asi zbytečně zdůrazňovat, že tyto komunity, stmelené sdílenou morálkou, zdědily mnohé od konfuciánství a že je velmi obtížné je přesněji definovat, neboť v sobě spojovaly lidový smysl pro spravedlnost s přetrvávající podřízeností vnější (vojenské) autoritě. Prvky částečné autonomie v této rodící se občanské společnosti čínského typu byly při konfrontaci se státní mocí stejně snadno zranitelné jako kdysi čínští vzdělanci a úředníci, když se dostávali do konfliktu s císařem. Konečným arbitrem sporu sotva mohl být jejich smysl pro spravedlnost.

Počátky Komunistické strany Číny

Zatímco čínští podnikatelé, podobně jako liberálové z Hnutí za novou kulturu, se snažili zůstat vně politiky a mimo státní službu, část aktivistů Májového hnutí stále silněji přitahovalo hledání nové formy státní moci. Vyrostli sice v akademickém křídle rodící se občanské společnosti, svůj život však nakonec věnovali prastarému úsilí své společenské vrstvy - vytvoření nového typu vlády, jež by Číně přinesla jednotu, pořádek, prosperitu a sílu. Intelektuálové Májového hnutí se záhy rozdělili do dvou skupin - na jedné straně zůstali ryzí akademici, například Chu Š' nebo Fu S'-nien, kteří své vědecké úsilí soustředili na přehodnocení čínské kultury a dějin Číny; na druhé straně se ocitli političtí aktivisté typu Čchen Tu-sioua a Čang Kuo-tchaoa, kteří spojili své síly s cílem založit v Číně komunistické hnutí.

Zájmu o marxismus předcházela v Číně, počínaje prvním desetiletím 20. století, zájem o anarchismus. Dokud roku 1917 sovětská revoluce nepřinesla do země leninismus, byli zde nejvlivnějšími socialisty anarchisté. Čínské studenty v Paříži, stejně jako v Tokiu, silně přitahoval příklad Proudhonův, Bakuninův a Kropotkinův, obdivovali jejich odmítnutí veškeré autority počínaje

vládou, národem, armádou a konče rodinou. Čínští anarchističtí autoři s oblibou citovali Kropotkinův výrok, že modlou moderní doby se stal stát. Výmluvnými slovy, jež se později stala součástí slovní zásoby revoluce, šířili ideál rovnosti, zejména osvobození ženy z pout patriarchální rodiny a rolníků od vykořisťování. Místo na stát se anarchisté chtěli spolehnout na svobodného jedince; skrze osvobození jedince mělo nekrvavou cestou dojít k návratu k ideální prvobytné společnosti rovných. Analýza textů čínských anarchistů z této doby, jak ji provedl Peter Zarrow (1990), ovšem vytváří dojem, že se čínští anarchisté pouze utápěli v utopické naději, že se jim podaří jediným mohutným skokem opustit svěřací kazajku konfuciánství a ocitnout se ve světě absolutní svobody - ideál dojemně pomýlený. Jiné akce než atentáty nikdy neuskutečnili. Co však doopravdy mohli učinit? Hnutí za novou kulturu bylo sice přitažlivé pro vzdělance, mládeži však poskytló pramálo příležitostí nalézt pro sebe novou identitu v podobě spasitelů vlasti, kteří vytvoří nový společenský řád. Počínaje rokem 1919 se studentské diskusní kroužky založené nejprve na Pekingské univerzitě za podpory rektora Čchaj Jüan-pcheje staly vzorem, který záhy následovali studenti a absolventi středních škol i v dalších centrech vzdělání - Tiencinu, Ťi-nanu, Wu-chanu, Čchang-ša, Kantonu a především v Šanghaji. Většina těchto kroužků vydávala vlastní časopis. Studentští aktivisté považovali za svou novou roli sloužit, nikoliv ovšem státu, nýbrž společnosti. Začali si uvědomovat problémy pracujících vrstev ve městech a snažili se nalézt cestu k prostým lidem. Zdálo se jim, že socialismus dává naději na změnu k lepšímu; někteří byli přesvědčeni, že socialismus dokáže spojit dělníky s inteligencí, a tak zabráni propuknutí třídního boje. Jak připomíná Arif Dirlik (1989), někteří socialisté z řad Kuomintangu (Národní strany) útočili v této době na vlastnictví půdy, nikoliv na kapitalismus.

Li Ta-čao, významný představitel v počátečním období komunistického hnutí. Byl spolupracovníkem Mao Ce-tunga a redigoval vlivný, prozápadně orientovaný časopis Nové mládež.

V roce 1920 se v několika větších centrech scházeli představitelé nejradikálnějších studijních kroužků, založených intelektuály, kteří se cítili být povoláni pro tuto činnost, dobře se mezi sebou znali a vzájemně se podporovali. Tón udal profesor Li Ta-čao, jenž v březnu 1920 založil na Pekingské univerzitě kroužek pro studium marxismu. Dirlik ovšem přichází k závěru, že Li Ta-čao, obecně považovaný historiky za jednoho z dvojice zakladatelů komunistické strany v Číně, vůbec neměl v úmyslu zakládat zvláštní politickou stranu. Byl nadšeným

propagátorem marxistické teorie, avšak při konkrétních akcích doufal v jednotu všech socialisticky orientovaných sil v Číně.

Zdá se, že na založení Komunistické strany Číny mají největší zásluhu Čchen Tu-siou a Kominternu. Vůdčí postavení v Hnutí za novou kulturu a v Májovém hnutí vyneslo Čchen Tu-siouovi pouhé tři měsíce vězení v létě 1919. Odešel pak do Šanghaje, skleslý, avšak naplněný hněvem, a hledal nástroje pro své další činy. Vznik první komunistické buňky v Číně na podzim 1920 byl však do značné míry výsledkem úsilí agenta Kominterny Vojtinského. Zakládající sjezd Komunistické strany Číny se uskutečnil v červenci 1921 v Šanghaji, krátce poté, co do Číny přijel coby reprezentant

Kominterny Vojtinského nástupce Holand'an Sneevliet („Maring“). Čínští komunisté šířili propagandu prostřednictvím vlastních časopisů, nakladatelství a knihkupectví, publikovali překlady zahraničních děl, zakládali studijní skupiny a organizovali dělnictvo. Na základě těchto činností záhy vtiskli své straně identitu „ideologie akce“. Tím vznikla roztržka mezi komunisty na jedné straně a anarchisty a spolkovými socialisty na straně druhé; komunisté potvrdili primární důležitost třídního boje a svou stranu učinili tajnou, výjimečnou, po bolševicku centralizovanou politickou stranou (tj. stranou leninského typu), která usilovala o převzetí moci. Daleko vzadu zanechali osvícenství někdejšího Májového hnutí. Zakládajícího sjezdu komunistické strany Číny v červenci 1921, řízeného představitelem Kominterny, se nezúčastnil ani jeden z jejich údajných dvou „zakladatelů“, Li Ta-čao a Čchen Tu-siou. S ohledem na principy stranické disciplíny trvalo ještě rok, než byli vůbec do strany přijati. V té době již zhruba polovina z dvanácti zakládajících členů komunistické hnutí opustila.

Zůstává otázkou, nakolik první členové KS Číny chápali marxismus-leninismus. Jeden ze zakládajících členů strany, Mao Ce-tung, byl zpočátku stoupencem Májového hnutí a věřil v postupnou přeměnu společnosti cestou reformem. Teprve po prvních zklamáních došel k závěru, že jedinou možnou cestou je cesta násilné revoluce.

Mao Ce-tung, podobně jako tolik jeho vrstevníků, vyznával zpočátku Kropotkinovu formu anarchismu, v níž byl kladen důraz na vzájemnou pomoc a spolupráci. V roce 1914, kdy Maovi bylo osmnáct let, opatřil svými poznámkami Cchaj Jüan-pchejův překlad Systému morálky německého filosofa Friedricha Paulsena. Filosof a popularizátor Paulsen zastával názor, že „vůle je nadřazena intelektu“ a že morálka je součástí přírody. Běh vesmíru je ve své podstatě etický a stejně etické je také jednání jedince. Z toho vyplývá, že objektivní a subjektivní nejsou ve vzájemném rozporu. Tento morálně zaměřený příspěvek k myšlence vývoje měl mimořádný význam pro

generaci čínské inteligence, která byla nucena smířit odkaz čínské minulosti s hodnotami moderní doby, sladit dědictví čínských etických učením s vědeckými poznatky moderní vědy.

Krátce před vypuknutím Májového hnutí se Mao Ce-tung vrátil z Pekingské univerzity do rodného Chu-nanu, kde založil časopis, v němž hlásal dialektické pojetí dějin. Zastával názor, že stávající éru útlaku lidových mas vystřídá éra, kdy se lid přetvoří, a že po epoše ponížení Číny bude následovat epocha, v níž Čína se stane vůdčí světovou velmocí. Zračí se zde prastará idea o jednotě protikladů, jejíž počátky jsou spjaté s taoismem. Mao prosazoval myšlenku „velkého sjednocení lidových mas“ s poukazem na skutečnost, že společnost ovládají skupiny lidí na základě schopnosti sjednotit se, a tvrdil, že nyní nastal čas, aby totéž učinil také lid.

Ve slovních formulacích mělo Maovo myšlení kosmopolitní a univerzální ráz, jednou z jeho prvních praktických aktivit však byla účast v hnutí za regionální samosprávu provincie Chu-nan. Toto hnutí bylo součástí ve své době

Mao Ce-tung kolem roku 1919

populární představy, že moderní čínský stát bude možné vybudovat prostřednictvím vytvoření federace nezávislých provincií, a pokusilo se zavést vlastní chunanskou ústavu. Samospráva je svou podstatou založena na široké lidové základně a předpokládá co nejširší účast na vládě, mobilizaci všeho lidu. Když byl roku 1919 Mao Ce-tungův

časopis zakázán, odjel Mao zpět do Pekingu a do Šanghaje, kde nalezl řadu spřízněných duší. Stále však ještě nebyl ani spiklencem, ani marxistou, přestože roku 1920 založil studijní kroužek zaměřený na problematiku Ruska a chunanskou odnož Spolku socialistické mládeže. Dokonce ještě poté, co se podílel na organizaci zakládajícího sjezdu komunistické strany v Šanghaji v červenci 1921, nebyl ještě Mao přesvědčeným zastáncem třídního boje. V roce 1923 založil Chunanskou vysokou školu svépomocného vzdělávání, která si za jeden ze svých cílů kladla využití tradiční formy soukromé akademie (šu-jüan) pro širší zpřístupnění moderního vzdělání. Poslední Maova činnost v Chu-nanu souvisela s organizací odborového hnutí, nakonec však byl v dubnu 1923 nucen uprchnout do Šanghaje.

Tyto údaje ukazují, jak dlouho trvalo, než zakladatelé KS Číny přijali marxismus-leninismus; vyplývá z toho, že formální vytvoření tajné konspirativní organizace s cílem uchvátit moc v zemi bylo mnohem snazší, než převzít komplikovanou ideologii potřebnou k řízení takové organizace. V průběhu tisíciletí nespočetní rebelové v Číně vytvářeli různá tajná bratrstva. Dokonce i Sunjatsen se potýkal s problémem, jak překročit hranice této starobylé formy podvratné činnosti. Dochovaná korespondence mezi jednotlivými pobočkami komunistické strany a jejím centrem, kterou sestavil Tony Saich (1996), dokládá potíže, jež měli komunisté zpočátku se zaváděním disciplíny do podoby onoho příslovečného jednosměrného provozu nazývaného „demokratický centralismus“. Zdomácnění komunismu v Číně se stane záležitostí jak vlastních idejí, tak i způsobu práce. Bolševismus s jeho důrazem na absolutní moc strany a stranickou disciplínu byl pouze jedním z výhonků marxismu, učení, které zároveň obsahovalo i demokratické cíle. Přetrvávající myšlenky anarchismu o vzájemné pomoci a „vzdělání skrze práci“ (tj. proměna inteligence v dělníky a naopak), zůstaly protibolševické, neměly však příliš co říci občanské společnosti čínského typu.

Zkušenosti, jež učinili vzdělanci Májového hnutí a čínští průmyslníci a podnikatelé v průběhu desátých a dvacátých let, ukázaly, že ani jedni ani druzí nejsou schopni sami vytvořit novou politickou sílu a převzít moc ve státě. Nový politický řád potřebovali, museli však čekat, co jim přinesou dějiny.

14

NÁRODNÍ REVOLUCE A NANKINGSKÁ VLÁDA

Sunjatsen a jednotná fronta

Sjednocení Číny, rozdělené soupeřením militaristů, si vyžádalo, jako mnoho předchozích znovusjednocení, třicet let zhruba od roku 1920 do roku 1950. Jako všechna podobná období vypadalo i toto nekonečně složitě, protože tu vedle sebe probíhalo několik paralelních procesů zároveň. V zahraničních vztazích tu bylo hnutí za obnovu práv z dvacátých let, usilující o zrušení nerovnoprávných aspektů smluvního systému. To však po roce 1931 ustoupilo vlasteneckému odporu proti snahám japonských militaristů o dobytí Číny, poraženým teprve roku 1945. V domácí politice usilovala o sjednocení jednotná fronta dvou stranických diktatur, shodně inspirovaných leninským Ruskem. Komunistická strana Číny a Národní strana (Kuomintang) ve dvacátých letech spolu střídavě spolupracovaly a soupeřily ve snaze zlikvidovat nadvládu místních militaristů a zatlačit zpět imperialismus. Po roztržce roku 1927 se z nich stali protivníci na život a na smrt, navzdory dalšímu období nominální spolupráce po roce 1937 v rámci druhé jednotné fronty proti Japonsku. Třetí linie boje současně probíhala uvnitř Kuomintangu samotného poté, co ustavil roku 1928 v Nankingu svou vládu v údajně znovusjednocené Číně. Tento vnitrostranický boj probíhal mezi jistými prvky občanské společnosti, jež se stále ještě rozvíjely, a vojenskou autokracií, ospravedlňovanou japonskou invazí.

Každá z těchto tří linií boje byla matoucí jak pro pozorovatele, tak pro účastníky, a všechny tři dohromady vytvořily z republikánské Číny jakési enigma, prostoupené tajemstvím a chybnými úsudky. Naše analýza musí začít od Sunjatsena, vlastence, jemuž upřímný zápal dovoloval být pozoruhodně neideologický a oportunistický - což si přesně žádaly dobové okolnosti.

Sun byl prostého původu z kuantungské delty poblíž hranic s Macaem. Vyrůstal však zčásti na Havaji (kde získal školní ocenění za svou angličtinu!), dostalo se mu lékařského vzdělání v Hongkongu („dr. Sun“) a roku 1896 si vydobyl věhlas jako průkopník čínské revoluce, když ho nejprve uneslo, a pak muselo propustit čhingské vyslanectví v Londýně. Roku 1905 mu japonští expanzionisté pomohli dát v Tokiu dohromady Revoluční ligu, a tak byl roku 1912 jako symbolická a zasloužilá osobnost na pár týdnů prohlášen prezidentem Čínské republiky, dokud sám neuvolnil místo Jüan Š'-kchajovi.

Ve dvacátých letech se zřetelně projevila rozporuplnost a nedotaženost Sunova národního programu - jeho omezené cíle při reorganizaci čínské společnosti. Stalo se tak, když se Sunjatsen v roce 1922 rozhodl učít se od Sovětského Ruska, a jeho nástupce Ťiang Ťie-š' (Čankajšek) se naopak v roce 1927 rozhodl od této země odtrhnout.

Podle leninské teorie stál boj proti imperialismu na nadnárodním základě jako součást celosvětového hnutí. Jelikož politické myšlení v Číně bylo vždycky založeno na univerzálních principech a čínská říše tradičně zahrnovala celý civilizovaný svět, byli čínští revolucionáři okamžitě hotovi postavit svůj boj na doktrínách s všeobecnou platností. Sunjatsen se sice nehlásil ke komunistické myšlence třídního boje, ale plně uznával užitečnost komunistických metod a akceptoval spolupráci komunistů ve svém boji za národní věc.

Bolševici v Rusku zorganizovali z roztroušených skupin v různých zemích Kominternu (Komunistickou internacionálu). Její první kongres roku 1919 povzbuzoval revoluci v různých částech Evropy. Ale po roce 1921, kdy se Lenin přeorientoval na Novou ekonomickou politiku, byla Kominternu, byť stále ještě soupeřila s obnovenými socialistickými stranami v Evropě, již méně aktivní a revoluční, ovšem právě s výjimkou Číny.

Lenin měl za to, že západní kapitalismus využívá zaostalých zemí v Asii jako zdroje zisku k vyživování kapitalistického systému. Bez imperialistického

vykořisťování Asie, které umožňovalo trvale vysoké

mzdy pro dělníky na Západě, by se kapitalismus zhroutil mnohem rychleji. Národní revoluce v Asii, jež by připravily imperialistické mocnosti o jejich lukrativní trhy a zdroje surovin, by proto představovaly „útok z boku“ na západní kapitalismus v jeho nejslabším bodě - to jest v asijských ekonomikách, kde vykořisťovala imperialistická nadvláda dělnickou třídu s největší brutalitou.

Sunjatsen se svou mladou manželkou Sung Čching-ling roku 1924 na lodi při plavbě z Kantonu do Pekingu, kam jeli na jednání se severními militaristy o sjednocení Číny. Sunjatsen během cesty onemocněl a 12.března 1925 zemřel v Pekingu na rakovinu jater.

Vláda Sovětského Ruska zúročila v Číně svou vlastní neschopnost, když se velkomyslně vzdala privilegií na základě carských nerovnoprávných smluv. Poté se však projevila jako tvrdý vyjednávač při vyřizování starých carských práv v Mandžusku a její ministerstvo zahraničí nadále diplomaticky jednalo s pekingskou vládou a militaristy v severní Číně, zatímco Kominternu pracovala na subverzi a revoluci.

Sunjatsen zase dospěl roku 1922 po třiceti letech agitace na samé dno své kariéry. Roku 1912 byl prohlášen prezidentem, jen aby viděl, jak se jeho země rozpadá pod nadvládou militaristů. Jeho snaha o sjednocení Číny metodami militaristů ho vedla ke stykům s oportunistickými generály v Kantonu. V červnu 1922 byl vyšachován a musel utéct do Šanghaje. A právě v tomto okamžiku, kdy Sun demonstroval svou vůdčí pozici v čele národní revoluce, ale také svou neschopnost dovést revoluci do konce, spojil své síly s Kominternou. V září 1922 zahájil reorganizaci Kuomintangu podle sovětských zásad.

Tento sňatek z rozumu, oznámený ve společném prohlášení dr. Suna a sovětského zástupce v lednu 1922, představoval přísně vymezený svazek. V prohlášení se pravilo, že Sun není pro komunismus v Číně, jelikož k tomu nejsou vhodné podmínky, že Sověti souhlasí s tím, že Čína potřebuje jednotu a nezávislost, a jsou připraveni pomoci čínské národní revoluci. Jak napsal Sunjatsen ve své době Čankajškovi, musel hledat pomoc tam, kde byla k dispozici. Západní mocnosti nenabízely žádnou. Ale i když teď Sun usiloval o sovětskou pomoc a akceptoval ji, komunismus rozhodně nenahradil v jeho představách jeho vlastní Tři lidové principy - nacionalismus, demokracii a lidový blahobyt - jakožto program pro čínskou revoluci, jakkoli pokládal za užitečné zahrnout do svých myšlenek komunistický důraz na masové hnutí zakalené bojem proti imperialismu.

Na základě této vratké aliance se brzy dostavila sovětská pomoc. Když Sun znovu ustavil roku 1923 svou vládu v Kantonu, poslal Čankajška na tři měsíce do Ruska. Vrátil se roku 1924, aby se postavil do čela nové Vojenské akademie Whampoa (Chuang-pchu) v Kantonu. Sovětský poradce Michail Borodin, schopný organizátor, který žil nějaký čas ve Spojených státech, se mezitím stal kuomintangským expertem na to, jak provádět revoluci. Pomohl založit politický institut, který měl školit propagandisty a naučit kuomintangské politiky, jak si zajistit podporu mas. Kuomintang si teď podle sovětského vzoru budoval místní buňky, které pak volily zástupce na stranický sjezd. První celostátní sjezd se konal v lednu 1924 a zvolil jako nejvyšší mocenský orgán ve straně ústřední výkonný výbor sovětského typu. Borodin sestavil nový návrh jeho stanov. Vedle pomoci národní revoluci bylo nejzazším cílem Kominterny pomoci vybudovat Komunistickou stranu Číny a dostat ji do strategických pozic v Kuomintangu (KMT), aby se nakonec mohla chopit moci. Členové Komunistické strany Číny mohli na základě dohody s KMT do této strany vstupovat jako jednotlivci, zatímco komunistická strana si současně uchovala svou samostatnou existenci. Přijímání komunistů podle strategie „bloku uvnitř“ akceptovala rodící se Komunistická strana Číny jen na naléhání zástupce Kominterny. Sunjatsenovi to připadalo přijatelné, protože komunistů bylo stále ještě velmi málo, obě strany sblížovala společná základna boje proti imperialismu a KMT si kladl za cíl vést široké, národní, nadtřídní hnutí, vyhýbající se třídnímu boji. Sun měl rovněž pocit, že mezi jeho lidovým blahobytem a komunismem (alespoň takovým, jaký se jevil v Leninově Nové ekonomické politice) není dohromady žádný rozdíl, že čínští komunisté představují jen hrstku „výrostků“, kteří se snaží strhnout na sebe veškerou sovětskou pomoc, a že se jich Rusko zřekne, bude-li to nutné pro spolupráci s KMT.

Čínští komunisté zase usilovali o jednoznačnou třídní podporu mezi dělníky ve městech, chudými rolníky a studenty. Uznávali však, že tato třídní základna je stále ještě slabá. Snažili se proto postupovat ve shodě s národním hnutím a využívat ho, aniž by si znepráčetili jeho hlavní nekomunistické složky. Nesmíme zapomínat, že komunistické hnutí v Číně bylo v této době stále ještě v plenkách. Roku 1922 čítalo stěží více než 300 členů a roku 1925 jen nějakých 1500, zatímco KMT měl roku 1923 na 50 tisíc členů. Tony Saich (1996) komentuje na základě studia raných dokumentů KS Číny falešný pocit pokroku, který měli komunisté ze strategie „bloku uvnitř“. Prosazení členů KS Číny do vysokých postů v KMT jim ve skutečnosti nedávalo moc, ale jen vliv. Když KS Číny tvrdila v květnu 1926, že vede 1,25 milionu dělníků prostě proto, že se jejich zástupci zúčastnili Třetího sjezdu práce, na němž dominovala KS Číny, nebudovala „žádný kolos, ale jen Buddhu s hliněnými nohama“. Během první jednotné fronty ve dvacátých letech si KS Číny nedokázala vytvořit městské ani venkovské základny s trvalejší podporou.

Kuomintangsko-komunistická dohoda tak byla od samého počátku překerní záležitost, kterou udržovala pohromadě jen vzájemná užitečnost obou skupin, společný nepřítel v podobě imperialismu, a dokud ještě žil, také Sunjatsen, který převažoval nad různými více protikomunisticky naladěnými elementy v Kuomintangu.

Roku 1925 zažila Čína velkou vlnu celostátního protiimperialistického citění, vyvolanou studentskými demonstracemi a střelbou imperialistů při incidentech v Šanghaji a Kantonu (30. května a 23. června 1925). Tyto dramatické důkazy, že stále platí nerovnoprávné smlouvy a privilegia cizinců, daly vzniknout celostátnímu Hnutí 30. května, které se projevovalo dlouhodobým bojkotem a stávkami proti Britům v Hongkongu.

Čankajškův nástup k moci

Po Sunjatsenově předčasné smrti v březnu 1925 dosáhli jeho stoupenci v letech 1926-1927 úspěchu v Severním pochodu z Kantonu do údolí řeky Jang-c'. Před armádami Ťiang Ťie-š' (Čankajška), vybavenými ruskými zbraněmi a poradci, postupovali nově vyškolení agitátoři národní revoluce. S pomocí propagandistické přípravy, masové agitace a uplácení „stříbrnými kulkami“ porazilo či pohltilo šest hlavních armád v průběhu tohoto tažení síly čtyřiatřiceti militaristů v jižní Číně.

Čínský nacionalismus dosáhl tedy v letech 1925-1927 nového vrcholu a zaměřil se zejména proti Británii jakožto hlavní imperialistické mocnosti. Britové bránili své pozice tak, že na jedné straně vrátili Číně své koncese v Chan-kchou a Ťiou-ťiangu na Jang-c', a na druhé straně vybudovali s podporou dalších mocností mezinárodní sbor o síle 40 tisíc mužů k ochraně Šanghaje. V obavě před proticizineckými náladami vyklidila většina misionářů, celkem několik tisíc, svá místa ve vnitrozemí. Když dorazila v březnu 1927 revoluční vojska do Nankingu, došlo k útokům na cizince, při nichž bylo šest osob zabito a zbytek evakuován pod ochrannou dělostřeleckou palbou z amerických a britských válečných lodí.

A právě v tomto okamžiku, na jaře 1927, se konečně naplnil latentní rozkol mezi pravíci a levíci revoluce. Po dva roky pravice a levice uvnitř hnutí vcelku spolupracovaly, i když již v březnu 1926 Ťiang Ťie-š' pozatýkal levicové živly v Kantonu, údajně aby předešel plánovanému únosu své osoby. Pod dojmem svého tříměsíčního pobytu v Rusku v roce 1923 si byl vědom sovětských metod a nedůvěřoval skutečným cílům komunistů. Úspěch Severního pochodu dal náhle tomuto latentnímu konfliktu volný průchod.

*Čankajšek (vlevo) a Wang Ťing-wej
v Kantonu, 1925*

Ve stručnosti: levé křídlo KMT získalo do března 1927 spolu s komunisty dominantní postavení v revoluční vládě, jež se přesunula z Kantonu do Wu-chanu. Shromáždili se tu, kromě jiných, paní Sunjatsenová a Wang Ťing-wej, vdova po zakladateli a jeho hlavní žák, a také Borodin, hlavní poradce ve věcech revoluce. Wu-chan byl prohlášen novým hlavním městem. To zapadalo do komunistické strategie, protože se jednalo o velké průmyslové centrum. Dva členové KS Číny se také stali ministry a členy vlády. Ale tato vláda byla vojensky slabá.

Ťiang Ťie-s' si stanovil s podporou konzervativnějších vůdců v KMT za cíl bohatou strategickou oblast na dolním toku Jang-c'. Pocházel z prostředí kupecké džentry v zázemí města Ning-po, vojenské vzdělání získal v severní Číně a v Tokiu a zdědil konvenční sinojaponské konfuciánské (nijak liberální) názory. Jakmile se mu roku 1927 dostala do rukou oblast Šanghaje a Nankingu, byl schopen vojensky blokovat komunisty a upevňovat vlastní pozici. V dubnu 1927 se v Šanghaji střetly cizí oddíly a válečné lodě s čínskými odboráři v čele s komunisty, kteří se zmocnili kontroly nad městem. Podle příkazů z Kominterny očekávali Ťianga jako svého spojence, jen aby je jeho

síly zrádně napadly a zdecimovaly v krvavém masakru, při němž vypomáhal Zelený gang z šanghajského podsvětí.

Ťiang si zřídil hlavní město v Nankingu. Brzy nato se moci ve Wu-chanu zmocnil místní generál a levicovou vládu rozehnal. Pár jejích vůdců uteklo do Moskvy. Nankingská vláda vyloučila ze svých řad komunisty a rozpoutala celostátní teror s cílem potlačit komunistické revolucionáře. V tomto úsilí byla, alespoň prozatím, vcelku úspěšná. Malé oddíly pod vedením komunistů se vzbouřily a v prosinci 1927 se komunisté pokusili v Kantonu o převrat. Po neúspěchu tohoto pokusu o převzetí moci se stáhli do hornatých oblastí na venkově, hlavně v provincii Ťiang-si ve střední Číně.

Tento neslavný krach úsilí Kominterny o laboratorní pokus s revolucí v Číně byl ovlivněn mocenským bojem v Moskvě. Trocký a jeho stoupenci kritizovali snahu Kominterny působit prostřednictvím KMT. Předvídali Čankajškovu zradu a naléhali na nezávislý program rozvoje dělnicko-rolnických sovětů v Číně pod čistě komunistickým vedením. Stalin se svými stoupenci nicméně argumentoval, že nezávislé komunistické hnutí v tak zaostalé zemi by bylo potlačeno ještě dříve. Vyčkával vhodného okamžiku v pozdější fázi revoluce, kdy budou moci komunisté, podle Stalinových slov, odhodit své kuomintangské spojence „jako vymačkané citróny“.

Neschopnost Kominterny pramenila nepochybně z větší části z toho, že byla příliš vzdálená od místa děje. Stalinovi se sotva mohlo podařit za pomoci marxistické dialektiky připravit promyšlený plán pro zmatené revoluční záchvěvy ve městě jako Šanghaj, kde se proletariát stěží začal organizovat. Své plány v Číně si také částečně Kominternu překazila sama, když předtím vybavila KMT centralizovaným stranickým aparátem sovětského typu, který se rozvracel daleko hůře než otevřené parlamentní strany západního stylu.

Čankajškův rozchod s komunisty představoval snahu konsolidovat výtobytky národní revoluce na jisté úrovni revolučního procesu - bez přechodu k třídnímu boji, sociální revoluci a přeměně života rolníků na venkově. Tato konsolidace pod vedením nankingské vlády spolu s vojenskými kampaněmi k potlačení povstání umožnila Čankajškovi a kuomintangským vůdcům dosáhnout povrchní národní jednoty, zajistit si uznání mocností a zahájit proces rozvoje administrativy, který byl nezbytným předpokladem pro zrušení nerovnoprávných smluv. Na jaře 1928 vedl Ťiang další severní expedici od Jang-c' na Peking, který v červnu obsadil a přejmenoval na Pej-pching („Severní mír“). V listopadu završil nominální sjednocení celé Číny mladý militarista ovládající Mandžusko, když uznal jurisdikci nankingské vlády. Cizí mocnosti s ní mezitím jedna za druhou uzavíraly smlouvy, a poskytly tím národní revoluci mezinárodní uznání.

Na tomto místě se dostáváme k několika závěrům. I když Kuomintang získal moc, sestával z tolika nesourodých prvků, že nemohl fungovat jako stranická diktatura. Místo toho se z něj brzy stala Čankajškova diktatura. Zpočátku byl hnací silou nacionalismus, zaměřený nejprve po roce 1905 proti cizí mandžuské nadvládě, později po roce 1923 proti imperialismu smluvních mocností. Kuomintangskou ideologii, tolik nezbytnou pro inspiraci studentských aktivistů, představovaly oficiálně Sunjatsenovy Tři lidové principy, ale ty byly spíše stranickou platformou (soubor cílů) než ideologií (teorií smyslu dějin). KMT se nedostal dále než ke střetům s místními militaristy v Kantonu, dokud se roku 1923 nespojil se Sovětským svazem, aby se reorganizoval podle leninských zásad, vytvořil indoktrinovanou stranickou armádu a zformoval jednotnou frontu s KS Číny. Čtyři roky sovětské pomoci a spolupráce s KS Číny dopomohly spolu s vlasteneckou, marx-leninskou záští proti domácímu „feudalismu“ militaristů a „imperialismu“ cizích mocností Kuomintangu k moci.

Tento zamotaný příběh naznačuje, že ve skutečnosti existovalo v Číně 20. století jen jedno revoluční hnutí, totiž to v čele s KS Číny. (To možná staví KMT do lepšího světla jako stoupence budování státu a reforem, a nikoli nekonečného násilí třídního boje.) Čankajškův zrádný masakr komunistů v Šanghaji v dubnu 1927 sice vedl k uznání jeho nankingské vlády ze strany mocností roku 1928, ale oslabil revolučního ducha KMT. Ten se pak brzy ocitl v defenzivě vůči KS Číny i Japonsku.

Povaha nankingské vlády

Kuomintangská vláda, ustavená v Nankingu roku 1928, se zdála být nejnadějnější vládou od roku 1912. Mnoho z jejích funkcionářů byli vlastenci, vychovaní v zahraničí a kompetentní ve vedení moderního národního státu. Města brzy zaplavily vymoženosti moderního života - filmy, automobily, divadlo, umění a řemesla, knihy a časopisy, stejně jako vysokoškolští učitelé. Moderní instituce zahrnovaly tucet výzkumných ústavů v Čínské akademii (Academia Sinica), ministerstvo zdravotnictví, Národní ústav pro zemědělský výzkum, mnohostrannou činnost Námořní celní služby, Čínskou banku a řadu podobných zařízení. Tento rozvoj stavěl na dřívějších snahách o vybudování občanské společnosti, jimž jsme věnovali pozornost v kapitole 13.

Potenciál kuomintangské vlády se vším, co mohla udělat pro čínský lid, byl brzy téměř úplně zničen japonskými militaristy, kteří obsadili roku 1931 Mandžusko, roku 1932 začali tísnit Šanghaj a potom i oblast Pekingu a Tiencinu, a nakonec v letech 1937 až 1945 napadli celou Čínu. Ve třicátých a čtyřicátých letech zvrátila japonská průmyslová technologie a šovinistický duch proces civilizace v Číně stejně, jako to činili Němci v Evropě. Inherentní slabost kuomintangské diktatury v Nankingu se ještě zhoršila pod tlakem příprav na válku a potom nutnosti bojovat.

Hlavní slabinou byla ztráta revolučního cíle. V souladu se Sunjatsenovou teorií tří fází revoluce (vojenské sjednocení, politická výchova a ústavní demokracie) byl rok 1929 prohlášen počátkem politické výchovy pod vedením kuomintangské diktatury.

Ústřední výkonný výbor (ÚVV) se stal od prvního sjezdu strany v lednu 1924, který schválil organizaci sovětského typu, hlavním správcem politické moci. Vybíral vysoké vládní činitele, obvykle ze svého středu. Konstituční vláda byla odložena. Stranická oddělení, jako oddělení informací, sociálních věcí, zahraničních věcí či stranické organizace, fungovala jako součást ústřední správy na úrovni ministerstev, a přitom náležela formálně ke Kuomintangu, a nikoli k vládě. Strana a vláda splývaly v jedno.

Tímto způsobem se však Kuomintang stal odnoží byrokracie a ztratil své revoluční poslání. Dřívější stranická kontrola nad místní správou, politická práce v armádě a zvláštní trestní soudy pro kontrarevolucionáře, to vše se redukovalo, nebo se od toho zcela upustilo. Totéž platilo o masových organizacích dělníků, rolníků, mládeže, obchodníků a žen. Tato masová hnutí mobilizovala lidovou podporu pro Severní pochod, ale držitelé moci v Nankingu se teď dívali na průvody, demonstrace a masové mítinky úkosem. Stavěli se proti studentskému hnutí. Ve všech těchto aktivitách viděli při pohledu nazpět užitečné nástroje k vítězství nad militaristy, nyní však již zbytečné, když mají moc ve svých rukou a mohou ji využívat ke kontrole společnosti. S takovým postojem zaznamenal KMT úbytek členstva. Do konce roku 1929 měl sotva 550 000 členů, z nichž bylo 280 000 vojáků, a v Šanghaji je tvořili většinou úředníci a policisté.

Kuomintang nebyl ani zdaleka zaměřen buržoazně a v Šanghaji zničil částečnou nezávislost místních podnikatelů. Používal gangsterských metod jako únosů a vražd a nutil obchodníky k rozsáhlým příspěvkům na armádu. Zřídil instituce paralelní s obchodní komorou, reorganizoval cechy a měnil jejich personál, donutil Všeobecnou obchodní komoru ukončit činnost a zastrašoval kupeckou elitu. Na stavovské organizace teď dohlížel nový Úřad sociálních věcí, který též urovnával konflikty, shromažďoval statistiky, prováděl dobročinné práce, dbal na dodržování hygieny a

Čínský bojkot japonského zboží na protest proti obsazení Mandžuska Japonskem vyvolal na počátku roku 1932 v Šanghaji kruté boje. Na snímku hlídají japonsští vojáci uvězněné Číňany v Šanghaji.

bezpečnosti a organizoval městské plánování. Kupeckou třídu nahradila byrokracie.

Kuomintang také převzal řízení bojkotů, jež teď byly organizovány státem a namířeny proti japonskému obchodu. Z bojkotů se stala řízeně-spontánní masová hnutí, která se dala obrátit jako forma nátlaku proti vůdčím obchodníkům. Městská správa velké Šanghaje si osobovala, říká BergŽrová, „de facto právo na dohled nad

úřady mezinárodního settlementu“. Členové Zeleného gangu v počtu 20 000, nebo možná dokonce 50 000, se stali agenti KMT připravenými došlápnout si na odborové předáky a komunisty, stejně jako nadále terorizovat bohaté obchodníky, kteří odmítli odvádět příspěvky vládě. Zahraniční koncese v Šanghaji již nebyly pro čínské občany bezpečným útočištěm.

Šanghajští bankéři vydělávali, stejně jako bankéři v Pekingu a Tiencinu, obrovské sumy na veřejných půjčkách vládě. Mezi lety 1927 a 1931 se zaručili za většinu vnitřních půjček v celkové výši asi miliardy dolarů. Státní dluhopisy se prodávaly pod nominální hodnotou, a poskytovaly tak vlastně bankám úrok ve výši dvaceti i více procent.

Pokrok představovalo v období nankingské vlády zrušení likinu roku 1931 a obnova celní autonomie. Byla zřízena moderní mincovna a v březnu 1933 zrušen tael. Byla ustavena Národní ekonomická rada pro správu prostředků ze zahraniční pomoci. Zásadní bankovní reorganizace z roku 1935 pak konečně vytvořila ze čtyř nejvýznačnějších bank banku centrální a národní měnu podřídlila vývoji inflace. Vláda získala kontrolu nad dvěma třetinami bankovního sektoru, začala stále více zdaňovat podniky, uvalila konsolidované daně na výrobu a zvýšila celní poplatky.

Prostě se zdálo, že „triumfující byrokratický aparát se zase jednou chystá udusit ducha podnikavosti“, jak poznamenal E. Balazs. Vysocí funkcionáři sledovali jen svůj osobní prospěch a vláda využívala moderní podniky k posílení vlastní moci, a nikoli k posílení hospodářství prostřednictvím investic do produktivního podnikání. Nankingský režim se zřekl pozemkové daně, kterou přenechal provinčním vládám, a parazitoval pak na daních z obchodu, čímž ochromil průmyslový sektor, který se měl snažit ze všech sil povzbuzovat. Tato utlumující politika odrazovala domácí investice do výroby i kapitálové půjčky ze zahraničí. Podle jedné hypotézy

zaznamenala agrární ekonomika v období deseti let nankingské vlády pokračující stagnaci bez viditelného růstu produktivity práce na jednoho pracovníka. To vše navíc doprovázel otupující rozmach „byrokratického kapitalismu“, to jest ovládnutí průmyslu a finančnictví funkcionáři a politickými klikami, kteří manipulovali ku svému soukromému prospěchu vládní monopoly, finance, rozvojové projekty a instituce. Výsledkem bylo, že Nanking nebyl s to dosáhnout funkčního a nedeficitního rozpočtového režimu, nemluvě už o zásadním zvratu v investování zisku a industrializaci. Úspory byly převáděny na momentální potřeby vlády nebo soukromou spekulaci, zatímco kapitálové zdroje země nebyly mobilizovány dokonce ani na vojenské účely.

Tento negativní pohled modifikují tvrzení některých ekonomických historiků, např. Williama C. Kirbyho (1984), že přes své nedostatky kuomintangský režim skutečně do jisté míry uspěl v budování státu. To se projevilo zejména ve vojenském průmyslu pod správou Výboru pro národní zdroje. Ať tak či onak, většina badatelů se shoduje, že nankingská vláda nefungovala jako reprezentant zájmů buržoazie, ale snažila se pouze udržet a prodloužit svou moc dosti podobně, jako předcházející dynastické režimy.

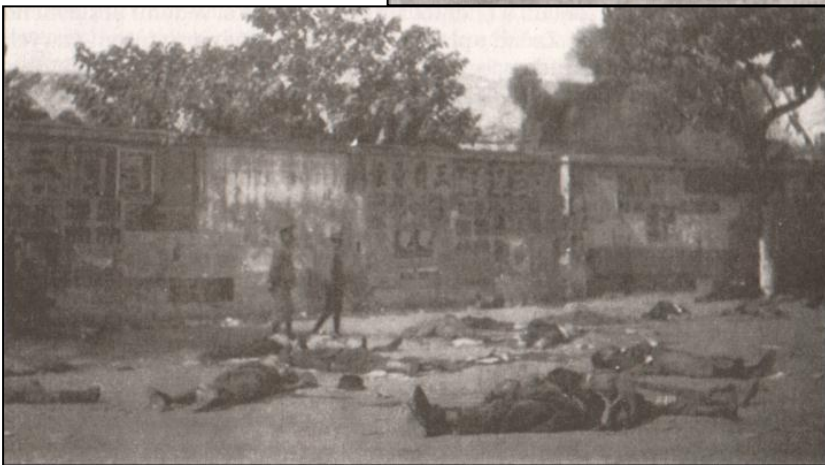
Když nebyla kuomintangská vláda „buržoazní“, nebyla tedy alespoň „feudální“? Čili jinými slovy, nereprezentovala zájmy statkářů? Odpověď je smíšená. Jelikož Nanking nechal výběr pozemkové daně v pravomoci provincií, provinční vlády, zoufale shánějící zdroje příjmů, většinou nechávaly statkáře na pokoji. Zvláště armádní důstojníci ústřední vlády se často sami stávali velkými vlastníky půdy. Nanking byl proti mobilizaci rolníků, ale byl pro centralizaci, nikoli rozdrobení moci. Slovo „feudální“ tu postrádá přesný význam; užitečnější by bylo mluvit o nankingské vládě jako o režimu s dvojí povahou - relativně moderní v městských centrech a při kontaktech s cizinou, reakční ve své staromódní konkurenci s provinčními militaristy. Ve vztahu k cizině pokračovala vláda KMT

ve snahách modernizovat alespoň své vnější atributy, zatímco ve vztahu k domácím militaristům nadále potlačovala společenské změny. Cizinci měli více na paměti její kladné stránky, protože předpokládali podle angloamerického způsobu, že jediná cesta vpřed vede přes postupné reformy.

Systémová slabost

Nárok nankingské vlády na uznání ze strany ciziny spočíval především v její modernosti. Velká ministerstva zahraničních věcí, financí, hospodářských záležitostí, školství, spravedlnosti, spojů, války a námořnictva si v Nankingu vystavěla pod patronací exekutivní větve (jüan) vlády imponující budovy. Vedle legislativní a soudní moci byla navíc ještě zřízena moc kontrolní, to jest cenzorátní, revizní a zkušková pro civilní státní službu. Do těchto nových ministerstev byli nabíráni vzdělaní a talentovaní lidé, palčivě si vědomí neslavného postavení Číny ve světě. Začali uplatňovat moderní vědu pro řešení starých čínských problémů. Zpočátku visela ve vzduchu nová naděje.

Ta však brzy narazila na druhou slabinu - omezené možnosti nankingské vlády tváří v tvář masám 400 milionů obyvatel Číny. Kuomintangská Čína byla z hlediska strojového zařízení a moderních továren úplně trpaslík. Její průmyslová produkce byla nižší než v Belgii, vzdušná a námořní síla zanedbatelná a celkové vybavení moderním zařízením bylo horší než v jednom jediném státě amerického Středozápadu. A tento slabý a relativně bezvýznamný moderní stát

Kanton, 11.-13.prosinec 1927, po potlačení povstání zůstala na ulicích ležet mrtvá těla popravených dělníků a komunistů.

chtěl ovládat mnohotvárný a energický lid v obrovské a starobylé zemi. Číňané nebyli vcelku ještě nijak zvlášť těžce zdaněni. Podle zjištění Thomase Rawskiho (1989) představovaly počátkem třicátých let centrální, provinční a místní daně dohromady jen asi pět nebo sedm procent objemu výroby v Číně. Ale nankingští modernizátoři přitom chtěli rozvíjet moderní agronomii, železnice a silnice, celostátní tisk a systém spojů, jakož i moderní představy o příležitostech pro mladé a pro ženy. S největší podporou při prosazování západních vymožeností se nankingská vláda setkala v otevřených přístavech, nejlepší zdroj příjmů našla v odvodech Námořní celní služby ze zahraničního obchodu a největší problém měla s oslovením rolnických mas. Zpočátku ovládala jen provincie na dolním toku Jang-c' a neustále sváděla politické, a často i vojenské boje za ovládnutí militaristických režimů v provinciích.

Kuomintangskou vládu konečně od samého počátku sužovala systémová slabost, vycházející z její členské základny. Před Severním pochodem roku 1926 zahrnoval KMT v Kantonu jak přežívající členy Revoluční ligy ze Sunjatsenovy generace, tak mladší idealistické aktivisty, kteří měli často dvojí členství v KMT a KS Číny. Sovětský živel, reprezentovaný Borodinem, se mísil s Čankajškovým vojenským velením. Během pěti let se ale z energického dr. Jekylla z Kantonu vyklubal zavilý dr. Hyde z Nankingu. Co se to stalo, že to v tak krátké době změnilo charakter kuomintangského hnutí?

Jedním z faktorů byl samozřejmě masakr komunistů a zavržení a potlačení těch, kteří přežili. Byl vymýcen onen typ mladistvého idealismu reprezentovaný KS Číny. Druhým faktorem byl obrovský vliv nových členů KMT z řad staré byrokracie a režimů místních militaristů. K charakteristickým rysům Kuomintangu nikdy nepatřil pečlivý výběr členstva ani prosazování stranické disciplíny. Zůstával konglomerátem navzájem soupeřících sil mimo ústřední kontrolu a běžně přijímal za člena každého, kdo si podal přihlášku. Někteří generálové s sebou přivedli celé armády. Jakmile se ocitl KMT v

Nankingu u moci, rozmělnil se jeho revoluční idealismus přijímáním zkorumpovaných a servilních úředníků a přívalem bezzásadových oportunistů. Jak poznamenal Lloyd Eastman (1974), prohlásil Čankajšek u vědomí své vůdcovské zodpovědnosti již roku 1928, že „členům strany už nejde o zásady ani o masy; revolucionáři zdegenerovali, ztratili svého revolučního ducha a revoluční odvahu“. Usilovali už jen o moc a zisk a nebyli nadále ochotni k obětem. Roku 1932 prohlásil Čankajšek bez obalu: „Čínská revoluce selhala.“

Převzetím moci KMT zkrátka změnil svůj charakter. Moc konec konců získal nasazením šanghajských banditů ze Zeleného gangu proti komunistům. Zpočátku se k podpoře Nankingu hlásilo mnoho Číňanů, ale brzy byli rozčarováni starými byrokratickými nešvary. Vedle bílého teroru namířeného proti KS Číny kuomintangská policie napadala, potlačovala a někdy popravovala nejruznější další jednotlivce v jiných stranách a profesích. Tisk sice přežíval, ale pod těžkou cenzurou. Vydavatelé byli zastrašováni a někdy vražděni. Vysoké školy podléhaly regulaci státem, musely povinně vyučovat Tři lidové principy a neustále se tam pátralo po neortodoxních tendencích. Každý, kdo projevoval zájem o postavení prostých lidí, byl považován za komunistického sympatizanta. Tato protikomunistická póza ve svém důsledku překážela realizaci nejruznějších užitečných projektů k zlepšení života lidí. KMT se tak sám odřízl od revolučního úsilí. Represe a cenzuru doprovázela korupce, oportunismus a neschopná administrativa. Starý slogan „staň se úředníkem a zbohatneš“ se zase ujal se vši parádou.

Tato pohroma těžce dolehla na Čankajška, který sám zůstal střídmý a oddaný věci sjednocení své vlasti. Do roku 1932 dospěl k naprosté deziluzi ze své vlastní strany i z demokracie v západním pojetí, která nenabízela silné vedení. Začal organizovat fašistický útvar, mezi lidem známý jako Modré košile, pečlivě vybranou skupinu pár tisíc zapálených armádních důstojníků, kteří se tajně věnovali posilování a službě Čankajškovi jako svému vůdci na

způsob Mussoliniho a Hitlera. Když se roku 1934 na scéně objevilo veřejné Hnutí za nový život, jež mělo lidem vštěpovat staré ctnosti a řádné chování, poháněly ho z velké části ze zákulisí právě Modré košile. Toto fašistické hnutí pod vedením nankingské vlády by nejspíše ještě zesílilo, kdyby nebyly fašistické diktatury v Evropě od Číny tolik odříznuty.

Klíčem k pochopení, jak se za této situace Čankajšek udržel nahoře, je skutečnost, že se nikdy nepřidal k žádné konkrétní frakci. Prohlašoval se za devótního metodistu, a získal tak pomoc misionářů při rekonstrukci. Občas podporoval svůj kuomintangský organizační aparát proti Modrým košilím, ale převážně KMT ochromoval a vyřazoval z účasti na administrativě, když současně vybalancoval whampoaskou kliku svých někdejších studentů proti ostatním frakcím v armádě a kliku „politických věd“ mezi administrativním personálem proti klice CC (bratří Čchenů) ve straně. Zastával roli, která nepřipouštěla žádný další zdroj autority, a už vůbec ne nějakou účast lidových mas. Jako Jüan Š'-kchaj o dvacet let dříve, zjistil i Čankajšek, že čínská politika jako by si žádala diktátora. I když zastával v různou dobu různé funkce, byl zjevně vždy mužem v čele a jeho politická taktika by nebyla cizí císařovně vdově. Jedním z Čankajškových vzorů byl Ceng Kuo-fan, který se tím, jak potlačil Tchaj-pchingy, stal jeho předchůdcem při záchraně Číny před ničivou revolucí.

Stručně řečeno, Čankajšek byl dědicem tradice čínské vládnoucí třídy: jeho mravní vůdcovství bylo formulováno podle konfuciánské doktríny, zatímco v pracovním stylu jeho administrativy se projevoval starý zlořád neschopnosti. Sám roku 1932 prohlásil: „Když něco dojde do vládního úřadu, zjamenizuje se to - všechny projekty reforem se vyřizují lajdácky, nedbale a neúčinně.“ Výsledkem bylo, že plány na zlepšení situace na venkově se zřídka vůbec daly do pohybu, a podobně ošizený byl i hospodářský rozvoj.

Sunjatsenovo rozvržení moci do pěti složek dopadalo za nankingské vlády bídně. Legislativní jüan (dvůr, oddíl) byl zastíněn exekutivním jüanem, ale ten musel sám soupeřit se stranickými odděleními ne nepodobnými jeho vlastním ministerstvům. Zkouškový jüan ve skutečnosti nefungoval. Eastman hlásí, že do roku 1935 například úspěšně složilo zkoušky pro civilní státní službu jen 1585 kandidátů. Mnohým z nich přitom vůbec nebyla přidělena úřední místa. Kontrolní jüan zdědil některé z funkcí někdejšího cenzorátu, ale byl rovněž téměř úplně nefunkční. Od roku 1931 do roku 1937 mu „byly předloženy případy podezření z korupce, týkající se 69 500 úředníků. Jüan vznesl žalobu pouze na 1800 z nich“. Co horšího, kontrolní jüan sám neměl žádnou soudní pravomoc, a z těchto 1800 úředníků obviněných z korupce bylo pouze 268 shledáno vinnými řádným soudem. Z těch nebylo zase 214 vůbec potrestáno a 41 vyvázlo s lehkým trestem, zatímco pouze 13 bylo skutečně propuštěno z úřadu.

Civilní vládě i s jejími pěti jüany se plně vyrovnala Komise pro vojenské záležitosti v čele s Čankajškem, která pohltila většinu příjmů nankingské vlády a zřídila svou vlastní vojenskou vládu de facto. Čankajšek se samozřejmě zbavil ruských vojenských poradců, nahradil je Němci a vybudoval si vojenskou garnituru zcela oddělenou od civilní vlády. Generální štáb a to, z čeho se vyvinula Komise pro vojenské záležitosti se svými nejrůznějšími odděleními, podléhaly Čankajškovi jako vrchnímu veliteli, zatímco pět jüanů civilní vlády mu podléhaly jako prezidentovi. Němečtí vojenští poradci se pustili do výcviku ohromné vojenské mašinérie, pro niž měli v plánu získat německou průmyslovou pomoc. Roku 1930 přijela z Německa na tři měsíce Komise pro studium Číny a bylo založeno několik kulturních institucí pro rozvoj těsnějších vztahů. Byla zahájena čínsko-německá civilní letecká doprava.

Japonští vojáci při návratu z rabování, 1933.

Pod dojmem japonské okupace Mandžuska v roce 1931 se také pekingští intelektuálové, jako mnoho jiných, zasazovali o rozvoj národního průmyslu pro potřeby sebeobranu. Mobilizovali se vědci. Ministrem školství se stal geolog vystudovaný v Německu. V roce 1932 začala organizace orgánu, z něhož později vzešla Komise pro národní zdroje (KNZ), vedená geologem Weng Wen-chao, který s poctami absolvoval císařský zkouškový systém a získal doktorát z geologie a fyziky v belgické Lovani. Naprosto počestný a vysoce inteligentní Weng dosáhl v nankingské vládě vysokých funkcí v oblasti rozvoje hospodářství. KNZ podléhala přímo Čankajškovi a armádě. Jejím cílem bylo vytvořit základní státní průmyslová odvětví pro výrobu oceli, elektřiny, strojírenského zařízení a zbraní. Součástí plánu bylo zajištění cizích investic, zvláště z Německa. V roce 1933 v Číně působila německá poradní komise, usilující o vojensko-

průmyslovou spolupráci. Čínský wolfram se stal důležitou surovinou pro německý průmysl. Organizátor moderní německé armády generál Hans von Seeckt navštívil dvakrát Čínu a prosazoval zde vybudování nové elitní armády s novým důstojnickým sborem.

V době japonského útoku roku 1937 tak měla Čína vybudované slibné vztahy s nacistickým Německem, ale paralelní rozvoj německých svazků s Japonskem a německo-sovětský pakt ze srpna 1939 zanechaly záhy Čínu závislou na v té době stále ještě minimální americké pomoci namísto německé.

15

DRUHÝ NÁSTUP KOMUNISTICKÉ STRANY ČÍNY

Problémy života na venkově

Při hodnocení příčin revolučního hnutí je nejtěžší postihnout kolektivní mentalitu negramotných rolníků, kdežto materiální úroveň života lze odvodit z hospodářské situace a při troše štěstí ze statistik. Hospodářský růst v Číně v průběhu republikánské éry od roku 1912 až do napadení Japonskem roku 1937 je stále ještě předmětem diskusí. Jedno optimistické pojetí - založené převážně na celkových statistikách výroby, obchodu a investic - cituje impozantní čísla jako například velký nárůst výroby a spotřeby vlněného textilu, která pohltila v polovině třicátých let více vlny než Británie a Německo dohromady. Thomas Rawski uspořádal statistiky růstu v bankovních službách, přísunu peněžních zdrojů, mzdách, pozemní a vodní dopravě, spotřebě a podobně, který doprovázel pokračující nárůst počtu obyvatelstva. Vychází z nich obraz společnosti, jež se vytrvale industrializuje. Avšak v tak velké zemi může celkově optimistický obraz situace zahrnovat rozsáhlé oblasti městských slumů a nesčetné zbídačené vesnice.

O čínské agrární chudobě existují dvě školy myšlení. První zdůrazňuje vykořisťování rolníků vládnoucí třídou prostřednictvím pachtu, lichvy a dalších vyděračských metod, jež vedly k nerovnoměrné distribuci příjmů. Tato představa o statkářském vykořisťování zapadala do marxistických teorií a stala se pro mnoho lidí jakýmsi katechismem. Druhá škola je, jak poznamenává Ramon Myers (1970), „eklektičtější“: poukazuje na nejrůznější příčiny nízké

produktivity tradičního rolnického hospodaření; hospodářství o necelém hektaru na rodinu byla příliš malá, a i tyto nepatrné pozemky byly využívány neekonomicky; rolníci neměli dostatek kapitálu a jen omezený přístup k novým technologiím; primitivní doprava zvyšovala náklady na distribuci. Stoupenci tohoto výkladu poukazují na to, že většina čínských rolníků svou půdu vlastnila, někteří ji částečně vlastnili a částečně pronajímali, a pouze asi jedna čtvrtina či pětina byli vyložení nájemci, takže statkářské vykořisťování pachtýřů nebylo zdaleka obecným pravidlem a představovalo mnohem menší problém, než všeobecný nedostatek kapitálu a techniky v porovnání s přebytkem pracovní síly. Přisun nové pracovní síly zaručoval sociální imperativ zplodit děti, jež by se mohly o rodiče starat ve stáří. Tato péče zahrnovala přítomnost syna, který se stane pokračovatelem rodu, a hlavně bude přinášet rituální oběti na rodinném oltáři předků, takže se nebudou muset duše zemřelých rodičů potloukat světem jako hladoví duchové bez domova.

Ať už klademe důraz na neefektivnost výroby nebo nerovnou distribuci jejího produktu, zůstává zřejmé, jak nesmírně důležitá byla na této základní úrovni společenská struktura vesnice. Organizaci společnosti pod úrovní okresu, relativně zanedbávanou oblast bádání, analyzoval, mezi jinými, Prasenjit Duara (1988). Začíná tím, že „pozdně čchingské reformy požadovaly, aby si vesnice vytvořily vlastní soustavu daní k financování moderních škol, správních jednotek a obranných útvarů“. Toto bezprecedentní pronikání státu do vesnické společnosti bylo poznamenáno ukládáním nových daní nikoli na jednotlivce či soukromé vlastnictví jako dřív, ale na vesnice jakožto rozpočtové jednotky. Důsledky pro starou vesnickou společnost byly katastrofální.

Tato společnost byla předtím organizována podle principu, který Duara nazývá „kulturní nexus moci“. Tímto termínem popisuje hierarchie klanových příbuzenství nebo trhů nebo náboženství nebo i vodních staveb, doplněné o síť patronů a klientů či manželských

svazků atd., které společně vytvářely „rámec, v němž se uplatňovala moc a autorita“. Vesničtí předáci jinými slovy odvozovali svou autoritu od celé spletité škály rodinných vztahů, obchodních transakcí, náboženských zvyklostí, dobrovolných sdružení a interpersonálních a právních vztahů, které dohromady skládaly kulturní nexus vesnické společnosti.

V reformní éře od začátku století podněcovaly změny na venkově především nové snahy o vybírání daní. Okresní správci pověřovali zvláštní úředníky vedením registrů a jmenovali venkovské agenty (ti-fang, ti-pao), aby bez nároku na odměnu, vymáhali daně, každý v okruhu od jednoho tuctu do dvaceti vesnic. Duara tomu říká „makléřství“ a v této neprobádané oblasti pod úrovní okresu rozlišuje v podstatě tři roviny vybírání daní. Jejich názvy se v jednotlivých lokalitách rozcházejí, ale okresy (sien) se obvykle dělily na oblasti (čchü) a dále na městysy (siang), kterým podléhaly skupiny vesnic. Venkovský agent byl jakýsi podnikatel, který hospodařil s daněmi, a z daní, jež vybral nad stanovenou kvótu, si musel vydělat na živobytí i výdaje. Vesnice mohly na druhé straně navzájem spolupracovat, sdružovat se dohromady a platit daně venkovskému agentovi podle vlastního výběru, který by reprezentoval jejich zájmy a nebyl tak bezohledný a hrabivý. V takovém případě mohl agent vykonávat i další komunitní služby jako organizování mužů k sebeobraně nebo na střežení úrody, nebo vyplácení nevinných vesničanů uvězněných posly (sluhy) z ja-menu (úřadu místního správce). V rámci takového „ochranného makléřství“ mohl tedy vykonávat funkce, až dosud přisuzované místní elitě-džentry. Musíme mít na paměti, že úloha džentry ve společnosti (kapitola 4) nebyla v žádném případě neměnná. Aktivita džentry je nejlépe dokumentovaná na úrovni okresního správce. S narůstajícím počtem obyvatel se mohla účast držitelů nižších hodností (šeng-jüan a t'ien-šeng) pod úrovní okresu a v jednotlivých vesnicích snižovat současně s tím, jak klesala kvalita tohoto personálu.

Pronikání státu do vesnic vedlo většinou ke zhoršení již tak překerní situace rolníků. V dobách stability fungovala ekonomika založená na morálce, tj. osobních vztazích mezi patronem a klientem, jako třeba statkářem a věžitelem, nájemcem a dlužníkem. Tyto mezilidské vztahy uhlazovaly vzájemné zdvořilosti jako předávání dárků nebo pozvání na hostiny. Každá strana tu hrála svou příslušnou roli.

Těžké časy jako přírodní pohromy, válka, či tlak ze strany úředníků, mohly ale těmito společenskými vztahy otřást a zanechat vesnické komunity bezradné uprostřed zmatků. Pod novým tlakem státu na vybírání daní se mohli dosavadní bohatí patroni stáhnout z vesnického vedení, a na jejich místo nastoupili „místní tyrani“, správci daní, kteří ani z vesnice nepocházeli a hleděli jenom na zisk. Podobně se začali vážení rolníci vyhýbat zprostředkování a ručení smluv v rámci zvykového práva. Mezitím se větší vlastníci začali stěhovat do měst. Politická moc nebyla nadále vázána na kulturní nexus a vesnice se staly „lovištěm politických dravců“. Stručně řečeno, ve jménu budování státu kladla vláda na vesnické vůdce takové daňové požadavky, jež je odcizily jejich komunitám. Poté, co převzali vybírání daní agenti bez jakýchkoli skrupulí, vzrostla korupce. V oblasti na dolním toku Jang-c' doprovázel rozpad kulturního nexu, jak jsme viděli, růst počtu tzv. nepřítomných statkářů a vyřizování nájemních záležitostí správci, neschopnými udržet osobní vztah mezi vlastníkem a nájemcem půdy, čili patronem a klientem, jako v dřívějších dobách.

V období militaristů místní správa nadále upadala. Vládnoucí elita vlastníků půdy, která již nepředstavovala absolutní elitu a neprocházela indoktrinací konfuciánskými ideály o vedení komunity, se stávala omezenější a sobečtější. Tajné společnosti jako Rudá kopí v Šan-tungu nebo Společnost bratří a starších (Ke lao chuej) v S'-čchuanu se změnilly v nástroj místních bohatých rodin, jež pomáhaly chránit před lidovými bouřemi i vydíráním ze strany úřadů. Byly

organizované jako síť poboček s vlastními sekretariáty, pokladnami a direktoráty schopnými celé tajné bratrstvo mobilizovat a mohly velkým klanovým rodinám dopomoci k nadvládě nad vesnicemi v bohatých enklávách jako je čchengtuská rovina. Tajné společnosti měly své výkonné rameno v osobě profesionálních hrdlořežů a svůj příjem z ochrany nezákonných činností - hazardních heren, nevěstinců, opiových doupat a černých trhů, které se vyhýbaly placení daní státu. Tato stinnější stránka se mísila s ochranou vážených řadových členů v jejich každodenním usilování a tajným vedením některými z nejbohatších statkářů a úředníků.

Po nástupu Kuomintangu k moci po roce 1927 umožnily telefon a telegraf, silnice a autobusové linky vládě v Nankingu, a později v Čchung-čchingu, aby doručily své příkazy okamžitě i do těch nejzapadlejších vísek. Nankingský režim pokračoval v trendu byrokratizace venkova. Philip Kuhn popsál (CHOC 13), jak se noví úředníci nankingské vlády na místě někdejší džentry a císařských místních správců snažili rozšířit po venkově své reformy a jak zde policie organizovala své bezpečnostní sítě proti komunistům. Obojí zasáhlo místní poměry více, než bývalo zvykem za císařství. Kde kdysi císař jmenoval okresního správce, ale nechal ho pod pravomocí provinčních úřadů, tam nyní udržovala ústřední vláda s tímto správcem přímý kontakt. Místní správci byli hlavní složkou mezi frekventanty školení, přiváženými do hlavního města na indoktrinaci v Čankajškových Ústředních školících útvarech. Současně ustavila ústřední vláda místní administrativní orgány pro dohled nad armádou, cly, dopravou a dalšími záležitostmi, nezávislé na pravidelné struktuře okresní správy. Kuomintang si rovněž zřídil své místní buňky pod kontrolou ústředních orgánů strany, paralelní s oficiálním systémem. Pod úrovní okresu existovaly další jednotky: oblasti, okrsky a podokrsky, skupiny měst a vesnic, až ke skupinám domácností, které tvořily obnovený systém pao-ťia.

Podle kuomintangské teorie mohla vláda v období politického poručení prostřednictvím této hierarchie jednotek a podjednotek vychovávat lidi tak, aby je připravila na místní samosprávu. Roku 1939 vydala kuomintangská vláda nový statut pro reorganizaci místní správy, podle něhož se rodiny měly spojovat do skupin pao a t'ia pružněji podle komunit. Města a vesnice se měly stát právníckými osobami, schopnými řídit svou vlastní místní správu. Každé pao mělo svolat své shromáždění a zvolit dva zástupce, kteří by se zúčastnili zasedání vesnického či městského shromáždění na pomoc hlavě místní správy, jež by sama byla také volená. Na papíře byl tento zákon z roku 1939 uveden do praxe ve všech okresech Svobodné (tj. kuomintangské) Číny. Současně však ovládaly místní scénu nadále policie a armáda. Neexistují doklady, že by se volební proces nějak ujal.

Feng C'-kchaj (1898-1975): obrázek z Kuang-si, 1938. Feng byl významný esejista, pedagog, buddhistický myslitel, kreslíř každodenního života v Číně ve 20. až 40. letech

„Místní samospráva“, jakkoli lahodí sluchu západních stoupců demokracie, měla pro prostého Číňana svůj vlastní, poněkud odlišný význam. Tento termín ve skutečnosti obvykle označoval řídicí nástroj v rukou místní elity, používaný k zajištění daňových výnosů od místních vesničanů na úhradu moderních výdobytků. Výstavba silnic,

zakládání škol a financování policie byly vymoženosti, po nichž prahla modernizující elita, ale vybírání vyšších daní na jejich pokrytí rolníkům situaci spíše ztěžovalo, než ulehčovalo. Proti „reformě“ se zdvihla řada rolnických protestů.

Místní samospráva navíc běžně rozhodovala nikoli hlasováním zdviženou rukou (jeden muž, jeden hlas), ale na základě konsensu, jak to bývalo zvykem na radách vesnických starších. Dokonce i v přísně omezených provinčních volbách roku 1909 měli lidé, zvolení v místních volbách, vybírat ze svého středu provinční poslance na základě procedury, jež se rovnala snaze o zajištění konsensu. Pokud by se „demokracie“ měla snažit fungovat v čínské dvojvrstevné společnosti prostě na základě většiny, popíralo by to neokonfuciánskou víru, že disciplinovaná sebekultivace produkuje muže vyššího charakteru a ceny. Jak se však rozkládaly osobní vztahy, zdálo se, že přesně toho si moderní doba žádá.

Když se ohlížíme za nankingskou dekádu, vidíme, že v ideálním případě by se měla nová vláda zaměřit na klíčový problém zemědělské výroby a prosazovat programy na zlepšení zemědělské techniky. Nanking záhy usiloval o technickou pomoc Společnosti národů pro veřejnou zdravotní péči. Ve třicátých a čtyřicátých letech bylo předloženo mnoho zdařilých projektů na hospodářské oživení v Číně. Zúrodnování půdy, zalesňování, budování vodních nádrží, vodní energie, šlechtění rostlin a dobytka, nové nástroje, lepší využití půdy, hubení škůdců, prostory k přechovávání úrody, přerozdělení půdy, snížení pachtu, budování lehkého a těžkého průmyslu, venkovský průmysl a družstva, levnější rolnický úvěr, všeobecné vzdělání, veřejné zdravotnictví, doprava, zákon a pořádek, to vše mělo své obhájce a logické zdůvodnění. Hlavním a prvořadým cílem všech těchto snah bylo zvýšení produktivity práce rolníků. Zde spočívalo jádro problému Číny, ale kuomintangská vláda nebyla s to se s ním vypořádat. Žádný komplexní plán nebyl nikdy ani vypracován, tím méně uveden do praxe.

Nankingská dekáda by byla ten pravý čas na západní pomoc pro prudký růst čínského hospodářství. Ale Evropu zaměstnávalo nacistické Německo a Amerika měla plné ruce práce s hospodářskou krizí a Novým údělem. Kuomintangská Čína učinila během těchto let přerývaný a váhavý pokrok v mnoha směrech, avšak k žádnému konkrétnímu cíli. Sociální antropolog Fej Siao-tchung popsal zrádný terén zemědělských podmínek ve staré Číně jako „nedostatkovou ekonomiku“. Tuto věkovitou ekonomiku založenou na pracovní síle udržoval v chodu čínský morální apel na spokojenost s jednou daným údělem a skromnost. Staletá odevzdanost institucionalizované bídě rolnického života byla při nedostatku jiné alternativy pro jedince prostředkem, jak se začlenit do skupiny svého příbuzenstva, snášet svůj životní úděl, a vlastně přitom dosáhnout vysokého stupně „společenské integrace“ uvnitř komunity. Vždyť ostatně omezený obzor, malá efektivnost, špatná strava a chronické nemoci čínských rolníků, jež tolik bijí do očí moderní badatele, byly vždy nedílnou součástí staré společnosti právě tak, jako byly součástí předmoderní společnosti v Evropě.

Obnova venkova

Absenci větší vládní pomoci pro venkovské oblasti během nankingského desetiletí ještě zvýrazňoval široce rozšířený a dále rostoucí zájem soukromých subjektů na „rekonstrukci venkova“. V několika vybraných oblastech se studovaly problémy rolnického života a vyvíjely metody pro šíření gramotnosti a zvyšování životní úrovně. Některé tyto snahy vedli křesťanští misionáři. Na Západě vešel nejvíce ve známost experiment, financovaný částečně Rockefellerovou nadací, v Ting-sieniu v severní Číně pod vedením dynamického křesťana Jen Jang-čua (Jamese Yena). Také vláda vytvořila poblíž Nankingu vzorový okres a v Šan-tungu vedl zajímavé průkopnické počiny učenec Liang Šu-ming, jehož Guy Alitto (1979) po právu nazývá „posledním konfuciánцем“. Tyto reformní snahy se v zásadě snažily poskytnout rolníkům trochu

občanského vzdělání, některé zdravotnické služby a vědecké poznatky o pěstování obilnin a chování dobytka.

Nejlépe probádané je Hnutí za vzdělání mas vedené Jenem v Ting-sieniu, které zasáhlo nejvíce lidí a mělo široký vliv. Po studiích na Yaleské univerzitě se Jen zařadil mezi nějakých čtyřicet čínských studentů, kteří pracovali pod vedením YMCA mezi čínskými dělníky ve Francii a pomáhali jim psát dopisy domů. Jen se jako přirozený propagátor vrhl na problém gramotnosti a vydával také vlastní noviny. Po návratu do Číny uplatnil společně s dalšími propagační a

Nalezinec v Pekingu roku 1919. Podle údajů YMCA žilo v tomto domově v letech 1917-1918 na 130 dětí, z toho 111 děvčátek.

mobilizační metody YMCA na kampaně za šíření gramotnosti. To ho přivedlo k problémům vesnice - nejen gramotnosti, ale také moderní zdravotní péče, zemědělského pokroku, řemesel, úvěrových a

prodejních družstev a získávání vesnických stařešinů, statkářů, a dokonce i místních úředníků k účasti na nejrůznějších veřejných akcích a pomoci při organizování ušlechtilých projektů. Tak například absolventi Lidových škol, které vychovávaly učitele, zakládali absolventské organizace.

Jen získával prostředky v Americe a Anglii, aby z nich platil štáb odborníků, kteří posuzovali, co by se dalo dokázat pouhým uplatněním nových nápadů a lepší organizací při nepatrných, či vůbec žádných nákladech. V rámci zdravotnického programu například získával rolníky, aby se stali vesnickými zdravotníky. Po desetidenním školení začal takový zdravotník evidovat základní údaje o nejrozšířenějších chorobách a ze své lékárničky první pomoci vydávat oční mast, kalomel, ricinový olej a aspirin. Očkoval rovněž vesničany a dezinfikoval jejich okolí. Ale sevření starých zvyků bylo, jak vyplývá ze studie Charlese Hayforda (1990), těžké prolomit. Například porodní báby neměly ani ponětí o hygieně, někdy přísahaly na léčebné účinky kravského trusu, a nechtěly si dát říct.

Po roce 1932 se stal Ting-sien součástí celostátního Hnutí za rekonstrukci venkova, které propojilo mnoho středisek a projektů do společného rámce na nevládní úrovni. V roce 1933 podnikl Ting-sien konečně poslední krok a nechal svého kandidáta jmenovat okresním úředníkem. Tento experiment přišel s mnoha způsoby, jak uspokojovat potřeby rolníků, od místního venkovské průmyslu, přes družstva, až po poctivé zacházení s daňovými výnosy. Místním konzervativcům to připadalo nebezpečně blízké komunismu, a postarali se, aby byl úředník přeložen.

Hnutí za obnovu venkova brzy odhalilo, že ekonomické problémy jsou hluboce zakořeněné ve společenských a politických jevech. Vyšší životní úroveň byla nezbytnou podmínkou jakéhokoli demokratického procesu v západním smyslu. Zlepšení životní úrovně pak zase záviselo na společenských změnách. Například vědecké

reformy, o něž se snažil Jen v Ting-sieniu, vyžadovaly větší finanční podporu, než jakou mohlo poskytnout ze svých zdrojů samo rolnictvo; rolnické organizace na podporu místního pokroku potřebovaly úřední povolení, zvýšení výnosů nastolilo otázku nájmu a pachtu, nárůst gramotnosti mohl vést k hlasitějším protestům obyvatelstva.

Každá skutečná změna jednoho aspektu starého řádu implikovala zkrátka zásadní přeměny v celém systému. Problémy čínského venkova byly tak dalekosáhlé a volání po změnách tak silné, že se zdálo, že reformy musí nutně vyvolat řetězovou reakci směrem k revoltě.

Tentýž syndrom zmařil program místní samosprávy, iniciovaný kuomintangským režimem. Tomu se podařilo proniknout na úroveň jednotlivých vesnic jen povrchně odshora dolů. Plány a legislativa, zaměřené na zavedení prvků místní samosprávy reprezentující ústřední vládu, se obvykle dostaly do konfliktu se zájmy provincií, zosobněnými guvernéry z řad vojenských hodnostářů a obchodními komorami ve městech. Moderní reformy a pokrok se na místní scéně projeví nejprve rozšiřováním cest a autobusových linek, které následovaly po telefonu a telegrafu. Programy, a dokonce i samotné instituce, jež měly zavádět a provádět geologický průzkum a statistická měření úrody, zavádět agronomické vymoženosti a vykonávat dohled nad dodržováním pořádku, bylo třeba zaplatit cestou vymáhání větších daní od vesnického obyvatelstva. Čínští rolníci přitom měli pocit, že jim tyto moderní výtobytky, prosazované lidmi z města a ústřední vládou, nejsou k ničemu. Idea organizovat vesnice ku svépomoci byla tomuto úřednímu šimlu cizí, takže myšlenka sociální revoluce, a konkrétně rozšiřování vlastnictví půdy a snižování počtu nepřítomných statkářů, se za kuomintangského režimu nedala prosadit. To poskytlo ve třicátých letech příležitost Komunistické straně Číny.

Vzestup Mao Ce-tunga

Zatímco se kuomintangská vláda snažila posílit svou vojenskou pozici proti Japonsku, KS Číny bojovala na venkově o přežití. Strana měla roku 1927 nějakých šedesát tisíc členů, ale Čankajškův bílý teror ji brzy doslova zdecimoval. Mnozí se rozplynuli do anonymity a nečinnosti; ti nejoddanější se uchýlili do odlehklých pevností na venkově. Vytvořilo se tak na tučet územních základen, malých enkláv, kde nepočetné oddíly Rudé armády (to jest komunistické strany) podporovaly své politické vůdce. Když se Mao spojil na hranici jižního Chu-nanu a Kuang-si s důstojníkem místní militaristické armády Ču Tem, vytvořili zde velkou základnu, ale brzy se přemístili z ťiangsiských kopců dále na severovýchod, kde se jejich hlavním městem stal Žuej-ťin. Další základny byly založeny v horách Ta-pie na severovýchod od Wu-chanu, nebo kolem močálovitého jezera Chung v severní Ťiang-su u starého ústí Žluté řeky.

Většinu revolucí nakonec dovede k vítězství kombinace organizace a ideologie. Mao Ce-tungovy organizační principy byly stejné, jako u kteréhokoli úspěšného bandity; silou a lstí (zahrnující také nové učení) se ucházet o přízeň místního obyvatelstva. To málo ideologie, jež dorazilo prostřednictvím Kominterny ze Sovětského svazu, potřebovalo dost času na to, aby se přizpůsobilo čínským poměrům. Marxisticko-leninská analýza dějin například přisuzuje klíčovou úlohu městskému proletariátu, třídě průmyslových dělníků a jejich vůdcům v komunistické straně ve městech, ale KS Číny jen přešlapovala na místě, dokud nenahradila proletariát rolnictvem, čímž vlastně postavila celou tuto teorii na hlavu.

Po roce 1927, kdy byl vyloučen Čchen Tu-siou za to, že strana pod jeho vedením téměř ztroskotala, se do čela čínských komunistů dostávali postupně mladí muži, dosazení Kominternou z Moskvy. Jejich schopnost vést úspěšnou revoluční válku byla vážně zpochybněna tím, že museli žít jako uprchlíci v ilegality v Šanghaji a

dalších městských centrech. Jejich teoretické úsilí plodilo spoustu slov na papíře, ale nikdy se nestalo osou, kolem níž by se soustředovalo nějaké masové hnutí. Stále ještě přijímali direktivy z Moskvy, které předávali dále do komunistických základů na venkově.

Vliv Moskvy na nějaký čas posílil návrat známých „osmadvaceti bolševiků“, kteří se ujali vedení strany začátkem roku 1931. Jejich myšlenky a cíle byly vysoce ortodoxní a nepříliš vhodné pro čínské poměry. Nadále mluvili o proletářské revoluci a snažili se zmocnit měst v naději na ustavení nezávislých provincií. To jen hrálo do rukou KMT a každý jejich pokus byl zmařen. K žádnému „vzednutí“ revolučních nálad v Číně nedošlo. Roku 1933 musel ústřední výbor opustit Šanghaj a přemístit se do centrální základny v Ťiang-si, v jejímž čele stál Mao Ce-tung. Zde mu byli členové výboru formálně nadřizeni, ale jinak se stejně jako on ponořili do rolnického života a jeho problémů. Od té doby se osobnost a myšlení Mao Ce-tunga stalo ústředním faktorem v čínské revoluci.

Mao vynikal nad svými kolegy v propojení teorie s praxí, jejichž jednota byla jedním z hlavních témat konfuciánské filosofie. Můžeme sledovat, jak se Maovy myšlenky vyvíjely po roce 1923, kdy se zapojil do jednotné fronty pod vedením KMT. Na čas byl kandidátem kuomintangského ÚV v Kantonu. Tam se také stal ředitelem Vzdělávacího institutu rolnického hnutí, který nabízel pětiměsíční kurz v tomto oboru. Od května do října 1926 Mao osobně vyučoval šestý turnus, v němž bylo 320 studentů ze všech čínských provincií. Učební program kladl důraz na analýzu problémů rolníků a třídní struktury na venkově. Na základě své vlastní šestiměsíční zkušenosti při návratu do Chu-nanu, kde roku 1925 organizoval rolnické svazy, popisuje ve svých člancích z roku 1926 inherentní vykořisťování rolnictva od pracujícího vlastníka půdy až po nádenické bezzemky. Rolníci, píše, jsou utlačováni 1) těžkým pachtovním ve výši poloviny i více úrody, 2) vysokými úroky mezi 36 až 84 procenty ročně, 3)

těžkými místními daněmi, 4) vykořisťováním námezdní práce v zemědělství a 5) spoluprací statkářů s militaristy a zkorumpovanými úředníky při všemožném vykořisťování rolnictva. Za celým tímto systémem stálo přizvukování imperialistů, kteří se snažili o zachování pořádku pro svůj lukrativní obchod v Číně.

V té době již Mao naprosto přijal leninský koncept světového hnutí proti imperialismu na základě třídního boje. V rámci tohoto obecně přijímaného konceptu ovšem Mao argumentoval, že klíč k úspěchu v čínské revoluci musí ležet za prvé v pozorné intelektuální analýze rozličných tříd na venkově a za druhé ve využití navýsost praktické taktiky vytypování těch tříd, s nimiž lze spolupracovat, a naopak těch, proti nimž je třeba bojovat v tom kterém stadiu revoluce. A za třetí, stranický představitel ve vesnicích musí sehrát úlohu vůdce a katalyzátoru, a ne nějakého vševěda. Musí bedlivě zkoumat potřeby a stížnosti, naděje a obavy vesničanů; jen tak může artikulovat požadavky rolnictva a sledovat taktiku spojování se s co největším množstvím spojenců k útoku na co nejmenší množství cílů při jednotlivých krocích na cestě revoluce.

V době, kdy Mao dospěl roku 1926 k těmto závěrům, byla ovšem naneštěstí KS Číny plně zabraná do své taktiky jednotné fronty. Její členové stále ještě soudili, že kuomintangská revoluce z dvacátých let byla svou povahou nutně revoluce buržoazní, což byl názor, jenž následující vývoj dosti zpochybnil. V rámci tohoto zavádějícího přesvědčení pokračovala KS Číny na radu Kominterny v jednotné frontě s KMT za každou cenu a tlumila své představy o mobilizaci rolnictva až do doby, kdy nová národní vláda vyžene ze země imperialismus. Vzdát se revoluce na venkově se zdálo být nezbytné k zachování jednotné fronty s KMT. „Rolnické výstřelky“ se od KS Číny dočkaly odsouzení, protože rozmach rolnických svazů v jižních provinciích v průběhu Severního pochodu vedl k tvrdým represáliím ze strany statkářsko-militaristického komplexu, jenž byl v té době stále ještě u moci. KS Číny neměla vlastní ozbrojené síly, a rolnické

hnutí proto vzalo po roztržce mezi KMT a KS Číny v polovině roku 1927 rychle za své. KS Číny tak přispěla ke své vlastní porážce.

Mao během tohoto období poslušně následoval linii vytyčenou Moskvou a marně se pokoušel nechat se nést na „vzednutí“, k němuž nikdy nedošlo. Zjistil, že rolníky je možno mobilizovat a že se mohou dokonce zmocnit měst, ale nemohou bojovat s kuomintangskou armádou. Došlo mu proto, že KS Číny může přežít a sílit jen při vytvoření vlastních ozbrojených sil na územní základně, která poskytne muže a zásoby potravin pro boj. V roce 1931 se plodem těchto jeho snah stala „Ťiangsiská sovětská republika“, již stanul Mao Ce-tung v čele.

KS Číny se v této době snažila získat si podporu rolníků přerozdělováním půdy, vyvlastňováním velkostatkářů, byli-li zde nějací, a vůbec poskytováním naděje a příležitostí zejména chudému rolnictvu. Jeden z mnoha sporů mezi Maem a osmadvaceti bolševiky

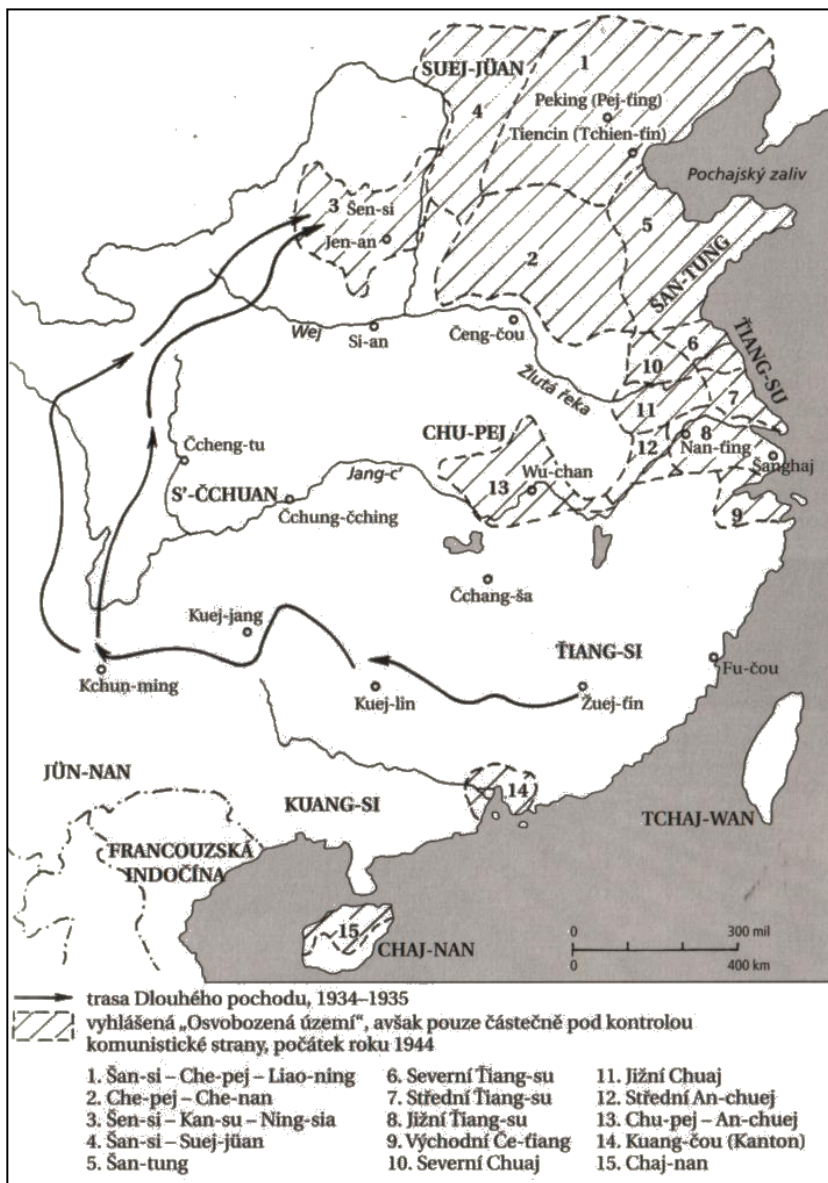
Kuomintangské síly verbovaly násilím rolníky do svých řad, konec třicátých let.

se týkal přístupu k bohatým rolníkům-kulakům. Mao je považoval za základní součást místní ekonomiky a snažil se je uklidňovat a získávat na svou stranu, ale Moskvou odchovaní dogmatici v nich viděli hrozbu proletářskému charakteru revolučního hnutí. Tony Saich poznamenává, že Mao zčásti usiloval o nahrazení vztahu mezi patronem a klientem, z něhož vycházela stabilita (a ovšem také problémy) na venkově, novým společenským řádem, založeným na důkladné analýze jako přípravě pro třídní boj. A to nebylo nijak snadné.

Čankajškovy kampaně za vymýcení komunistické „rakoviny“ v Ťiang-si přiměly KS Číny, aby vypracovala zásady partyzánského boje. První zásadou bylo vlákat nepřítele podél jeho zásobovacích cest na vlastní území tak daleko, až bylo možno odříznout a obklíčit jeho předsunuté jednotky. Druhou zásadou bylo neútočit nikdy bez početní převahy a záruky na úspěch. Východní Ťiang-si byla se svými strmými srázy a úzkými údolími pro takovou taktiku ideálním bojištěm. Čím dále postoupil Čankajškův předvoj, tím zranitelnějším se stával. Úspěšná byla teprve pátá výprava roku 1934, při níž němečtí poradci pomohli vyvinout systém pevnůstek na svazích kopců podél invazních linií, jež byly umístěny tak, že se mohly navzájem krýt palbou. Tento řetěz opevněných bodů, zásobovaných nákladními automobily, se nedal jen tak rozvrátit, a Čankajškovy armády získaly převahu. To také nakonec znemožnilo uplatnit třetí princip partyzánské války, totiž mobilizaci rolnictva k poskytování zpravodajských informací, jakož i mužů a potravin.

Dlouhý pochod 1934-1935

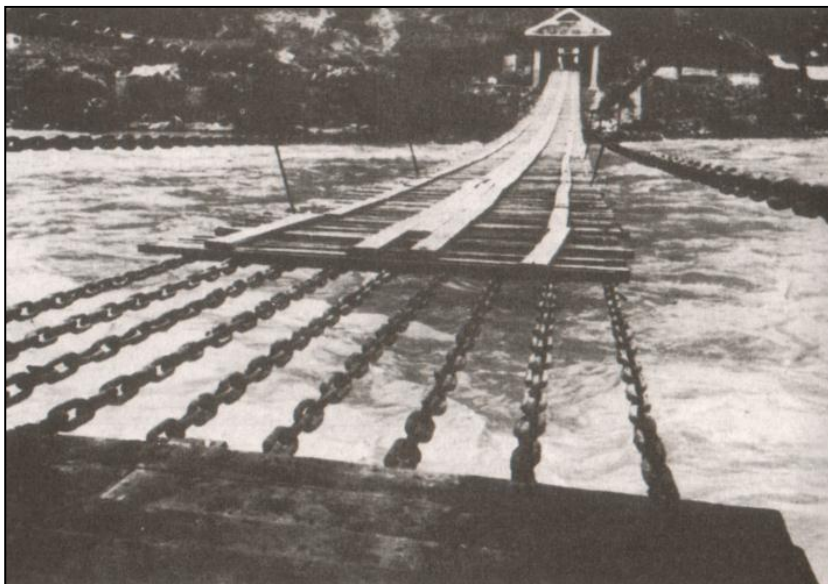
Koncem roku 1934 se KS Číny vydala na Dlouhý pochod (mapa č. 21), který zahájilo možná na sto tisíc lidí, ale následujícího roku dokončilo jen nějakých čtyři až osm tisíc.

21. Dlouhý pochod

Smyslem a účelem Dlouhého pochodu bylo najít novou územní základnu na periferii kuomintangské moci, podobně jako se kdysi Mandžuoové pohybovali na periferii říše Mingů. KS Číny potřebovala oblast, již by mohla ovládat a organizovat. Tomuto účelu by bývala mohla posloužit provincie Jün-nan, kdyby byla k dispozici, jenže místní militarističtí generálové, kteří zde vládli, nejevili žádné nadšení, že by měli být vystřídáni komunisty. Místo toho byli ovšem postupně chytře vystřídáni Čankajškovými oddíly, který využíval pronásledování komunistů jako záminky, jak dostat svá ústřední vojska do odlehlých provincií.

Dlouhý pochod vždycky působil dojmem zázraku, lépe dokumentovaného než přechod vyvoleného národa pod Mojžíšovým vedením přes Rudé moře. (Deset tisíc kilometrů za rok předpokládá v

Přechod po závěsném mostu přes řeku Ta-tchung v provincii S'-čchuan patřil k nejobtížnějším místům, které museli komunisté zdolat v průběhu Dlouhého pochodu, květen 1935.

přůměru dvacet sedm kilometrů v každém jednotlivém dni.) Jak se dostalo tolik vojáků a stranických funkcionářů pěšky tak daleko a tak rychle? Odpověď je samozřejmě taková, že celou trasu urazili jen vůdci a velmi malá část jejich vojska.

Musíme mít před očima terén. Jižní Čína je šachovnicí větších a menších kotlin, sevřených horskými pásmy. Zalidněné pláně zavlažují potoky a říčky, přitékající z nehostinných hor. Na pochodu jihozápadní Čínou se komunisté museli dostávat přes řeky a hory a vyhýbat se planinám, kde byly nepočetné cesty pro motorová vozidla. Trasa tedy probíhala většinou nahoru do kopce a zpátky dolů, a jen zřídka po rovině. Povozy nahrazovala vahadla a nosítka pro dva nosiče lehátka v lůžkovém voze. Nejvyšší vedení KS Číny - Rudé armády absolvovalo většinu cesty ve spánku na nosítkách, zatímco jejich oddíly postupovaly po kamenitých stezkách přes hory a rýžoviště. Vůdci pak byli obvykle vzhůru skoro celou noc, aby řešili zpravodajské, logistické, personální a strategické otázky jako přípravu na boj či pochod příštího dne.

Komunističtí předáci také šetřili své síly díky tomu, že měli své ordonance, pomocníky a osobní strážce jako v konvenční armádě. Tak jako Američané ve válce proti Japoncům měli rovněž své tajné zpravodajské zdroje. Jejich přijímače monitorovaly chabě kódovanou komunikaci kuomintangských armád.

*Pcheng Te-chuaj, velitel jednotek
Třetí armády v průběhu Dlouhého
pochodu*

Věděli o svém nepříteli více, nežli tento nepřítel věděl o nich.

Jednou z hlavních otázek při postupu Dlouhého pochodu bylo, kam by měl nadále směřovat a kdo by ho měl vést. Před odchodem z Ťiang-si byl Mao degradován frakcí osmadvaceti bolševiků, vycvičených v Moskvě, a jejich německým vojenským poradcem, vyslaným Kominternou. V hierarchii vojenského velení ho předstihl ohebný Čou En-laj. Nikdo však nebyl s to prolomit Čankajskovo sevržení. Ideologové z Kominterny se uchýlili k pozici válce, což

*Přechod přes zasněžené vrcholky
v severním S'-čchuanu, květen-červen
1935*

mohlo vést pouze k jisté porážce. Komunisté utrpěli zprvu při ústupových bojích na Dlouhém pochodu těžké ztráty, zvláště při přechodech přes řeky. Nakonec byla akceptována Maova neortodoxní víra v mobilní boj. Po cestě na západ a severozápad získal Mao počátkem roku 1935 zpět své vedení v KS Číny, a nikdy ho pak již nepustil z rukou. Jeho někdejší nadřízený Čou En-laj se od té doby stal jeho hlavním stoupencem.

Klíčovou roli hrála pochodová rychlost, takže bylo třeba odvrhnout původní zásoby těžkého materiálu, archivních složek, a také zdravotnického zařízení, které nesli nosiči v koloně táhnoucí se několik kilometrů. Na seznamu vojenského personálu z počátku Pochodu figuruje 86 tisíc jmen. Do

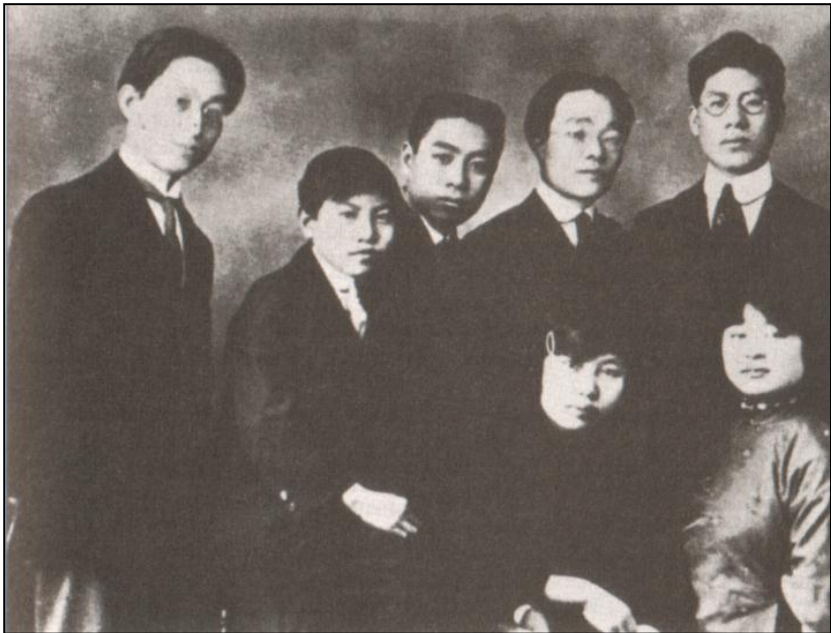
Šen-si dorazilo následujícího roku pouze několik málo tisíc, přestože se po cestě k Rudé armádě přidávali noví rekruti. Veteráni Dlouhého pochodu tvořili od té doby jakousi aristokracii revoluce.

Dlouhý pochod také pomohl nástupu nového komunistického vůdce. Mao se již za Pochodu distancoval od svých kolegů. Jakmile se stal mužem číslo jedna, zdržoval se raději v oddělených prostorách stranou od zbytku vedení. Jako nastupující císař nemohl mít od té doby sobě rovných, ba ani svých důvěrníků. Již se chytil do osidel, jež čekala sjednotitele Číny. Pokud bychom na okamžik pohlédli dopředu i zpátky zároveň, mohl by nám Mao Ce-tungův nástup k moci připomenout založení dynastií Chan, Tchang a Ming. Ve všech případech se vytvořil okruh předáků kolem jednoho nejvyššího vůdce. Takto ustavené vedení pak mobilizovalo obyvatelstvo ve své oblasti na podporu vojenského úsilí za svržení tyranů či vyhnání cizinců, ve všech případech za nějakým populárním cílem. Žádný zakladatel dynastie by na tento úkol nestačil sám. A tak jakmile se dostal k moci, měl před sebou problém, jak se vypořádat se svými kolegy ve vedení.

Úloha Čou En-laje

Další významnou událostí na Dlouhém pochodu bylo, že si Mao našel nejbližšího spolupracovníka a budoucího premiéra v osobě Čou En-laje. Pohledný a talentovaný Čou se držel instinktivně zlaté střední cesty, snažil se udržet pohromadě organizaci, ale současně měl dost zdravého rozumu, aby nikdy nesoupeřil o nejvyšší post. Osmáctyřicet let, jež strávil v Politbyru KS Číny, tvoří světový rekord. Čou se tak zařadil mezi velké ministry čínské říše a byl plně oddán službě straně a jejímu vůdci právě tak, jako sloužili četní první ministři před ním císaři a císařskému domu.

Tuto úlohu zdědil Čou po předcích. Jeho rodina pocházela z okolí Šao-singu v Če-ťiangu jižně od Šanghaje mezi Ning-po a Chang-čou, pozoruhodné oblasti, z níž se za dynastie Čching rekrutovalo tolik důvěrníků, poradců a tajemníků vysokých hodnostářů. Tři z jeho strýců absolvovali tradiční zkoušky na provinční úrovni a jeden se stal guvernérem. Od deseti let navštěvoval Čou základní školu v Mukden v Mandžusku a poté vstoupil roku 1913 do Nankchajské střední školy v Tiencinu, kde se dostal do vlivu neobyčejného liberálního pedagoga a vychovatele dr. Čang Po-linga. Čou zde vstříbal značnou dávku vzdělání, ale nebyl ani zdaleka studentským vůdcem. Léta 1917-1919 strávil v Japonsku, kde se seznámil se

Čou En-laj (uprostřed) s dalšími studenty ve Francii v únoru 1921

socialismem. Po začátku Hnutí 4. května se vrátil na Nan-kchaj, z něhož se mezitím stala univerzita, a vrhnul se do vydávání studentských novin. Od tohoto okamžiku začal žít v podstatě životem

organizátora a propagátora, ale posunoval se rychle stále více doleva a jeho revoluční stanovisko nakonec utvrdila zkušenost z několikaměsíčního věznění. V létě 1920 odjel do Francie.

Ve Francii tehdy žilo několik set čínských studentů, vedle asi sta tisíce čínských dělníků, kteří sem původně přijeli na pomoc ve válečném úsilí. Většina studentů si při studiu vypomáhala prací, ale mnozí se věnovali především veliké otázce spasení Číny. Čou En-laj se jakožto nejschopnější, nejuhlaženější a nejdiplomatičtější mladý vůdce mezi nimi okamžitě dostal do jejich čela. Jeho specialitou bylo neusilovat o nejvyšší posty, ale smiřovat soupeřící osobnosti mezi sebou tak, aby mohly pracovat společně. Od samého počátku tak byl oním typem vůdce, který stmeluje vedení nikoliv mocenskými prostředky, ale přesvědčováním. Když se vrátil roku 1924 do Kantonu, byl z něho zkušený a obratný exponent revoluční politiky jednotné fronty.

V Kantonu vstoupil do učitelského sboru nové Whamposké vojenské akademie a stal se zástupcem ředitele oddělení pro politickou výchovu - jinými slovy, jedním z vedoucích komisařů a současně podřízeným, a tedy vlastně žákem mladého generála Ťianga (Čankajška). V březnu 1927 byl velitelem v Šanghaji, když tu komunisty vedená vzpoura připravila cestu pro kuomintangskou armádu, jen aby se po Čankajškově obratu stala jeho obětí. A Čou byl znovu vůdcem během nančchangského povstání roku 1927, jež se stalo datem zrodu Rudé armády. Později spolupracoval s osmadvaceti bolševiky a podporoval celou řadu stranických tajemníků, zatímco sám se tomuto postu vyhýbal. V Ťiang-si se zastával poziční války, dokud tato nevedla ke katastrofě.

Šestnáctiletý Teng Siao-pching ve Francii roku 1920

Tajemství Čouova konečného úspěchu spočívalo v tom, že měl dost rozumu, aby si uvědomil, že doktrinářský přístup Moskvy je v Číně k ničemu a že on sám nemá dost tvůrčího potenciálu, aby politiku KS Číny přizpůsobil čínským poměrům. Jen proto, že si byl vědom svých omezených možností, dokázal se jako někdejší Maův nadřízený stát na zásadní konferenci v Cun-i začátkem roku 1935, kde Mao započal své postupné podmanění si KS Číny v průběhu Dlouhého pochodu, jeho podřízeným.

Čou představoval kontinuitu staré gardy. Spolu s ním byli ve Francii Čchen I a Nie Žung-čen, oba posléze maršálové komunistické armády. Později v Pekingu se

měl Čchen stát ministrem zahraničí a Nie dostal na starost nukleární program. Teng Siao-pching obsluhoval v Paříži pro Čoua cyklostyl. Vedení, které přestálo Dlouhý pochod, bylo skutečně velmi provázané.

Ke konci Dlouhého pochodu se Mao a jeho Rudá armáda ze základny v Ťiang-si setkali s jinou částí Rudé armády, vedenou dalším zakladatelem KS Číny Čang Kuo-tchaem, jenž si původně

vytvořil základnu v horách Ta-pie severovýchodně od Wu- -chanu, ale přemístil ji roku 1933 směrem na západ do severního S'-čchuanu. Při setkání byly Čangovy síly daleko početnější než Maovy. I když oba reorganizovali své armády do dvou velkých skupin, nemohl Mao a jeho kolegové z Ťiang-si, jak popisuje podrobně Benjamin Yang (1990), přijmout Čangovy poměrně vágní plány a jeho nárok na vedení. Když se pak náhle dozvěděli, že malá komunistická armáda ze základny v horách Ta-pie založila základnu v severní Šen-si nedaleko od Velké zdi, rozhodl se Mao se svými muži z Ťiang-si, že se vypraví tam. Čang Kuo-tchao se odpojil a později přešel ke KMT.

Když dorazili koncem roku 1935 do provincie Šen-si na severozápadě, měli komunisté za zády už jenom poušť na západě a Žlutou řeku na severu a na východě. Šen-si byla náhorní sprašová rovina zbrzděná erozí v průběhu věků. Absence silnic pro motorová vozidla z ní činila obranyschopnou oblast, ale měla nedostatek obyvatelstva a zdrojů potravin a další kuomintangská vyhlazovací kampaň by ji byla dost možná zlikvidovala, kdyby nebylo japonské invaze roku 1937. Vojenské oddíly ze Severovýchodu (Mandžuska), rozmístěné v Si-anu k boji proti komunistům, by byly raději bojovaly proti japonským vetřelcům, okupujícím jejich domovinu. V prosinci 1936 se vojska ze Severovýchodu vzbouřila a zajala Čankajška. Než ho propustila, vymohla si uskutečnění myšlenky jednotné fronty všech Číňanů proti Japoncům namísto boje Číňana proti Číňanovi.

Druhá jednotná fronta

Roku 1928 na tom byla KS Číny tak špatně, že se její 6. sjezd musel konat v Moskvě. I když Kominternu řídila její osudy ještě nějaký čas poté, kolem roku 1935 začali Maovi stoupenci pomalu vytlačovat Ruskem odchované živly, ne snad ani tak v důsledku nějakého spiknutí, ale prostě proto, že Mao odhalil klíč k dobytí moci na venkově. Tento klíč spočíval v porozumění pro mentalitu, potřeby a zájmy obyčejných lidí. Tzv. linie mas, kterou zastával, skutečně usilovala o to, aby byla revoluce vedena a podporována lidem.

Importované doktríny musely ustoupit do pozadí. Bylo třeba pozorně naslouchat lidem, aby je bylo možno lépe získávat, mobilizovat a ovládat.

Srovnatelný krach zaznamenaly direktivy z Kominterny i v bílých oblastech pod kontrolou KMT. Opakované pokusy organizovat odbory jakožto městský proletariát a snahy o získání kontroly nad městy pomocí stávek k ničemu nevedly. Hlavním organizátorem, který se zde objevil, byl další muž, jenž věděl, jak prosazovat realistické cíle. Liou Šao-čchi stál v čele komunistického úsilí v severočínských městech, kde podporoval levicové hnutí v literatuře, využívání umění k levicové agitaci a získávání studentů. Tím, že zavrhl představy Kominterny o proletářské revoluci, dosáhl Liou paralelního počínštění pracovních metod KS Číny. Než se Liou připojil roku 1937 v Jen-anu k Maovi, stačila se již zformovat druhá jednotná fronta mezi komunisty a KMT. Jednotná fronta všech Číňanů proti Japoncům se v létě 1935 stala linií Moskvy, usilující o porážku fašismu v Evropě a Japonska na Východě. Mao se nicméně stavěl za jednotnou frontu v Číně proti Japonsku, avšak bez Čankajška. V zásadě šlo o to, že národní revoluce za záchranu Číny před Japonskem měla teď přednost před sociální revolucí na venkově, ale Mao se nehodlal jen tak vzdát druhého ve prospěch prvního. Místo toho prosazoval boj na dvou frontách proti Japonsku i Čankajškovi cestou rozvíjení sovětských oblastí ve válce odporu proti agresorům. Na důkaz toho, že to myslí vážně, zahájili komunisté pochod z Jen-anu na východ do provincie Šan-si, aby se dostali na dosah k Japoncům, kteří byli ještě dále na východ. Právě v tomto momentu nařídila Kominternu na jaře 1936 Maovi, aby vstoupil do jednotné fronty s Čankajškem. Čou En-laj se vypravil do Šanghaje dojednat podmínky.

Japonci bojují v ulicích Šanghaje roku 1937

Když se KMT a komunisté konečně v dubnu 1937 dohodli na spojenectví v rámci jednotné fronty, začal mít Mao navrch nad zbylými představiteli osmadvaceti bolševiků v KS Číny. Dalek myšlenka na spojení svých sil s KMT plánoval Mao provádět i nadále v sovětských oblastech sociální revoluci jako základ pro boj proti Japonsku ve jménu čínského národa. Pokud by tato strategie fungovala, samostatné vojenské síly KS Číny by si vytvářely své vlastní základny a získávaly podporu veřejnosti, přičemž by se současně vezly na vlně národní odporu proti vetřelcům. Už se tu klubalo jádro Maova národního komunismu.

Na začátku dvacátých let se síla čínského nacionalismu mobilizovala s pomocí sovětských poradců do dvou vzájemně soupeřících stranických diktatur. Starší z nich, KMT, se nicméně již stala nadějí a cestou pokroku pro vzdělané městské sinoliberály, kteří měli za sebou studia na Západě nebo na křesťanských misionářských školách. Kuomintangská Čína se tak ubírala dvojím směrem, proreformním západním ve městech, a konzervativním na venkově.

Obě tyto filosofie se mohly vedle sebe vyskytnout v jedné a téže rodině.

Nebýt ničujícího japonského vpádu, mohla by nankingská vláda vést Čínu na cestě k modernizaci. Jak se však nakonec ukázalo, poskytl odpor proti Japonsku Maovi a KS Číny příležitost, aby na venkově ustavili nový autokratický režim za zády rodící se městské občanské společnosti, jež se stále ještě rozvíjela v oblastech pod kontrolou KMT. Ve válečných podmínkách tu KS Číny budovala nový typ čínského státu orientovaného na třídní boj. Čínští revolucionáři se tak ve 20. století snažili rozvrátit a reorganizovat třídní strukturu, jež sahala nejméně tři tisíce let zpátky.

16

VÁLKA ODPORU V ČÍNĚ 1937-1945

Obtíže Kuomintangu

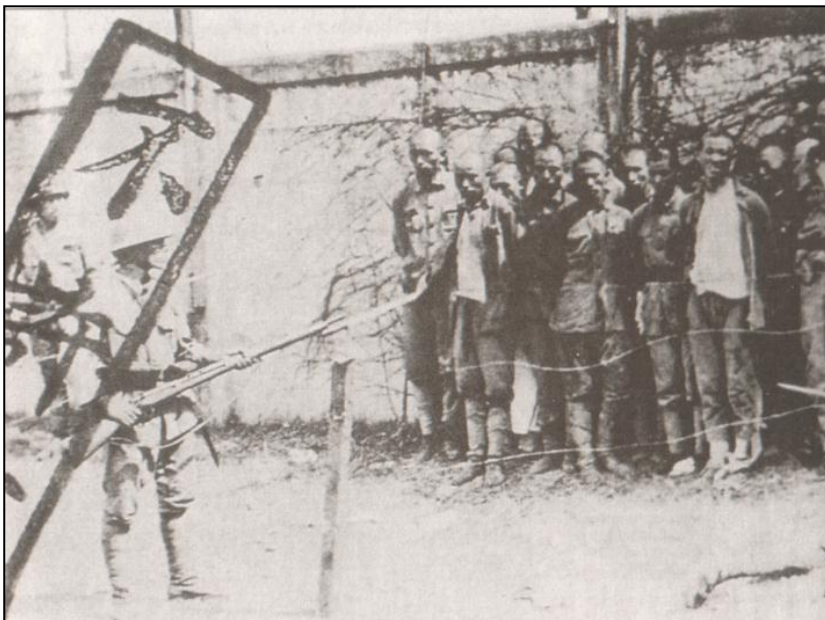
Pokusy militaristického Japonska o dobytí Číny započaly uchvácením Mandžuska roku 1931 a v letech 1937-1945 přerostly v otevřenou invazi (mapa č. 22). Japonští historikové to považovali za následování ve stopách mandžuských dobyvatelů z roku 1644, zatímco tokijští modernizátoři viděli Japonsko jako dobrého pastýře, který vede Čínu na cestě do moderního světa. Ale časy se změnily. Japonská agrese jen utvrdila Číňany v jejich novém nacionalismu.

Během osmi válečných let žila velká část čínského obyvatelstva v oblastech pod japonskou okupací, hlavně v pobřežních městech a podél železničních tratí. Další velká skupina obývala oblasti pod kontrolou KMT, nazývané Svobodná Čína. Nejmenší část představovaly komunistické oblasti s hlavním městem v Jen-anu. Historikové z principu hledají počátky věcí a další vývoj Číny započal v Jen-anu. Proto byla porážka Japonska a posléze KMT studovány méně, nežli vzestup Komunistické strany Číny. Úspěch je tvůrčí a zajímavý, selhání smutné a nezáživné. Kdo by o ně měl zájem? Jen-an byl navíc jakožto menší centrum co do rozlohy i rozsahu dokumentace lépe postižitelný než velice rozmanitá faktografie v okupované a Svobodné Číně. Tyto dvě oblasti, ač rozsáhlejší než území kontrolované Jen-anem, byly zkoumány méně.

Ačkoliv jak KMT, tak KS Číny představovaly svou formou stranické diktatury, byly to ve skutečnosti dvě velmi odlišné politické

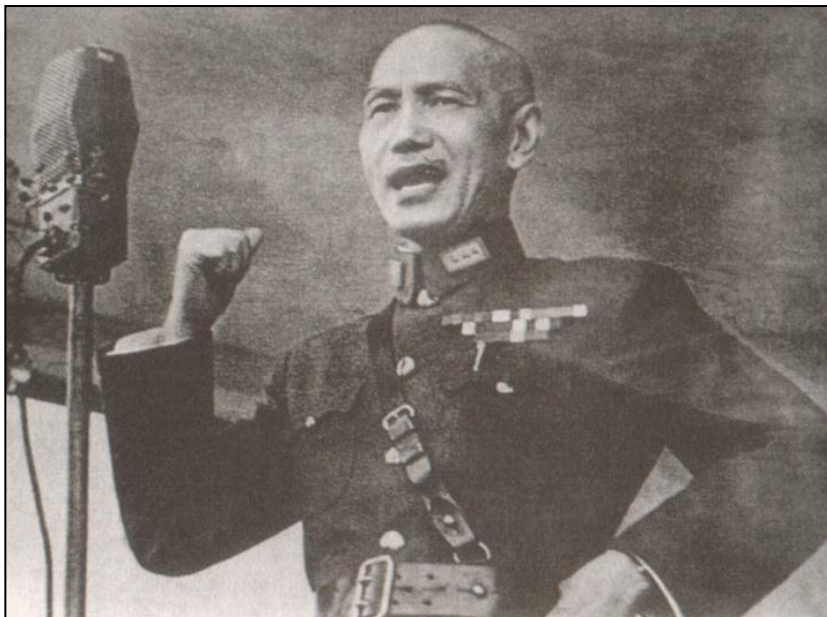
entity. KMT měl dvě inkarnace, první v Sunjatsenovi a jeho spojencích z revoluce roku 1911, druhou v následovnicích Čankajška v nankingském režimu po roce 1927. Nucený přesun z Nankingu do Wu-chanu a potom dále za soutěsky na Jang-c' do Čchung-čchingu odřízl KMT od jeho kořenů. Přerušily se jeho příjmy z námořních cel a šanghajského obchodu s opiem. Z jeho těžce nabytých moderně vyškolených kádrů se stali běženci. Z někdejší ústřední čínské vlády byli teď uprchlíci v horské baště, nucení spolupracovat s reakčními provinčními militaristy a generály. Čchung-čchingská vláda se v západní Číně snažila udržet pod kontrolou místní generály a vyhnout se rušivým zásahům do vztíhého společenského řádu ve vesnicích.

Rodící se čínský sinoliberální vzdělávací systém utrpěl tragickou ztrátu na lidech i materiálu. Misionářské vyšší školy dále působily pod japonskou okupací, ale mnoho učitelů a studentů z čistě čínských univerzit se vydalo nahoru proti proudu Jang-c' nebo na jihozápad. Studenti z univerzit Čching-čhua a Pekingské univerzity v Pekingu a Nankchajské univerzity v Tiencinu založili v Kchun-mingu Spojenou jihozápadní univerzitu. Jenťingská univerzita a další křesťanské instituce se mezitím po útoku Japonska na Spojené státy v prosinci 1941 znovu shromáždily na místě Západočínské spojené univerzity v Čcheng-tu. Rozebíraly se celé továrny a přesouvaly se po Jang-c' na západ, kde již Komise pro národní zdroje budovala doly a továrny. Intelektuálové a vládní úředníci se s vlasteneckým zápalem smiřovali s odchodem ze svých domovů a učili se žít v primitivních podmínkách ve vnitrozemí. Představovali sice hlavní vrstvu čínského obyvatelstva s moderním vzděláním, avšak jejich naděje a ambice přicházely bohužel nazmar. Částečně to šlo na vrub neschopnosti jejich vlády.

Japonci (1937) zacházeli s obyvateli dobytých měst velmi krutě. Nejprve pozatýkali „podezřelé osoby“ a potom je postříleli. Po válce japonská vláda zakázala podobné fotografie publikovat.

Kuomintangský režim čelil problémům s pozoruhodným fortem, ale malou prozíravostí prostřednictvím různých krátkodobých řešení, jež ho nijak neposilovala do budoucna. Čchungčchingská vláda převzala pod svou kontrolu pozemkovou daň v obilí jakožto prostředek pro udržování své administrativy. Kapitáni průmyslu uváděli do provozu zbrojovky pro válečné úsilí. Duch odporu posilovaly japonské nálety na Čchung-čching, ale duch jednotné fronty upadal. Radikální intelektuálové v Čchung-čchingu proudili na sever do komunistického Jen-anu, samozřejmě s výjimkou těch, kteří už patřili k „vnějším kádřům“ KS Číny, umístěným pod rouškou liberálů v kuomintangských oblastech. Vládní i stranická tajná policie KMT cítila stále větší potřebu držet tyto liberály na uzdě jako

Čankajšek vyzývá národ k odporu proti japonské agresi. Ve známém projevu 7.července 1937 prohlásil, že Čína se musí na válku připravovat, ale nebude ji vyhledávat. Válku s Japonskem již nebylo možné odvrátit.

potenciální podvrtné živly. Tvrdé mocenské zásahy proti studentům, vydavatelům a dalším zdánlivým nepřítelům neustále prohlubovaly propast mezi intelektuály a kuomintangskou vládou, jež se o ně původně chtěla opírat při budoucí rekonstrukci státu.

Čankajškův režim byl v Čchung-čchingu stejně tupě konzervativní jako v Nankingu. Rolníci byli podrobeni odvodům a daním, ale jinak ponecháni na pokoji. Nijak zvlášť se nešířila gramotnost a veřejné zdravotnické služby také nijak daleko na venkov nedosáhly. Vládnoucí vrstva ze staré Číny se i nadále výrazně odlišovala od venkovských mas. Provincie S'-čchuan sestávala s výjimkou zavlažované rýžové oblasti kolem hlavního města Čcheng-tu převážně z drsných hor a prudkých řek v nepříjemně vlhkém klimatu, mrazivém v zimě a nesnesitelném v žáru léta. Zoufalý nedostatek

vymožeností moderního života doplňoval všudypřítomný fakt inflace. Místo aby se naučil žít z půdy, jako to musela dělat KS Číny, přežíval KMT z tištění peněz. Inflace vytrvale podkopávala morálku horních vrstev.

Kuomintangská vláda projevovala během druhé světové války všechny své předchozí slabiny. Místní armádní mocipáni v S'-čchuanu, Jün-nanu a Kuang-si v podstatě znemožnili rozšíření vládní moci z Čchung-čchingu dále do vnitrozemí. Guvernérovi Jün-nanu, jehož hlavní město Kchun-ming bylo vstupní branou pro letecké zásobování Svobodné Číny, se dařilo bránit až po samý konec války roku 1945 Čankajškově tajné policii i armádě v přístupu do své provincie. Kuomintangská policie nebyla do konce války s to potlačit hnutí studentů a učitelů na Spojené jihozápadní univerzitě v Kchun-mingu za koaliční vládu a proti občanské válce.

Trochu lépe se KMT dařilo u rolnického obyvatelstva. I když inflace zprvu pomáhala zemědělským producentům tím, že zvyšovala cenu jejich úrody, byla tato výhoda brzy zlikvidována těžkým zdaněním - křiklavým zaváděním stále nových a nových drobných daní a poplatků, většinou z rozhodnutí hlav místní správy k pokrytí nákladů na jejich administrativu a vlastní soukromé potřeby. Podle výčtu Lloyda Eastmana (1984) „existovala například daň zvaná ‚přispějte-na-slaměné-sandály-pro-brance‘, daň zvaná ‚útěchy rodinám odvedenců‘, daň ‚výcviku protiletadlových kádru‘ a daň ‚na palivo pro místní vojenskou posádku‘,„

K daňovému břemenu musíme dále připočítat kuomintangské odvody mužů a rekvizice obilí. Armáda bez zábran volala podle svých potřeb lidi k pracovní povinnosti a ústřední vláda povolila vojenským velitelům, aby zabírali obilí k obživě svých mužů. Hladomor v letech 1943-1944 v provincii Che-nan znamenal buď hlad pro armádu, nebo pro rolníky. Rekvizice probíhaly nadále v nezmenšené míře a vojáci museli brzy čelit útokům hladových

rolníků. Hladomor vedl ke spekulativnímu hromadění zásob a nesmírnému rozmachu korupce. To mělo ten nešťastný důsledek, že vláda obdržela snad o něco málo více zásob a drobní úředníci a statkáři si brzy našli způsoby, jak profitovat z inflace. Do konce války byla na spadnutí rolnická povstání v několika provinciích Svobodné Číny.

Jak kuomintangská vláda v Čchung-čchingu, tak i KS Číny v Jen-anu přitom vedly válku na dvou frontách, jednak proti Japonsku, jednak proti sobě navzájem. Válka proti Japonsku, která vypukla u Pekingu 7. července 1937, vedla v srpnu a září k vyhlášení dohody o jednotné frontě mezi KS Číny a KMT. KS Číny souhlasila, že zastaví svůj ozbrojený revoluční boj za přeměnu čínské společnosti a vzdá se násilné konfiskace statkářské půdy, načež bude její Rudá armáda zařazena pod jednotné velení ústřední vlády. KMT pak zase ze své strany povolil KS Číny, aby si zřídila styčné úřady v několika městech, vydávala svůj deník Nová Čína v Čchung-čchingu a byla zastoupena v kuomintangských poradních orgánech. Od té doby byla formálně zachovávána jednotná fronta. Rudá armáda se napříště nazývala Osmá pochodová armáda a Čou En-laj se přestěhoval do Čchung-čchingu, aby ji tam zastupoval. Poté, co předtím strávil rok 1938 v dočasném hlavním městě Wu-chanu, stal se již vlastně jakýmsi komunistickým ministrem zahraničí a zástupcem vůči světovému tisku.

Po dobytí Šanghaje tisíce lidí opouštěly město a prchaly do Nankingu. Odhaduje se, že v průběhu války s Japonskem bylo zabitó 4,4 milionu lidí a 4,7 milionu utrpělo zranění.

Podmínky dohody o jednotné frontě zůstaly na papíře v platnosti až do konce války, ale ve skutečnosti je anuloval vývoj událostí. Jen-an odmítl akceptovat kuomintangské štábní důstojníky ve svých oblastech. Proto zůstala Osmá pochodová armáda i nadále nezávislou silou navzdory tomu, že přijímala malou dotaci od ústřední vlády. KS Číny mezitím zachovávala při budování svých základů pořádek, povzbuzovala výrobu pomoci nástrojů jako byla družstva vzájemné pomoci, a pokračovala v náboru aktivistů z řad chudých rolníků, kteří pak měli navrch nad bohatými kulaky. Počet členů strany vzrostl ze

40 000, vykazovaných roku 1937, na údajných 1 200 000 v roce 1945, zatímco ozbrojené síly se rozrostly z 92 000 v roce 1937 na snad 910 000 roku 1945.

Maovo počínštění marxismu

Kontrola a řízení rozsáhlé organizace KS Číny po širých rozlohách severní Číny vyžadovaly oddané a disciplinované členy strany, zkušené kádry (aktivisty) ve vesnicích, snahu o soběstačnost v rámci každé základny a využití radiotelegrafu k předávání zpráv. Zásada centralizované kontroly nad decentralizovanou situací se

projevovala v organizaci vlády. Ústřední výbor strany v Jen-anu měl řadu oddělení, odpovědných za vojenské záležitosti, organizaci, práci v jednotné frontě, záležitosti území okupovaných nepřítelem, pracovní síly, ženy a podobně, celkem dvanáct kategorií. Územní organizace byla současně rozdělena mezi půlťuctu regionálních byr, jako Severočínské byro či Byro severozápadní Číny a Byro centrální roviny. V rámci těchto regionálních byr pak působily jednotlivé sekce obdobné těm v Ústředním výboru v Jen-anu. Zásada „integrace“ (i-jüan-chua) znamenala, že všechny direktivy z hlavního města Jen-anu pro specializované sekce uvnitř regionálních byr musely projít

Mao Ce-tung (vlevo) a Ču Te. V průběhu Dlouhého pochodu se Mao stal politickým a vojenským vůdcem KS Číny. Ču Te byl vrchním velitelem Rudé armády.

rukama, nebo alespoň být podrobně známy vedoucímu příslušného byra jakožto místnímu koordinátorovi.

Jen-an se stal za druhé světové války pro hrstku zahraničních pozorovatelů jakousi utopií, prozářenou sluncem a lidskou dobrosrdečností. Revoluční nadšení bylo nakažlivé, jak o tom referoval světu Edgar Snow a další publicisté. Neokázalá domácí demokracie, patrná mezi komunistickými předáky, byla v příkrém kontrastu s Čchung-čchingem. Řádná americká pomoc do Jen-anu vlastně nikdy nedorazila, a tak tento povrchní kontakt napomáhal pěstování mytologie, fascinující liberály v cizině.

Tajemství Maova úspěchu v Jen-anu spočívalo v jeho pružném kombinování krátkodobých a dlouhodobých cílů. V krátkodobé perspektivě se roku 1940 přihlásil k tzv. Nové demokracii jakožto doktríně pro období jednotné fronty, která vítala všechny obyvatele Číny, jež se hlásili pod komunistické vedení. Z dlouhodobého hlediska vytrvale rozvíjel stranickou organizaci, včetně její kontroly nad intelektuály. Hnutí za nápravu stylu práce v Jen-anu v letech 1942-44 (podrobněji popsáno dále) zavedlo kampaňovitý způsob mobilizace zahrnující izolaci jednotlivce, teror, „schůze boje“, doznání, ponížení a naprostou kapitulaci osobnosti. Záhy se sním měli důvěrně seznámit členové strany a postupem času i širší veřejnost. Byl to jeden z Maových výdobytků, který měl kořeny stejně tak v marxismu-leninismu, jako v imperiálním konfucianismu.

Skutečné pilíře moci mezitím vyrůstaly z komunistické mobilizace rolnictva v severní Číně. Japonci představovali pro takovou mobilizaci vynikající terč. Pronikali do Číny podél železničních tratí a snažili se odříznout území mezi nimi, avšak jejich opevnění podél kolejí nemohla získat kontrolu nad obchodem a kontakty napříč těmito liniemi. Jejich invaze v zásadě pěstovala podhoubí pro komunistickou mobilizaci. Zda byl úspěch KS Číny v této situaci výsledkem čirého nacionalismu nebo komunistické doktríny, není

nijak zvlášť důležité, protože KS Číny již v této době reprezentovala národní komunismus, a nikoli Kominternu, přičemž její doktríny vyrůstaly z praxe života na venkově, ale v grandiózním plánu na spásu světa zahrnovaly i intelektuály.

Při správě Pohraničního území a Osvobozených oblastí, které si KS Číny vybuďovala v různých částech severní Číny, byla první zásadou stranická kontrola založená na indoktrinaci kádrů a prosazování disciplíny. Při indoktrinaci bylo třeba kombinovat Maovy dlouhodobé zásady s jeho taktickou přizpůsobivostí, protože místní komunistické režimy operovaly ve velkých vzdálenostech od Jen-anu a byly do značné míry odkázány výhradně jen samy na sebe, nepočítáme-li nespolehlivé rádiové spojení.

Druhou zásadou bylo zjistit, co rolníci chtějí, a pak jim to dát: na prvním místě samozřejmě mír a pořádek; za druhé armádu, složenou z přátelských vojáků, ochotných vypomáhat v životě rolníků, přiložit ruku k dílu při sklizni, když bylo zapotřebí, a bratřit se s vesničany; za třetí nábor místních aktivistů, které nebylo těžké najít v horní vrstvě chudých rolníků, schopných jedinců, frustrovaných stávajícími poměry; za čtvrté program hospodářských změn k lepšímu, částečně zvýšením úrody, ale hlavně pomocí zemědělské kooperace v družstvech vzájemné pomoci, organizované dopravy a produkce spotřebního zboží ve výrobních družstvech.

Jak se tyto snahy rozvíjely, staly se základem pro pátou zásadu: třídní boj. K tomu bylo třeba přistupovat nanejvýš obezřetně, protože statkáři na tom nebyli v severní Číně o mnoho lépe než bohatí rolníci, ale mohli být s to postavit vlastní místní síly, složené z členů tajných společností a žoldnéřů. V počátečních letech měl v některých částech severní Číny své síly i KMT, který tak poskytoval alternativní spojeneckou sílu. KS Číny tomu čelila poměrně přesvědčivým systémem tří třetin: komunisté se v místních shromážděních, jež zakládala místní správu, spokojili s obsazením jedné třetiny postů a

zbývající dvě třetiny ponechali KMT a nezávislým. Na tomto základě se komunisté samozřejmě stávali při své daleko větší disciplíně a oddanosti pro věc vůdčími činiteli převážně díky svým zásluhám a schopnostem. Jakmile se jejich renomé odrazilo v úctě mas, mohli se vedle hospodářských a výrobních programů začít připravovat na pozemkovou reformu.

K pozemkové reformě bylo možno přistoupit, teprve když existovaly tři základní komponenty: vojenská kontrola, hospodářský pokrok a nábor vesnických aktivistů. V průběhu reformy samotné spočíval vtip v tom, jak mobilizovat veřejné mínění proti statkářským despotům, nakolik jimi skutečně byli, a prostřednictvím jejich denunce či likvidace závazným způsobem získat vesničany pro věc revoluce. Veškeré pozemkové vlastnictví bylo oceněno a přerozděleno rovnoměrnějším způsobem podle kategorií, které definovaly postavení každého jedince jakožto bohatého, středního či chudého rolníka nebo nádeníka-bezzemka. Pokud bylo možno toto přerozdělení udržet, dalo se přistoupit k indoktrinaci vesnických aktivistů v etice stranického vedení. Ta spočívala v zásadě v tom, že si lidé pro sebe mohou připravit lepší budoucnost, spojí-li se napříště v nové jednotě. Vedení této nové jednoty připadne KS Číny. Jedinec nemůže sám dosáhnout ničeho, ale může přispět obětováním svých soukromých zájmů pro společnou věc. Dále se začal propagovat princip demokratického centralismu jako prostředek, který umožňuje každému, aby se vyjádřil, ale jakmile se jednou přijme usnesení strany, všichni se mu podřídí. Tohle by nikdy nemohlo projít na obecní schůzi v Nové Anglii, ale v severočínské vesnici, před níž stála alternativa vlády statkářů či úředníků z jiných provincií, to na lidi patřičně zapůsobilo.

Zkrátka se tu již rýsovala myšlenka „linie mas“; strana musí jít mezi lid, aby poznala jeho stížnosti a potřeby, které pak zase sama přeformuluje a vysvětlí masám, co je v jejich nejvlastnějším zájmu. Tato koncepce „od mas k masám“ byla vskutku jistou formou

demokracie, přizpůsobené čínské tradici, v jejímž rámci vykonával vždy úředník svoji funkci nejlépe tehdy, měl-li na srdci skutečný prospěch místních obyvatel, a vládl tak v jejich zájmu.

Válka odporu proti Japonsku tak poskytla KS Číny příležitost k mobilizaci mas čínského obyvatelstva na venkově; jakmile toho komunisté dosáhli, získali novou moc založenou nikoli na městech, ale na vesnicích. Roku 1940 dosáhlo budování základů KS Číny po celé severní Číně, a dokonce i v povodí Jang-c', nového vrcholu.

Japonci rozšiřovali svou moc budováním pevnůstek ve vzdálenosti dvou až pěti kilometrů podél železničních tras. Z těchto opěrných bodů pak vysílali útvary do jednotlivých vesnic. Podobně jako Američané ve Vietnamu, nebo později Rusové v Afghánistánu, řešili i Japonci problém, jak získat kontrolu nad cizím obyvatelstvem, částečně organizováním loutkových vojenských oddílů a částečně využitím své převahy v palebné síle. Nedalo se nad nimi zvítězit v poziciční válce, ale jen vytrvalým nahlodáváním jejich sil ve válce partyzánské. Japonci tomu čelili vytvořením sítě pevnůstek a blokad ve snaze vyhladovět partyzány odříznutím jejich zásobovacích cest.

V reakci na tento japonský tlak připravil vrchní velitel v komunistickém štábu Pcheng Te-chuaj rozsáhlý útok, známý jako Ofenzíva sta pluků, zahájený v srpnu 1940. Po celé severní Číně byly přerušovány železniční trasy a ničeny opěrné body Japonců. Byla to nejdůležitější ofenzíva KS Číny za celou válku, naplánovaná generálem Pchengem, dost možná aniž by o tom byl Jen-an nějak podrobněji informován. Po několika týdnech přinesla tato ofenzíva KS Číny výrazné vítězství, jenže potom přistoupili Japonci k tvrdé a nesmlouvavé odvetě. S nasazením posílali rozpoutali kampaň „trojřehno všeho“: „všechno zabít, všechno vypálit a všechno vydrancovat“. Přestali rozlišovat mezi obyčejnými rolníky a Osmou pochodovou armádou a ničili vše, co jim přišlo pod ruku. Ve vypálených vesnicích nechávali své posádky. Počet pevnůstek vzrostl do tisíců. Výsledkem

Mao Ce-tung (vpravo) a Čang Kuo-tchao po skončení Dlouhého pochodu před sídlem vedení KS Číny na severozápadě. Čang byl významnou postavou v počátcích komunistického hnutí a stejně jako Mao se zúčastnil prvního sjezdu KS Číny v roce 1921. Později se však rozešel s Maovými názory, v dubnu 1938 opustil Jen-an a přešel ke Kuomintangu.

této zloby a zkázy bylo podlomení postavení KS Číny v severní Číně, izolování mnoha oblastí a ovládnutí řady okresních středisek, jež předtím získala pod svou kontrolu KS Číny. Byla to naprostá katastrofa a KS Číny už se o žádnou podobnou ofenzívu nikdy nepokusila.

Rozmach komunistické moci v povodí Jang-c', zvláště v důsledku působení Nové čtvrté armády, přivodil současně odvetu kuomintangských sil. Bylo dohodnuto, že Nová čtvrtá armáda se stáhne zpátky na sever od Jang-c', ale v lednu 1941 kuomintangská vojska přepadla ze zálohy a prakticky zlikvidovala štábní jednotku několika tisíc komunistických vojáků, což vešlo ve známost

jako „incident s Novou čtvrtou armádou“. I když ani jedna strana otevřeně nepřiznala konec jednotné fronty, jež se oběma navenek hodila, byl její rozpad holým faktem.

Po těchto zvratech stál Jen-an před vážnou krizí. Blokáda ze strany KMT a Japonců přerušila prakticky veškerý obchod, inflace prudce rostla a celý režim se musel začít v zájmu přežití poněkud uskromňovat. Zpočátku Jen-an vystačil s velmi mírným zdaněním rolníků a jejich sklizně, ale v roce 1941 vyvolalo špatné počasí

nedostatek potravin a vláda začala požadovat nějakých deset procent ze sklizně. Od statkářů už nebylo co konfiskovat. Jediným řešením byla snaha o soběstačnost cestou místní výroby spotřebního zboží jako například bavlněných látek. Výrazně se rozšířila plocha obdělávaná a zavlažovaná půdy, zemědělské výnosy rostly a přibývalo i dobytka. Ekonomická krize prostě vedla k obrovské snaze zvýšit výrobu za každou cenu.

Paralelně s tímto hospodářským oživením upevnil současně počátkem čtyřicátých let Mao Ce-tung definitivně své dominantní postavení v KS Číny. Mao toho z děl marxismu-leninismu nikdy mnoho nepřečetl, dokud se mu nedostalo po roce 1936 v Jen-anu trochu více volného času ke studiu. Krátce nato již přednášel o dialektickém materialismu a plodil vlastní články „O praxi“, „O rozporech“, atd. Pořád se mu ještě nepodařilo zbavit se osmadvaceti bolševiků a jeho eseje, jakkoli vcelku neotesané, měly dokumentovat jeho schopnost intelektuálního vedení. Mao v nich projevil svou originalitu především důrazem na rozpory, založené na „jednotě protikladů“, což je představa, jež má za sebou v Číně dlouhou historii.

Tři hlavní komunističtí vůdci v roce 1944 – Čou En-laj (vlevo), Mao Ce-tung (uprostřed) a Ču Te (vpravo) – rozšířili svou moc ze své základny Jen-anu do rozlehlých oblastí za japonskými liniemi.

Cílem jeho filosofických snah v Jen-anu nebylo pouze ustavení národně orientované strany, zasazující se o zájmy čínského národa, ale také přizpůsobení marxismu pro čínské účely. Politickým imperativem bylo, aby strana dosáhla disciplinované organizace, vyznačující se

přijetím stranické linie, tak aby se na členy strany dalo spolehnout, že budou ve vzdálených oblastech působit v souladu s direktivami z centra. KMT trpěl vyjatým frakcionářstvím. KS Číny v Jen-anu se ho jakožto menší organizace jala vcelku úspěšně potlačovat.

Konsensus mezi stranickými aktivisty záležel v tom, aby byli rozumově přesvědčeni o správnosti stranické linie. Tato linie se musí dovolávat teoretických zásad k ospravedlnění praktické činnosti. Toho bylo dosaženo postupným budováním sumy představ, na Západě obecně známých jako maoismus, ale v Číně skromněji nazývaných Mao Ce-tungovo myšlení. To představovalo počínštění marxismu-leninismu, aplikaci jeho univerzálních zásad na konkrétní podmínky v Číně. Jak ho Mao kousek po kousku poskládal dohromady je tudíž zajímavou otázkou, jež si zasluhuje, abychom se u ní chvílku zdrželi.

Mao Ce-tungovo myšlení

Jak buddhismus, tak křesťanství se po příchodu do Číny musely vypořádat s problémem terminologie, totiž jak zvolit vhodná čínská slova, jež by vyjádřila nové představy, ale současně je odlišila od starých zavedených čínských pojmů. Maovi v tomto ohledu razili cestu japonští socialisté. Čínské přizpůsobení marxismu započalo dávno před Maem překladem ústředních pojmů. Marxův „proletariát“, tento klíčový aktér v jeho kosmickém dramatu, byl v západním myšlení samozřejmě asociován s městským prostředím, konkrétně s továrními dělníky z počátku 19. století, pracujícími v často nevýslovně drsných podmínkách západoevropské industrializace. Čínský překlad nicméně zplodil pojem wu-čchan t'ie-t'i, který doslova znamená „nemajetná třída“, jinými slovy chudí lidé, kteří mohli být stejně dobře z města jako z vesnice a v Číně žili pochopitelně převážně na venkově. V praxi byl pak evropský „proletariát“ automaticky spatřován v čínském chudém rolnictvu a nemajetných námezdních dělnících na venkově. I když snad byla marxistická terminologie užívána mezi čínskými marxisty v souladu s

jejím užíváním v Moskvě, docházelo v ní nicméně, jakmile se začala tato doktrína šířit mezi čínskými studenty a obyčejnými lidmi, k jemným významovým posunům.

Čínský termín pro „feudalismus“, feng-t'ien, odkazoval v tradičním čínském myšlení na rozmělnění suverenity v období Válčících států před sjednocením Čchiny roku 221 př. n. l. Myslela se jím prostě decentralizace státní správy, bez ohledu na systém půdní držby nebo společenské postavení obdělavatelů půdy. Pokud se však měl feudalismus v Číně ztotožňovat se statkářským vykořisťováním, jak si to přáli komunisté, pak zde feudalismus trval pěkných pár tisíc let. Období, jež Marx definoval pro evropské dějiny, tudíž nebylo snadné aplikovat na Čínu. Pokud byly celé čínské dějiny po dobu dvou tisíc let od roku 221 př. n. l. „feudální“, ztrácí tento termín svůj význam, anebo je přímo urážlivý. „Proletariát“ a „feudalismus“ jsou jen dva z mnoha klíčových pojmů marxismu, které očividně nezapadají do čínského prostředí, ledaže je překroutíme k nepoznání.

Vedle tohoto terminologického počínšťování marxismu dodala čínské revoluci venkovský charakter měrou mnohem výraznější než v Sovětském svazu také ekonomická základna života, která se nacházela převážně na venkově. Roli hlavních revolucionářů muselo sehrát rolnictvo. Posledním faktorem přispívajícím k počínštění marxismu byl převládající duch čínského nacionalismu, založený na kulturní a historické hrdosti, z něhož vyplývalo, že Čína nemůže být nohsledem cizích vzorů. Číňané mohli akceptovat pouze marxismus čínský.

Čínské historické vědomí mělo časem nahodlat hodnověrnost marxismu v Číně. Ale pro Maovy účely stačilo hlásat, že nadvládu třídy statkářů („feudalismus“) podporují „imperialističtí“ vykořisťovatelé z ciziny, zatímco růst čínské kupecké třídy soustředěné ve městech dává vzniknout kapitalistické „národní buržoazii“. „Imperialistickým vykořisťovatelům“ se

Proletářské umění v polovině třicátých let začalo využívat tradiční techniku dřevorezu. Nahoře - Sin Po: „Všední příběh“, rolníci jsou verbováni do kuomintangské armády, 1931-1936. Dole – Lan Ťia: „Rikša“.

zaprodalo pouze její „kompradorské“ křídlo, a tuto situaci lze napravit ustavením centrální moci, jež by dokončila úkol „buržoazně demokratické revoluce“. Revoluce posléze dospěje do svého vrcholného stadia, socialismu. Jinými slovy, byly tu dostatečné předpoklady, aby se marxismus podujal svého revolučního poslání propagací nového dějinného světónázoru.

Počínšťování marxismu ovšem představovalo boj na dvou frontách, jelikož KS Číny musela používat ortodoxní evropské hantýrky, aby si uchovala svou věrohodnost jakožto součást mezinárodního tábora marxismu-leninismu. Kuomintang nebylo proto možno zpočátku v Kantonu definovat pouze jako reprezentanta buržoazie, usilujícího o provedení své fáze buržoazně demokratické revoluce. Nikoli, kuomintangská vláda se místo reprezentanta buržoazie stala vládou mnoha tříd, „blokem čtyř tříd“, na němž se mohl podílet i proletariát (totiž KS Číny). Mao později argumentoval, že „čínská buržoazie a proletariát jsou nové třídy, jež neexistovaly nikdy předtím v celých čínských dějinách, jsou to dvojčata zrozená ze staré (feudální) společnosti, která jsou současně navzájem spojená i navzájem protikladná“. Na tomto základě pak bylo vhodné, aby proletariát vedl buržoazně demokratickou revoluci, což teoreticky ospravedlňovalo, aby KS Číny bojovala o moc. V Číně to dávalo smysl, ať už by to dávalo smysl v Evropě či nikoli.

Při rozvíjení své myšlenky o Nové demokracii v Číně vyšel například Mao z marxistické poučky o buržoazně demokratické revoluci jakožto přechodu od feudalismu ke kapitalismu, po níž bude následovat další revoluce jako přechod od kapitalismu k socialismu. V Evropě byla vzorem buržoazně demokratické revoluce Velká francouzská revoluce z devadesátých let 18. století, zatímco socialistická revoluce byla úspěšná, jak se všeobecně soudilo, teprve až v Rusku roku 1917. Jinými slovy, celé událostmi nabitě 19. století představovalo buržoazně demokratickou fázi společenského vývoje. A jaký mělo ekvivalent v Číně?

Čínští marxisté mohli dospět pouze k jedinému závěru, že totiž buržoazně demokratická revoluce nastala po Hnutí 4. května 1919, jež se dalo z hlediska leninistů charakterizovat jako úspěch národního kapitálu. Socialistickou revoluci měla provést KS Číny někdy v neurčité budoucnosti, takže výsledkem této aplikace marxismu leninismu na Čínu bylo to, že Čína měla za sebou nějakých 2000 let feudalismu a pouhých 40 let kapitalismu. Podle měřítek evropského marxismu na tom byla Čína obzvláště bídne.

Kampaň za nápravu stylu práce v letech 1942-1944

Když se Mao ocitl u moci, začal usilovat nejen o konsolidaci svého vlastního postavení, ale také o sjednocení strany a zajištění větší disciplíny. Kampaň za nápravu stylu práce v letech 1942-1944 se omezovala na členy strany, jejichž počet vzrostl a kteří postrádali soudržnost generace Dlouhého pochodu. Terčem této kampaně se staly „subjektivismus, sektářství a stranický formalismus“. „Subjektivismem“ se rozuměli dogmatici, kteří nedokázali skloubit teorii s praxí. „Sektářství“ odkazovalo na nedávné frakcionářství a nevyhnutelné rozbroje mezi vojáky a civilisty, straníky a nestraníky, starými a novými členy strany atd. „Stranický formalismus“ znamenal ohánět se

Wang Žen-feng: Žebrák a důstojník, revoluční dřevorez, třicátá léta

politickou hantýrkou namísto praktického řešení problémů. Mezi další nešvary patřil plíživý byrokratismus a rutinní výkon administrativy. Těm se dalo čelit částečně decentralizací - převedením funkcionářů na vesnici blíže k praktickým problémům. Objektem útoku se stal také individualismus v početných řadách intelektuálů, kteří přišli do Jen-anu z pobřežních měst.

K napětí ve vztahu mezi KS Číny a intelektuály přispíval zvláště jeden důležitý faktor. Za císařství se učenci orientovali směrem ke státní službě, zatímco spisovatelé našeho revolučního století se soustřeďovali na nešvary a prohřešky mocných, protože možnost zastávat nějaký státní úřad jim byla odepřena. Tradiční literáti se tak zkrátka rozštěpili na dvě skupiny, na ty ve státní službě a ty v kritické opozici vůči nim. Moderní intelektuálové vyrůstali v tradici napomínání mocných a poukazování na jejich chyby a nedostatky. Jakmile zemřel roku 1936 veliký kritik KMT Lu Sün, bylo napříště možné bez rizika vzývat jeho jméno jako vzor pro ostatní.

V Jen-anu se na začátku čtyřicátých let stala kontrola nad literaturou ze strany vládnoucí KS Číny klíčovou otázkou. K revoluci se připojili vlastenečtí sinoliberálové nejrůznějšího ražení a jejich odhodlání útočit na nedostatky KMT je přirozeně vedlo ke kritice rašících nedostatků KS Číny. Lu Sünovi nejbližší následovníci pokračovali ve své kritičnosti i za KS Číny. Ve svých dvou projevech o literatuře a umění v Jen-anu počátkem roku 1942 stanovil Mao zásadu, že literatura by měla sloužit státu, v tomto případě věci komunisty vedené revoluce. Měla by proto být optimistická ve stylu socialistického realismu převzatého ze Sovětského svazu a vystříhat se odhalování nešvarů a nepořádků, v němž se předtím komunisté vyžívali za vlády KMT.

Metody kampaně za nápravu myšlení z Jen-anu v letech 1942-1944 se měly stát důvěrně známou rutinou v celých dalších dějinách KS Číny. Jedinec, jehož myšlení se mělo napravit, byl nejprve

vyšetřován a nucen k sebekritikám, v nichž popisoval sebe a svůj dosavadní život do takových detailů, až ho mohla začít kritizovat celá skupina. V rámci kritiky ve studijní skupině byl jedinec současně izolován a vystaven výtkám a poučování ze strany všech ostatních. To otřásl jeho sebedůvěrou. Jako další krok byl pak tento jedinec veřejně obviňován a ponižován na veřejných „schůzích boje“ před početným a obvykle posměšně pokřikujícím obecenstvem, které reprezentovalo širší společnost. V té chvíli zapracoval další faktor, totiž závislost Číňanů na uznání skupiny a souhlasu představitelů moci.

Pod rostoucím tlakem, kdy jedinec nenacházel žádného východiska z degradace své původní osobnosti, pak měl sepsovat přiznání a analyzovat své zlotřilé skutky, jakož i odhodlání k nápravě. Tlak dále zesílil, byl-li uvržen do vězení - izolován v samovazbě nebo umístěn do cely spolu s ostatními a nucen nosit papírová pouta, která nesměl přetrhnout bez těžkých represálií. Následné potlačení vlastní osobnosti ho připravilo pro závěrečnou fázi „znovuzrození“ a usmíření. Když bylo konečně přijato jeho doznání a strana ho uvítala zpátky mezi svými věrnými, mohl snad zažít stav obrovské úlevy a ochoty podrobit se vedení strany. Zda tato psychologická zkušenost skutečně mohla změnit osobnost není tak jisté jako to, že to byl vysoce nepříjemný zážitek, jemuž se provinilec snažil napříště vyhnout. Tak či onak, výsledkem byla konformita se stranickou linií.

Pokud nechceme začít věřit v absolutní nadvládu a absolutní podřízenost, musíme přiznat náležitou váhu životní síle čínského jedince. Ti, kdo vystoupili s kritikou, byli vesměs neoblomné a v zásadě nesmiřitelné osobnosti, které si kladly za povinnost stát za svými zásadami a kritizovat zlořády. Masové využívání metod reformy myšlení čínskými komunisty by se tak nemělo automaticky chápat jako důkaz, že čínští intelektuálové jsou od přírody otroci. Naopak, pro stranu bylo nanejvýš obtížné zlomit jejich nezávislý úsudek.

Maovo počínštění marxismu bychom snad mohli úspěšně přirovnat k selhání tchajpchingského křesťanství. V padesátých letech 19. století se dostal Chung Siou-čchüan se svým tvrzením, že je

V Jen-anu ve 40. letech bylo umění do všech důsledků podřízeno potřebám propagandy. Umělci často využívali techniky a styl lidového umění, aby se co nejdřív přiblížili masám. Ku Jüan vytváří dřevořezy ve stylu tradičních vystřihovánek. Na obrázku: Partyzán a Mladá žena nese oběd na pole

mladší bratr Ježíšův, brzy do rozporu z cizím zdrojem svých vizí, západními misionáři, s nimiž se ve své naprosté aroganci vůbec nebavil. V rychlém sledu tak ze sebe učinil na jedné straně heretika mezi křesťany, a na druhé straně cizí podvratný živel mezi Číňany, takže si to jednou ranou rozházel na obou stranách. Mao oproti tomu, ač nakonec Moskvou vyobcován, uspěl načas ve spolupráci s Kominternou, a když si počínšťoval marxismus, halil to do ortodoxní terminologie. Jak Chung, tak Mao začínali s pouze rudimentárním pochopením cizí doktríny a oba se vymknuli z nadvlády cizinců - Chung z nadvlády misionářů, Mao Kominterny. Avšak rozdíly mezi nimi samozřejmě takové analogie daleko převažují.

Roku 1934 Mao formuloval svoji doktrínu „linie mas“. Jako mnoho dalších Maových intelektuálních výdobytků, byla i tato

myšlenka dvojznačná a mlhavá, takže se dala vykládat jak tím, tak oním způsobem. Jakkoli potvrzovala nutnost konzultací s masami a účasti mas na vládě, zdůrazňovala současně potřebu ústřední kontroly a vedení. V každém konkrétním okamžiku mohl být zdůrazněn kterýkoli z obou prvků, podobně jako poskytovala Nová demokracie teoretický základ pro spojenectví s KMT v rámci druhé jednotné fronty, nebo pro boj proti němu jakožto reakční síle. Stejně tak mohl být třídní původ definován v závislosti na ekonomické situaci rodičů, nebo na vlastním myšlení a úsilí toho kterého jednotlivce. Obdobně byl také lid kodifikován jako konečný arbitr revoluce, ale někteří lidé mohli být označeni za nepřátele lidu, což se mohlo stát na základě administrativního rozhodnutí shora.

Pro tento způsob myšlení bylo typické, že Mao definoval některé rozpory jako antagonistické a jiné jako neantagonistické, tedy řešitelné diskusí. Některé rozpory z vás tak udělají nepřítel lidu a jiné nikoli, podle toho, jak je na vás pohlíženo shora. Suma sumárum, jednalo se o velice pružný myšlenkový systém, asi jako kdyby se Marx a Engels nechali svést principy jin a jang. Jakmile ho Mao dostal do své moci, dosáhl vskutku vůdcovské pozice. Zavládla jednota, protože ti, kteří se postavili proti Maovi, byli ostouzeni, trestáni, zavírání nebo dokonce popravení.

Americká podpora koaliční vlády

V roce 1943 Sověti úspěšně bránili Stalingrad, západní Spojenci dobyli severní Afriku, americké námořnictvo začalo mít navrch v Pacifiku a americké síly obsadily Šalamounovy ostrovy na cestě do Tokia. Japonci museli zmírnit svůj nápor na Osvobozené oblasti a pohraniční území v severní Číně. Pro komunisty válka pomalu uhasínala, když tu se znenadání přihnala dlouho plánovaná japonská ofenzíva generála Ičigo, jež se valila z provincie Che-nan dolů na jih až za Jang-c' a zlikvidovala přitom značnou část nejlepších kuomintangských armád.

Jünnanský militarista Lung Jün, který nesmírně zbohatl z obchodování s opiem, mezi americkými generály Chennaultem (vpravo) a Wedemeyerem koncem roku 1944

Za těchto okolností obnovila KS Číny v období 1943-45 svůj početní růst, avšak postupovala moudře, beze spěchu a formálnosti. Když do Jen-anu dorazila v polovině roku 1944 pozorovatelská skupina americké armády, tzv. Dixieho mise, byla už KS Číny opět na vzestupu a připravovala se na poválečné měření sil s Kuomintangem. Tento duch se projevil na důležitém 7. sjezdu KS Číny, který se konal v Jen-anu od konce dubna do poloviny června 1945. Byly zde přijaty nové stanovy, které poskytly Maovi jakožto předsedovi Ústředního výboru a Politického byra více moci na centrální úrovni. „Mao Ce-tungovo myšlení“ se stalo vedoucí ideologií strany.

V té době se Spojené státy již chtě nechtě staly důležitým faktorem v čínské politice. Vzdáleným a nezasvěceným pozorovatelům, jako byli Američané, připadala kuomintangská Svobodná Čína jako výspa moderní civilizace, bojující o přežití v moři prastarých obyčejů a temných sil. Nebylo na ní teď již sice nic

revolučního, ale Američanům to stačilo a po roce 1941 přijali Svobodnou Čínu za svého spojence. Americká ignorance a sentimentalita dosáhla takového stupně, že prezident Roosevelt již viděl kuomintangskou vládu, jak zaplňuje vakuum, které nastane ve východní Asii po pádu Japonska. Utajovaný letecký oddíl placených dobrovolníků, naverbovaný z amerických jednotek, přispěchal na pomoc Čchung-čchingu ještě před Pearl Harborem. Z těchto tzv. Létajících tygrů pod velením vysloužilého amerického letce Claire Chennaulta se brzy stala 14. letecká divize, jež ze své základny v Kchun-mingu napadala japonské zásobovací linie. Americké misionářské hnutí v Číně organizovalo humanitární pomoc, známou jako United China Relief. Americké sympatie a štěrnost znovu ožily a generál Joseph Stilwell, velitel čínsko-barmsko-indického operačního prostoru, dokázal, že čínští branci, odvedení do Indie a řádně cvičení a živení, mohou být prvotřídními bojovníky.

Tak jako se předtím opíral o pomoc šanghajského podsvětí, začal nyní Čankajšek záviset na křesťanských pohnutkách a dodávkách ze strany Američanů. Vzhledem k tomu, že obtížné letecké zásobování v čínsko-barmsko-indickém operačním prostoru přes vrcholky Himálají, známé jako „hrb“ (The Hump), bylo v americkém strategickém uvažování a v dodávkách až na posledním místě, nestavilo to KMT do právě silné pozice. Když dostala americká armáda konečně svou pozorovatelskou misi roku 1944 do Jen-anu, bylo již příliš pozdě na využití spojení mezi Washingtonem a Čchung-čchingem k přípravě půdy pro vítězství KMT v nastávající občanské válce, která byla nabíledni.

Američané se o to přesto pokusili. Americké námořnictvo ve snaze nezůstat v ničem pozadu za armádou vyslalo roku 1942 misi za účelem spolupráce s čínskou tajnou policií, jež se měla přímo v terénu zapojit do protikomunistického tažení. Avšak generálu Stilwellovi se nepodařilo dosáhnout, aby byla kuomintangská armáda řádně vycvičená, dobře zásobovaná a vedená k účinnému boji proti

Japoncům. Myšlenka využití Svobodné Číny jako základny k boji proti Japonsku cele upoutala pozornost Američanů, takže jim ušel význam čínské revoluce. Tak jako sovětská pomoc ve dvacátých letech, vedla i americká pomoc Číně v konečném důsledku k naprosté pohromě. Cizinci to neměli s čínskou revolucí nikdy snadné.

Úsilí Američanů podkopával závažný anachronismus. Každý Američan, který zažil Čínu v období militaristů a podporoval nějakou misijní univerzitu, vkládal své naděje do nankingské vlády jakožto představitelky amerických ideálů. Jednota namísto rozbrojů mezi generály a rovnost Číny mezi ostatními národy byly přitažlivé myšlenky. Novější generace Američanů, jež byla očitým svědkem rostoucí moci komunistů, byla vcelku nepočetná a neměla ve Spojených státech ani zdaleka takový vliv, jaký po generace náležel americkým misionářům.

Americká politika vůči Číně tak vycházela z protichůdných rad a podnětů. Diplomaté a vojenští velitelé jako generál Stilwell, působící přímo na místě, viděli úctyhodné odhodlání a sílu komunistického hnutí. V samotných Spojených státech si však místní obec pozorovatelů Číny v čele s Henry Lucem, v Číně narozeným vydavatelem časopisů Time a Life, uchovávala svou představu z dřívějších dob, kdy se jim nankingská vláda jevila jako poslední výkřik na cestě pokroku v Číně.

Po rozpadu jednotné fronty roku 1941 mohli američtí pozorovatelé sledovat, jak se rozšiřuje rozkol mezi kuomintangskou a komunistickou stranickou diktaturou. Politika amerického ministerstva zahraničí byla však jen kapkou v moři v porovnání s celkovým americkým válečným úsilím, s logistikou zásobování přes himálajský „hrb“, moderním výcvikem a zásobováním čínských vojsk, jež měl na starosti Stilwell, a s jeho složitým jednáním s Čankajškem jako podrážděným zákazníkem, který měl pocit, že nedostává náležitý díl válečných dodávek. Američané ve

Washingtonu neměli velké poněti o komunistických oblastech v severní Číně, zatímco diplomatické, ale i právní ohledy je nutily podporovat kuomintangský režim jako amerického spojence.

Pozorovatelé přímo na místě, ať už z amerického velvyslanectví či vojenského štábu, přitom poválečnou občanskou válku v Číně, jež vzbuzovala obavy z možného zabrání severní Číny Sověty, předvíkali. Pro Američany, kteří neznali podrobnosti Maových komplikovaných vztahů se Stalinem, bylo při pohledu zvenčí těžké posoudit stupeň Maova počínštění marxismu či vlivu národního komunismu. Americká politika se proto začala zaměřovat na odvrácení občanské války, k čemuž měla jako prostředek posloužit „koaliční vláda“. Ta by ve skutečnosti představovala pokračování jednotné fronty v její ideální, a nikdy nerealizované podobě, totiž propojení ozbrojených sil a zastoupení obou stran v národním shromáždění. Obě strany, KS Číny i KMT, také u vědomí těchto amerických nadějí navenek přijaly „koaliční vládu“ za svůj poválečný cíl, a přitom se potichu připravovaly, že se do sebe pustí.

Žalostnou nereálnost americké politiky nejlépe demonstroval zvláštní vyslanec prezidenta Roosevelta, generál Patrick J. Hurley z Oklahomy, hřmotný a nedůvtipný ve stylu Reagana dávno před Reaganem. Po neohraných pokusech o odvrácení občanské války zprostředkováním jednání následovala jeho úplná kapitulace před Čankajškem. Hurley se postavil proti celému velvyslanectví a prosazoval americkou pomoc Čankajškovi za všech okolností. Když tato pomoc dorazila, byl už Hurley samozřejmě mimo hru, ale jeho politika se stále ještě držela ve Washingtonu, a nakonec také po právu vedla k vypuzení Američanů z Číny.

Japonští váleční zajatci čekají na deportaci domů

Po japonské kapitulaci v srpnu 1945 se Čankajšek a Mao sešli pod Hurleyho záštitou v Čchung-čchingu a v říjnu se dohodli na ideálním souboru zásad, jenž by potěšil srdce každého liberála kdekoli na světě. KMT a KS Číny budou spolupracovat v rámci reprezentativního shromáždění, propojí své armády a přitom budou zaručovat všechny občanské svobody a vůbec všechny hodnoty blízké lidem dobré vůle. Toto divadlo vycházelo z poznání, že žádná z obou stran se nemůže otevřeně postavit proti myšlence míru a spolupráce.

Skutečnost byla ovšem na podzim 1945 tomuto divadlu na hony vzdálená. Jakmile skončila válka proti Japonsku, začala se

komunistická vojska hrnout do severní Číny, aby převzala japonskou kapitulaci. KMT reagoval tím, že nařídil Japoncům, aby s komunisty bojovali a znovu se zmocnili území, která mezitím vydali KS Číny. Následovaly četné přestřelky mezi komunisty a Japonci, a KMT tak využíval ex-imperialistických agresorů k odvrácení sociální revoluce. Kuomintangská i komunistická vojska se mezitím valila do Mandžuska (napříště zvaného Severovýchod) a předháněla se, kdo tuto oblast obsadí první. KMT se jako obvykle zmocnil měst a komunisté mobilizovali venkov.

Americká vláda následovala kuomintangského příkladu a přemístila zhruba 53 000 vojáků z řad námořnictva do severní Číny, aby zde hájili Peking a Tiencin proti případnému sovětskému vpádu, a současně dopravovali letecky a po moři celé kuomintangské armády do mandžuských měst a dalších částí severní Číny. Spojené státy tak od počátku intervenovaly na straně antikomunistického KMT. Prezident Roosevelt se navíc v rámci jaltských dohod z února 1945 pokusil zabezpečit další osud Číny tím, že se Stalinem dohodl uzavření smlouvy mezi KMT a SSSR. Náplní smlouvy bylo to, že Sověti uznají kuomintangskou vládu a budou jednat pouze s ní, zatímco KMT oplátkou uzná obnovu někdejších imperialistických práv Ruska podél železnic na Severovýchodě. Stalin slíbil, že stáhne sovětská vojska do tří měsíců od japonské kapitulace. Tímto datem se měl stát 15. listopad, takže KS Číny měla tři měsíce na to, aby se snažila pronikat na Severovýchod, jak nejlépe uměla, zatímco kuomintangská vojska přepravovali Američané. Když KMT viděl, že ho KS Číny v závodě o Mandžusko předhání i pěšky, požádal Sověty, aby zůstali déle, a ti se tak stáhli teprve v květnu 1946, přičemž s sebou vzali velkou část průmyslového vybavení, jež se dalo odnést z japonských továren v tomto bývalém loutkovém státě. Čankajšek se s americkou podporou prodíral přes komunistický odpor do jižního Mandžuska.

Tím byla připravena scéna pro marný pokus o zprostředkování, který jménem Washingtonu podnikl generál George C. Marshall. Jako jeden z hlavních velitelů ve druhé světové válce a zanícený, ale současně mazaný manažer, dělal vše, co bylo v lidských silách, aby dal dohromady koaliční vládu. V lednu 1946 se v Pekingu sešlo Politické poradní shromáždění a diskutovalo se také o opatřeních na sloučení kuomintangských a komunistických sil. Těžiště občanské války se nicméně v té době již přesunulo na Severovýchod, který naneštěstí čchungčchingské dohody vůbec nezahrnovaly. Američané si kupovali Čankajškovu povolnost velkou ekonomickou půjčkou, a když se Marshall vrátil do Států, aby lobbboval za tuto část dohody, ztratil kontrolu nad vyjednáváním v Číně. Když se vrátil, pacifikoval už Výkonný štáb, který předtím zřídil v Pekingu, boje v severní Číně. Dělal to tak, že vysílal americké plukovníky společně s komunistickými a kuomintangskými generály na místa konfliktu, aby zde zastavili boje. Jenže mezitím se zcela vymkl z kontroly Severovýchod.

Obě strany využívaly jednání jako vějičky pro široce rozšířené mírové hnutí v Číně, a přitom se připravovaly k boji. Podobně požadovaly i Spojené státy koalici mezi Nankingem a Jen-anem a spolupráci mezi nimi, ale přitom i nadále zásobovaly dodávkami KMT. Všichni zúčastnění tu říkali jedno a dělali něco úplně jiného.

17

OBČANSKÁ VÁLKA A KUOMINTANG NA TCHAJ- WANU

Příčiny neúspěchu Kuomintangu

Po nastolení míru v srpnu 1945 byly ozbrojené síly Kuomintangu přinejmenším dvakrát silnější než armáda Komunistické strany Číny, a navíc měly výhodu v podobě americké výzbroje a zásob a také pomoci námořnictva Spojených států při přepravě jednotek a námořní pěchoty v tiencinsko-pekingské oblasti. Kuomintang ovládal všechna velká čínská města a většinu území. Ve Spojených státech i v Číně právě začínalo období studené války, takže bylo jasné, že americké podpora bude pokračovat i nadále. Za těchto okolností bylo pozoruhodným výkonem, že Čankajšek a Kuomintang dokázali občanskou válku prohrát. Důvodem prohry byla jak hloupost na bitevním poli, tak i neschopnost v zázemí.

Při strategickém rozmístování jednotek pokračoval Čankajšek ve svém zastaralém stylu vedení války. Příkladal velký význam udržení dobytých hlavních měst provincií, a místo aby proti komunistům na severu podnikal akce z bohatšího údolí řeky Jang-c' na jihu, prosazoval svou sjednocující moc právě symbolickým ovládním hlavních měst. Většina z nich však byla brzy obležena, a Čankajškovy síly se tím zcela rozptýlily, takže je jasné, že jeho strategie vycházela z anachronických představ o ovládnutí Číny. Rozmístěním svých nejlepších jednotek s americkým výcvikem přímo na Severovýchodě, aniž by kontroloval a upevnil oblast severní Číny, si přímo koledoval o vojenskou katastrofu.

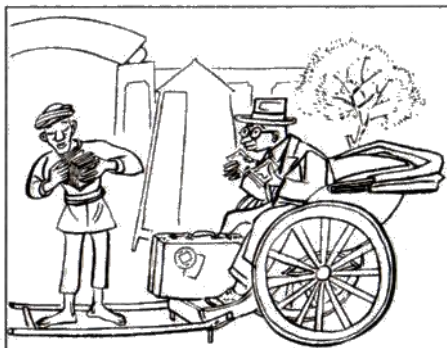
Nedostatku vojenského umění Kuomintangu se vyrovnala jen jeho organizační neschopnost v zázemí, ekonomikou počínaje. Inflation stoupala do závratné výše spolu s neustále se zvyšujícím množstvím vydávaných bankovek. Převzetí pobřežních měst od Japonců se vyznačovalo především chybným postojem při přebírání aktiva, protože se je nikdo nepokusil využít v průmyslové výrobě. Nadále přetrvával nedostatek spotřebního zboží. Vzhledem k zastavení průmyslové výroby v oblasti Svobodné Číny, byla tato zaváděna ve znovuzískaných městech jako opatření proti vysoké nezaměstnanosti. Majetní stoupenci Kuomintangu zároveň vydělávali na skupování japonských okupačních peněz v nesmyslném kurzu za nadhodnocenou kuomintangskou měnu. Hlad a spekulantství provázely život na venkově v mnoha oblastech, ale návrat jednotek Kuomintangu do provincií osvobozených od Japonců, pokud je v této situaci vůbec možno užít výrazu „osvobození“, jen zvýšil břemeno daní a rekvizicí.

Kromě špatného řízení ekonomiky se vláda dosazená Kuomintangem také chovala necitlivě k občanům a okamžitě si znepřátelila hlavní složky čínského obyvatelstva. Tento proces započala tím, že po japonské kapitulaci použila Japonce a jejich loutkové čínské oddíly k boji proti komunistům. Poslat čínskou armádu proti Číňanům ve chvíli, kdy všichni doufali, že by konečně mohl být mír, byl velmi nepopulární krok. Na kolaboranty, kteří byli nuceni spolupracovat s Japonci, ale těšili se na osvobození, Kuomintang pohlížel jako na nepřátele, kteří si nezaslouží žádné odškodnění. Podobně i studenti a učitelé v nově obsazených územích byli označeni za kolaboranty a podrobeni převýchově podle Sunjatsenových Tří lidových principů. Znamenalo to, že studenti, kteří přestáli japonskou nadvládu, byli automaticky vinni. To samozřejmě nijak nepovzbuzovalo jejich podporu Kuomintangu. Vláda nutila občany platit daně, zatímco spekulanty a sobecké úředníky daní zprostita. To vše nakonec vyústilo v nejhorší formu

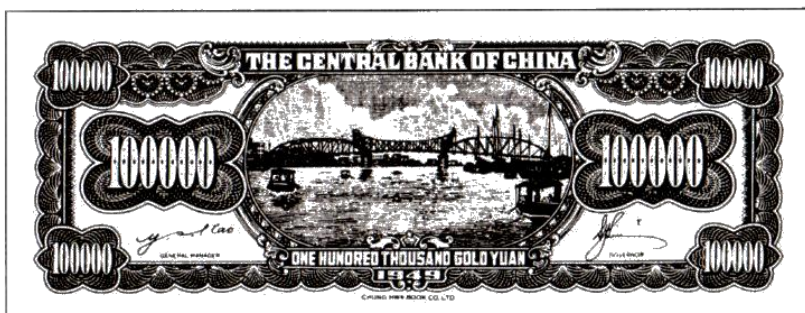
„byrokratického kapitalismu“, v němž úředníci bohatli na úkor daňových poplatníků.

Další politickou chybou Kuomintangu bylo odmítnutí a potlačení všeobecně rozšířeného a upřímně míněného mírového hnutí široké veřejnosti, které rozhodně nebylo nějakým komunistickým spiknutím, jak naznačoval Kuomintang. Studenti a vysokoškolští

učitelé si přáli přejít od války k budování občanské společnosti a žádali, aby se Kuomintang přestal spoléhat na pomoc Spojených států ve vedení občanské války. Represemi a násilím si vláda znepráčetila studenty stejně úspěšně jako hloupou hospodářskou politikou průmyslníky a střední třídu ve městech.

Inflace ke konci druhé světové války dosahovala obrovských rozměrů. Karikatura známého kreslíře Jie Čchien-jüho zobrazuje ríkšu, který počítá peníze od zákazníka. Zákazník svírá mezi kolena kufr, v němž si nosí náručí papírových peněz nutných k obstarání každodenních potřeb

Ke stabilizaci měny zavedla kuomintangská vláda v roce 1948 zlatý jüan v kurzu čtyři jüany za jeden americký dolar. Veškerá čínská národní měna (ČNM), která byla doposud v oběhu, měla být směněna v kurzu jeden zlatý jüan ku třem milionům ČNM. V roce 1949 už Čínská centrální banka vydávala papírové bankovky v hodnotě jednoho sta tisíc zlatých jüanů pro každodenní potřeby

Kuomintangská vláda tak ztratila podporu veřejnosti, které začalo připadat, že Kuomintang rozdmýchává občanskou válku ještě více než komunisté. Bylo zřejmé, že se vláda Kuomintangu natolik militarizovala, že si nedovedla představit jiné řešení občanské války než vojenské, a zcela ignorovala své další funkce ve službě veřejnosti. Liberální čínští kritici obviňovali Kuomintang z toho, že připustil, aby komunistická strana začala působit jako představitel populárnějšího zřízení. Zbytek sympatií ke Kuomintangu, který snad přetrvával mezi majetnějšími vrstvami, zničila „měnová reforma“ v roce 1948, kdy byly veškerý majetek a valuty násilím převedeny v nové „zlaté jüany“, jejichž pomocí měly být stabilizovány ceny, zatímco inflaci mělo nějak zastavit vládní nařízení. Během půl roku však ceny vzrostly osmdesátpěttisíckrát. Majetné vrstvy byly opět podvedeny a okradeny. Kuomintang tak zahodil všechny šance na ovládnutí Číny a jeho vláda sehrála roli, která se v čínské historii tradičně připisuje „poslednímu špatnému vládci“ dynastie. Sinoliberální, moderně vzdělané vedení Svobodné Číny nepřešlo ke komunistům, ale vzdalo se veškerých nadějí v Kuomintang.

Po roce 1946 KS Číny upevnila moc nejprve mezi rolníky v severočínských vesnicích. Její vládní program se vrátil k pozemkové reformě, která byla jinak od časů jednotné fronty vcelku opomíjena. Pozemková reforma znamenala vyvlastnění a neutralizaci nebo zničení ekonomické a sociální moci statkářů a ostatních místních boháčů při současném zlepšení postavení aktivistů z řad chudých rolníků, kteří mohli pod záštitou KS Číny ovládnout vesnice. Když byli bohatí rolníci takto zneškodněni nebo redukováni, komunistické vedení mohlo přikročit k dalším reformám. Cílem této rozsáhlé kampaně bylo zachovat komunistické armádě podporu venkova v celé severní Číně.

Útok Kuomintangu a komunistický protiútok

Je ironií, že armáda Kuomintangu vedla válku velmi podobnou tomu, co předtím Číně způsobili Japonci. Koncem prvního roku

tohoto tříletého zápasu Kuomintang ovládl všechna velká města a všechny železniční tratě a jeho síly měly stále palebnou převahu. Armády KS Číny se však pouze stáhly, protože se odmítaly vrhat do boje, aby se vyhnuly zbytečným ztrátám. Podle klasické strategie partyzánské války tak přinutily Kuomintang, aby vyčerpal své síly a možnosti. Komunisté bojovali, jen když mohli udeřit s drtivou převahou na nějakou malou jednotku Kuomintangu.

Kuomintang ovládl jak Jen-an, tak i dočasné hlavní město KS Číny v Kalganu (Čang-ťia-kchou). Komunistické vedení prchalo, pronásledováno v severním Šen-si vítěznými oddíly Kuomintangu, jehož přívrženci získali naspět i většinu okresních hlavních měst v severních oblastech provincie Ťiang-su a na Severovýchodě. Takové potření některých komunistických základů a ovládnutí venkova komunisté nečekali. Jejich základna v severním Ťiang-su byla zničena a prostí lidé, kteří byli předtím pod jejich ochranou, byli zabíjeni nebo perzekuováni navráťivšími se statkáři.

Boj o Severovýchod řídil v KS Číny generál Lin Piao, mistr mobilního způsobu boje. Poté, co se jeho vojska stáhla do Mandžuska za řeku Sungari, podnikl Lin v roce 1947 několik překvapivých výpadů přes řeku, jimiž zaskočil a odřízl oddíly Kuomintangu. Polní armády Kuomintangu byly brzy izolovány v obsazených městech.

Steven Levine (1987) vysvětluje, jak se KS Číny podařilo získat Severovýchod - komunisté tu totiž dokázali mobilizovat venkov stejně jako v severní Číně. Jakmile komunističtí aktivisté ze severu pronikli na Severovýchod, pustili se s horečnou energií do organizování místní výroby, školení a přesvědčování vesničanů, pozemkové reformy, myšlenkové převýchovy nových aktivistů, verbování jednotek a sjednocování obyvatelstva pod praporem vlastenecké války. Kombinací obratného sociálního inženýrství a nucených odvodů se jim to podařilo dokonale, a navíc to fungovalo. Číňané ze Severovýchodu, tak dlouho sužovaní japonskou okupací,

zareagovali na vlastenecké výzvy a hesla o sociální revoluci podporou válečného úsilí KS Číny.

Kuomintang jako obvykle tomuto procesu sám napomáhal. Jeho vůdci pocházeli z jihu a nedůvěřovali mandžuskému vedení. Severovýchod nejprve ovládali militarista Čang Cuo-lin a jeho syn a poté patnáct let Japonci. Kuomintang tudíž dosadil své vlastní lidi, aby šéfovali režimu, který se tu snažil zavést, zatímco komunisté podporovali místní vedení a mobilizovali je proti vetřelcům z jihu. Nedůvěra Kuomintangu k místnímu vedení spolu se ziskuchtivostí jeho lidí a drancováním při přebírání území způsobily, že se nálady obyvatelstva obrátily proti němu. Kuomintangská arogance, chamtivost a korupce způsobily katastrofu. Proto se kuomintangská armáda potýkala se všemi problémy, které sužovaly Japonce: nedokázali získat informace od prokomunisticky naladěného obyvatelstva, jejich těžká výzbroj jim byla přítěží a jejich kolony se pohybovaly tak pomalu, že se nedokázaly vyhnout útoku ze zálohy či postupným útokům z boku. Kuomintangské jednotky se neuměly přátelit s obyvatelstvem a nebyly vycvičeny k boji v noci, a navíc se nedokázaly rychle pohybovat.

Když v polovině roku 1947 KS Číny zahájila protiútok, její armáda nejenže rychle ovládla i provincii Šan-tung, ale ještě získala zpět oblast mezi Žlutou řekou a Jang-c' táhnoucí se od pekingsko-chankchouské dráhy na západě až po pekingsko-nankingskou trať na východě. Tím komunisté získali strategické postavení, které jim umožnilo ovládat celé údolí Jang-c'. Se změnou strategické rovnováhy dokázali ještě lépe získávat americkou výzbroj Kuomintangu a rekrutovat z jeho poražených jednotek novou komunistickou armádu.

Na straně Kuomintangu odmítal Čankajšek evakuovat posádky ve velkých městech, dokud k tomu ještě byla příležitost. Proto byly jeho nejlepší jednotky obleženy a odříznuty a nakonec se vzdaly, takže

přišel o ně i o jejich výzbroj. Díky skvělé taktice a strategii armáda KS Číny získala nad Kuomintangem převahu, a navíc zcela demoralizovala jeho vojska. Když nakonec v lednu 1949 obklíčila Peking, kuomintangský velitel se rozhodl kapitulovat se všemi jednotkami a později získal významné postavení v novém režimu.

Při vstupu Mao Ce-tunga do Pekingu se jeho jednotky vezly v amerických nákladních autech a kolony vedly tanky americké výroby. Američané přitom dodávali Čankajškovu nejen vojenskou techniku, ale také odborné rady. Čankajšek však přijal výzbroj, ale poradit si nenechal. Američané doporučovali, aby nezabíral příliš rozsáhlá území, což udělal. Radili mu, aby jejich letadla a tanky používal, a nehromadil je jako symboly moci, čehož neuposlechl. Také mu doporučovali, aby taktická rozhodnutí nechal na místních velitelích, ale generalisimus trval na tom, že se bude chovat jako generalisimus a odesílal rozkazy na úroveň divízi.

Občanská válka byla pochopitelně vybojována na venkově, kde KS Číny měla v důsledku mobilizace obyvatelstva jak informace, tak i logistickou převahu. A tak v rozhodující bitvě v oblasti Chuaj-Chaj severně od Nankingu se obrněné jednotky Kuomintangu, které si Čankajšek ponechával v záloze jako rozhodující zbraň, ocitly obklíčeny pastmi na tanky, vykopanými miliony rolníků, které mobilizovali straničtí vůdci jako Teng Siao-pching.

Lin Piao, velitel jednotek První armády

Američané byli po všech investicích do výcviku jednotek a dodávek výzbroje výsledkem znechuceni. Generál Marshall našťastí strávil po porážce Japonců rok jako zprostředkovatel v Čchung-čchingu a Nankingu ve snaze odvrátit občanskou válku. Znal rozložení sil, a když se v roce 1947 vrátil do Spojených států jako ministr zahraničí, podařilo se mu zabránit Americe, aby se vrhla do jakéhosi předchůdce Vietnamu v domnění, že potlačí čínskou

revoluci. Americké dodávky sice pokračovaly, ale námořní pěchota vyslaná do severní Číny, aby ji chránila před Sověty, byla stažena. KS Číny nakonec vyhrála válku s pomocí zbraní získaných v důsledku sovětské benevolence v Mandžusku po kapitulaci Japonců a amerických zbraní ukořistěných od Čankajškových jednotek, které se vzdaly. V roce 1949 nikdo nemohl říci, že by čínští komunisté pod vedením Mao Ce-tunga nedobyli Čínu regulérními metodami.

Historické zhodnocení působení Kuomintangu v Číně je založeno na rozsáhlé kritice jak ze strany sinoliberálů, tak i propagandistů KS Číny, usilujících o podporu sinoliberálů, a proto velmi hbitých v pranýřování všech hříchů Kuomintangu a případů porušování lidských práv. Faktem bylo, že Kuomintang se pohyboval po dvou nohou, které se však bohužel rozešly opačným směrem, jedna k modernizaci a druhá k reakcionářství. Nectnosti Kuomintangu tak mohly být zveřejňovány v částečně nezávislém tisku a občas i cizími

novináři, kteří unikli cenzuře, zatímco tajné policii, která neměla absolutní moc, se často dařilo pouze rozšiřovat výčet jeho špinavostí. Přestože za Čankajška působili aktivní stoupenci totalitarismu, nemohli ovládnout čínskou scénu způsobem, jakým to pak dokázal totalitarismus Komunistické strany Číny, jakmile se chopila moci. V důsledku toho jsou představy o kuomintangské a komunistické vládě odvozeny z velmi odlišných podkladů a nejsou vlastně srovnatelné. Tak například cizinci neměli v té době ani tušení o rozsahu poprav prováděných KS Číny.

Při zpětném hodnocení se dnes Čankajškovi přiznávají zásluhy za slušné diplomatické výkony. Na počátku třicátých let se mu podařilo oddálit japonskou agresi vyjednáváním a ústupky a současně získat pomoc nacistického Německa při budování armády a vojenského průmyslu. Ve čtyřicátých letech zachránil provincii Sin-ťiang ze sféry sovětského vlivu a zajistil americké dodávky (půjčkou a pronájmem), a jak nám připomíná William Kirby, pomohl dotlačit Moskvu k „uznání Číny jako velmoci“. Čankajškovo hodnocení v historii bude rovněž stoupat spolu s hodnocením Čínské republiky na Tchaj-wanu.

Tchaj-wan jako japonská kolonie

Na rozdíl od ostatních čínských provincií byl Tchaj-wan padesát let pod nadvládou Japonců (1895-1945). Mandžusko sdílelo podobný osud prostřednictvím loutkového státu Mandžukuo pod nepřímou japonskou vládou jen čtrnáct let (1931-1945). Navíc byl Tchaj-wan nejprve osídlen domorodci malajsko-polynéského původu (jichž bylo v roce 1895 sto dvacet tisíc). Čínští kolonisté přicházeli převážně až do konce 16. století a mandžuská nadvláda nad ostrovem jako prefekturou provincie Fu-ťien byla ustavena až v roce 1685. Teprve v roce 1885 se Tchaj-wan stal řídko osídlenou provincií (tři miliony obyvatel). Ačkoliv si čínská vláda v rámci snah o sebeposílení vybuodovala hlavní město v Tchaj-peji, Japonsko převzalo v roce 1895 - jako jednu z válečných kořistí - subtropickou oblast, v níž modernizace sotva začínala.

Protože se Tchaj-wan stal první japonskou kolonií právě v okamžiku, kdy se Japonsko ustavovalo jako moderní velmoc, chtěli z něj schopní japonští administrátoři vytvořit jakýsi model ekonomického růstu. Na rozdíl od evropských koloniálních mocností v jihovýchodní Asii měli Japonci s tehajwanskými Číňany společný systém písma, konfuciánské a buddhistické učení a společný způsob života založený na pěstování rýže, státní službě a autokratické vládě. A navíc v té době ještě neexistoval moderní čínský nacionalismus.

Domorodci byli vytlačeni ze široké záplavové planiny na západní straně ostrova do oblasti horského hřebenu táhnoucího se podél méně přístupného východního pobřeží. Na západní straně zavedli pěstování rýže čínští kolonisté, žijící ve velkých rodinách ovládaných místními boháči, jejichž soupeření a hraniční spory vedly k neustálým vleklým sporům a nespokojenosti. Čínská vláda byla předtím velmi slabá a Japonci museli v roce 1895 začít potřením banditismu a zavedením policie sestávající hlavně z Tchajwanců, najatých a vycvičených pro novou práci. Stali se hlavním orgánem nové vlády - registrovali všechny obyvatele a jejich majetek, řídili systém vzájemné zodpovědnosti mezi venkovskými domácnostmi, zaváděli hygienická a zdravotní opatření, vybírali daně a zprostředkovávali řešení každodenních sporů.

Japonci získávají do armády původní obyvatele Tchaj-wanu, aby alespoň zčásti nahradili ztráty z bojů v kontinentální Číně

Nejrůznější majetkové vztahy týkající se půdy, včetně využívání ornice, vlastnictví základové půdy, pronajímání práv vlastníky atd. vytvořilo v pozemkových a daňových záležitostech nepřehlednou změť. Japonci proto uspořádali soupis pozemků, který zmapoval terén, a v roce 1904 vykoupili statkáře, kteří na své půdě nic nepěstovali, veřejnými obligacemi, které mohly být investovány v podnicích ve městech. Tak všude na venkově vznikla třída vlastníků-pěstitelů a daňový výnos se ztrojnásobil.

Japonci dále prosazovali základní vzdělání v konfucianismu, přírodních vědách a japonštině a podporovali rolnické společnosti jako prostředek ke zlepšení zemědělské techniky. Bránili však vzniku inteligence. Střední školy byly zavedeny až roku 1915 a jediná univerzita teprve v roce 1928.

Zároveň byla v roce 1903 zbudována železnice spojující sever a jih a venkov obetkalo asi deset tisíc kilometrů silnic. Nejdůležitějšími továrnami se staly cukrovary, vlastněné Japonci, kteří exportovali bezcelně třtinový cukr do Japonska. Zemědělství založené na

vědeckých poznatků a mírový rozvoj umožnily vznik vrstvy kvalifikovaných obyvatel, z nichž se někteří snažili angažovat v politice, avšak byli umlčováni až do odchodu Japonců v roce 1945. Modernizace Tchaj-wanu za Japonců byla mnohem zásadnější než změny ve většině provincií podléhajících militaristům a Kuomintangu. Cihlové venkovské domy a elektrické spotřebiče už v té době převyšovaly normu běžnou v pevninské Číně.

Tchaj-wan jako Čínská republika

Stejně jako v pobřežních městech na pevnině i na Tchaj-wanu znamenala kuomintangská okupace po roce 1945 naprostou katastrofu. Místo aby byli „osvobozeni“, zacházelo se s tchajwanskými Číňany jako s nepřátelskými kolaboranty, jejich majetek byl zabavován a ekonomika přivedena k úpadku kuomintangskými militaristy a politiky, jimž šlo jen o to, aby mohli drancovat. V únoru 1947 protestovali neozbrojení demonstranti proti zkorumpované kuomintangské okupaci, načež vojenská vláda nechala mnohé z nich postřílet, přivolala posily z pevniny a poté rozpoutala několikadenní pogrom, při němž byli ve velkém vražděni tchajwanští občané. Podle střízlivých odhadů bylo zabito osm až deset tisíc lidí včetně většiny potenciálních vůdců místní komunity. Byl to triumf čínské zaostalosti, založené na premise ničím neomezené autokracie jakožto prvního zákona čínského politického řádu - političtí odpůrci jsou nelояální a sluší se je vybit. Když se v roce 1949 na ostrov uchýlil Čankajšek, našel jej v úplném ekonomickém a politickém rozkladu. Od tohoto nejnižšího bodu začala čtyřicetiletá historie pozoruhodného úspěchu Čínské republiky na Tchaj-wanu.

Jedním z prvních faktorů tohoto úspěchu byli sinoliberalní uprchlíci z pevniny, které tu Čankajšek přivítal ve snaze očistit a oživit svou stranu a vládu. Na Tchaj-wanu usiloval Kuomintang o socialisticky laděnou státní kontrolu těžkého průmyslu, jakou předtím prosazovala Komise pro národní zdroje na pevnině. Z jedenatřiceti inženýrů vyslaných v roce 1942 touto komisí k velkým americkým

firmám na vyškolení, se velká většina (jedenadvacet) rozhodla pracovat pro nový stát na pevnině a jen sedm se jich vydalo na Tchaj-wan. Výsledek je však poučný, neboť z oněch jedenadvaceti na pevnině ani jediný nedosáhl postavení ministra nebo vysokého úředníka, zato se všem do jednoho dostalo pronásledování z politických důvodů. Ze sedmi inženýrů na Tchaj-wanu řídili tři průmyslová odvětví kontrolovaná státem a dva se stali ministry hospodářství, z toho jeden později vedl veškeré hospodářské plánování a rozvoj a druhý se stal premiérem.

Další snahy se projevovaly v oblasti vzdělávání. Profesori jako Fu S'-nien z Pekingu a další pomáhali vybudovat Tchajwanskou národní univerzitu v Tchaj-peji, výzkumné ústavy pod hlavičkou Academia Sinica pokračovaly v přerušené práci a američtí misionáři založili velkou křesťanskou univerzitu. Absolventi, kteří se vydávali za dalším vzděláním do Spojených států, se zpočátku vraceli jen velmi málo, ale procento navrátilců postupně vzrůstalo.

Po celém století amerického misijního zájmu o čínský lid a po traumatické „ztrátě Číny“ ve prospěch komunismu ve čtyřicátých letech se podpora Čínské republiky proti Čínské lidové republice stala jedním z hlavních zájmů Ameriky v období studené války. Americká pomoc a ochrana pomáhala rozvoji Tchaj-wanu. Kuomintangská Čínská republika na Tchaj-wanu byla sice vyhnána z pevniny, přesto si však podržela místo v Radě bezpečnosti Organizace spojených národů až do roku 1971 a většinou členů Spojených národů byla uznávána jako „celá Čína“. Korejská válka (1950-1953) a vpád Severní Koreje na jih vedl k tomu, že námořnictvo Spojených států dostalo za úkol provádět jakýsi policejní dohled v Tchajwanské úžině a zabránit invazi ČLR na Tchaj-wan. Oblast byla stabilizována v roce 1954 smlouvou o vzájemné bezpečnosti mezi Spojenými státy a Čínskou republikou v rámci americké politiky „zadržování“ lidové Číny. Program americké pomoci pokračoval až do roku 1968 a vojenská pomoc trvala i poté.

Společná čínsko-americká komise pro rekonstrukci venkova, financovaná americkým Kongresem, pomohla v roce 1948 uvést v život program úplného odstranění nájemného vztahu k půdě, který stavěl na někdejší odstranění nepřítomných statkářů Japonci. Zbylí statkáři byli vykoupeni státními obligacemi, a Čínská republika si tak vytvořila stabilní venkovskou populaci farmářů - vlastníků půdy.

V padesátých letech byl podporován rozvoj průmyslu převedením projektů konfiskovaných od Japonců v roce 1945 do soukromých rukou. Hlavním cílem byla produkce spotřebního zboží v odvětvích lehkého průmyslu jako forma náhrady dovozu, ale v šedesátých letech se důraz přesunul na výrobu pro export. Kvalifikované, ale levné pracovní síly dokázaly vyrábět spotřební elektroniku. Americké a japonské investice byly vítány. Také vietnamská válka podpořila tchajwanskou ekonomiku. Zemědělství dělníci se hrnuli z venkova do nových měst, ale pracovních sil byl stále nedostatek. To podpořilo posun ke kapitálově intenzívním průmyslovým odvětvím, jako je ocelářství a petrochemie, v osmdesátých letech pak následovala výroba počítačů, automobilů a vojenské techniky. V roce 1988 činil tchajwanský hrubý národní důchod asi 95 miliard dolarů, valutové rezervy byly ohromné a hrubý národní důchod na obyvatele se pohyboval kolem 4800 dolarů, tedy desetkrát více než na pevnině. To vše navzdory faktu, že Čína byla v roce 1971 hlasováním zbavena členství v OSN a v roce 1979 Washington diplomaticky uznal Peking. Americko-tchajwanské vztahy, stejně jako vztahy japonsko-tchajwanské, pokračovaly mimo diplomatické uspořádání.

Prosperita na Tchaj-wanu přinesla nevyhnutelně také politické změny. Diktátorské vedení Kuomintangu se stále prohlašovalo za právoplatnou vládu celé Číny, byť dočasně vypovězenou do provincie Tchaj-wan a na pár pobřežních ostrovů provincie Fu-tien. Čankajšek a jeho ústřední vláda, vyhnaní z Nankingu, vládli v Tchaj-peji jako složka nadřazená vládě provincie v Tchaj-čungu. Nenávist tchajwanských Číňanů k „okupantům“ z pevniny vyhasínala jen zvolna. Časem však rodilí Tchajwanci získali většinu jak ve straně, tak i v armádě. Nezávislí

Moderní obchodní a konferenční centrum v Tchaj-peji na Tchaj-wanu

tchajwanští politici mohli být zvoleni starosty velkých měst. Malé politické strany, zprvu potlačované, se směly zúčastnit voleb. Když Čankajšek v roce 1975 zemřel, nastoupil po něm jeho syn Ťiang Ťing-kuo. Ten stačil ještě před svou smrtí v roce 1988 zrušit stanné právo (trvalo po 44 let), povolil cestování na pevninu a liberalizoval domácí politiku. Jeho nástupcem se stal Tchajwanec s japonským a americkým vzděláním. Zároveň bylo dosaženo jistého stupně pluralismu.

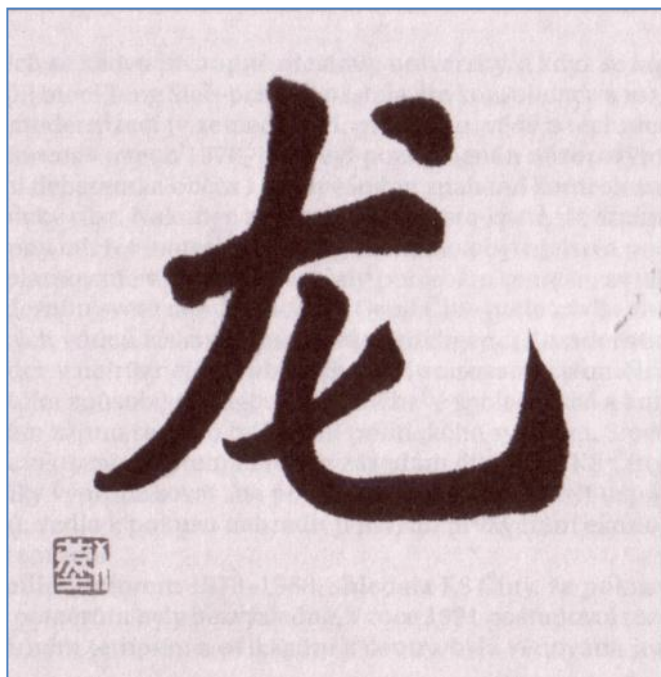
Jakékoli srovnání Tchajwanu a pevninské Číny oslabuje faktor velikosti. Kdyby kterákoli provincie lidové Číny měla stejné výhody jako Tchajwan, totiž vysokou koncentraci japonského, amerického a dalšího cizího kapitálu, vysokou úroveň veřejné hygieny, vzdělání a kvalifikace, moderní infrastrukturu dopravy, bankovníctví, komunikací a podobně, mohla by být stejně úspěšná (nejpravděpodobnějším kandidátem je Kuang-tung), až na jistý geografický fakt: provincie Tchaj-wan byla jakožto ostrov postupně chráněna britskými, japonskými a americkými námořními silami. Nebyla vystavena invazi po roce 1947, ani nebyla zatížena nutností vyhovět potřebám ostatních provincií. Čankajšek zůstal u moci a usiloval o rozvoj, nikoli o revoluci. Naproti tomu vláda na pevnině se snažila udržet centrální kontrolu za jakoukoli cenu, současně však docházelo k narůstání revolučních nálad prostřednictvím masových hnutí, která byla povzbuzována vypjatou ideologií s řadou požadavků. Vládnout 500 milionům a později 1200 milionům lidí roztroušených na subkontinentu je větší břemeno než vládnout 20 až 30 milionům na nevelkém ostrově. Ti, kdo by chtěli srovnávat Tchajwan a pevninskou Čínu, by měli mít tyto faktory na paměti. Jakékoli srovnávání postrádá smysl, protože fakta jsou příliš odlišná.

ČÁST

ČTVRTÁ

ČÍNSKÁ LIDOVÁ

REPUBLIKA 1949-1991

Z hlediska KS Číny, jež je třeba odlišit od pohledu čínských občanů, bylo prvních osm let Čínské lidové republiky - od října 1949 do konce roku 1957 - tvůrčím obdobím obnovy, růstu a inovace. Po tomto slibném začátku následovala dvě období naprostých katastrof a veliké nespokojenosti obyvatelstva: prvním byl Velký skok v letech 1958-1960, po němž následovalo několik let (1961-1965), kdy se ekonomika vzpamatovávala. Druhým byla Kulturní revoluce od roku 1966 do Mao Ce-tungovy smrti v roce 1976. V tomto pořadí představovala první a třetí fáze období ekonomického rozvoje pod vedením schopných organizátorů a administrátorů KS Číny. Druhé a čtvrté fázi dominoval Mao Ce-tung.

Začneme konsolidací politické kontroly KS Číny od roku 1949 do roku 1953, po níž následuje ekonomická transformace k „socialistickému“ (kolektivizovanému) zemědělství a industrializace v letech 1954-1957. Od roku 1958 se obyvatelstvo pracující v zemědělství organizovalo ve výrobním systému, který pak trval po dvacet let až do Maovy smrti v roce 1976, a ještě i po ní. Dramatické excesy Mao Ce-tungovy Kulturní revoluce vedly k takovému odcizení hlavních složek čínské společnosti, že bývá desetiletí 1966 až 1976 odsuzováno jako „deset ztracených let“.

V sedmdesátých letech se znovu postupně otevíraly univerzity, a když se konečně v roce 1978 chopil moci Teng Siao-pching, nastala éra konsolidace a rozvoje pod heslem Čtyř modernizací (v zemědělství, průmyslu, vědě a technice a v obraně). Rozvoj reform v letech 1978-1988 byl poznamenán názorovými neshodami a vášnivými debatami a občas i neúspěšnými snahami kontrolovat a usměrňovat ekonomický růst. Nakonec začalo být naprosto jasné, že strana a vláda nebudou schopny udržet materiální rozvoj čínského obyvatelstva pod kontrolou. Nástroje uplatňované vládou odpovídaly potřebám represe, avšak pro vedení státu v moderním světě nebyly vhodné. Osud Číny bude záviset na schopnostech politických vůdců získat ke spolupráci inteligenci s moderním vzděláním, a to jak vědce

v nejrůznějších oborech, tak i spisovatele a umělce s jejich schopností tvůrčím způsobem reagovat na naléhavé společenské a kulturní problémy. Centrem zájmu se stalo budování politického systému. Slovo „demokracie“ začalo konkurovat čtyřem hlavním zásadám diktatury KS Číny. Neschopnost ekonomiky vyprodukovat „na povel“ tolik, aby mohly být uspokojeny potřeby občanů, vedla k pokusu nahradit ji jistými prvky tržní ekonomiky, ale výsledky byly smíšené.

V roce 1989, po desetiletí reforem 1978-1988, shledala KS Číny, že pokusy o návrat k předchozím poměrům byly bezvýsledné. V roce 1991 postupoval rozvoj provincií rovnoměrným tempem a příkazům z centra byla věnována jen formální pozornost.

18

USTAVENÍ KONTROLY VE STÁTNÍ SPRÁVĚ A NA VENKOVĚ

Vytvoření nového státu 1949-1953

Ovládání obyvatelstva vládci a byrokraty bylo v Číně od nepaměti základem pro uchování míru, pořádku, prosperity a moci. Za vlády komunistické strany se účinnými prostředky kontroly staly ideologická indoktrinace a atmosféra vzájemně se doplňující motivace strachu a naděje, ve které byli lidé udržováni. Zabíjet bylo třeba jen do té míry, aby společnost neustále vnímala přítomnost potenciálního teroru.

Stejně jako Mandžuvé po založení státu v jižním Mandžusku dosadili všude čínské úředníky, ještě předtím než se v roce 1644 a později zmocnili Číny, tak KS Číny v období, kdy se snažila zvítězit v občanské válce, ustavila vládu v severní Číně a na Severovýchodě. Pod Mao Ce-tungovým vedením, který byl nyní nesporným vůdcem strany pokud jde o teorii i praxi, pracovalo vedení KS Číny jako tým, diskutovalo o politických záležitostech v Politbyru a přizpůsobovalo direktivy z ústředí místním podmínkám. Přední armádní velitelé jako Pcheng Te-chuaj, Lin Piao, Nie Žung-čen a Čchen I spolupracovali s Maem a Čou En-lajem už řadu let a budovatelé strany jako Liou Šao-čchi a Teng Siao-pching byli součástí jenanské organizace. Jednalo se o prověřenou a pevně semknutou skupinu.

Nejdřív ze všeho se Lidově osvobozenecá armáda rozšířila po celé jižní a jihozápadní Číně jako po nově osvobozených oblastech (mapa č. 23). Země byla rozdělena na šest vojenskoadministrativních oblastí, které v počátečním období spravovaly vojenské komise,

dokud nebyly v roce 1954 zrušeny. Představitelé KS Číny byli přesvědčeni, že bude trvat tři roky, než se ekonomika zotaví a než budou lidé mobilizováni natolik, že bude možno začít s transformací společnosti.

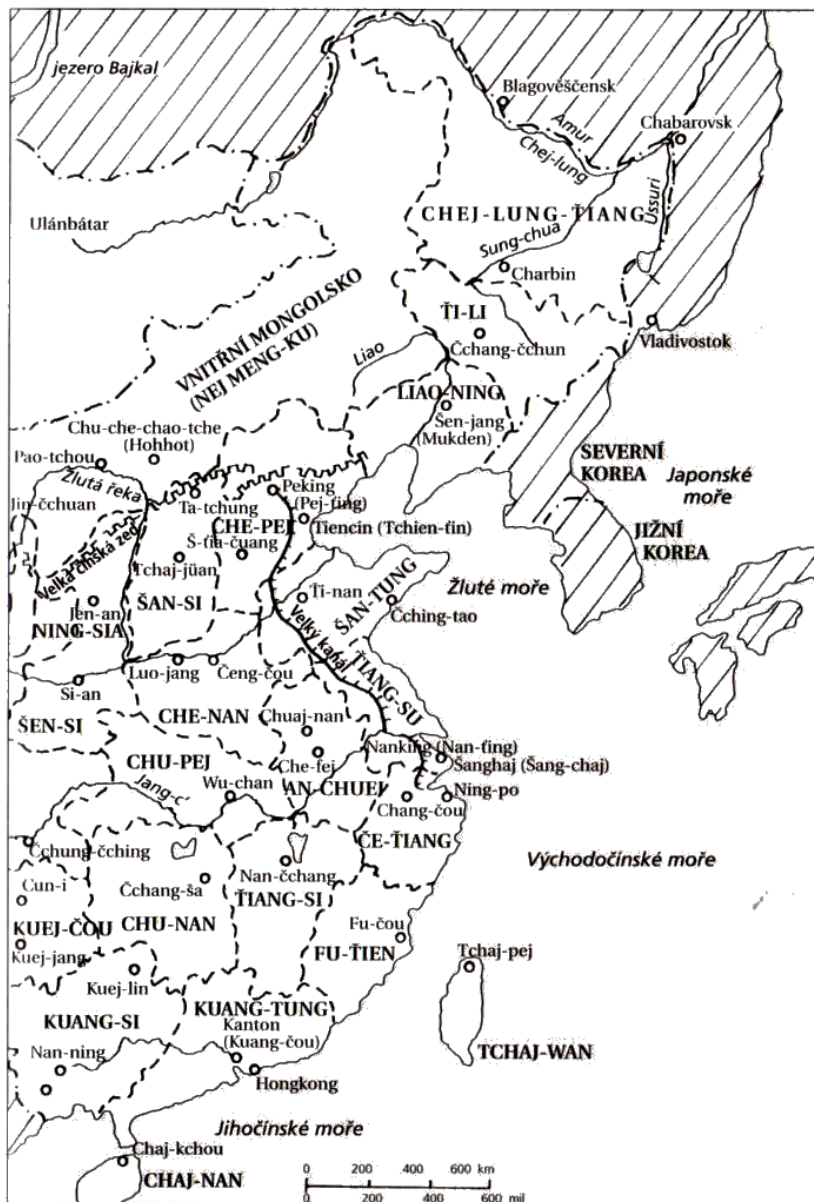
Jejich prvním rozhodnutím bylo ponechat místní úředníky Kuomintangu z větší části na jejich původních místech. Tito zaměstnanci, kteří nebyli propuštěni, nadále dostávali plat a vykonávali své funkce. Bylo jich koneckonců kolem dvou milionů, kdežto KS Číny měla nanejvýš třičtvrtě milionu kádrů, kteří by mohli nastoupit na jejich místa.

Druhým krokem bylo zvládnutí inflace současným uplatněním několika prostředků: za prvé převzetím celého bankovního sektoru získala vláda kontrolu nad všemi úvěry, za druhé vytvořením celonárodních obchodních společností pro každou komoditu získala kontrolu nad veškerým zbožím, za třetí vyplácením zaměstnanců prostřednictvím nákupního košíku, to jest výpočtem platů nikoli v penězích, ale v základních komoditách - tolik a tolik obilí, tolik a tolik oleje, tolik a tolik plátna a podobně - uklidnila veřejnost. Tím, že platy jednotlivců přestaly být závislé na inflaci a vytvořila se stabilní základna pro obchod, vyrovnaly se toky zboží a peněz a inflace byla zredukována přibližně na 15 procent ročně, což znamenalo doslova záchranu třídy placených zaměstnanců.

Přebudování železnice a oživení lodních linek nepředstavovalo velký logistický problém, zato vstup do korejské války jen pouhý rok po získání moci se v té době jevil jako riskantní záležitost. V říjnu 1950 čínští „dobrovolníci“ zaskočili Američany postupující k řece Jalu, po níž vedla hranice s Čínou, a na hlavu je porazili. Čínská lidová republika vyslala do Koreje celkem 2,3 milionu vojáků, včetně zhruba dvou třetin své polní armády, dělostřelectva, letectva a všechny své tanky.

23. Čínská lidová republika

Americká armáda, které museli čelit až do příměří v červenci 1953, jim způsobila obrovské ztráty. A i když nějakou pomoc získali z Moskvy, tato válka téměř vyčerpala čínské síly. Na druhé straně však byla užitečná při reorganizaci společnosti. Veřejná kampaň vyzývající k „odporu proti Americe na pomoc Koreji“ poskytla důvod k válečným opatřením, stejně jako předtím válka s Japonci a válka občanská, které také sloužily jako záminka k drastické manipulaci s obyvatelstvem.

V počáteční fázi po roce 1949 se pocity veřejnosti ve městech blížily euforii, což vyplývalo z rostoucí důvěry v KS Číny. Byla tu vítězná armáda venkovských chlapců, kteří byli nesmírně ukázněni, zdvořilí a ochotní, na rozdíl od opačného pólu, který představovala drancující násilnická vojska militaristů, a dokonce i odcházející Kuomintang. Byla tu odhodlaná vláda, která doopravdy chtěla dát všechno do pořádku - a to nejen pokud jde o kanalizaci a ulice, ale i o žebračky, prostitutky a drobné zločince, kteří byli do jednoho nahnáni na převýchovu. Byla tu Nová Čína, na kterou mohl být člověk hrdý, Čína, která zvládla inflaci, zrušila výsady cizích mocností, skoncovala s kouřením opia a s nemravností vůbec a přiměla občanstvo k mnoha společensky užitečným činnostem, jako například k opravám veřejných děl, šíření gramotnosti a zdravotní péče, sbratřením s nejnižšími třídami a ke studiu nové demokracie a Mao Ce-tungových myšlenek. Všechny tyto činnosti otevíraly dveře idealistickému a ambicióznímu mládí. Až příliš pozdě občané pochopili, že tato Země zaslíbená je založena na systematické kontrole a manipulaci. Organizace KS Číny postupně prorůstala společností, stanovila modely chování, předepisovala, jak myslet, a potlačovala individuální odchytky.

Podobným způsobem byly ženy, alespoň teoreticky, osvobozeny od nadvlády mužů a rodiny. Nové zákony o manželství

zrovnoprávnily ženy s muži a umožnily rozvod, což ženám připadalo jako úsvit nového dne. Teprve později se ukázalo, že emancipace udělala z žen dělníky na plný úvazek, jenže především ve špatně placených profesích. Přitom měly i nadále na starosti domácnost, neměly přístup k antikoncepci a muži se k nim chovali stejně špatně jako dříve. Protože jen málo rodin vlastnilo lednice, musely do nekonečna stát fronty, aby obstaraly vše potřebné ke každodennímu životu.

Ještě předtím, než se mohla KS Číny pokusit transformovat ekonomický a sociální život obyvatel, stála před problémem vytvoření nové administrativy, na kterou by se mohla spolehnout při uskutečňování revoluce. Vzhledem k tomu, že obchodníci a kuomintangští úředníci byli ponecháni na svých místech a současně do výkonné moci infiltrovaly nové komunistické kádry, nejnaléhavějším úkolem bylo pročistit a zformovat samotný vládní aparát. Proti úředníkům ve vládě, v průmyslu a ve straně byla namířena kampaň „proti třem zlům“ v letech 1951-1952 (proti korupci, plýtvání a byrokracii) a současně probíhala kampaň „proti pěti zlům“ útočící na kapitalistickou třídu, která byla zpočátku ponechána ve svých pozicích. Pod záminkou obvinění z nabízení úplatků, vyhýbání se daňové povinnosti, krádeží státního majetku, podvodů s pracovními silami či materiálem a krádeží státních ekonomických informací mohl být téměř každý zaměstnavatel pohnán před soud. Cílem bylo získat kontrolu nad továrnami a vymáčkout z kapitalistů kapitál. Mnozí byli v atmosféře teroru zlikvidováni, zatímco některým bylo dovoleno dál působit jako státní zaměstnanci.

Tato hnutí byla umožněny dvěma mechanismy. Prvním byla nová jednotná fronta, vytvořená v roce 1949 ustavením Politického poradního shromáždění lidových zástupců jako hlavního veřejného, byť pouze poradního orgánu, v němž působili jak členové strany, tak nestraniční. Společný program, který byl přijat v roce 1949, volal po

postupných změnách. Většinu ministerstev v první vládě vedli nestraníci. Znamenalo to mobilizaci schopných lidí, kteří však byli postupně nahrazováni, jakmile byly po ruce kompetentní stranické kádry.

Dalším prostředkem byla masová kampaň využívající struktury masových organizací, do nichž byli začleněni dělníci, mladí lidé, ženy a profesní spolky. Jejich celostátní administrativní struktura umožňovala kontakt se všemi členy, kdykoli byla vyhlášena nějaká kampaň. První kampaně - za odstranění kontrarevolucionářů, proti Americe na pomoc Koreji a kampaň proti třem a pěti zlům - posloužily k vytvoření stále se rozšiřující sítě, jejímž prostřednictvím bylo možno zasáhnout všechny obyvatele žijící ve městech. Tyto kampaně nejen odhalily a zlikvidovaly oběti, jejichž užitečnost a loajalita byla pochybná, ale také upozornily na aktivisty, kteří mohli být rekrutováni do stranických řad. Strana měla v roce 1947 2,7 milionu členů, kdežto v roce 1953 už 6,1 milionu.

Zatímco ve městech probíhal tento postupný, byť sporadický a často hrozivý proces konsolidace, byla souběžně uvedena do chodu kampaň za pozemkovou reformu. Tato kampaň, která měla dodat všem vesničanům třídní statut, svrhnout statkáře a pozvednout zemědělské dělníky-bezzemky, byla v severní a severovýchodní Číně uskutečněna převážně před rokem 1949. Ale rozšířit pozemkovou reformu na větší část čínského území na jih od Jang-c' byl obrovský úkol. Po vojenském zklidnění situace se do vesnic vydaly pracovní skupiny, které organizovaly rolnictvo, aby zaútočilo na statkáře a zlikvidovalo je. V této fázi ještě nebyli bohatší rolníci nutně napadáni, ale většinou dočasně tolerováni. Postupně se však tato vrstva rozplynula - buď splynuli se statkáři, nebo s nižší skupinou chudých rolníků. Veřejné procesy, masová obvinění a popravy vytvořily atmosféru teroru, a i když se odhady liší, je jasné, že bylo vyvražďeno několik milionů lidí.

Dalším krokem v roce 1954 bylo vytvoření ústavy, která nahradila společný program a znamenala nečekaně rychlý konec fáze „nové demokracie“ ve vývoji Číny. Ústava byla založena hlavně na sovětské ústavě z roku 1936, kterou vyhlásil Stalin. Konečným výsledkem bylo posílení Státní rady a jejích zhruba padesát ministerstev. Vládní administrativa se stala výkonným orgánem strany a vzájemná koordinace byla realizována prostřednictvím dvojího členství. Tak například Čou En-laj byl jednak premiérem a jednak členem Politbyra - ve stranické a vládní hierarchii muž číslo tři, hned za Maem a Liouem. Jednou z odchylek od sovětské ústavy bylo zavedení funkce předsedy státu, která připadla Maovi - byl to jakýsi odlesk někdejšího císařství. V té době se už začínal projevovat státní kult Mao Ce-tunga, aby nasytil čínskou potřebu jediné autority.

Na rozdíl od Sovětského svazu byly armáda a bezpečnostní složky udržovány pod kontrolou strany. Armádu řídila Ústřední vojenská komise v čele s Maem, kdežto veřejnou bezpečnost kontrolovala strana i příslušné ministerstvo. Jinými slovy, tajné policii nebylo dovoleno, aby se stala samostatnou složkou státní správy ani nezávislým královstvím jako za Stalina, takže nemohla terorizovat zbytek administrativy a obyvatelstvo. Ani v rámci armády neexistovaly žádné samostatné skupiny, jako tomu bylo například za Čankajška, kdy si kuomintangská Komise pro vojenské záležitosti vytvořila vlastní ministerstva, která soupeřila s institucemi ustavenými stranou a vládou.

A přece armáda svou podstatou vytvářela samostatný režim. Přestože mnozí vojáci byli členy strany, vliv politických komisařů na důstojnický sbor časem slábl, jak se armáda postupem času profesionalizovala. Armáda řídila svůj vlastní personální systém (nomenklaturu) prostřednictvím oddělení Ústřední vojenské komise, které nepodléhalo tak pečlivému dohledu Ústředního výboru strany, a ani politické oddělení Komise nebylo příliš přísně střeženo propagandistickým oddělením Ústředního výboru. Ústřední vojenská

komise kontrolovala několik ministerstev řídících výrobu strojů, své vlastní komunikace a dopravu, letiště a přístavy, továrny a výzkumné ústavy a v podstatě i svůj vlastní rozpočet, který nepodléhal schválení Státní radou.

A tak byla jednota Číny, podobně jako za Čankajška, zachována prostřednictvím jedné osoby, která byla současně hlavou strany, vlády a armády, jako trojjediný vládce. Jak poznamenává Andrew Nathan, jediní lidé, kteří se mohli Maovi přímo postavit, byli jeho zástupci ve vedení Ústřední vojenské komise (Pcheng Te-chuaj a Lin Piao). V roce 1954 však byla moc koncentrována ve stálém výboru Politbyra Ústředního výboru strany.

Podle zásady vertikálního řízení kontrolovala ministerstva podřízené instituce na nižší úrovni vlády, kdežto horizontální koordinace měla být uskutečňována, pokud k tomu vůbec došlo, vždy na úrovni dané oblasti. Zároveň byl ustaven systém Shromáždění lidových zástupců na úrovni provincií a níže. Každé shromáždění bylo voleno z jednoho souboru kandidátů navržených bezprostředně nadřízeným shromážděním a zodpovídalo se spíše těm nahoře než těm dole. Tomuto systému vládlo Všečínské shromáždění lidových zástupců, které se scházelo každoročně, aby vyslechlo referáty a potvrdilo politické směrnice. Stále ještě v něm zastávali významné pozice nestraníci, ale shromáždění nemělo žádnou moc, bylo vlastně jen poradním sborem. Kontrolu vykonávaly především stranické výbory na všech úrovních řízení.

Kolektivizace zemědělství

Dalším úspěchem KS Číny po konsolidaci státní správy byla kolektivizace zemědělství. V Sovětském svazu se na počátku třicátých let vydaly městské kádry na venkov, aby zaútočily na bohaté rolníky (kulaky) a zničily je. Ti se bránili vybíjením domácího zvířectva, podněcováním opozice a zásadním odmítnutím spolupracovat, a tak sovětská kolektivizace vedla k nesmírné

destrukci zemědělství. V Číně však komunistická strana byla od začátku rurální organizací, blízká vesnicím a závislá na nich, a dobře věděla, jaké postupné kroky má udělat k dosažení konečného cíle.

Prvním stupněm bylo přimět rolnictvo k vytvoření skupin vzájemné pomoci, druhý stupeň spočíval v ustavení družstev zemědělských výrobců, v nichž rolníci nejen dali dohromady veškerou půdu a vybavení, ale oplátkou dostali výtěžek úměrný vloženým hodnotám. Tento druhý krok pacifikoval společenství bohatých rolníků, kteří nekladli odpor, protože jejich postavení nebylo znehodnoceno, nýbrž se zpočátku ještě zlepšilo. I když tato pozemková reforma přesunula půdu z rukou pouze malého procenta (2,6%) statkářů a většinu ponechala původním vlastníkům (produkující drobní vlastníci), situace nebyla stabilizovaná. Soukromé vlastnictví bylo proto jednoduše posíleno rozdělením statkářské půdy bývalým nájemcům a zemědělským dělníkům-bezzemkům. Na počátku padesátých let bylo stále ještě možné soukromě kupovat a prodávat půdu, takže třída zámožnějších rolníků mohla existovat dál. Na toto období po vítězství KS Číny se bude později pohlížet jako na období líbánek, kdy rozvoj obchodu, vedlejší výroby, vzdělávání, malých vesnických brigád vzájemné pomoci a družstev vypadal tak slibně. Rolníci nebyli ochotní vzdát se svého soukromého vlastnictví, jakkoli ubohého.

Brzy však přišla třetí fáze budování družstev, která znamenala posun od nižší úrovně družstev zemědělských výrobců k vyšším, které byly skutečně kolektivní a v nichž všichni rolníci pracovali za mzdu bez ohledu na to, kolik do družstva vložili majetku, nářadí, zvířata a půdy. Maův neuvážený požadavek tohoto dalšího kroku byl předmětem diskusí uvnitř strany a mnozí členové se mu postavili na odpor. Jenže v průběhu druhé fáze, kdy pozemková reforma rozdělila statkářský majetek a někteří vesničané se v atmosféře teroru dopustili násilných činů, si strana vytipovala a získala místní aktivisty, a jejich organizované nadšení pak uvedlo do pohybu třetí fázi kolektivizace.

V letech 1954-1956 se družstva vyššího typu šířila rychleji, než mnozí očekávali, a celý proces byl formálně dokončen. Družstvo zemědělských výrobců vyššího typu bylo obvykle součástí vesnice. V letech 1958-1978 byly tyto jednotky nazývány „výrobními družstvy“ a tvořily nejnižší vrstvu třípatrové struktury: výrobní družstva vytvářela brigády a ty pak v roce 1958 vytvořily komuny. Lidová Čína vybuodovala na venkově aparát, o jakém se kuomintangské vládě nikdy ani nesnilo.

Protože v lidové Číně stát pronikl až na úroveň rodiny, která se teď stala součástí zemědělského družstva výrobců nebo (později) výrobního kolektivu, bylo toto proorganizování venkova mnohem důkladnější než kterýkoliv z předchozích pokusů v čínské historii. Důsledkem této činnosti bylo, že družstevník už nevlastnil půdu, ani si ji nepronajímal a nedisponoval svou vlastní prací nebo jejími výsledky. Stal se příslušníkem určité společenské třídy a byl nucen účastnit se práce, schůzí a dalších kolektivních aktivit, na nichž

Zemědělci z komuny při sklizni zelí

záviselo živobytí. K přežití bylo třeba podlézavosti, lži, zrady, zřeknutí se dávných nadějí a svazků, jakož i dalších praktik policejního státu.

Co bylo za tímto oficiálním příběhem úspěchu kolektivizace? Po deseti letech výzkumu v jedné vesnici (Wu-kung) asi dvě stě kilometrů na jih od Pekingu se týmu vědců vedenému Edwardem Friedmanem, Paulem G. Pickowiczem, Markem Seldenem a Kay Ann Johnsonovou (1991) konečně podařilo získat dokumentaci a důvěru předních místních účastníků. Jejich vyprávění je svědectvím o dlouhém, vleklém, stále trpčím a nakonec zničujícím boji proti modernímu nevolnictví pod vládou strany.

Zásadní zvrát znamenalo vytvoření nové elity z rolnické společnosti v podobě aktivistů (kádrů) ze stranické organizace. Tito noví venkovští vůdci byli samozvaní; ambiciózní a energičtí mladí lidé si vždycky našli příležitost k vzestupu v nové mocenské struktuře. Zatímco americká zkušenost se vyznačovala demokratickým rovnostářstvím a pluralitními příležitostmi, tito noví držitelé moci vynikali ve vytváření kuan-si (sítě známostí či protekcí), v pochlebování a podlézání nadřazeným a současně autoritářským utlačováním podřízených v tradičním čínském stylu. Tyto nové kádry, které uplatňovaly vypjaté politické jednání v každém ohledu, instinktivně hledaly postavení, moc a výhody, které je odlišovaly od obyčejných lidí a etablovaly je jako novou elitu. S ústy plnými ideologie podkuřovali svým nadřazeným a ždímalí veřejné finanční zdroje jako samozřejmé požitky svého postavení, v čemž jim jen zřídka bránil konfuciánský zájem o prospěch obyvatele nebo vzdělánecká vize potřeb národa či veřejného blaha.

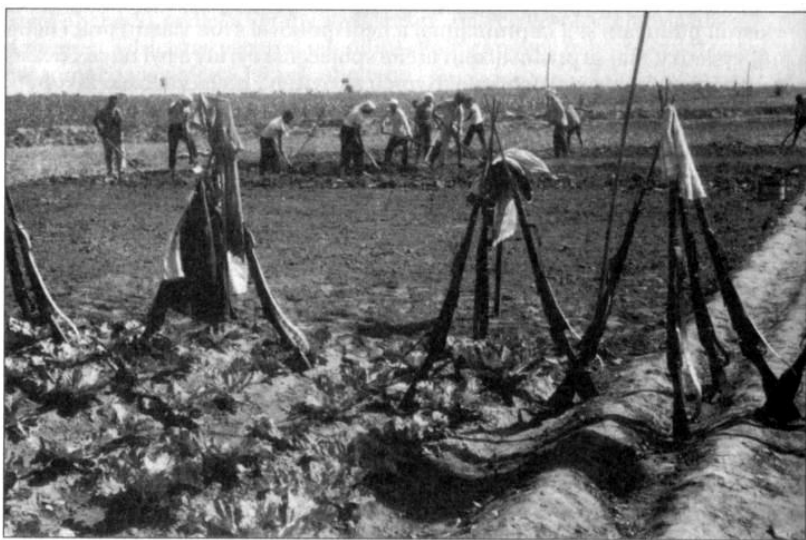
Tento nominální úspěch kolektivizace byl opěvován jako obrovský krok k ekonomickému blahobytu na venkově. Ve skutečnosti však šlo o definitivní proniknutí státu do rolnické

domácnosti a politizaci života venkovanů s cílem jejich úplného ovládnutí.

Kolektivní zemědělství v praxi

Během dvaceti let (1958-1978) se 75 až 80 procent lidí, kteří obývali čínský venkov, ocitlo v tak těsném svazku s novým státem, jako by s ním byli spojeni pupeční šňůrou. Jak říká Jean C. Oiova (1989), komunistická revoluce sice může změnit mocenskou strukturu, ale „nemůže změnit základní téma zemědělské politiky - jak bude rozdělena sklizeň“. Toto téma se stalo trvale ústředním bodem vztahu mezi státem a rolníky. Hlavním příběhem maoistické éry je to, jak komunistická strana dokázala zajistit dodávky obilí, aby mohla nakrmit rostoucí města a financovat průmyslovou expanzi.

Struktura kolektivizace v zemědělství byla završena v roce 1958 ustavením komun. Už jen v pouhém rozsahu této akce, mnohem větší, než si většina cizinců dokáže představit, se zrcadlí zvláštní čínská výdrž. Jakmile byla v roce 1958 dokončena struktura kolektivizace,

Ženy z komuny při práci na poli odložily zbraně, rok 1958

měl nad sebou každý jednotlivý rolník šest administrativních úrovní - nejvyšší byla provincie, pak okres, újezd, komuna, brigáda a výrobní družstvo. Dva tisíce čínských újezdů tvořilo 70 000 komun. Ty byly co do velikosti obvykle srovnatelné s někdejšími standardními tržními společenstvím. Těchto sedmdesát tisíc komun se dále dělilo na 750 000 brigád, jež se rovnaly přibližně velikosti vesnice a měly kolem 220 domácností, tedy téměř tisíc osob. Brigády se dále členily na 5 milionů výrobních družstev, každé po 33 domácnostech neboli 145 osobách (tabulka VI).

TABULKA VI.

**VĚNOVSKÉ ADMINISTRATIVNÍ JEDNOTKY A JEJICH
PRŮMĚRNÉ CHARAKTERISTIKY V LETECH 1974 A 1986**

Kolektivizované zemědělství 1974	Zemědělské 1986	domácnosti
komuna (kung-še) (70 000)	městečko (siang/čen) (71 521)	
2033 hektarů	1317 hektarů	
15 výrobních brigád	12 vesnic	
3346 domácností	2737 domácností	
14 720 osob	11 886 osob	
100 výrobních družstev		
brigáda (šeng-čchan ta-tuej) (750 000)	vesnice (cchun) (847 894)	
133 hektarů	111 hektarů	
220 domácností	231 domácností	
980 osob	1002 osob	
7 výrobních družstev		
výrobní družstvo (šeng- čchan siao-tuej) (5 000 000)	vesnické družstvo (cchun siao-cu)	
33 domácností	nepravidelná organizace	
145 osob		
20 hektarů		

Prameny: Tabulka přetištěna z knihy Jean Oiové *Stát a rolník v současné Číně: Politická ekonomie venkovské správy* (U. of California Press, 1989), str. 5

Nad celou touto strukturou nyní vládl státní obilní monopol obstarávající a rozdělující základní dodávky potravin pro celou zemi.

Reguloval ceny obilí a diktoval rolníkům, co a v jakém množství mají pěstovat. Z historické perspektivy to byl vrchol státnického umění - skvělá aplikace starého čínského umění organizace státu a manipulace rolnictva prostřednictvím místních úředníků.

Vesničané dostávali své příděly obilí po předložení průkazu o trvalém pobytu, které udávaly, kde dotyční bydlí. Když lidé cestovali do jiné oblasti, nemohli si tam příděly zajistit. Takže jakmile byly kdysi volné trhy s obilím uzavřeny, nemohli rolníci jen tak cestovat, zůstávali připoutáni k půdě a jejich příděly potravin závisely na výrobním družstvu, v němž pracovali. Paradoxem bylo, že revoluční stát, který svou legitimitu odvozoval od skutečnosti, že osvobodil rolníky od statkářů a jiných omezení, je teď spoutal jako nikdy předtím. Stát se stal nejvyšším statkářem a udržení legitimacy v této pozici představovalo zásadní zkoušku státnického umění.

Stát se s tímto úkolem vyrovnal mazaným trikem, rozloženým do dvou kroků. Především udržoval na velmi nízké úrovni zemědělskou daň, která zpočátku představovala 10 procent sklizně, ale postupně klesla až na 4,5 procenta. Nikdo nemohl tvrdit, že rolníci trpí velkým daňovým „zatižením“. Druhým krokem bylo stanovení meze, za níž se sklizeň považovala za „přebytek“. Výrobní kolektivy potom měly přispět obilím (hlavně rýží a pšenicí) ze svých „přebytků“ a odprodat je státu za vládou stanovené nízké ceny. Který kolektiv dokáže dát nejvíce předsedovi Maovi? Rolník, pokud byl dostatečně prostomyslný, ale takových bylo málo, si mohl připadat jako dobrodinec, a ne jako nevolník!

Sklizně se rozdělovala takto: nejdříve bylo třeba zaplatit zemědělskou daň jako podíl státu. Pak byly odděleny „tři záložní fondy“: na příští úrodu, na krmivo pro zvířata a na příděly, což byl rolníkův podíl, přidělovaný mu kolektivním vlastníkem zrna, tj. jeho výrobním kolektivem. Rolnické příděly sestávaly zčásti ze základní dávky na hlavu a částečně z odměny za vykonanou práci,

vypočítanou podle pracovních jednotek, která byla většinou vyplácena v hotovosti. (Poměr mezi dávkou na hlavu a odměnou za práci byl obvykle 7 : 3.) Pracovní jednotky měly být pobídkou k vyšším výkonům. Celková výše přidělu vyměřená na osobu byla

Sklizeň čaje tradičním způsobem probíhá v jižní Číně již po staletí

stanovena na existenční minimum, ale jak podotýká Jean Oiová a jiní, čínská definice existenčního minima se rovná mnohem menšímu množství obilnin, než stanoví mezinárodní standard užívaný organizacemi pro potravinovou pomoc. Existenční minimum je mezinárodně stanoveno na 1700 až 1900 kalorií denně a „přebytek“

začíná od 1900 až 2100 kalorií denně. V Číně byla tato čísla výrazně nižší, takže „dávky považované podle mezinárodních norem za nižší než existenční minimum byly v Číně na úrovni přebytků“.

Když byl zbytek sklizně prohlášen za „přebytek“, byla Maova Čína připravena odkoupit jej od svých pěstitelů. Celkové množství, které mělo být odkoupeno státem, bylo určováno horní úrovní šestistupňové byrokracie nad výrobním kolektivem. Každé úrovni bylo stanoveno jisté množství, až po kádry v jednotlivých komunách a brigádách, které dohlížely na to, aby výrobní kolektivy přijaly závazky.

V tomto hrozivém procesu hrál klíčovou roli vedoucí družstva, vesničan, který byl obvykle členem strany a byl jmenován na několikaleté období. Protože měl pravomoc vládnout svému družstvu, musel soutěžit s ostatními vedoucími při vyjednávání v duchu politiky, která nutila jeho družstvo, aby produkovalo zrno a prodávalo část svého „přebytku“ státu za státem stanovené ceny - nižší než tržní. Vedoucí družstva tedy byl posledním brokerem v systému obstarávání obilí, zprostředkujícím mezi členy družstva, svými podřízenými, a brigádními kádry, svými nadřízenými. Tato funkce, která byla ústředním bodem zemědělské politiky i interpersonálních vztahů ve vesnici, je stará jako čínská historie. Vedoucí družstva byl zcela přirozeně zainteresován na dodavatelsko-odběratelských vztazích mezi ostatními pod i nad jeho úrovní. Tady přicházely ke slovu jeho konexe (kuan-si), tady se nevyhnutelně objevovala a často vzkvétala korupce.

Válka mezi zemědělci a výběřčími daní je nepochybně staršího data než boj mezi oběma pohlavími. Je přinejmenším stejně úskočná a stejně rafinovaná. Vedoucí družstva při svých operacích na dvou frontách - vůči svému kolektivu a vůči svým nadřízeným - mohl získat své družstvo ke spolupráci při obraně proti státním cílům výkupu obilí. Falšování účtů, případně vedení dvojích účetních knih

družstva, uvádění nižších čísel v hlášeních, nafukování výdajů, odvážení obilí za tmy, aby nemohlo být zaregistrováno, zadržení části úrody tím, že zůstala na poli nesklizena, aby bylo možno lépe krmit zvířata - k oklamání brigádních kádru mohly být zkombinovány stovky lstí s pozitivními snahami udržet s nimi srdečné vztahy, dokonce bylo možno hostinami, dary a úsluhami vytvořit pocit psychologického dluhu. Historiky o tom, jak se nějakému kolektivu podařilo přelstít brigádní kádry, však mají dojemný nádech vězeňských příběhů o úspěšných uprchlících. Byly to vzácné výjimky v systematickém vykořisťování zemědělců partajními funkcionáři.

Vedoucí družstva měl také v záloze celý arzenál metod, jak dostat z členů svého kolektivu víc práce. Bylo však těžké udržet vysokou úroveň motivace rolníků. Po Maově smrti v roce 1976 začalo být jasné, že státní strategie, která uvěznila zemědělce v kleci, aby z nich bylo možno vymačkat více obilí, nebyla příliš efektivní. Po roce 1978, kdy rolníci dostali větší příležitost mít nějaký prospěch z vlastní práce, začali produkovat mnohem více. Do té doby však zůstávali pod přísnou kontrolou strany a státu.

Počátky industrializace

Komunistické vítězství v roce 1949 podpořilo stěhování obyvatel z vesnic zpět do měst. Čínská městská populace rychle vzrostla z 57 milionů v roce 1949 na téměř 100 milionů v roce 1957. Roku 1960 už měla dosáhnout 131 milionů. Pokračující migrace z venkovských oblastí udržovala ve městech vysoký stav nezaměstnanosti, dokud nebyli zemědělstí i průmysloví dělníci podrobeni institucionální kontrole. Průmyslové pracovní síly neboli čínský proletariát se za časů kuomintangské republiky vymykal kontrole, protože nekvalifikované dělníky najímali zprostředkovatelé práce, kteří pomáhali ředitelům továren v boji proti odborům, přímo na venkově. V roce 1949 tři pětiny všech pracovních sil ve výrobě dosud tvořili samostatní řemeslníci a do roku 1957 se většina z nich začlenila do

městských družstev řemeslníků. Počet dělníků se zároveň zdvojnásobil, přičemž více než polovina pracovala v továrnách.

Stalinský model industrializace, zdůrazňující především těžký průmysl na úkor zemědělství, se pro Čínu vzhledem k převaze venkova v ekonomice vůbec nehodil. Bylo však dosaženo cílů rané industrializace a ve snaze znárodnit průmyslovou výrobu se již začala projevovat mentalita „skoku“.

K získání státního monopolu v průmyslu pomohlo i to, že kuomintangská Komise pro národní zdroje už dříve ovládla dvě třetiny čínských průmyslových investic. V roce 1949 vedení Komise pro národní zdroje spolu s dvěma sty tisíci zaměstnanci zůstalo na pevnině. Chtěli vybudovat státem kontrolovanou ekonomiku podle sovětského vzoru a odmítali americkou variantu smíšeného státního a soukromého rozvoje. Inženýři Komise stáli v čele industrializační kampaně v Čínské lidové republice, dokud je v roce 1958 nevyřadil ze hry Velký skok, což byl proces, který dokončila Kulturní revoluce po roce 1966.

Místo aby KS Číny překlenula následujících několik let kombinací kapitalistického a státního řízení, rozhodla se postupovat podle stejného vzoru kolektivizace, který se jí podařilo prosadit v zemědělství. Představitelé kolektivizační kampaně brzy formálně převzali řízení průmyslových podniků, přestože v praxi byly kapitalistické elementy ponechány ve svých pozicích. Faktem bylo, že stranické kádry po celé zemi věděly mnohem více o zemědělství než o průmyslu. Jejich patriotismus a osobní ambice je vedly k tomu, aby stanovily vysoké cíle pro své průmyslové projekty a podávaly hlášení o jejich nadměrném plnění, bez ohledu na zdravý, postupný rozvoj. A tak se aktivita stranických a vládních pracovníků v průmyslu stala nerealistickou.

Když se začalo dařit zvládat inflaci, byla rozšířena daňová základna a příjmy státu vzrostly z 6,5 miliard jüanů v roce 1950 na 13,3 miliard jüanů v roce 1951. Přetrvávající deficit byl zhruba ze 40 procent financován prostřednictvím státních cenných papírů, které nezněly na peněžní částky, ale na jednotky zboží, přeměnitelné i na bankovní vklady. Jestliže rozpočtové příjmy kuomintangské vlády se pohybovaly kolem 5 až 7 procent hrubého národního produktu, obdobný podíl

Ocelárna v Mandžusku

ČLR se odhadoval na 24 procent v roce 1952 a v roce 1957 už na 30 procent.

Proces kombinování soukromé kapitalistické výroby se státním průmyslem užíval odstupňované daně a úvěrové politiky, takže soukromý sektor, tvořící v roce 1949 zhruba polovinu čínského průmyslu, byl redukován na méně než pětinu. Místní řemeslná výroba však zůstala převážně v soukromých rukou.

První pětiletka v letech 1953-1957 byla v celku považována za ohromný úspěch. Národní důchod vzrostl v průměru o 8,9 procenta. Zemědělská produkce údajně vzrostla o 3,8 procenta, poměřováno růstem populace o 2,4 procenta. V jiných rozvojových zemích se podařilo dosáhnout ekonomického růstu asi 2,5 procenta. Indie v padesátých letech nedosáhla ani 2 procent. Statistiky Čínské lidové

republiky byly velmi působivé, alespoň na papíře. Podle nich procento dětí navštěvujících základní školu vyskočilo z 25 na 50 procent. V celku se tvrdilo, že ve městech vzrostly mzdy asi o třetinu a příjmy zemědělců asi o pětinu.

Vývoj průmyslových investic v Čínské lidové republice se téměř shodoval s investicemi Sovětského svazu v době nucené industrializace započaté v roce 1928, přestože čínský národní duchod na hlavu představoval v roce 1950 jen asi polovinu až čtvrtinu odpovídajících ukazatelů v Sovětském svazu v roce 1928. Když KS Číny přijala sovětský model rychlé industrializace, který

Veřejné ponižování se stalo obvyklou praxí v průběhu mnoha kampaní při prosazování předstev komunistických vůdců. Na snímku je bývalý ministr spojů Cang Po-fün veřejně kritizován na shromáždění zaměstnanců ministerstva v červenci 1957

upřednostňoval těžký průmysl na úkor zemědělství, neuvědomila si skutečnost, že v SSSR byl poměr populace k průmyslovým podnikům mnohem příznivější a industrializace před revolucí dospěla do mnohem pokročilejšího stadia. Asi polovina celkových průmyslových investic Čínské lidové republiky byla vložena do 156 projektů se sovětskou asistencí, které byly velmi rozsáhlé a kapitálově náročné. Ze 156 Sověty vybudovaných závodů šlo téměř ve všech případech o těžký průmysl a skoro všechny byly umístěny ve vnitrozemských střediscích jako Wu-chan a Pao-tchou na severu, aby byla eliminována závislost na přímořských centrech Šanghaji a Tiencinu.

Závislost na sovětské pomoci přišla Čínu draho. Zatímco ČLR investovala do první pětiletky zhruba 25 miliard jüanů, Sovětský svaz neposkytl pomoc ve formě dotací, nýbrž pouze půjček s úrokem 60 milionů jüanů ročně, které musely být splaceny. Do Číny přijelo asi 10 000 sovětských odborníků a 28 000 Číňanů bylo vyškoleny v SSSR, avšak tyto sovětské příspěvky činily jen asi 4 procenta z celkových čínských investic do průmyslu. Sovětská technika byla samozřejmě mnohem vyspělejší než čínská a ukázalo se, že vztah k SSSR měl pro Čínu klíčový význam.

Všechny tyto faktory vedly ty, kdo v roce 1956 plánovali druhou pětiletku, k jistým velmi rozumným závěrům. Usnesli se, že těžký průmysl by sice měl dostávat více, ale že rozvoj venkova bude zásadně důležitý pro dlouhodobý rozvoj měst. Připadalo jim také, že velké závody budou méně efektivní než menší podniky ve vnitrozemí. Malé místní závody, přestože méně technicky vyspělé, mohly využívat místních zdrojů pracovních sil a surovin, takže bylo možno snížit náklady na přepravu a začít s industrializací venkova. Současně také tito řídicí pracovníci chtěli být méně závislí na sovětské pomoci. A konečně, motivující byla skutečnost, že kolektivizace zemědělství výrazně zvýšila produkci obilí a dalších zemědělských produktů. Zdálo se, že nárůst ohromné státní byrokracie dospěl do bodu, kdy začal ohrožovat ekonomický růst, a

veřejné mínění bylo nakloněno menší centralizaci. Druhý pětiletý plán, tolik diskutovaný v roce 1956, však nikdy nebyl rozpracován a zveřejněn, protože byl v roce 1958 nahrazen Velkým skokem.

System vzdělávání a intelektuálové

Jak mohla revoluce uspět, když se intelektuálové stále řídili konfuciánským modelem napomenutí trůnu a když se studentům stále dostávalo klasického a liberálního vzdělání? Mao žádné liberální vzdělání neměl, ale zato věděl, co chce - totiž intelektuály, kteří by podporovali režim, a systém vzdělávání, který by zasáhl masu rolníků a přetvořil je. A protože šlo o jedinou oblast, kde nakonec nebyl úspěšný, zastavme se a podívejme se na čínské zkušenosti se systémem vzdělání.

Za časů císařství bývali literáti téměř bez výjimky kandidáty státních zkoušek, a tudíž klasicky založení a konzervativní. Největší díla čínské literatury se zrodila v kontextu akceptujícím společenský řád a ústřední autoritu. Tady se nemohlo stát, jako tomu bylo v Evropě, že by se z nějakého klášterního útulku, z věroučných střetů sekt či z oddělení církve od státu zrodila názorová rozmanitost. Učenost zůstávala z větší části v oficiálních strukturách a velcí protagonisté filosofických škol jako Ču Si a Wang Jang-ming prošli oficiální kariérou.

V moderní době plynul z této tradice dvojí důsledek. Za prvé, čínští učenci v 19. století velmi pomalu přijímali cizí myšlenky a jen zvolna uváděli do chodu reformy. Za druhé, když se zhroutil starý řád, nacionalistický duch byl tak silný, že jak reformátorům, tak kontrarevolucionářům mezi intelektuály šlo hlavně o „záchranu Číny“. Stále ještě se orientovali na stát.

Tato orientace obsahovala jisté rozpory, protože role učence-úředníka byla vždy podvojná - měl být nejen vykonavatelem císařské administrativy, ale také radit císaři v těchto záležitostech a v případě potřeby ho napomínat, pokud jde o politiku. Představa, že vzdělanci

vědí, co je třeba udělat, a že jejich povinností je radit vládci, se odrážela například v doktríně jednoty vědění a konání - že vědomosti učenců by měly vyústit v činy a že činy by měly ovlivňovat vědění. Když vzdělanci Hnutí za novou kulturu po roce 1912 vyzývali k oddělení vzdělání od politiky, byl to skutečně revoluční postoj. Ale po japonském útoku na Čínu roce 1931 i oni nakonec splnili svou povinnost jako poradci a úředníci. Velký kritik úpadku Číny, Lu Šün, se odhodlal k činu a založil Ligu levicových spisovatelů. Smyslem jeho podpory kritiky a publikační činnosti bylo zlepšení společenského uspořádání a lepší výkon státní moci, nikoli ústup z politiky.

Když se v roce 1949 komunistická strana chopila moci, její potřeba precizního myšlení značně vzrostla. Teoreticky vyžadoval přechod od revoluční války k ustavení nové vlády přechod od militantní aktivity k plnění revolučních cílů spíše prostřednictvím přesvědčování než násilí. V druhé polovině 20. století vyžadovalo budování státu intelektuální kapacity nejen v oblasti průmyslu a ekonomiky, ale také společenských věd, historie a literatury. Tento druh moderního vzdělání byl nyní ve vyspělých společnostech postindustriální civilizace vysoce ceněn, kdežto Mao a KS Číny cítili jako nejnaléhavější problém v Číně obnovení silné centrální moci unifikovaného státu spolu s proměnou jeho hodnot a sociální struktury podle zásad myšlení v duchu marxismu-leninismu-Mao Ce-tungových myšlenek. Za tímto účelem museli nejprve získat kontrolu nad myšlením a chováním občanů. Tragédií komunistů bylo, že se jen zřídka kdy dostali dál než k primárnímu imperativu udržení kontroly.

Na počátku padesátých let profesori čínského vzdělávacího systému procházeli po stovkách převýchovou. Od každého se vyžadovalo, aby odhalil svůj někdejší podlézavý vztah ke kapitalistickému imperialismu, přiznal svůj hluboký pocit viny z takové zrady čínského lidu a vyjádřil svou vděčnost předsedovi Maovi, že ho nyní přivedl k novému názoru. Synové významných otců

se jich museli zřeknout jako reakcionářů. Každé takové přiznání, když bylo přijato ke zveřejnění, předkládalo velmi umné zdůvodnění, proč viník pošpiněný zly starých pořádků už nemůže sloužit mládeži jako vzor. Tak se podařilo profesory strašlivě ponížít a šikovně zničit představu, kterou o nich veřejnost měla.

V první polovině padesátých let byli intelektuálové jen jedním z objektů myšlenkové převýchovy, která se značně rozmohla. V celonárodních kampaních byly nejprve abstraktně pranýřovány jisté špatné prvky chování. Pak byly shledávány u jednotlivců, kteří se poté stali oběťmi, s nimiž bylo nakládáno standardním způsobem. Každá kampaň byla organizována celonárodně a šířena prostřednictvím místních aktivistů, kteří často dostali pokyn, že mají najít určité množství obětí. Shromáždění veřejné kritiky a sebekritiky, kde byly oběti ponižovány, se konala v masovém měřítku a přihlížely jim tisíce diváků, jimž měli odsouzení sloužit jako varovný příklad, čím nemají být a co nemají dělat.

Dalším problémem reformy školského systému bylo, jak získat studenty oddané stranické linii. Protože intelektuálové byli z větší části učitelé, celý systém vzdělávání se stal objektem revolučních přeměn. První ze tří významných období moderní školské politiky (starý systém klasického vzdělání trval do roku 1905) vychovalo lidi se všeobecným vzděláním, podobné absolventům Oxfordu a Cambridge - schopnými být úředníky se širokým záběrem, nikoli technickými odborníky. V druhém období, do čtyřicátých let, byla využita západní svobodná umění a vědy k vytvoření modernizované elity a prostých lidí se tento systém dotýkal jen velmi okrajově. V třetí etapě, po roce 1949, se masy měly stát, jak Mao doufal, hlavním cílem školské politiky. Rozšíření základního vzdělání a jednoduchá opatření pro veřejnou hygienu byly dva největší úspěchy ČLR. Mao doufal, že na systém základních škol naroubuje sovětský systém, který mu měl vychovat ideologicky zdravé technokraty. Stávající školský systém se dosud orientoval dvěma směry: poskytnout

moderní vzdělání a technické znalosti masám a vychovávat elitu se širokým záběrem, která by byla schopna nahradit někdejší konfuciánské literáty-úředníky. Jak mohl tento systém současně dospět k oběma cílům, vezmeme-li v úvahu omezené materiální možnosti ČLR?

Po roce 1949 se KS Číny energicky pustila do nápodoby sovětského modelu školství. Tento model zdůrazňoval specializované vzdělání vědeckých pracovníků v praktických předmětech, zejména v přírodních vědách. KS Číny tudíž zrušila program vzdělávání v humanitních oborech, zděděný po křesťanských školách a národních univerzitách, a místo toho vytvořila 20 nových polytechnických učilišť a 26 nových technických institutů. Z dvou set institucí pro vyšší vzdělání bylo jen třináct koncipováno jako všeobecné univerzity, kde se vyučovaly humanitní i přírodní vědy. Tato reorganizace v počátečních letech ČLR měla za následek, že se většina studentů přesunula do technických oborů spíše než do humanitních, které dříve vychovávaly absolventy, zvláště v politice a ekonomii, kteří sice měli politické myšlení, ale málo praktických znalostí. Jinými slovy šlo hlavně o přesun od programu, který produkoval lidi se širokým záběrem, vhodné pro vrcholné vládní funkce, k programu mnohem praktičtějšímu, který připravoval techniky - strana si dokázala úředníky najít z vlastních zdrojů. Tento posun je možno chápat jako pokus přerušit souvislost mezi liberální výchovou a veřejnou politikou.

Sovětský příklad vedl také ke sjednocení učebních plánů, materiálů a učebnic, takže všechny vzdělávací programy byly předepsány z ústředí. V listopadu 1952 bylo zřízeno Ministerstvo pro vyšší vzdělání, které bylo budováno podle sovětského vzoru. Rozsáhlý překladový program zajistil čínská vydání specializovaných sovětských učebnic, které tvořily třetinu nebo více všech publikovaných knih. Výuka angličtiny jako druhého jazyka ustoupila vyučování ruštiny. Známkování a ústní zkoušky se řídily sovětskou

praxi. Zvláště v oblasti genetiky vládl teror a veškerou aktivitu dusilo nucené zavedení nevědeckých teorií sovětského šarlatána T. Lysenka.

Prvky zděděné z období Kuomintangu a z okrajových oblastí KS Číny byly kombinovány se sovětskými vlivy a z toho všeho pak vytvořen školský systém, který měl mnoho nevyřešených problémů. Na příklad špičkově vzdělaní studenti, kteří se vrátili ze Západu a zastávali nyní profesorská místa, museli být přeškoleni, aby mohli dále působit za komunismu. Přestože profesori byli v 50. letech prvními kandidáty převýchovy, pracovníci ve školství si vcelku neosvojili komunistické metody a postoje. Byli to spíše sociální demokrati než totalitní komunisté.

Navzdory zkušenostem s převýchovou a mnoha vědomým pokusům vstřebat nové revoluční principy, museli členové fakult čelit problému, jak zachovat úroveň ve svém oboru. Strana měla snahu udělat okamžitě z dělníků a rolníků intelektuály, jenže profesori zjišťovali, že nejlepší studenti stále pocházejí z rodin vzdělanců a že dělníci a rolníci s jen několikaletým vzděláním prostě nejsou schopni akademické práce. Režim mohl povzbuzovat aktivitu lidových škol (min-pan) na úrovni vesnic, ale ukázalo se, že použít těchto škol jako modelu pro moderní vzdělání na vyšší úrovni není možné. Koncem padesátých let se strana musela vzdát představy zavedení lidové školy v každé vesnici. Nebylo účelné zvyšovat již tak nadměrný počet absolventů středních škol bojujících o přijetí na vysoké školy, protože by mohla vzniknout třída frustrovaných intelektuálů, nespokojených se zaměstnáním, které neodpovídá jejich sebehodnocení.

Stručně řečeno, Čína stále trpěla zděděnou propastí mezi fyzicky pracující většinou obyvatelstva a intelektuálně pracující vládnoucí třídou. Absolventům středních škol připadalo ponižující zastávat jiné místo než úřednické. V roce 1956 byla pouhá třetina všech absolventů univerzit dělníkorolnického původu. Revoluce ve vzdělávání sice začala, ale zdaleka nebyla dokončena, natož aby byla úspěšná. Ve

spojení s ekonomickou nepřiměřeností sovětského modelu rozvoje připravila tato situace scénu pro další fázi revolučního úsilí, jež mělo zajistit aktivnější podporu intelektuálů.

Mao začínal s premisou, že intelektuální činnost má pro revoluci zásadní význam, „bez nich se nikam nedostaneme“. Na počátku roku 1956 zastával názor, že stejně jako se rolníci mísí s průmyslovými dělníky, aby se příslušníci obou profesí stali členy strany, je nutno uplatnit stejný postup i v případě intelektuálů. Jakožto lidé konající práci jsou rolníci, průmysloví dělníci i vzdělanci součástí téhož proletariátu. Třídní boj dohasínal. To byl názor Teng Siao-pchinga, jednoho z Maových nejloajálnějších stoupenců a v té době generálního tajemníka KS Číny. Různé indicie naznačují, že se Mao na počátku roku 1956 domníval, že intelektuálové jsou na slovo vzatí odborníci a jejich názorová orientace je rudá.

V této době však komunističtí vůdci zastávali dva protichůdné názory na význam intelektuálů pro stranu. Někteří z nich si pamatovali na rozvoj strany pod vlivem strategie jednotné fronty, která usilovala o společnou vlasteneckou základnu s intelektuály nestraníky, s nimiž často spolupracovali a z nichž mnozí později vstoupili do strany. Intelektuálů bylo poměrně málo, ale byli důležití pro úspěšný kontakt strany s veřejností pomocí psaných sdělení a také při zřizování technických zařízení, veřejných služeb a administrativy. Straničtí lídři jako Mao, Čou a Teng se domnívali, že nadaní intelektuálové nestraníci by měli být nadále přesvědčováni ke spolupráci a že jejich potřeby by měly být uspokojovány, kdežto zastáncům tvrdé linie, jako byli Liou Šao-čchi a pekingský starosta Pcheng Čen, šlo o jednotu strany a čistotu učení za každou cenu.

V intelektuálsko-školských kruzích bylo toto téma nastoleno v kampani Sta květů v letech 1956-57, nazvané podle sloganu „ať společně rozkvete sto květů, ať spolu soupeří sto filosofických škol“. V rámci hnutí za všeobecné zlepšení pracovních podmínek (lepší

přístup k zahraničním publikacím, více volného času a prostoru pro iniciativu) byli intelektuálové v roce 1956 vyzváni Maem k veřejné kritice partajních kádřů, kteří jim poroucheli. Mao odhadoval, že v celkovém počtu 5 milionů intelektuálů - to jest absolventů středních a vyšších škol - nejsou více než tři procenta nepřátel marxismu. Takže kritika stranické byrokracie a metod v rámci politiky Sta květů bude konstruktivní a bude představovat „neantagonistické protiklady“ uvnitř lidu, které lze obhájit vzhledem k naprosté loajalitě ke komunistickému společenskému řádu.

Čínští intelektuálové dobře věděli, že ten, kdo nastavuje krk, může přijít o hlavu. Celý rok mlčeli. Ale pak, v květnu roku 1957 začali kritizovat režim KS Číny a kritika prudce eskalovala - základní premisy strany, způsob práce, doktríny a praktiky se náhle staly předmětem prudkých útoků. Během pěti týdnů byla kampaň Sta květů ukončena.

Kampaň proti pravičákům 1957-1958

Jakmile hnutí Sta květů v polovině roku 1957 odhalilo značné rozčarování intelektuálů ve vztahu ke komunistickému režimu, Mao okamžitě začal prosazovat princip třídního boje proti vzpurným intelektuálům a učinil je objektem kampaně proti pravičákům, která začala v červnu 1957. V této době také běžela nápravná kampaň uvnitř strany, protože mnoho stranických byrokratů začalo pracovat lajdácky a sledovat jen vlastní zájmy. Někteří se sbližovali s nespolehlivými intelektuály, kteří zase odmítali stát se „vnitřně rudými“. Bylo tedy možné zaútočit na obě neposlušné skupiny současně.

Čínští císaři občas popřávali sluch kritice (jen-lu), ale často se jim jí dostalo více, než čekali. Mao a jeho druzi byli v roce 1957 zděšeni a zklamáni přívalem kritiky a hbitě zorganizovali odvetný úder v podobě kampaně proti pravičákům, jejímž cílem se stali právě intelektuálové a někteří členové strany - nějakých 300 000 až 700 000

kvalifikovaných lidí bylo odstraněno ze svých míst a označeno zničující nálepkou „pravičák“, nepřítel lidu. Výsledkem bylo, že lidová Čína přišla o hlavu, protože se připravila o lidi, o které měla největší nouzi. Teng Siao-pching se jako generální tajemník strany do této kampaně aktivně zapojil.

Do roku 1957 zastávali vedoucí místa v ČLR dva typy lidí. K prvnímu patřili vlastenečtí nekomunističtí liberálové, kteří zůstali v Číně nebo se dokonce vrátili ze zahraničí, aby odvedli svůj díl práce. Druhým typem byli „vnější kádry“, kteří byli vysláni před rokem 1949, aby působili ve Svobodné Číně. Tyto dvě kategorie lidí měly dostatek zkušeností, všeobecný přehled a talent, potřebné k ustavení nového režimu. Není tedy překvapivé, že tyto vnější kádry, jimž strana nařídila, aby v kuomintangské Číně působili naoko jako liberálové, si osvojili některé liberální postoje. Podle jejich představ měla revoluce lid osvobodit, nikoli sloužit k jeho ovládnutí. Takoví idealisté však měli pykat, jakmile revoluce zvítězila. Na desetitisících případech vysoce postavených pracovníků z těchto dvou kategorií, kteří se stali obětmi kampaně proti pravičákům, vidíme, jak revoluce začala požírat své děti.

Ve městech stejně jako na venkově přišla k moci nová skupina, rekrutující se z řad dělníků nebo rolníků, nepříliš vzdělaných, kteří o vnějším světě nevěděli zhora nic, zato však byli prodchnuti xenofobií a antiintelektualismem. Jeden možný přístup, jak porozumět tomuto chmurnému příběhu, je dívat se na věc jako na projev boje mezi novými adepty moci hledajícími vlastní prospěch - „fundamentalisty“, jak je nazývá Edward Friedman, a zbytky modernizované vládnoucí elity, kterou nové kádry chtěly zničit nebo odstranit, přestože tato elita poskytovala novému státu cenné kvalifikované služby. Tato nová skupina, která v ČLR přišla k moci, pohrdala vzděláním, zato však byla mstivá a schopná krutě a fanaticky ničit, teď když k tomu měla příležitost, přičemž velmi málo

rozuměla čínským problémům s modernizací a možností jejich řešení.

Vzestup tohoto nového elementu vládnoucí třídy odhalil, že čínské vedení naprosto nechápe moderní potřeby. Budování státu a ekonomický rozvoj vyžadují školené lidi. Zavrhnout tak obrovskou část čínské intelektuální elity a dát přednost „fundamentalistům“ bylo hloupé a mělo to katastrofální důsledky. Ze strukturálního hlediska tak byla narušena obvyklá rovnováha mezi mocí a vzděláním. V 17. století například císař Kchang-si jasně chápal, že prvek násilí *wu* a prvek civilní správy *wen* musejí při vládnutí nad Čínou působit společně. Můžeme teoretizovat, že Mao a jeho druhové dělali jednu chybu za druhou a že školení a zkušenosti intelektuálové, kdyby je komunisté použili jako personál a spolupracovníky, je mohli těchto chyb ušetřit. Rok 1957 byl první z čínských „dvaceti ztracených let“ - ztracených v tom smyslu, že nadaní vlastenci byli umlčeni a nebylo jim dovoleno pomáhat rozvoji národa. Výraz „deset ztracených let“ užívaný později k označení Maovy Kulturní revoluce v letech 1966-1976 byl jen pokračováním toho, co začalo v roce 1957.

Když kampaň *Sta květů* ukázala pochybnou loajalitu intelektuálů, Mao usoudil, že je třeba vychovat novou generaci intelektuálů, naprosto oddaných straně, protože budou pocházet z dobrých proletářských rodin. Ve sporu mezi posuzováním zásluh a třídního postavení považoval za nutné zdůrazňovat třídní původ. Varoval intelektuály, že jsou jen učitelé najatí proletariátem a pracujícími, aby učili jejich děti. Nesmějí si dovolit mít své vlastní názory, odlišné od idejí strany.

Jako projev určitého atavismu očekávali čínští vládcí od svých stoupenců stejnou míru slepé oddanosti, těžce priority jako je láska dětí k rodičům. Říci, že se Mao blamoval, když důvěřoval rudému smýšlení intelektuálů, ani zdaleka nevystihuje jeho motivaci. Od roku 1957 je pomstyctivě pronásledoval, shlížel na ně s pohrdáním jako

na pouhé uživatele slov a s jistým strachem jako na lidi, které nedokáže ovládnout. Tato reakce ho přiměla k mnoha extrémním prohlášením: že intelektuálové jsou nezabedněnější ze všech lidí, že původci všech velkých intelektuálních výtobytků byli poměrně nevzdělaní mladíci a že uctívání techniky je fetiš. Takto byl nucen obrátit se ke zdroji, z něhož vyšel, totiž k prostému čínskému lidu, jako pramenu moudrosti a naději pro budoucnost.

19

VELKÝ SKOK 1958-1960

Společenská situace

V letech 1958-1960 zemřelo v důsledku politiky Komunistické strany Číny hladem a podvýživou 20 až 30 milionů lidí. Podle statistik, které zachycují zvyšování úmrtnosti, šlo o jedno z největších neštěstí v lidských dějinách. Ačkoliv Velký skok zorganizoval přímo předseda Mao, vyjadřoval také nadšení mnoha milionů venkovanů. Co se tu vlastně stalo?

V průběhu Velkého skoku můžeme vysledovat působení několika faktorů současně, aniž bychom dokázali některému z nich přičíst zásadní význam. Začneme výčtem jistých pozůstatků čínského kulturního dědictví - z nichž nejdůležitější byla skutečnost, že státní autorita měla neomezenou moc nad obyvatelstvem ve vesnicích. Rozdělení společnosti na vládců a ovládané, řídicí pracovníky a výrobce mohla nyní KS Číny využít mnohem intenzivněji než kdy předtím. Jakmile komunisté zavedli stalinistickou řízenou ekonomiku, mohli pomocí přesvědčovacích metod, které vypracovali v Jen-anu, rolníkům skutečně poroučet.

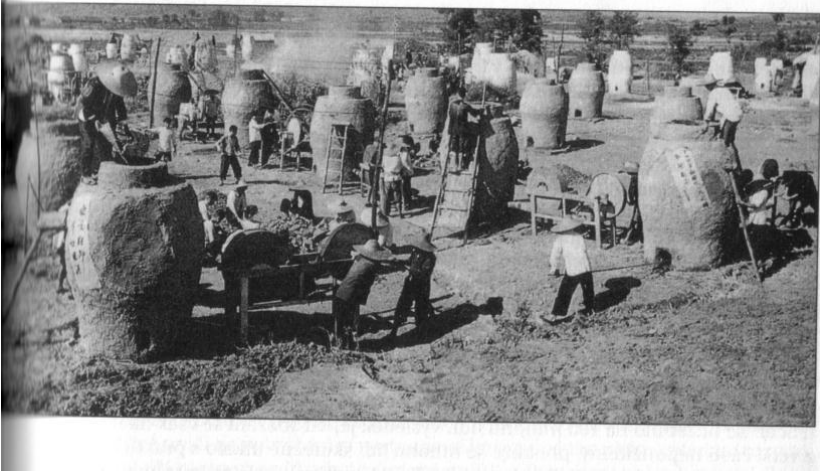
Všechny příkazy z centra však musely být prováděny místními správními orgány. Jejich morálka a loajalita k centrálnímu vedení, která byla rovněž součástí čínského dědictví, rozhodujícím způsobem ovlivňovaly dosažené výsledky. Partajní aktivisté se v této době dopracovali postavení místní honorace, odpovídající pozici nižší džentry v dobách císařství. Mohli tedy znovu zavést staré byrokratické praktiky, orientované směrem vzhůru k získání pochvaly nadřízených, spíše než směrem dolů ke službě občanům. Když byla

Malé vysoké pece (provincie Che-nan) se měly podle představ Mao Ce-tunga stát hlavním prostředkem modernizace

morálka na výši, místní orgány mohly horlivě soutěžit, aby nahlásily, jak skvěle splnily příkazy z centra. Kromě přehnaně optimistických hlášení mohly také donutit obyvatelstvo, aby požadovaných výsledků dosáhlo. Kolektivizace zemědělství v letech 1955-1956 probíhala mnohem rychleji, než se předpokládalo, a později se zjistilo, že mnohá družstva zemědělských výrobců byla vlastně ustavena příliš narychlo a nebyla ve skutečnosti schopna fungovat tak, jak se tvrdilo.

Tuto situaci ještě podtrhoval další zděděný faktor - poslušnost čínských rolníků, kteří byli neuvěřitelně navyklí řídit se diktátem autority, protože pro ně představovala mír a pořádek, na nichž záviselo jejich živobytí. Vize stranického vedení tak mohla být přenesena na obyvatelstvo, protože na počátku padesátých let ještě komunistickou stranu a obyvatelstvo spojovala společná snaha vybudovat Čínu. Lidé předsedovi Maovi důvěřovali. Tato důvěra otevírala dveře utopiím a iluzím, protože stranické kádry, rekrutující se stále častěji z horních vrstev rolnictva, byly připraveny s nadšením a horlivostí následovat vůdce a strhnout masy s sebou. A tak poslušnost místních orgánů vůči straně spolu s osobním kultem Mao Ce-tunga dokázaly vyvolat davovou hysterii, kdy lidé pracovali čtyřicet hodin denně a odvrhli svůj navyklý způsob života.

Bezprostředním podnětem pro realizaci Velkého skoku bylo šokující zjištění strany, že stalinistický model průmyslového růstu se nehodí pro čínské podmínky. V roce 1950 měla Čína čtyřikrát více obyvatel než Sovětský svaz ve dvacátých letech, kdežto životní úroveň tu byla jen poloviční. Přes všeobecnou kolektivizaci se zemědělská výroba nijak výrazně nezvýšila. V letech 1952-1957 vzrostl počet obyvatel na venkově asi o 9 procent a populace ve městech vzrostla asi o 30 procent, ale dodávky obilí, získané vládou, se téměř nezlepšily, a navíc Čína musela začít splácet sovětské půjčky zemědělskými produkty. Napodobování sovětského modelu daňového zatížení zemědělství, které mělo umožnit vybudování průmyslu, skončilo ve slepé uličce. Kromě toho urbanizace, jež v rychlosti předstihla industrializaci, vyvolala nezaměstnanost ve městech, která se přidala k částečné nezaměstnanosti na hustě zalidněném venkově. První pětiletka přinesla očekávané výsledky, ale přijít opět s tímtéž, s druhou pětiletkou, by znamenalo koledovat si o katastrofu.

Místo realizace Velkého skoku by ekonomické řešení problému znamenalo snížit míru investic do těžkého průmyslu, která zpočátku činila 48 procent, a část jich převést do lehkého průmyslu, který by

mohl vyrábět spotřební zboží. Dostupnost spotřebního zboží by posloužila jako motivace pracovní aktivity rolníků. Při tomto přístupu by ústřední vládní ministerstva také hrála významnější roli a odborné znalosti by převážily nad fanatismem. Důsledkem by bylo zdárné dokončení zemědělské revoluce, která ve většině případů úspěšného ekonomického rozvoje předcházela industrializaci.

Takový pomalý přístup však nevyhovoval Mao Ce-tungovu založení, a tak přesvědčil své stranické kolegy, že venkov může být přetvořen a zemědělská produkce může být zvýšena masivní organizací pracovních sil v zemědělství. Motivací bude stejné revoluční nadšení, jaké dovedlo vedení Komunistické strany Číny k úspěchu. Přitom lze slibovat ekonomické zlepšení, ale materiální motivace pro práci jednotlivců bude snížena a nahrazena ideologickým nadšením a sebeobětováním. Tato strategie vycházela z nadneseného a nejistého předpokladu o psychologii rolníka.

Byl to přesně postup, jaký dokázali vymyslet partyzáni. Naučili se, jak organizovat kampaně a mobilizovat obyvatelstvo k dosažení jistých specifických společenských cílů, podobně jako při dobývání pozic ve válce - a skutečně, často přitom byla užívána vojenská terminologie. Celý aparát mechanismu kampaní se teď měl zaměřit na ekonomickou transformaci, na současný rozvoj zemědělství i průmyslu. Jednalo se o dvojí strategii - neboli, jak to formuloval Mao, „chůze po dvou nohách“. Masová mobilizace využije pracovních sil v zemědělství, které nikdy předtím nebyly plně zaměstnány: za prvé bude nutno vynaložit intenzivní práci na zintenzívnění zavlažování, opatření proti záplavám a zúrodnování dosud neplodné půdy, za druhé bude třeba zvýšit produkci na jednotku půdy zapojením více rukou, které budou sít, plít a pěstovat, a za třetí rozšířit malé místní průmyslové podniky pomocí dostupných materiálů a zařízení, aby bylo možno vyrobit více spotřebního zboží a zemědělských strojů a zařízení. Moderní průmyslová ekonomika bude zároveň vyrábět zboží

na export, za které budou získány důležité komodity ze zahraničí nebo další investice do budování závodů.

Vzhledem k tomu, že úroveň ekonomů, stejně jako ostatních intelektuálů, značně utrpěla kampaní proti pravičákům, nadšení stoupců masového budování si představovali, že uvolnění výrobních sil získají prostřednictvím mobilizace mas, a proto koncem roku 1957 došlo ke všeobecné decentralizaci ekonomického řízení. Mnohé podniky a dokonce i kontrola peněžních toků byly decentralizovány až na místní úroveň. Ústřední statistický úřad byl rozdělen a lokalizován spolu s funkcemi ekonomického plánování. Za této situace byly v každém místě formulovány přehnaně ambiciózní cíle Velkého skoku, a to nikoli ekonomy, nýbrž soupeřícími stranickými kádry, které pohrdaly odborníky, zato však byly nesmírně oddané věci.

V roce 1958 se dostavil výsledek v podobě obrovského pracovního nasazení po čtyřicet hodin denně. Tvář země se proměnila novými silnicemi, továrnami, městy, příkopy, přehradami, jezery, zalesněním a obděláváním půdy, k němuž bylo zmobilizováno 650 milionů Číňanů v celonárodním vzepětí bezpříkladné intenzity a rozměrů. Počin, jemuž se dostalo největší publicity v zahraničí, byla kampaň odstartovaná v červenci 1958, jejímž cílem byla výroba oceli „podomácku“, v malých pecích, bez speciálního školení a zařízení. Koncem července bylo hlášeno zbudování 30 000 až 50 000 tavicích pecí, v srpnu jich bylo už 190 000, koncem září 700 000 a v říjnu celý milion. Tohoto „boje o ocel“ se účastnilo na 100 milionů lidí. Výsledek jejich snažení se však ukázal z větší části nepoužitelný, přestože se mnoho lidí skutečně utkalo s praktickými problémy metalurgie. Velký skok tedy přinesl venkovu malá průmyslová zařízení, jakož i nevídané nasazení techniky a lidské práce, ale bezprostřední výsledky byly chaotické a neekonomické.

Podle státního statistického úřadu se v roce 1958 produkce potravinářských plodin a bavlny údajně téměř zdvojnásobila během jediného roku, a na základě tohoto tvrzení stanovil Ústřední výbor na rok 1959 náročný cíl růstu produkce o dalších 50 procent. Vedení se stalo zajatcem vlastních tvrzení.

Koncem roku 1958 podniky a celé armády zemědělců s motykami a nůsemi vypochoďovaly na pole ve vojenských útvech s bubny a prapory, aby vypověděly válku vzpurné přírodě. Pravdou je, že lidská práce vynaložená na budování příkopů a zavodňovacích kanálů, spolu s vybudováním přehrad na řekách a spoutáním vodní síly a dalším zúrodnováním neobdělávané půdy přinesla jisté výsledky. Čínská krajina je dosud protkaná umělými jezery a kanály vybudovanými úmornou, vyčerpávající dřinou v letech 1958-1959. Stačí, když člověk projde půlkilometrovým tunelem zbudovaným z ručně přitesaných balvanů pod povrchem nového pole (jako prostředek k odvedení vody, která by jinak způsobila erozi půdy), aby si uvědomil, jakého obrovského nasazení práce lidských svalů bylo dosaženo v období Velkého skoku. Ale to vše nepřineslo žádné zvláštní zvýšení kvalifikace, rozšíření dostupných zdrojů a kapitálového vybavení, což by mohlo zvýšit produktivitu na jednoho obyvatele.

Právě logika decentralizované mobilizace vedla k vytvoření lidových komun, v nichž dobrodiní modernizace jako například zdravotní péče, školství, výroba ve velkém měřítku a společenské vybavení měly být distribuovány stejným dílem prostřednictvím koncentrace moci a celkového plánování. Jen málokdy vedla tvrdošijná snaha o dosažení ideálu k tak katastrofálním důsledkům.

Katastrofa v letech 1959-1960

Zatímco rok 1958 byl rokem dobré sklizně, rok 1959 přinesl méně příznivé počasí. Rolníci pochodující po polích, aby zvítězili v revolučním boji, nedokázali sklidit všechnu úrodu, a přece statistiky posílané z provincií a jednotlivých míst vytvářely obraz ohromného,

více než dvojnásobného zvýšení produkce. Výsledkem bylo, že státní odvody zůstaly vysoké, i když produkce ve skutečnosti klesala. To pak vyústilo v prvotřídní člověkem způsobený hladomor.

Na počátku roku 1959 došlo k ústupu od programu Velkého skoku, ale tento ústup byl odvolán, když se začalo diskutovat o výsledcích kampaně. V červenci 1959 se konalo rozhodující setkání vůdců strany v Lu-šanu, horské vísce na dolním toku Jang-c'. Pcheng Te-chuaj, jeden z nejvyšších vojenských velitelů z Jen-anu a Koreje, který tehdy byl jedním z deseti maršálů Lidově osvobozené armády a současně ministrem obrany (a Maův spolubojovník po více než třicet let, od samého začátku v Chu-nanu), se pokusil Mao informovat o skutečném zhoršení života rolníků, ale Mao si to vyložil jako osobní útok a zbavil Pchenga veškeré moci.

Zastánci politiky Velkého skoku a jejich vůdce Mao Ce-tung proto naopak tvrdošijně trvali na pokračování nastoupené linie a po lušanském zasedání rozpoutali další kampaň proti odpůrcům své politiky. Prosazení pokračování Velkého skoku v roce 1959 mělo katastrofální následky. Nejhorším požadavkem bylo zvyšování odváděného množství obilovin od vesničanů v době, kdy měli potíže se sklizní úrody, protože zároveň museli také pracovat při stavbě veřejných děl, a navíc se přidalo špatné počasí. V důsledku toho zůstala lidem v některých oblastech jenom polovina, nebo dokonce pětina jejich obvyklých zásob obilí.

Fanatismus řídicích pracovníků Velkého skoku v zemědělství však dál odmítal technické a ekonomické názory centrálních ministerstev a úředníků z měst. Pokračování Velkého skoku vedlo k dalšímu poklesu produkce v těžkém i lehkém, spotřebním průmyslu. Hladomor v severní Číně v sedmdesátých letech 19. století, kdy nepršelo tři roky za sebou, se neodehrával v dosahu železnic, a tak mrtvolly ležely podél silnic. Čína let 1959-1960 byla lépe organizovaná, a tak zde oblasti hladomoru plně vychrtlých mrtvol

nebyly k vidění. Ale podvýživa způsobená nízkými přídělky potravin způsobila, že miliony rolníků mnohem snadněji podléhaly nemocem. Neobvykle vysoká úmrtnost nebyla známa, dokud nebyly vypracovány statistiky. Teprve v roce 1960 si vedení uvědomilo, že mnozí rolníci vlastně umírají hladu a že celá ekonomika je v troskách. Čína zapadla do ekonomické bažiny a ukázalo se, že předseda Mao stojí na hliněných nohou. Musel dokonce přiznat, že o ekonomice neví téměř nic. Velký skok vpřed skončil jako katastrofa, kterou Mao sám vyrobil.

S ekonomickou katastrofou přišel také politický obrat k horšímu. Do této doby špičkové vedení strany diskutovalo vždy jednou za několik týdnů či měsíců, aby probralo svá politická rozhodnutí. Výhodou tohoto systému vždy bylo, že se na zasedáních prosazovala a diskutovala různá řešení, ale jakmile padlo rozhodnutí, všichni se mu podřídili. Tentokrát však Mao poprvé udělal z debaty o politice, kterou začal maršál Pcheng, nelegitimní útok na svou osobu. Pro tu chvíli Mao sice vyhrál, ale bylo to Pyrrhovo vítězství, které otevřelo dveře frakcionářství místo poctivé politické debaty. Maovo unáhlené zavržení Pchenga zničilo jednotu vedení strany. Původně se strategií Velkého skoku všichni souhlasili, ale její krach ukázal Maovu omylnost a zničil solidaritu vůdců strany.

Jedním z předmětů sporu mezi Maem a maršálem Pchengem bylo také Pchengovo přání učinit Lidově osvobozenou armádu technicky kompetentnější, jako Rudou armádu v SSSR. Mao naproti tomu rozvíjel myšlenku použití jaderných bomb jako doplněk partyzánské války a nezabýval se budováním profesionální armády podle ruského vzoru.

Pokud bychom se soustředili pouze na předsedu Maa, nepodařilo by se nám podat obraz o celonárodním rozpoložení nadšeného sebeobětování a frenetické aktivity, které bylo charakteristické pro Velký skok. Zemědělci pracovali čtyřicet hodin denně, aby

překonali své vlastní pracovní rekordy, dohlížející místní kádry dále psaly hlášení plná naprosto nerealistických čísel a Maovi kolegové, jako například Čchen Jün a premiér Čou En-laj, nenacházeli řešení, jak horečnou aktivitu zastavit.

Rozsah katastrofy zůstal vnějším pozorovatelům utajen, protože městské obyvatelstvo nadále dostávalo přiděly potravin z venkova a průmyslové stavby pokračovaly. Nakonec však nebylo možno vyhnout se tvrdým faktům. Všechno to pochodování s bubny a gongy, mávání prapory a ztékání cílů, jakož i utopické představy o společných jídelnách pro výrobní skupiny a využití žen jako pracovní síly mimo rodinná hospodářství, to vše dovedlo Číňany na pokraj propasti. Na začátku šedesátých let bylo zapotřebí několik let provádět rozumnější ekonomickou politiku, aby se země dostala na životní úroveň roku 1957.

Decentralizace zůstává jedním z několika záhadných motivů Velkého skoku. Místní kádry, odmítající poslouchat rozkazy z centra, uvítaly příležitost manipulovat masy v rámci nových projektů bez zásahů ústřední vlády. Velký skok umocnil roli strany jako vůdčího elementu společnosti. Politickým výsledkem bylo poskytnutí příležitosti ideologicky horlivým organizátorům masového nadšení, a to spíše obrozeneckého typu než školeným odborníkům. Strategie Velkého skoku, užívající mobilizace mas k dosažení ekonomického rozvoje, znesnadnila ústředí možnost znovu zvládnout místní aktivisty a vrátit se k normálnímu programu centrálního řízení, jak to ekonomické řízení vyžaduje.

Za mnoha faktory, které hrály roli v období Velkého skoku, se však jako přízrak vznáší osobnost a ego předsedy Maa. Celý svůj život od dvacátých let strávil organizováním vzpoury proti stávajícímu režimu prostřednictvím slova i činu. Po roce 1949 se i nadále zaměřoval na etablované skupiny uvnitř čínské společnosti. Nakonec se rozešel i se Sovětským svazem, jako se zřízením, které

sešlo ze správné cesty. Hlavním motivem maoistického stylu revoluce byla mobilizace mas a potlačení intelektuálů, kteří je původně pomáhali zvládat. V tomto ohledu byl Mao stále rebelem proti konfucianismu, odsouzeném v Hnutí 4. května.

Obnova: ovládnutí průmyslových dělníků

Po období Velkého skoku si předáci jako Liou Šao-čchi a Teng Siao-pching zajistili kompetentní a věcná hlášení o stavu komun, průmyslu, vědy, řemesel, financí, obchodu, literatury a umění jako podklad pro praktické nápravné programy, zejména takové, jejichž účelem bylo získat kontrolu nad průmyslovou výrobou. Stěhování obyvatel z venkova do měst během Velkého skoku zvýšilo v roce 1960 městskou populaci na 130 milionů. Výstavba průmyslových závodů a objednávky surovin se zvýšily tak prudce, že se vymkly kontrole. Úsporná opatření v letech 1960-1964 vedla k uzavření některých závodů a následnému padesátiprocentnímu poklesu zaměstnanosti. Ten se pak řešil systematickým odesíláním mnoha milionů nezaměstnaných z měst na venkov, takže se počet obyvatel ve městech snížil o 14 milionů. Program dokonalé registrace v rámci domácností, přiděly obilí a jiných potřeb nutných pro každodenní život spolu s dozorem nad domácnostmi upevnil kontrolu nad městskou populací. Ilegální migrace byla zastavena a mladí lidé z měst byli běžně přidělováni do zemědělských oblastí.

Jako součást tohoto systému ovládnutí se vyvinuly mezi městskými dělníky stavovské rozdíly. Velká část průmyslové výroby pocházela z velkých, kapitálově náročných státních podniků, které se staly pracovišti (tan-wej) kvalifikovaných a privilegovaných dělníků. V osmdesátých letech bylo těchto stálých pracovníků ve státním průmyslu celkem 27 milionů a byli podle vyjádření Andrewa Waldera (1986) jedinými „dělníky, kteří plně participovali na výhodách sociálního státu“. Měli jisté výhody, jako ubytování a příspěvky na stravování, doplňkové mzdy, vládní příspěvky, doživotní penzi a sociální a státní pojištění. Tyto dobře placené dvě pětiny zaměstnanců

pracujících v přibližně 85 000 podnicích vyprodukovaly tři čtvrtiny čínské průmyslové výroby. Další dvě pětiny pracovních sil byli dělníci druhé třídy v městských i zemědělských družstevních podnicích, kteří vyrobili pouhou třetinu toho, co dělnická elita. Tyto malé a početnější městské družstevní podniky zaměstnávaly řemeslníky, ženy a mladé lidi za mnohem horších podmínek než podniky státní. Ještě nižší kategorii představovali „dočasní dělníci“, kteří vykonávali podřadnou manuální práci na smlouvu ve stavebnictví a v dopravě.

Pracovní místo privilegovaného dělníka ve státním podniku bylo doprovázeno zajištěním ubytování, přidělových lístků, dotovaného stravování a zboží denní potřeby. A také poskytováním sociálních služeb, lékařské péče, rekreace a společenského vyžití. Přesto i se všemi těmito výhodami museli dělníci utratit více než polovinu platu za jídlo. V důsledku toho byl dělník zaměstnáváný státem plně závislý na svém pracovním místě, které ho mohlo umravňovat všemi možnými způsoby, jichž kdysi užívala konfuciánsky založená rodina. Dělník mohl doufat, že jeho syn jednou nastoupí na jeho místo. Postup v zaměstnání patrně závisel spíše na počtu odpracovaných let než na zvýšení kvalifikace. Projev nesouhlasu nebo dokonce kritiky mohly naproti tomu vést k propuštění.

Na počátku šedesátých let tedy neexistovalo žádné dělnické hnutí, které by mohlo režim zneklidňovat, protože ve státních podnicích většinou udržovala dělníky v poslušnosti míra jejich závislosti na pracovním místě. Tímto způsobem se největší část dělnictva v těžkém průmyslu a dalších státních podnicích dostala do područí státu a strany, podobně jako rolníci v zemědělství.

Tvůrci hospodářských plánů jako Čchen Jün zároveň požadovali obnovu motivace v zemědělství tím, že se rolníkům opět dovolí hospodařit na soukromých záhumencích a prodávat vypěstované produkty na místních trzích a že bude znovu všeobecně podporována

myšlenka „individuální odpovědnosti“. Tento apel na materiální zájmy však popudil Maa, takže začal naopak vyzývat k obnově ideologického zápalu prostřednictvím třídního boje. A tak došlo k rozvržení sil a střetnutí, které je známo jako „boj dvou linií“ mezi Liouem, Tengem a dalšími, kteří zastávali názor, že řešením stále se prohlubujících problémů je odborné řízení, a Maem a jeho stoupenci, kteří hájili romantickou představu mobilizace venkovských mas.

Čistky ve straně a systém školství

Zástupci obou stran museli uznat, že v rámci Maova boje dvou linií proti Liouovi jako hlavě státu a Tengovi jako generálnímu tajemníkovi strany silně utrpěla prestiž strany, že vzrostla korupce a snížila se morálka. Nemohli se však shodnout, zda provést nápravu prostřednictvím nového masového hnutí na nižších úrovních venkova nebo ji provést jen v rámci stranické organizace. Mao se nejprve v roce 1963 pokoušel provést nápravu mezi stranickými kádry na venkově, a tuto akci nazval Hnutí za socialistickou výchovu. Měla Maovi umožnit vytvořit síť dočasných orgánů ve stylu kampaně, a tak se Hnutí za socialistickou výchovu v roce 1963 stalo bitevním polem pro střetnutí obou přístupů. Stranická organizace se držela zpátky a v důsledku toho KS Číny v roce 1964 zahájila další kampaň nazvanou Čtyři čistky, v níž se v třídním boji měly napravit vesnické kádry. V praxi to vypadalo tak, že noví předsedové výborů, tajemníci, účetní, skladníci a ostatní členové vesnického vedení brzy poroučeli rolníkům, z jejichž řad teprve nedávno vzešli. Libovali si v drobných zpronevěrách, pěstovali protekcionářství, vykonávali méně manuální práce a všeobecně prosazovali svou autoritu udělováním svévolných rozkazů a zvýhodňovali se před ostatními. Kampaň Čtyř čistek se proto zaměřila na kádry, které se v důsledku svých postojů (nikoli třídního původu) staly vykořisťovateli.

K nápravě těchto negativních jevů KS Číny využila prostředek spočívající ve vyslání kádrů odjinud, aby zjednaly nápravu v chování místních kádrů. Tento postup připomínal někdejší opatření proti

statkářům, místním tyranům a drobným despotům v průběhu pozemkové reformy. Členové pracovních skupin se na několik týdnů usadili ve vesnici, navazovali vztahy s chudými, kteří jim předkládali své stížnosti, a sestavovali obvinění a sbírali svědectví proti místním kádrům, načež pomocí nekonečných výslechnů, fyzického vyčerpání a vynucených doznání připravovali oběti pro shromáždění veřejné kritiky a sebekritiky. Ta byla vedena ve stejném duchu jako shromáždění kritiky proti intelektuálům a byrokratům. Stala se hlavní formou účasti rolníků v politickém životě, který byl široce manipulován komunistickou stranou. Místo aby vesničané jako dříve jen pasivně sledovali popravu v roli diváků, stali se nyní halasnými obviňovateli obětí označených vedoucími orgány.

Mao, rozčarovaný neochotou stranických představitelů přidat se k jeho přístupu v podobě masové kampaně, se v roce 1965 začal poohlížet mimo stranu po prostředku k její nápravě.

Současně zůstalo nesplněno i Maovo přání osvobodit čínské rolníky a prostřednictvím vzdělání z nich učinit informované občany - ideál, který by klidně mohli akceptovat západní liberální reformátoři. Vzdělání bylo jednou z hlavních starostí občanů. Velký skok se potýkal s dvojitým problémem - jak opatřit prostému člověku vzdělání prostřednictvím nových institucí a současně pokračovat ve školení nezbytné elity v zavedeném systému středních škol a univerzit. Nové snahy se nyní soustředily na vytvoření škol, které kombinovaly práci a studium jakožto lidové školy (min-pan) a které byly užívány v jenanském období. Byly otevřeny tisíce středních škol, jak se alespoň tvrdilo, s pracovní-studijním programem, zatímco normální vzdělání bylo zkráceno z dvanácti let (jako v americkém systému) na deset let podle sovětského vzoru. Aby vzdělání bylo dostupné pro prostého člověka, bylo rovněž nutné zjednodušit jeho obsah: učebnice byly tedy přepsány. Existoval tu ovšem problém s pracovníky školenými ve speciálních oborech, kteří prostě nebyli k mání. Náhradní řešení v podobě prohlášení zemědělců za „vědecké pracovníky“ a jejich

dosazení na učitelská místa se ukázalo jako neefektivní. Skutečnost, že školy s pracovním-studijním náplní byly horší než normální školy, prostě nebylo možné obejít.

Z toho také vyplývala jejich špatná pověst, která znamenala horší podmínky na cestě k postupu. Rolnické rodiny si rychle uvědomily, že jejich děti mohou proniknout do vyšších vrstev jen prostřednictvím normálního školského systému, a proto než aby posílaly děti do škol s pracovním-studijním programem, které jim umožňovaly stát se nanejvýš vzdělanými zemědělci, mnozí rodiče si raději ponechávali děti doma, aby pracovaly na poli.

Pracovníci v normálním školství, které bylo zjednodušeno, aby mohlo přijmout i relativně nevzdělané dělnickorolnické studenty, se ve snaze udržet úroveň a vychovat vzdělanou elitu uchýlili ke zvláštnímu prostředku. Tímto prostředkem, který byl kdysi použit v Jen-anu, byly špičkové školy, kde bylo možno soustředit nejlepší studenty, učitele i vybavení. Protože opět fungoval systém celonárodních zkoušek, stalo se procento absolventů, kteří v nich uspěli a postoupili z vyššího stupně střední školy na univerzitu, měřítkem kvality školy. V neoficiální hierarchii, která se takto ustavila, byly tyto špičkové školy na vrcholu a pracovním-studijní školy na posledním místě. A navíc do pracovním-studijních škol chodilo největší procento dětí z dělnických a rolnických rodin, kdežto děti politických aktivistů a „revolučních kádrů“ z oficiálních struktur převládaly na kvalitních středních školách. Šťastlivci ve špičkových školách na vrcholu žebříčku nicméně byli zpravidla dětmi ze starých intelektuálních rodin, jimž rodinná tradice poskytovala výhodný start pro vzdělání.

Školské reformy a inovace období Velkého skoku, koncipované jako sociální program, byly zacíleny přímo na odstranění dávné propasti mezi vyššími třídami a prostým lidem. Maova poučka „nikdy nezapomínat na třídní boj“ znevýhodňovala děti intelektuálů. V

důsledku toho studenti se „špatným“ třídním původem byli často trestáni nebo dokonce vylučováni ze školského systému. Soutěž o místa na univerzitách či vyšších školách však byla založena na výsledcích ve zkouškách, stejně jako za starých časů. Výsledkem bylo, že v polovině šedesátých let byl nový čínský školský systém rozdělen na dvě větve, přičemž ta horní stále vedla k elitě. Změnit třídní strukturu Číny prostřednictvím vzdělání prostě nebylo možné.

Vznik elit vedl na druhé straně k vytvoření diskvalifikované a nespokojené většiny. Když bylo v roce 1960 přijímání na vysoké školy omezeno z důvodu vysokých nákladů a z obavy z nadměrného počtu absolventů, zvýšil se ve městech počet nezaměstnaných mladých lidí. Mezi dělníky rovněž narůstala podobná nespokojenost vzhledem k vyšším mzdám a jistějším pracovním místům vyhrazeným kvalifikovaným dělníkům, zatímco většina dělnictva byla prostě postradatelná. A tak ve většině hlavních oblastí čínské společnosti stejně jako uvnitř strany rostlo napětí.

Čínsko-sovětská roztržka

Ohlédneme-li se zpět na šedesátá léta, vidíme jasně, že se mezi Číňany a Rusy schylovalo k roztržce. Skutečností bylo, že americké kontakty s Čínou přes Tichý oceán byly mnohem rozsáhlejší než ruský vliv přes Sibiř a Mongolsko. Neexistovaly tu žádné pravoslavné univerzity, které by poskytovaly vzdělání čínské mládeži, a druhým jazykem čínských vyšších tříd byla angličtina, nikoli ruština. Čínské spojení s Ruskem se uskutečnilo prostřednictvím komunistického hnutí a několika tisíc Číňanů, které vyslalo do Moskvy. Tento vliv začal teprve ve dvacátých letech, a když se čínští a ruští komunisté lépe poznali, neznamenalo to ještě, že se nutně museli spřátelit. Vedení KS Číny nemohlo zapomenout, že Stalin ve dvacátých letech podporoval chybnou strategii a že ještě v roce 1945 uzavřel smlouvu s kuomintangskou Čínou, která měla sloužit ruským zájmům v Mandžusku. Stručně řečeno, čínsko-ruské spojení bylo chabé a mohlo se přerušit, jakmile KS Číny začalo

rozvítet svůj vlastní styl národního komunismu. Jedním z rozhodujících momentů byla skutečnost, že si Čína opět uvědomila potřebu zahraniční pomoci a že Spojené státy a jejich spojenci jí mohli poskytnout mnohem více než Sovětský svaz.

K čínsko-ruské roztržce došlo koncem padesátých let v několika krocích. V zimě 1957 jel předseda Mao do Moskvy na oslavy čtyřicátého výročí vzniku SSSR. Pronesl různé lichotivé výroky o sovětské převaze v mezinárodním komunismu, a dokonce zašel dál, než Rusové chtěli, když prohlásil, že vypuštěním první orbitální družice Sputniku Sověti ukázali, že „východní vítr převládne nad západním“ a že dny kapitalistického imperialismu jsou sečteny. V této době byly vypracovávány různé čínsko-sovětské smlouvy o technické výměně, včetně pomoci při výrobě jaderných bomb, a na 10 000 sovětských odborníků stále pomáhalo při průmyslovém rozvoji Číny.

Vztahy se začaly rozpadat, když Nikita Chruščov začal otevřeně kritizovat Velký skok. Během jeho dvou návštěv v Pekingu v roce 1958 a 1959 se s Maem příliš neshodli. Sovětský předák se domníval, že čínský vůdce je romantický úchylkář, jehož úsudku nelze důvěřovat. Rozzuřilo ho Maovo tvrzení pronesené během Velkého skoku, že Čína díky svému systému komun dosáhne komunismu dříve než SSSR. V roce 1958, kdy Mao chystal letecký útok na ostrov Ťin-men obsazený kuomintangskou posádkou přímo vedle přístavu Sia-men, Chruščova rovněž pobouřilo, že mu o tom Mao neřekl, což zdůvodnil tím, že jde o čistě vnitřní záležitost. Tato racionalizace ovšem přehlížela skutečnost, že Spojené státy jsou spojencem Tchajwanu a Čínská lidová republika zase Sovětského svazu, takže tento tah v takzvané občanské válce klidně mohl rozpoutat konfrontaci velmocí, a tudíž jadernou válku. Chruščov byl v té době právě v Camp Davidu a pracoval s prezidentem Eisenhowerem na vytvoření jistého modu vivendi. Při krizi v Tchajwanské úžině v roce 1958, v níž šlo o možné nepřátelství mezi ČLR a Spojenými státy, se Sověti

odmítli postavit za Čínu a vzápětí zapřeli svůj slib poskytnout Číně atomovou zbraň. Tato rozepře vyvrcholila v polovině šedesátých let, kdy Chruščov náhle odvolal z Číny všechny technické poradce i se všemi technickými plány. Brzy nato začala KS Číny vysílat ideologické kletby proti sovětskému revizionismu a Komunistická strana Sovětského svazu jí splácela stejnou mincí. V roce 1963 byly tyto ostré výměny názorů mezi oběma stranami zveřejněny před světem. Roztržka byla o to trpčí, že KS Číny a KSSS kdysi sdílely touž víru a teď, jako správní fanatici, pohlížely jedna na druhou jako na zrádce.

Velký skok jako sociální hnutí

Kolektivizaci zemědělství v Číně umožnila řadu let trvajících odhodlaná a nadšená práce místních kádrů, které proces řídily. Tyto miliony lidí, mužů i žen, byli aktivisté a řídicí pracovníci, členové strany i kandidáti, jejichž ambicí bylo provést revoluci a současně s ní postoupit na společenském žebříčku. Pocházeli z venkovského prostředí, z něhož se vydělili svou vlastní vnímavostí k revolučním příležitostem. Z hlediska sociální struktury odpovídali zhruba nižší venkovské džentry za časů císařství a v počáteční fázi republikánského období - tj. přívržencům výše postavených ochránců, finančním správcům a správcům záležitostí nepřítomných statkářů, místním úředníkům, šéfům gangů a rolnických společností, vojákům z povolání a dalším, jimž jejich postavení dovolovalo vybírat daně, odvádět brance do armády a všeobecně tyranizovat zemědělskou populaci. Na konci císařské éry se příslušníci nižší džentry stali drobnými despoty na vlastní noze, už bez svazků s vyšší džentry, která se tehdy přesunula do měst.

V celém procesu pozemkové reformy pod vedením KS Číny partajní kádry nahradily staré zbytky nižší džentry. Svou vitalitou představovaly nový režim, ale z hlediska struktury pronikly mnohem hlouběji do života vesnice, zaštitěny autoritou strany. Zatímco nižší džentry vznikla přímo na místě a do jisté míry spontánně a nezávisle,

komunistické kádry dosáhly svého dominantního postavení, protože byly představiteli vyšší autority.

Tato nová vrstva aktivistů, když už jednou existovala a dosáhla společenského vzestupu prostřednictvím kolektivizace zemědělství, potřebovala nějakou činnost, kterou by mohla vyvíjet, a byla ochotna pokračovat stále dál. Velký skok se proto dal jen těžko zastavit, protože jakmile tito aktivisté začali reorganizovat vesnice, byli k nezadržení. „Osvobození“ ve skutečnosti vytvořilo novou třídu, která chtěla neustále osvobozovat.

Koncem padesátých a začátkem šedesátých let byla Čína národem mladých lidí, vykořeněných a zbavených minulosti a horlivě soupeřících o výhody. Lze si však představit i jinou motivaci, než nutně sobecké či materiální výhody. Odstraněním starých zábrán z venkovského života, šířením gramotnosti a organizace pronikly doktríny rovnosti a příležitosti pro všechny k mnoha mladým venkovským lidem a inspirovaly je, aby se přidali k ušlechtilé věci a obětovali se za ni.

Z pohledu čínské historie se Velký skok také jeví jako jistá modernizovaná forma veřejně prospěšných děl, budovaných v dřívějších časech. Přestavbu Velké čínské zdi za dynastie Ming, podobně jako budování letišť v Čcheng-tu pro americké bombardéry typu B-29 za druhé světové války prováděly pracovní síly získané odvody na venkově. V obvyklém případě dostal vesnický vůdce příkaz dodat tolik a tolik osob na pracoviště na jisté časové období, dejme tomu na deset dní. Vesničané si přinesli jídlo a postavili si přístřešky na spaní. Pracovali jako skupina a po splnění daného úkolu se zase odebrali domů. Existovaly různé obměny v organizaci této pracovní povinnosti, ale právě z nich byla složena všechna ta obrovská díla, k jejichž stavbě bylo zapotřebí nosit zeminu v koších na vahadlech a lámat skály na stavbu zdiva. Výdobytky Velkého skoku v podobě nově zbudovaných přehrad, příkopů a zavodňovacích

kanálů byly nejnovější verzí starodávné praxe, díky níž byla například postavena dávná hlavní města An-ťang a Čeng-čou, jejichž hlíněné zdi byly tak dokonale udusané (upěchované uvnitř dřevěného bednění), že je dodnes lze rozeznat. Řízení těchto pracovních sil patřilo k výsadám vládců a Mao je využíval naprosto přirozeně.

Dokonce i v chybných rozkazech udílených nižšími orgány, jako například orat půdu příliš hluboko (takže se soli dostávaly na povrch) nebo zasít dvě plodiny na jedno pole (ztížení sklizně), slyšíme ozvěny rad státotvorných teoretiků císařských vyšších tříd, kteří radili rolníkům, jak mají pracovat.

Ani reorganizace života zemědělců do brigád a komun nebyla tak docela maoistický vynález. Velký skok si zasluhuje srovnání, zejména pokud jde o jeho invazi na venkovskou scénu, s předchozími agrárními reformami, jako například v období Severních Wejů, Sungů a raných Mingů. I dnes se musíme hodně učit o moderní Číně z její historie.

Po jistém ekonomickém zotavení začátkem šedesátých let následovala další fáze revoluce, při níž se Čína opět obrátila dovnitř. Je sice pravda, že během čínsko-indického hraničního sporu v roce 1962 Lidově osvobozená armáda po dlouhých provokacích dosáhla rychlého a efektního vítězství. Ale s tím, jak se čínsko-sovětské vztahy stávaly stále jedovatějšími, čínské snahy organizovat nerozvinuté země třetího světa v Africe a Asii v protisovětském duchu zůstaly marné. Čou En-lajova cesta po Africe byla bezvýsledná. Když v roce 1965 Spojené státy intervenovaly ve Vietnamu, slíbily, že nevtihnou na území Severního Vietnamu, aby se vyhnuly čínsko-americkému konfliktu korejského typu. Mao, jehož zahraniční ambice se nenaplnily, tušil, že nastala příhodná doba pro další velký pokus od základu změnit čínského člověka.

20

KULTURNÍ REVOLUCE 1966-1976

Počátky

Maovo poslední desetiletí - od roku 1966 do jeho smrti roku 1976 - se stalo svědkem vnitřního politického boje, který paralyzoval Čínu, přiváděl v úžas vnější svět a přivodil strašlivou zkázu a rozvrat. Bylo to náležité vyvrcholení dvaceti ztracených let, započatých roku 1957 kampaní proti pravičákům, která zatočila s tolika intelektuály. Šlo o tak důkladnou pohromu, jež se bezprostředně dotkla nějakých 100 milionů lidí, že její úplné dějiny nejsou stále ani zdaleka známy či sepsány.

Cizinci, kteří chtějí pochopit Kulturní revoluci, musí začít zdoláním obrovské propasti, která dělí čínskou a západní politickou kulturu. Představte si, že by prezident Spojených států ve Washingtonu začal vyzývat středoškolské studenty po celé Americe, aby si navlékli pásky na rukávy a zastavovali, kritizovali a obtěžovali spořádané občany v ulicích i v jejich domovech a nakonec se zmocnili radnice, místních podniků, státních orgánů a institucí. Takoví středoškolští studenti, pokud by se o to vůbec pokusili, by byli do večera pod zámek. Ve Spojených státech se poloautonomní sektory občanské společnosti - organizace zaměstnanců, obchodní komory, odbory, církve, média, atd. - jen tak terorizovat nenechají.

Při pohledu na Kulturní revoluci v Číně si proto musíme představit společnost, jež se nechá řídit Velkým vůdcem a stranickou diktaturou jenom proto, že jsou její občané politicky pasivní a poslušní úřadů a moci. Nemají žádná lidská práva, protože byli vychováváni v přesvědčení, že domáhání se lidských práv (například náležitého

soudního procesu) by bylo sobecké a protispolečenské, a tudíž hanebné. Krom toho jsou na to přísné tresty. Celý tento problém začíná na venkově v čínské vesnici, kde dodnes zanechalo stopu konfuciánské učení o společenském pořádku založeném na poslušném podřízení se moci.

Výchozím bodem pro porozumění Kulturní revoluci by mohlo být poznání, že Mao Ce-tung si do té doby získal některá privilegia náležející císaři. Proč by měl zrovna on prakticky rozbít celou stranu, kterou předtím sám vybudoval, a ohrozit tak celou revoluci, to je složitá otázka, která volá po analýze na několika rovinách.

Maova původní averze k městskému byrokratismu se odrazila v jeho přesvědčení, že z čínské revoluce musí těžit na prvním místě venkov. Jeho bohaté zkušenosti s životem na venkově mu daly poznat překážky, bránící rolníkům ve spokojeném životě. Po uchopení moci

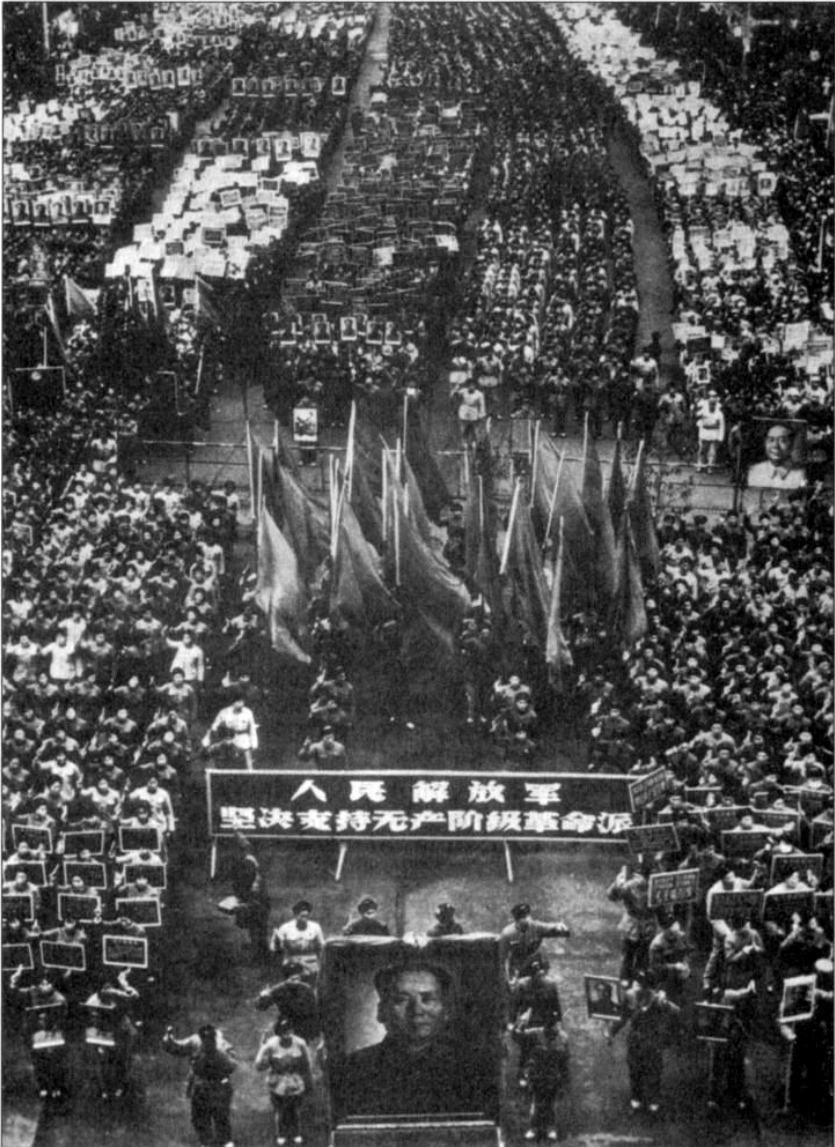

Pracovní tábor během Kulturní revoluce v mrazivých pustinách provincie Chej-lung-ťiang

nicméně před ideálem „osvobození“ rolníků dostala přednost očividná potřeba využít je při budování Číny pod stranickým vedením a kontrolou.

V rámci této snahy začala Maa znepokojovat zdánlivě nezbytná potřeba vybudovat orgány centrální moci i s jejich úředníky na mnoha úrovních, tzv. kádry, kteří začali, jak se mu zdálo, nahrazovat místní elitu z císařského období. Obával se, že by mohli být vesničané znovu ovládnuti novou vládnoucí třídou. Vzhledem k moderní potřebě profesionálního řízení a nepotlačitelné tendenci k osobním privilegiím a korupci mezi čínskou novou vládnoucí třídou bychom asi těžko dokazovali, že se mýlil.

Bezprostřednějším důvodem Maových obav počátkem šedesátých let bylo obecně rozšířené a vytrvalé snižování jeho zásluh a politiky ze strany stranického aparátu. Ve státě, založeném na ideálech harmonie a jednoty, se jednotliví vůdci frakcí nemohou navzájem napadat přímo a jmenovitě, protože by vypadali jako štváči a kazisvěti. Čínští předáci se proto uchýlovali k prastarému triku a využívali polostínu zavedených intelektuálů, kteří vytvářeli vnější a halasný předvoj stranických frakcí. Sinoliberální zbytky mezi intelektuály sice padly z větší části za oběť čistkám coby pravičáci, ale jejich místa redaktorů, spisovatelů, novinářů a organizátorů připadla o něco mladší generaci, následující v jejich šlépějích. Tito straničtí intelektuálové vyjadřovali ve spojení s politickými představiteli své názory a postoje v úvodnicích, esejích, komentářích, divadelních hrách a dalších literárních dílech.

Slavnostní průvod Lin Piaovy Lidově osvobozené armády na počest „velkého kormidelníka“ v provincii Kuej-čou, 1968

Počátkem šedesátých let používala skupina nadaných intelektuálů, reprezentujících stranický establishment, nepřímých metod podobenství, narážek a historických příkladů k rozdmýchávání a udržování kritiky chyb Velkého skoku a Maovy taktiky mobilizace mas vůbec. Někteří zašli ještě dále a zpochybňovali Maovu direktivu z roku 1942, že všechna literatura musí přímo sloužit revoluci. Kritické názory se ozývaly hlavně v Pekingu, kde stál v čele městské stranické organizace Pcheng Čen.

Maovu obavu, že lidová revoluce se v Číně dostává na scesti, zvyšoval konečně pohled na události v SSSR. Popuzovaly ho nepřilíš subtilní Chruščovovy způsoby. V Sovětském svazu působil podle Maa revizionismus, to jest odklon od rovnostářství a péče o lid a od kolektivní organizace, kterou nahradil růst nové vládnoucí třídy se zvláštními privilegii, skupiny městských profesionálů s technickým vzděláním, kterou držela na uzdě, tak jako veškeré obyvatelstvo, mocná tajná policie. Vzhledem k obecně rozšířenému hodnocení sovětské stranické diktatury na Západě se jeho nedůvěře sotva lze divit. V každém případě bylo jeho osobním motivem znovu získat kontrolu nad KS Číny tím, že k moci dosadí své stoupence s podobnými názory.

Jedním z důsledků Maova útoku na maršála Pchenga bylo, že ho ve funkci ministra obrany vystřídá maršál Lin Piao, vynikající taktik, který tak získal moc a začal prosazovat politizaci armády. Lin sestavil jako součást svého indoktrinačního programu známou „Rudou knížku“ Maových citátů a osvědčil svou ochotu stanout Maovi po boku v nastávající kontroverzi. Krátce po svém jmenování zrušil hodnosti v armádě a obnovil systém politických komisařů, čímž deklasoval profesionalitu armády, kterou předtím zosobňoval Pcheng. Rozběhla se kampaň „Učit se od Lidově osvobozené armády (LOA)“, jako by se politizace vojska mohla stát vzorem pro celou společnost. Tím byla narušena dosavadní zásada v KS Číny, že ozbrojená moc musí být podřízena straně.

Kulturní revoluce trvala nominálně tři roky, od začátku roku 1966 do dubna 1969, ale mnozí poukazují na skutečnost, že její vliv byl patrný po celých deset let až do roku 1976. Nejdříve se podíváme na samotného Maa.

Maovy cíle a možnosti

Porozumět zvnějšku Maovi vyžaduje značnou představivost, především pro pochopení jeho vůdcovské pozice. Mao měl dva životy, jeden jako partyzánský vůdce, druhý jako moderní císař naší doby. Vydobyl si moc císaře, ale sám se stále pokládal za partyzána. Jelikož moc se v Číně uplatňovala odshora dolů, což respektovala i linie mas, stal se vůdce KS Číny, jakmile se chopila moci, prakticky nedotknutelným, vysoko nad všemi ostatními lidmi, nejen coby předmět kultu osobnosti, ale také jako uznávaný nadřazený každého a všech uvnitř stranické organizace. Mao osobně vytvořil tak velkou část strany, že se dala celá považovat za jeho dílo, a pokud ji chtěl reformovat, měl na to plné právo. Jen když na něj budeme hledět jako na monarchu, nástupce dlouhé řady císařů, pochopíme, proč se vedení KS Číny, vychované k loajalitě, poddávalo jeho postupnému útoku na celou stranu a její pozvolné dekonstrukci.

Toto výjimečné postavení, jemuž se těšil v myslích ostatních, umožnilo Maovi, uvádějícího v trans i sama sebe, aby pokládal vznik elit za selhání revoluce, jež je třeba napravit obnovením rovnostářství, i když o to se mohl současně pokusit jen a právě proto, že byl sám všem ostatním tak vysoko nadřazený. Takový benevolentní despotismus je v pravém protikladu k politice, jak je známa v západním atlantickém společenství, kde je vrchní držitel moci také hlavním objektem kritiky. Jinými slovy, Mao měl natolik výjimečnou pozici a všemi uznávanou moc, že si mohl dělat prakticky cokoli se mu zachtělo.

V průběhu Kulturní revoluce představoval Mao pro mnoho mladých lidí jakési božstvo. Příslušníci Rudých gard nadšeně mávají Rudou knížkou – vybranými citáty předsedy Mao

Ale co si vlastně sám myslel, že dělá? Snad by se to dalo shrnout jako snaha učinit „demokratický centralismus“ více demokratickým a méně centralistickým. Domníval se, že nová byrokracie následuje prastarého příkladu autokratické vlády odshora dolů. Rolnické masy by se tím pádem ocitly tam, kde byly vždycky, totiž na samém dně společnosti, vykořisťované novou elitou. Aby zamezil této tendenci, chtěl Mao využít metody linie mas, jejímž prostřednictvím si měla strana zjistit požadavky lidu a odpovědět na ně. Tento nový styl práce vlády zdola mohl být podepřen decentralizací státní správy. Místní rozhodnutí neměla být zcela závislá na byrokratech v Pekingu. Cílem vlády měla být prosperita a indoktrinace místních rolnických mas, a ne jen starý otřepaný slogan někdejšího hnutí za sebeposílení: „Bohatý stát a silná armáda.“

To jasně odporovalo jedné ze základních zásad čínské politické tradice, totiž že masám je třeba vládnout prostřednictvím pečlivě vychovávané a loajální elity ministrů a podřízených úředníků, armádních důstojníků s imponantními hodnostmi a stranických

Mladí členové zemědělské výrobní jednotky v Ťiang-su věří, že zvýší kvalitu úrody studiem Maových myšlenek během odpočinku

organizátorů se zvláštními výsadami. „Revizionismem“ se podle Maovy definice rozuměl ústup od cílů revoluce, akceptování společenských zvláštností jako je privilegované postavení a hromadění pozemských statků, což se dá nazvat restaurací kapitalismu.

Podnícením a manipulací tohoto společenského vzednutí podnikl Mao instinktivní útok na celé zřízení, jakkoli ho předtím sám pomáhal vybudovat. Vycházel při tom z vlastní analýzy třídního boje, který, jak se domníval, pokračoval dále i za socialismu. Boj proti revizionismu v Číně byl podnícen příkladem Sovětského svazu, kde podle něj ideál socialistické vlády podkopaly korupce a byrokratismus.

Mao se také zabíral myšlenkou na mobilizaci studentské mládeže k útoku proti nešvarům stávajícího zřízení a k očištění Číny od revizionismu. Šlo by tu opět o jakési manipulované masové hnutí, jež bylo, jak věděl ze zkušenosti, motorem společenských změn. Aby bylo jasno, podněcováním a vedením městské mládeže Mao zavrhl

všechny zásady rektifikace ve stranických řadách. Vlastně vyhlásil válku předákům, kteří přišli spolu s ním do Pekingu z Jen-anu. Tím, že se mu různými manipulacemi podařilo dosáhnout schválení direktiv jménem Ústředního výboru a dalších orgánů, naprosto ochromil ostatní předáky, spoutané jejich vlastní tradicí disciplinované poslušnosti ke stranickým příkazům. Předpokládalo to, aby si v určitých klíčových momentech zajistil podporu Čou En-laje, který tu hrál svou obvyklou roli a snažil se zmírňovat různá příkoří a potíže, které vyplývaly z Maova pokusu o čistku mezi jeho stranickými kolegy. Vedení KS Číny, bezmezně oddané straně, nebylo s to předvídat, co se na ně valí.

Jak se situace stále více vymykala z kontroly směrem k násilí, Mao činil nejrůznější pokusy udržet ji na uzdě, avšak zřídka úspěšně. Kulturní revoluce, podobně jako Hnutí sta květů či Velký skok, se vyvinula v cosi, co Mao nepředpokládal. Poměr obětí čistek, jakkoli proměnlivý, byl někde kolem 60 procent. Odhaduje se, že asi 400 000 lidí zahynulo násilnou smrtí. Při soudu roku 1977 byl Gang čtyř, sestávající z Maovy ženy Ťiang Čching a jejích čtyř kolegů v Ústřední skupině pro Kulturní revoluci, obviněn z vykonstruovaných obvinění a perzekuce 700 000 lidí, z nichž 35 000 na jejich následky zahynulo. Mnoho dalších bylo fyzicky a psychicky zmrzačeno a řada lidí spáchala sebevraždu.

Úloha Lidově osvobozené armády

Maova schopnost rozpoutat Kulturní revoluci závisela v první řadě na podpoře ozbrojených sil. V Lidově osvobozené armádě existovala již dlouho rivalita mezi vojenskými profesionály a ideologickými politiky. Při pohledu hodně zpátky si můžeme povšimnout, jak se sovětská Rudá armáda vypořádala s problémem vztahů mezi stranou a armádou tím, že dosadila „politiku do velení“, totiž podřídila vojenské profesionály politickým komisařům. Postupně ovšem získal v SSSR převahu vojenský profesionalismus, spolu s tím, jak se rozrůstal sovětský generální štáb.

Podobný vývoj se odehrál i v Číně. Vojenská akademie Whampoa v Kantonu v čele s Čankajškem vytvořila stranickou armádu, stojící v čele Severního pochodu, ale po roztržce s komunisty roku 1927 budoval Čankajšek profesionální ozbrojené síly, které se již nespolehaly na podporu mas v partyzánské či „lidové válce“. KS Číny se mezitím ve svém zapadákově musela uchýlit k prastarým čínským technikám rolnického banditismu - malé mobilní jednotky, úskoky a spojení s venkovským obyvatelstvem v dané oblasti. Nicméně dokonce již v Ťiang-si projevovala rozhodující skupina asi tuctu komunistických velitelů pevnou víru v profesionalitu. Pár jich studovalo vedení války v Moskvě a zbytek si osvojil sovětské myšlenky v praxi. Hlavní protiváhu vůči nim všem představoval Mao Ce-tung, jenž byl skálopevně přesvědčený - tehdy jako kdykoli později - o nutnosti mobilizovat venkovské masy k „totální válce“.

KS Číny měla prostě od počátku ve svých řadách skupinu dobře vycvičených a schopných velitelů na ústřední úrovni, kteří usilovali o specializaci, organizaci a disciplínu skutečné profesionální armády. Podle potřeby zastávali politické či vojenské funkce. Někteří veleli v průběhu komunistického boje o moc polním armádám, jichž vzniklo nakonec celkem pět. Každá z těchto armád měla nějaké místní kořeny, kontinuitu velení a jisté společné zkušenosti, což mohlo všechno vést k regionalismu a rivalitám. Avšak ústřední velení (Mao, Čou, Pcheng Te-chuaj a další) dbali důsledně na rotaci kádrů, aby se vyhnuli frakcionářství. Političtí předáci, kteří byli zároveň také vojenský velitelé, věděli, jak zachovávat jednotu.

V šedesátých letech byla LOA sice ve vztahu k cizím mocnostem v podstatě v defenzívě, ale uvnitř země hrála zásadní roli jako opora politického zřízení. Sestávala ze zhruba 38 „hlavních sil“ či „armád“, rozmístěných celostátně v 11 vojenských okruzích. Vedle těchto hlavních útvarů existovaly ještě regionální síly, rozdělené do 28 provinčních vojenských okrsků. Regionální síly nebyly tak dobře vyzbrojené a byly cvičené pouze k místním obraným aktivitám

(včetně například mobilizace lidových milicí a výrobně stavebních oddílů, počtem do desetitisíců osob, kteří byli jakýmsi vojáky na částečný úvazek). Byly rozesety v malých jednotkách po celé zemi a nebyly cvičeny k boji v rámci jednotných polních armád. Trochu to připomíná systém z konce císařství za dynastie Čching, kdy „Zelená korouhev“, čili Lü-jing, sloužila jako jakési četnictvo roztroušené v malých jednotkách s úkolem dohlížet na zachovávání pořádku v jednotlivých místech, zatímco úderné síly sestávaly z válečníků vojsk korouhví.

Tak jako tehdy spočívala kontrola nad armádou na císaři, byl i v Čínské lidové republice hlavním velitelem předseda KS Číny, který zastával obvykle souběžně také funkci předsedy Ústřední vojenské komise. Vojenská komise řídila tři složky: základní velitelský aparát pro dohled nad armádou, dohled nad politickým aparátem KS Číny v armádě a správu administrativních a týlových operací. Další ozvěnou císařského systému bylo ustanovení, že vojska si mají pěstovat své vlastní obilí a spravovat svůj vlastní místní průmysl, aby byla do jisté míry soběstačná, což připomínalo starobylý systém tchun-tchien, totiž síť částečně soběstačných pohraničních opěrných bodů.

Jelikož strana prostupovala armádu na všech úrovních a vojáci byli zpravidla členy strany, přijímaly regionální armády pod provinčním velením rozkazy od místních stranických tajemníků a dalších funkcionářů. První tajemník strany v dané provincii zastával zpravidla funkci prvního politického komisaře příslušného vojenského okrsku. Tato politickovojenská síť v armádě vyřizovala každoročně přihlášky od milionů branců, protože armáda představovala na venkově hlavní možnost společenského vzestupu.

Regionální uskupení LOA tak pronikala do místních orgánů státní správy a veřejné bezpečnosti a stala se za Lin Piaa „jak rudou, tak odbornou“. To Maovi poskytlo mocenskou základnu. Armády profesionálních „hlavních sil“ zůstaly zpočátku kampaní nedotčené.

Jak se Kulturní revoluce rozbíhala

Od konce roku 1965 do léta 1966 narůstalo napětí mezi Maovou skupinou a stranickým establishmentem. K podpoře znovu zpolitizované armády pod vedením Lin Piaa si mohl Mao přes svoji manželku Ťiang Čching připočíst ještě skupinu radikálních šanghajských intelektuálů, z níž se měla později zformovat Ústřední skupina pro Kulturní revoluci. Maova klika se tak trochu vymyká stručnému popisu. Lin Piao byl velmi schopný polní velitel, ale jinak drobný a poněkud podivný, rozhodně nijak charismatický muž, který se objevoval na veřejnosti vždycky v čapce (byl totiž holohlavý). Lin byl bezpochyby nadaný intrikán, mazaný jako liška, ale neměl tu pravou figuru; zatímco Maovi jeho nadváha prostě jen dodávala na důstojnosti (v Číně si nijak nepovažují hubené postavy), Lin vedle něj vypadal tak trochu schlíple. Maova manželka Ťiang Čching sice před příchodem do Jen-anu, kde si podmanila předsedovo srdce, nijak nevynikla jako filmová herečka, ale projevila se jako schopná politička. Usilovala o kontrolu nad kulturní obcí, aby zde mohla pod záminkou návratu k proletářským hodnotám uskutečnit radikální reformy. Dostala se k moci částečně díky spojenectví s Lin Piaem, který z ní učinil vedoucí odboru pro kulturu při LOA. Spolčila se rovněž s oněmi radikálními intelektuály v Šanghaji, kteří vytvořili kulturní základnu pro útok na Peking.

Jako poslední tah při upevňování Maovy koalice sil byl koncem roku 1965 zatčen, obviněn, vyslýchán a v dubnu 1966 sesazen ze všech funkcí Luo Žuej-čching, jeden z hlavních představitelů LOA, který nesouhlasil s Lin Piaem. Cílem a výsledkem bylo potlačení veškerého disentu v armádě. Srovnatelný útok byl rozpoután mezi intelektuály proti náměstkovi starosty v Pekingu Wu Chanovi za to, že publikoval hru, v níž byl dávný císař kárán za to, že neprávem sesadil jednoho svého hodnostáře. Mao byl prý přesvědčen, že to byl útok proti jeho osobě za to, že roku 1959 sesadil v Lu-šanu maršála Pcheng Te-chuaje. Nejvyšší stranický funkcionář v Pekingu Pcheng

Čen (nebyl příbuzný s maršálem Pchengem) přirozeně spatřoval v útoku na svého zástupce útok proti sobě samému. Vyšetřování v Pekingy Wu Chana očistilo, ale Mao pak zosnoval v Šanghaji fórum, na němž byl ostře odsouzen Pcheng Čen, a v dubnu 1966 pak také byl odstraněn ústředními orgány. Tento incident dal lidem jasně na srozuměnou, odkud vítr vane.

Těmito předběžnými tahy odstranil Mao některé funkcionáře, kteří nebyli dostatečně nadšení jeho programem, a zajistil si tichý souhlas stranického establishmentu, představovaného Čou En-lajem, Liou Šao-čchim a Teng Siao-pchingem. Všichni byli zvyklí nechat se tím velkým mužem vést. Netušili, že tentokrát je vede na vrchol hory a do jícnu sopky. Politbyro ustavilo Ústřední skupinu pro Kulturní revoluci, která byla zodpovědná přímo jeho stálému výboru. Byl zde jeden Maův stoupenec vedle druhého. Reorganizace současně dosadila další Maovy stoupence do klíčových pozic v různých stranických orgánech.

Útok proti revizionismu a nejmenovaným členům strany, kteří „jdou kapitalistickou cestou“, potom zesílil během období známého jako Padesát dní, od června do srpna 1966. V této fázi byli mobilizováni radikální studenti k útoku na univerzitní představitele prostřednictvím ručně psaných plakátů, ale Mao sám setrval v ústraní ve střední Číně, a nechal Peking pod dohledem svého zástupce a hlavy státu Liou Šao-čchiho, někdejšího organizátora KS Číny ve městech v kuomintangském zázemí. Jako celoživotní budovatel stranického aparátu mohl Liou sotva dát přednost masovým organizacím. Snažil se utišit vášně vysíláním pracovních skupin, které měly prověřit nižší stranické orgány v hlavních institucích, jak na školách, tak v továrnách. Bylo vysláno na 400 skupin po 25 lidech, dohromady tedy nějakých 10 000 osob, aby se činili ve stranických orgánech na nižších úrovních. Tím byla zmařena Maova snaha postupovat přes masové organizace.

Jak vzrůstala vzájemná zahořklost mezi radikálním a konzervativním táborem, sehrál Čou En-laj svou obvyklou roli a pokusil se je smířit. Ještě v únoru 1967 předsedal Čou schůzi, kde proti sobě stáli radikálové z Ústřední skupiny pro Kulturní revoluci a seskupení konzervativních předáků z armády a Státní rady (vlády), včetně tří maršálů a pěti vicepremiérů. Tento mítink, později radikály napadaný jako „Únorový protiproud“, představoval stále znovu se objevující prvek opozice vůči nejhorším tendencím Kulturní revoluce.

Ve druhé fázi Kulturní revoluce od srpna 1966 do ledna 1967 sehrál předseda Mao roli velkého showmana. Poslušný Liou Šao-čchi, předem odsouzený k záhubě, organizoval hnutí proti revizionismu mezi stranickými věrnými. V červenci 1966 přivedla čínskou veřejnost do stavu nejvyššího vzrušení zpráva, že se Mao vrátil na sever a po cestě se zastavil, aby si zaplavil v Jang-c'. Číňané na venkově většinou neumějí plavat a v Jang-c' to předtím zkoušelo jen pár dobrodruhů, takže to byla asi taková novina, jako kdyby královna Alžběta II. přeplavala kanál La Manche. Mao se rázem stal vzorem pravého sportovce, schopného nadlidských výkonů. (Fotografie jeho hlavy vyčuhující z vln prozrazují, že neplaval kraulem, na boku, na zádech, ani stylem prsa, ale použil vlastního stylu, totiž stál vzpřímeně ve - nikoli na - vodě. Naměřili mu přitom rekordní čas.)

Rudé gardy s jednou ze svých obětí označenou za „politického zlodějíčka“ při posměšném průvodu v Pekingu, leden 1967

V Pekingu Mao svolal tzv. 11. plénium, ve skutečnosti okleštěné zasedání zbytků Ústředního výboru, nabité jeho stoupenci. Plénium sesadilo Liou Šao-čchiho ve stranické hierarchii z druhého na osmé místo a povýšilo na druhé místo maršála Lina, který se tak stal případným Maovým nástupcem. Plénium také předložilo základní Maovu představu o hnutí proti revizionismu, jež mělo dosáhnout drastické změny v základní názorové orientaci všeho čínského lidu. Duchovní obroda, jak to formuloval, měla mít přednost před hospodářským rozvojem. Princip třídního boje měl být uplatněn vůči všem intelektuálům, úředníkům a členům strany, aby byli odstraněni ti, kteří „krácejí kapitalistickou cestou“. Zatím dohromady nikdo nevěděl, kdo vlastně tito živlové jsou.

Těmito manévry dosáhl Mao formální legitimacy pro masové hnutí proti revizionismu ve stranických řadách. Toto hnutí na sebe záhy vzalo podobu Rudých gard.

Rudé gardy

Maovo masové hnutí sestávalo za Kulturní revoluce především z nezletilé studentské mládeže, což byl úplně jiný spolek než rolnické masy mobilizované v padesátých letech při združstevňování zemědělství nebo v období Velkého skoku v letech 1958-1960. Kulturní revoluce se zprvu rolnictva nijak zvlášť nedotkla, s výjimkou komun poblíž velkých měst. Kulturní revoluce byla v zásadě městské hnutí a jeho hlavními protagonisty byly od poloviny roku 1966 až do svého zrušení v polovině roku 1968 Rudé gardy. Tato nezkušená mládež, která se snažila „učit se revoluci prováděním revoluce“, projevila obrovské nadání pro destruktivní činnost.

Frakční rozpory uvnitř Rudých gard, jež nakonec vedly až k otevřenému ozbrojenému boji mezi dobře organizovanými skupinami ve městech, pramenily ze skutečnosti, že v rámci vzdělávacího systému šedesátých let navzájem soutěžily, jak už jsme viděli, o postup ze středních škol na univerzitu dva typy studentů. První skupinu tvořily děti z rodin intelektuálů, které měly doma dobré zázemí ke studiu a byly předurčené k akademickým výkonům. Prospívaly dobře u zkoušek a z toho odvozovaly své nároky na studium. Druhou skupinu představovaly děti z rodin nové vládnoucí elity tvořené stranickými funkcionáři a kádry, což jim dodávalo „revoluční“, a tedy nejlepší „třídní původ“. Byla to generace na vzestupu, jež měla otevřené dveře ke kariéře ve státních úřadech. Jejich prospěch však obvykle nebyl takový jako u dětí intelektuálů, které však zase měly oficiálně nevyhovující třídní původ. Tento rozdíl v třídní klasifikaci měl podnítit frakční boje mezi Rudými gardami.

Mao aktivizoval radikální studenty prostřednictvím hesel jako „Palte na štáby“ a „Učte se revoluci prováděním revoluce“. Podporu mládeže mobilizoval na šesti masových shromážděních v Pekingu mezi 18. srpnem a 26. listopadem 1966. Na tato shromáždění, organizovaná armádou a Skupinou pro Kulturní revoluci, bylo

zdarma po železnici dovezeno a v Pekingu ubytováno nějakých 10 milionů mladých lidí z celé Číny, kteří vstoupili do Rudých gard. Nad hlavami mávali Rudou knížkou citátů předsedy Maa, sestavenou maršálem Linem původně pro indoktrinaci svých vojsk. Byla přerušena výuka a zavřeny univerzity.

Ať už bylo Maovým romantickým záměrem cokoli, Rudé gardy rozpoutaly brutální vládu teroru, vnikaly do domovů bohatších spoluobčanů a intelektuálů, pálily knihy a rukopisy, ponižovaly, mlátily a dokonce zabíjely jejich obyvatele, a to vše ospravedlňovaly revolučním bojem proti „čtyřem starým“ - starým myšlenkám, staré kultuře, starým zvyklostem a starým návykům. Tato studentská mládež, chlapani i děvčata ve věku od devíti do osmnácti let, se potulovala po ulicích s rudými páskami na rukávech a zastavovala kohokoli, kdo jí připadal zasažený tradičním vzděláním nebo cizími vlivy, a na místě nad ním vykonávala své pojetí spravedlnosti.

Shromáždění Rudých gardistů a dalších obyvatel Pekingu na protest proti americké intervenci ve Vietnamu

Na konci roku 1966 eskalovala Maova Ústřední skupina pro Kulturní revoluci, která měla celou situaci pod dohledem, rudogardistickou spoušť z pouhých útoků proti osobám obviněným z buržoazních tendencí do vrcholné fáze „vytahování“ stranických a státních funkcionářů na výslechy a „schůze boje“. Netrvalo dlouho a došlápli si na bývalou hlavu státu Lioua a generálního tajemníka strany Tenga coby nejvyšší zrádce, kteří „jdou kapitalistickou cestou“. Oba byli, stejně jako tisíce dalších, odsouzeni, zatčeni a veřejně uráženi. Masovou mobilizací městské mládeže k útoku na ústřední orgány strany a státu dosáhli Mao a jeho stoupenci chaosu, který měl vést, jak doufali, k očištné revoluci. Tváří v tvář volně organizovaným Rudým gardám přistoupili v létě 1966 komunističtí předáci, kteří se ocitli v ohnisku útoku, k metodě hašení ohně ohněm a nasadili své vlastní Rudé gardy. Stranické vedení bylo pevné a nedalo se jen tak zlomit, ale stejně to byla jen planá naděje. Mao měl

Pod heslem boje „proti čtyřem starým“ – myšlenkám, kultuře, zvyklostem a návykům – ničili příslušníci Rudých gard vše: budovy, umělecké předměty a kláštery, jako například na tomto snímku, srpen 1966

v rukou všechny mocenské páky a nakonec se ukázalo, že mu jde jasně o rozbití a znovuvybudování celé strany jako takové.

Uchopení moci

Třetí fáze Kulturní revoluce začala hnutím za „uchopení moci“ v lednu 1967. Tato uchopení moci byla schválena Pekingem a prováděli je Rudí gardisté a další ve městech po celé Číně. Funkcionáři byli odstraňováni ze svých úřadů a na jejich místa zasedali mladí lidé bez předchozích administrativních zkušeností s vedoucími funkcemi. Otevíraly se a často ničily archívní materiály. Rudé gardy se štěpily na frakce a ty mezi sebou začaly bojovat.

Během celé této doby stála armáda stranou a nechávala ničení volný průběh. V lednu 1967 Mao nicméně armádě nařídil, aby pomáhala antirevizionistickým revolucionářům proti konzervativním kontrarevolucionářům.

Situace se vymkla Maovi z rukou, LOA byla nadále jedinou akceschopnou silou ve společnosti a musela se stále častěji ujímat moci na místní úrovni. I když se zatím do Kulturní revoluce zapojily pouze regionální

Na veřejném shromáždění Rudé gardy kritizují a obviňují z vlastizrady Li Fan-wua, bývalého velitele Rudé armády a guvernéra provincie Chej-lung-ťiang

síly, a nikoli hlavní centrální jednotky, byla armáda natolik propojená s místními organizacemi KS Číny, že pro ni bylo obtížné účastnit se práce v revolučních výborech, které měly vytvářet nové provinční správní orgány. Regionální síly LOA se ukázaly být chabou oporou. Měly udržovat pořádek a chránit veřejné služby prostřednictvím „výborů vojenské kontroly“. Když však dostaly regionální vojenské posádky a velení okrsků rozkaz podpořit levici proti pravici, nebyly s to získat nad situací kontrolu. Vytváření revolučních výborů proběhlo úspěšně pouze ve čtyřech provinciích.

Jedním z důsledků byl pokus Ústřední skupiny pro Kulturní revoluci o čistku proti vzpurným důstojníkům v řadách LOA v provinciích. Přesto se během „wuchanského incidentu“ z července 1967 ukázalo, jak neefektivním nástrojem byly regionální síly v Kulturní revoluci: jedna divize ve wuchanské vojenské posádce

pomohla unést dva členy Ústřední skupiny pro Kulturní revoluci, takto orgánu samotného Ústředního výboru v Pekingu. Peking musel do Wu-chanu vyslat celostátní jednotky hlavních sil, aby dostaly situaci znovu pod kontrolu a ustavily příslušné revoluční výbory.

Brzy poté, co Mao přikázal Rudým gardistům, aby se pustili do „vytahování lidí jdoucích kapitalistickou cestou“ v armádě, propuklo násilí. Čína se řítila do občanské války, v níž jednotlivé rudogardistické frakce bojovaly mezi sebou navzájem a regionální vojenské oddíly se přidávaly na tu či onu stranu. I když útoky na velitele regionálních vojenských sil po září 1967 ustaly, šíření frakcionářství bylo nakažlivé a docházelo k napětí mezi regionálními jednotkami a oddíly hlavních sil. Peking tomu čelil tak, že nařídil LOA, aby přestala podporovat obě strany a podrobila se politickému školení. V roce 1968 byla nicméně frakční rivalita patrná už i mezi jednotkami hlavních sil. Kdyby byl tento vývoj pokračoval, Mao by byl přišel o svou poslední kartu a úplně by ztratil nad situací kontrolu.

Pod tímto tlakem Mao konečně v červenci 1968 Rudé gardy, jež podle něj nesplnily své poslání, rozpustil a nařídil armádě, aby vytvořila revoluční výbory ve všech provinciích. Rozpuštění Rudých gard vedlo k masovému vysílání jejich členů na venkov, což se rovnalo svržení z politických výšin až na samé dno pekel. Aktivisté, kteří nyní nastoupili na místo Rudých gardistů, si říkali Revoluční rebelové, ale jejich výstřelky byly podobně kruté a děsivé. Současně došlo k přesunům hlavních sil, přičemž rozpuštění masových organizací z nich sňalo břímě rozhodování ke komu se přidat. Konečným důsledkem bylo, že revolučním výborům dominovali vojáci. Většina prvních tajemníků organizací strany na různých úrovních byli důstojníci LOA. Premiér Čou prý prohlásil, že zhruba dva miliony vojáků regionálních jednotek utrpělo „statisícové ztráty“.

Ve čtvrté fázi Kulturní revoluce od července 1968 do dubna 1969, kdy se Mao snažil poskládat dohromady nový stát, sestávalo politické

Studenti vysídlení na venkov v průběhu Kulturní revoluce, Nan-ning 1965

vedení ze dvou pětín či více z vojáků, ze dvou pětín ze starých či nových stranických a státních funkcionářů, a jenom ze zlomku představitelů masových organizací. Převahu armády zajišťovala v roce 1969 obecně nízká úroveň stranických i státních funkcionářů, kteří byli vyneseni k moci, ale většinou se nemohli rovnat kvalitám svých předchůdců.

Vrchol Kulturní revoluce nastal na 9. sjezdu strany v dubnu 1969. Lin Piao přednesl politickou zprávu. Nové stanovy, které nahradily předešlé, schválené roku 1956, zdůrazňovaly Maovy ideje a třídní boj. Členství ve straně bylo omezeno podle třídního původu. Nové stanovy byly daleko stručnější než předchozí, takže organizace strany byla v mnoha bodech nezřetelná, avšak maršál Lin Piao byl coby Maův místopředseda výslovně prohlášen za Maova „blízkého soudruha ve zbrani a nástupce“. Z 1500 delegátů se dvě třetiny dostavily ve vojenských uniformách a v novém ústředním výboru bylo 45 procent příslušníků armády (roku 1956 to bylo 19 procent).

Mezi zástupci masových organizací na druhé straně převážně chyběli představitelé radikální studentské mládeže. Dvě třetiny delegátů zastávaly současně funkce v provinčních orgánech. Naprostá většina byla v ústředním výboru nováčky, ale průměrný věk byl přitom kolem šedesátky. V ústředním výboru bylo nejen více vojáků, ale bylo zde také méně vzdělaných lidí a celý tento orgán byl méně připraven zabývat se zahraničními vztahy.

Zahraníční vztahy

Zahraníční vztahy byly za Kulturní revoluce poznamenány stejným bezmyšlenkovitým fanatismem jako domácí politika, protože duch doby nejenže nepřál starým, ale ani cizím věcem. Antiintelektualismus se snoubil s xenofobií. Když se Čou En-laj vypravil v roce 1965 na rozsáhlou misi dobré vůle po zemích Afriky a Asie, začala se čínská politika poskytování hospodářské pomoci, jakou bylo například vybudování železnice mezi Tanzanií a Zambií v Africe, mísit s revolučním zanícením a špionáží. Čínský pokus o ustavení Konference zemí třetího světa v Alžíru, která by nezahrnovala Sovětský svaz, skončila fiaskem. Komunistická strana Indonésie se mezitím pokusila o státní převrat a byla totálně potřena indonéskou vládou. Tyto neúspěchy přiměly Čínu, že se během Kulturní revoluce držela v zahraniční politice zpátky.

Zběsilost rudogradistických útoků nicméně zahraniční vztahy ČLR stejně poškodila, a to zvláště poté, co se Rudí gardisté v červnu 1967 zmocnili vedení ministerstva zahraničí. Jejich oddíly systematicky ničily archívní záznamy a naprosto rozložily kontinuitu zahraniční politiky. Ministr zahraničí Čchen I byl několikrát přinucen k sebekritice před zraky tisíců ječících studentů, to vše za předsednictví Čou En-laje. Zbytky zahraničně politických aktivit musely všechny jít přes Čouův úřad.

Jak se rudogardistický duch provádění revoluce na všech frontách rozšířil do zahraniční politiky, stala se čínská velvyslanectví v cizině

středisky revoluční agitace a nediplomatického podněcování místní společnosti. Mezi zářím 1966 a srpnem 1967 vedl tento subjektivní a emocionální postoj v kontaktu s cizinou k přerušení diplomatických styků s několika zeměmi, odvolání všech čínských velvyslanců s výjimkou jediného a úpadku zahraničního obchodu. Jako součást domácích zmatků vyplenily Rudé gardy sovětskou a britskou ambasádu a britské velvyslanectví přitom vypálily do základů, stejně jako indonéské o něco později. Obrovské rozhořčené mítinky byly chabou náhražkou za diplomatické vztahy.

Kulturní revoluce vedla nakonec k podstatnému posunu ve vztazích mezi ČLR na jedné a Spojenými státy a Sovětským svazem na druhé straně. Spolu s eskalací pozemní i vzdušné války ve Vietnamu po roce 1965 podnikly Spojené státy i Čína opatření, aby se vyhnuly přímé konfrontaci. Jak řečeno výše, američtí jestřábi nešli tak daleko, aby se pustili do další války s Čínou. Výslovně přislíbili, že se jejich letadla budou snažit vyhýbat narušování čínského vzdušného prostoru. Hrozba konfliktu s Američany, kteří válčili kousek od čínských hranic, tak odpadla, a Mao usoudil, že se může vrhnout do své domácí revoluce.

Vztahy ČLR se Sovětským svazem se vyvíjely právě opačným směrem. Roztržka, započatá roku 1960 a dále se prohlubující četnými polemikami a vzájemným osočováním, vytrvale podněcovala čínsko-sovětskou nevraživost. Začaly se objevovat incidenty podél 6500 kilometrů dlouhé hranice, což vedlo k patřičnému posílení zdejších sovětských sil. Když Rudá armáda v roce 1968 obsadila Československo, následovalo formulování Brežněvovy doktríny - tam kde se jednou ustavil komunistický režim, nelze napříště připustit jeho podvracení. Taková formulace zněla Číňanům poněkud agresivně. Rudogardistické útoky v Hongkongu v polovině roku 1967 zde vyprovokovaly krizi, ale ta byla zažehnána, jakmile se moci ujala v roce 1968 LOA a vzala Rudé gardisty zkrátka. Revoluční aktivita čínských velvyslanectví v Barmě a Kambodži vedla k násilnostem a

Tento protestantský kostel byl za Kulturní revoluce naprosto zničen Rudými gardami

přerušení diplomatických styků. Revoluční politika Pekingů vyvolala také srážky s indickými hlídkami na hranici mezi Tibetem a Sikkimem. Tentokrát byli Indové lépe připraveni a týdenní přestřelky dopadly nerozhodně. Když se Severní Korea vydala na cestu jednoznačné spolupráce se Sovětským svazem, ochladly i korejsko-čínské vztahy.

Zavilost Kulturní revoluce vůči vnějšímu světu dosáhla vrcholu 2. března 1969, kdy čínská strana vyslala přepadové komando na sporný ostrůvek na řece Wu-su-li (Ussuri), hlavním přítoku Amuru na severovýchodním pomezí Číny. Číňané v bílých uniformách zaskočili a přemohli sovětské pohraničníky. Sovětská odvěta byla tvrdá, a to nejen zde, ale v následujícím roce či dvou také na mnoha dalších místech podél sovětsko-čínské hranice, kde propukly četné incidenty, takže se Číňané ocitli pod tlakem. Koncem roku 1969, tak jak se zhoršovaly vztahy se SSSR, začaly se zlepšovat vztahy s USA.

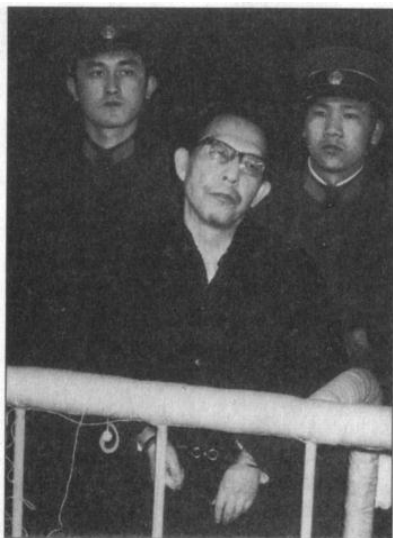
Ve Spojených státech byl počáteční dojem z Kulturní revoluce odrazem její propagandy. Byla považována za Maův pokus udržet

rovnostářské a populistické hodnoty a vyhnout se byrokratismu a stagnaci na cestě hospodářského rozvoje Číny. Jak se ale postupně vynořovaly zprávy o rudogradistických excesech a týrání intelektuálů, začala celá kampaň vypadat spíše jako totalitní fanatismus pod diktátorským vedením. Nixonova a Kissingerova politika usilování o normalizaci vztahů s ČLR proto musela postupovat pomalu a obezřetně, i když ji prosazoval pravicový republikán.

Decentralizace a třetí fronta

Kulturní revoluce sice oficiálně skončila v dubnu 1969, ale četné formy teroru, jež předtím zavedla, pokračovaly i nadále. V letech 1970-1971 postupoval bezpečnostní aparát zvláště bezcitně při pátrání po bývalých členech nejspíše fiktivní organizace „Skupina 16. května“. Nevinní lidé byli na mučení nuceni přiznat se k členství a udávat další. Bylo popraveno několik tisíc osob, i když stále není jisté, zda vůbec kdy nějaká taková organizace existovala.

V sedmdesátých letech se navíc rozšířily donucovací metody Kulturní revoluce i na venkov. Rolníci museli například upustit od veškerých vedlejších činností, jako třeba pěstování prasat, slepic či kachen, aby se „uťal chvost kapitalismu“. Pro mnoho vesničanů to znamenalo hlad.

a)

b)

c)

d)

Dne 6. října 1976 dal Chua Kuo-feng a vojenský velitel Pekingů Wang Tung-sin zatknout tzv. Gang čtyř. Na snímcích jsou jeho členové zachyceni při soudním přelíčení roku 1981. Zleva: a) Čang Čchun-čchiao, b) Tiang Čching, c) Wang Chung-wen, d) Jao Wen-jüan

Carl Riskin (Joseph et al., 1991) analyzoval Maův ekonomický program jako hledání střední cesty mezi dvěma póly, tržní ekonomikou a centralizací sovětského typu. Už jen samotná velikost Číny byla argumentem proti tomu, aby se ústřední ministerstva snažila řídit místní rozvoj po celé zemi. Mao usiloval o ústřední kontrolu, ale nikoli ústřední řízení. Doufal, že to druhé mohou do jisté míry obstarat komuny. Šlo o komplikované úsilí, jež zde nemůžeme detailně popisovat. Malicherné hašteření a praktické problémy nakonec daly vzniknout, jak říká Riskin, pouze „zmrzačenému hybridu“.

Spektakulární politika Kulturní revoluce na sebe zprvu poutala veškerou zahraniční pozornost, ale nově zveřejněné statistiky nyní ukazují, že během sedmi let americké agrese ve Vietnamu, od roku 1964 do roku 1971, prováděl Mao mohutné investice do vojenskoprůmyslového rozvoje v odlehlých vnitrozemských provinciích čínského severo- a jihozápadu. Z obav před záměry Sovětů i Američanů chtěl v těchto hornatých, těžko přístupných oblastech vybudovat soběstačné základny odporu. Ve světle současného rozvoje leteckých sil byla tato strategie „třetí fronty“ samozřejmě přežitá; avšak KS Číny do ní pod Maovým vedením slepě investovala své omezené prostředky.

S obrovskými náklady budovali v horách nové železnice, aby propojili nové továrny na výrobu strojů a výzbroje, rudné doly, ocelárny a vodní elektrárny. Nové továrny byly obvykle zastrčené daleko od populačních center. Barry Naughton (Joseph et al., 1991) uvádí, že tento vysoce nehospodárný program přidělil polovinu státních kapitálových investic do deseti provincií v rámci třetí fronty, přestože v roce 1965 produkovaly pouze 19 procent celostátní průmyslové výroby. Tato od počátku ekonomicky pochybená (jak mohli dokázat ekonomové, zavržení jako pravičáci v letech 1957-1958) gargantuovská snaha KS Číny byla natolik nedostatečně plánovaná, natolik obtížná, a tak naprosto neefektivní, že její

podstatná část nemohla být nikdy dokončena a muselo se od ní ustoupit. V roce 1972 bylo pozastaveno na 150 projektů třetí fronty z celkového počtu 1600, ale protože představovaly rozběhnuté investice, bylo jich nakonec zrušeno pouhých 81.

Strategický program třetí fronty doprovázela rozsáhlá decentralizace průmyslového řízení. Místní správa získala samostatnost při zřizování drobného venkovského průmyslu mimo centrální plánování. V roce 1965 existovalo celkem 10 533 nevojenských podniků pod kontrolou ústředních ministerstev, které produkovaly 47 procent průmyslové výroby řízené státem. Do roku 1971 poklesl jejich počet na 142 továren s pouhými 8 procenty celkového objemu výroby.

Počátky industrializace na venkově začaly v Číně již za Sungů nebo ještě dříve, když začaly domácnosti ve vesnicích využívat pracovních sil žen a dětí k vylepšování příjmů ze zemědělství rukodělnou výrobou čaje, hedvábí, bavlněných látek, cihel, košíků apod. Ve věku továren se stal drobný venkovský průmysl, jak píše Christine Wongová (Joseph et al., 1991), „základním pilířem Maovy strategie hospodářského rozvoje“. V roce 1979 zaměstnávalo 800 000 podniků plus téměř 90 000 malých vodních elektráren na 24 milionů dělníků a produkovalo 15 procent čínské průmyslové výroby. V tom bylo zahrnuto veškeré zemědělské nářadí a většina drobných i větších zemědělských strojů, víc jak polovina chemických hnojiv, dvě třetiny cementu a 45 procent uhlí.

Kdyby tyto výsledky skutečně vycházely z místních investic, jak tvrdila propaganda, tvořily by skutečně vzor k následování. Nedávné statistické studie však naznačují, že tu hrálo roli rozsáhlé financování ze strany státu. „Soběstačnost“ tak byla fikce. Ve srovnání s velkými továrnami, například na výrobu hnojiv, byla místní výroba neefektivní a drahá. Mnohé místní továrny byly zřizovány uspěchaně a brzy přerostly místní potřeby. Motivace byla pochybná, protože

ztráty se daly vyúčtovat státu, zatímco zisk zůstával na místě. Účtování nákladů bylo rovněž pochybné - nové malé továrny mohly například být budovány bez ohledu na skutečné potřeby z fondů, získaných na základě údajných výrobních „ztrát“. To se tolerovalo, protože nikdo se nestaral o zisk. Namísto očekávané místní soběstačnosti, založené na místních zdrojích a místní iniciativě, padl program venkovského průmyslu „za oběť nejružnějším maoistickým excesům“ (Wong, v Joseph et al., 1991). Příliš mnoho komunistických řídicích pracovníků realizovalo své velikášské sklony na úkor státu.

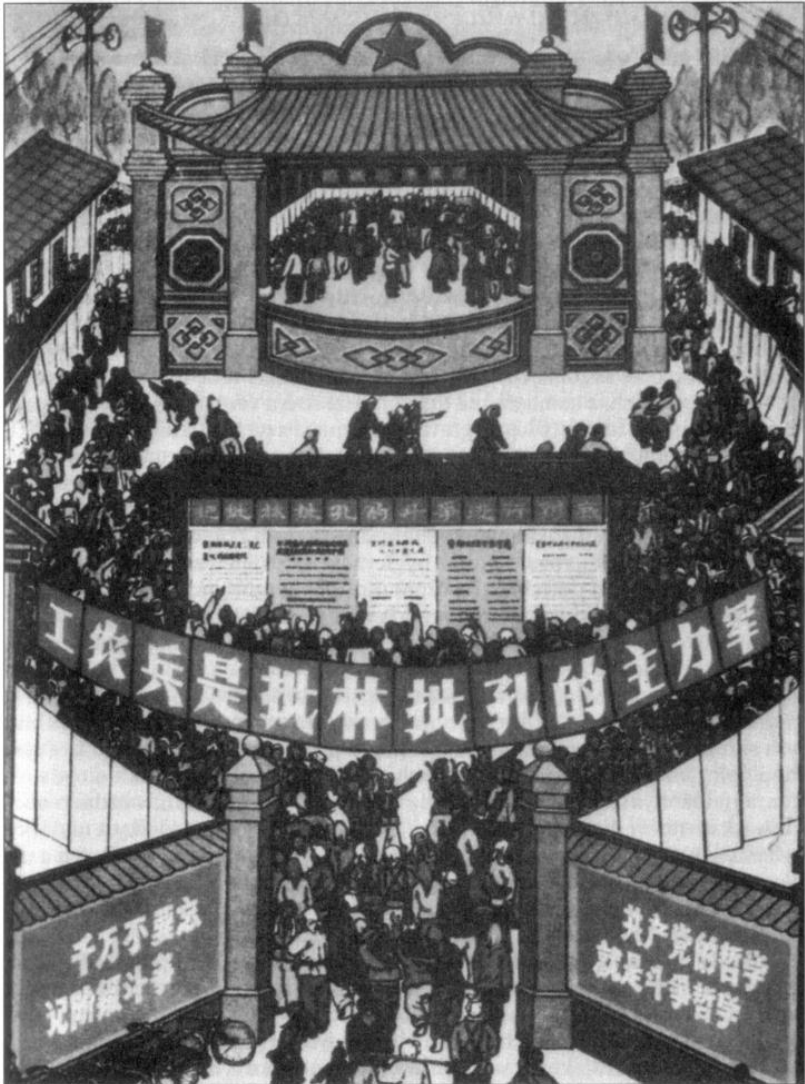
Počátkem sedmdesátých let existovaly tudíž v Číně tři sektory, které vyžadovaly investice - nedokončené projekty třetí fronty; decentralizované a často neefektivní drobné projekty a nový sektor importované cizí technologie včetně celých továren, který vyžadoval rozšíření přístavů a infrastruktury na východním pobřeží. Všechno tento ekonomický růst v období Kulturní revoluce byl víc, než mohla KS Číny zvládnout. V době Maovy smrti v roce 1976, uvádí Naughton, ztratili čínští vůdci, stále ještě rozdělení na Gang čtyř a jeho odpůrce, ve skutečnosti nad ekonomikou kontrolu. Současně však pokračoval neztenčenou měrou růst čínského hospodářství a obyvatelstva. Masivní investice vedly mezi lety 1969 a 1975 k průměrnému přírůstku průmyslové výroby ve výši 13,5 procenta, zatímco počet obyvatelstva vzrostl ze 725 milionů v roce 1965 na zhruba 919 milionů v roce 1975. Produktivita na venkově a životní úroveň mezitím stagnovaly. Výsledkem bylo, že z průmyslové decentralizace těžila především nová třída komunistických kádrů a manažerů, kteří nyní tvořili novou místní elitu. Něco takového zřejmě neměl Mao ani v nejmenším na mysli.

Boj o nástupnictví

Od roku 1969 probíhal mocenský boj o získání pozice číslo dvě ve stranické hierarchii, což by v pravý čas poskytovalo jeho držiteli nárok na nástupnictví po předsedovi Maovi. Při formálním ukončení

Kulturní revoluce v roce 1969 dosadil Lin Piao své lidi do vlivných pozic ve státním i stranickém aparátu a zdálo se, že má svou pozici číslo dvě jistou.

Avšak od roku 1969 do roku 1971 se začala Linova vedoucí pozice hroutit. Mao chtěl kromě jiného oslabit úlohu armády v politickém systému, a proto rozpoutal proti Linovi, kterého už nepotřeboval, útok, jenž měl jako obvykle na starosti Čou jako premiér. Útok probíhal na mnoha frontách prostřednictvím tajemného jazyka, nárážek a symbolů, jež jsou specialitou čínské politiky. Když byl například do generálního štábu pod Linovo velení dosazen protilinovský funkcionář, doprovázel ho ostentativně premiér Čou a dva přední generálové ze staré gardy. Na masově šířených fotografiích se Lin již neobjevoval Maovi po boku, nýbrž jen v pozadí za ním. Funkcionář, který kdysi sloužil jako Maův pomocník a vypěstoval si blízký vztah k Linovi, byl obvyklým způsobem obviněn a donucen k sebekritice. To vše byla znamení a symboly, kterými nejvyšší držitel moci naznačoval, kam vítr věje. Maršál Lin byl zkrátka nesmírně užitečný, ale jeho užitečnost již pominula, zatímco Čou En-laj na třetím místě v hierarchii nadále s Maem úzce spolupracoval, zvláště v oblasti zahraničních vztahů a rehabilitace vládních orgánů.

„Kritika Lin Piaa a Konfucia“, 1973. V jedné z kampaní doznívající Kulturní revoluce se jako terč útoku mobilizovaných mas ocitli vedle sebe překvapivě designovaný Maův nástupce a starověký filosof Konfucius

Posledním trikem předsedy Maa bylo cestovat po Číně, hovořit s místními vojenskými veliteli a kritizovat Lina. Když se o tom donesly prostřednictvím bambusových tamtamů zprávy Linovi, pochopil, že jsou jeho dny sečteny, a zapojil se do spiknutí, které vypracoval jeho syn, zastávající funkce v ústředním armádním velení. Údajným cílem bylo zavraždit Maa a ujmout se prostřednictvím vojenského puče moci jako jediná alternativa k vlastní záhubě. Linův syn podnikl rozsáhlé tajné přípravy, ale kdosi očividně Maa a Čoua informoval. Lin se v zoufalství pokusil se ženou upláchnout letadlem, to však bylo 13. září 1971 zničeno daleko nad Mongolskem, zjevně na cestě do Sovětského svazu.

Zcela v totalitním duchu nebyla tato hlavní zpráva dne zveřejňována déle než rok, kdy byla konečně vydána obširná zpráva spolu s dokumenty a nepřímými důkazy. Co se přesně s Linem stalo, je dodnes záhadou.

Poté, co byl Lin Piao léta vynášen jako Maův nejbližší soudruh ve zbrani, podlomila jeho náhlá zrada konečně důvěru lidí v Maa samotného. Starý pán musel být buď blázen, že mu věřil, anebo padouch, který jim teď o něm lže.

Kulturní revoluce v retrospektivě

Statistické údaje v krátkém shrnutí nemohou vystihnout zkušenost revoluce - ani to opojné, byť pomíjivé nadšení Rudých gard u moci, ani hořkost utrpení jejich obětí. Osobní tragédie začala posléze líčit „literatura ran“ - příběh vědce, jemuž spálí před očima dosud nepublikovaný rukopis životního díla; manžela, který se marně snaží zachránit třídní status svých dětí tím, že se rozvede s jejich matkou, označenou za pravičáka; slavného romanopisce, kterého prostě ubijí k smrti; starého ředitele školy, jehož pošlou vybírat latríny.

Protože moč a fekálie (čili v běžné mluvě hovna) představují základní čínské hnojivo, bylo v Číně daleko snazší, než by tomu bylo ve Spojených státech či jinde na Západě, dát vyšším třídám okusit

trochu ze života mas. Čištění latrín neznamenalo pro intelektuály pouze chopit se hadru a saponátu na vykachlíkovaných toaletách, třeba i na smradlavých veřejných záchodcích. Naopak, zatímco ve městech rychle se rozvíjející Číny existuje moderní i raně moderní kanalizace, na předměstích, a samozřejmě tím spíše na širém venkově, se dochoval tradiční systém založený prostě na gravitaci. Tamější zvyklostí, tolik obdivovanou ekology, je s pravidelností příboje sbírat denní dávky, mísit je s dalšími organickými látkami na kompost, a tím pak hnojit pole. Však také ke každé správné čínské venkovské scénérii patří obraz polní latríny, kde se muži i ženy na opačných stranách od centrální zdi zbavují během dne tekutin i pevných látek. Čištění latrín tudíž nepředstavovalo pouze hygienický úkol, ale i zásadní zásobovací problém uchovávání potřebných zdrojů. Když bylo na 10 milionů Rudých gardistů, poté co se vymklo z kontroly, vysídleno v roce 1968 na venkov, obstarávalo tentýž úkol, i když většinou shledalo, že výkaly černých prasat jsou daleko vydatnějším hnojivem.

Taková práce neměla však zdaleka tak ničivé důsledky jako veřejné ponižování na „schůzích boje“. Objekty boje musely stát na vyvýšeném pódiu s hlavou sklopenou na znamení úcty k masám a přiznávat se opakovaně ke svým ideologickým zločinům. Obvykle musely také „létat tryskáčem“, sklonit se s rukama nataženými dozadu jako křídla letadla. Jejich přátelům v řadách obecnstva se mohly drát slzy do očí, ale z jejich úst zněly jenom kletby a nadávky, zvláště když se oběť po hodině či dvou zhroutila vyčerpáním. Ve dvacátých a třicátých letech Lu Sun hořce kritizoval sadistický smích Číňanů nad cizím neštěstím. Maova revoluce ho teď organizovala veřejně a ve velkém. Někteří volili raději sebevraždu.

Odhady počtu osob týraných za Kulturní revoluce se nyní pohybují kolem milionu, z nichž podstatná část perzekuci podlehla. Pro Číňany, citlivé na úctu v rámci své sociální skupiny, bylo bití a ponižování před řvoucím davem, včetně kolegů a starých známých,

jako by jim stahovali kůži zaživa. Oběti se vesměs cítily provinile, jako by se asi cítil každý pod takovým tlakem, ale zvláště proto, že byly tolik oddané Maovi a straně. I když jim připadala obvinění přehnaná, na jejich vlastní zkušenosti nezáleželo, zvláště když často viděly, jak se jejich někdejší trýznitelé v důsledku náhlé změny linie sami mění v trýzněné. Proč vlastně trpěli? Systematickou krutost schůzí boje provázelo akceptování těchto metod v očích jejich čínského obecnstva a jejich slepé podřizování se diktátu vyšší moci, i kdyby ji představovali jen nevědomí adolescenti. Kulturní revoluce těžila z této všeobecné závislosti na moci a slepé poslušnosti k ní. Neexistovalo tu chápání práva jako hodnoty nadřazené morálce.

Andrew Walder argumentuje přesvědčivě (Joseph et al. 1991), že mnozí historici mají sklon podvědomě vytěšňovat iracionální faktory, které nechápou, a odepisovat je jako „excesy“. Jak se však nahromadily důkazy, chápe se nyní Kulturní revoluce nikoli jako snaha o prosazení abstraktních ideálů, ale jako „bezprecedentní vlna státem podněcované perzekuce, mučení, války gangů a bezmyšlenkovitého násilí“. U kořene věci tu bylo údajné spiknutí - „skrytí nepřátelé a zrádci“ mezi intelektuály a v řadách KS Číny samotné, tedy téma, vypůjčené přímo ze stalinských monstrprocesů a masových čistek.

Toto dnešní pojetí Kulturní revoluce můžeme dále rozšířit o pohled zpět na imperiální konfucianismus. V jeho análech představují spiknutí hlavní způsob boje a základní zdroj obav. Zakladatel dynastie Ming například vymýtil spiknutí svého prvního ministra roku 1380 popravením 40 000 lidí; čchingský císař Čchien-lung trnul hrůzou z konspirací celá šedesátá léta 18. století a čchingská restaurace započala spiknutím v roce 1861. Sunjatsen také skutečně prováděl konspiraci téměř po celý svůj život. Byla to čínská zvláštnost, vyplývající z absence „loajální opozice“, založené na rozlišování mezi státní mocí a její politikou, jak ho známe na Západě.

Konspirace byla trvalou součástí imperiálního konfucianismu, protože legitimita vládce byla zajištěna, pouze když jeho řádné chování vedlo k harmonii mezi vládcem a ovládanými. Nesouhlas tuto harmonii narušoval, a proto jeho nositelé na svou obranu předstírali loajalitu. Vládce tuto přetvářku vycítil a stal se snadno podezřavým, pokud ne přímo paranoidním. Systém poskytoval velmi málo prostoru pro výraz nějaké opozice, protože politická rozhodnutí byla součástí vládcova morálního profilu, a tedy jeho legitimacy. Opozice proto musela být tajná. Mohla se například projevit vznikem tajné společnosti. Implicitně směřovala k uchvácení moci. Nemohlo být žádné loajální opozice. V tomto světle se například jevíli stařešinům v KS Číny jako nepřátelé i demonstranti za demokracii na náměstí Tchien-an-men v předvečer 4. června 1989, protože požadovali změny. Ti kdo spiknutí předpokládají, si ho vždycky najdou.

Úplně stranou stalinského strachu ze spiknutí a jeho domácích čínských obdob stály, jak Lynn T. White III (1989) poukazuje, tři administrativní praktiky, které přispěly k šíření násilí za Kulturní revoluce: za prvé přidělování třídních nálepek, jež některé rodiny navždy diskvalifikovaly jako „pravičáky“ či „nekalé živly“; za druhé podřízenost lidí jejich pracovním jednotkám, jejichž šéfové mohli ovládat každičkový aspekt jejich života; a za třetí zastrašování lidí nejružnějšími kampaněmi, v nichž viděli na osudu postižených, co by mohlo dříve nebo později postihnout i je samotné. To vše představovalo laciné prostředky na ovládnutí lidí, které však současně živily dlouhodobě potlačené resentimenty, jež se pak za Kulturní revoluce prodraly na povrch v podobě násilí.

Mnoho dalších odborníků předložilo inspirativní analýzy maoistické politiky. Já sám se domnívám, že politické dějiny Číny zůstaly napůl nedotazené v důsledku působení učenců v konfuciánské státní správě, kteří měli na paměti výhradně prvek wen. Všechna spiknutí a násilí, jež je zpravidla provází, spadají svou podstatou do

kategorie wu. Čínské záznamy však wu obvykle nepopřávaly velkou pozornost, a ani moderní historikové se nedostali při sledování této kategorie příliš daleko. Politologům tudíž chybí pro srovnání v jejich analýzách stejně důležitý prvek historického pohledu. Toto nové pole se bezpochyby brzy zaplní badateli.

Dozvuky

Na začátku sedmdesátých let dominoval šanghajský živel v čele s Gangem čtyř i nadále v médiích a v kultuře, ale nepřicházelo v úvahu, aby se, byť i s Maovou podporou, ujal vedení státní správy a ekonomiky. Administrativní složky, které měly zájem na hospodářském rozvoji, se postupně sešikovaly pod Čouovým vedením, přestože Mao zůstával jedničkou ve straně. Když Čou roku 1973 onemocněl rakovinou, začal si pěstovat Teng Siao-pchinga jako svého nástupce ve funkci premiéra. I když byl Teng za Kulturní revoluce předurčen k záhubě, šlo o zkušeného člena staré gardy, který měl příliš dobré konexe, zvláště v armádě, a byl příliš schopný a dynamický, než aby mohl být smeten jako Liou Šao-čchi. Krátce před čtvrtým sjezdem Všečínského shromáždění lidových zástupců v lednu 1975 se dostal do funkce místopředsedy strany a do Stálého výboru Politbyra v samém centru moci. Všečínské shromáždění ho hned nato učinilo prvním vicepremiérem, tedy číslem tři v hierarchii hned za Maem a Čouem, a Teng také stanul v čele armády. Shromáždění vyslechlo Čouovu výzvu k zavedení Čtyř modernizací, jedno z jeho posledních veřejných vystoupení.

Po smrti Čou En-laje v lednu 1976 zakázal Gang čtyř veřejné projevy smutku, ale nemohl zamezit tomu, aby se na každoroční svátek mrtvých v dubnu shromáždil obrovský dav několika set tisíc lidí kolem Pomníku padlým hrdinům revoluce na náměstí Tchien-an-men a vyjádřil svůj obdiv k zesnulému premiérovi. Z toho vzešly Události 5. dubna (4-5 podle čínského způsobu datování), historická paralela k Hnutí 4. května (5-4). Byly organizovány opozicí vůči Gangu čtyř, zároveň však byly výrazem všeobecné deziluze celé

společnosti. Demonstrace byla potlačena a Teng Siao-pching byl v duchu Kulturní revoluce podruhé odstraněn od moci.

Avšak Gang čtyř nemohl potlačit velké zemětřesení v Tchang-šanu, které v červenci usmrtilo v tomto městě na východ od Pekingu na půl milionu lidí a zbytek přinutilo vystěhovat se do ulic. Každý čínský rolník věřil na bezprostřední vztah mezi člověkem a přírodou, a tedy i mezi přírodními pohromami a lidskými katastrofami. Po takovém jednoznačném znamení nemohl Mao udělat nic jiného, než zemřít, což se také 9. září 1976 stalo. Zanechal svůj stolec naprosto bezvýraznému imitátorovi Chua Kuo-fengovi, šéfovi bezpečnosti z provincie Chu-nan. V říjnu byl zatčen Gang čtyř a začal se s ním chystat proces. Ve složitých manévrech boje o moc zvítězil nakonec koncem roku 1978 Teng Siao-pching.

Pro většinu Číňanů - těch na vesnici - bylo konečným důsledkem Kulturní revoluce rozčarování z vlády socialismu a opětovná

Demonstranti u Pomníku padlým hrdinům revoluce na náměstí Tchien-an-men v Pekingu v dubnu 1976 vzdali poctu nedávno zesnulému premiérovi Čou En-lajovi, a nepřímo tak protestovali proti politice Kulturní revoluce

orientace na rodinu. Považte jen tyto anomálie: třídní původ, stanovený v padesátých letech, se dědil na další generace a představoval nyní téměř kastovní systém. Potomci těch šesti procent, označených za „čtyři špatné kategorie“ (statkáři, bohatí rolníci-kulaci, kontrarevolucionáři a nekalé živly) žili pod neustálou hrozbou. Mobilita z měst na venkov byla přitom i nadále uzavřena. Rolnickým životem se opovrhovalo jako čímsi podřadným, necivilizovaným, čemu je třeba se vyhnout. Vysídlení nějakých 14 milionů městské mládeže na venkov na tom nic nezměnilo. Kolektivizovanému zemědělství se zjevně nepodařilo zvýšit výrobu a nevědomí kádři zkazili, na co sáhli.

V šedesátých letech vytlačil Maův kult na vesnici místní bohy a další postavy tradičního rolnického panteonu, ale do poloviny sedmdesátých let stačilo násilí Kulturní revoluce a Lin Piaův pád

Oplakávání smrti Mao Ce-tunga prostými lidmi 9. září 1976

Maův obraz důkladně poskvřít. Úspěchy ve zdravotní péči a zelená revoluce v zemědělství (chemická hnojiva, pesticidy, lepší odrůdy

plodin, atd.) přispěly k alarmujícímu zdvojnásobení počtu obyvatelstva. Dokonce i velké úspěchy revoluce při šíření základní školní docházky a gramotnosti, silnic a dopravy, masové komunikace prostřednictvím tisku a rozhlasu se částečně obrátily proti sobě tím, že odhalily, jak dalekou cestu má Čína ještě před sebou. Skoncovalo se s cizím imperialismem, ale současně také s cizími stimuly, zatímco staré „feudální“ hodnoty a zlořády zůstaly pevně zakořeněné v čínské společnosti.

Příští historikové snad jednou dojdou k závěru, že Maovou úlohou bylo skoncovat v Číně s prastarou propastí mezi nepočtenou vzdělanou vládnoucí vrstvou a obrovskou masou prostého obyvatelstva. My však stále ještě nevíme, nakolik v tom vlastně uspěl. Hospodářství se rozvíjelo, ale úkol vybudovat novou politickou strukturu zůstal jeho nástupcům.

2

Teng Siao-pchingovy reformy 1978-1988

Rehabilitace a obnova strany

Když se dnes podíváme na činnost miliardy Číňanů pod hlavičkou Čtyř modernizací během dvanácti let mezi rokem 1979 a 1991, může to být pouze povrchní pohled, pokud nás nemá dokonale zmást. Nemůžeme se vlastně vůbec zabývat životem lidí v Číně, ale pouze jistými snahami jejich vládců. Můžeme studovat jezdce, ale nikoli jeho koně. Síla koně tu daleko převyšuje sílu jezdce, který se musí ze všech sil snažit, jen aby se udržel v sedle, zatímco kůň si pádí nepředvídatelným směrem a nedá se téměř udržet na uzdě. Otázkou zkrátka je, nikoli zda má čínský stát přílišnou moc, ale zda má vůbec dost sil na úkoly, které vyžaduje moderní doba. Když se miliarda lidí pustí do industrializace, nemůže jim vláda zabránit v hospodářském růstu. Dilematem vládců je, jak dosáhnout odpovídajícího rozvoje politického systému.

V reformách z počátku osmdesátých let se Komunistická strana Číny snažila zotavit z krize posledních let Maova životem dodáním nových sil stranickým funkcionářům a oživením venkovské výroby, průmyslového řízení, zahraničního obchodu a investic, vědy a technologie. Na prvním místě stál problém vedení.

Obnovení nároku komunistické strany na legitimitu vyžadovalo kolektivní vedení v Ústředním výboru, protože Velký kormidelník přivedl Čínu až na kraj propasti. Teng Siao-pching byl sice po roce 1978 přezdíván „nejvyšší vůdce“, ale ostentativně si ponechal formální statut pouhého místopředsedy vlády, i když mu tato pokora nijak nepřekážela v tom, aby zůstal v čele Ústřední vojenské komise.

Třídní boj ustoupil hospodářským reformám a rozvoji. Maoistické slogany „politika jako vedoucí síla“ a „nejdřív rudý, potom odborník“ nahradilo staré státnické heslo „hledat pravdu na základě faktů“. Ideologie ustoupila do pozadí.

Nastala nová éra v zahraničních vztazích, ČLR se opět obrátila ke světu a vítala kontakt s cizinou. Proces normalizace čínsko-amerických vztahů začal roku 1972 a byl uzavřen v lednu 1979. Vicepremiér Teng se vydal na okružní cestu po Spojených státech a demonstroval přitom, že kovaný veterán Kulturní revoluce se dokáže bez potíží vypořádat s krkolomnými kousky americké politiky. Netrvalo dlouho a v USA studovalo 10 000 čínských vědců a techniků, zatímco v Číně utrácelo své dolary 100 000 amerických turistů. V některých ohledech to vypadalo, jako by se vrátily doby dávno minulé. Tengova politika „otevření vůči světu“ vycházela z poznání, že čínská ekonomika se může rozvíjet jen při větším přísunu technologie a kapitálu, získaného ze zahraničí. Jedním z hlavních cílů se stal transfer technologie. Kontrakty s cizími firmami na instalaci nových strojů, budování nových továren, výrobních procesů, hotelů pro turisty a těžbu uhlí a ropy měly Číně přinést současně kapitál i technologii. Průmyslový rozvoj doprovázelo bohužel obrovské znečišťování životního prostředí. Existují sice zákony na kontrolu těchto vedlejších účinků rozvoje, ale jako ve většině zemí nejsou dostatečně rezolutně uplatňovány.

Čtyři modernizace měly proběhnout v zemědělství, průmyslu, vědě a technice a v obraně. Žádná z těchto modernizací neslibovala politické reformy, jež by každý sociolog očekával jako nutný důsledek změn v ekonomice. Aby se vyhnul otázce politické reformy a vykázal ji mimo meze toho, co se toleruje, vyhlásil Teng v březnu 1979 čtyři základní principy: Čína se musí držet 1) socialistické cesty, 2) diktatury proletariátu, 3) vedoucí úlohy strany, a 4) marxismu-leninismu-Mao Ce-tungova myšlení. To zaručovalo samozvané diktatuře KS Číny, že si jako nějaká dynastie udrží monopol moci.

Tengův režim potřeboval na prvním místě obnovit své právo vládnout tím, že přizná svoje chyby. Pokusil se přezkoumat a napravit nespravedlivé rozsudky vynesené nad několika velkými skupinami osob, počínaje miliony statkářů a kulaků ze začátku padesátých let, půl milionem či více osob označených v letech 1957-58 za „pravičáky“, několika miliony lidí na venkově, označených zpočátku šedesátých let za „protisocialistické živly“, jakož i nejméně tři miliony nespravedlivě souzených

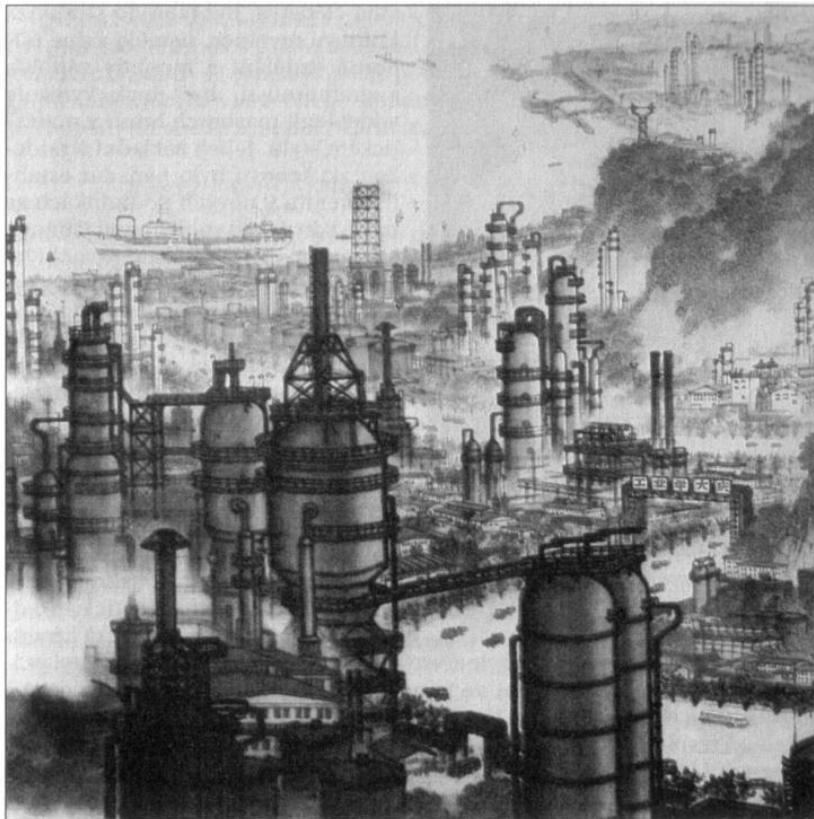
Teng Siao-pching, dvakrát zbavený moci a dvakrát rehabilitovaný, se na konci roku 1978 dostal k moci znovu

kádrů a 300 000 dalších křivě odsouzených za Kulturní revoluce. Spolu s jejich rodinami šlo dohromady snad o 100 milionů osob. Mnoho rehabilitací, jako u Liou Šao-čchiho, který zemřel na nedostatek zdravotní péče v roce 1969, muselo být provedeno posmrtně. Rehabilitační kampaň byla obrovský projekt a probíhala dohromady pět let.

Problém představoval Mao, který byl čínským Leninem i Stalinem současně a nedal se odsoudit, aniž by se zbořil celý chrám komunismu v Číně. Řešení se našlo v tom, že se Mao rozdělil na své dobré počáteční období a špatné závěrečné období. To zhruba vydalo na 70 procent dobrého a 30 procent špatného, což byl mimochodem stejný poměr jakým Mao pohlížel na Stalina. Maovy ideje,

pocházející z jeho dobré rané fáze, mohly zůstat vedoucí ideologií pro budoucnost Číny, zvláště v interpretaci obratných dialektiků. Rezoluce Ústředního výboru KS Číny z května 1981 „k některým otázkám dějin strany“ rovněž uznávala, že i ústřední výbor byl „částečně zodpovědný“ za zhroucení kolektivního vedení. Připomínalo to kající edikty císařů, kteří na sebe brali odpovědnost za neblahé jevy, aby prokázali, že stále řádně vykonávají své povinnosti. V rámci těchto snah byla Kulturní revoluce označena za všeobecnou pohromu, zbytečnou a ničivou. Aby podepřela legitimitu Čtyř modernizací, dovolávala se strana Li Chung-čangova hnutí za sebezpeření z konce 19. století a vychvalovala snahy Sunjatsenovy. Obě tyto osobnosti zdůrazňovaly význam cizí technologie a strojů.

Ke znovuzískání důvěry veřejnosti bylo také třeba znovu přebrat a zkvalitnit členskou základnu strany. Odhadovalo se, že ze 40 milionů členů strany mělo pouze 4 procenta vysokoškolské vzdělání a jen 14 procent středoškolské. Polovina členstva, nabraná do strany za Kulturní revoluce, neměla valné odborné vzdělání a mnohdy zápolila s gramotností, byť jinak vynikala v ideologii masových hnutí v maoistickém stylu. Jejich základní stranickou zkušeností bylo napadat establishment a v nových podmínkách se na ně sotva dalo spolehnout. Obnovit stranickou disciplínu bylo prvořadým úkolem, ale taková reforma strany byla současně delikátní záležitostí.

Kuan Šan-jüe: Naftařské město na jihu (1972)

Na 12. sjezdu strany v září 1982 bylo vyhlášeno rozsáhlé ozdravné hnutí, které však mělo zůstat vnitrostranickou záležitostí mimo pozornost veřejnosti. Současně se strana snažila získat do svých řad jako členy intelektuály a schopné lidi s technickým vzděláním. Náprava strany se ukázala být neúčinnou. Mnoho tisíc členů bylo vyloučeno či jinak potrestáno, ale v tak velké straně to statisticky představovalo pouze 1,1 procenta kázeňsky trestaných a 0,4 procenta vyloučených. Snaha napravit ideologii a styl práce byla marná. Během pěti let do roku 1985 bylo posláno do penze více než milion starých kádrů KS Číny. V září 1985 rezignovalo 131 vysoce postavených veteránů revoluce. Většinou si zachovali své požitky

Cao C'-jang, zpočátku Tengův oblíbenec, byl jmenován premiérem a členem stálého výboru Politbyra roku 1980

jako členové nové Ústřední poradní komise KS Číny v čele s Tengem. Odvážný investigativní novinář z ústředního deníku Žen-min ž'-pao Liou Pin-jen (Liu Binjan, 1990) zjistil v osmdesátých letech, že korupce a konzervatismus jsou charakteristickými znaky členů strany, kteří se dostali k moci za Kulturní revoluce a setrvali stále ve svých funkcích. Očividně je z nich mohla odstranit pouze smrt.

Na druhé straně dodávalo vzdělání straně větší technickou způsobilost.

Většina místních funkcionářů měla v roce 1978 dokončenou pouze nižší střední školu. V roce 1984 měla již polovina z nich vysokoškolské vzdělání. Mezi vyššími státními a stranickými funkcionáři byla před rokem 1981 pouze asi čtvrtina s vysokoškolským vzděláním, ale v roce 1984 už jich bylo přes dvě třetiny.

Prořezávání armády šlo rovněž ztuha, ale do roku 1985 se podařilo podstatně snížit rozpočet i početní stav, čtyřicet důstojníků generálního štábu odešlo do důchodu a následovalo je deset procent důstojnického sboru vůbec. V červnu 1985 bylo jedenáct vojenských okruhů LOA sníženo na sedm, čemuž padla za oběť polovina vysokých důstojníků. Armáda rovněž ztratila své prominentní postavení v rámci Ústředního výboru KS Číny.

Už v roce 1959 bylo v armádě zřetelných několik trendů. Jejím hlavním cílem byl profesionalismus a branci se začali rekrutovat více z měst než z venkova. Jednotky hlavních sil spadaly nadále pod tuhou centrální kontrolu, která podřídila námořnictvo a letectvo pozemním silám. K zvýšení účinnosti LOA byly nakoupeny zbraně ze zahraničí a armáda se v zásadě vyhýbala politice.

Rozvoj zemědělství

Růst zemědělské výroby zaostával po dvacet let za nadějami a očekáváními. Rozloha orné půdy poklesla v důsledku zabírání pozemků pro stavební projekty o 11 nebo více procent. Počet obyvatel vzrostl z 586 milionů v letech 1953-1954 na odhadovaných 630 milionů v roce 1957, 820 milionů v roce 1970, 880 milionů v roce 1974, více jak miliardu počátkem osmdesátých let a 1,2 miliardy v roce 1989. Tento růst pohltit přírůstek zemědělské produkce, které bylo dosaženo v důsledku „zelené“ revoluce, a vytvořil tlak na oblast bytové výstavby a služeb. Přebytné lidské zdroje navíc vedly k zanedbání vzdělání, a celá čtvrtina nebo i více obyvatelstva zůstávala negramotná. Zaručená práce a živobytí přitom bránily zvyšování produktivity. Důraz na těžký průmysl a odstranění přidružené výroby v zemědělství zanechal nějakých 40 až 90 milionů nezaměstnaných na venkově a 10 až 30 milionů ve městech. Navzdory (nebo možná právě kvůli) masivním investicím do průmyslu životní úroveň na venkově stagnovala.

Původní strategie KS Číny v zemědělství počítala s tím, že čínská pracovní síla dokáže sama, bude-li správně motivovaná, vytvořit infrastrukturu zavlažovacích kanálů, silnic a polí. Združstevnění a zavedení komun v padesátých letech skutečně podchytilo množství nevyužitých pracovních sil na venkově. I když byla práce investovaná do přesunů půdy a lámání skal ve své době velmi nákladná, argumentovalo se tím, že to napříště umožní zvýšení výroby a produktivity na hlavu obyvatelstva. Tato strategie soběstačnosti, ač často doporučovaná pro rozvojové země, je bohužel zřídka kdy

účinná. Zlepšení poskytl spíše vrtané studny než zavlažovací kanály, a také hnojiva, pesticidy a lepší odrůdy plodin spíše než obrovské rovné lány polí. Dwight Perkins a Shahid Yusuf (1984) docházejí k závěru, že z celkového pohledu se zdá nepravděpodobné, že by mobilizace pracovních sil prostřednictvím družstev a komun vedla ke zvýšení výroby v Číně.

Thomas Rawski (1979) zjišťuje, že za maoistické éry došlo v zemědělství ve skutečnosti k poklesu produktivity práce na osobu a jednotku času, i když množství investované práce i produkt samotný vzrostly. Tento neradostný závěr korunuje zničující analýza Philipa C. C. Huanga (1991), podle níž vedla tři desetiletí maoistického řízení v zemědělství pouze k prodlužování involuce jeho růstu. Jak rostl počet obyvatel, zvyšovali rolníci neustále objem sklizně, ale pouze za cenu vytrvalého snižování poměrného výnosu své práce na jednotku času. Museli běžet rychleji, jenom aby zůstali na místě. Huang vidí za touto pohromou maoistické převzetí ekonomických předpokladů evropského marxismu, které byly pro Čínu s jejím obrovským přebytkem pracovních sil zcela nevhodné. Slepá ulička involuce - růst výroby bez odpovídajícího růstu produktivity práce - která bránila čínským rolníkům v rozvoji po celá staletí, ho držela zpátky ještě v letech 1950-1978.

K minimálnímu pokroku došlo rovněž v oblasti vyrovnávání příjmů mezi městem a venkovem a mezi jednotlivými provinciemi. Jednou z hlavních příčin bylo, že různé oblasti oplývaly různými zdroji a různým potenciálem pro změnu k lepšímu. Rolníci v chudých, hornatých oblastech bez zavlažování byli odsouzeni k bídě, pokud se jim nedostalo pomoci zvenčí. Rolníci na dolním toku Jang-c' s jejími irigačními systémy a rýžovými poli požívali i nadále vyšší životní úroveň. Další faktorem udržujícím nerovnost představoval zákaz stěhování z venkova do měst. Pracovní síla ve městech se proto těšila vyšší pracovní vytíženosti a žila si lépe. Toto zlepšení se šířilo do přílehlých venkovských oblastí, ale ne příliš daleko.

Plánované reformy zemědělství v roce 1978 vycházely z poznání, že řízení venkovského hospodářství bylo chybné, a to především co do motivace rolníků. Reforma byla nejprve testována v S'-čchuanu pod vedením Čao C'-janga, jakož i v provincii An-chuej, a v celostátním měřítku existovalo mnoho variací v konkrétní podobě a načasování. Základní strategií bylo podpořit vedlejší výrobu na venkově paralelně s pěstováním obilovin. Produkty vedlejší výroby mohli rolníci prodávat na místních volných trzích, a přilepšit si tak k příjmu.

Zásadní změnu představoval „systém výrobní zodpovědnosti“, který zahrnoval nejrůznější varianty, jež však byly všechny založeny na kontraktech. Mohli bychom si ho možná lépe představit jako „systém smluvních závazků“. Po všelijakých experimentech se nakonec kontrakty uzavíraly povětšinou mezi výrobním družstvem (část vesnice) a jednotlivými domácnostmi. Vedoucí družstev (kádry) vypracovali celkový plán a pro jeho realizaci pak smluvně pronajímali domácnostem určité pozemky. Kontrakty stanovily předpokládaný výnos a odměnu, jež za ně měla domácnosti připadnout. Výsledkem bylo, že se vedení účtů vrátilo od velkých jednotek, jako byla brigáda, zpátky k výrobním družstvům o 25 až 40 rodinách.

Přesunutí zodpovědnosti dolů na jednotlivé rodiny dodalo rolníkům silnou motivaci, protože to znamenalo, že čím víc budou pracovat, tím více budou vyrábět sami pro sebe, a nikoliv pro kolektiv. Půda se nesměla prodávat, ale dala se využívat tímto způsobem. Namísto odvádění naturálií statkáři v podobě státu, obdělávaly nyní rolnické rodiny určité pozemky a platily za to výrobnímu družstvu jistý objem ze své sklizně. V tom spočíval systém „plné zodpovědnosti domácností“ (pao-kan), který se rozšířil téměř univerzálně. Dřívější maoistický systém za Kulturní revoluce používal jako motivaci morálních stimulů, požadoval, aby se rolníci věnovali pouze pěstování obilí, a zakazoval vedlejší výrobu jako

„zárodek kapitalismu“, což představovalo triumf inkoustové ideologie nad skutečností.

Nynější změna systému přinesla veliký rozdíl. Namísto toho, aby se místní předáci soustřeďovali na vybírání naplánovaných odvodů státu od rolníků, a rolníci se snažili nějak se o sebe postarat ve vedlejších zaměstnáních, jako byl prodej prasat a slepic, mohla teď celá komunita společně plánovat, jak dosáhnout co nejvyšších výnosů a příjmů. Výsledkem byl masivní nárůst obou položek, triumf Tengových reforem. V osmdesátých letech vzrostla venkovská výroba asi dva a půlkrát a daleko předběhla růst obyvatelstva. Šlo to na vrub nové motivace založené na osobním zisku, nových prostředků z vedlejšího chovu drůbeže a ryb, pěstování zeleniny a ovoce pro trh a podobně a nových pracovních příležitostí v místních službách obyvatelstvu.

Jestli z toho někdo vyvozuje, že čínští zemědělci konečně přišli jak na to a stali se „kapitalisty“, dopouští se hrubé chyby. Systém kontraktů je třeba vidět jako poslední fázi státnického umění - jak organizovat rolníky, aby se zvýšila jejich životní úroveň a současně posílil stát. Čínská vládnoucí třída se tímto problémem zabývala století co století od počátku psané historie. Zjistila, že smluvní systém v částečně komercionalizovaném zemědělství zvyšuje motivaci, a tedy i produkci. Nic víc na tom není. Státotvorní učenci minulých dob by nepochybně těmto novým metodám organizace rolnických mas rozuměli a schvalovali by je.

Obyčejný život – mladý čínský pár se raduje z nákupu jednoho z „osmi velkých“, tj. televize, lednička, stereo, fotoaparát, motocykl, nábytek, pračka, elektrický ventilátor.

mnohým změnilo život pracujících lidí to za „kapitalistickou cestu“. Na snímku heng-tu kachny na prodej na místní trh

Pronikání státu do rolnické společnosti v Maově Číně bylo některými politology považováno za pozoruhodně systematické. Vivienne Shueová (1988) se nicméně pokusila pohlédnout z historické perspektivy na funkce čínské džentry s její podvojnou loajalitou jak místní komunitě, tak i císaři. Srovnává nižší džentry s místními kádry za Maa a dochází k závěru, že ačkoli kádry nebyly v žádném případě jejími „přímými potomky“, mohly rovněž bránit místní zájmy a otupovat pronikání státu, i když je třeba současně prováděly. Z toho by vyplýval jistý stupeň kontinuity v životě čínského venkova.

Maoistický důraz na „soběstačnost“ v rámci každé lokality vytvořil jakousi plástvovou strukturu s minimální vzájemnou závislostí jednotlivých komunit poznamenanou antikomericalismem, který byl rozvoji venkova i nadále na překážku. Mnoho projektů se

sice zdařilo, ale celkový kolaps Maovy samofinancované industrializace venkova vedl u mnoha kádrů k rozčarování a posléze k jistému stupni dekolaktivizace. Za Tengových reformem začala nová místní elita, schopnější a méně do sebe uzavřená, sledovat nové cíle rozvoje místního obchodu a diverzifikace.

Co tedy vlastně přinesla revoluce rolnické rodině? V osmdesátých letech byl tlak počtu obyvatel a omezenosti půdního fondu větší než kdy předtím. Zvýšená poptávka po palivu na vaření a topení urychlila odlesňování. Pracovní vytížení se nijak zvlášť nezmenšilo. Statkáře vystřídal stát. Rozdíl spočíval v rolnické mentalitě, chování a příležitostech. V éře maoismu se otevřely dveře k základnímu vzdělání, zdravotní péči a lepší technice. Doktrína rovnostářství poskytla rolníkům nový pohled na své postavení a potenciál. Za Tenga se z milionů rolníků stali podnikatelé, kteří se chopili všemožných služeb a nahradili kolektivní služby dříve obstarávané komunami. Avšak ve velkých státních továrnách administrativa KS Číny těmto drobným podnikatelům nepřála a využívala finanční moci státu ke snižování jejich počtu ve prospěch družstevních podniků. Byla odhodlána zachovat velké státní podniky jako nejvlastnější výraz „socialismu“, který jim dodával moc na místní úrovni.

Průmyslový rozvoj

Tengův nejspektakulárnější zvrát hospodářské politiky spočíval v „otevření“ Číny zahraničnímu obchodu, technice a investicím. Z pohledu zahraničních vztahů Číny od začátku 19. století to představovalo přehoupnutí kyvadla. Čchingská vláda až do nerovnoprávných smluv ze čtyřicátých a padesátých let 19. století bagatelizovala veškerý kontakt a obchod s cizinou jako bezvýznamný. Pro KS Číny byla doktrína soběstačnosti zprvu hlavně součástí válečného hospodářství. Autarkie po roce 1949 (s výjimkou obchodu se sovětským blokem) vyjadřovala silné protiimperialistické cítění a následovala sovětský model uzavřeného průmyslového rozvoje.

Čínská investiční politika byla ještě na sklonku sedmdesátých let poněkud prostoduchou kopií sovětského vzoru. Základními východisky bylo, že za prvé poměr kapitálu k produktu je fixní, tj. že vyšší investice povedou automaticky k vyšší výrobě rok za rokem bez rozdílu. Za druhé, zahraniční obchod byl považován za nedůležitý a o výrobě spotřebního zboží na export za účelem zisku cizího kapitálu se neuvažovalo. Z těchto předpokladů vyplývalo, že nejlepší cestou k industrializaci je co nejvíc investovat a co nejméně konzumovat. Jinými slovy, těžký průmysl buduje budoucnost, zatímco spotřební zboží ji oddaluje. V šedesátých a sedmdesátých letech investovali Číňané na tomto základě nějakých 30 procent svých národních příjmů do industrializace. Čínský pokus o soběstačnost se úmyslně vyhýbal obrovské příležitosti, kterou mohl poskytnout přísun cizího kapitálu.

S postupem času rostl postupně poměr kapitálu k produktu, tj. k vyrobení určitého množství produktu bylo zapotřebí stále větších kapitálových investic. Když poklesl růst národního příjmu, ale podíl investic i nadále stoupal, mohl sotva růst podíl, který zbyl na spotřebu. Rozvoj výroby byl také omezován odlivem prostředků na státní obranu, úpadkem motivace dělníků, obtížným terénem při výstavbě železnic apod. Čínské průmyslové zařízení bylo navíc zastaralé a neefektivní a dobrých 60 procent potřebovalo vyměnit. Problémy řízení zahrnovaly přílišný důraz na centrální plánování a materiální kvantitu výroby, pro kterou mnohdy nebyl žádný odbyt, a představovala tak čistou ztrátu. Sovětská průmyslová strategie pokračovala ještě několik let po roce 1976. Řada vysoce kvalifikovaných průmyslových plánovačů byla odstraněna ze scény v letech 1957-1958. Ze tří stovek nejvyšších ekonomických funkcionářů padlo nejméně sto za obět' čistkám a jen čtvrtina setrvala ve svých funkcích i po Kulturní revoluci.

Příkazová ekonomika sovětského typu byla vysoce centralizovaná. Ve všech aspektech výroby tvořili místní a provinční výrobci vertikální strukturu, na jejímž vrcholu stálo příslušné ministerstvo v

Peking pod dohledem jednoho z vicepremiérů. Maův socialismus usiloval o dosažení rychlého průmyslového růstu založeného na združstevněném zemědělství, ústředním plánování s decentralizovaným řízením a důrazu na těžký průmysl budovaný v rámci strategie třetí fronty ve vnitrozemských provinciích s lepší možností obrany. V sedmdesátých letech byla trojjediná zájmová skupina těžkého průmyslu, vnitrozemských provincií a pekingské byrokracie schopná ovládat hospodářskou politiku, i když byla zmítaná úzkými profily v průmyslové výrobě a přehlížením spotřební poptávky, které jsou charakteristické pro příkazovou ekonomiku. Pětiletý plán navržený v roce 1978 připomíná tak trochu svou nereálností někdejší Sunjatsenův projekt rozvoje železnic. Například tačchingská ropná pole na Severovýchodě se stala významným výrobním centrem, a plán proto stanovil vybudování deseti dalších takových ropných polí bez ohledu na to, zda se tam skutečně nacházela ropa či nikoli.

Teprve v roce 1979 došlo ve strategii plánování k posunu důrazu na rozvoj zemědělství a výrobu spotřebního zboží na export. Těžký průmysl musel být tak jako tak utlumen kvůli relativnímu nedostatku energetických zdrojů, zatímco rozvoji lehkého průmyslu měly napomoci zahraniční investice.

Tyto průmyslové reformy nelze označit za obnovu „kapitalismu“, jelikož strana a stát měly i nadále všechno na povel a zůstávaly oddané kolektivismu, totiž „socialismu“. V rámci systému zodpovědnosti v průmyslu připadly nyní pravomoci vedení podniků namísto stranickým výborům. Státní podniky (v protikladu k místním) si teď místo odvádění veškerých zisků (a ztrát) státu vedly své vlastní účetnictví, a i když platily vysoké daně ze zisku, mohly reinvestovat zbylé prostředky do strojového vybavení nebo budování zařízení a služeb pro své zaměstnance. Tato větší autonomie podniků a otevřenější trh přinesly podobně jako systém zodpovědnosti v zemědělství výrazné zlepšení v motivaci výrobců. Zatímco se na

venkově bohatě rozvíjela rolnická ekonomika, postupovaly vpřed i průmyslové podniky.

Jedním z nedostatků starého systému byla tendence kádrů připisovat si dosažené úspěchy cestou rychlého zakládání nových malých továren s často zbytečnou výrobní kapacitou namísto zdoluhavějšího budování velkých podniků. Stát se nyní s tímto mrháním vypořádal tak, že poskytoval k budování nových projektů půjčky na úrok namísto dosavadních jednorázových přímých dotací. Splátky úročených půjček tak poskytovaly motivaci k pečlivému zvažování nákladů a zisku namísto prostého růstu výrobní kapacity jako doposud. Jelikož si místní orgány státní správy mohly ponechat příjmy z výroby, byly motivovány k investicím do spotřebního průmyslu s vysokou mírou zisku, spíše než do méně výnosných odvětví infrastruktury jako je doprava a těžký průmysl. Jak jsme viděli výše, podniky pod místní správou produkovaly jeden čas dvě pětiny celostátní výroby oceli a dvě třetiny cementu.

Ke zvýšení výroby v průmyslových odvětvích s nižší mírou zisku, jako je těžba nebo telekomunikace, zavedli ústřední plánovači systém „klíčových projektů“, v jehož rámci byly vládní orgány mobilizovány ad hoc k dosažení určitých výsledků. Nový systém ulehčil centrálnímu rozpočtu o velkou část stavebního potenciálu a nechal ho k dispozici orgánům místní správy. Zjistilo se, že stavební projekty nelze obhospodařovat z centra. Místo aby stavební podniky dostávaly subvence jako doposud bez ohledu na to, zda projekt dokončily či nikoli, musely se nyní ucházet o zakázky formou tendru a samy si zajišťovat veškerý potřebný materiál.

Rovnováha sil se tak po roce 1978 přesunula zpět za prvé k politice otevřených dveří pro obchod a zahraniční investice, za druhé k souvisejícímu růstu pobřežních měst, která dříve dominovala zahraničnímu obchodu, a za třetí k důrazu na spotřební průmysl a místní iniciativu místo striktní centrální kontroly. Tyto nové snahy

však brzy narazily na vážné obtíže. Jakmile dostaly orgány provinční a místní správy příležitost, ihned se vrhly na výrobu spotřebního zboží a rozvoj lehkého průmyslu, aby vyhověly poptávce na trhu, jenže cenová politika byla i nadále kontrolovaná z centra a nebyla výsledkem souhry tržních sil. Tvrdá konkurence mezi místními orgány a podniky vedla nejen k velkému rozvoji lehkého průmyslu, ale také k mnoha nežádoucím vedlejším účinkům: nedostatku základních surovin, mzdové spirále, blokádam prodeje zboží z jedné oblasti jinde, a také k poklesu příjmů ústřední vlády nutných pro budování infrastruktury jako jsou dopravní tepny, vodní elektrárny a doly. V podstatě to vypadá, že celý tento rozvoj byl provázen spoustou byrokratického podnikání, legálního i nelegálního, aniž by nutně došlo ke zlepšení efektivnosti nákladů či produktivity práce.

Poté, co Tengovy reformy poskytly po roce 1978 jistý prostor soukromému podnikání a tržním silám, vedla obrovská potřeba rozvoje úvěru k decentralizaci bankovního systému. Čínská lidová banka se stala hlavním tvůrcem fiskální politiky a dozorčím nad specializovanými bankami pro průmysl a obchod, devizy, mezinárodní investice, zemědělství, jakož i pojišťovnictví a výstavbu. Lidová banka a její podřízené orgány byly s to díky poskytování půjček namísto subvencí povzbuzovat stanovením úrokové míry efektivnost nákladů. Důsledkem bylo vynětí personální politiky a rozhodovacích pravomocí z rukou místních politických sil v řadách byrokratického aparátu. Specializovaná Průmyslová a obchodní banka se svými více jak 3000 pobočkami a 300 000 zaměstnanci nejenže poskytovala půjčky na provozní kapitál pro obchodní a průmyslové podniky, ale povzbuzovala také technickou modernizaci továren ve snaze zvýšit výrobu a efektivnost. Financování průmyslových odvětví napomáhalo vydáváním akcií, z čehož vyplývalo, že nakonec bude nutno zřídit i burzu.

Zahraníční obchod a investice

Znovuotevření Číny pro zahraniční obchod po roce 1978 zahrnovalo také otevření se cizím investicím, zvláště v podobě společných podniků cizích firem a čínských státních orgánů a institucí. Vzhledem k tomu, že se brzy vyčerpaly možnosti Číny co do infrastruktury v podobě pozemků, plánování, silnic a železnic, vodních zdrojů, elektrické energie apod., musely být některé ambiciózní počáteční projekty s japonskou a americkou účastí omezeny.

V Kuang-tungu, oblasti jež byla historicky nejdéle aktivní v zahraničním obchodě a byla také nejvíce zasažená vsudypřítomným vlivem Hongkongu, byla přijata exemplární opatření, poskytující této provincii, jak uvádí Ezra Vogel (1989), „více nezávislosti pro přizpůsobení se svým vlastním potřebám“. Kuangtungské pobočky celostátních obchodních organizací dostaly nezávislost v obchodě s Hongkongem a Macaem a možnost ponechat si z větší části dosažený zisk. Měly větší volnost v oblasti investic, kontroly materiálu a stanovení svých mezd a cen. Byla stanovena kvóta ze zisku nebo pevná suma, kterou měla tato provincie každoročně odvádět ústřední vládě. Tato opatření stimulovala obchod a byla příkladem pro další oblasti.

Byly zřízeny tři zvláštní ekonomické zóny, počínaje Šen-čenem hned vedle Hongkongu, jako oblasti s omezeným přístupem pro občany ČLR, kde mohou cizí firmy budovat podniky a továrny a ubytovávat své zahraniční zaměstnance v podmínkách podle mezinárodního standardu. Do roku 1984 bylo pro zahraniční obchod a investice otevřeno čtrnáct přístavů na východním pobřeží, většinou někdejší „smluvní“ čili otevřené přístavy, nyní však pod čínskou kontrolou. Společné podniky rostly po stovkách, ale obvykle narážely na problémy: čínská pracovní síla, ačkoli relativně levná, často postrádala potřebné dovednosti a disciplínu; bylo zapotřebí nesčetných povolení; a navzdory smluvním podmínkám v příslušných

kontraktech zahraniční investoři měli často problémy s vývozem svých zisků ze země.

Nezbytnou podmínkou mezinárodního obchodu bylo smluvní právo a k řešení obchodních sporů mezi čínskou a zahraniční stranou bylo zapotřebí čínských právníků. Státní podniky se také musely v nových podmínkách naučit standardnímu účetnictví, uzavírání smluv a vedení soudních pří. Byly zavedeny nové zákoníky a zvýšila se úroveň studijních programů na právnických fakultách.

Ozývaly se hlasy volající po vytvoření legislativy, jež by zavedla stabilnější pravidla než jen administrativní rozhodnutí. Ústava přijatá v roce 1982 stanovila, že Všečínské shromáždění lidových zástupců je zákonodárným sborem zavádějícím legislativní normy a bdícím nad jejich dodržováním. Ministerstvo spravedlnosti, zrušené v roce 1959, bylo v roce 1979 obnoveno a do roku 1984 bylo ustaveno na 15 000 soudů a tribunálů na čtyřech úrovních se zhruba 70 000 soudci. Byly znovu zavedeny lidové prokuratury, stejně jako profesionální právníci, kteří byli všichni státními zaměstnanci. Obviněný však nepožíval presumpce neviný. Soudnictví nemohlo být nezávislé na straně.

Věda a technika

Věda a technika se rozpomněla na velkolepost někdejších čínských vynálezů, jako byl papír, knihtisk, střelný prach a kompas. Technické znalosti současných modernizátorů se staly váženým zaměstnáním, jakým bylo kdysi studium kanonických textů, jemuž se věnovali tradiční učenci. Jakmile nahradilo Tengova pragmatické „Hledat pravdu na základě faktů“ někdejší Maův antiintelektualismus, mohlo začít vzkvétat technické vzdělání.

Oživila se činnost Čínské akademie věd stejně jako Komise pro vědu a techniku, která propojovala oddělené vertikální struktury, spadající pod jednotlivá ministerstva. V roce 1983 vedly obtíže při spolupráci a komunikaci přes tyto přehradu a zvláště s armádou ke

zřízení Řídící skupiny pro vědu a techniku, spadající přímo pod Státní radu. Dědictví vertikálních struktur sovětského typu muselo být v Číně přetvořeno do integrovanějšího celku, což zahrnovalo i odstranění typicky evropských bariér mezi výzkumem, provozovaným jenom v akademiích, a výukou, probíhající pouze na univerzitách.

Ještě naléhavější se jevila potřeba propojení výzkumu s výrobou. Podle Tonyho Saicha (1989) ukázal v roce 1984 průzkum v 3500 vědeckých institucích, že do praxe bylo uvedeno ani ne 10 procent „vědeckých výtobytků“. V roce 1985 volal premiér Čao C'-jang po „nesčetných organických vazbách“ mezi výzkumem a výrobou. Vědecké časopisy a konference 138 profesních spolků bojovaly proti staré tendenci výzkumných institucí střežit si žárlivě své talenty a duplikovat práci již dříve vykonanou jinde.

Centrální vedení, neřkuli kontrola, byly limitovány pouhou velikostí vědecko-technického sektoru: vedle akademií existovalo ještě 5000 výzkumných ústavů spadajících pod jednotlivá ministerstva a provinční orgány a další byly přiřazeny k univerzitám. Financování napomáhaly kontrakty mezi ústavy a podniky, takže „vazby mezi vertikálními strukturami“ pomáhal zajišťovat trh. To rovněž přispívalo k začlenění odlehlých oblastí do vědeckotechnického sektoru.

Stranické kádry měly jako obvykle tendenci držet se své moci. Zda může rozhodnutí vydávat samotný ředitel ústavu, nebo zda k tomu potřebuje „vedení stranického výboru“, zůstávalo i nadále jablkem sváru mezi „rudými a experty“.

Jedním z největších úspěchů ČLR byla aplikace vědy a techniky ve zdravotnictví. Podle Johna R. Evanse (Bowers et al., 1988) byl v roce 1984 „profil onemocnění v hlavních městských a venkovských oblastech stejný jako v průmyslových zemích“. Průměrný věk vzrostl z 41 let v roce 1960 na 67 v roce 1975. Dětská úmrtnost na tisíc dětí

mezi prvním a čtvrtým rokem klesla z dvaceti šesti v roce 1960 na sedm v roce 1981.

V roce 1949 měla Čína padesát šest zdravotnických a lékařských škol všeho druhu - misionářské, provinční nebo státní. Když se zotavila z Kulturní revoluce, měla Čína v roce 1982 sto šestnáct vyšších lékařských škol, přijímajících každoročně třicet tisíc nových studentů. Milionu zdravotníků s vysokoškolským vzděláním asistovaly další dva miliony se středoškolským a základním vzděláním. Existovaly problémy, jaké si jen můžeme představit - příliš velké třídy, mezery v osnovách a v zařízení, příliš striktní výběr předepsaných učebnic a fixace na závěrečné zkoušky.

Strana a veřejnost

Reformy po roce 1978 si kladly za cíl, aby stranická diktatura fungovala lépe, například snahou o omezení byrokratických struktur a lepší disciplínu mezi kádry. Během tří let mezi lety 1979 a 1982 odpovídaly stranické inspekční komise na stížnosti obyvatelstva tím, že vyřídily 7,7 milionů dopisů a 2,6 milionu návštěv, což bylo přinejmenším gesto dobré vůle. Další úsilí směřovalo k oživení volebního systému v rámci bydliště a pracovní jednotky tak, aby byly kádry ve státních továrnách, odborech a v místě bydliště ve městě i na vesnici formálně volené.

Pozornost byla rovněž věnována tisku, protože tichý souhlas veřejnosti s vládnoucí diktaturou udržovala komunistická strana částečně také prostřednictvím médií. Do začátku Tengových reforem v roce 1978 ztratila partajní propaganda hodně na své účinnosti. Když se například ukázal dvakrát za sebou Maem osobně jmenovaný muž číslo dvě jako zrádce (Liou Šao-čchi roku 1966, Lin Piao roku 1971), čemu se tu dalo ještě věřit? Noví čtenáři byli převážně apatičtí a dost jich bylo cynických. Reformátoři z let 1979-1980 proto odsoudili manipulaci zpravodajstvím ze strany Gangu čtyř, rozšířili spektrum

publikovaných materiálů a pokoušeli se vnést znovu do zpravodajství faktickou důvěryhodnost.

Pro komunistickou stranu plnila média tři funkce. První bylo zprostředkovat stranickou politiku masám. Druhou, kterou plnily reportáže, a to i tehdy, když nebyly nakonec otištěné, bylo poskytnout funkcionářům užitečné informace o náladách veřejnosti a situaci mezi lidem. Tyto dvě funkce dohromady udržovaly kontakt mezi stranou a jejím lidem prostřednictvím jakési obdoby linie mas. A konečně, jak konstatuje Andrew Nathan (1985), třetím úkolem tisku bylo „pomáhat vůdcům a lidu dohlížet nad byrokracií“. K tomu existovaly dva základní prostředky - jako variace na téma kritiky a sebekritiky - investigativní žurnalistika a dopisy čtenářů z řad obyvatelstva.

Reportéři, vysílání oficiálním tiskem, zvláště novináři z Žen-min ž'-paa, měli polooficiální právo chodit do podniků, provádět interview

Nový vládnoucí triumvirát 80. let – Cao C'-jang, Teng Siao-pching a Chu Jao-pang – na shromáždění ke stému výročí smrti Karla Marxe roku 1983. Oba nejbližší Tengovi spolupracovníci posléze upadli v nemilost pro své příliš liberální názory

a nahlížet do archívů. Nesrovnalosti a křivdy takto objevené mohly být publikovány. Největší slávě se těšila odhalení křivd a korupce, publikovaná počátkem osmdesátých let novinářem Liou Pin-jenem.

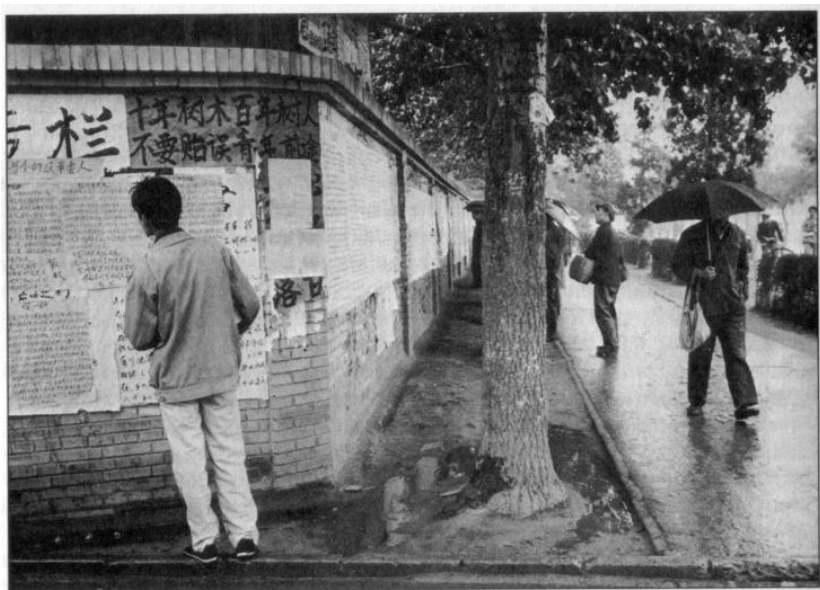
„Oddělení pro práci s masami“ při jednotlivých listech, uzavřená během Kulturní revoluce, byla znovu otevřena a vyřizovala denně stovky dopisů se stížnostmi a osobními problémy, nebo popisem případů zvláště ze strany funkcionářů, z nichž některé mohly být skutečně napraveny. Trochu to připomínalo prastarou tradici cenzorů, jejichž úkolem bylo zachránit vládcův mandát odhalováním přestupků jeho hodnostářů. Dalo by se to rovněž přirovnat k tomu, čemu se věnují orgány sociální práce a kanceláře kongresmanů ve Spojených státech. Avšak v Číně, kde je pro jednotlivce tolik důležitá jeho veřejná pověst a kde jsou jména lidí v tisku věčná, měla odhalení v novinách zvláštní moc.

Když se k tomu připojila televize a rozhlas, nabyly kontakty mezi vládou a lidem obrovských dimenzí, avšak v kontextu, který nemá na Západě obdoby. Nálady a mínění veřejnosti měly tendenci se halit do morálních postojů. Morálka měla přednost před zákonem, negativní publicita mohla zničit jakéhokoli předpokládaného provinilce. Zprávy byly obvykle dobré zprávy, zcela naopak od Spojených států. Podstatnou protiváhu přívalu optimistické propagandy představovala Fakta a zprávy s nákladem 9 milionů výtisků, denní kompilát zpráv ze zahraničního tisku a agentur, které se dostaly do rukou širokému okruhu čtenářů.

Dalším prostředkem jak podnítit podporu veřejnosti pro režim byl systém místních voleb, který se v této době rovněž oživil. Volby probíhaly na čtyřech úrovních - v 50 000 městysích (někdejší Maovy komuny), 2750 okresech (nebo odpovídajících částech velkých měst), 29 provinciích a konečně do Všelidového shromáždění lidových zástupců, které se scházelo v Pekingu. Před Kulturní revolucí (během níž byly všechny druhy voleb zastaveny), představovaly „volby“ v

totalitárním stylu masový rituál „zvolení“ jednotné a předem vybrané kandidátky. Byla to minimalistická forma účasti na politickém životě, kde nebylo třeba se na volební lístek ani podívat, stačilo ho vhodit do urny. Ve volebním zákoně z roku 1979 zašli reformátoři o krok dále a zavedli nominování více kandidátů, než kolik bylo volených míst. V rámci okresů se organizovaly okrsky, které volily delegáty do okresního shromáždění s průměrným počtem 300 delegátů. Veškeré obyvatelstvo se pak zaregistrovalo jako voliči a se svými volebními průkazy v rukou se shromáždilo na patřičném místě k nominování svých kandidátů. Volební komise pod dohledem strany pak neformálně prosely kandidátky jednotlivých volebních skupin na zvládnutelné množství. Nakonec získali voliči během pětidenní volební kampaně jakýs takýs dojem o svých kandidátech.

Den voleb představoval slavnostní příležitost. V roce 1981 dosáhla celostátní volební účast 96,56 procenta. Delegáti do okresních shromáždění byli voleni na tři roky. Jediný závěr, který si z toho

Ta-c'-pao (plakáty či noviny psané velkými znaky) a zeď demokracie v letech 1978–1979

může člověk učinit, je že Tengův režim konec konců vychovával lidi k tomu, jak volit. Sunjatsen a KMT tomu říkali „poručnictví“, ale žádné politické záležitosti či otázka moci na přetřes nepřišly.

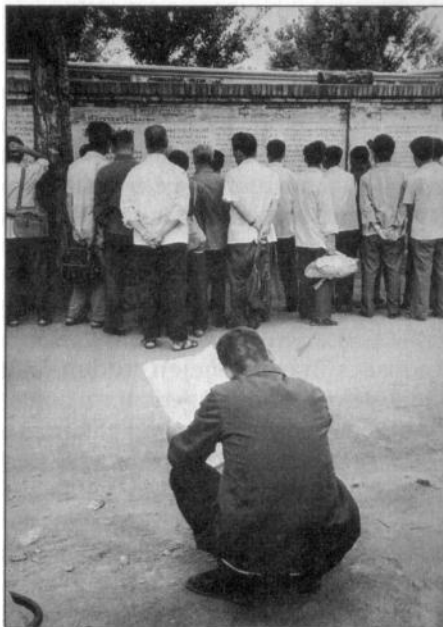
Tato čtená reformní gesta znepokojovala zvláště starší členy strany. Neztrácela snad strana nad situací kontrolu? Nejvíce je rozčiloval vliv populární kultury z okolního světa - nové účesy a ošacení, jazzová a rocková hudba, sexuální uvolnění a pornografie a podvrtné spisy. Kam až povede tento mravní úpadek? Konzervativci zorganizovali kampaň proti „buržoaznímu liberalismu“ (1981 a později) a posléze proti „duchovnímu znečištění“ (1983). Tyto kampaně útočily zvláště na myšlenkové trendy a životní styl mezi studenty, spisovateli, umělci a intelektuály vůbec.

V čele vývoje stály ekologické protesty. V letech 1983-1984 protestovaly osobnosti ze světa literatury a vědy, k nimž se posléze připojili další, proti budování gigantické přehrady v oblasti Tří soutěsek na řece Jang-c'. Tato vodní stavba je již dlouho otázkou symbolického významu. Velcí císaři měli své monumenty; Mao měl mít svou přehradu. Jeho nástupci, byť částečně ovlivnění mnoha argumenty proti této stavbě, se zdají být rozhodnuti v ní pokračovat.

Ekologické otázky jako tato přehrada neodvratně vedou Čínu do mezinárodní sféry. Skupiny aktivistů se snaží přesvědčit Světovou banku proti tomu, aby projekt Tří soutěsek financovala. A obavy z globálního oteplování vedou další státy k tlaku na Čínu, aby něco udělala se svým alarmujícím znečištěním ovzduší. Podobným tlakům na spolupráci přes hranice států se Čína do budoucnosti nejspíše těžko vyhne. Současné ochranné projekty, jako je snaha o záchranu pandy velké, jsou většinou zaměřené jen na mezinárodní veřejnost, přesto se již pevně ujaly některé programy na záchranu ohrožených druhů, životního prostředí a lesů.

Demokratické hnutí

Hospodářská inovace a rozvoj během osmdesátých let stále více nastolovaly otázku politických reforem nad rámec čtyř základních principů (socialistická cesta, diktatura proletariátu, vedoucí úloha komunistické strany a marxismus-leninismus-Mao Ce-tungovo myšlení), formulovaných v roce 1979 Teng Siao-pchingem za účelem zajištění permanentní kontroly KS Číny. Politické reformy se po Tengově „otevření“ vnějšímu světu, který přinesl do Číny příval demokratických myšlenek, zdály být

Forma plakátů ta-c'-pao umožňovala veřejně projevit názor na situaci ve společnosti a vést o ní diskusi

neodvratné. Jak ukázal spektakulární kolaps komunismu ve východní Evropě v roce 1989, byl leninský způsob industrializace v podmínkách kolektivizované direktivní ekonomiky na ústupu. Tržní hospodářství přitom předpokládá také volný trh myšlenek. Čína bude mít s přijetím jednoho bez druhého problémy.

Demokratické hnutí započalo v říjnu 1978, kdy se v Pekingu objevily plakáty či nástěnné noviny psané velkými znaky (ta-c'-pao), tehdy výslovně povolené zákonem, v nichž se otevřeně diskutovalo o politice. Během zimy 1978-1979 se na Zdi demokracie uprostřed Pekingu denně objevovaly plakáty psané nejrůznějšími autory včetně lidí z akademických kruhů, kterých se v překladu ihned chopili cizí novináři jakožto výrazu politické nespokojenosti, již nemůže KS Číny jen tak ignorovat. V březnu 1979 byl ovšem zatčen elektrikář Wej

Soudní přelíčení s disidentem Wej Ťing-šengem v říjnu 1979, při kterém byl za vydávání kontrarevolučních tiskovin odsouzen k patnáctiletému vězení

Ťing-šeng, význačná osobnost demokratického hnutí obhajující demokracii jakožto „pátou modernizaci“, aby byl později na základě chatrných obvinění odsouzen k patnácti letům vězení pro výstrahu ostatním. Zeď demokracie přestala existovat.

Na pozadí nekonečných detailů tohoto hnutí stojí všudypřítomný fakt, že spousta Číňanů, a nejen studenti, se intelektuálně odcizila straně. Leninská aplikace marxismu k vedení revoluce pod stranickou diktaturou byla překonána společenským rozvojem a nejrozmanitějšími změnami, jež přineslo 20. století. Čínští intelektuálové teď žili v mezinárodním světě elektronického věku. Spartánská prostota Jen-anu, stále ještě uctívaná Tengem a jeho soudruhy jako relikvie, již nestačila na řešení čínských problémů.

Jednou z hlavních starostí ve všech vrstvách společnosti bylo však i nadále vzdělání. Na univerzitách byli jako prostředek k oživení systému vyššího školství, devastovaného za Kulturní revoluce, k obnoveným celostátním přijímacím zkouškám v letech 1977 a 1978

Oslava prvního výročí zdi demokracie, listopad 1979. Nápis oznamuje možnost koupě kopie Wej Ťing-šengovy výpovědi při soudním procesu

přípuštění uchazeči ve věku do 30 let, namísto obvyklých 21. V roce 1977 soutěžilo na vysokých školách celkem 5,7 milionu uchazečů o 278 000 míst. V roce 1978 se ucházelo 6 milionů o 300 000 míst. V roce 1980 tak bylo na 675 vysokých školách zapsáno 1 400 000 posluchačů. Tato tenká vrstva elity, která měla spravovat budoucnost Číny, představovala méně než dvě desetiny obyvatel Číny. Jejich potenciální politický vliv byl nepřímo úměrný jejich mizivému počtu.

Univerzitní vzdělání doplňovaly nicméně technické kurzy v ústavech zřizovaných továrnami a ministerstvy a také programy na šíření gramotnosti a zvláštními doplňkovými kurzy v rozhlase a televizi. Dohromady dosahovaly tyto mimouniverzitní kanály k obrovskému počtu posluchačů. Miliony lidí ve městech i na vesnicích byly studenty na částečný úvazek, i když si nemohly dělat nárok na prestiž absolventů vysokých škol.

Jak mohla KS Číny připustit odcizení takové strategické elity? I zde najdeme odpověď v historii. Kuomintang se marně snažil propagovat Sunjatsenovy Tři lidové principy jako státní ideologii. Liberální západně orientované vzdělání pokračovalo i po roce 1949. Mao nebyl na začátku padesátých let s to vštípit své politizované myšlení čínské inteligenci. Mohl ji jen potlačit v kampani proti pravičákům v letech 1957-1958 a poté se ve snaze o modernizaci života v Číně spoléhat na polovzdělané stranické kádry, které v tomto úsilí pochopitelně selhaly. A tak i nyní stáli čínští intelektuálové, kteří přežili a byli rehabilitováni, v čele studentů vypovídajících poslušnost ideologii svých vládců.

Masakr na náměstí Tchien-an-men 4. června 1989

Čínská autokracie na obou stranách Tchajwanské úžiny čerpala sílu z leninismu, ale podařilo se jí zůstat mimo pozornost světového veřejného mínění. Když vraždily kuomintangské oddíly po několik dní v Tchaj-peji v únoru a březnu 1947 osm až deset tisíc tchajwansko-čínských demonstrantů, bylo u toho jen málo Američanů, kteří by o tom mohli zpravit svět. Když konsolidovala KS Číny v letech 1949-1952 kontrolu nad čínskou pevninou, probíhaly miliony poprav jejich odpůrců postupně a mimo zprávy světového tisku. Trvalo dalších čtyřicet let, než zaskočil tuto atavistickou popravčí tradici čínských vládců elektronický věk. Když se tak stalo na náměstí Tchien-an-men 4. června 1989, zůstal celý svět v šoku.

Nacionalistická doktrína, že cokoli se přihodí v Číně, do toho ostatnímu světu nic není, pozbyla ve skutečnosti své platnosti, i když se jí zatvrzelí patrioti pořád dovolávají. Na konci osmdesátých let přenášely televizní signál po naší globální vesnici satelity. Pro hlavní zprávy dne se tak vytvořilo bezprecedentní světové obecnstvo. Shodou okolností měl v květnu do Pekingů přijet na vrcholné setkání s čínskými vůdci generální tajemník M. Gorbačov ze Sovětského

Třináctý sjezd KS Číny, který se konal v říjnu 1987, zvolil nové členy stálého výboru Politbyra: (zleva) generální tajemník strany Čao C'-jang, Li Pcheng (později se stal premiérem), Čhiao Š; Chu Čchi-li, Jao I-lin

svazu, k čemuž se sjeli televizní moderátoři a jejich štáby z celého světa.

Ti zjistili, že se obrovské náměstí Tchien-an-men mezitím změnilo v barvitě tábořiště pro mnoho tisíc studentů a další městské obyvatele, demonstrující poklidně za demokracii. Po většinu května se masové hnutí, iniciované studenty, utábořilo na náměstí a požadovalo politické reformy v podobě větší účasti obyvatel Číny na její vládě. V některé dny se hnutí zúčastnilo na milion lidí. Dva až tři tisíce studentů zahájilo za pozornosti celého světa hladovku. Ale přestárlé komunistické vedení odmítlo vyjednávat. Místo toho povolalo tanky Lidově osvobozené armády. Po delším váhání armáda zahájila 4. června palbu a zabila, podle oficiálních údajů, dvě stě neozbrojených demonstrantů, nejspíš mnohem více, a zranila tisíce dalších.

Dva dny po smrti Chu Jao-panga 15. dubna 1989 se tisíce studentů z pekingských univerzit shromáždily na náměstí Tchien-an-men a položily věnce k Památníku lidových hrdinů k uctění památky tohoto bývalého generálního tajemníka strany, který byl donucen rezignovat v lednu 1987

povinná školení a donašečství. Komunistická autokracie se cítila ohrožená požadavkem pluralismu v politice. Zachránila se na úkor těch, kdo požadovali účast v politickém životě. Čína zase jednou podlehla své vlastní zaostalosti. Jak represálie během dvou dalších let pokračovaly, byl veškerý otevřený disent umlčen. Jak to bylo možné?

Tak jako masakr neozbrojených demonstrantů o Krvavé neděli v carském Rusku dynastie Romanovců v roce 1905, ukončil i Tchien-an-men podporu režimu mezi městskou a intelektuální elitou. Ale komunističtí předáci dobře znali své vesničany na venkově. Odsoudili demokratické hnutí jako podvrtné spiknutí s cílem šířit chaos a svrhnout KS Číny. Rozpoutali neúnavný hon na každého, kdo byl nějak zapojen do událostí vedoucích ke 4. červnu. V akademických kruzích udržovaly ovzduší všudypřítomného potenciálního teroru výslechy, zatýkání studentů, popravy dělnických vůdců a

Oficiální shromáždění k uctění památky Chu Jao-panga 22. dubna 1989

Prvním faktorem tu bylo to, že potenciální disident neměl dohromady žádný soukromý majetek, zákonem zajištěná lidská práva a osobní nezávislost. Lidé byli závislí na svých „pracovních jednotkách“ (tan-wej), které jim přidělovaly vše potřebné včetně ubytování, cestovních povolení, ale i lidského kontaktu, prostě všechno, co dříve lidem zajišťovala rodina. Po přijetí na vysokou školu byli studenti zcela v područí stranicko-státního aparátu a museli se prodírat vpřed spleť konexí a vlastní poslušností. Hluboce vštípená úcta k autoritám jim jejich situaci nijak neulehčila.

Druhý faktor spočíval v jejich myšlení. Po celá staletí pěstovala čínská klasická výchova v lidech víru v absolutní hodnoty, v číré principy bez mrzkých kompromisů, ve veřejný zájem neposkvřený sobeckými ohledy. Thomas Metzger (1988) shrnul některé „výsostné cíle“ předeslané v čínském politickém myšlení: „Hospodářství nedotčené jakýmkoli nespravedlivým, sobeckým přivlastňováním bohatství, společnost, v níž sobecké zájmy nemají vliv na klíčová rozhodnutí jejího vedení, mezinárodní status rovnocenný s postavením obou supervelmocí, intelektuální život nezasažený matoucími protiklady (fen-jün) a shrnutí všech pravd, morálních i faktických, do jednotné doktríny (chuej-tchung), civilizace bez

Wang Tan, jeden z vůdců studentského hnutí, 27. května 1989

jakýchkoli forem útlaku, nepřímnosti a sobectví a společnost, v níž se postavení každého jednotlivce objektivně a účinně zakládá na vlastních zásluhách.“

Od těchto vznešených ideálů se potom podle konstatování pozorovatelů událostí na náměstí Tchien-an-men odvíjela propast mezi skutečnými potřebami studentů a jejich veřejnými prohlášeními. Potřebovali lepší stravu a ošacení, větší ubytovací prostory, více knih ke čtení a širší prostor pro vyjadřování svých myšlenek v ústním i písemném projevu. Jenomže to byly všechno sobecké potřeby, nedůstojné a nevhodné pro veřejné fórum. Jejich prohlášení se proto zabývala abstraktními problémy - demokracií, svobodou, volností, morálkou (proti korupci), spravedlností (proti protekcím) a národní hrdostí (proti ponížení ze strany ciziny). Studentům chyběla intelektuální opora, aby prostě vyložili karty na stůl. Žádné konkrétní požadavky nepředložili ani během jednání o praktických problémech.

Tchienanmenští demonstranti se dají nejlépe pochopit, jak upozorňují J. W. Esherick a J. N. Wasserstrom (Wasserstrom and Perry, 1992), v rámci tradičního čínského rituálu a divadelních představení. Demonstranti se svými pochody, hesly, skandováním a kolektivní solidaritou před rozsáhlým obecnstvem utvrzovali v odhodlání ke stížnostem, přičemž současně osvědčovali svou loajalitu k režimu. Ve skutečnosti vlastně prostřednictvím pouličního divadla

Generální tajemník strany Čao C'-jang přišel 18. května 1989 vyzvat studenty, aby ukončili hladovku, která trvala již šest dní

jen tlumočili své požadavky úřadům, aniž by zprvu zpochybňovali jejich legitimitu.

Jenže demonstrace se brzy staly ambivaletními. Podobně jak při oficiálních kampaních mobilizovaly demonstrace i nyní nálady veřejnosti k útoku proti předurčeným cílům. Účastníci hladovky na náměstí Tchien-an-men vyjadřovali svou bezmeznou obětavost bez náznaku sobectví a představovali jakési mučedníky ve veřejném zájmu a mohutný symbol protestu. Přestárlé vedení KS Číny proto v hnutí za demokracii spatřovalo útok na svůj monopol moci. Rozhodli se, že ho musí zničit dříve, než by zničilo ono je. Jejich moc musela být absolutní.

Peking, 3. až 4. června 1989, více než 700 demonstrantů bylo zabito po zuby ozbrojenými vojáky

Můžeme zde vidět fiasko odkazu imperiálního konfucianismu formulovaného neokonfuciánským řádem. Konfuciánská disciplína

snad mohla i nadále formovat vynikající muže pro státní správu a veřejný život, avšak bránila politickému uvažování o zdrojích a legitimitě autokratické moci. Skromné zárodky pluralismu potřebného pro rozvoj občanské společnosti byly sice snadno po ruce, ale moc se jim snažila ze všech sil vyhnout.

V průběhu prodemokratických demonstrací na jaře 1989 vyjadřovali studenti podporu také „glasnosti a perestrojce“ M. Gorbačova

*Osamělý, neozbrojený muž se snaží zabránit průjezdu tanků do centra Pekingu .
Fotografie, která oblékla celý svět a na okamžik dávala naději, že k masakru nedojde*

DOSLOV

Jaký obraz Číny se nám snažily zprostředkovat předcházející kapitoly? A co nám napovídají o čínské budoucnosti? Toto jsou mé vlastní spekulace o politice v Číně.

Úplně na začátku mě fascinovala obrovská moc, kterou si přisuzovali, a údajně také vykonávali, vládcové dynastií Sia, Šang a Čou na úsvitu dějin čínského státu a společnosti. Jako by již byly všechny stránky života v Číně zpolitizované - totiž v centru pozornosti a pod bedlivým dohledem vládce.

Neméně fascinující bylo i to, jak se držitelé moci za dynastie Chan naučili vychovávat, vybírat a využívat pro své cíle elitní vrstvu učenců, oddaných myšlenkám a rituálům klasického konfucianismu. Přišli na způsob, jak využívat byrokracie a dodávat jí stále nové adepty kodifikováním oficiální ideologie. V sedmém století suejsko-tchangský stát nejenže obnovil jednotnou říši, ale začal znovu vyhledávat úředníky pro státní službu prostřednictvím zkouškového systému, čímž ukončil vládu aristokratických rodů. Sungové pak konečně ustavili místní elitu čili džentry, vedenou novou vírou v neokonfucianismus, aby řídila místní záležitosti.

Vytvoření neokonfuciánského řádu v Číně, byť někdy historiky pomíjeno, bylo vítáno jako triumf rituálního a mravního vedení nad panujícími zmatky. Konfuciánský důraz na správné chování vládců i poddaných názorně dokládá, jak může indoktrinace a obřadné chování přispět k udržení jistých forem civilizace. Realita autokratické vlády byla zahalena v konfuciánské argumentaci, či spíše mýtu, o povaze státu - že totiž ušlechtilé chování vládce podnítí

všechny zúčastněné k napodobení a harmonickému podřízení se moci. V době svého vrcholného rozvoje za Mingů odhalil čínský neokonfucianismus své limity. Usiloval o bezpečnou existenci pro rolníky, výběrčí daní i vládnoucí elitu, aniž by se příliš staral o okolní svět.

Do začátku vlády Čchingů v roce 1644 se do čínského společenského a politického systému již vstřebal nečínský prvek vojenské kontroly z Vnitřní Asie. Symbióza Číny s Vnitřní Asií (Mandžuoové a Mongolové) stvrdila a dovršila neokonfuciánský řád. Ten se vyznačoval agrárně-nomádsko-byrokratickými rysy nápadně odlišnými od průmyslově-vojensko-podnikatelského stylu, jenž se tehdy rozvíjel mezi západními národy.

Tento rozdíl ve společensko-politickém stylu představoval jednu z překážek rovného styku neokonfuciánské Číny se Západem. Císař byl například teoreticky všemocný, základní kámen ve stavbě impéria, ale jeho moc byla od samého počátku s to motivovat četné společenské skupiny při zachování jejich samosprávy a soběstačnosti. Výsledkem bylo, že životu v Číně dominoval všemocný centralizovaný stát, který si teoreticky monopolizoval veškeré konečné pravomoci, ale ve skutečnosti nijak nepronikal na místní scénu. Uvážíme-li všemocnost čhingských císařů, která se nedá popřít, byli to pozoruhodně zdrženliví vládcí. Zasloužené potírání všech rebelů, zrádců a mocenských soků vyvažovali minimalistickou účastí na životě společnosti. Od džentry a rolnictva se očekávalo, že si budou sami udržovat své místní instituce a budou hledat řešení a pomoc u dvora jen v případě mimořádných událostí. Klíč k tomuto vynětí státu z místní scény spočívá v rituálu a ideologii. Život vyšších tříd se soustředil na zkouškový systém, který v nich utvrzoval vědomí povinnosti a řádného neokonfuciánského chování, i když se jen málo z nich skutečně stalo úředníky. Neokonfuciánským ideálem byla výchova prostého lidu k poslušnosti a elity k tomu, aby se z nich stali samostatní místní organizátoři a vůdci, oddaní svým povinnostem ke

společnosti. Soběstační rolníci-vojáci, samy sebe regulující trhy pod dohledem makléřů z řad místní elity, samosprávné cechy obchodníků a řemeslníků, které si samy stanovují pravidla pro svou hospodářskou činnost, kandidáti zkoušek, kteří se sami indoktrinují ve vědeckých akademiích - to vše mělo být prodchnuto neokonfuciánským světonázorem, který ctil předky a císaře a velel zodpovědně se zhostit povinností, ať už byla člověku přisouzena role otce nebo syna, učence či rolníka.

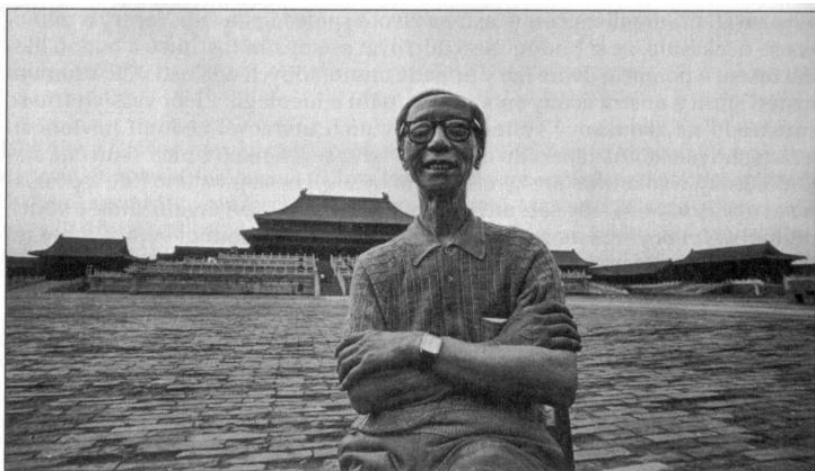
Jednotný, ale přitom samoregulující charakter čínské společnosti můžeme rovněž přičítat na vrub jednoduchému zeměpisnému faktu - že totiž srdce staré Číny bylo vzdálené od rozmanitosti a nekontrolovatelných alternativ, jež by snad byly mohly přijít z moře. Když se později palebná síla a řídicí schopnosti středoasijských nomádů staly běžnou součástí čínské říše, odváděly dále její pozornost od mořeplavectví. Když nastoupila mandžuská dynastie Čching, byl pozemní styk s cizinou převážně udržován pod kontrolou, avšak problém obrany proti námořním mocnostem a námořnímu obchodu se řešit nedalo.

Slabost velkolepé neokonfuciánské společnosti a pozdnědynastické říše spočívala v tom, že si tato starobylá autokracie uchovala svůj nárok na konečný dohled a kontrolu nad všemi lidmi, písemnostmi, myšlením, obřady a vojenskými záležitostmi, aniž by si vyvinula institucionální struktury, jež by tolerovaly různorodost a disent, menšinové názory, nebo konkurenční politické programy. Nade vším se tyčící imperiální fasáda jednoty myšlení a jednání byla prázdná. Mezi ní a realitou všedního dne se rozprostíralo vakuum, které mělo být správně zaplněno pluralismem moderního života. Existence pouze jedné správné pozice ve věcech myšlení popírala pluralismus alternativních myšlenek, které byly nejen možné, ale často také široce rozšířené. Jednota politického programu stanoveného na nejvyšších místech se vzpírala pluralismu politických programů jasně patrných na místní scéně.

Dalším limitujícím faktorem, který se maskoval jako materiální velkolepost říše, byl obrovský růst čínské populace. Fenomenální populační exploze po roce 1680 vytvořila v Číně, která již byla i tak nejlidnatější zemí světa, těžkopádnou společnost s obrovskými problémy v oblasti gramotnosti, hygieny, zásobování potravinami, místního výkonu spravedlnosti a pořádku vůbec, jež začaly být vzhledem ke svým bezprecedentním rozměrům nezvládnutelné. V 19. století přestal čchingský stát stačit na své problémy.

Modernizace přinesla většině lidí vymoženosti i pohromy, a to nejspíše rovným dílem. V případě Číny byly její katastrofální důsledky ještě posíleny tím, s jakou liknavostí se k této modernizaci odhodlávala. Kdyby byl císař Čchien-lung v roce 1793 přijal požadavek Jiřího III., tlumočený lordem Macartneym, aby vstoupila do obchodního světa národních států, mohla Čína předstihnout v modernizaci Japonsko. Pomalost čínské reakce přinesla místo toho století systému nerovnoprávných smluv.

Když Čína konečně na výzvu námořního světa počátkem 20. století zareagovala, nemohla tak již učinit pouhou výměnou dynastie.

Pchu-ťie, šestasedmdesátiletý bratr posledního císaře, před bývalou rezidencí čínských vládců, foto z roku 1986

Agrárně byrokratická struktura se již komercializovala a završila tak proces, započatý za Mingů, což však nezaručovalo další rozvoj. Než se tak mohlo stát, musel být obsah neokonfucianismu nahrazen moderním vědeckým učením. To nakonec dalo vzniknout novému typu učenice, zaměřeného na specializovaná studia v zahraničí. Nacionalismus musel najít svůj výraz v podobě národního státu.

Hledání nové jednoty vládního uspořádání se však projevilo ve zřetelně rozpoznatelných návaznostech na čínskou tradici. Reformátoři stejně jako revolucionáři pociťovali nutnost, aby byl hospodářský rozvoj tak či onak pod státní kontrolou v nějaké formě „socialismu“. Totalitní ambice leninismu jen pokračovaly v mocenských nárocích imperiální autokracie. Absolutní pravdu neokonfuciánské doktríny vystřídal marxismus-leninismus, stejně všeobjímající a absolutní. Vládnoucí elita z dob císařství zachovávala svou hierarchii držitelů moci v rámci Vnitřního dvora, byrokratů ve Vnějších dvořech a vzdělané elity, džentry, jako manažerů na místní scéně. Za komunistů se toto spektrum odrazilo v hierarchii stranických vůdců v Ústředním výboru, indoktrinovaných členů strany ve vládních orgánech a místních kádřích na venkově a ve městech. Tento nový komunistický řád natolik souzněl se starým císařským systémem, že si mohl Mao jako nástupce císařů podržet autokratickou moc a současně se jako revolucionář snažit o větší účast mas v politice. Snaha o rovnost vytvářela převládající atmosféru 20. století. Maův pokus podnítit zdravou sebekritiku mezi kádří připomínal, podobně jako jeho neúspěšná snaha o soběstačnost při financování místního rozvoje, někdejší minimalismus mingského císaře Chung-wua. Tito dva vládcové se při udržování místního pořádku opírali o systém pracovní povinnosti li-ťia a vzájemného ručení pao-ťia na jedné, a o systém dohledu uličních výborů a všemocných pracovních jednotek (tan-wej) na druhé straně. Teng Siao-pchingova snaha o dozor nad tím, jak obchodníci řídí své komerční podnikání, stejně jako primární důraz Komunistické strany

Číny na podniky ve státním sektoru, odrážely starou čchingskou politiku využívání obchodníků prostřednictvím makléřských a monopolních koncesí. Navzdory inovacím, jako jsou přesné vyúčtování nákladů a uzavírání smluv za pomoci právníků, vypadají tyto nové trendy spíše jen jako nový nátěr na starém povrchu.

Dalším prvkem, který přinesl nejprve úpadek a potom renesanci centrální moci, byla militarizace. Na konci 19. století bylo možné díky zbrojním monopolům, telegrafu, železnici a parníkům aktivizovat státem organizované násilí mnohem rychleji a účinněji. Technika 20. století pak učinila stát všudypřítomným a umožnila konečně skutečný totalitarismus.

Kam se uprostřed všeho toho modernizačního mámení, poděla moderní snaha o občanskou společnost? Ta vycházela z nevyhnutelného růstu specializace a následné nezávislosti expertů v rámci jejich oboru. V odborných profesích, jako je strojírenství či letectví, chemie či moderní lékařství, se nedají technické otázky nadirigovat z politického centra. Snahy o politickou kontrolu narážejí na bariéru odborné erudice, kterou nelze jen tak snadno pominout. Jaderná technologie, ač potenciálně velký nivelizátor, je ideologicky neutrální. Jedním slovem, nová vědecká technologie implikovala společenské uspořádání s roztroušenými enklávami autonomie. Ortodoxie narazila na své limity, a výsledkem by mohla být jistá názorová rozrůzněnost.

Dědicové čínské autokracie čelí zvláště veliké frustraci, pramenící ze skutečnosti, že intelektuálové v moderní Číně požadují nejen autonomii odborných znalostí, ale také tentýž pluralismus, jaký se v zahraničních intelektuálních kruzích pociťuje jako přímo základní hodnota. Čínské myšlení, až dosud vždy domácího původu anebo dodatečně počinštěné, se tu vymklo čínské vládě zpod kontroly: příliš mnoho čínských vědců je dnes s to podílet se na světové vědě.

Pokud jde o čínský hospodářský růst, shodují se vnější i čínští pozorovatelé v tom, že ani zde není možno dojít příliš daleko, aniž by ho provázela vyšší míra účasti veřejnosti na politickém životě. Modernizace vyžaduje rozvoj obou těchto veličin, a mnohem víc. Vzhledem k nadbytku pracovních sil bude jedním ze základních předpokladů hospodářského růstu vymanění se z involuce (růst objemu výroby bez růstu produktivity), která po staletí bránila růstu životní úrovně mas. Involuce se za Maa stále ještě projevovala v zemědělství. Jak argumentuje Philip C. C. Huang, involuce nepatřila v evropském myšlení o zemědělském hospodaření k základním konceptům. Její důsledky pro čínského rolníka jsou přitom evidentní, pokud se po nich pídíme, přinejmenším od Mingů. Zákon snižujících se výnosů (v důsledku přebytku lidí) stále drží Čínu zpátky, i když historikové ekonomiky, vychovaní na evropských modelech rozvoje, si tuto skutečnost začínají uvědomovat jen pozvolna.

V čem spočívá náprava? Skeptický Thomas Metzger vidí hlavní problém v čínském rysu „optimistického realismu“, totiž zatvrzelého předkládání skutečnosti takové, jaká by měla být podle absolutních měřítek, a nikoli takové, jaká skutečně je, a odsuzování všech dalších alternativ jako nemorálních. Obhazuje myšlenku, aby Čína přijala „trojí pluralismus“ či „trojí trh“, totiž tržní hospodářství, volný intelektuální trh myšlenek a volný politický trh konfliktních a navzájem se vyvažujících zájmových skupin a politických stran, z nichž každá „sleduje legální, ale přinejmenším zčásti sobecké cíle“.

V očích Západu může situace vypadat jako konflikt mezi monopolem a konkurencí, přičemž pro konkurenci mluví její vyšší produktivita. V čínských očích se však může tato situace jevit spíše jako morální spor, volající po odsouzení materialismu a chamtivosti projevující se v hospodářské činnosti, neustálých zmatků povstávajících z volného

Osmdesátiletý Sun Jao-tching, jeden ze tří eunuchů, kteří dodnes žijí v Pekingu, foto z roku 1986

trhu myšlenek, a sobectví tolerovaného v podobě zájmových skupin a rámci zastupitelského politického uspořádání.

Mohli bychom v čínském směřování k občanské společnosti oprávněně spatřovat jistý historický trend, aniž bychom se unáhlovali se závěrem, že musí v Číně nutně vést ke vzniku západního typu demokracie se svobodnými volbami, zastupitelskou vládou a lidskými právy zaručenými zákonem. Naopak, čínský typ demokracie může zahrnovat například volby uvnitř statutárních skupin, zastoupení na základě konsensu a uvnitř jednotlivých skupin, s právy jednotlivce definovanými úžeji než na Západě. Čínské pokusy imitovat demokratické postupy z jiných zemí přinesly velmi smíšené výsledky. A dokud nenajdou západní demokratické režimy účinnější metody pro boj proti korupci a zachování veřejné morálky, nemusí se tyto příklady západní demokracie setkat v Číně s všeobecným přijetím. My můžeme zvnějšku Číně nabídnout radu o bezpodmínečné potřebě lidských práv, ale dokud nebudeme s to jít sami příkladem patřičným omezením násilí v médiích, zbrojního průmyslu a drogového problému, můžeme sotva Čínu vyzývat, aby se

nám více podobala. Namísto toho musíme podrobit pečlivému přezkoumání své vlastní základní úsudky o čínské skutečnosti.

ČÍNA DEVADESÁTÝCH LET

John King Fairbank, zakladatel a dlouholetý doyen moderních čínských studií v USA, shrnul na několika stech stranách hlavní události a trendy čínských dějin v rozmezí čtyř tisíc let. Tato syntéza doslova završila jeho celoživotní dílo - krátce po dokončení rukopisu Fairbank roku 1991 zemřel.

Fairbankův přehled končí rokem 1989, přirozeným mezníkem nedávné čínské - stejně jako naší - historie. Vzhledem k tomu, že se toto české vydání dostává našim čtenářům do rukou na sklonku let devadesátých, bylo by snad na místě podívat se stručně na vývoj v Číně v posledním desetiletí 20. století, a to tím spíše, že toto období přineslo z hlediska převládajících trendů ve vývoji této prastaré civilizace některé podstatné zvraty.

Krvavé potlačení studentských demonstrací na náměstí Tchien-an-men ukončilo první fázi Teng Siao-pchingových hospodářských a společenských reforem zahájených s jistým zpožděním po Maově smrti na konci sedmdesátých let. Tyto reformy, obvykle označované jako „otevření Číny“, představovaly zlom v průběhu studené války, současně však byly také ještě v mnoha ohledech jejím produktem. Nixonem a Kissingerem iniciované a Jimmy Carterem dokončené sblížení Spojených států s Čínou, které čínským reformátorům umožnilo vystoupit z izolace Kulturní revoluce a začlenit se politicky - a hlavně ekonomicky - do mezinárodního společenství, vycházelo z jednoduché logiky rivality mezi USA a SSSR: Čína byla jako „třetí síla“ jakýmsi jazýčkem na vahách poměru sil mezi oběma supervelmocemi. Nixonova „čínská karta“ byla chápána jako trumf v geopolitické mocenské hře.

Sloup hanby. Pomník obětem masakru na náměstí Tchien-an-men od dánského umělce Jense Galschiota dočasně vystavený na Honkongské univerzitě

Vcelku volný přístup na bohaté západní trhy potom Číně pomohl plně uplatnit její strukturální výhody, především levnou pracovní sílu, a zahájit ambiciózní hospodářské reformy v podobě zavádění tržních mechanismů v rámci koncepce nazývané „socialistická tržní ekonomika“. Kapitalistické prvky přinášely do stále ještě značně zideologizované společnosti samozřejmě jisté napětí; to se projevovalo na jedné straně periodickými kampaněmi za potírání různých „úpadkových jevů“ (kódovaných tu jako „duchovní znečištění“, tu jako „buržoazní liberalizace“), na druhé straně ovšem také vášnivým sebezpytováním a přehodnocováním dosavadního vývoje, jakož i často bouřlivými diskusemi o jeho dalším směřování. Vedle rychle umlčených disidentů těmto diskusím dominovali postupně rovněž umlčovaní idealističtí marxisté jako Wang Žuo-šuej a Šao Su-č', kteří se pokoušeli sladit marx-leninské učení s humanismem. Bylo to období mnohdy snad naivního, ale jinak dosti upřímného hledání, tápání a objevování.

Události na Tchien-an-menu v červnu 1989 udělaly za touto etapou tečku. Podobně jako srpen 1968 v Československu znamenaly konec komunistické ideologie v její zavedené podobě. Dříve bylo

možno se o stranické doktríně přít, teď už ji nikdo nemohl brát vážně. Nastalo období „cynického konzumentství“.

Tento cynický obrat do sebe se však v Číně odehrával v odlišných podmínkách od husákovské normalizace u nás. Za prvé Čína se v té době již pevně vydala na cestu budování „tržní“ ekonomiky, jež poskytovala poměrně široký prostor pro osobní realizaci, a za druhé, a to především, na celé planetě mezitím nastoupila nová éra.

V letech 1989-1991 se jako domeček z karet zhroutil komunistický blok a skončila studená válka. Namísto zásadního střetu dvou nesmiřitelných pohledů na svět nastalo období neustále se prohlubující mezinárodní ekonomické spolupráce, dělby práce, komunikace, integrace a ovšem také hospodářské a obchodní konkurence. Nastala epocha „globalizace“.

Konec komunistické ideologie v Číně koincidoval s koncem tradičních ideologií vůbec. Nová epocha si žádala nových („postmoderních“) konceptů, jež na sebe také nenechaly dlouho čekat. Na Západě vzbudily značnou pozornost zejména práce Francise Fukuyamy *The End of History and the Last Man* a Samuela P. Huntingtona *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Fukuyama v zásadě považuje konec studené války za poslední velký dějinný zvrát, po němž bude dále následovat již jen ničím nerušený rozvoj liberálního kapitalismu. Něco podobného prohlašovali dávno před ním někteří představitelé západní sociologie, kteří již z hloubi padesátých let oznamovali konec ideologie a vznik nové celosvětové kultury modernosti. Stejně jako tehdy se zdají být i nyní zprávy o údajné smrti dějin poněkud přehnané. Huntington naopak předvídá příchod nevyhnutelného konfliktu euroamerické civilizace s islámským a „konfuciánským“ světem. Oba tyto manifesty pro novou dobu mají ovšem cosi společného, zejména pro jejich - patrně nemnohé - čínské čtenáře: jakýsi implicitní

triumfalismus nad vítězstvím Západu ve studené válce jakožto posledním moderním konfliktu dějin.

V Číně vznikly paralelně s těmito západními traktáty, a do jisté míry v polemice s nimi, vlastní čínské vize světa po pádu berlínské zdi a rozpadu Sovětského svazu. Tyto nové reflexe smyslu čínských dějin reagují na problémy nové doby, tedy především na způsob začlenění Číny do nově vznikající „globální vesnice“. Zabývají se postavením Číny v mezinárodním společenství, historickým posláním Číny, jejími perspektivami do budoucna apod. Na první pohled by mohly vypadat jako nově oprášený starý dobrý nacionalismus či šovinismus, a často se tak skutečně interpretují. Ve skutečnosti však mají poněkud odlišný náboj.

Tradiční nacionalismus byl většinou do sebe uzavřený, přesvědčený o vlastní výlučnosti a soběstačnosti. V případě Číny bychom mohli spatřovat jeho variantu v podobě jakéhosi „kulturního izolacionismu“ před opiovými válkami. Nové myšlenkové proudy populární v Číně devadesátých let, jako jsou teorie „nového konfucianství“, „asijských hodnot“, „východoasijského modelu rozvoje“ či „neoautoritářství“, jsou oproti tomu otevřené do světa. Nezpochybňují globalizaci ani účast ostatních národů v ní, ale zdůrazňují její konkurenční aspekt a vlastní mocenské a materiální nároky v jejím rámci. Neuzavírají se před okolním světem, naopak, vášnivě se s ním srovnávají a podtrhují svá vlastní specifika, chápaná jako přednosti. Namísto víceméně univerzalistického pohledu na svět, charakteristického pro moderní dobu, nabízejí postmoderní partikularismus, akcentující historickou a kulturní podmíněnost civilizačních hodnot.

Tyto názory se většinou odvolávají na teorii a praxi různých asijských politických vůdců, jako je otec singapurského hospodářského zázraku Lee Kuan Yew (Li Kuang-jao) nebo malajsijský ministerský předseda Mahathir Muhamad, často však také

paradoxně navazují na různé módní proudy západního myšlení, jako je orientalismus, post-kolonialismus či teorie „kulturních válek“. Značný ohlas zaznamenala v Číně v polovině devadesátých let přes svou relativní nedostupnost výše zmíněná kniha harvardského profesora Samuela P. Huntingtona o střetu civilizací. Některé Huntingtonovy teze paradoxně přijali za své stoupenci čínského „neautoritářství“ a „neokonzervativismu“, radící se zejména kolem tzv. „princů“, tedy privilegovaných potomků někdejší první generace čínských revolucionářů. Ti v sobě spojují některé aspekty revoluční kariéry svých otců, především přirozený nárok na vedoucí úlohu ve společnosti, s čilou podnikatelskou aktivitou, přičemž obojí se velmi vhodně doplňuje. Jejich krédem je národní hrdost, mocenské ambice, materiální rozmach a společenský pořádek.

Z tohoto myšlenkového podhoubí vzešlo v devadesátých letech několik populárně politologických bestsellerů, představujících jakýsi převrácený odraz teorie „kulturních válek“ s čínskými rysy. První z nich byla Wang Šanova Čína nahlížená třetím okem (Ti-san č' jen-ťing kchan Čung-kuo), podávající kritiku Tengových reforem z neokonzervativních pozic. Tento neoficiální, či spíše polooficiální traktát si získal takovou popularitu, že po něm záhy následoval sekvel pod názvem Čína nahlížená čtvrtým okem. Téma latentní či snad studené kulturní války s USA potom rozvinul sborník několika esejů převážně mladých autorů nazvaný případně Čína může říci ne (Čung-kuo kche-i šuo pu). Titul je vědomou narážkou na kontroverzní dílo japonského autora Šintara Išihary z roku 1991 Japonsko, které může říci ne. Obsah této knihy, rozebírající mj. nejružnější výdobytky čínské civilizace v příkrém kontrastu se západním barbarstvím (např. eleganci jídelních hůlek proti neohrabanosti vidličky a nože) osciluje mezi politickým manifestem a adolescentní provokací. Autoři pod vedením redaktorů Sung Čchianga a Čang Siao-pua, kteří prý tento sborník sepsali během pouhých dvaceti dnů na jaře 1996, vidí přirozeného spojence ve Vladimíru Žirinovském, a nevadí jim ani

označení „neoboxeři“. Pohybují se na pomezí medializované politiky a pop-kultury, což jsou ostatně oblasti, které v Číně - podobně jako v Rusku - stále více splývají. (Samostatnou kapitolu v této zvláštní zóně představuje populární kult na jedné straně mytologizovaného, na druhé straně ironizovaného Mao Ce-tunga.)

Všechny tyto projevy čínského neokonzervatismu a neonacionalismu, od vcelku seriózně myšlených až po ty nejbanálnější, mají zvláštní nádech oficiálně tolerované a mnohdy zřejmě i oficiálně podporované heterodoxie, jež tak trochu připomíná pozici Maových stoupců na začátku Kulturní revoluce. Navenek jde o spontánní aktivity zdola, ve skutečnosti však s tichou oficiální podporou na vyšší či nižší úrovni. Např. spisek Čína může říci ne vyšel sice bez oficiálního požehnání, zato však v rekordně krátkém čase pouhého jednoho měsíce od dokončení, což se v čínských poměrech nedá vysvětlit jinak, než aktivní podporou oficiálních míst.

Čínský neokonzervativismus má své kořeny v tzv. Jižní škole oficiální politologie, vzkvétající v osmdesátých letech v Šanghaji. Další rozvoj potom zaznamenal v letech 1990-1992 v reakci na události na Tchien-an-menu, pád komunismu ve Východní Evropě, rozpad Sovětského svazu a také novou Teng Siao- -pchingovu „revizi“ marxismu, kterou se netrpělivý patriarcha snažil znovu rozhýbat čínskou společnost a ekonomiku, strnulou po roce 1989. Teng začal již roku 1990 prohlašovat, že hlavní rozdíl mezi socialismem a kapitalismem nespočívá v plánovitém a tržním hospodářství, ale ve „veřejném“ a soukromém vlastnictví. Tuto novou teorii potom „architekt reform“ plně rozvinul několika bonmoty během své lednové inspekční cesty do Šen-čenu v roce 1992, načež si ji nechal oficiálně stvrdit 14. sjezdem v říjnu téhož roku pod oficiálním názvem „socialistická tržní ekonomika“. Následný prudký rozvoj, respektive jeho průvodní jevy jako korupce, spekulace apod., pak zase zpětně dodaly municí myšlenkové škole

neokonzervativismu, vyžívající se v té době hlavně ve zdrcující kritice negativních důsledků reforem.

Hlavním mluvčím tohoto proudu se na začátku devadesátých let stal viceguvernér Čínské lidové banky Čchen Jüan, syn jednoho z „osmi nesmrtelných“ čínské revoluce z éry Dlouhého pochodu Čchen Jüna (zemřel 1995). Jeho nejpropracovanější manifest pak představoval interní dokument, vypracovaný redakcí mládežnického listu Čung-kuo čching-nien pao v roce 1991 po neúspěšném pokusu o puč v Sovětském svazu Michaila Gorbačova. Dokument nazvaný „Realistická odezva a strategická volba Číny po sovětských zmatcích“, přetištěný záhy v exilovém protikomunistickém časopise Čung-kuo č' čhun, kritizuje jak tradiční komunistické konzervativce, tak i „radikální reformátory“ kolem Čao C'-janga a dochází k závěru, že po pádu Sovětského svazu nemá Čína jinou možnost než povzbuzovat nacionalistické citění svých obyvatel. Vynikající příležitost jí k tomu poskytují tlaky a napětí, vznikající v souvislosti s formováním nového globálního ekonomického řádu. V průběhu dalších let následovalo několik dalších neveřejných pojednání podobného charakteru. Patrně největší pozornosti se dostalo vnitrostranickému oběžníku z roku 1996 pod názvem „Deset tisíc znaků“, připisovanému konzervativnímu ideologovi Teng Li-čchünovi. Neokonzervativismus se zprvu utvářel v jisté opozici k reformním tendencím Teng Siao-pchinga a jeho okolí. Postupně však s ním začal stále více splývat. Nešlo již ani tak o kritiku reforem samotných, jako spíše o způsob, jak udržet nad těmito reformami a jejich důsledky kontrolu. Jinými slovy, hlavními prioritami neokonzervativců i tengovců se stalo současné udržení hospodářského růstu i politické kontroly v podobě diktatury jedné strany.

Tyto nové myšlenkové trendy tvoří jakýsi spodní proud komunistické ideologie éry globalizace. Komunistická strana Číny se dost dobře nemůže zřítí oficiální marx-leninské doktrínou, která

zakládá její nárok na mocenský monopol. Tato doktrína je však stále vyčpělejší a bezobsažnější. Nový život čerpá už právě jen z těchto spodních pater ideologie, jež jsou ve své podstatě možná autentickou, možná manipulovanou reakcí na skutečné problémy nové doby.

Globalizace se tak stává osou vývoje v ČLR devadesátých let. Hlavní problémy představuje plné začlenění Číny do mezinárodního společenství, její postavení v globálním hospodářském systému a vytvoření mocenské rovnováhy v oblasti po rozpadu vojenských bloků. Dění v ČLR dominuje zahraniční politika, od níž se do značné míry odvíjí i domácí scéna. V popředí zájmu čínských vůdců i veřejnosti stojí především vztahy s jedinou zbývající supervelmocí, Spojenými státy, které v očích Číňanů rozhodujícím způsobem ovlivňují začleňování „probouzející se“ Číny do okolního světa.

Bezprostředně po masakru v červnu 1989 zůstal svět na okamžik v šoku. Z Číny se stal politický pária. Většina západních demokracií na ni uvalila nejrůznější sankce a zmrazila kontakty na nejvyšší úrovni. Výrazné podpoře se těšila čínská exilová opozice, reprezentovaná hlavně Federací za demokratickou Čínu v čele s historikem Jen Ťia-čchim a sídlem v Paříži. Všeobecně se očekával brzký pád komunistického režimu na čínské pevnině po vzoru Sovětského svazu a Východní Evropy. Režim však žádné známky kolapsu nejevil, naopak kombinací represí vůči svým aktivním odpůrcům a jistého uvolnění v každodenním životě alespoň navenek loajálních občanů se postupně stabilizoval a upevňoval. V důsledku sankcí došlo k jistému hospodářskému poklesu, ten však přinesl i některé pozitivní prvky, např. mírné zklidnění „přehřáté“ čínské ekonomiky a pokles inflace.

Vyobcování Číny z mezinárodního společenství netrvalo dlouho. K prolomení izolace jí pomohla zejména kuvajtská krize v letech 1990-1991. Americký prezident George Bush potřeboval při prosazování kolektivní reakce na iráckou invazi pod hlavičkou OSN souhlas ČLR v Radě bezpečnosti, což nakonec vedlo k její opětovné

kooptaci mezi seriózní země tohoto světa. Televizní záběry z pekingských ulic v roce 1989 upadly pomalu v zapomnění pod dojmem čerstvějších relací ze spektakulární operace Pouštní bouře, přenášené prakticky v přímém přenosu.

Do roku 1992 se také znovu probírala čínská diplomacie, vyřazená na čas ze hry negativními vibracemi v důsledku událostí na Tchien-an-menu. Začala skromně, navazováním intenzivnějších vztahů se svými bezprostředními sousedy v rámci politiky dobrého sousedství (čou-pien). Po „olympijské“ krizi roku 1993 pak tuto politiku „globalizovala“ na všechny země světa ve snaze o budování „multipolárního světa“, tedy světa bez dominantního vlivu USA. Zvýšenou diplomatickou aktivitou na oficiálních i neoficiálních fórech s osobním nasazením svých diplomatů se jí posléze podařilo otupit ostří obecného pohoršení světové veřejnosti nad pekingským masakrem.

V roce 1992 začal naopak v kolektivním globálním povědomí, reprezentovaném a současně zpětně utvářeném světovými médii, převládat až přehnaně optimistický obraz Číny jako nastupující hospodářské velmoci s prakticky bezendným vnitřním trhem a neomezenými zdroji levné pracovní síly. Tuto vlnu nekritického nadšení pro čínský hospodářský potenciál podnítily především dvě okolnosti. V roce 1992 přehodnotila Světová banka ve své každoroční prognóze pro následující rok způsob odhadování objemu jednotlivých ekonomik z mechanického přepočítávání podle směnných kurzů na koeficient kupní síly, což vedlo v případě Číny k sedminásobnému zvýšení odhadované hodnoty. ČLR se tak doslova přes noc stala třetí největší ekonomikou po USA a Japonsku. Druhým důležitým faktorem byla slavná Tengova inspekční cesta po jižní Číně, při níž navštívil i zvláštní ekonomickou oblast Šen-čen na hranici s Hongkongem, experimentující s nezastřeným kapitalismem. Teng tomuto experimentu osobně požehnal památnými slovy, že „pomalý růst není žádný socialismus“. Následovala vlna odbourávání zbytku

umělých politických překážek pro podnikání, což vedlo k opětovnému prudkému hospodářskému růstu v tomto i několika následujících letech (v roce 1992 12,9 procent; 1993 přes 13 procent; 1994 11 procent).

Všeobecně pozitivní pohled na čínskou ekonomiku podnítil masivní přísun zahraničních investic, které dále stimulovaly hospodářský růst. Na západě byl v hospodářském, politickém a vojenském růstu Číny spatřován jeden z nejdůležitějších geopolitických trendů na sklonku tisíciletí. Zformovala se celá škola „sinooptimistů“, usuzující na základě mechanické projekce dvouciferného přírůstku HND daleko do budoucnosti, že je Číně souzeno dohonit a předhonit Spojené státy jako vůdčí hospodářskou velmoc již někdy v prvních desetiletích 21. století. Publicisté oprášili starý Napoleonův aforismus o „probuzení Číny“, který se stal takřka zaklínadlem. Pro velké nadnárodní společnosti představovalo zastoupení na čínském trhu věc cti a investici do budoucnosti, bez ohledu na skutečnou návratnost v krátkodobém horizontu.

Nadšení průmyslníků pro čínský trh však současně vyvolávalo pobouření části západní, hlavně americké veřejnosti, jež měla nepříjemný pocit, že tu její politická reprezentace v čele s prezidentem Bushem obětuje mravní zásady na oltář obchodních zájmů. Těchto nálad využil ve své předvolební kampani v roce 1992 beze zbytku Bushův protikandidát Bill Clinton, který neopomněl při každé vhodné příležitosti rázně tepat „rozmazlování diktátorů z Pekingů“. Když se pak Clinton stal prezidentem, ocitla se americká politika vůči Číně zcela v zajetí této jeho předvolební rétoriky.

Clinton se snažil zhruba rok přimět čínské vedení ke zlepšení situace v oblasti lidských práv pod pohružkou ztižení přístupu na americký trh cestou odebrání doložky nejvyšších výhod (MFN). V květnu 1993 sice MFN Číně prodloužil o další rok, avšak pouze pod podmínkou, že Peking musí v následujících dvanácti měsících

vykázat konkrétní pokrok v oblasti lidských práv, jinak mu bude doložka příštího roku automaticky odňata.

Měření sil mezi Washingtonem a Pekingem dosáhlo vrcholu v září 1993 v souvislosti s volbou dějiště letních olympijských her v roce 2000. Pro Peking by bylo organizování této prestižní akce stvrzením růstu jeho postavení na mezinárodním fóru. V sázce byla čest a sláva Číny, která proto nasadila na tuto zdánlivě apolitickou záležitost všechny páky své diplomacie. Čínské vedení se dokonce odhodlalo k takovému ústupku, jakým bylo propuštění několika politických vězňů v čele s Wej Ťing-šengem (jemuž v té době scházelo do vypršení patnáctiletého trestu z roku 1979 pouhých šest měsíců), pečlivě načasovanému na dobu těsně před hlasováním v Ženevě.

Úpornost čínských snah vyvolala stejně úpornou reakci ze strany Američanů. Kongres schválil rezoluci proti udělení pořadatelských práv Pekingu s ohledem na porušování lidských práv v Číně. Nepomohlo ani gesto s propuštěním Wej Ťing-šenga.

Pořadatelství olympijských her 2000 bylo nakonec jak známo přiřknuto australskému Sydney, v neposlední řadě i proto, že bylo na takovou událost nesrovnatelně lépe připraveno. V Číně vyvolalo toto rozhodnutí obrovské zklamání a pocit hořkosti. Bylo chápáno jako intrika Američanů, kteří Číně nepřejí její místo na slunci. Prudce vzrostly protiamerické nálady a rozmohlo se podezření, že USA uplatňují vůči Číně podobnou politiku „zadržování“ jako v období studené války proti Sovětskému svazu a komunistickým státům Východní Evropy.

Čínské vedení navíc z této „olympijské“ konfrontace vyvodilo strategický závěr, že totiž ústupky Američanům nikam nevedou. Napříště pak až do Teng Siao-pchingovy smrti začátkem roku 1997 žádné ústupky neprovádělo a všechny konflikty vyhrocovalo na ostří nože. Nutno uznat, že v krátkodobé perspektivě se jim tato taktika osvědčila jako úspěšnější.

V dubnu 1994 byl propuštěný Wej Ťing-šeng znovu uvězněn, a to vzápětí po oficiálním setkání s náměstkem amerického ministra zahraničí pro záležitosti lidských práv Johnem Shattuckem a nedlouho před opětovným schvalováním prodloužení MFN americkým Kongresem. Byl to jasný políček americkým snahám ovlivňovat chování Číny vůči svým občanům.

Podle kritérií, stanovených Clintonem v roce 1993, by muselo být MFN v roce 1994 Číně odebráno. K tomu však chyběla ve Spojených státech politická vůle, a navíc by to bylo vzhledem k prudce se rozvíjejícímu vzájemnému obchodu opatření velmi nepraktické. Jasně se ukázalo, že hrozba plošných obchodních sankcí vůči Číně, tato „atomová puma obchodních vztahů“, je zcela bezzubá a v podstatě neproveditelná. Když si to Clintonova administrativa konečně uvědomila, doložku nejen prodloužila, ale napříště ji zcela vyvázala z podmínky zlepšení situace v oblasti dodržování lidských práv. Stejně tak mohla zrušit její každoroční projednávání v Kongresu docela a udělit Číně doložku dlouhodobou, jako to dělá v případě naprosté většiny ostatních států. Ušetřila by si tak jeden pravidelný bezobsažný rituál, který snad nicméně stále ještě má jistou symbolickou hodnotu jako jakýsi metr nespokojenosti americké politické reprezentace s represemi v Číně.

Pro čínské vedení byla tato americká kapitulace tváří v tvář politické realitě obchodních vztahů v éře globalizace dalším jasným signálem, že vůči Americe dosáhne více prostřednictvím konfrontace nežli ústupků. Vyvázání MFN ze vztahu k dodržování lidských práv byla naprostá katastrofa pro čínské disidenty - do dvou let skončili v podstatě všichni buďto v exilu, nebo ve vězení. V říjnu 1995 byl znovu uvězněn studentský vůdce z Tchien-an-menu Wang Tan. Následujícího roku byl zatčen a bez soudu poslán do tábora nucených prací přední opoziční intelektuál Liou Siao-po krátce poté, co sepsal spolu s veteránem demokratického hnutí Wang Si-čem otevřený dopis, v němž mj. obvinil Ťiang Ce-mina z porušení ústavy. Wang Si-

čemu se po Liouově zatčení podařilo přes neustálý dohled bezpečnostních orgánů uprchnout do Hongkongu a odtud dále do USA, kde šokoval své stoupence prohlášením, že hodlá vstoupit do Kuomintangu. V květnu 1996 byl propuštěn bývalý Čao C'-jangův poradce Pao Tchung, odsouzený za údajné prozrazení státních tajemství demonstrujícím studentům v roce 1989, ale i nadále byl držen mimo Peking de facto v domácím vězení. Podle každoroční zprávy amerického ministerstva zahraničí o dodržování lidských práv ve světě v roce 1996 se Číně podařilo prakticky úplně potlačit veškerý otevřený disent v zemi, o čemž se mohlo někdejšímu Sovětskému svazu přes jeho represivní charakter jenom snít.

Podobně se čínské vedení zatvrdilo i v dalších sporných oblastech. Vlekla jednání o volný přístup na čínský trh a obcházení amerických dovozních kvót na textil, porušování autorských práv, prodej citlivých technologií třetím státům apod. nikam nevedla. Čínská strana přistoupila příležitostně pod bezprostřední hrozbou sankcí na kompromisní dohodu, jen aby se její plnění posléze samo stalo dalším bodem složitých vyjednávání. Američané se ocitli v defenzívě. Z vyjednávacích pák jim nakonec zůstala pouze možnost blokování vstupu ČLR do Světové obchodní organizace (WTO), o němž se vcelku bezvysledně jedná již celou řadu let.

Neústupnost čínské strany při jednáních, zhoršující se situace v oblasti lidských práv, obrovský deficit platební bilance ve vzájemném obchodu (v létě 1996 se Čína dostala objemem svého přebytku v obchodu se Spojenými státy na první místo před Japonsko), otevřené protiamerické výpady a další faktory pak spolu s jistým vystřízlivěním z nerealistických očekávání o obchodních příležitostech na čínském trhu vedly v polovině devadesátých let k opětovnému pozvolnému růstu latentních protičínských nálad v USA. Někteří publicisté začali otevřeně mluvit o „čínské hrozbě“.

K šíření této teorie přispěla podstatně tchajwanská krize v březnu 1996. Vztahy mezi Tchaj-wanem (Čínskou republikou na Tchaj-wanu) a ČLR se začaly oteplovat od roku 1987, kdy kuomintangská vláda v Tchaj-peji přistoupila k odbourávání některých omezení ve styku s pevninou. V roce 1993 proběhlo v Singapuru historické setkání mezi oficiálními představiteli obou stran, při němž byla podepsána řada důležitých dohod v oblasti obchodu, investic, poštovního styku atd. Současně s tím se na Tchaj-wanu rozvíjel proces demokratizace a „tchajwanizace“ politického života - kuomintangskou diktaturu pod vedením garnitury politických a armádních představitelů, kteří na ostrov přišli spolu s Čankajškem z pevniny v roce 1949, začali nahrazovat demokraticky volení politici převážně z řad „původních“ čínských obyvatel. Roku 1993 jmenoval prezident Li Teng-chuej premiérem Lien Čana, a obě hlavní výkonné funkce se tak ocitly v rukou místních tchajwanských politiků. Slibně se rozvíjející vztahy s pevninou narušila v březnu 1994 loupežná vražda dvaceti čtyř tchajwanských turistů na výletní lodi v provincii Če-ťiang, kterou se pevninské čínské úřady zprvu pokoušely dosti neuměle zamaskovat.

Zásadní ránu těmto vztahům však zasadila až prudká reakce Pekingů na neoficiální návštěvu Li Teng-chueje ve Spojených státech v červnu 1995. Prezident Li dostal od amerických úřadů vstupní vízum, aby se mohl zúčastnit setkání absolventů své alma mater, Cornellovy univerzity v Ithace ve státě New York. Pekingské vedení již dlouho předtím obviňovalo Tchaj-wan, že se snaží o tzv. výletní diplomacii, tj. navazování neformálních vztahů s cizími politiky prostřednictvím neoficiálních návštěv v jejich zemích. V Liově pobytu ve Spojených státech pak spatřovalo zásadní pokus o revizi postavení Tchaj-wanu na mezinárodní scéně s konečným cílem jeho diplomatického uznání, a tedy definitivního odtržení od Číny.

Peking zareagoval tvrdě. Odvolal svého velvyslance ve Washingtonu, přerušil jednání o kontrole zbrojení, zahájil ostrou

mediální kampaň proti Li Teng- -chuejovi a americké „proradnosti“ a postavil před soud čínsko-amerického bojovníka za lidská práva Harryho Wu, zadrženého předtím na sint'iangské hranici při pokusu o vstup do Číny. Současně se uchýlil k otevřené demonstraci síly u tchajwanských břehů a zorganizoval zde několik námořních manévru a raketových cvičení.

Napětí do konce roku poněkud opadlo. Čína propustila Harryho Wu, očividně jako gesto před návštěvou Hillary Clintonové na ženské konferenci OSN v Pekingu, a roli mezinárodního zlosyna přisoudila na nějaký čas Japonsku, obviňovanému ze snah o hegemonii v oblasti. K prudkému zvýšení latentního antagonismu mezi Čínou a Japonskem vedl zejména silně emocionální spor o několik neobydlených útesů ve Východočínském moři, nazývaných čínsky Tiao-jü-tchaj a japonsky Senkaku. Napětí se Spojenými státy se po tomto krátkém intermezzu znovu vyostřilo, když ČLR zopakovala své raketové manévry v Tchajwanské úžině před prvními svobodnými prezidentskými volbami v Čínské republice na Tchaj-wanu v březnu 1996. Pevninská Čína chtěla řízenými střelami odpalovanými do vod kolem důležitých přístavů tchajwanským voličům naznačit, aby nevolili Li Teng-chueje, považovaného navzdory jeho prohlášením za skrytého stoupence samostatnosti ostrova. Tentokrát se však její demonstrace síly ukázala být kontraproduktivní - Američané vyslali do oblasti dvě letadlové lodě s doprovodem a Tchajwanci se semkli za Li Teng-chuejem a zvolili ho přesvědčivou většinou hlasů. Li se tak stal prvním voleným vůdcem v dějinách čínské civilizace.

Vojenské manévry v Tchajwanské úžině v letech 1995-1996 navíc znovu oživily úvahy o „čínské hrozbě“, tím spíše, že je provázela i zvýšená aktivita čínského námořnictva ve sporných oblastech Jihočínského moře, nárokovaných úplně či zčásti prakticky všemi státy v oblasti. Začaly se množit hlasy, vyjadřující obavy z růstu teď již nikoli jen hospodářské, ale i vojenské moci komunistické Číny.

Tyto názory došly nejpřesvědčivějšího vyjádření v knize Richarda Bernsteina a Rosse H. Munra *Nadcházející konflikt s Čínou*, v USA živě diskutované počátkem roku 1997. Autoři usuzují, že růst vojenské a hospodářské moci ČLR povede nutně k jejímu vojenskému střetu s Amerikou. Protiamerické postoje se podle nich staly v Číně „záležitostí národní hrdosti“ a jakousi místní formou „politické správnosti“. Reagují hlavně na výše zmíněné publicistické projevy jako Třetí oko a Čína může říci ne, ale zabývají se i analýzou vojenského poměru sil na obou stranách Tchajwanské úžiny. Podporují sice v zásadě Clintonovu politiku „zapojování“ Číny proti jejímu „zadržování“, avšak současně varují před příliš vstřícnými postoji, jež chápou jako naivní. Trnem v oku je jim zejména neformální aliance mezi nejvyššími komunistickými funkcionáři v Číně a „novou čínskou lobby“ ve Spojených státech, sestávající většinou z bývalých amerických vládních představitelů, z nichž se po odchodu z funkce stali soukromí konzultanti, využívající svých bývalých kontaktů s čínskou nomenklaturou ke zprostředkovávání lukrativních obchodů pro západní podniky. Tato skupina v čele s „nejlépe placeným apologetem komunistické Číny“ Henrym Kissingerem, „využívá své prestiže a vlivu ve veřejné i soukromé sféře k prosazování politických rozhodnutí, z nichž zároveň sami mohutně těží“.

Vzájemná podezíravost a nevraživost mezi Čínou a USA, dosahující vrcholu v letech 1995-1997, poněkud opadla až po smrti Teng Siao-pchinga v únoru 1997. Dlouho a s napětím očekávaný transfer moci do rukou generálního tajemníka ÚV KS Číny a prezidenta ČLR Ťiang Ce-mina (narozen 1926) proběhl nečekaně hladce. Ťiang je představitelem dosti odlišné generace čínských komunistických vůdců. Narodil se v Jang-čou na dolním toku Jang-c' v rodině intelektuálů a funkcionářů Kuomintangu. Ťiang by byl mohl v roce 1949 docela dobře skončit na Tchaj-wanu, nebyť jedné osudové náhody - v roce 1939 byl zabit (údajně kuomintangskými

vojáky) jeho strýc Ťiang Šan-čching, jenž byl jako jediná černá ovce rodiny členem komunistické strany. Jelikož zemřel bezdětný, nabídl jeho bratr svého syna Ťiang Ce-mina pozůstalé rodině k adopci. Třináctiletý Ťiang se tak nejen dostal do levicového myšlenkového prostředí, ale navíc získal i „třídní příslušnost“ syna „revolučního hrdiny“, což mu po revoluci v roce 1949 dopomohlo ke vzdělání i k rychlému postupu v komunistické byrokracii. Ťiang vystudoval elektrotechniku, pobýval na stážích v Sovětském svazu a v Rumunsku a hovoří vcelku plynně vedle ruštiny a rumunštiny také anglicky, a navíc je prý schopen číst francouzsky a japonsky. Projevuje živý zájem o moderní techniku, ale také o dějiny americké revoluce. Své hosty občas překvapí diskusemi na nečekaná témata jako je Internet, případně zpěvem, a v poslední době i tancem. Je to zkrátka jiný typ komunistického vůdce, než byla generace Dlouhého pochodu, s širším rozhledem a realističtějším pohledem na okolní svět. Spíše pragmatický technokrat než romantický revolucionář.

Ťiang absolvoval brzy po převzetí Tengova žezla dvě velké zkoušky ohněm - první byl přechod Hongkongu zpět pod čínskou svrchovanost po sto padesáti letech britské správy. Bezprecedentní převedení vzkvétající kapitalistické enklávy do lůna komunistické velmoci proběhlo opět - alespoň prozatím - až nečekaně hladce (bezpochyby i proto, že termíny kapitalismus a komunismus ztrácejí v tomto případě zřetelný obsah), a stejně hladce absolvoval Ťiang i klíčový 15. sjezd strany, který ho definitivně potvrdil jako nového nejvyššího vůdce.

Posílen těmito úspěchy se potom Ťiang vydal v říjnu 1997 do USA, aby se zde spolu s prezidentem Clintonem pokusili dodat nějaký řád chaotickým čínsko-americkým vztahům, klíčové ose geopolitických vztahů v období globalizace. Jejich úloha nebyla snadná - americké veřejné mínění bylo zřetelně poznamenáno negativním dopadem čínské politiky v Tibetu, Tchajwanské úžině i na poli lidských práv. (Zvláště vstřícně nebylo samozřejmě naladěno

ani veřejné mínění v Číně, ale tam na něm zase tolik nezáleží.) Oba státníci dělali za této situace co mohli, a skutečně se jim podařilo dosáhnout jistého zklidnění vzájemných vztahů. Jeho konkrétním výsledkem bylo pak v polovině listopadu propuštění předního čínského disidenta Wej Ťing-šenga pod záminkou léčebného pobytu v USA.

Na sklonku devadesátých let vyšlo v USA několik zevrubných studií, usilujících o hlubší pochopení Číny a jejího postavení ve světě po skončení studené války. První z nich, Velká zeď a prázdná pevnost od Andrewa J. Nathana a Roberta R. Rosse se v duchu diskuse o „zapojování“ či „zadržování“ Číny zabývá především čínskou bezpečnostní politikou. Na rozdíl od Bernsteinova a Munroova varování o nevyhnutelnosti nadcházejícího konfliktu mezi oběma mocnostmi dochází k závěru, že budování čínské vojenské moci má spíše obranný charakter a že rozdíl mezi americkou a čínskou armádou se vzhledem k zavádění informačních a dalších vyspělých technologií spíše zvětšuje, než zmenšuje, a Čína tudíž nebude s to v nejbližších pětadvaceti letech USA reálně ohrozit. Čínské námořnictvo nejenže nepředstavuje soupeře pro americkou Sedmou flotilu, ale ke dnu by ho nejspíš poslalo i pouhé střetnutí se Singapurem, Malajsií či Indonésií.

Kenneth Lieberthal zkoumá ve své práci Vládnutí Číně: Od revoluce po reformy především skutečné struktury moci v komunistické Číně. Dochází k závěru, že čínský politický systém charakterizuje „fragmentární autoritářství“ - představitelé moci na místní úrovni se obvykle zmitají mezi vertikálními (tchiao) a horizontálními (kchuj) liniemi, přičemž konkrétní rozhodnutí jsou pak výsledkem dynamické interakce obou těchto vlivů. Jinými slovy, příkazy shora jsou na místní úrovni obvykle rozměňovány působením kolegiálních, přátelských a jiných svazků (a ovšem korupce, mohli bychom dodat). Lieberthal se také snaží vymezit

hlavní problémy, kterým bude Čína muset čelit v blízké budoucnosti: nevykonnost státního sektoru v ekonomice, devastace životního prostředí, velké hospodářské rozdíly mezi jednotlivými oblastmi, vzrůstající počet těžko zvládnutelných „migrujících“ dělníků z venkova ve městech (podle některých odhadů až sto milionů osob) a pokračující nadvláda státu nad společností. Přiznává Číně úspěchy při zvyšování celkové životní úrovně, současně však konstatuje, že rostoucí prosperita nevedla v Číně k přirozenému vzniku střední třídy, jež by prosazovala liberálnější hodnoty. Celkově shledává, že stávající čínský politický systém nemá dost prostředků, aby se mohl se všemi těmito problémy adekvátně vypořádat.

Protest v ulicích Hongkongu proti rozpuštění Legislativní rady vzešlé z všeobecných voleb roku 1995 a jejímu nahrazení Dočasným zákonodárným shromážděním po předání Honkongu zpět pod čínskou správu v roce 1997

K podobným pesimisticky laděným závěrům dochází John Bryan Starr z Yaleské univerzity ve své práci Porozumět Číně: Průvodce čínským hospodářstvím, dějinami a politickou strukturou. K inventáři čínských problémů přidává další: nedostatečnou infrastrukturu, populační explozi, zanedbané školství a nedávný nárůst projevů nespokojenosti na venkově i ve městech. Při pokusu o prognózu možného dalšího vývoje konstatuje Starr, že Ťiangova vláda nemůže být prostě jen pokračováním

Tengovy éry. Možnou alternativou není ani návrat k maoistickým experimentům a modelům. Nepředpokládá také, že by Čína mohla následovat tehajwanského příkladu na cestě k demokracii - tímto směrem se zatím neohlíží nikdo z možných příštích politických vůdců, ani převládající část veřejnosti. Obává se, že po možném zhroucení diktatury jedné strany by se moci mohla ujmout Lidově osvobozenecá armáda a vzít na sebe jakousi „prétoriánskou“ úlohu.

Nakolik se tyto obavy naplní či nikoli bude záležet mj. na tom, zda se uvnitř „třetí generace“ vůdců kolem jejího „jádra“ Ťiang Ce-mina najde dostatek osvícenějších kádrů, kteří tato nebezpečí včas rozpoznají. Dosavadní poněkud přehnanou sebedůvěru v hospodářské sféře možná trochu nahlodá právě probíhající krize v jiho- a severovýchodní Asii. Čína se vzhledem k omezené směnitelnosti své měny (jüanu) zatím dokázala vyhnout spekulativním útokům mezinárodního finančního kapitálu, jinak ale stojí před podobnými problémy jako ostatní státy v oblasti - vratkým bankovním sektorem podkopaným nedobytnými půjčkami, přidělovanými spíše na základě politických než čistě ekonomických kritérií; neprůhledným finančním trhem, zmítaným podvody a spekulacemi; korupcí (ilustrovanou nejnázorněji pádem pekingského tajemníka strany a člena Politbyra Čchen Si-tchungu v roce 1995), neefektivitou státního sektoru, druhotnou zadlužeností podniků (zvanou v Číně „triangulární dluh“ - san-ťiao-čaj) a celkovým nedostatkem regulujících mechanismů v podobě jasných a obecně dodržovaných zákonů. Ťiangovo vedení se po 15. sjezdu rozhodlo přistoupit k výběrové privatizaci posledního rezidua tradičního socialismu, klíčových podniků převážně těžkého průmyslu ve státním vlastnictví. Vedle možných sociálních dopadů zůstává zatím nezodpovězená i konkrétní forma této privatizace - čínské vedení se zprvu klonilo k vytvoření jakýchsi patriarchálních konglomerátů po vzoru jihokorejských čebolů, avšak po zhroucení korejské ekonomiky v druhé polovině roku 1997 bude asi muset tyto úvahy revidovat.

Na prahu roku 1998 se zdá, že v krátkodobém horizontu bude čínské vedení spíše čelit ekonomickým problémům, nežli se vyrovnávat se zásadními politickými dilematy. V dlouhodobějším výhledu se však tato situace může snadno obrátit, nejen proto, že obě oblasti spolu samozřejmě velmi úzce souvisejí, ale hlavně proto, že hlavní překážkou dalšího hospodářského růstu Číny se stále více jeví její v mnoha ohledech přežitý politický systém.

DODATKY

Chronologie nejvýznamnějších událostí

DĚJINY

př. n. l.	
17. stol	založení dynastie ŠANG (JIN)
1384	založení posledního hlavního města Šangů poblíž An-jangu
asi 1025	porážka Šangů Čouy, začátek období ZÁPADNÍ ČOU
asi 1000	počátek využívání jízdy v západních oblastech Asie
827-782	(vláda krále Süana), nájezdy severních národů (první kočovní nomádi?)
771	invaze barbarů do Šen-si; Čouové opouštějí hlavní město v údolí řeky Wej a přemísťují je do Luo-jangu, začátek období VÝCHODNÍ ČOU
722	počátek období Čchun-čchiou (Jara a podzimu)
704	rozpínání sinizovaného království Čchu z Chu-peje a oblasti středního toku Jang-c' do jižního Chu-nanu
688	poprvé se termín sien (okres) objevuje jako označení dobytého území
667	stát Čchi se na základě slavnostní přísahy ostatních knížectví stává vůdcem čínské konfederace namířené proti výbojům barbarů; počátek hegemonie Čchi
632	Ťin, království na území dnešní provincie Šan-si, se stává hegemone
606	Čchu ohrožuje královskou moc Čouů v Chu-nanu
597	král Čuang ze Čchu je potvrzen jako nejvyšší vůdce konfederace
594	finanční a daňové reformy v knížectví Lu v Šan-tungu
589	velká bitva mezi Čchi a Ťin, dvěma hlavními rivaly té doby
562	vévoda z Lu ztrácí světskou moc a zůstává mu pouze náboženská funkce

543	finanční a daňové reformy ve státě Čeng
506	ofenzíva Wu (jižní Ťiang-su) namířená proti Čchu; Wu okupuje Jing, hlavní město Čchu
494	království Jüe se prohlašuje vazalem Wu
486-482	Wu zbudovalo kanál propojující oblast Jang-c' s jižním Šan-tungem
481	konec období JARA A PODZIMU (ČCHUN-ČCHIOU)
473	Wu zničeno královstvím Jüe, svým jižním sousedem
453	království Ťin se rozpadá na tři knížectví (Chan, Wej, Čao), začíná období VÁLČÍCÍCH STÁTŮ (ČAN-KUO)
445	expanze Čchu směrem na východ na úkor Wu
408	království Wej zatlačuje Čchiny zpět na západ a rozšiřuje své území do severního Lu, kde buduje linii opevnění
367	rozpad Čou na dvě knížectví: Západní Čou a Východní Čou
361	do státu Čchin přijíždí reformátor Kung-sun Jang (Šang Jang)
358-352	Wej rozšiřuje své území až k Ordosu
asi 356-348	rozsáhlé Šang Jangovy reformy ve státě Čchin
354-351	obležení Chan-tanu, hlavního města státu Čao v jihozápadní Chu-peji
334	Čchu pohlcuje Jüe (dolní tok Jang-c' a dnešní provincie Če-ťiang)
328	v Čchin je zavedena funkce prvního ministra
325	princ ze Čchin si přivlastňuje titul krále (wang)
318-316	Čchin se rozpíná do S'-čchuanu
307	Čao staví jízdu proti barbarům
asi 300	státy Čchin, Čao a Jen budují zeď na obranu proti nájezdům nomádů z Mongolska a Mandžuska.
asi 298-280	vojenské expedice království Čchu směrem na jih a jihozápad, do východního S'-čchuanu a Jün-nanu
286	Čchi pohlcuje knížectví Sung ve východní oblasti Chu-nanu
280	Čchinové vstupují do Kuej-čou

- 278-7 Čchinové rozšiřují své území v Chu-peji a v Chu-nanu na úkor Čchu
- 259-7 Čchinové obléhají Chan-tan, hlavní město státu Čao
- 256 Čchinové pohlcují království Čou
- 249 Lü Pu-wej se stává ministrem Čchinů
- 246 vlády v Čchin se ujímá král Čeng, budoucí První svrchovaný císař Čchin Š'-chuang-ti; v Šen-si zbudován 150 kilometrů dlouhý kanál
- 239-235 přesun obyvatelstva z Čchin do údolí řeky Wej
- 237 Li S' přebírá funkci prvního ministra ve státě Čchin po Lü Pu-wejovi
- 230-221 Čchin pohlcuje království Chan, Čao, Wej, Čchu, Jen a Čchi
- 221 CÍSAŘSTVÍ ČCHIN
- 221-214 vojenské expedice Čchinů na jih a východ, do Fu-ťien, Kuang-tungu, Kuang-si a severního Vietnamu
- 220 vybudování sítě silnic, oprava a prodloužení Dlouhé čínské zdi, která byla zbudována přibližně ve 3. stol př. n. l.
- 215 Meng Tchienova kampaň v Mongolsku proti kmenům Siung-nu (Hunům)
- 214 expedice do Nan-jüe (oblast mezi dnešním Kantonem a Hanojí), převoz 500 000 zločinců do Nan-jüe
- 212 dokončení císařských paláců
- 210 smrt Čchin Š'-chuang-tiho
- 209 počátek nestability a občanské války; Mao-tun, náčelník kmenů Siung-nu, zakládá první říši ve stepi
- 208 lidové povstání vedené Čchen Šeem
- 207 zavraždění druhého čchinského císaře
- 206 zánik dynastie ČCHIN
- 203 Siang Jü a Liou Pang si rozdělili říši, Liou Pang zakládá říši Chan v západní části a Siang Jü říši Čchu na východě
- 202 Liou Pang poráží Siang Jüho a prohlašuje se císařem dynastie CHAN
- 201 Liou Pang přiděluje část území říše svým bývalým

- spolubojovníkům
- 200 Liou Pang ustavuje hlavní město říše v Čchang-anu (dnešní Si-an v provincii Šen-si); okolo roku 200 př. n. l. přesun ozbrojených sil na jih od Dlouhé zdi
- 198 přesun bohatých rodin ze Čchi (Šan-tung) a Čchu (střední Jang-c') do oblasti Čchang-anu
- 191 zrušení nejvíce restriktivních čchinských zákonů
- 188 zmírnění zákonů týkajících se obchodníků
- 187 zrušení dalších hrdelních trestů z období Čchin
- 180 smrt císařovny Lü, příslušníci jejího klanu vyvraždění
- 179 Nan-jüe uznává svrchovanost Chanů
- 177 postup hunských kmenů (Siung-nu) do Chu-nanu
- 175 autorizace soukromého ražení mincí
- 174 smrt chána Mao-tuna, zakladatele říše hunských kmenů
- 167 zrušení mrzačících trestů a uzákonění trestů ve formě těžkých prací
- 166 první zmínky o signalizačním systému (ohněm a kouřem) v oblastech hraničících se stepními oblastmi
- 165 první oficiální zkoušky, na základě jejichž výsledků byli vybíráni úředníci státní správy
- 158 první zmínky o vojenských koloniích (tchun-tchien) v severním pohraničí
- 144 vpád hunských kmenů do Šan-si; rekvírování koní pro císařskou armádu
- 141 císař Wu (Siao-wu-ti) se ujímá vlády
- 139 n. 135 Čang Čchien nalézá cestu do Střední Asie - navázání spojení se Západem tzv. Hedvábná cesta
- 136 z popudu Tchang Menga zahájeno hledání cesty do Barmy a Indie přes S'-čchuan
- 131 pokus postoupit do Jün-nanu a Kuej-čou
- 130 vybudována silnice spojující S'-čchuan a Kuej-čou
- 129 vybudován 150 kilometrů dlouhý kanál propojující Šen-si a Chu-nan
- 128 první vojenské tažení do Mandžuska a do Koreje
- 127 zákon o dělení pozemků mezi syny

-
- 126 Čang Čchien se vrací z Ferghany a z Baktrie
124 povstání prince Liou Ana z Chuaj-nanu
122-109 výboje Chanů směrem na jih
121 vojska Chanů postoupila 1000 kilometrů do Mongolska
120 velké přírodní katastrofy, přes 700 000 postižených prchá ze Šan-tungu do Šen-si
117-115 vytvoření komandérií v Kan-su
115 Čang Čchien se znovu vydává do Střední Asie na území Wu-sun (údolí Illi)
113 snaha o zavodnění a využívání severo-západních oblastí
108 založení komandérií v Koreji, první expedice do Střední Asie
105 poselství chanského dvora do Seleucie, na Tigridu
102 ustavení opevněných posádek v Mongolsku, vojáci a nevolníci prodlužují Dlouhou čínskou zeď od Lan-čou až po průsmyk Jü-men
101 úspěšné druhé tažení proti Ferghaně
99 nepokoje ve východních částech říše
98 zaveden státní monopol na alkohol
95 zbudován 100 kilometrů dlouhý kanál propojující řeky Wej a Ťing v Šen-si
87 umírá císař Wu
68 opuštěny opevněné posádky za Dlouhou čínskou zdí
64 Chanové zvyšují úsilí při obraně jižní větve Hedvábné cesty na okraji vnitroasijských pouští
60 počátek úpadku kmenů Siung-nu
18 prodej úřednických hodností
14 lidové povstání
7 vytvořen plán na omezení soukromého vlastnictví
3 Pao Süan kritizuje stávající vládu a její politiku a útlak rolníků
1 k moci se dostává Wang Mang
n. l.
2 první známé sčítání lidu na území Číny: 12 366 470
-

- rodin a 57 671 400 jednotlivců
- 6 Wang Mang se prohlašuje prozatímním císařem po smrti císaře Pchinga, uplatňuje regentskou vládu
- 7 Wang Mangova monetární reforma; vzpoura proti Wang Mangovi
- 9 Wang Mang zakládá dynastii Sin, "znárodňuje" půdu
- 10 stará chanská šlechta je připravena o své výsady a její příslušníci degradováni na úroveň prostých lidí
- 11 Žlutá řeka prolomila hráze a změnila tok
- 17 stoupá počet lidových povstání vyvolaných přírodními katastrofami a konfiskacemi pro armádu
- 20 Wang Mang staví okázalé paláce v Čchang-anu
- 22 vyslána vojenská expedice, jejímž cílem bylo urovnat nepokoje v Šan-tungu a Chu-peji, povstalci v těchto oblastech přijali jméno Rudá obočí (Čch'-mej)
- 23 dynastie založená Wang Mangem zaniká v důsledku lidového povstání a vzpoury staré chanské šlechty
- 25 Rudá obočí vstupují do Čchang-anu, Liou Siou se prohlašuje císařem, počátek Pozdní n. VÝCHODNÍ CHAN, hlavním městem se stává Luo-jang
- 27-28 nový císař dynastie Chan zlikvidoval své nepřátele a potlačil povstání Rudých obočí
- 40 nepokoje původních obyvatel v pánvi Rudé řeky a v západním Kuang-tungu
- 42-43 vítězné tažení Ma Jüana proti vietnamským povstalcům, v jejichž čele stály sestry Trung Thac a Trung Nhi
- 50 usazení té části hunských kmenů, které se přidaly k Chanům, v komandériích na území severní Šan-si a Šen-si
- 57 poselstvo z japonského knížectví ze severního Kjúšú
- 69 dokončeny opravy hrází na Žluté řece na úseku dlouhém více než 500 kilometrů
- 70 vybudován kanál Pien v Chu-nanu
- 73-94 generál Pan Ťiao získává vládu nad oázami, které Čína ztratila před 60 lety

-
- 77-91 Chotan se stává sídelním městem chanského guvernéra pro Střední Asii
- 87 do Luo-jangu přijíždí poselstvo Kušanů
- 88 zrušen státní monopol na železo a sůl
- 89-105 indická poselstva v Luo-jangu
- 97 Kan Jing, vyslaný Pan Čchaem na římský západ, je zadržen na západní hranici parthské říše
- 101 poselstvo z Parthie
- 106 sníženy výdaje dvora na platy některých státních úředníků
- 107 poselstvo z japonského knížectví
- 120 poselstvo z království Šanů v Barmě nabízí dvoru v Luo-jangu tanečnice a akrobaty původem z východní části římské říše
- asi 125 začíná vrůstat moc eunuchů
- asi 125-150 Chanové obnovují svou převahu ve Střední Asii
- 132 první zmínka o formálních vztazích mezi Čínou a Jávou
- 135 eunuchům je povoleno adoptovat syny
- 140 zavražovací práce v oblasti Kuej-ťi v Če-ťiang; nepokoje Sien-pejů na severozápadě přinutily dynastii Chan vzdát se v jejich prospěch rozlehlého území
- 157 sčítání obyvatel: 56 486 856 lidí
- 161 přes jihovýchodní Asii přijíždí do Číny indické poselstvo
- 166 poselstvo obchodníků z východní části římské říše
- 169 velké vítězství nad Čchiangy v západním pohraničí
- 170 počátek rolnických nepokojů
- 175 nárůst moci eunuchů
- 178 prodávání úřadů
- 184 povstání Žlutých turbanů, jejichž armáda se rychle rozrůstá na více než 300 000 bojovníků
- 189 masakr eunuchů; Luo-jang v rukou vojsk generála Tung Čuo
- 190 k moci se dostává Cchao Cchao; asi 190 členů taoistické sekty Wu-tou mi (Pět měřic rýže) zakládá v S'-
-

- čchuanu a jižní Šen-si nezávislý stát; od roku 190 přerušeny kontakty se Střední Asií
- 194 hladomor v Čchang-anu
- 195 Sun Cche okupuje dolní tok Jang-c'
- 200 Sun Cche umírá, na jeho místo nastupuje jeho bratr Sun Čchüan
- 201 Cchao Cchao prakticky ovládá celou severní Čínu
- 208 uzavřeno spojenectví mezi Liou Pejem a Sun Čchüanem proti Cchao Cchaovi, slavné vítězství spojeneckých vojsk nad Cchao Cchaem na řece Jang-c' (bitva u Rudého útesu)
- 211 Liou Pej se usídluje v S'-čchuanu
- 212 Sun Čchüan se usídluje v Nan-kingu, který nechává opevnit a přejmenovává město na Ťien-kchang
- 220 umírá Cchao Cchao, jeho syn, Cchao Pchej uzurpuje titul císaře dynastie WEJ, zánik dynastie Chan
- 221 Liou Pej zakládá v S'-čchuanu říši Šu a prohlašuje Čcheng-tu za své hlavní město
- 222 Sun Čchüan se prohlašuje císařem dynastie WU; počátek období nazývaného období TŘÍ KRÁLOVSTVÍ
- 230 námořní expedice říše Wu
- 234 umírá Ču-ke Liang, poradce ve státě Šu
- 243 poselstvo z Fu-nanu (deštní Kambodža) v Nankingu
- 249 ve Wej coup d'état generála S'-ma Iho
- 263 zánik říše Šu (Chan), anektována státem Wej
- 265 S'-ma Jen zakládá dynastii Ťin v Luo-jangu
- 268 kodex éry Tchaj-s' (2926 článků) říše Ťin
- 280 dobytí Nankingu a anektování říše Wu Ťiny
- 304 Li Siung se prohlašuje vládcem Čcheng-tu i celého S'-čchuanu a části Jün-nanu; sinizovaný náčelník hunských kmenů zakládá nezávislou říši Chan v Šan-si
- 310 hromadný exodus vyšších vrstev čínské společnosti na jih
- 311 Luo-jang vypleněn námezdenými žoldněři z kmenů Siung-nu
- 313 zánik komandérie Le-lang v Koreji

- 316 obležení a dobytí Čchang-anu příslušníky hunských kmenů pod vedením Liou Jaa; Západní Ťin zmítán anarchií a nepokoji vyvolanými sinizovanými barbary
- 317 S'-ma Žuej se prohlašuje v Nankingu císařem, počátek dynastie VÝCHODNÍ ŤIN
- 319 Š' Le se prohlašuje vládcem státu Čao v Chu-peji
- 347 Ťinové dobyli Čcheng-tu a připojili ke své říši místní království Čcheng (Chan)
- 351 založení říše Čchin v Čchang-anu
- 354 založení říše Raný Liang v Kan-su
- 357 na trůn Raný Čchin nastupuje v pořadí třetí vládce této dynastie Fu Ťien
- 364 ve státě Ťin vytvořeny tzv. Žluté registry, kde se shromažďovaly údaje o počtu přistěhovalců ze severu
- 373 Fu Ťien okupuje S'-čchuan, Jün-nan a část Kuej-čou
- 376 Fu Ťien anektoval stát Liang v Kan-su a rozšířil svůj vliv do Střední Asie; sjednocení celé severní Číny
- 385 umírá Fu Ťien, jeho říše začíná upadat
- 386 založení říše Toba (Wej), tzv. SEVERNÍ WEJ
- 389 založení říše Pozdní Liang
- 398 Wej okupuje Jie, hlavní město Pozdních Jen, obyvatelé ze Šan-tungu a severovýchodu se stěhují do Ta-tchungu, hlavního města Wejů
- 400-402 povstání Su Ena v Če-t'iangu a jižním Ťiang-su
- 402 Chuan Süan, vládce centrálních provincií říše Ťin, povstává a táhne na Nanking
- 404 pád diktátora Chuan Süana a obnovení Východních Ťin v Nankingu
- 406 Severní Wej - první opatření směřující k centralizaci říše
- 417 Ťinové vstupují do Čchang--anu a vyvracejí říši Pozdní Čchin
- 420 Liou Jü uzurpuje trůn a zakládá v Nankingu dynastii Liou-Sung
- 422 Severní Wej napadli říši Sungů
- 423 Severní Wej okupují Luo-jang v Chu-nanu a budují

- 439 zed' o délce více než 1000 km na obranu proti Žou-žan počátek období JIŽNÍCH A SEVERNÍCH DYNASTIÍ (NAN-PEJ-ČCHAO) (440-589)
- 450 umírá slavný ministr Cchuej Chao, hlavní architekt reformem v říši Severních Wej (administrativní opatření a trestní kodex)
- 478 zákaz sňatků mezi aristokraty a prostými lidmi v říši Wej
- 479 Siao Tao-čcheng se prohlašuje císařem a zakládá dynastii Čchi v Nankingu
- 485 zavedení systému rozdělení půdy v říši Wej (půda rozdělena na pole pro pěstování obilnin a na půdu pro morušové sady)
- 493 Wejové stěhují hlavní město do Luo-jangu
- 502 Siao Jen se v Nankingu prohlašuje císařem a zakládá dynastii Liang
- 518 Sung Jün vyslán císařovnou Wu (stát Wej) do Indie
- 525-527 nepokoje vojáků a někdejších kočovníků na severní hranici říše Wej
- 534 Kao Chuan přemísťuje hlavní město do Jie (založení říše Východní Wej)
- 535 počátek období Západní Wej s hlavním městem v Čchang-anu
- 543 Východní Wej staví obranné zdi proti turkickým kmenům
- 544 vyhlášení království Viet na území dnešního Vietnamu
- 548 Nanking obležen Chou Ťingem
- 550 Kao Jang se dostává k moci v Jie a zakládá dynastii Severní Čchi
- 552 turkické kmeny ve stepích zakládají novou říši (552-555)
- 553 Západní Wej okupuje S'-čchuan
- 555-556 na severu říše Severní Wej zbudována obranná zed' dlouhá 1500 kilometrů, na stavbě se podílelo 1 800 000 mužů

- 557 Jü-wan Ťiao zakládá v Čchang-anu říši Severní Čou; Čchen Pa-sien zakládá říši Čchen v Nankingu
- 564 právní kodex Severní Čchi, předchůdce suejských a tchangských právních kodexů
- 577 Čouové anektují území říše Čchi, sjednocení celé severní Číny
- 581 generál Jang Ťien zakládá v Čchang-anu dynastii SUEJ
- 583 Suejové vítězí nad turkickými kmeny u Tchu-jü-chun
- 585-587 stavba Velké čínské zdi na severu a budování kanálů v oblasti Jang-čou
- 589 suejské armády vstupují do Nankingu, zánik státu Čchen
- 604 na suejský trůn nastupuje císař Jang-ti
- 605 dokončení stavby systému velkých kanálů, výstavba Luo-jangu
- 606 stavby velkých státních sýpek v Luo-jangu
- 614 třetí expedice císaře Jang-ti do Koreje
- 617 Li Jüan, guvernér Tchaj-jüanu v Šan-si, uzavírá spojenectví s turk. kmeny a pochoduje na Čchang-an
- 618 zavraždění suejského císaře Jang-tiho v Jang-čou, Li Jüan zakládá v Čchang-anu dynastii TCHANG
- 619 zaveden systém tří typů daní: daň v obilí, daň odváděná v práci a daň v látkách
- 624 vyhlášeny zákony o půdě (systém doživotní držby půdy)
- 630 rozhodující vítězství Tchangů nad turk. kmeny; první japonské poselstvo k tchangskému dvoru
- 630-645 Tchangové rozšiřují svůj vliv do Střední Asie a získávají kontrolu nad dopravními tepnami
- 638 do Čchang-anu přijíždí poselstvo ze sásánovské Persie
- 644 tchangská námořní i pozemní ofenzíva proti korejskému království Kogurjo
- 655 expedice do Koreje na pomoc království Silla, které bylo napadeno spojenými vojsky Kogurja a Pekče
- 657 Tchangové ve spojení s Ujgury porazili západní

- turkické kmeny
- 661 čínská správa Kašmíru v údolích Amudarja, Buchara a v oblasti při hranicích východního Íránu
- 663 čínské armády porazily japonská vojska, která přišla na pomoc Pekče
- 665 na státních farmách chováno 700 000 koní
- 666-668 zánik korejských království Kogurjo a Pekče; Mandžusko a Korea se dostávají pod čínskou nadvládu; sjednocení jihu Korejského poloostrova královstvím Silla, spojencem Tchangů
- 680 stále častější začínají být nájezdy Tibeťanů do severozápadních oblastí Číny a Střední Asie
- 684 císařovna Wu uzurpuje moc
- 690 císařovna Wu vyhláší novou dynastii Čou (690-705)
- 691 migrace několika set tisíc rodin z údolí řeky Wej do oblasti Luo-jangu
- 692 zdokonalení systému výběru státních úředníků na základě zkoušek; obnoven úřad generálního guvernéra pro Střední Asii v Kuče
- 694 vítězství nad turk. kmeny a Tibeťany
- 705 restaurace dynastie Tchang
- 710 počátek systému jmenovaných císařských guvernérů, kteří spravovali vojenské oblasti (f'ie-tu-š')
- 712 na trůn nastupuje císař Süan-cung
- 725 v důsledku obnovy státních chovných farem (705) má nyní tchangská armáda k dispozici 420 000 koní
- 733 počet úředníků ve státních službách se zvyšuje na 17 680 a počet místních úředníků na 57 416
- 734 oprava systému kanálů iniciovaná Pchej Jao-čchingem
- 742 ochrana hranic svěřena do rukou deseti vojenských guvernérů; An Lu-šan získává velení nad armádami v Chu-peji, Šan-si, Šan-tungu a v jižním Mandžusku
- 745-751 čínská protiofenzíva proti Arabům v oblasti na jih od jezera Balchaš

- 751 čínské armády pod velením korejského generála Kao Sien-č'a jsou poraženy arabskými vojsky nedaleko Alma-Aty v bitvě na řece Tallas
- 755-763 An Lu-šanovo povstání
- 756 An Lu-šan se prohlašuje císařem, císař Süan-cung prchá do S'-čchuanu
- 757 An Lu-šan umírá, v čele povstání jej nahrazuje Š' Su-ming
- 758 zavedení solného monopolu
- 762 Ujgurové dobyli Čchang-an a zmasakrovali obyvatelstvo města
- 763 konec An Lu-šanova povstání, císař Tchaj-cung vstupuje do Čchang-anu
- po 768 vojenští guvernéri tie-tu-s' se začínají chovat stále zpuštěněji
- 778 příjmy ze státního solného monopolu začínají tvořit více než polovinu příjmu tchangského dvora
- 780 Jang Jenova zásadní změna daňového systému: místo daně vyměřované podle počtu osob začíná být vybírána daň určená podle výměru půdy
- 787 mírová smlouva uzavřená mezi Tchangy a Tibetany; uzavřeno spojení mezi Tchangy, Ujgury a Nan-čchao proti Tibetanům
- 790 Tchangové ztrácejí kontrolu nad oblastmi na západ od průsmyku Jü-men (západní Kan-su)
- 806-820 faktická vláda říše v rukou eunuchů
- 821 v Čchang-anu uzavřena čínsko-tibetská smlouva, která byla o rok později ratifikována ve Lhase, tato smlouva uznává nezávislost Tibetu a tibetskou okupaci Kan-su
- 826 klika eunuchů dosazuje na trůn císaře Wen-cunga
- 840 rozpad a rozdělení ujgurských kmenů
- 845 rozsáhlé represe proti buddhismu, zabavení měděných předmětů, půdy a nevolníků patřících buddhistickým klášterům
- 863 vojska Nan-čchao dobyla Hanoj

866	Nan-čchao se před čínskými útoky stahují ze severního Vietnamu
874-884	povstání Chuang-čchaa a Wang Sien-Č'a
879	Kanton dobyt vojsky Chuang Čchaa
880	Chuang Čchaova vojska putují zpět do Chu-nanu, vyvraždění a vypálení Luo-jangu
884	konec Chuang Čchaova povstání
893	Žlutá řeka prolomila hráze a změnila koryto
894	poslední, v pořadí devatenácté, japonské poselstvo přijíždí k tchangskému dvoru
895	bezvládi v Čchang-anu
902-909	říše se rozpadá na několik nezávislých království
907	Ču Čchüan-čung zakládá v Kchaj-fengu dynastii Pozdní Liang, počátek období PĚTI DYNASTIÍ
916	založení kitanského království na území východního Mongolska a Mandžuska
923	založení dynastie Pozdní Tchang
936	založení dynastie Pozdní Čchin
939	nezávislost Vietnamu
947	nájezdy Kitanů, kteří obsadili Kchaj-feng, a pád Pozdní Čchin; Kitanové přijímají dynastické jméno Liao; v Kchaj-fengu založena dynastie Pozdní Chan
951	v Kchaj-fengu založena dynastie Pozdní Čou
960	Čao Kchuang-jin zakládá v Kchaj-fengu dynastii SUNG
969	vojenští správci jednotlivých provincií ve stále větší míře nahrazováni civilními úředníky
971	sungské armády vstupují do Kantonu, zánik království Jižní Chan
973	obnoveny císařské zkoušky
975	Sungové vstupují do Nankingu, zánik království Jižní Tchang (Ťiang-nan)
978	Sungové připojují ke svému území království Wu-Jüe
979	celá Čína sjednocena pod vládou Sungů
983	vytvoření tří ekonomických oblastí (san-s'): státní monopoly, zemědělská daň a rozpočet

- 986 porážka Sungů Kitany, expanze Kitanů do severovýchodního Mandžuska
- 993 založení čajových a solných komisariátů v hlavních oblastech sungské říše
- 1004 uzavření míru mezi Sungy a Kitany, Sungové se zavázali každoročně platit Kitanům značný tribut v hedvábí a ve stříbře
- 1012 první rozsáhlý dovoz odrůd raně dozrávající rýže z Čampy do sungské říše
- 1038 Tangutové zakládají říši SIA n. SI-SIA (Západní Sia)
- 1044 mírová smlouva mezi Sungy a Sia, Sungové se touto smlouvou zavázali každoročně platit Tangutům značný tribut v hedvábí, stříbře a čaji
- 1068 Wang An-Š'ovy reformy, které se týkají daní, administrativy i vojska (sin-fa)
- 1115 Džurčenové na území dnešního Mandžuska zakládají říši ŤIN
- 1122 Ťin a Sung drží Liao v kleštích; Peking dobyt Ťiny
- 1125 zánik kitanské říše LIAO, velká invaze Ťinů do severní Číny
- 1127 Sungové se z obavy před útoky Ťinů stahují na jih od Jang-c', počátek období JIŽNÍ SUNG
- 1132 císař Jižní Sungů Kao-cung se usídluje v Chang-čou
- 1138 uzavření míru mezi Sungy a Ťiny
- 1148 Žlutá řeka mění své koryto
- 1151 Ťinové stěhují své hlavní město do Pekingu (Jen-ťing)
- 1154 emise prvních papírových bankovek v říši Ťin
- 1162 Sungové porážejí Ťiny ve slavné bitvě v An-chueji
- 1194 ústí Žluté řeky se přesunulo ze severní části Šantungského poloostrova do jeho jižní oblasti
- 1206 v Mongolsku se dostává k moci Čingischán
- 1214 Ťinové pod vlivem hrozby mongolského vpádu stěhují své hlavní město do Kchaj-fengu
- 1227 zánik říše Západní Sia, umírá Čingischán
- 1229 Jie-lü Čchu-cchaj se stává vrchním správcem severní Číny ovládnuté Mongoly

1233	Mongolové dobyli Kchaj-feng
1234	zánik Ťinů, říše zničena společným úsilím Sungů a Mongolů
1236	první emise papírových bankovek v mongolské říši
1239	Mongolové pověřují muslimy ze Střední Asie vybíráním daní v severní Číně
1251	zahájení Liou Ping-čungových reforem v mongolské říši
1253	mongolská vojska vstupují do S'-čchuanu a do Jün-nanu
1257	mongolský vpád do Vietnamu
1260	Kublajchán nastupuje na trůn; Mongolové násilím zavádějí používání směnek, aby zabránili používání jakéhokoliv jiného druhu platidel
1264	Peking prohlášen hlavním městem mongolské říše
1267	zahájeno budování opevnění kolem mongolského Pekingu (Chánbalik)
1271	učenec a matematik Kuo Šou-t'ing je pověřen mongolskými vládci, aby vyřešil problémy s regulací řek a zavlažováním, Mongolové vyhlásují dynastii JÜAN
1274	první pokus Mongolů o invazi do Japonska
1276	mongolská vojska vstupují do Chang-čou
1279	sebevražda posledního sungského císaře, celé území Číny okupováno Mongoly
1279-1294	stavba severního úseku Velkého kanálu
1281	druhý pokus Mongolů o vpád do Japonska; "vítr bohů" (kamikadze) zničil čínsko-korejskou flotilu pod mongolským velením
1286	Čampa a Kambodža uznávají podřízenost vůči mongolské říši
1287	nová vojenská expedice do Vietnamu
1288	Vietnam uznává podřízenost vůči mongolské říši
1289	Žlutá řeka opět mění své koryto
1292-1293	mongolské námořní expedice na Jávu
1294	umírá Kublajchán
1315	první úřednické zkoušky za vlády Mongolů

- 1324 Žlutá řeka mění koryto
- 1336 Žlutá řeka se vrací do svého starého koryta
- 1346 rolnická povstání v provinciích postižených hladomorem
- 1351 rozmach protimongolských nepokojů, první zmínky o Rudých turbanech (Chung-f'in)
- 1355 Chan Lin-er, vůdce povstalců, se prohlašuje císařem Sungů; od tohoto data se značná část říše osvobodila od mongolské nadvlády
- 1364 Ču Jüan-čang se prohlašuje králem Wu
- 1368 Ču Jüan-čang vyhlašuje dynastii MING, osvobozen Peking
- 1369 mongolská vojska obklíčena ve východním Mongolsku
- 1380 velké politické čistky, soud s Chu Wej-jungem, někdejším spolubojovníkem zakladatele dynastie Ming
- 1387 osvobozena celá Čína, sepsán přehledný registr veškeré půdy v říši
- 1398 umírá Ču Jüan-čang, zakladatel dynastie Ming (císař éry Chung-wu)
- 1402 Ču Ti, princ z Jen, obsazuje Nanking a prohlašuje se císařem, počátek éry Jung-le (1403-1424)
- 1403-1435 budování Dlouhé zdi v severní Číně
- 1405-1433 velké námořní expedice vedené eunuchem Čeng Cheem do jihozápadní Asie, Indického oceánu, Perského zálivu, Rudého moře a k východnímu pobřeží Afriky
- 1406 mingské armády okupují Vietnam
- 1411-1415 opravy Velkého kanálu vybudovaného v mongolském období
- 1421 rozhodnuto o přesunu hlavního města z Nankingu do Pekingu
- 1426 Vnitřní dvůr (Nej-ke) získává převahu, posílení absolutismu
- 1427 Vietnam znovu získává nezávislost
- 1433 Čeng Che se vrací z poslední zámořské výpravy, která směřovala do Indického oceánu a Rudého moře

1440-1441	výstavba pekingských císařských paláců (Zakázané město)
1449	čínské armády utrpěly zdrcující porážku u Tchu-mu v Šan-si, císař se stává zajatcem Mongolů
1470-1480	stavby obranných zdí v severní Číně
1505	eunuch Liou Ťin se stává všemocným členem vlády
1514	otevření dolů na stříbro v západním Jün-nanu
1528	opravy Velkého kanálu
1530-1581	zvýšení daně odváděné ve stříbrných ingotech
od 1540	obnovení nájezdů japonských pirátů na čínské pobřeží
1550	týdenní obléhání Pekingu Mongoly
1555	japonští piráti napadli Chang-čou a ohrožovali Nanking; zemětřesení na severozápadě Číny si vyžádalo 830 000 obětí
asi 1570	první dovoz stříbra z Ameriky
1570-1580	všeobecný přechod k peněžítým daním odváděným ve stříbre
1584-1590	výstavba hrobky císaře Wan-liho
1590-1605	'těžební horečka'
1592	Japonci se vyloďují v Koreji pod velením Hidejošiho, Číňané poraženi u Pchjongjangu
1593	Číňané v Koreji vítězí nad Japonci
1596	druhá japonská invaze do Koreje; od roku 1596 stále častější povstání městského obyvatelstva
1598	Japonci se stahují z Koreje
1615-1627	rozpory mezi klikou eunuchů u dvora a vzdělanci z akademie Tung-lin
1621	Džurčeni dobyli Šen-jang (Mukden) a Liao-jang
1624	Holandřané vybudovali základny na pobřeží Tchaj-wanu
1624-1627	diktatura eunucha Wej Čung-siena
1625	perzekuce stoupců akademie Tung-lin
1626	umírá Nurhači, zakladatel džurčensko-mandžuské dynastie
1627	počátek rozsáhlých vojenských a rolnických povstání, jež vedly k pádu dynastie Ming

- 1635 Džurčenové se začínají nazývat Mandžuoové
- 1644 vůdce povstání Li C'-čcheng vstupuje do Pekingu, poslední mingský císař páchá sebevraždu; počátek dynastie ČCHING; Čang Sien-čung uskutečňuje invazi do S'-čchuanu
- 1645 Mandžuoové zavádějí povinné nošení mandžuských oděvů a copů, zakládají enklávy v severní Číně
- 1646 Mandžuoové okupují Če-t'iang, Fu-t'ien a S'-čchuan
- 1647 Kanton dobyt Mandžuy
- 1649-1662 řádění piráta Čeng Čcheng- kunga (Kosingy) na pobřeží Fu-t'ien a na Tchaj-wanu
- 1657 obnoveny státní zkoušky
- 1661 na trůn nastupuje císař Kchang-si; Kosinga se vylodí na Tchaj-wanu a vyhání Holanďany; poražen odpor Jižních Mingů
- 1662 Čchingové nařizují evakuaci pobřeží
- 1668 Mandžusko uzavřeno pro Čiňany
- 1673 protičhingské povstání Wu San-kchuejovo, odtržení jižních provincií
- 1677 Čchingové znovu připojují Fu-t'ien a severozápadní provincie
- 1680 Čchingové znovu dobývají S'-čchuan
- 1681 Čchingové znovu obsazují Kuej-čou
- 1683 Tchaj-wan přičleněn k čhingské říši
- 1685 zakázána další konfiskace půdy pro členy korouhví
- 1689 v Něrčinsku podepsána rusko-čhingská smlouva
- 1697 čhingské armády okupují vnější Mongolsko
- 1723 na trůn nastupuje císař Jung-čeng
- 1727 rusko-čínská smlouva z Kjachty
- 1729 vytvoření tün-ti-čchu, nejvyššího vládního orgánu (posílení centralizace)
- 1735 na trůn nastupuje císař Čchien-lung
- 1746 povstání národů Ťin-čchuan na severozápadě S'-čchuanu
- 1751 Čchingové dobývají Tibet
- 1756-1757 vyhlazení Džungarů čhingskými vojsky; okupace

	údolí Illi
1758-1759	Čchingové se zmocňují Tarimské pánve
1762	počet obyvatel říše dosáhl podle výsledků sčítání lidu 200 milionů
1766	obnovení neklidu mezi Ťin-čchuanu
1767-1771	čínsko-barmská válka
1775	Che-šen, mladý generál, se stává oblíbencem císaře Čchien-lunga, rozmach korupce; počet obyvatel říše dosáhl 264 milionů
1776	konec povstání Ťin-čchuanů
1781-1784	povstání muslimů v Kan-su, které následovalo po založení nové sekty Ma Ming-sinem
1782	více než 10 000 čínských kolonistů zmasakrováno Vietnamci
1787-1788	krvavě potlačeny nepokoje na Tchaj-wanu
1788-1789	vojenské expedice Čchingů do Vietnamu
1791-1792	tažení mandžuských armád do Nepálu proti Ghurkům
1795-1803	povstání sekty Bílého lotosu v severní Číně
1796	Čchien-lung abdikuje ve prospěch císaře Ťia-čchinga, ale de facto zůstává stále u moci
1799	umírá císař Čchien-lung i jeho oblíbenec Che-šen
1811-1814	povstání sekty Tchien-li-ťiao (sekty Nebeského řádu) v Šan-tungu a v Chu-peji
1812	sčítání lidu: 316 milionů obyvatel
1816	Britská Východoindická společnost se rozhoduje zvýšit dovoz opia do Číny
1820-1825	obchod s opiem způsobuje, že se bilance čínského obchodu dostává do deficitu
1830	sčítání lidu: 394 780 000 obyvatel; od roku 1830 rychlý nárůst ilegálního obchodu s opiem
1839	Lin Ce-sü jmenován guvernérem jižních provincií, zavádí přísná opatření namířená proti dovozu opia do Kantonu, následkem těchto opatření se Britové uchylují k pirátství
1842	nankingská smlouva (Hongkong postoupen Velké Británii, Kanton, Šanghaj, Amoy, Fu-čou a Ning-po

- otevřeny pro obchod s opiem)
- 1843 cizinci poprvé získávají právo exiteritoriality; Chung Siou-čchüan zakládá Společnost uctívání Boha (Paj-šang-ti-chuej)
- 1846 sčítání lidu: 421 340 000 obyvatel
- 1850 počátek povstání Tchaj-pchingů na východě provincie Kuang-si
- 1851 sčítání lidu: 432 milionů obyvatel; Chung Siou-čchüan se prohlašuje králem Nebeské říše
- 1853 Nanking okupován Tchaj-pchingy, stává se "nebeským hlavním městem" (tchien-ťing); velké povstání Nienů v severní Číně
- 1854 Tchaj-pchingové ohrožují Peking, Ceng Kuo-fan organizuje Chunanskou armádu
- 1855 ústí Žluté řeky se přesouvá ze severu na jih poloostrova Šan-tung; povstání muslimů v Jün-nanu
- 1858 Li Chung-čang organizuje armádu; tiencinská smlouva, ajchunská smlouva, podle které Rusku připadla území na východ od Ussuri
- 1860 vydrancování Pekingů britskými a francouzskými vojsky
- 1861 povstání muslimů v Šen-si a Kan-su; založen úřad Cung-li ja-men pro záležitosti týkající se vztahů s cizinci
- 1862 odtržení muslimských oblastí v Sin-ťiangy; rozšiřuje se platnost li-ťin, daně za převoz zboží, na všechny provincie
- 1864 Cuo Cung-tchang dobývá Chang-čou; obležení a pád Nankingu; Chung Siou-čchüan a nejvyšší vůdci Tchaj-pchingů páchají sebevraždu
- 1866 postavena zbrojovka v Ma-wej nedaleko Fu-čou
- 1867 Nienové ohrožují Peking, ale jsou poraženi Li Chung-čangem; založena námořní akademie ve Fu-ťieny
- 1868 Ce Cung-tchang je pověřen potlačením muslimského povstání na severovýchodě země
- 1870 tiencinský incident; Ťiangnanská zbrojovka v Šanghaji se kolem roku 1870 stává jednou z největších na

- světě
- 1873 do Číny dovezeno rekordní množství opia; povstání muslimů v Jün-nanu je potlačeno, jeho účastníci zmasakrováni; celý Sin-t'iang zachvacuje povstání
- 1875 císařovna Cch'-si se ujímá vlády
- 1876 dohoda z Č'-fu
- 1878 povstání v Sin-t'iangu potlačeno
- 1880 zahájeno budování nové námořní válečné flotily pod vedením Li Chung-čanga
- 1883-1885 čínsko-francouzský konflikt
- 1890 slévárny v Chan-jangu
- 1894 povstání v Koreji se stalo příčinou čínsko-japonské války; železnice Tiencin-Šanghaj
- 1895 šimonosecká smlouva: Tchaj-wan a souostroví Pcheng-chu(Peskadory) postoupeny Japonsku, Čína musí zaplatit Japonsku válečné reparační ve výši 200 milionů liangů; Kchang Jou-wejův manifest
- 1897 Německo anektovalo oblast Čching-tao na území Šantungského poloostrova
- 1898 Británie anektovala oblast Wej-chaj na území Šantungského poloostrova, Rusko Ta-lien a Lü-šun v Liao-tungu; Sto dní reformu skončilo neúspěchem; reformátor Tchan S'-tchung popraven
- 1899 Francie anektovala oblast Čan-t'iang (Kuang-čou-wan) na západě Kuang-tungu
- 1900 Boxeři okupují Peking a obléhají cizí velvyslanectví; mezinárodní expedice do Pekingu a vyhlášení války Číně
- 1901 cena za boxerské povstání: 450 milionů stříbrných dolarů; umírá Li Chung-čang
- 1903 publikován Cou Jungův spis Ke-ming-t'ün (Armáda revoluce)
- 1904-1905 rusko-japonská válka, která skončila triumfálním vítězstvím Japonců
- 1905 Sun Wen (Sunjatsen) zakládá Sjedenocenou ligu(Tchung-meng-chuej) v Tokiu
- 1910 rozdělení severovýchodní Číny na ruskou a japonskou

- sféru vlivu
- 1911 10. října: republikány vyvolané nepokoje ve Wu-čchangu; Vnější Mongolsko se dostává do područí Ruska
- 1912 1. ledna: Sunjatsen v Nankingu vyhláší ČÍNSKOU REPUBLIKU; krátce na to předává moc Jüan Š'-kchajovi, který přesouvá sídlo republikánské vlády do Pekingu; vznik Národní strany - Kuomintangu
- 1914 Jüan Š'-kchaj rozpouští parlament; Japonci okupují německé državy v Šan-tungu
- 1915 21 japonských požadavků
- 1916 umírá Jüan Š'-kchaj, počátek období soupeření generálů (tzv. militaristů) o moc v Číně
- 1919 mírová konference v Paříži přičkla bývalé německé državy v Číně Japonsku
- 1921 skupinka levicově smýšlejících intelektuálů zakládá v Šanghaji Komunistickou stranu Číny; v Kantonu pod vedením Sunjatsena a jeho strany Kuomintang zformována nová republikánská vláda
- 1923 Sovětský svaz podpořil kuomintangskou vládu
- 1925 12. března: Sunjatsen umírá v Pekingu, kam přijel na jednání s generály
- 1926 červenec: začátek severního pochodu (pej-fu)
- 1927 Ťiang Ťie-š' (Čankajšek) krvavě potlačuje nepokoje v Šanghaji a ustavuje vlastní vládu v Nankingu
- 1928 Ťiang Ťie-š' organizuje druhé tažení na sever
- 1929 sovětská republika Jižní Ťiang-si
- 1930-1934 kampaň směřující k izolaci sovětské zóny v Ťiang-si
- 1931 japonská invaze do Mandžuska
- 1932 Japonci zaútočili na Šanghaj; Japonci vyhláší loutkový čínský stát Manšukoku (Man-ču-kuo)
- 1933-1935 postup japonských vojsk v severní Číně
- 1934 zahájení Dlouhého pochodu (čchang-čeng); Čankajšek vyhláší Hnutí za nový život
- 1935 konference v Cun-i (severní Kuej-čou) potvrzuje Mao Ce-tunga v čele Komunistické strany Číny
- 1936 Čankajšek zajat v Si-anu a přinucen zahájit válku s

- Japonci
- 1937 vláda sovětského typu v Jen-anu; Japonci zahajují rozsáhlou ofenzívu v severní Číně a obsazují všechna důležitá města
- 1938 kuomintangská vláda se stěhuje do Čchung-čchingu
- 1940 Wang Ťing-wej ustavuje projaponskou vládu v Nankingu
- 1942-1943 hladomor v Chu-nanu, odhady hovoří o dvou milionech obětí
- 1945 14. srpna: kapitulace Japonska
- 1947 vojenské úspěchy Kuomintangu, jeho jednotky obsazují Jen-an a Nanking; komunisté dosáhli několika vítězství v Mandžusku
- 1948 zformování lidové vlády v severní Číně; Žlutá řeka se vrací zpět do svého koryta z roku 1855 a její ústí se opět přesouvá z jihu na sever Šantungského poloostrova
- 1949 komunisté obsazují celou severní Čínu; Čínská lidově osvobozenecá armáda překračuje Jang-c' a okupuje Šanghaj a Nanking; 1. října v Pekingu vyhlášena ČÍNSKÁ LIDOVÁ REPUBLIKA; kuomintangská vláda prchá na Tchaj-wan
- 1950 uzavřena smlouva mezi ČLR a Sovětským svazem; vypuknutí korejské války a čínská intervence v Koreji
- 1951 kampaň proti pravičákům
- 1953 vyhlášena první pětiletka; konec korejské války; sčítání lidu: 601 milionu obyvatel
- 1954 obranný pakt mezi vládou Spojených států a kuomintangskou vládou na Tchaj-wanu
- 1955 konference v indonézském Bandungu
- 1957 příliv venkovského obyvatelstva do měst
- 1958 zahájen Velký skok (ta-jüe-ťin); zakládání lidových komun; zahájena druhá pětiletka
- 1959 povstání v Tibetu; Liou Šao-čchi nahrazuje Mao Ce-tunga v čele státu
- 1960 srpen: Sovětský svaz stahuje všechny své techniky a poradce z Číny a zastavuje pomoc pekingské vládě; v

- letech 1960-61 nastává období celkového nedostatku
- 1961 hlavní důraz opět kladen na zemědělství
- 1962 čínsko-indická válka o společnou hranici obou států v Himálaji
- 1963 počátek nedobrovolných přesunů obyvatel z měst na venkov
- 1964 říjen: první čínské jaderné zkoušky
- 1966 zahájení Kulturní revoluce
- 1967 počátek nepokojů, úpadek veškeré produkce; vyvinuta vodíková puma
- 1969 srážky mezi čínskými a sovětskými vojsky na Ussuri;
9. sjezd Komunistické strany Číny
- 1971 likvidace Lin Piaa
- 1972 příjezd Nixona do Pekingu; ČLR získává zastoupení v OSN
- 1973 10. sjezd Komunistické strany Číny
- 1976 umírá nejprve Čou En-laj a posléze i Mao Ce-tung; Macao získává statut čínského území pod portugalskou správou
- 1978 návrat Teng Siao-pchinga do vysoké politiky, vyhlášeny čtyři modernizace ekonomiky
- 1979 navázání diplomatických styků s USA
- 1981 zahájení ekonomických reforem
- 1984 podpis britsko-čínské smlouvy o předání Hongkongu pod správu pekingské vlády
- 1987 zrušen výjimečný stav na Tchaj-wanu (kromě ostrůvků Ma-cu a Ťin-men, kde výjimečný stav trval až do roku 1992)
- 1987 společné čínsko-portugalské prohlášení o budoucnosti Macaa, které podle této dohody přejde pod čínskou správu 20. prosince 1999
- 1988 čínsko-vietnamský námořní konflikt u Johnson Reef (Spratleyho souostroví), konflikt si vyžádal přibližně sedm desítek obětí
- 1989 7. 3.: po sérii protičínských demonstrací v tibetské Lhase vyhlášeno stanné právo; 4. 6.: masakr

- prodemokratického studentského hnutí na pekingském náměstí Tchien-an-men (podle neoficiálních zpráv 3600 obětí zásahu armády)
- 1992 poslední britský guvernér Hongkongu Chris Patten vyhláší umírněné prodemokratické reformy (např. rozšíření volebního práva), ČLR je ostře proti
- 1993 v Singapuru proběhla první čínsko-tchajwanská jednání na vysoké úrovni
- 1994 po šesti letech obnovena čínsko-americká jednání o odzbrojení
- 1995 v posledních volbách do hongkongského zákonodárného sboru vítězí Demokratická strana
- 1996 historicky první demokratické volby na Tchaj-wanu, jejichž vítězem se stal Li Teng-chuej; v době voleb uspořádala ČLOA v Tchajwanském průlivu vojenské manévry, které vyvolaly značné politické napětí mezi Čínou a USA a vynutily si největší americkou vojenskou přítomnost v oblasti Jihočínského moře od konce vietnamské války; 26.4.: prezident Číny, Ruska, Kazachstánu, Tadžikistánu a Kyrgyzstánu podepsali dohodu, která zaručuje demilitarizaci téměř 8000 kilometrů dlouhé společné hranice; 25. 6.: čínsko-rusko-mongolská smlouva o vymezení hranic mezi signatářskými zeměmi; září: rozsáhlé protesty v Hongkongu a na Tchaj-wanu v souvislosti s japonskými nároky na ostrůvky Tiao-jü-tchaj v Jihočínském moři; 11. 12.: loďařský magnát Tung Ťien-chua (Tung Chee Hwa) zvolen Pekíngem jmenovaným 400členným zákonodárným sborem prvním čínským guvernérem Hongkongu
- 1997 24. 1.: Tung Ťien-chua jmenoval novou hongkongskou vládu, v níž jsou zastoupeni pouze dva členové z vlády předchozí; 19. 2.: umírá "šedá eminence" čínské politiky Teng Siao-pching; 1. 7.: britská korunní kolonie Hongkong předána pod čínskou správu; říjen: oficiální návštěva Ťiang Ce-mina v USA

KULTURA

- př. n. l.
17. stol počátek doby bronzové na dolním toku Žluté řeky
asi 1384-1025 nápisy na kostech a želvích krunýřích, které spadají do období na konci vlády Šangů v An-jangu (prov. Che-nan)
- asi 10.-9. stol první nápisy na bronzových nádobách; nejstarší náboženské hymny Knihy písní (Š'-t'ing)
- 841 počátek datované historie
- 753 počátek událostí zachycených v Kronice Čchinů
- 722 počátek Kroniky státu Lu (Čchun-čchiou)
- 513 první zmínka o tavení železa
- 501 * zmínky o čtyřech základních principech pro stanovení lékařské diagnózy: celkové vyšetření a prohlédnutí jazyka, primitivní auskultace (vyšetření poslechem), prošetření předchozích zdravotních problémů pacienta, zkoumání pulzu
- 479 podle tradice rok úmrtí Konfucia (Kchung-c')
- 467 * pozorována Halleyova kometa
- 444 * výpočet délky solárního roku: 365 a 1/4 dne.
- asi 381 umírá filosof Mo-c' (Mo-ti)
- asi 350 * nejstarší katalog hvězd
- 338 popraven legalista Kung-sun Jang (Šang Jang), reformátor institucí v Čchin
- asi 335 smrt Jang Čua, pesimistického filosofa a předchůdce "egoismu"
- asi 300 smrt sofisty Chuej Š' a taoistického filosofa Čuang Čoua (Mistr Čuang), autora spisu Čuang-c'
- asi 289 umírá Mencius (Meng-c'), nástupce Konfuciův
- asi 277 smrt Čchü Jüana, ministra a básníka ze státu Čchu
- asi 250 umírá sofista Kung-sun Lung
- 240 * pozorována Halleyova kometa

asi 240	smrt Cou Jena ze Čchi, specialisty na filosofii pěti prvků (wu-sing)
239	Lü-š' čchun-čchiou, "encyklopedický" spis, souhrn vědomostí tehdejší doby
235	smrt filozofa Sün-c'a, který se inspiroval konfucianismem a částečně byl ovlivněn i školou legalistů
213	pálení konfuciánských knih
168	zemřel učenec Ťia I, císařův rádce, autor politických esejí a popisných básní fu
140	* nejstarší známý čínský spis věnovaný alchymii
asi 135	* první zmínka o šestiúhelníkovém tvaru sněhových vloček v knize Chan-š' waj-čuan
133	+ poselstvo mágů (fang-š') vyslané najít Ostrovy nesmrtelných
124	zřízena císařská akademie (tchaj-süe), jejímž hlavním úkolem
bylo studium	
klasických	
konfuciánských	
spisů	
122	sebevražda prince Liou Ana z Chuaj-nanu, na jehož dvoře bylo sepsáno dílo taoistické filosofie Chuaj-nan-c'
120	zřízení Jüe-fu, Úřad pro hudbu s úkolem sbírat lidové písně
117	zemřel S'ma Siang-žu, slavný autor poezy a básní fu
109	+ hledání Ostrovů nesmrtelných
105	zemřel komentátor klasických knih Tung-čung Šu, jeden z iniciátorů vytvoření konfuciánského kánonu, zakladatel tzv. školy Nového textu (t'in-wen), která tvoří základ ideologie "imperiálního konfuciánství"; ze Střední Asie přichází do Číny víno a lampiony
104	+ zásadní reforma kalendáře
93	objeveny rukopisy klasických knih psané

- archaickým písmem(ku-wen), počátek sporů mezi stoupenci škol Nového a Starého textu, jež mají širší politické souvislosti
- 92 počátek soudních procesů s mágy v císařském paláci
- asi 92 smrt historika S'-ma Čchien, autora Zápisků historikových (Š'-t'i)
- 81 diskuse o zachování či zrušení státního monopolu na sůl, železo a alkohol; obsah diskuse zachycen v Rozpravách o soli a železe (Jen-tchie lun)
- 65 * nejstarší vodní mlýn na světě v Asii
- 52 * Kuo Šou-čchangův rovníkový pás
- 41 počet studentů Akademie se zvyšuje na 1000
- 28 * počátek systematického zaznamenávání skvrn na Slunci
- 26 Liou Siang, císařský knihovník a bibliograf, předkládá své komentáře ke kanonickým knihám; jeho pojednání o pěti prvcích Chung-fan wu-sing čuan
- 15 Fang-jen, první kniha o čínských dialektech
- 8 počet studentů Akademie se zvýšil na 3000
- 7 zrušen Úřad pro hudbu
- 6 umírá Liou Siang, dvořan a konfuciánský učenec, stoupenec školy ťin-wen, autor bibliografické klasifikace, editor významných starověkých knih, autor sbírek historických anekdot s mravoličnými komentáři Šuo-jüan, Sin-sü a Příkladných životopisů žen (Lie-nü-čuan), básník
- 3 + v Šan-tungu se šíří mezi nižšími vrstvami kult Královny-matky západu (Si-wang-mu)
- n. l.
- 8 umírá Jang Siung, konfuciánský učenec, stoupenec školy ku-wen, racionalistický filosof, jazykovědec, básník, autor monumentálních popisných básní fu, prvního pojednání o dialektech (Fang-jen), politických traktátů a úvah
- 20 * první zmínka o vodních mlatech

- 23 umírá Liou Sin, syn Liou Siangüv, císařský knihovník, bibliograf a astronom, údajný objevitel kanonických textů psaných archaickým písmem a zakladatel školy ku-wen
- 31 * první zmínka o použití hydraulické síly při slévání železa
- asi 56 umírá racionalistický filosof Chuan Tchan
- 65 + první zmínka o buddhistické komunitě, která se nalézala v Pcheng-čchengu, na severu provincie Ťiang-su
- 79 na dvůr povoláni konfucianští učenci obou soupeřících škol(ťin-wen a ku-wen), aby prodiskutovali interpretaci klasických textů; na základě jejich disputace historik Pan Ku posléze sepsal Objasnění významů ze Sině bílého tygra (Paj-chu-tchung), kde je dále rozvinuto Tung Čung-šuovo učení
- 83 Kritická pojednání (Lun-cheng), filosofické dílo Wang Čhungovo, kritika pověr a tradovaných názorů, přirozené vysvětlení fyzikálních jevů
- 92 ve vězení umírá Pan Ku, jeden z autorů Dějin Chanů (Chan-šu); Pan Ku navázal na práci svého otce, historika Pan Piao a po více než dvacet let pracoval na kronice dynastie Chan, která se později stala vzorem pro všechny dynastické kroniky; na této práci se podílela také Pan Kuova sestra Pan Čao
- 100 Sü Šen dokončuje Šuo-wen ťie-c', první čínský slovník (9353 položek)
- 105 * eunuch Cchaj Lun seznamuje císaře s prvními druhy papíru
- asi 118 * Ling-sien, kniha o astronomii (autor Čang Cheng), kde se mimo jiné hovoří o nekonečnosti vesmíru
- 132 * Čang Cheng vynalézá seismograf; vysvětluje příčinu zatmění měsíce
- 139 * umírá Čang Cheng, astronom, matematik a básník
- 142 Čou-i cchan-tchung ťi, dílo věnované alchymii

- 147 + do Luo-jangu přijíždí parthský mnich An Š'-kao, první známý překladatel indických buddhistických textů do čínšitny
- 166 + první zmínka o buddhistických obřadech u dvora v Luo-jangu; umírá Ma Žung, slavný komentátor klasických textů
- 173 * vynález zaměřovače pro kuši
- 175 v hlavním městě zapisuje Cchaj Jung texty konfuciánského kánonu třemi typy písma, a ty jsou pak vyryty do kamenných stél (tzv. Kamenný kánon éry Si-pching, Si-pching š'-ťing); jedná se o první oficiální "edici" kanonických textů
- 182 umírá Che Siou, poslední stoupenec školy Nového textu, pokračovatel Tung Čung-šuův
- 190 chanské sbírky a archívy v Luo-jangu se stávají součástí kořisti Tung Čuových armád; sepsána Tradice matematiky (Šu-šu ťi-i), dílo připisované Sü Jüemu
- 192 umírá Cchaj Jung, znalec starých textů a kaligraf, iniciátor Kamenného kánonu éry Si-pching; umírá Lu Č', autor pojednání o zvycích na území dnešního Pekingu a taktéž komentářů k Li-ťi
- 200 umírá Čeng Süan, stoupenec školy ku-wen, filolog a autor významných komentářů kanonických knih; spolu se Sü Šenem největší jazykovědec chanské doby
- asi 204 do Číny se vrací Cchaj Jen (Cchaj Wen-ťi), dcera Cchaj Jungova, zavlčená k Hunům, autorka autobiografické básně Báseň žalu a rozhořčení (Pej-fen-š')
- 220 umírá generál a básník Cchao Cchao
- 220-225 + Č' Čchien, mnich indo-skythského původu z Nankingu překládá sůtry o Amitábhovi a Vimalakírtím, obě patří k učení velkého vozu dynastie Wej
- 226 umírá básník Cchao Pchej, syn Cchao Cchaův a první císař
- asi 229 pojednání vyslance Ču Jinga o Kambodži, Fu-nan i-wu č'

- 232 umírá básník Cchao Č', syn Cchao Cchauv a bratr Cchao Pchejův
- asi 232 podle tradice Ču-ke Liang vynalézá "dřevěného osla", trakař
- asi 240-248 texty tří klasických knih vyryty do kamenné stély (Šu-t'ing, Čchun-čchiou, Cuo-čuan) v Luo-jangu
- 247 + do Nankingu přijíždí mnich a učenec Kchang Seng-kchuaaj, příslušník středoasijské národnosti Sogdů, kteří se usídlili ve Vietnamu
- 249 umírají filosofové Che Jen a Wang Pi, komentátoři a editoři Tao-te-t'ingu a Čuang-c', stoupenci školy Temného učení (süan-süe), tzv. neotaoismu
- asi 255 umírá buddhistický mnich a překladatel buddhistických textů Č' Čchien
- 256 umírá Wang Su, legalista, komentátor klasických textů
- 259 + první doložená cesta čínského poutníka do Střední Asie
- 262 je popraven taoistický filosof a básník Si Kchang, virtuos hry na citeru čchin, alchymista
- 263 umírá básník Žuan Ťi
- 265? * umírá proslulý lékař Chua Tchuo, jenž byl patrně tvůrcem některých zdravotních cvičení a masáží
- 271 * umírá Pchej Siou, první kartograf, který používal systém severojižně a východozápadně orientované sítě
- 279 ve staré hrobce na území Chu-nanu byly objeveny knihy psané na bambusových destičkách z období Válčících států (včetně Letopisů dynastie Wej a Životopisu prince Mu), tzv. Bambusové anály
- 282 * umírá Chuang-fu Mi, učenec žijící v ústraní, mj. autor pojednání o akupunktuře
- 284 * umírá Tu Jü, konfuciánský učenec ovlivněný legalismem, komentátor Cuo-čuanu, vynálezce různých strojů
- asi 285 Dějiny tří říší (220-280) (San-kuo-č'), kronika zaznamenávající rozpad říše Chan a následující boje o

- nástupnictví
- 286 + první překlad Lotosové sútry, autorem překladu, který vznikl v Čchang-anu, byl mnich Dharmarákša
- 300 umírají neotaoističtí filosofové Pchej Wej a Siang Siou, komentátoři díla filosofa Čuang-c'a
- asi 300 Kniha o pulsu, připisováno Wang Šu-cheovi
- 310 + do Čchang-anu přijíždí buddhistický mnich a kouzelník Fo-tchu-teng; Čchen Che pořizuje první mapu oblohy
- 312 umírá Kuo Siang, komentátor knihy Čuang-c' a neotaoistický filosof
- asi 317 * Pao-pchu-c', neotaoistický spis, kde se mnoho pojednává o alchymii a magických praktikách, sepsaný mistrem Ke Chungem
- asi 320 * popsána rovnodennost
- 324 umírá Kuo Pchu (Východní Ťin), neotaoistický filosof a básník, komentátor spisů s bohatým mytologickým materiálem, jako je fantastický Životopis prince Mu (Mu tchien-c' čuan) a Kniha hor a moří (Šan-chaj-ťing)
- 349 Kuan Suej pozoruje, že v zeměpisné sířce Nha-trangu (Vietnam) stín na slunečních hodinách padá jižním směrem
- 365 umírá kaligraf Wang Si-č'
- 374 + bibliografický katalog buddhistických textů přeložených do čínštiny, obsahuje přibližně 600 titulů, autorem je mistr Tao-an
- 381 + učený buddhistický mistr Chuej-jüan, žák Tao-anův, se usazuje v horách Lu-šan (Ťiang-su), kde později zakládá sektu Bílého lotosu
- asi 384 + mistr Chuej-jüan zakládá v horách Lu-šan proslulý klášter v Tung-lin-s'
- asi 386 + zaznamenána první sebevražda buddhistického mnicha upálením
- 399 + mnich Fa-sien odjíždí přes Střední Asii do Indie
- 402 + do Čchang-anu přijíždí slavný překladatel

- buddhistických písem Kumaradžíva
- 404 + Č'-meng odjíždí s patnácti dalšími mnichy do Střední Asie a Indie; Chuej-jüan potvrzuje nezávislost mnichů na světské moci
- 411 umírá Ku Kchaj-č', tvůrce originálního malířského stylu
- 412 + Fa-sien se vrací z Indie, Cejlonu a Sumatry, přistává na pobřeží Šan-tungu
- 414 Fa Sien píše Zápisky o buddhistických zemích (Fo-kuo-ťi n. Fa-sien-čuan),
- 420 + umírá Kan Pao, autor Zápisků o hledání duchů (Sou-šen-ťi), sbírky příběhů o nadpřirozeném; Fa-jung se společně s dalšími 25 mnichy vydává do Indie
- 427 umírá básník Tchao Čchien (Tchao Jüan-ming)
- asi 430 Dějiny Pozdních Chan (Chou-chan-šu)
- 433 umírá básník Sie Ling-jün, tvůrce přírodní lyriky, který byl silně ovlivněn buddhismem
- 444 + pod vlivem Kou Čchien-č'ho se taoismus stává státním náboženstvím říše Wej
- 456 umírá básník Jen Jen-č' (říše Sungů)
- 477 * v čínském textu se poprvé objevuje popis třmene
- 488 Kronika dynastie Jižních Sungů (tzv. Liou-Sung, 420-479) (Sung-š')
- 489 + zahájeny práce na skalních buddhistických chrámech v jeskyních Jün-kang, nedaleko Ta-tchungu, hlavního města Severních Wej
- 495 + zahájeny práce na skalních buddhistických chrámech v jeskyních Lung-men, nedaleko Luo-jangu, nového hlavního města Severní Wej
- 496 + založen Šao-lin-s', proslulý buddhistický klášter v horách Sung v Chu-nanu, který se během vlády dynastie Tchang stal jedním z nejdůležitějších center čínského čchanového buddhismu
- 501-502 Liou Sie ve státě Liang sepisuje knihu Vyřezávaný drak literárního myšlení (Wen-sin tiao-lung), největší dílo čínské literární kritiky; Čou Sing-s' (dynastie

- Liang) sestavuje Text o tisíci znacích (Čchien-c'-wen), příručku ke studiu kaligrafie založenou na stylu vytvořeném Wang Si-č'em
- 502-509 + vláda císaře Wu z dynastie Liang, stoupenec buddhismu a milovník umění
- 508-525 + období rozkvětu buddhistických jeskynních chrámů u Luo-jangu (říše Severní Wej)
- asi 510 Kniha vod s komentáři (Šuej-ťing-ču), pojednání o geografii Číny, kde jsou mj. zaznamenány také místní zvyky a ukázky folklóru
- 513 umírá básník a teoretik verše Šen Jüe, tvůrce pojednání o tónech čínského jazyka a jejich využití v poezii, rádce císaře Wua (Liang)
- asi 515-518 + mistr Seng-jou pořizuje Chung-ming-ťi, sbírku textů sepsaných na obranu buddhismu
- 515 + Čchu-san-cang ťi-ťi, Seng--jouův katalog překladů buddhistických textů do čínštiny
- asi 530 Wen-süan, proslulá antologie literárních textů od období Chan až po dynastii Liang sestavená na popud prince Čao-minga; + Životopisy význačných buddhistických mnichů (Kao-seng-čuan), autor Chuej-ťiao (Liang)
- 532 Sie Che dokončuje pojednání o malířství - Záznamy a hodnocení starých obrazů (Ku-chua pchin lu), kde mj. stanoví šest zásad malování figury
- 536 + umírá taoistický filosof, lékař a znalec léčivých bylin Tchao Chung-ťing (Liang)
- asi 540 Nejdůležitější dovednosti prostého lidu (Čchi-min jao-šu), nejstarší známé dílo v Číně věnované zemědělství (severní Čína)
- 547 Luo-jang čchie lan ťi, popis buddhistických chrámů Luo-jangu a jeho zašlé nádhery
- 554 Historie Wej (Wej-šu), autor Wej Šou, který žil v království Severních Čchi
- 574 + v říši Severní Čou přijata opatření namířená proti buddhistickému duchovenstvu

- 594 + Čung-t'ing mu-lu, autor Fa-t'ing, katalog buddhistických textů přeložených do čínštiny
- 597 + umírá Č'-i, zakladatel buddhistické sekty Tchientchaj
- asi 600 * první most zavěšený na železných řetězech
- 620 tímto letopočtem jsou datované čínské mince nalezené na východním pobřeží Afriky; jedná se o nejstarší nález svého druhu
- 629 + mnich Süan-cang se z Čchang-anu vydává přes Střední Asii na cestu do Indie
- 631 + nestoriáni z Íránu přinášejí do Čchang-anu evangelium
- 645 + Pokračování životopisů vznešených mnichů (Sü kao-seng čuan), životopisy slavných mnichů ze 6. a 7. století; mnich Süan-cang se vrací z Indie zpátky do Čchang-anu
- 646 Pojednání o západních oblastech v období Velkých Tchangů (Ta-tchang si-jü ti), popis krajů, jimiž putoval mnich Süan-cang
- asi 652 * u císařského dvora začíná pracovat jako astronom Ind, známý pod čínským jménem Ťia-s' Siao-wej
- 656 Dějiny Suejů (Suej-šu); * Deset pojednání o matematice (Suan-t'ing š'-šu)
- 659 Dějiny Jižních dynastií (Nan-š'); * Sin-siou pen-cchao, oficiální lékopis
- 664 + umírá slavný mnich Süan-cang; Kuang chung-ming-t'i, další sbírka textů obhajujících buddhismus
- 667 + umírá mnich Tao-süan, znalec zásad mnišského života a historie čínského buddhismu
- 668 + Fa-jüan ču-lin, buddhistická "encyklopedie", sebrané a tematicky roztříděné exemplární příběhy o karmě, opatřené výkladem
- 670 * Š'-liao pen-cchao, pojednání o stravě a správné výživě; * umírá astronom Li Čhun-feng
- 671 + mnich I-t'ing odjíždí z Číny přes Kanton do jihovýchodní Asie a Indie

- 672 * mapa oblohy
- 673 umírá malíř Jen Li-pen, slavný figuralista
- 681 + umírá Šan-tao, první patriarcha buddhistické sekty Čistá země
- asi 690 + Ta-tchang si-jü čchiou-fa kao-seng čuan, popis cest mnicha I-t'inga, který se za vlády Tchangů vydal do Indie
- 692 + I-t'ingův Nan-chaj t'i-kuej nej-fa čuan, popis buddhistických států v Indii a jihovýchodní Asii
- 694 + císařovna Wu Ce-tchien povoluje vyznávání manicheismu
- 710 Obecná historie (Š'-tchung), napsaná Liou Č'-t'im
- 713 + umírá mistr Chuej-neng, autot Tribunové sútry a zakladatel čchanové sekty
- 718-729 * Kchaj-jüan čan-t'ing, do čínštiny přeložená sbírka indických astronomických textů, kde se objevuje symbol pro nulu
- 721-25 * vědecká expedice mnicha I-singa zaměřená na pozorování a změření délky stínu od 40. do 17. stupně zeměpisné šířky
- 761 umírá Wang Wej, malíř a básník
- 762 umírá básník Li Po (Li Paj)
- 770 umírá básník Tu Fu, později uctíváný jako "bůh poezie"
- 781 + v Čchang-anu vztyčena dvojjazyčná syrsko-čínská nestoriánská stéla
- 797 + rozpory mezi čínskými a indickými mnichy ve Lhase
- asi 800 historik a politik Tu Jou dokončuje Tchung-tien, historii čínských institucí od starověku zhruba do roku 800
- 805 umírá geograf Ťia Tan, který se proslavil především popisy pohraničních krajů obývaných "barbary"
- 806-820 první bankovní směnky (tzv. létající peníze fej-čchien)
- 819 + básník a politik Chan Jü odsuzuje buddhismus

- jako cizí učení, které narušuje řád; umírá Liou Cung-jüan, vedle Chan Jüho druhý nejvýznamnější propagátor tzv. "starého stylu" (ku-wen) v literatuře
- asi 841 Záznamy o slavných obrazech dynastie Tchang (Tchang-čchao ming-chua lu), Ču Ťing-süanovo souborné pojednání o malířství, kde zaznamenává a hodnotí dílo více než 120 malířů
- 842-845 + perzekuce cizích náboženství a buddhismu
- asi 844 umírá Li Ao, synovec Chan Jüho a předchůdce neokonfucianismu
- 846 umírá básník Paj Ťü-i (Po Ťü-i)
- 847 Čang Jen-Jüanovo Pojednání o slavných malířích minulosti(Li-taj ming-chua ťi)
- 858 umírá básník Li Šang-jin
- asi 860 Man-šu, monografie věnovaná Jün-nanu (historie, botanika, etnografie atd.)
- 868 * tiskem je vydána Diamantová sůtra; kvalita tisku svědčí o vyspělosti čínského knihtisku
- asi 920 Kitanové přebírají písmo, jehož základem bylo písmo čínské, pro svůj vlastní jazyk
- 932-952 v Kchaj-fengu vytištěn z dřevěných desek soubor devíti knih konfuciánského kánonu; je to poprvé, kdy byla technika knihtisku použita pro tak závažné účely
- asi 940 * v čínském textu se poprvé objevují zmínky o využití kormidla
- 955 + na území Severních Čou přijata tvrdá opatření namířená proti buddhistickým klášterům
- 966-976 + poslední velká cesta čínských mnichů do Indie a Střední Asie
- 967 Starší dějiny Pěti dynastií (907-960) (Ťiou wu-taj š'); umírá malíř Li Šeng, inovátor malířských technik, slavný krajinář
- 971-983 + v Čcheng-tu poprvé vytištěn kompletní buddhistický kánon
- 978 * pravděpodobně první použití řetězového převodu pro přenos energie

- 981 vytištěno Tchaj-pching kuang-t'i, rozsáhlá sbírka příběhů z období Chan až Sung
- 983 encyklopedie Tchaj-pching jü-lan
- 984 * první zdymadla
- 986 Wen-jüan jing-chua, antologie literárních děl ze 7.-10. století
- 987 + Sung kao-seng čuan, životopisy slavných mnichů 7.-10. století
- asi 990 * v díle pojednávajícím o geomancii se objevují první zmínky o kompasu
- 1004 + Zápisky o předávání lampy (T'ing-te čchuan-teng lu), životopisy mnichů čchanové sekty
- 1024 první dlužní úpisy, vydány v S'-čchuanu
- 1027 * zkonstruován přístroj na měření vzdálenosti
- 1034-1036 katalog císařské knihovny zhotovený učenci a básníky Fan Čung-jenem a Ou-jang Siouem
- 1040 * Wu-t'ing cung-jao, rozsáhlé pojednání o umění válečném
- 1041-1048 * první pokusy tisknout pomocí pohyblivých typů (tisk z dřevěných desek však zůstane i nadále nejrozšířenější)
- 1053 umírá reformátor Fan Čung-jen
- 1054 * pozorování supernovy
- 1061 Nové dějiny Tchangů (618-907) (Sin-tchang-šu), autorem díla je Ou-jang Siou
- 1063 Ťi-ku-lu, Ou-jang Siouovo pojednání o starověkých nápisech
- asi 1070 Nové dějiny Pěti dynastií (Sin wu-taj š'), autor Ou-jang Siou
- 1073 umírá filosof Čou Tun-i
- 1077 * umírá matematik a přírodovědec Šao Kchang-t'ie (Šao Jung); umírá filosof Čang Caj
- 1080 * Meng-si pi-tchan, sestavil Šen Kua, sbírka textů zaznamenávajících širokou škálu pozoruhodných událostí, jevů a věcí (tzv. pi-t'i); je ceněna zejména pro záznamy z nejrůznějších vědních oborů, jeden z

- hlavních zdrojů historie vědy v Číně
- 1084 S'-ma Kuangovo Úplné zrcadlo ku pomoci vládě (C'-č' tchung-t'ien), dějiny Číny od roku 403 př. n. l. až do roku 959 n. l.; vytištěna Suan-t'ing š'-šu, sbírka textů pojednávajících o matematice
- 1085 umírá filosof Čcheng Chao
- 1086 * Su Sungova mapa oblohy
- 1088 * Su Sungovy astronomické hodiny s korkovým ústrojím poháněné vodou
- 1090 * první ověřené použití kompasu na čínských lodích
- 1101 umírá slavný básník, kaligraf, malíř a politik Su Š' (Su Tung-pcho)
- 1103 * Jing-cao fa-š', rozsáhlé dílo věnované architektuře
- 1105 umírá básník a kaligraf Chuang Tching-t'ien
- 1107 umírá malíř a kaligraf Mi Fu, zakladatel nové školy sunské krajinomalby, autor pojednání o malířství a kaligrafii
- 1108 umírá filosof Čcheng I
- 1123 Katalog obrazů a kaligrafií nacházejících se v císařských sbírkách (Süan-che šu-chua pchu)
- 1124 + Zelený útes (Pi-jen-lu), sbírka kung-anů (jap. kóan), paradoxních příběhů, jež v čchanovém buddhismu mohou sloužit jako náměty pro výcvik a meditaci
- 1125 konec vlády císaře Chuej-cunga, který proslul jako malíř, estét a sběratel umění
- 1141 umírá básnířka Li Čching-čao
- 1147 předmluva ke knize Sen o Východní metropoli (Tung-t'ing meng-chua lu), která podává podrobný popis Kchaj-fengu na počátku 12. století
- 1162 umírá Čeng Čchiao, autor Tchung-č', historické encyklopedie nového typu
- 1163 + synagoga v Kchaj-fengu
- 1178 Čou Čchü-fej píše pojednání o zemích jihovýchodní Asie a Indického oceánu Ling-waj taj-ta

- 1192 umírá idealistický filosof Lu Ťiou-jüan (Lu Siang-šan), odpůrce Ču Siho pojetí neokonfucianství
- 1200 umírá filosof Ču Si, završitel neokonfucianské syntézy
- 1209 umírá básník Lu Jou
- 1225 Čao Žu-kchuo píše pojednání o zemích jihovýchodní Asie a Indickém oceánu Ču-fan-č'
- 1227 + umírá taoistický mistr Čchang-čchun, Čingischánův rádce ve věcech náboženství
- 1235 umírá sungský literát Jen Jü, autor vlivného pojednání o umění básnickém Cchang-langova slova o poezii (Cchang-lang š'-šua)
- 1242 + Mongolové projevují přízeň čchanovému buddhismu; * Si-jüan-lu, první pojednání věnované soudnímu lékařství (říše Jižních Sung)
- 1247 * Šu-šu ťiou-čang, pojednání věnované matematice sepsané sungským učencem Čchin Ťiou-šaem
- 1260 + tibetský mnich Phagpa Lodö Gjalccchän pověřen správou náboženských komunit v severní Číně
- 1261 + tibetský lamaismus se stává státním náboženstvím Mongolů
- 1262 * umírá sungský matematik Čchin Ťiou-šao, který jako první začal používat symbol pro nulu
- 1269 Mongolové přijímají jako psaný jazyk uměle vytvořené písmo, které k zápisu mongolštiny vymyslel tibetský lama Phagpa
- 1274 předmluva k Meng-liang-lu, popisu Lin-anu (Chang-čou), hlavního města Jižních Sungů
- 1275 + ustaven nestoriánský arcibiskup v Peking; * díla matematika Jang Chueje (Jižní Sung)
- 1275-1291 Marco Polo ve službách Kublajchána
- 1277 + tibetský lama jmenován vrchním správcem náboženských komunit v jižní Číně
- 1279 * Kuo Šou-ťing konstruuje v Peking; * umírá sungský matematik Li Jie
- 1289 + v Peking; založena islámská akademie

- 1296 umírá Wang Jing-lin, autor rozsáhlé encyklopedie Jü-chaj
- asi 1300 umírá pekingský dramatik Wang Š'-fu, autor Příběhu západní komnaty (Si-siang--ťi); * umírá Džamal al-Dín, dvorní astronom a geograf Mongolů
- 1303 * S'-jüan jü-ťien, významné pojednání věnované algebře, autor Ču Š'-ťie; + dynastie Jüan oficiálně přijímá neokonfucianismus a neokonfuciánskou interpretaci kanonických textů
- 1307 + Giovanni di Monte Corvino jmenován pekingským arcibiskupem v Chánbaliku (Peking za vlády Mongolů)
- 1313 * Pojednání o zemědělství (Nung-šu), autor Wang Čen
- 1317 Wen-sien tchung-kchao, Ma Tuan-lin vytváří podle vzoru Tu Jouova spisu Tchung-tien dějiny institucí od starověku až do období Sung před rokem
- 1320 umírá Kuan Chan-čching, největší dramatik mongolské doby
- 1320 velký atlas, Jü-ti-tchu
- 1344-1345 oficiální Dějiny Sungů (Sung-šu), Dějiny dynastie Liao (Liao-šu) a Dějiny dynastie Ťin (Ťin-šu)
- 1365 předmluva k Tchu-chuej pao-ťien, pojednání o malířství s životopisy 1500 malířů od 3. do 14. století
- 1368 * vytvoření muslimského astronomického úřadu v Nankingu, hlavním městě dynastie Ming
- 1370 Jüan-š', oficiální dějiny mongolského období
- 1374 umírá malíř Ni Can
- 1387 součástí úřednických zkoušek se stává osmičlenný esej pa-ku-wen
- 1407 dokončena nejrozsáhlejší sbírka literárních textů (tzv. lej-šu), Velký soubor děl éry Jung-le (Jung-le ta-tien), obsahovala na 8000 děl
- 1415 Příručka neokonfuciánského učení (Sin-li ta-čhüan), Nástin pěti kanonických knih (Wu-ťing ta-čhüan) a Nástin čtyř kanonických knih (S'-šu ta-

- čchüan)
- 1500 umírá kantonský filosof Čchen Sien-čang
- 1518 první edice filosofických rozprav Wang Šou-žena (Wang Jang-minga)
- 1520 * první použití děla, které Mingové koupili od Portugalců
- 1528 umírá Wang Jang-ming
- asi 1530-1540 první zmínky o podzemnici olejné v Číně
- 1541 umírá Wang Ken, filosof a stoupenec školy Wang Jang-minga
- 1543 Mej Čche na základě důkladného studia textu veřejně prohlašuje, že některé části Knihy historie (Šang-šu), jedné z kanonických knih, nejsou autentické
- 1550 Nan-čchao jie-s', dějiny jünnanských království Nan-čchao a Ta-li (649-1253)
- asi 1570 Putování na západ (Si-jou-t'i), slavný román Wu Čcheng-ena, který podrobně líčí dobrodružství mnicha Süan-canga a opičáka Sun Wu-kchunga; epidemie černých neštovic
- 1573 první zmínky o pěstování kukuřice
- 1573-1619 (éra Wan-li) vrcholné období tiskařství v Číně
- 1574 * rozsáhlý soubor příběhů Tchaj-pching kuang-t'i, edice vytištěná pomocí pohyblivých typů
- 1578 dokončeno proslulé dílo věnované farmakologii Pen-cchao kang-mu, autor Li Š'-čen
- 1583 jezuitští misionáři Ricci a Ruggieri se usazují v Kuang-tungu
- 1584 + Tchien-ču š'-lu, první katechismus v čínštině
- 1601 + Matteo Ricci se usazuje v Pekingu
- 1602 * Ricciho atlas světa v čínštině; umírá Li Č' (Li Čuo-wu), nekonformní filosof a spisovatel
- 1604 obnovena soukromá akademie Tung-lin, původně založená za dynastie Sung
- 1606 * překlad prvních šesti Claviových knih Základů eukleidovské geometrie
- 1607 + tiskem vychází taoistický kánon

- 1609 tiskem vydána ilustrovaná encyklopedie San-cchaj tchu-chuej
- 1615 umírá učenec a mnich Ču-chung
- asi 1619 Ťin-pching-mej, slavný společenský román, označovaný též jako román pornografický
- 1621 * Wu-pej-č', rozsáhlé pojednání o umění válečném
- 1623 * Č'-fang waj-t'i, všeobecný zeměpis otce Aleniho
- 1623-1632 vychází San-jen a Er-pchaj, dvě rozsáhlé sbírky vypravěčských povídek, které s použitím sungských vzorů sestavil Feng Meng-lung
- 1635 * Čchun-čen li-šu, sbírka vědeckých prací, na které spolupracovali jezuitští misionáři a čínští literáti
- 1636 umírá malíř Tung Čchi-čchang
- 1637 * Tchien-kung kchaj-wu, velké pojednání věnované technice
- 1639 * vychází Nung-čeng čchüan-šu, Sü Kuang-čchiho pojednání o zemědělství
- 1640 * umírá slavný cestovatel a geograf Sü Chung-cu (Sü Sia-kche)
- 1650 + Nan-tchang, první katolický kostel v Pekingu
- 1656 Chuang-šu, jeden z nejvýznamnějších spisů filozofa Wang Fu-č', dílo věnované politické filosofii a obraně čínského národa
- 1663 filozof a polyhistor Chuang Cung-si píše Ming-i taj-fang lu, kritiku absolutistických institucí
- 1664 + potíže jezuitských misionářů
- 1670 Šestnáct mravních zásad (Posvátný edikt) císaře Kchang-siho
- 1676 Ku Jen-wu: Ž'-č'-lu, sbírka poznámek k četbě, originální dílo velikána klasické filologie; Chuang Cung-si: Intelektuální dějiny mingské éry (Ming-žu süe-an)
- 1679 výběr kompilátorů pro sestavení dějin Mingů
- 1692 umírá filozof Wang Fu-č'
- asi 1700 Liao-čaj č'-i, autor Pchu Sung-ling, sbírka povídek v klasické čínštině

- 1703 Čchüan-tchang-š', kompletní soubor všech zachovaných básní z tchangského období
- 1707 * Msg. de Tournon v Nankingu dává do klatby zvyky a vyznání Číňanů
- 1710 * otcové Maila a Regis jsou pověřeni císařem Kchang--sim, aby zhotovili obecnou mapu celé říše
- 1716 Pchej-wen jün-fu, slovník rýmů a poetických frází; Kchang-si c'-tien, slovník éry Kchang-si, obsahuje 47 035 znaků
- 1729 encyklopedie Tchu-šu t'i-čcheng tištěná pohyblivými typy, obsahuje 10 000 hesel
- 1735 dokončeny Dějiny Mingů (Ming-š'); + v Pekingu umírá Karel Slaviček, český jezuitský misionář, astronom a matematik u císařského dvora
- asi 1745-1749 román Neoficiální historie konfuciánců (česky Literáti a mandaríni) (Žu-lin waj-š'), rozsáhlá společenská satira
- 1747 Jüan-ming-jüan, letní palác císaře Čchien-lunga přestavěn částečně v západním stylu
60. léta James Legge ve spolupráci s Wang Tchaem překládá konfuciánský kánon do angličtiny
- 1763 umírá Cchao Süe-čchin a nechává nedokončený svůj román Sen v červeném domě (Chung-lou-meng n. Š'-tchou-t'i)
- 1769 * Čchien-lungův atlas, společné dílo jezuitských misionářů a čínských geografů
- 1774-1789 rozsáhlá "literární inkvizice" Čchien-lungovy éry
- 1777 umírá Taj Čen, matematik, filolog a filosof, nejvýznamnější představitel tzv. Kritické školy klasické filologie(kchao-čeng-süe)
- 1782 ukončeny práce na Souhrnné knižnici ve čtyřech oddílech(S'-kchu čchüan-šu), kompilaci textů všech dob iniciované císařským dvorem, celkem obsahuje 3503 děl
- 1799 *T'üan Jüan: Čchou-žen-čuan, poznámky k historii matematiky a astronomie v Číně

- 1801 umírá historik a filosof Čang Süe-čcheng
- 1804 umírá Čchien Ta-sin, autor prací věnovaných matematice, geografii, historii, starým nápisům a dalším tématům
- 1814 Čchüan-tchang-wen, sbírka esejů a užitkové prózy z období Tchang (1000 kapitol)
- 1825 Květiny v zrcadle (Ťing-chua-jüan), román nekonformního učence Li Žu-čena, kde se kritizuje nerovnoprávné postavení žen (tiskem vyšlo v roce 1828)
- 1846 *Popis zámořských zemí (Chaj-kuo tchu-č') od Wej Jüana, první systematický popis západních zemí v čínštině, včetně politických institucí a technických vynálezů, text vlivný v reformátorských kruzích v Číně a později i v Japonsku
- 1859 * překlad prvních západních děl o algebře, analytické geometrii a botanice
- 1861 založen Překladatelský ústav (Tchung-wen-kuan) v Pekingu, první škola moderního typu v Číně
- 1872 v Šanghaji začínají v nákladu 15 000 výtisků vycházet noviny Šen-pao; 30 čínských studentů odjíždí studovat na vysoké školy v USA
- 1874 Wang Tchao zakládá v Hongkongu první ryze čínské noviny, které mj. zevrubně informují o západním světě
- 1879 americká episkopální misie zakládá v Šanghaji St. John's College, první vysokou školu západního typu v Číně
- 1891 Kchang Jou-wej publikuje Podvržené spisy "nového učení" (Sin-süe wej-ťing kchao); v tomto spise rozvíjí myšlenku, že texty kanonických knih psané archaickým písmem (ku-wen) byly podvrženy Liou Sinem a později využity Wang Mangem s cílem dodat legitimitu vlastní moci, pojednání mělo vliv v reformátorských kruzích na konci 19. století
- 1893 Čang Č'-tung zakládá ve Wu-chanu moderní školu

- se čtyřmi obory: cizí jazyky, matematika, přírodní vědy a obchod
- 1895 Kchang Jou-wej zakládá v Šanghaji Čchiang-süe-chuej (Společnost pro studium sebezpevnění)
- 1896 Liang Čchi-čchao zakládá Š' wu pao, týdeník, který vyjadřoval názory reformátorů
- 1897 umírá Wang Tchao
- 1898 vychází překlad části knihy Thomase H. Huxleye *Evolution and Ethics and other Essays* (Pien jen lun), autorem překladu je Jen Fu
- 1899 v Pekingu založena Ťing-š' ta-süe (Císařská univerzita; od roku 1912 po zásadní reformě Pej-ťing ta-süe, Pekingská univerzita); objeveny nápisy na kostech a želvích krunýřích pocházející z konce druhého tisíciletí př. n. l.
- 1900 překlad Bohatství národů Adama Smithe z pera Jen Fua; objeveny rukopisy a další literatura na svitcích v Tun-chuang z 5. až 10. století
- 1901 vychází čínský překlad knihy Adama Smithe Bohatství národů (Jüan fu), autorem překladu a podrobného výkladu textu byl Jen Fu
- 1905 zrušeny státní zkoušky založené na znalosti konfuciánského kánonu; umírá Chuang Cung-sien, významný účastník reformního hnutí a nekonformní básník, jehož uměleckým krédem bylo: "ruka píše, co říkají ústa"
- asi 1906 v Japonsku studuje asi 1300 čínských studentů
- 1909 umírá Liou O, autor románu Putování Starého chromce (Lao Cchan jou-ťi), kde je podán kritický obraz současné Číny
- 1914 mladí čínští absolventi amerických vysokých škol zakládají Vědeckou společnost (Science Society), jejíž časopis vyjadřoval názor, že Čínu vyvede z krize moderní věda
- 1915 v Pekingu založen časopis Nové mládí (La Jeunesse), tribuna stoupenců pozdějšího Hnutí za

- novou kulturu
- 1919 Hnutí 4. května, formálně počátek "moderní" epochy v čínském umění a literatuře
- 1921 umírá Jen Fu, reformátor a překladatel filozofických, hospodářských a společenských děl z angličtiny
- 1924 umírá Lin Šu, překladatel západních literárních děl
- 1927 filolog a historik Wang Kuo-wej páchá sebevraždu; popraven Li Ta-čao, popularizátor marxismu v Číně
- 1927-1937 vědecky vedené vykopávky posledního hlavního města dynastie Šang nedaleko An-jangu (asi 14.-11. stol. př. n. l.)
- 1929 umírá Liang Čchi-čchao, reformátor, jeden ze zakladatelů moderní čínské žurnalistiky
30. léta Hnutí za nový život, pokus Čankajškovy vlády posílit loajalitu obyvatelstva obnovením autority konfuciánského učení
- 1936 umírá slavný spisovatel Lu Sün (Čou Šu-žen) a nekonformní učenec Čang Ping-lin; umírá geolog Ting Wen-t'iang
- 1940 umírá filolog Luo Čen-jü a filosof Cchaj Jüan-pchej; šanghajské nakladatelství Šang-wu jin-šu-kuan začíná vydávat pod názvem Cchung-šu t'i-čcheng moderní edici zachovaných starých textů (původní projekt zahrnoval celkem 3111 děl)
- 1942 Mao Ce-tung v Jen-anu vyhlašuje svoje pojetí literatury a umění ve službách "lidu" a komunistické strany
- 1955 kampaň proti intelektuálům
- 1956-1957 kampaň Sta květů
- 1962 umírá Chu Š', vůdčí osobnost někdejšího Májového hnutí 1919
- 1966 zahájena Velká kulturní proletářská revoluce, která znamená na deset let zastavení veškeré veřejné intelektuální činnosti a drastické omezení i jakékoliv činnosti publikační

- 1976 silné zemětřesení postihlo Tchang-šan, oficiálně více než 240 000 obětí, neoficiální zdroje hovoří o více než 500 000 obětech, mezi lidmi se šíří pověsti o konci mandátu Nebes Mao Ce-tunga
- od roku 1979 politické uvolnění doprovází nebývalý rozvoj věd a umění periodicky tlumený různými kampaněmi za ideologickou čistotu
- 1989 14. dalajláma vyznamenán Nobelovou cenou míru

Chronologický přehled čínských vládců a vladařských ér

Osobní jméno čínských císařů bylo za jejich života tabu. Do dynastických kronik se dostávali pod svými čestnými posmrtnými jmény. Během panování císař vyhlášoval jméno éry své vlády, které vyjadřovalo jakýsi vladařský program, a císař byl znám jako vladař té které éry. Názvy ér zároveň sloužily k vyjádření letopočtu, neboť v tradiční Číně se čas nepočítal od jediného pevného bodu v minulosti. Stávalo se ovšem, že některý panovník z nejrůznějších příčin postupně vyhlásil několik ér. Tak například tchangský císař Süan-cung (posmrtné jméno), původním jménem Li Lung-ťi (od nástupu na trůn tabuizováno), postupně vládl jako císař éry Sien-tchien, Kchaj-jüan a Tchien-pao. Počínaje dynastií Ming císaři již název své panovnické éry neměnili, a proto je jméno éry běžně ztotožňováno s titulem císaře. Například zakladatel mingské dynastie Ču Jüan-čang získal posmrtný titul Tchaj-cu (zhruba "Císař zakladatel"), ale protože léta jeho panování se kryjí s érou Chung-wu ("Mohutná vojenská síla"), je běžně označován jako císař Chung-wu. Letopočty v různé historiografické literatuře se mohou poněkud odlišovat.

ČÍNSKÉ DYNASTIE

Legendární císařové Jao, Šun a Jü 4000-3000 př.n. l.

Sia 2100-1600 př. n. l.

Šang (Jin)1600-1100 př.n.l.

1300	Pchang-keng Siao-sin Siao-jü
1238	Wu-ting
1179	Ču-keng
1172	Ču-t'ia
1139	Lin-sin Kchang-ting
1129	Wu-i
1094	Wen-ting
1084	Ti-i
1060	Ti-sin

Čou 1100-221 př. n. l.

Západní Čou 1100-771 př. n. l.

1027	Wu-wang
1024	Čcheng-wang
1004	Kchang-wang
966	Čao-wang
947	Mu-wang
927	Kung-wang
907	I-wang
897	Siao-wang
887	I-wang
857	Li-wang

Východní Čou 771-256 př.n. l.

Období Jara a podzimu 770-476 př. n. l.

770	Pching-wang
719	Chuan-wang
696	Čuang-wang
681	Si-wang
676	Chuej-wang
651	Siao-wang
618	Čching-wang
612	Kchuang-wang
606	Ting-wang
585	Ťien-wang
571	Ling-wang
544	Čching-wang
519	Čching-wang

Období Válčících států 403-221 př. n. l.

475	Jüan-wang
468	Ting-wang
440	Kchao-wang
425	Wej-lie wang
401	An-wang
375	Lie-wang
368	Sien-wang
320	Šen-t'ing wang
314	Nan-wang

Čchin 221-206 př.n. l.

221	Š'-chuang-ti
209	Er-š'-chuang-ti
207	C'-jing

Chan 206 př. n. l. - 220 n. l.**Západní Chan 206 př. n. l. - 8 n. l.**

206	Kao-cu
194	Chuej-ti
187	Lü-chou
179	Wen-ti
156	Ťing-ti
146	Wu-ti
86	Čao-ti
73	Süan-ti
48	Jüan-ti
32	Čcheng-ti
6	Aj-ti
1 n. l.	Pching-ti
6	Žu-c'-jing

Sin 9-25 n. l.

9	Wang Mang	
23	Keng-š'-ti	(Chuaj-jang-wang)

Východní Chan 25-220 n. l.

25	Kuang-wu-ti
58	Ming-ti
76	Čang-ti
89	Che-ti
106	Šang-ti
107	An-ti
126	Šun-ti
145	Čchung-ti
146	Č'-ti

147	Chuan-ti
168	Ling-ti
189	Šao-ti
190	Sien-ti

Tři království 220-280

Království Wej, Dynastie Wej 220-265

220	Wen-ti
227	Ming-ti
240	Čchi-wang
254	Kao-kuej-siang-kung
260	Jüan-ti

Království Šu

Dynastie Šu-chan 221-263

221	Čao-lie-ti
223	Chou-ču

Království Wu

222	Ta-ti
252	Chuej-t'i-wang
258	Ťing-ti
264	Mo-ti (Kuej-ming-chou)

Ťin 265-420

Západní Ťin 265-316

265	Wu-ti
290	Chuej-ti
307	Chuaij-ti
313	Ming-ti

Východní Ťin 317-420

317	Jüan-ti
323	Ming-ti
326	Čcheng-ti
343	Kchang-ti
345	Mu-ti
362	Aj-ti
366	Fej-ti (Chaj-s'-kung)
371	Čchien-wen-ti
373	Siao-wu-ti
397	An-ti
419	Kung-ti

Období Jižních a Severních dynastií 420-589**Jižní dynastie Sung (Liou-Sung) 420-479**

420	Wu-ti
423	Šao-ti
424	Wen-ti
454	Siao-wu-ti
465	Čchien-fej-ti, Ming-ti
473	Chou-fej-ti
477	Šun-tiČchi

479-502

479	Kao-ti
483	Wu-ti
494	Jü-lin-wang
	Kung-wang
	Ming-ti
499	Tung-čchun-chou
501	Che-tiLiang

502-557

502	Wu-ti
550	Ťien-wen-ti
552	Wu-ling-wang
	Jüan-ti
555	Ťing-ti Čchen

557-589

557	Wu-ti
560	Wen-ti
567	Fej-ti
569	Süan-ti
583	Chou-ču

Pozdní Liang 555-587

555	Süan-ti
562	Ming-ti
586	Ťü-kung

Severní dynastie

Severní Wej (Toba)

386-534

386	Tao-wu-ti
420	Ming-jüan-ti
424	Tchaj-wu-ti
452	Wen-čcheng-ti
466	Sien-wen-ti
471	Siao-wen-ti
500	Süan-wu-ti
516	Siao-ming-ti
528	Siao-čuang-ti
530	Tung-chaj-wang
531	C'-min-ti
532	Siao-wu-ti

Západní Wej 534-556

535	Wen-ti
552	Fej-ti
554	Kung-ti

Východní Wej 534-550

534	Siao-ťing-ti
-----	--------------

Severní Čchi 550-577

550	Wen-süan-ti
560	Fej-ti
	Siao-čao-ti
561	Wu-čcheng-ti
565	Chou-ču
577	Jü-ču

Severní Čou 557-581

557	Min-ti
	Ming-ti
561	Wu-ti
579	Süan-ti
	Ťing-ti

Suej 581-618

581	Wen-ti
605	Jang-ti
617	Kung-ti

Tchang 618-907

618	Kao-cu
627	Tchaj-cung
650	Kao-cung
684	Čung-cung
	Chuej-cung
	Wu-chou
705	Čung-cung
710	Šang-ti
	Žuej-cung
712	Süan-cung
756	Su-cung
762	Tchaj-cung
780	Te-cung
805	Šun-cung
806	Sien-cung
821	Mu-cung
825	Ťing-cung
827	Wen-cung
841	Wu-cung
847	Süan-cung
860	I-cung
874	Si-cung
889	Čao-cung
905	Aj-ti

Pět dynastií

Pozdní Liang 907-923

907	Tchaj-cu
913	Mo-ti

Pozdní Tchang 923-936

923	Čuang-cung
926	Ming-cung
934	Min-ti
	Mo-ti
Pozdní Čchin 936-946	
936	Kao-cu
943	Čchu-ti
Pozdní Chan 947-950	
947	Kao-cu
949	Jin-ti
Pozdní Čou 951-960	
951	Tchaj-cu
955	Š'-cung
960	Kung-ti
Sung 960-1279	
Severní Sung 960-1127	
960	Tchaj-cu
976	Tchaj-cung
998	Čeng-cung
1023	Žen-cung
1064	Jing-cung
1068	Šen-cung
1086	Če-cung
1101	Chuej-cung
1126	Čchin-cung
Jižní Sung 1127-1279	
1127	Kao-cung
1163	Siao-cung
1190	Kuang-cung
1195	Ning-cung
1225	Li-cung

1265	Tu-cung
1275	Kung-cung
1276	Tuan-cung

Jüan (Mongolové) 1271-1368

1271	Š ¹ -cu
1295	Čeng-cung
1308	Wu-cung
1312	Žen-cung
1321	Jing-cung
1324	Tchaj-ting-ti
1328	Jü-ču
	Wen-cung
1332	Ning-cung
1333	Chuej-cung

Ming 1368-1644

1368	Tchaj-cu (Chung-wu)
1399	Chuej-ti (Tien-wen)
1403	Čcheng-cu (Jung-le)
1425	Žen-cung (Chung-si)
1426	Süan-cung (Süan-te)
1436	Jing-cung (Čeng-tchung)
1450	Taj-cung (Ting-tchaj)
1457	Jing-cung (Tchien-šun)
1465	Sien-cung (Čcheng-chua)
1488	Siao-cung (Chung-č ¹)
1506	Wu-cung (Čeng-te)
1522	Š ¹ -cung (Tia-čching)
1567	Mu-cung (Lung-čching)
1573	Šen-cung (Wan-li)

1620	Kuang-cung (Tchaj-čchang)
1621	Si-cung (Tchien-čchi)
1628	S'-cung (I-cung; Čchung-čen)

Čching (Mandžuoové) 1644-1911

1644	Š'-cu (Šun-č')
1662	Šeng-cu (Kchang-si)
1723	Š'-cu (Jung-čeng)
1736	Kao-cung (Čchien-lung)
1796	Žen-cung (Ťia-čching)
1821	Süan-cung (Tao-kuang)
1851	Wen-cung (Sien-feng)
1862	Mu-cung (Tchung-č')
1875	Te-cung (Kuang-sü)
1909	Pchu-i (Süan-tchung)

**PARALELNÍ NEČÍNSKÉ DYNASTIE OVLÁDAJÍCÍ ČÁSTI
ÚZEMÍ HISTORICKÉ ČÍNY**

Říše Kitanů Liao 916-1125

916	Tchaj-cu
927	Tchaj-cung
947	Š'-cung
951	Mu-cung
969	Ťing-cung
983	Šeng-cung
1031	Sing-cung
1055	Tao-cung
1101	Tchien-cao-ti

Západní Liao 1124-1211

	1124	Te-cung
	1144	Kan-tchien-chou
	1151	Žen-cung
	1164	Čeng-tchien-chou
	1178	Mo-ču
Sia 1032-1227		
	1032	Ťing-cung
	1049	I-cung
	1068	Chuej-cung
	1086	Čung-cung
	1140	Žen-cung
	1194	Chuan-cung
	1206	Sien-cung
	1211	Šen-cung
	1223	Sien-cung
	1227	Li-sien
Ťin 1115-1234		
	1115	Tchaj-cu
	1123	Tchaj-cung
	1136	Si-cung
	1149	Chaj-ling-wang
	1161	Š'-cung
	1190	Čang-cung
	1209	Wej-šao-wang
	1213	Süan-cung
	1224	Aj-cung
	1234	Mo-ti

ČÍNSKÁ REPUBLIKA OD ROKU 1912

1911-1912	Sunjatsen (Sun Čung-šan) (prozatímní)
1912-1916	Jüan Š'-kchaj (do 1913 prozatímní, 1916 se prohlásil císařem)
1916-1917	Li Jüan-chung
1917-1918	Feng Kuo-čang
1918-1922	Sü Š'-čchang
1922-1923	Li Jüan-chung
1923-1924	Cchao Kchun
1924-1928	obč. válka a bezvládí
1928-1932	Čankajšek
1932-1943	Lin Sen
1943-1949	Čankajšek

ČÍNSKÁ REPUBLIKA NA TCHAJ-WANU

1949-1975	Čankajšek
1975-1988	Ťiang Ťing-kuo
1988	Li Teng-chuej (první prezident vzešlý ze svobodných voleb)

ČÍNSKÁ LIDOVÁ REPUBLIKA OD ROKU 1949

Stranické a správní orgány ČLR

Ústřední výbor komunistické strany Číny

Řídí činnost jediné vládnoucí strany a kontroluje veškeré dění v zemi. ÚV je volen na stranických sjezdech, v jeho čele stojí generální

tajemník (dříve předseda). Užší vedení představuje Politbyro řízené Stálým výborem politbyra. Dalšími orgány jsou sekretariát, řízený skupinou tajemníků, Komise pro vojenské záležitosti v čele s předsedou, Ústřední poradní výbor v čele s předsedou a Ústřední komise pro kontrolu disciplíny v čele s tajemníkem.

Všečínské shromáždění lidových zástupců (VSLZ)

Nejvyšší zákonodárný orgán, jednokomorový parlament, poprvé zasedal v září 1954. Má 2970 členů volených na pět let shromážděními lidových zástupců v provinciích, autonomních oblastech, městech pod ústřední správou a v Čínské lidově osvobozené armádě. Pravidelně zasedá jednou do roka. Mezi zasedáními VSLZ jeho funkci plní Stálý výbor VSLZ, který sestává z 133 členů, volených z poslanců VSLZ. V čele Stálého výboru stojí jeho předseda a skupina místopředsedů.

Čínské lidové politické poradní shromáždění (Člpps)

Vzniklo jako dočasný parlament po příchodu komunistů do Pekingu v roce 1949 a sdružilo představitele různých politických uskupení. Od roku 1954 jeho pravomoci přebírá VSLZ a ČLPPS působí jako orgán „revoluční jednotné fronty pod vedením KS Číny“. V čele shromáždění stojí předseda a početná skupina místopředsedů.

Státní rada Čínské lidové republiky

Nejvyšší orgán moci výkonné. Její funkční období je shodné s funkčním obdobím VSLZ, kterému formálně skládá účty ze své činnosti. Užší vedení Státní rady tvoří její předseda (premiér), skupina místopředsedů, vedoucí sekretariátu a jeho náměstci. Státní rada řídí téměř stovku ministerstev a dalších úřadů s pravomocemi ministerstva (tzv. státní komise, byra a výbory).

Nominální hlavou státu je Předseda Čínské lidové republiky (od roku 1992 označovaný jako prezident).

Některé další politické strany a masové organizace sdružené v jednotné frontě:

Revoluční Kuomintang, Demokratická liga, Demokratická společnost budování státu, Společnost pro šíření demokracie, Demokratická strana rolníků a dělníků, Čínská strana nejvyšší spravedlnosti, Společnost 3. září, Samosprávná liga Tchaj-wanu, Čínský svaz komunistické mládeže, Všečínský odborový svaz, Všečínský svaz žen, Všečínský svaz obchodu a průmyslu, Svaz pro sblížení s krajany na Tchaj-wanu, Svaz čínských občanů navrátilivších se ze zahraničí, Čínský svaz tvůrčích umělců, Rada pro vědu a techniku atd.

Do značné míry autonomní orgán tvoří **Čínská lidově osvobozenecá armáda**, kontrolovaná Ústřední vojenskou komisí ÚV.

Provincie (22), města pod ústřední správou (3) a autonomní oblasti (5). Administrativu vykonávají provinční vlády vedle nichž paralelně existují provinční výbory komunistické strany.

Ústava

Současná čínská ústava byla přijata 4. 12. 1982; charakterizuje ČLR jako socialistický stát demokratické diktatury lidu, která je vedena dělnickou třídou a založena na svazku dělníků a rolníků.

Předseda republiky (v některých obdobích funkce zrušena, od roku 1992 označován jako **prezident**)

1949-1954	Mao Ce-tung (předseda ústř. lidové vlády)
1954-1959	Mao Ce-tung (předseda ČLR)
1959-1968	Liou Šao-čchi (předseda ČLR)
1968-1975	Tung Pi-wu (funkce zrušena roku 1975)
1975-1976	Ču Te (předseda stálého výboru VSLZ)
1976-1983	Jie Ťien-jing (předseda stálého výboru VSLZ)

1983-1988	Li Sien-nien (předseda ČLR)
1988-1993	Jang Šang-kchun
březen 1993	Ťiang Ce-min

Předseda ÚV KS Číny (generální tajemník)

1945-1976	Mao Ce-tung
1976-1981	Chua Kuo-feng
1981-1987	Chu Jao-pang (v této době funkce přejmenována)
1988-1989	Čao c-jang
1989	Ťiang Ce-min (generální tajemník)

Předseda Státní rady (premiér)

1949-1976	Čou En-laj
1976-1980	Chua Kuo-feng
1980-1987	Čao C'-jang
1988	Li Pcheng

Teng Siao-pching, muž který určoval politický vývoj po Kulturní revoluci až do své smrti 19. 2. 1997, nezastával žádnou z nominálně nejvyšších funkcí ve státě ani ve straně. Byl členem Politbyra, od roku 1981 předsedou Komise pro vojenské záležitosti ÚV KS Číny, od roku 1983 předsedou Státní komise pro vojenské záležitosti (obdoba ministerstva národní obrany), roku 1989 formálně odešel na odpočinek.

SOUČASNÁ ČÍNSKÁ VLÁDA (STÁTNÍ RADA)

prezident Ťiang Ce-min (Jiang Zemin) (zvolen 27.3.1993)

viceprezident Žung I-žen (Rong Yiren)

Státní rada**předseda** Li Pcheng (Li Peng)**náměstkové předsedy** Cou Ťia-chua (Zou Jiahua), Čchien Čchi-čchen (Qian Qichen), Ču Žung-t'i (Zhu Rongji), Li Lan-čching (Li Lanqing)

17. 3. 1995 nově zvoleni Ťiang Čchun-jün (pro otázky zemědělství), Wu Pang-kuo (Wu Bangguo)

státní poradci Ismail Ajmat, Čch'Chao-tchien (Chi Hao-tian), Čchen Ťün-šeng (Chen Junsheng), Li Kuej-sien (Li Guixian), Li Tchie-jing (Li Tiejing), Luo Kan (Luo Gan), Pcheng Pchej-jün (Peng Peiyun), Sung Ťien (Song Jian)**vedoucí sekretariátu** Luo Kan (Luo Gan)**ministři**

dopravy	Chuang Čen-tung (Huang Zhendong)
elektronického průmyslu	Chu Čchi-li (Hu Qili)
energetického průmyslu	Š' Ta-čen (Shi Dazhen)
financí	Liou Čung-li (Liu Zhongli)
geologie a přír. bohatství	Ču Sün (Zhu Xun)
změna:	Sung Žuej-siang (Song Ruixiang)
hutního průmyslu	Liou Čchi (Liu Qi)
chemického průmyslu	Ku Siou-lien (Gu Xiulian)
kádrové a personální	Sung Te-fu (Song Defu)
politiky	
kontroly	Cchao Čching-ce (Cao Qingze)
lesnictví	Sü Jou-fang (Xu Youfang)
obrany	Čch' Chao-tchien (Chi Haotian)
pošt a telekomunací	Wu Ťi-čchuan (Wu Jichuan)
práce	Li Po-jung (Li Boyong)
rozhlasu a televize	Aj Č'-šeng (Ai Zhisheng)
spravedlnosti	Siao Jang (Xiao Yang)

státní bezpečnosti	Ťia Čchun-wang (Jia Chunwang)
stavebnictví	Chou Ťie (Hou Jie)
strojírenství	Che Kuang-jüan (He Guangyuan)
uhelného průmyslu	Wang Sen-chao (Wang Senhao)
veřejné bezpečnosti	Tchao Si-t'ü (Tao Xiju)
veřejných záležitostí	Cering Dodže
vnitřního obchodu	Čang Chao-žuo (Zhang Haoruo)
vodního hospodářství	Niou Mao-šeng (Niu Maosheng)
zahraničního obchodu	Wu I (Wu Yi)
zahraničních věcí	Čchien Čchi-čchen (Qian Qichen)
zemědělství	Liou Ťiang (Liu Jiang)
železnic	Chan Ču-pin (Han Zhubin)
ministr-předseda	
Státního výboru pro hospodářství a obchod	Wang Čung-jü (Wang Zhongyu)
Státního plánovacího výboru	Čchen Ťin-chua (Chen Jinhua)
Státního výboru pro národnostní otázky	Ismail Ajmat
Státního výboru pro plánované rodičovství	Pcheng Pchej-jün (Peng Peiyun)
Státního výboru pro reformu hospodářského systému	Li Tchie-jing (Li Tieying)
Státního výboru pro školství	Ču Kchaj-süan (Zhu Kaixuan)
Státního výboru pro tělesnou výchovu a sport	Wu Šao-c' (Wu Shaozi)
Státního výboru pro vědu a techniku	Sung Ťien (Song Jian)
Výboru pro vědu, techniku a průmysl, sloužící	Ting Cheng-kao (Ding Henggao)

potřebám národní obrany

Výboru pro záležitosti Lu Pching (Lu Ping)
Hongkongu a Macaa
místopředseda Wang Feng-čchao (Wang
Fengchao)

prezident

Čínské lidové banky Taj Sien-lung (Dai Xianlong), od
30. 6. 1995
generální ředitel Revizní Lü Pchej-t'ien (Lü Peijian)
správy

Zastoupení stran: Komunistická strana Číny

Vláda vytvořena: 29. 3. 1993

parlament

předseda stálého výboru VSLZ Čchiao Š' (Qiao Shi)

TRANSKRIPCE A VÝSLOVNOST

Čínské písmo, česky označované jako „čínské znaky“, není hláskové a pro jeho přepis se užívají různé transkripce do latinky. Ve starší české literatuře o Číně se setkáváme nejprve s transkripcí francouzskou nebo německou (a velmi často také s různými zkomoleninami). Z této doby nám zůstala místní jména jako Peking, Nanking nebo Tiencin. Zakladatel české sinologie, profesor Jaroslav Průšek, začal během čtyřicátých let užívat transkripci anglickou, kterou částečně počeštil. Konečně, na počátku 50. let vypracoval kolektiv sinologů Orientálního ústavu standardní českou transkripci čínštiny, která se používá dodnes. Výhodou této transkripce je, že v maximální možné míře využívá možností češtiny pro zachycení zvukové podoby čínského jazyka, a tudíž zprostředkuje pro české mluvčí relativně přesnou výslovnost originálu. Z toho důvodu jsme tuto transkripci užívali také v textu knihy, s tím, že ojedinělé geografické názvy, které se vžily ve starších podobách (Peking apod.) necháváme beze změny.

V poslední době se kromě toho stále častěji setkáváme s přepisy do čínské fonetické abecedy zvané pchin-jin (pinyin), která byla oficiálně zavedena v ČLR roku 1958 pro přepis čínských slov do latinky a od roku 1979 je postupně přijímána v celém světě jako mezinárodní standard. Přepis v této transkripci uvádíme u všech čínských slov v rejstříku (v závorce). Výhodou pchin-jinu je jeho univerzálnost, nevýhodou je fakt, že bez náležitého poučení vede ke komolení čínských slov; např. z českého přepisu názvu místa Si-an se stává Xian, z dynastie Čchin je Qin, z Teng Siao-pchinga je Deng Xiaoping atd.

Tabulka čínských slabik v přepisu pchin-jin a v českém standardním přepisu

A		bian	pien	cha	čcha	chuo	čchuo
a	a	biao	piao	chai	čchaj	ci	cch'
ai	aj	bie	pie	chan	čchan	cong	cchung
an	an	bin	pin	chang	čchang	cou	cchou
ang	ang	bing	ping	chao	čchao	cu	cchü
ao	ao	bo	po	che	čche	cuan	cchuan
		bu	pu	chen	čchen	cui	cchuej
				cheng	čcheng	cun	cchun
B				chi	čch'	cuo	cchuo
		C		chong	čchung		
ba	pa	ca	ccha	chou	čchou	D	
bai	paj	cai	cchaj	chu	čchu	da	ta
ban	pan	can	cchan	chua	čchua	dai	taj
bang	pang	cang	cchang	chuai	čchuj	dang	tang
bao	pao	cao	cchao	chuan	čchuan	dao	tao
bei	pej	ce	cche	chuang	čchuang	de	te
ben	pen	cen	cchen	chui	čchuej		
beng	peng	ceng	ccheng	chun	čchun		
bi	pi						

dei	tej	geng	keng	ju	tū	lou	lou
den	ten	gong	kung	juan	tūan	lu	lu
deng	teng	gou	kou	jue	tūe	luan	luan
di	ti	gu	ku	jun	tūn	lun	lun
dia	tia	gua	kua			luo	luo
dian	tien	guai	kuaj	K		lū	lū
diao	tiao	guan	kuan			lüe	lüe
die	tie	guang	kuang	ka	kcha		
ding	ting	gui	kuje	kai	kchaj	M	
diu	tiou	gun	kun	kan	kchan		
dong	tung	guo	kuo	kang	kchang	<i>m</i>	<i>m</i>
dou	tou			kao	kchao	ma	ma
du	tu			ke	kche	mai	maj
duan	tuan	H		kei	kchej	man	man
dui	tuej	ha	cha	ken	kchen	mang	mang
dun	tun	hai	chaj	keng	kcheng	mao	mao
duo	tuo	han	chan	kong	kchung	me	me
		hang	chang	kou	kchou	mei	mej
		hao	chao	ku	kchu	men	mēn
E		he	che	kua	kchua	meng	meng
e	e	hei	chej	kuai	kchuj	mi	mi
ei	ej	hen	chen	kuan	kchuan	mian	mien
en	en	heng	cheng	kuang	kchuang	miao	miao
eng	eng	<i>hm</i>	<i>chm</i>	kui	kchuej	mie	mie
er	er	<i>hng</i>	<i>chng</i>	kun	kchun	min	min
		hong	chung	kuo	kchuo	ming	ming
		hou	chou			miu	miou
F		hu	chu	L		mo	mo
fa	fa	hua	chua			mou	mou
fan	fan	huai	chuj	la	la	mu	mu
fang	fang	huan	chuan	lai	laj		
fei	fej	huang	chuang	lan	lan	N	
fen	fen	hui	chuej	lang	lang		
feng	feng	hun	chun	lao	lao	<i>n</i>	<i>n</i>
fo	fo	huo	chuo	le	le	na	na
fou	fou			lei	lej	nai	naj
fu	fu	J		leng	leng	nan	nan
		ji	ti	li	lia	nang	nang
G		jia	tia	lian	lien	nao	nao
ga	ka	jian	tien	liang	liang	ne	ne
gai	kaj	jiang	tiang	liao	liao	nei	nej
gan	kan	jiao	tiao	lie	lie	nen	nen
gang	kang	jie	tie	lin	lin	neng	neng
gao	kao	jin	tin	ling	ling	<i>ng</i>	<i>ng</i>
ge	ke	jing	ting	liu	liou	ni	ni
gei	kej	jiong	tiung	lo	lo	nian	nien
gen	ken	jiu	tiou	long	lung	niang	niang
						niao	niao

nie	nie	qiong	čchiung	shuai	šuai	X	
nin	nin	qiu	čchiou	shuan	šuan	xi	si
ning	ning	qu	čchü	shuang	šuang	xia	sia
niu	niou	quan	čchüan	shui	šuej	xian	sien
nong	nung	que	čchüe	shun	šun	xiang	siang
nou	nou	qun	čchün	shuo	šuo	xiao	siao
nu	nu			si	s'	xie	sie
nuan	nuan	R		song	sung	xin	sin
nun	nun			sou	sou	xing	sing
nuo	nuo	ran	žan	su	su	xiong	siung
nü	nü	rang	žang	suan	suan	xiu	siou
nüe	nüe	rao	žao	sui	suej	xu	sü
		re	že	sun	sun	xuan	süan
		ren	žen	suo	suo	xue	süe
O		reng	ženg			xun	sün
o	o	ri	ž'	T			
ou	ou	rong	žung			Y	
		rou	žou	ta	tcha		
P		ru	žu	tai	tchaj	ya	ja
pa	pcha	rua	žua	tan	tchan	yai	jaj
pai	pchaj	ruan	žuan	tang	tchang	yan	jen
pan	pchan	rui	žuej	tao	tchao	yang	jang
pang	pchang	run	žun	te	tche	yao	jao
pao	pchao	ruo	žuo	teng	tcheng	ye	jie
pei	pchej	S		ti	tchi	yi	i
pen	pchen			tian	tchien	yin	jin
peng	pcheng	sa	sa	tiao	tchiao	ying	jing
pi	pchi	sai	saj	tie	tchie	yo	jo
pian	pchien	san	san	ting	tching	yong	jung
piao	pchiao	sang	sang	tong	tchung	you	jou
pie	pchie	sao	sao	tou	tchou	yu	jü
pín	pchin	se	se	tu	tehu	yuan	jüan
ping	pching	sen	sen	tuan	tchuan	yue	jüe
po	pcho	sen	sen	tui	tchuej	yun	jün
pou	pchou	seng	seng	tun	tchun		
pu	pchu	sha	ša	tuo	tchuo	Z	
		shai	šaj			za	ca
		shan	šan	W		zai	caj
		shang	šang			zan	can
Q		shao	šao	wa	wa	zang	cang
qi	čchi	she	še	wai	waj	zao	cao
qia	čchia	shei	šej	wan	wan	ze	ce
qian	čchien	shen	šen	wang	wang	zei	cej
qian	čchian	sheng	šeng	wei	wej	zen	cen
qiáng	čchiang	shi	ši	wen	wen	zeng	ceng
qiao	čchiao	shou	šou	weng	weng	zha	ča
qie	čchie	shu	šu	wo	wo		
qin	čchin	shua	šua	wu	wu		
qing	čching						

zhai	čaj	zheng	čeng	zhuan	čuan	zou	cou
zhan	čan	zhi	č'	zhuang	čuang	zu	cu
zhang	čang	zhong	čung	zhui	čuej	zuan	cuan
zhao	čao	zhou	čou	zhun	čun	zui	cuej
zhe	če	zhu	ču	zhuo	čuo	zun	cun
zhei	čej	zhua	čua	zi	c'	zuo	cuo
zhen	čen	zhuai	čuaj	zong	cung		

Tabulka čínských slabik v českém standardním přepisu a v přepisu pchinjin

A		cchu	cu	čcheng	cheng	fan	fan
a	a	cchuan	cuan	čchi	qi	fang	fang
aj	ai	cchuej	cui	čchia	qia	fej	fei
an	an	cchun	cun	čchiang	qiang	fen	fen
ang	ang	cchung	cong	čchiao	qiao	feng	feng
ao	ao	cchuo	cuo	čchie	qie	fo	fo
				čchien	qian	fou	fou
				čchin	qin	fu	fu
				čching	qing		
C		Č		čchiou	qiu	CH	
c'	zi	č'	zhi	čchiung	qiong	cha	ha
ca	za	ča	zha	čchou	chou	chaj	hai
caj	zai	čaj	zhai	čchu	chu	chan	han
can	zan	čan	zhan	čchua	chua	chang	hang
cang	zang	čang	zhang	čchua	chuai	chao	hao
cao	zao	čao	zhao	čchuan	chuan	che	he
ce	ze	če	zhe	čchuang	chuang	čchuej	chuej
cej	zei	čej	zhei	čchun	chun	čchen	chen
cen	zen	čen	zhen	čchung	chong	čcheng	cheng
čeng	zeng	čeng	zheng	čchuo	chuo	čchm	hm
cou	zou	ču	zhu	čchü	qu	čchng	hng
cu	zu	čua	zhua	čchüan	quan	chou	hou
cuan	zuan	čuaj	zhuai	čchüe	que	chu	hu
cuej	zui	čuan	zhuan	čchün	qun	chua	hua
cun	zun	čuang	zhuang			chua	huai
cung	zong	čuej	zhui			chuan	huan
cuo	zuo	čun	zhun			chuang	huang
cch'	ci	čung	zhong	E		chuej	hui
ccha	ca	čuo	zhuo	e	e	chun	hun
cchaj	cai	čch'	chi	ej	ei	chung	hong
cchan	can	čcha	cha	en	en	chuo	huo
cchang	cang	čchaj	chai	eng	eng		
cchao	cao	čchan	chan	er	er		
cche	ce	čchang	chang				
cchen	cen	čchao	chao	F		I	
ccheng	ceng	čche	che	fa	fa	i	yi
cchou	cou	čchou	chou				

J		kchou	kou	me	me	P	
ja	ya	kchu	ku	mej	mei	pa	ba
jaj	yai	kchua	kua	men	men	paj	bai
jang	yang	kchuaaj	kuai	meng	meng	pan	ban
jao	yao	kchuan	kuan	mi	mi	pang	bang
jen	yan	kchuang	kuang	miao	miao	pao	bao
jie	ye	kchuej	kui	mie	mie	pej	bei
jin	yin	kchun	kun	mien	mian	pen	ben
jing	ying	kchung	kong	min	min	peng	beng
jo	yo	kchuo	kuo	ming	ming	pi	bi
jou	you			miou	miu	piao	biao
jung	yong	L		mo	mo	pie	bie
jū	yu	la	la	mou	mou	pien	bian
jūan	yuan	laj	lai	mu	mu	pin	bin
jūe	yue	lan	lan			ping	bing
jūn	yun	lang	lang	N		po	bo
		lao	lao	n	n	pu	bu
K		le	le	na	na	pcha	pa
ka	ga	lej	lei	naj	nai	pchaj	pai
kaj	gai	leng	leng	nan	nan	pchan	pan
kan	gan	li	li	nang	nang	pchang	pang
kang	gang	lia	lia	nao	nao	pchao	pao
kao	gao	liang	liang	ne	ne	pchej	pei
ke	ge	liao	liao	nej	nei	pchen	pen
kej	gei	lie	lie	nen	nen	pcheng	peng
ken	gen	lien	lian	neng	neng	pchi	pi
keng	geng	lin	lin	ng	ng	pchiao	piao
kou	gou	ling	ling	ni	ni	pchie	pie
ku	gu	liou	liu	niang	niang	pchien	pian
kua	gua	lo	lo	niao	niao	pchin	pin
kuaj	guai	lou	lou	nie	nie	pching	ping
kuan	guan	lu	lu	nien	nian	pcho	po
kuang	guang	luan	luan	nin	nin	pchou	pou
kuej	gui	lun	lun	ning	ning	pchu	pu
kun	gun	lung	long	niou	niu		
kung	gong	luo	luo	nou	nou	S	
kuo	guo	lū	lū	nu	nu	s'	si
kcha	ka	lūe	lūe	nuan	nuan	sa	sa
kchaj	kai			nung	nong	saj	sai
kchan	kan	M		nuo	nuo	san	san
kchang	kang	m	m	nū	nū	sang	sang
kchao	kao	ma	ma	nūe	nūe	sao	sao
kche	ke	maj	mai			se	se
kchej	kei	man	man	O		sen	sen
kchen	ken	mang	mang	o	o	seng	seng
kcheng	keng	mao	mao	ou	ou	si	xi

sia	xia	šu	shu	tcha	ta	tŕie	jue
siang	xiang	šua	shua	tchaj	tai	tŕin	jun
siao	xiao	šuai	shuai	tchan	tan		
sie	xie	šuan	shuan	tchang	tang	W	
sien	xian	šuang	shuang	tchao	tao		
sin	xin	šuej	shui	tche	te	wa	wa
sing	xing	šun	shun	tcheng	teng	waj	wai
siou	xiu	šuo	shuo	tchi	ti	wan	wan
siung	xiong			tchiao	tiao	wang	wang
sou	sou	T		tchie	tie	wej	wei
su	su			tchien	tian	wen	wen
suan	suan	ta	da	tching	ting	weng	weng
suej	sui	taj	dai	tchou	tou	wo	wo
sun	sun	tan	dan	tchu	tu	wu	wu
sung	song	tang	dang	tchuan	tuan		
suo	suo	tao	dao	tchuej	tui	Z	
sŭ	xu	te	de	tchun	tun	Z'	ri
sŭan	xuan	tej	dei	tchung	tong	žan	ran
sŭe	xue	ten	den	tchuo	tuo	žang	rang
sŭn	xun	teng	deng			žao	rao
		ti	di	T		že	re
š		tia	dia	fi	ji	žen	ren
š'	shi	tiao	diao	tia	jia	ženg	reng
ša	sha	tie	die	fiang	jiang	žou	rou
šaj	shai	tien	dian	fiao	jiao	žu	ru
šan	shan	ting	ding	fiu	jie	žua	rua
šang	shang	tiou	diu	fien	jian	žuan	ruan
šao	shao	tou	dou	fin	jin	žuej	rui
še	she	tu	du	fiing	jing	žun	run
šej	shei	tuan	duan	fiou	jiu	žung	rong
šen	shen	tuej	dui	fiung	jiong	žuo	ruo
šeng	sheng	tun	dun	fŭ	ju		
šou	shou	tung	dong	fŭan	juan		
		tuo	duo				

Poznámka: Slabiky psané v obou tabulkách kurzívou se vyskytují pouze v citoslovcích.

DOPORUČENÁ LITERATURA

OBECNÉ PŘEHLEDY

Bibliografie

G. William Skinner et al., *Modern Chinese Society: An Analytical Bibliography* (Stanford UP, 1973), 3 sv., je bohatě členěna do různých užitečných kategorií - sv. 1 existuje v západních jazycích. Charles O. Hucker, *China: A Critical Bibliography* (U of Arizona Press, 1962), obsahuje 2285 předmětných hesel do roku 1961. Po jisté přestávce navazuje Peter Cheng, *China, World Bibliographical Series*, sv. 35 (Clio Press, 1983), seznam 1470 prací z let 1970-1982 opatřený anotacemi a členěný podle předmětu. Chun Shu Chang, *Premodern China: A Bibliographical Introduction* (Center of Chinese Studies, U of Michigan, 1971), poradí, kde co hledat. Povšimněte si rovněž, že několikosvazková *The Cambridge History of China* (CHOC) (svazky, uvedené v odstavci Historické přehledy) obsahuje rozsáhlé bibliografie, které jsou modernější než některé z výše uvedených.

Dnes existují dvě periodika (ročenky), obsahující materiály o všech východoasijských zemích, a v nich najdete nejobsáhlejší seznamy. The Association for Asian Studies (Ann Arbor) každoročně vydává *Bibliography of Asian Studies* - sestavila rovněž *Cumulative Bibliography of Asian Studies, 1941-1965*, 8 sv., a *1966-1970*, 6 sv. (G. K. Hall, 1969-70, 1972). V roce 1990 G. K. Hall začal vydávat ročenku *Bibliographic Guide to East Asian Studies*, jejíž první svazek podává přehled publikací z roku 1989.

Zeměpisné publikace a mapy

P. J. M. Geelan a D. C. Twitchett (vyd.), *The Times Atlas of China* (London: Times Books, 1974) obsahuje nejlepší podrobné mapy provincií, asi 30 měst, včetně geoeconomických údajů jako podnebí a komunikace. Moderní je rovněž *Atlas of the People's Republic of China* (Beijing: Foreign Languages Press and China Cartographic Publishing House, 1989).

Zajímáte-li se o historické mapy, obraťte se na nové vydání *An Historical Atlas of China* Alberta Herrmanna, vyd. Norton Ginsburg (Aldine, 1966). *Cultural Atlas of China* (Facts on File, 1983) Caroline Blundenové a Marka Elvina obsahuje historické mapy, tabulky a fotografie doprovázené texty, pojednávajícími o vývoji čínské kultury. Nepřehlédněte rovněž *Chiao-min Hsieh: Atlas of China* (McGraw-Hill, 1973), rozčleněný do oddílů o historickém, ekonomickém, kulturním a samozřejmě také fyzickém zeměpise. T. R. Tregear, *China: A Geographical Survey* (Hodder and Stoughton, 1980), staví na předchozích pracích George B. Cresseye.

Historické přehledy

The Cambridge History of China, vyd. Denis Twitchett a John K. Fairbank (Cambridge UP). Sv. 1: *The Chi'in and Han Empires, 221 BC-AD 220*, vyd. Denis Twitchett a Michael Loewe (1986). Sv. 3: *Sui and T'ang China, 589-906, Part 1*, vyd. Denis Twitchett (1979). Sv. 7: *The Ming Dynasty, 1368-1644, Part 1*, vyd. Frederick F. Mote a Denis Twitchett (1988). Sv. 10: *Late Ch'ing, 1800-1911, Part 1*, vyd. John K. Fairbank (1978). Sv. 11: *Late Ch'ing, 1800 - 1911, Part 2*, vyd. John K. Fairbank a Kwang-Ching Liu (1980). Sv. 12: *Republican China, 1912-1949, Part 1*, vyd. John K. Fairbank (1983). Sv. 13: *Republican China, 1912-1949, Part 2*, vyd. John K. Fairbank a Albert Feuerwerker (1986). Sv. 14: *The People's Republic, Part 1: The Emergence of Revolutionary China, 1949-1965*, vyd. Roderick MacFarquhar a John K. Fairbank (1987). Sv. 15: *The People's*

Republic, Part 2: Revolutions within the Chinese Revolution, 1966-1982, vyd. Roderick MacFarquhar a John K. Fairbank (1991).

V Š E O B E C N Ě . Nejlepší všeobecné přehledy jsou často výsledkem učitelských zkušeností ve velkých výzkumných střediscích. Velmi vyčerpávající a kultivovaný přehled z Paříže je od Jacquese Gerneta a jmenuje se A History of Chinese Civilization (Cambridge UP, 1982, přel. z Le Monde Chinois, Paris, 1972). Paul S. Ropp, vyd., Heritage of China: Contemporary Perspectives on Chinese Civilization (U of California Press, 1990), je sborník ze symposia. Charles O. Hucker, China's Imperial Past: An Introduction to Chinese History and Culture (Stanford UP, 1975) z Michiganu je přehled do roku 1850.

Z Harvardu pocházejí dva svazky: Edwin O. Reischauer a John K. Fairbank, East Asia: The Great Tradition (Houghton Mifflin, 1960) a John K. Fairbank, Edwin O. Reischauer a Albert M. Craig, East Asia: The Modern Transformation (Houghton Mifflin, 1965), byly shrnuty do China: Tradition and Transformation (1978, revidované vydání 1989). Paul A. Cohen a Merle Goldman, vyd., Ideas Across Cultures: Essays on Chinese Thought in Honor of Benjamin I. Schwartz (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1990) obsahuje eseje s širokým spektrem námětů.

Z Columbie - Wm. Theodore de Bary, Wing-tsit Chan a Burton Watson, sestav., Sources of Chinese Tradition (Columbia UP, 1964), nabízí 950 stran pečlivě vybraných překladů s interpretujícími komentáři o celé škále filosofických, náboženských a politických představ od Konfucia až po komunismus. Patricia Ebrey, Chinese Civilization and Society: A Sourcebook (Free Press, 1981) obsahuje užitečné překlady.

Z Oxfordu máme Mark Elvin, The Pattern of the Chinese Past (Stanford UP, 1973) se zabývá sociálně ekonomickými tématy. Z Cambridge - Michael Loewe, Imperial China: The Historical

Background to the Modern Age (Praeger, 1966) nabízí zajímavé analytické poznámky z pera znalce klasické kultury. Novější je Loeweova *The Pride That Was China* (St. Martin's, 1990). Mezi ostatními přehledy stojí za povšimnutí Ray Huang, *China: A Macro-History* (M. E. Sharpe, 1988), který se vyznačuje kultivovanými výklady. Přehledy moderní historie viz Všeobecné přehledy devatenáctého a dvacátého století, viz níže.

Encyklopedie

Kompilace západních badatelů najdete v publikaci *Encyclopedia of Asian History*, sestavené pod záštitou the Asia Society, ved. red. Ainslie T. Embree, 4 sv. (Scribner's, 1988), která obsahuje články odborníků zaměřené na laického čtenáře. Také *The Cambridge Encyclopedia of China*, ved. red. Brian Hook (Cambridge UP, 1982), se věnuje zeměpisu, společenským jevům, historii a civilizaci.

Dynastické historie a jiné prameny

W.G. Beasley a E. B. Pulleyblank, *Historians of China and Japan* (Oxford UP, 1961), 2 sv., obsahuje práce, které jsou stále cenné. Pokud jde o první dynastickou historii, dvě práce Burtona Watsona nám přibližují velkého průkopníka historie Sima Qian: *Records of the Grand Historian of China* (Columbia UP, 1961), 2 sv., což je překlad Shiji, a *Ssu-ma Ch'ien: Grand Historian of China* (Columbia UP, 1958). Mezi vítané dodatky k celkovému souboru prací o dějinách dynastie Chan patří Burton Watson, *Courtier and Commoner in Ancient China: Selections from the 'History of the Former Han'* by Pan Ku (Columbia UP, 1974), a Kan Lao, *The History of the Han Dynasty, vybrané překlady* (Chinese Linguistics Project, Princeton U, 1984).

Biografické přehledy

Životopisy z předchanského období viz *Selections from the Records of the Historian*, přel. Gladys Yang a Hsien-Yi Yang

(Beijing: Foreign Languages Press, 1979). Biografie z období dynastie Sung byly sebrány v publikaci Herbert Franke, vyd., *Sung Biographies* (Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1976), 4 sv., s hesly v angličtině, němčině a francouzštině. Mingské životopisy viz L. Carrington Goodrich a Chaoying Fang, red., *Dictionary of Ming Biography, 1368-1644* (Columbia UP, 1976), 2 sv. Čchinské biografie jsou sebrány v publikaci A. W. Hummel, vyd., *Eminent Chinese of the Ch'ing Period, 1644-1912* (U.S. Government Printing Office, 1943, 1944), 2 sv. Osobnosti 20. století viz hesla v kapitolách Republikánská Čína a Čínská lidová republika.

Filosofie a náboženství

FILOSOFIE A MYŠLENÍ. Benjamin I. Schwartz, *The World and Thought in Ancient China* (Harvard UP, 1985), je široce koncipovaný výběr, odrážející mnohaletou učitelskou zkušenost. Za povšimnutí stojí i F. W. Mote, *Intellectual Foundations of China*, 2. vyd. (McGraw-Hill, 1989). Ze série konferencí a symposií o čínském myšlení, které se konaly v 50. a 60. letech pod vedením Arthura F. Wrighta, viz John K. Fairbank, vyd., *Chinese Thought and Institutions* (U of Chicago Press, 1957), další tituly jsou uvedeny v publikaci: J. K. Fairbank, *The United States and China*, 4. vyd. (Harvard UP, 1983). Nejlepším všeobecným přehledem je Fung Yu-lan, *A History of Chinese Philosophy*, přel. Derk Bodde (Princeton UP, 1952-53).

KORELATIVNÍ KOSMOLOGIE. Hlavní prací je: John B. Henderson, *The Development and Decline of Chinese Cosmology* (Columbia UP, 1984). Povšimněte si rovněž publikací Sarah Allan, *The Shape of the Turtle: Myth, Art and Cosmos in Early China* (SUNY Press, 1991) a Wolfram Eberhard, *A Dictionary of Chinese Symbols: Hidden Symbols in Chinese Life and Thought* (Routledge and Kegan Paul, 1986).

VĚŠTBY. Richard J. Smith, *Fortune-Tellers and Philosophers: Divination in Traditional Chinese Society* (Westview Press, 1991) - široký přehled s rozsáhlými prameny a bibliografií. O tomto tématu existuje značně rozsáhlá literatura.

KONFUCIANISMUS. Mezi současnými publikacemi přehodnocujícími konfucianismus je kniha Wm. Theodore de Bary, *The Trouble with Confucianism* (Harvard UP, 1991) břitkou kritikou konfuciánského uplatňování morálky navzdory chybějící mocenské základně. Úvod do problematiky viz Wei-ming Tu, *Confucian Thought: Selfhood as Creative Transformation* (SUNY Press, 1985); Irene Eber, *Confucianism, the Dynamics of Tradition* (Macmillan, 1986) a Wm. Theodore de Bary, *The Liberal Tradition in China* (Columbia UP, 1983). Studie o neokonfucianismu viz příslušné kapitoly, týkající se období Sung a Ming.

NÁBOŽENSTVÍ OBECNĚ Viz Laurence G. Thompson, *Chinese Religion: An Introduction*, 4. vyd. (Wadsworth, 1988), Daniel Overmyer, *Religions of China: The World as a Living System* (Harper and Row, 1986) a Christian Jochim, *Chinese Religions: A Cultural Perspective* (Prentice Hall, 1986). Studie o lidových sektách a moderních podmínkách, viz kapitoly Čínská republika na Tchajwanu a Čínská lidová republika.

TAOISMUS Nejnovější verzí základního textu je Lao Tzu, *Tao Te Ching: The Classic Book of Integrity and the Way*, přel. Victor Mair (Bantam, 1990), kniha založená na Mawangtuejských rukopisech. Dodnes fascinující dokument o taoismu je předkládán v publikaci Holmes Welch, *The Parting of the Way: Lao Tzu and the Taoist Movement* (Beacon Press, 1957), novější vědecké poznatky odráží John Lagerwey, *Taoist Ritual in Chinese History* (Collier Macmillan, 1987).

BUDDHISMUS. Wm. Theodore de Bary, vyd., *The Buddhist Tradition in India, China and Japan* (Vintage, 1972) obsahuje vybrané překlady důležitých textů. Hlavní monografií o šíření buddhismu v Číně je kniha: Eric Zürcher, *The Buddhist Conquest of China: The Spread and Adaptation of Buddhism in Early Medieval China* (Brill, 1959), 2 sv. Všeobecné přehledy viz Kenneth Chen, *Buddhism in China: A Historical Survey* (Princeton UP, 1964). Zajímavý stručný přehled viz Arthur F. Wright, *Buddhism in Chinese History* (Stanford UP, 1959).

Technika, věda a medicína

DĚJINY VĚDY V ČÍNĚ Přehledy viz Nathan Sivin, 'Science and Medicine in Imperial China: The State of the Field', v *Journal of Asian Studies*, 47.1 (Feb. 1988): 41-90. Pro náš západní pohled na příspěvek Číny ke světové vědě a technice, tradičně omezený na papír, tisk, kompas, střelný prach a podobné velké vynálezy, znamenala revoluční obrat kniha Josepha Needhama a několika jeho spolupracovníků - Wang Linga, Lu Gweidjena a dalších - kteří vydávají mnohadílnou publikaci v sedmi svazcích, *Science and Civilisation in China* (Cambridge UP, 1954 -). Svazky 1 a 2 byly opublikovány stručněji: Colin A. Ronan, *The Shorter Science and Civilisation in China*, sv. 1 (1978). Viz také Peng Yoke Ho, Li Qi a Shu An, *Introduction to Science and Civilization in China* (Hong Kong UP, 1985). Needhamovy vybrané články a přednášky byly vydány například v *Science in Traditional China: A Comparative Perspective* (Harvard UP, 1981) a nejnověji v *Heavenly Clockwork: The Great Astronomical Clocks of Medieval China* (Cambridge UP, 1986).

Povšimněte si rovněž: Shigeru Nakayama a Nathan Sivin, vyd., *Chinese Science: Explorations of an Ancient Tradition* (MIT Press, 1973) což je sborník, zahrnující Needhama, A. C. Grahama a několik japonských specialistů. Pokud jde o společenský a intelektuální

kontext, velmi užitečné je: Derk Bodde, *Chinese Thought, Society and Science: The Intellectual and Social Background of Science and Technology in Pre-Modern China* (U of Hawaii Press, 1991).

Přehled čínských vynálezů podává *Ancient China's Technology and Science*, sestaveno pro Institute of the History of Natural Sciences, Chinese Academy of Sciences (Beijing, Foreign Languages Press, 1983) a Robert Temple, *The Genius of China: 3000 Years of Science, Discovery and Invention* (Simon and Schuster, 1986).

MEDICÍNA Současné práce od Paula U. Unschuld, *Medicine in China: A History of Ideas* (U of California Press, 1985), *Medicine in China: A History of Pharmaceutics* (U of California Press, 1986). Zásadním rozbohem je: Manfred Porkert, *The Theoretical Foundations of Chinese Medicine: Systems of Correspondence* (MIT Press, 1974). Viz rovněž: Lu Gwei-djen a Joseph Needham, *Celestial Lancets: A History and Rationale of Acupuncture and Moxa* (Cambridge UP, 1980). O vývoji ve 20. století viz: Nathan Sivin, *Traditional Medicine in Contemporary China* (Center for Chinese Studies, U of Michigan, 1987). Pokud jde o psychologii, viz Arthur Kleinman a T. Y. Lin, vyd., *Normal and Abnormal Behavior in Chinese Culture* (Reidel, 1981).

KNIHY A KNIHTISK Počátky technického vývoje viz Tsuenhsuin Tsien, *Science and Civilisation in China*, sv. 5, část 1: *Paper and Printing* (Cambridge UP, 1985). Denis Twitchett vydal *Printing and Publishing in Medieval China* (Frederic C. Beil, 1983).

ČÍNSKÝ JAZYK Velmi plodná oblast. Viz John DeFrancis, *The Chinese Language: Fact and Fantasy* (U of Hawaii Press, 1984), S. Robert Ramsey, *The Languages of China* (Princeton UP, 1987) a Jerry Norman, *Chinese* (Cambridge UP, 1988). MATEMATIKA. Li Yan a Du Shiran, překl., John N. Crossley a Anthony W. C. Lun, *Chinese Mathematics: A Concise History*, (Oxford UP, 1987).

DĚJINY VOJENSTVÍ. Tato oblast je poměrně málo rozvinutá. Viz Frank A. Kierman, Jr., a John K. Fairbank, vyd., *Chinese Ways in Warfare* (Harvard UP, 1974). Komparativní přístup zahrnující Čínu viz William McNeill, *The Pursuit of Power: Technology, Armed Force and Society since AD 1000* (U of Chicago Press, 1982). Rovněž viz níže - Čínská lidová republika.

ČÍNA V OBDOBÍ PŘEDCÍSAŘSKÉM: PREHISTORIE A RANÁ HISTORIE

Prehistorie a archeologie

Tisíce vykopávek v posledních desetiletích změnilы obraz prehistorické éry. Neautoritativnější přehled této archeologické revoluce poskytuje Kwang-chih Chang, *The Archaeology of Ancient China* (Yale UP, 1963, 4. vyd., 1986). Povšimněte si rovněž souboru průkopnických esejů - K. C. Chang, *Early Chinese Civilization: Anthropological Perspectives* (Harvard UP, 1976) a K. C. Chang, *Shang Civilization* (Yale UP, 1980). Dalším významným dílem je sborník, vyd. David N. Keightley, *The Origins of Chinese Civilization* (U of California Press, 1983). Viz rovněž David N. Keightley, *Sources of Shang History: The Oracle Bone Inscriptions of Bronze Age China* (U of California Press, 1978).

Nové nálezy zachycuje tematický přehled - Ping-ti Ho, *The Cradle of the East: An Inquiry into the Indigenous Origins of Techniques and Ideas of Neolithic and Early Historic China, 5000-1000 BC* (U of Chicago Press, 1976). Historii a zrod moderní čínské archeologie ve 20. a 30. letech zaznamenala vůdčí a průkopnická osobnost - Li Chi, *Anyang* (U of Washington Press, 1977).

Raná historie - Dynastie Čou a období Válčících států

Rané období Čou viz Cho-yun Hsu a Katheryn Linduff, *Western Chou Civilization* (Yale UP, 1988), kde jsou porovnávány literární záznamy a archeologické nálezy. Herrlee G. Creel, *The Origins of*

Statecraft in China, sv. 1: The Western Chou Empire (U of Chicago Press, 1970), otevírá nové pohledy na legalistickou administrativní tradici. Politické instituce období Válčících států (403-221 př.n.l.) byly analyzovány Markem Edwardem Lewisem v knize Sanctioned Violence in Early China (SUNY Press, 1990).

KLASICKÝ VĚK Zde jde především o literární díla. Jako úvod do problematiky může posloužit kniha Wm. Theodore de Bary, Ainslie T. Embree a Amy Vladěk Heinrich, vyd., A Guide to Oriental Classics, 3. vyd. (Columbia UP, 1989), v níž v oddíle 'Klasikové čínské tradice' najdete seznam úplných i částečných překladů Čtvera knih, včetně alternativních čtení a námětů k diskusi. Pět klasiků je pojednáno a doplněno bibliografií v další nepostradatelné příručce Jordana D. Papera, Guide to Chinese Prose (G. K. Hall, 1973).

Staré severní i jižní antologie viz Yeh Shan, The Bell and the Drum: Shih Ching as Formulaic Poetry in an Oral Tradition, přel. Wang Ching-hsien (U of California Press, 1974). Mezi novější překlady filosofů období Válčících států patří: John Knoblock, Xunzi: A Translation and Study of the Complete Works, sv. 1, knihy 1-6 (Stanford UP, 1988). W. Allyn Rickett vydal Kuan-tzu: A Repository of Early Chinese Thought (Hong Kong UP, 1965) a nedávno také Guanzi: Political, Economic, and Philosophical Essays from Early China (Princeton UP, 1985).

PRVNÍ IMPERIÁLNÍ OBDOBÍ: ČCHINSKÁ A CHANSKÁ ČÍNA (221 př.n.l. - 222 n.l.)

Hlavním přehledem v této oblasti je dílo: Denis Twitchett a Michael Loewe, vyd., The Cambridge History of China, sv. 1: Qin and Han (1986).

Čchinské sjednocení

Čchinské sjednocení viz Derk Bodde v The Cambridge History of China=CHOC 1 (1986). Čchinské právní instituce viz A. F. P.

Hulsewe, Remnants of Ch'in Law: An Annotated Translation of the Ch'in Legal and Administrative Rules of the 3rd Century BC. Discovered in Yun-meng Prefecture, Hu-pei Province in 1975 (Brill, 1985).

Dynastie Chan

Michele Pirazzoli-t'Serstevens, The Han Dynasty, přel. Janet Seligman (Rizzoli, 1982), skvěle kombinuje text a ilustrace, zahrnuje též Mawangtueiské nálezy. Viz rovněž Wang Zhongshu, Han Civilization, přel. K. C. Chang (Yale UP, 1982). Povšimněte si rovněž: Hans Bielenstein, The Bureaucracy of Han Times (Cambridge UP, 1980). Michael Loewe, Crisis and Conflict in Han China, 104 BC to AD 9 (Allen and Unwin, 1974), je politická historie případů a krizí.

Význačné monografie o chanské ekonomice jsou: Ying-shih Yü, Trade and Expansion in Han China: A study in the Structure of Sino-Barbarian Economic Relations (U of California Press, 1967), Cho-yun Hsu, Han Agriculture: The Formation of Early Chinese Agrarian Economy 206 BC - AD 220 (U of Washington Press, 1980). Pokud jde o právo, viz A. F. P. Hulsewe, Remnants of Han Law (Brill, 1955), novější práce viz též A. F. P. Hulsewe, China in Central Asia: The Early Stage, 125 BC to AD 23 (Brill, 1979).

MYŠLENÍ A SPOLEČNOST Výsledkem dlouhodobého badatelského úsilí je: A. C. Graham, Disputers of the Tao: Philosophical Argument in Ancient China (Open Court, 1989). Povšimněte si rovněž: Michael Loewe, Chinese Ideas of Life and Death: Faith, Myth and Reason in the Han Period (202 BC - AD 220) (Allen and Unwin, 1982) a Everyday Life in Early Imperial China during the Han Period, 202 BC - AD 220) (Dorset Press, 1988) od téhož autora. Výjimečnou soudobou prací o Chanském období je: Wu Hung, The Wu Liang Shrine: The Ideology of Early Chinese Pictorial Art (Stanford UP, 1989).

SUEJSKÁ A TCHANGSKÁ Čína (589-907)

Hlavní současnou prací je: *The Cambridge History of China*, sv. 3: *Sui and T'ang China, 589-906, Part 1*, vyd. Denis Twitchett (1979). O suejském znovusjednocení viz Arthur F. Wright, *The Sui Dynasty: The Unification of China, AD 581 - 617* (Knopf, 1978).

Tchangský správní systém

O tchangské správě viz Howard J. Wechsler, *Mirror to the Son of Heaven: Wei Cheng at the Court of Tang T'ai-tsung* (Yale UP, 1974), který poslouží jako úvod do problematiky. O tchangských institucích viz Denis C. Twitchett, *Financial Administration under the T'ang Dynasty* (Cambridge UP, 1963; 2. vyd., 1970). Wallace Johnson, vyd. a překl., *The T'ang Code*, sv. 1: *General Principles* (Princeton UP, 1979) zpřístupňuje základní dokumenty. Mezi současné publikace o vztazích mezi intelektuály a státem patří: David McMullen, *State and Scholars in T'ang China* (Cambridge UP, 1988), pojednávající o renesanci konfucianismu, dále Charles Hartman, *Han Yü and the T'ang Search for Unity* (Princeton UP, 1986).

Tchangská společnost

David Johnson, *The Medieval Chinese Oligarchy* (Westview, 1977) je základní prací o tchangské sociální struktuře. Povšimněte si rovněž: John C. Perry a Bardwell L. Smith, vyd., *Essays on T'ang Society: The Interplay of Social, Political, and Economic Forces* (Brill, 1976). Pokud jde o změny v průběhu osmi staletí, počínající v období Tchangů, viz Robert Hartwell, "Demographic, Political, and Social Transformations of China, 750-1550", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 42.2 (Dec. 1982): 365-442.

SUNGSKÁ ČÍNA (960-1279)

Studie o institucích

PRÁVO, STÁTNÍ SPRÁVA, REFORMA. O státní správě na místní úrovni viz Brian E. McKnight, *Village and Bureaucracy in*

Southern Sung China (U of Chicago Press, 1971). O změnách v období Severních a období Jižních Sungů viz James T. C. Liu, *Reform in Sung China: Wang An-shih (1021-1086) and His New Policies* (Harvard UP, 1959) a Paul J. Smith, *Taxing Heaven's Storehouse: Horses, Bureaucrats, and the Destruction of the Sichuan Tea Industry, 1074-1224* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1991), poskytující základní informace o Wang An-š'ově čajovém monopolu a jeho osudu.

SUNGSKÝ SYSTÉM ZKOUŠEK. Pokud jde o strukturu pozdně císařského systému a procedurální záležitosti, je základní prací: Miyazaki Ichisada, přel. Conrad Schirokauer, *China's Examination Hell: The Civil Service Examinations of Imperial China* (Weatherhill, 1976). Pokud jde o význam systému zkoušek pro sociální mobilitu, viz John W. Chaffee, *The Thorny Gates of Learning in Sung China* (Cambridge UP, 1985). Povšimněte si rovněž: Thomas H. C. Lee, *Government Education and Examinations in Sung China* (St. Martin's, 1985) a Winston W. Lo, *An Introduction to the Civil Service of Sung China, with Emphasis on Its Personnel Administration* (U of Hawaii Press, 1987).

Společnost a ekonomika

VZNIK DŽENTRY Robert P. Hymes, *Statesmen and Gentlemen: The Elite of Fu-chou, Chiang-Hsi, in Northern and Southern Sung* (Cambridge UP, 1986) je studií místní komunity elitních rodin. Richard L. Davis, *Court and Family in Sung China, 960-1279: Bureaucratic Success and Kinship Fortunes for the Shih of Ming-Chou* (Duke UP, 1986) nabízí opačný pohled než Hymes. Patricia B. Ebrey, *Family and Property in Sung China: Yüan Tsai's Precepts for Social Life* (Princeton UP, 1984) tlumočí rady patriarchy venkovské šlechtické rodiny. Obsáhlejší studie džentry viz Pozdně mingská a čchinská sociální historie, viz níže.

ROZVOJ OBCHODU Yoshinobu Shiba, *Commerce and Society in Sung China*, přel. Mark Elvin (Center for Chinese Studies, U of Michigan, 1970) poskytuje přehled různých aspektů exploze obchodu za Sungů. Richard von Glahn, *The Country of Streams and Grottoes: Expansion and Settlement, and the Civilizing of the Sichuan Frontier in Song Times* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1987) zkoumá částečně velkou migraci za Sungů. Živé líčení sungského městského života předkládá Jacques Gernet, *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250-1276*, přel. H. M. Wright (Stanford UP, 1962).

Ču Si a neokonfucianismus

Pokud jde o intelektuální změny během tchangské a sungské epochy viz Peter K. Bol, "This Culture of Ours": *Intellectual Transitions in T'ang and Sung China* (Stanford UP, 1992). James T. C. Liu, *China Turning Inward: Intellectual - Political Changes in the Early Twelfth Century* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1988) je vyčerpávající přehled. Základní texty neokonfucianismu jsou obsaženy v: Chu Hsi, *Learning to Be a Sage: Selections from the Conversation of Master Chu, Arranged Topically*, přel. Daniel K. Gardner (U of California Press, 1990). Mezi nedávné práce o velkém syntetikovi patří: Daniel K. Gardner, *Chu Hsi and the Tahsueh: Neo-Confucian Reflection on the Confucian Canon* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1986), Wing-tsit Chan, *Chu Hsi, Life and Thought* (St. Martin's Press, 1987) a Wing-tsit Chan, *Chu Hsi: New Studies* (U of Hawaii Press, 1989), který poskytuje množství zajímavých podrobností o filosofovi, i když dosud neobjevil žádné důkazy jeho smyslu pro humor.

Povšimněte si rovněž: Thomas A. Metzger, *Escape from Predicament: Neo-Confucianism and China's Evolving Political Culture* (Columbia UP, 1977), důležité analytické práce o konfuciánské mravní zkušenosti. Viz rovněž studie o konfucianismu

citované v oddílech Filosofie a náboženství, viz výše, a Intelektuální trendy, viz níže.

VÝZNAM VNITŘNÍ ASIE

Čínsko-středoasijské vztahy

Pokud jde o původ středoasijských etnik, je v současné době základní prací: Denis Sinor, vyd. *The Cambridge History of Early Inner Asia* (Cambridge UP, 1990). Zkoumáním čínských pohraničních vztahů s Mandžuskem, Mongolskem a S'in-t'iangem se zabývá: Sechin Jagchid a Van Jay Symons, *Peace, War and Trade along the Great Wall: Nomadic Chinese Interaction through Two Millennia* (Indiana UP, 1989) a Thomas Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China* (Basil Blackwell, 1989), což je chronologický přehled. O sungských vztazích s cizími národy viz Morris Rossabi, *China among Equals: The Middle Kingdom and Its Neighbors* (U of California Press, 1983). Srovnání Liaoů, Ťinů a Jüanů viz esej Herberta Frankea ve sborníku, jehož vydavatelem je Stuart Schram, *Foundations and Limits of State Power in China* (SOAS, U of London, 1987).

KITANSKÁ DYNASTIE LIAO Údaje o Kitanské dynastii Mongolů viz K. A. Wittfogel a Chia-sheng Feng, *History of Chinese Society: Liao 907-1125* (American Philosophical Society, 1949). Viz rovněž kapitola Herberta Frankea v Denis Sinor, vyd., *The Cambridge History of Early Inner Asia* (Cambridge UP, 1990).

DŽURČENSKÁ DYNASTIE ŤIN Mezi pozoruhodné současné studie o Ťinské dynastii v severní Číně patří: Jing-shen Tao, *The Jurchen in Twelfth-Century China: A Study of Sinicization* (U of Washington Press, 1977) a Hok-lam Chan, *Legitimation in Imperial China: Discussions under the Jurchen Chin Dynasty* (U of Washington Press, 1984).

Mongolové a dynastie Jüan (1279-1368)

Nejdůkladnější práce o Mongolech vznikla v Evropě a byla započata ve Francii a v Rusku. Autorem nedávno vzniklého přehledu je David Morgan, *The Mongols* (Basil Blackwell, 1986). Mezi množstvím studií o zakladateli mongolské dynastie najdete i: Leo De Hartog, *Genghis Khan, Conqueror of the World* (I. B. Tauris, 1989). Pokud jde o Čingisova následníka, viz Thomas T. Allsen, *Mongol Imperialism: The Policies of the Grand Qan Mongke in China, Russia and the Islamic Lands, 1251-1259* (U of California Press, 1987).

DYNASTIE JÜAN O založení dynastie viz Morris Rossabi, *Khubilai Khan: His Life and Times* (U of California Press, 1988). O jüanských institucích viz John D. Langlois, Jr., vyd., *China under Mongol Rule* (Princeton UP, 1981), Ch'i-ch'ing Hsiao, *The Military Establishment of the Yuan Dynasty* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1978). O místní správě viz Elisabeth Endicott-West, *Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1989).

Pozdně jüanské politické problémy viz John W. Dardess, *Conquerors and Confucians: Aspects of Political Change in Late Yuan China* (Columbia UP, 1973). O filosofických směrech tohoto období viz Hok-lam Chan a Wm. Theodore de Bary, vyd., *Yuan Thought: Chinese Thought and Religion under the Mongols* (Columbia UP, 1982).

MARCO POLO A J. Polovi nejznámější evropští předchůdci a současníci jsou zaznamenáni v: Christopher Dawson, *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries* (Sheed and Ward, 1955). Pokud jde o autoritativní anglické překlady Polova líčení, viz A. C. Moule a P. Pelliot, *Marco Polo: The Description of the World* (AMS Press, 1976). Několik z četných populárních verzí existuje v paperbackovém vydání.

ČÍNSKÁ SPOLEČNOST V DOBĚ POZDNÍHO CÍSAŘSTVÍ

Pozdní sedmnácté, osmnácté a devatenácté století představují samy o sobě nekonečné množství námětů k diskusi, jakož i období přípravy moderní revoluce. Mezi přehledy tohoto období patří: Susan Naquin a Evelyn Rawski, *Chinese Society in the Eighteenth Century* (Yale UP, 1987) a David Johnson, Andrew Nathan a Evelyn Rawski, vyd., *Popular Culture in Late Imperial China* (U of California Press, 1985). Povšimněte si rovněž článku podávajícího přehled o přístupech k čínské sociální historii - William Rowe v Olivier Zunz, *Reliving the Past: The Worlds of Social History* (U of North Carolina Press, 1985). Studie o ekonomice pozdně imperiálního období viz Ekonomický vývoj, viz níže.

O charakteru čínské společnosti

JAPONSKÉ STUDIE. Překlady a resumé japonských studií o Číně od Joshuy Fogela přináší tolik potřebnou perspektivu v oblasti Číny. O význačném japonském tlumočnickovi, viz Joshua Fogel, *Politics and Sinology: The Case of Naito Konan (1866-1934)* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1984). Nové překlady prací japonských historiků zahrnují: Linda Grove a Christian Daniels, vyd., *State and Society in China: Japanese Perspectives on Ming-Qing Social and Economic History* (U of Tokyo Press, 1984).

MAX WEBER. Významný podnět přišel od německého sociologa Maxe Webera, jehož průkopnická práce o Číně byla z velké části přeložena Hansem Gerthem jako *The Religion of China: Confucianism and Taoism* (Free Press, 1951). Paperbackové vydání (Macmillan, 1964) obsahuje nesmírně cenný úvod C. K. Yanga, který uvádí Weberovu práci do kontextu a hodnotí jeho přínos.

ASIJSKÝ VÝROBNÍ ZPŮSOB Další obsáhlý podnět z neomarxistických pozic přišel od Karla A. Wittfogela, *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power* (Yale UP, 1957).

Viz rovněž Timothy Brook, vyd., *The Asiatic Mode of Production in China* (M. E. Sharpe, 1989).

REGIONY Zásadně důležitý impuls, jehož výsledkem byla studie "místních systémů", přišel v podobě třídílného článku od G. Williama Skinnera, "Marketing and Social Structure in Rural China", *Journal of Asian Studies* (1964-65). Jeho síť makroregionů je popsána a aplikována v: G. William Skinner, vyd., *The City in Late Imperial China* (Stanford UP, 1977). Sociální antropologie Dva klasické sborníky v této oblasti jsou: *The Study of Chinese Society: Essays by Maurice Freedman*, úvod G. William Skinner (Stanford UP, 1979) a Arthur P. Wolf, vyd., *Studies in Chinese Society* (Stanford UP, 1978). Práce o rodině a klanech (rodokmenech) viz Maurice Freedman, *Chinese Lineage and Society: Fukien and Kwangtung* (Humanities Press, 1971).

Pro rozšíření prací Maurice Freedmana viz Patricia Ebrey a James L. Watson, *Kinship Organization in Late Imperial China, 1000-1940* (U of California Press, 1986), James L. Watson a Evelyn Rawski, vyd., *Death Ritual in Late Imperial and Modern China* (U of California Press, 1988) a Rubie S. Watson a Patricia B. Ebrey, vyd., *Marriage and Inequality in Chinese Society* (U of California Press, 1991).

Pozdně mingská a čchingská sociální historie

Historické studie elit a sociální struktury v: Joseph Esherick a Mary Rankin, vyd., *Chinese Local Elites and Patterns of Dominance* (U of California Press, 1990) zpochybňují stereotypní pohled na džentry a ukazují velké množství různých místních situací. Rovněž Lloyd Eastman, *Family, Fields, and Ancestors: Constancy and Change in China's Social and Economic History, 1550 -1949* (Oxford UP, 1988) a Etienne Balazs, *Chinese Civilization and Bureaucracy: Variations on a Theme*, vyd. Arthur Wright, přel. H. M. Wright (Yale UP, 1964), soubor pronikavých esejí významného evropského

badatele. Mezi regionálními studii stojí za povšimnutí: Peter Perdue, *Exhausting the Earth: State and Peasant in Hunan, 1500-1850* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1987) a R. Keith Schoppa, *Xiang Lake: Nine Centuries of Chinese Life* (Yale UP, 1989).

SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ HISTORIE Mezi novější studie patří: Ann Waltner, *Getting an Heir: Adoption and the Construction of Kinship in Late Imperial China* (U of Hawaii Press, 1990), Bret Hinsch, *Passions of the Cut Sleeve: The Male Homosexual Tradition in China* (U of California Press, 1990) a Cynthia Brokaw, *The Ledgers of Merit and Demerit: Social Change and Moral Order in Late Imperial China* (Princeton UP, 1991), o sociálních změnách za posledních Mingů. Nový pohled na gramotnost Číňanů předkládá Evelyn S. Rawski, *Education and Popular Literacy in Ch'ing China* (U of Michigan Press, 1979).

POSTAVENÍ ŽEN Nedávné bibliografické přehledy k tomuto tematu viz: Lucie Cheng, Charlotte Furth a Hon-ming Yip, spol., *Women in China: Bibliography of Available English Language Materials* (Institute of East Asian Studies, U of California, 1984). Ubohost a úskalí obyčejného života za Mingů jsou vylíčeny v: Jonathan D. Spence, *The Death of Woman Wang* (Viking, 1978).

Dva sborníky článků o ženách jsou: Richard Guisso a Stanley Johannesen, vyd., *Women in China: Current Directions in Historical Scholarship* (Philo Press, 1981), a Margery Wolf a Roxane Witke, vyd., *Women in Chinese Society* (Stanford UP, 1975). Přehledná práce přední japonské historičky o čínských ženách: Kazuko Ono, *Chinese Women in a Century of Revolution, 1850-1950*, přel. Joshua Fogel a j. (Stanford UP, 1989). Věnujte pozornost rovněž oddílu *Ženy ve společnosti*, viz níže. O podvazování chodidel je doposud hlavním pramenem: Howard S. Levy, *Chinese Footbinding: The History of a Curious Erotic Custom* (Walton Rawls, 1966).

MINGSKÉ A ČCHINGSKÉ STÁTNÍ ZŘÍZENÍ

Státní správa mingské Číny (1368-1644)

Přehledné články odborníků na jednotlivá období viz Frederic F. Mote a Denis Twitchett, vyd., *The Cambridge History of China*, sv. 7: *Ming China, 1368-1644, Part 1* (Cambridge UP, 1988).

RANÉ MINGSKÉ OBDOBÍO válce a politice ve vztahu k založení dynastie Mingů viz Edward Dreyer, *Early Ming China: A Political History, 1355-1435* (Stanford UP, 1982), Edward L. Farmer, *Early Ming Government: The Evolution of Dual Capitals* (East Asian Research Center, Harvard U, 1976), pojednávající o Nankingu a Pekingu, dále John Dardess, *Confucianism and Autocracy: Professional Elites and the Founding of the Ming Dynasty* (U of California Press, 1983).

INSTITUCE STÁTNÍ SPRÁVY Nejkonkrétnější studie jedné z nejdůležitějších administrativních institucí Číny je: Charles O. Hucker, *The Censorial System of Ming China* (Stanford UP, 1966). Solidní je rovněž Ray Huang, *Taxation and Governmental Finance in Sixteenth-Century Ming China* (Cambridge UP, 1974), základní studie na dané téma. O nechvalně známé všemocnosti eunuchů viz Mary M. Anderson, *Hidden Power: The Palace Eunuchs of Imperial China* (Prometheus, 1990).

NÁMOŘNÍ KONTAKTY: CESTY ČENGA CH' Philip Snow, *The Star Raft: China's Encounter with Africa* (Weidenfeld and Nicolson, 1988) je živé líčení asijsko-afričských kontaktů. J. V. G. Mills, *Ma Huan: Ying-yai shenglan, "The Overall Survey of the Ocean's Shores" (1433)* (Cambridge UP, 1970) je překlad původního záznamu o čínském zámořském obchodu a o expedici Čenga Ch' plus 65 stran úvodu.

VZTAHY S MONGOLY: VELKÁ ZEĎ Arthur Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth* (Cambridge UP, 1990) shrnuje základní přehled o celém tematu mingsko-mongolských

vztahů. Užitečný přehled je též: Morris Rossabi, *China and Inner Asia from 1368 to the Present Day* (Thames and Hudson, 1975).

MINGSKO-ČCHINGSKÉ OBDOBÍ PŘECHODU. Viz Jonathan Spence a John Wills, vyd., *From Ming to Ch'ing: Conquest, Region, and Continuity in Seventeenth-Century China* (Yale UP, 1979). Chun-shu Chang a Shelley Hsueh-lun Chang, *Crisis and Transformation in Seventeenth-Century China: Society, Culture, and Modernity in Li Yu's World* (U of Michigan Press, 1991) poskytuje mnohostranný pohled na bouřlivé sedmnácté století. Zánik dynastie je pojednán v: Ray Huang, *1587, a Year of No Significance: The Ming Dynasty in Decline* (Yale UP, 1981). Z tohoto hlediska poslouží jako nejlepší příručka pro orientaci přehled: Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (Norton, 1990).

Dobytí Číny Čchingy a jejich vláda (1644-1911)

Základní prací o Mandžuském ovládnutí Číny je: Frederic Wakeman Jr., *The Great Enterprise: The Manchu Reconstruction of Imperial Order in Seventeenth-Century China* (U of California Press, 1985), 2 sv., velmi úplné líčení založené na pramenech. O snahách mingských lojalistů viz Lynn Struve, *Southern Ming, 1644-1662* (Yale UP, 1984). Viz rovněž Jerry Dennerline, *The Chia-ting Loyalists: Confucian Leadership and Social Change in Seventeenth Century China* (Yale UP, 1981).

PRVNÍ VLÁDCI Dnes existuje několik studií o význačných panovnicích, včetně bestselleru založeném na císařově autoportrétu: Jonathan D. Spence, *Emperor of China: Self-Portrait of Kang-hsi* (Knopf, 1974). O Jung-čengovi viz Madeleine Zelin, *The Magistrate's Tael: Rationalizing Fiscal Reform in Eighteenth Century Ch'ing China* (U of California Press, 1984), studie zabývající se jeho reformátorskými snahami. Studie o Čchia-lungově vládě viz Philip A. Kuhn, *Soulstealers: The Chinese Sorcery Scare of 1768* (Harvard UP, 1990), zabývající se psychologií lidu, byrokracie a

především císaře, dále R. Kent Guy, *The Emperor's Four Treasuries: Scholars and the State in the Late Ch'ien-lung Era* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1987), nový, pronikavý pohled na velkou literární inkvizici, a konečně Harold L. Kahn, *Monarchy in the Emperor's Eyes: Image and Reality in the Ch'ien-lung Reign* (Harvard UP, 1971), sledující císařovo vzdělání a jeho ritualizovaný každodenní život.

ČCHINGSKÁ ADMINISTRATIVA O centrální vládě viz Thomas Metzger, *The Internal Organization of Ch'ing Bureaucracy: Legal, Normative and Communications Aspects* (Harvard UP, 1973) nabízí nový přístup k celé této oblasti. Beatrice S. Bartlett, *Monarchs and Ministers: The Grand Council in Mid-Ch'ing China (1723-1820)* (U of California Press, 1991) je výjimečně zasvěcená studie tohoto mocného politického orgánu. O systému pomoci při hladomoru viz Pierre-Etienne Will, *Bureaucracy and Famine in Eighteenth-Century China*, přel. Elborge Forster (Stanford UP, 1990). Místní administrativa je analyzována v: John R. Watt, *The District Magistrate in Late Imperial China* (Columbia UP, 1972) a také Frederic Wakeman Jr., a Carolyn Grant, vyd., *Conflict and Control in Late Imperial China* (U of California Press, 1975).

PRÁVO Derk Bodde a Clarence Morris, *Law in Imperial China, Exemplified by 190 Ch'ing Dynasty Cases* (Harvard UP, 1967) je popis fungování císařského právního systému a jeho charakteristických rysů, doplněno ilustrativními příklady. T'sung-tsu Ch'ü, *Law and Society in Traditional China* (Mouton, 1961), předkládá živé podrobnosti popisující užívání zákona k regulaci společenského řádu. Vivien W. Ng, *Madness in Late Imperial China: From Illness to Deviance* (U of Oklahoma Press, 1990) - založeno na velmi rozsáhlých citacích čchingských případů. Viz rovněž studie v kapitole Právní systém a lidská práva, viz níže.

ČCHINGSKÁ STŘEDNÍ ASIE Čchingské aktivity ve vztahu k Střední Asii jsou detailně popsány Josephem Fletcherem v: John K. Fairbank, vyd., *The Cambridge History of China*, sv. 10: Late Ch'ing, 1800-1911, Part 1 (Cambridge UP, 1978). O vládě Mandžůů nad jejich původní vlastí a jejím využíváním viz Robert H. G. Lee, *The Manchurian Frontier in Ch'ing History* (Harvard UP, 1970). Viz rovněž práce v kapitole Význam Střední Asie, viz výše.

Intelektuální trendy

MINGSKÝ NEOKONFUCIANISMUS Pokud jde o analytická pojednání o Wang Jang-mingovi, viz Wei-ming Tu, *Neo-Confucian Thought in Action: Wang Yang-ming's Youth (1472-1509)* (U of California Press, 1976) a také Julia Ching, *To Acquire Wisdom: The Way of Wang Yang-ming* (Columbia UP, 1976). Wm. Theodore de Bary vedl nebo inspiroval několik sborníků: Wm. Theodore de Bary et al., *Self and Society in Ming Thought* (Columbia UP, 1970), Wm. Theodore de Bary et al., *The Unfolding of Neo-Confucianism* (Columbia UP, 1975), Wm. Theodore de Bary a John W. Chaffee, vyd., *Neo-Confucian Education: The Formative Stage* (U of California Press, 1989), a Wm. Theodore de Bary, *The Message of the Mind in Neo-Confucian Thought* (Columbia UP, 1989).

Povšimněte si rovněž: Joanna Handlin, *Action in Late Ming Thought: The Reorientation of Lü K'un and Other Scholar Officials* (U of California Press, 1983) a Willard J. Peterson, *Bitter Gourd: Fang I-chih and the Impetus for Intellectual Change* (Yale UP, 1979).

ČCHINGSKÝ NEOKONFUCIANISMUS. Významným raně čchingským myslitelem se zabývá studie Alison Harley Black, *Man and Nature in the Philosophical Thought of Wang Fu-chih* (U of Washington Press, 1989). Benjamin A. Elman, *From Philosophy to Philology: Intellectual and Social Aspects of Change in Late Imperial China* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1984) a novější publikace téhož autora *Classicism, Politics, and Kinship: The Ch'ang-*

chou School of New Text Confucianism in Late Imperial China (U of California Press, 1990), v níž je nastíněn a osvětlen vývoj kritické školy, její hlavní postavy a jejich díla.

PRVNÍ KONTAKTY SE ZÁPADEM

Jezuité a kulturní střet

Podobně jako Marco Polo představují jezuitští průkopníci zcela samostatnou oblast, která je dosud plna kontroverzí. Nejnovější studie o Matteovi Riccim včetně jeho mládí pochází od Jonathana Spence, *The Memory Palace of Matteo Ricci* (Viking Penguin, 1984). Viz též Spence, *The Question of Hu* (Knopf, 1988), dále je tu jezuitská studie: John Witek, *Controversial Ideas in China and in Europe: A Biography of Jean-Francois Foucquet, S. J. (1665-1741)* (Řím: Institutum Historicum, 1982).

Čínský vliv na evropské intelektuální spory je podrobně popsán v: D. E. Mungello, *Curious Land: Jesuit Accommodation and the Origins of Sinology* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, U of Hawaii Press, 1989). Hluboké zkoumání tematu z čínské strany přináší: Jacques Gernet, *China and the Christian Impact: A Conflict of Cultures*, přel. Janet Lloyd (Cambridge UP, 1985).

Počátky obchodu s Evropou

ČÍNA NA MOŘI. Čínská diaspora, která předcházela a umožnila počátky evropského obchodního pronikání na Dálný východ (tj. kolem Afriky) dala vzniknout několika knihám v západních jazycích. Šestnáct článků průkopníka v této oblasti je sebráno v: Wang Gungwu, *China and the Chinese Overseas* (Singapore Select Books, 1991). Pokud jde o příklady možností viz Leonard Blussé, *Strange Company: Chinese Settlers, Mestizo Women, and the Dutch in VOC Batavia* (Foris Publications, 1986), studie o čínském obchodním pronikání na Jávu, založená na holandských archivech. Nové světlo vnáší do čínského kontextu

počátků evropského obchodu práce: Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit: Sino - Siamese Trade, 1652-1853* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1977), která detailně zkoumá roli darovaných lodí, obchod rýží a mnoho dalších aspektů ve vztahu k růstu čínského obchodu se Siamem.

PORTUGALCI A HOLANĎANÉ. Portugalští průkopníci v Číně jsou námětem studie: George B. Souza, *The Survival of Empire: Portuguese Trade and Society in China and the South China Sea, 1630-1754* (Cambridge UP, 1986). Neotřelým pohledem je i práce: John E. Wills Jr., *Pepper, Guns and Parleys: The Dutch East India Company and China, 1622-1681* (Harvard UP, 1974) a další práce téhož autora *Embassies and Illusions: Dutch and Portuguese Envoys to K'ang-hsi, 1666-1687* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1984), která ukazuje potenciální možnosti holandských a portugalských archivů v kombinaci s čínskými záznamy.

RUSKO. O prvních kontaktech Čchingů s Ruskem viz Mark Mancall, *Russia and China: Their Diplomatic Relations to 1728* (Harvard UP, 1971) a rovněž Eric Widmer, *The Russian Ecclesiastical Mission in Peking during the Eighteenth Century* (East Asian Research Center, Harvard U, 1976).

Kantonský obchodní systém

Nejdůležitější práce na toto téma je: Louis Dermigny, *La Chine et l'occident: le commerce # Canton au XVIIIe siècle, 1719-1833* (Paris: SEVPEN, 1964), 4 sv. Viz rovněž nedávné hodnocení a bibliografie v kapitole od Frederica Wakemana Jr., v *The Cambridge History of China*, sv. 10.

ÚPADEK NA DOMÁCÍ SCÉNĚ A CIZÍ INVAZE

Všeobecné přehledy 19. a 20. století

Základní dílo je od Jonathana Spence, *The Search for Modern China* (Norton, 1990), jde o shrnutí nejdůležitějších aspektů od doby

pozdních Mingů. Přehled, který je velmi inteligentní zvláště pokud jde o politickou historii a zahraniční vztahy, je od Immanuela C. Y. Hsu, *The Rise of Modern China*, 4.vyd. (Oxford UP, 1990). Obdobím od r. 1800 do r. 1911 se zabývají svazky 10 a 11 *The Cambridge History of China*.

Kritický přehled o americké historiografii je obsažen v práci: Paul A. Cohen, *Discovering History in China: American Historical Writing on the Recent Chinese Past* (Columbia UP, 1984). Mezi všeobecná pojednání patří Jean Chesneaux, Marianne Bastid a Marie-Claire Bergère, *China from the Opium Wars to the 1911 Revolution* (Pantheon, 1976) a také Frederic Wakeman Jr., *The Fall of Imperial China* (Free Press, 1975).

VYBRANÉ MATERIÁLY Z PRIMÁRNÍCH PRAMENŮ. S. Y. Teng a J. K. Fairbank, *China's Response to the West: A Documentary Survey, 1839-1923*, 2. vyd., (Harvard UP, 1979), přináší překlady prací mnohých vlivných postav daného období. Povšimněte si rovněž: Wm. Theodore de Bary et al., vyd., *Sources of Chinese Tradition* (Columbia UP, 1964).

Vztahy se Západem: smluvní systém

ČÍNSKÉ VĚDOMOSTI O ZÁPADU. První systematický pohled Číny na Západ je analyzován v: Fred W. Drake, *China Charts the World: Hsu Chi-yü and His Geography of 1848* (East Asian Research Center, Harvard U, 1975) a Jane Kate Leonard, *Wei Yuan and China's Rediscovery of the Maritime World* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1984). Všimněte si rovněž prací v Tengovi a Fairbankovi, citovaných ve "Vybraných materiálech z primárních zdrojů", str. 593 a studií citovaných pod heslem "Činští intelektuálové a reformní snahy" na str. 596

OPIOVÉ VÁLKY A NOVÝ STYL V DIPLOMATICKÝCH VZTAZÍCH. Grafický přehled Peter Ward Fay, *The Opium War, 1840-1842* (U of North Carolina Press, 1975), otevírá nové úhly pohledu. James M. Polachek, *The Inner Opium War* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1992) přináší nové pochopení domácího politického kontextu. Jaké sociální síly působily v Kantonu (Kuang-čou), viz Frederic Wakeman Jr., *Strangers at the Gate: Social Disorder in South China, 1839-1861* (U of California Press, 1966). J. Y. Wong, *Yeh Ming-ch'en: Viceroy of Liang Kuang, 1852-8* (Cambridge UP, 1976) poskytuje převratný pohled na působení čínského generálního guvernéra.

O ustavení nového systému smluvních vztahů viz John K. Fairbank, *Trade and Diplomacy on the China Coast: The Opening of the Treaty Ports, 1842-1854* (Harvard UP, 1953). O čínských diplomatech, viz J. D. Frodsham, *The First Chinese Embassy to the West: The Journals of Kuo Sung-t'ao, Liu Hsi-hung, and Chang Te-yi* (Oxford UP, 1970), pohled na čínské diplomatické deníky. O britských konzulech ve smluvních přístavech, viz P. D. Coates, *The China Consuls: British Consular Officers, 1843-1943* (Oxford UP, 1988).

IMPERIALISTICKÁ EXPANZE A ZAHRANIČNÍ VZTAHY ZA POZDNÍCH ČCHINGŮ. Standartní čínské líčení imperialismu 19. století viz Hu Sheng, *Imperialism and Chinese Politics* (Beijing: Foreign Languages Press, 1981).

Pojednání o vztazích s Francií z nedávné doby pochází od Roberta Lee, *France and the Exploitation of China, 1885-1901: A Study in Economic Imperialism* (Oxford UP, 1989).

O Německu, John E. Schrecker, *Imperialism and Chinese Nationalism: Germany in Shantung* (Harvard UP, 1971).

O Británii viz E. W. Edwards, *British Diplomacy and Finance in China, 1895-1914* (Oxford UP, 1987) a Phillip Darby, *Three Faces of*

Imperialism: British and American Approaches to Asia and Africa, 1870-1970 (Yale UP, 1987).

O Japonsku, viz Peter Duus, Ramon Myers a Mark Peattie, vyd., *The Japanese Informal Empire in China, 1895-1937* (Princeton UP, 1989).

Existuje velký soubor prací o čínsko-amerických vztazích. Nejlepší povšechné líčení je: Michael H. Hunt, *The Making of a Special Relationship: The United States and China to 1914* (Columbia UP, 1983). Viz John King Fairbank, *The United States and China*, 4. vyd. (Harvard UP, 1983), hledáte-li podrobnější bibliografii.

MISIONÁŘI. Přehled viz kapitola od Paula A. Cohena v *The Cambridge History of China*, sv. 10, a John K. Fairbank, vyd., *The Missionary Enterprise in China and America* (Harvard UP, 1974). Mezi nedávné práce o misionářském hnutí patří: Jane Hunter, *The Gospel of Gentility: American Missionary Women in Turn-of-the-Century China* (Yale UP, 1984) a John Hersey, *The Call* (Knopf, 1985), což je historický román situovaný do období 1907-1950. O misionářích existuje rozsáhlá literatura, viz John K. Fairbank, *The United States and China*, 4. vyd. (Harvard UP, 1983).

OTEVŘENÉ PŘÍSTAVY. Stručný faktický přehled období 1912-1949 poskytuje Albert Feuerwerker v *The Cambridge History of China*, sv. 12. Zhodnocení vzniku a ekonomické úlohy otevřených přístavů viz Rhoads Murphey, *The Outsiders: The Western Experience in India and China* (U of Michigan Press, 1977). Jedním z aspektů urbanizace Šanghaje pod západním, převážně britským vlivem se zabývá Kerrie Macpherson, *A Wilderness of Marshes: The Origins of Public Health in Shanghai, 1843-1893* (Oxford UP, 1987). Čínské vztahy se zahraničím z čínského pohledu jsou živě vyličený v: Don J. Cohn, vyd. a překl., *Vignettes from the Chinese: Litographs*

from Shanghai in the Late Nineteenth Century (Renditions Paperback, 1987).

ZAHRANIČNÍ OBCHOD. Přehledná analýza viz Yen-p'ing Hao, *The Commercial Revolution in Nineteenth-Century China: The Rise of Sino-Western Mercantile Capitalism* (U of California Press, 1986). Obchod se Spojenými státy viz Ernest R. May a John K. Fairbank, vyd., *America's China Trade in Historical Perspective: The Chinese and American Performance* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1986).

ČÍNSKÁ NÁMOŘNÍ CELNÍ SLUŽBA. O Robertu Hartovi viz Katharine F. Bruner, John K. Fairbank a Richard J. Smith, vyd., *Entering China's Service: Robert Hart's Journals, 1854-1863* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1986) a Richard J. Smith, John K. Fairbank a Katharine F. Bruner, vyd., *Robert Hart and China's Early Modernization: Robert Hart's Journals, 1863-1866* (1991). Stručný pohled na Hartovu roli jako cizího manažera a poradce zprostředkuje: John King Fairbank, Katharine Frost Bruner a Elizabeth MacLeod Matheson, vyd., *The I. G. in Peking: Letters of Robert Hart, Chinese Maritime Customs, 1868-1907* (Belknap Press of Harvard UP, 1975), 2 sv.

BANKOVNICTVÍ. O tradičním bankovníctví viz Andrea Lee McElderry, *Shanghai Old-Style Banks (ch'ien-chuang), 1800-1935* (Center for Chinese Studies, U of Michigan, 1976). O nejpřednější britské bance, viz Frank H. H. King, s Catherine E. Kingovou a Davidem S. J. Kingem, *The Hongkong Bank in Late Imperial China, 1864-1902: On an Even Keel* (Cambridge UP, 1987), sv. 1 série o historii Hongkongské a šanghajské bankovní společnosti.

Povstání v polovině století

Povstáními a revolucemi se zabývá několik pojednání: sociální a institucionální důsledky všech těchto nepokojů jsou mistrovsky analyzovány v: Philip A. Kuhn, *Rebellion and Its Enemies in Late*

Imperial China: Militarization and Social Structure, 1796-1864 (Harvard UP, 1970). Viz rovněž Elizabeth J. Perry, *Rebels and Revolutionaries in North China, 1845-1945* (Stanford UP, 1980), ovlivňující studie o vztahu mezi prostředím a vzbouřením.

Pokud jde o náboženské příčiny povstání, viz Daniel L. Overmyer, *Folk Buddhist Religion: Dissenting Sects In Late Traditional China* (Harvard UP, 1976). Neúspěch povstání z r. 1813 detailně líčí: Susan Naquin, *Millenarian Rebellion in China: The Eight Trigrams Uprising of 1813* (Yale UP, 1976).

TCHAJPCHINGSKÉ POVSTÁNÍ. Základní studií k tomu tematu je: Franz Michael ve spolupráci s Chung-li Changem, *The Taiping Rebellion: History and Documents*, 3 sv. (U of Washington Press, 1966-1971). Podrobné a vyčerpávající líčení podává známý přední specialista: Jen Yuwen, *The Taiping Revolutionary Movement* (Yale UP, 1973).

NIENSKÉ A MUSLIMSKÉ POVSTÁNÍ. Nejnovější prací je: Elizabeth Perry, *Chinese Perspectives on the Nien Rebellion* (M. E. Sharpe, 1981). Viz rovněž Wen-djang Chu, *The Moslem Rebellion in Northwest China, 1862-1878: A Study of Government Minority Policy* (The Hague: Mouton, 1966).

Čchingská restaurace

Pro zhodnocení restaurace viz články Kwang-Chinga Liua v *The Cambridge History of China*, sv. 10 a 11. Nejvýznamnější studií čchingské politiky v 60. letech minulého století stále zůstává: Mary Clabaugh Wright, *The Last Stand of Chinese Conservatism: The T'ung-chih Restoration, 1862-1874* (Stanford UP, 1957).

INSTITUCIONÁLNÍ ZMĚNY. Vývoj v armádě v období hnutí za posílení vlasti viz Bruce Swanson, *Eighth Voyage of the Dragon: A History of China's Quest for Seapower* (Naval Institute Press, 1982), Thomas Kennedy, *The Arms of Kiangnan: Modernization in the Chinese Ordnance Industry, 1860-1895* (Westview, 1978)

pojednává o arzenálech. Z provinční a lokální perspektivy o tematu pojednává: Jonathan K. Ocko, *Bureaucratic Reform in Provincial China: Ting Jih-ch'ang in Restoration Kiangsu, 1867-1870* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1983) a James Cole, *Shaohsing: Competition and Cooperation in Nineteenth-Century China* (U of Arizona Press, 1986).

POZDNĚ IMPERIÁLNÍ POLITIKA A SPOLEČNOST. O osudu Mandžů jako vládnoucí elity viz Pamela Kyle Crossley, *Orphan Warriors: Three Manchu Generations and the End of the Qing World* (Princeton UP, 1990). O proměnlivé povaze účasti v čínské elitě viz Mary Rankin, *Elite Activism and Political Transformation in China, Zhejiang Province, 1865-1911* (Stanford UP, 1986), Min Tu-ki, *National Polity and Local Power: The Transformation of Late Imperial China* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1989), což je práce předního korejského historika Číny, dále R. Keith Schoppa, *Chinese Elites and Political Change: Zhejiang Province in the Early Twentieth Century* (Harvard UP, 1982), Joseph Esherick a Mary Rankin, vyd., *Chinese Local Elites and Patterns of Dominance* (U of California Press, 1990).

ČÍNŠTÍ INTELEKTUÁLOVÉ A REFORMNÍ SNAHY. Mezi nedávno vzniklé práce v této oblasti patří: Hao Chang, *Chinese Intellectuals in Crisis: Search for Order and Meaning (1890-1911)* (U of California Press, 1987) a Kwang-Ching Liu, vyd., *Orthodoxy in Late Imperial China* (U of California Press, 1990). O jednom z pozdních čhingských pokusů získat prospěch ze západního způsobu myšlení viz Benjamin Schwartz, *In Search of Wealth and Power: Yen Fu and the West* (Belknap Press of Harvard UP, 1964). O konzervativním přístupu k reformě, viz Daniel H. Bays, *China Enters the Twentieth Century: Chang Chih-tung and the Issues of a New Age, 1895-1909* (U of Michigan Press, 1978).

Významnými postavami tohoto období se zabývá Paul A. Cohen, *Between Tradition and Modernity: Wang T'ao and Reform in Late Ch'ing China* (Harvard UP, 1974, paperbackové vyd. Council on East Asian Studies, Harvard U, 1987) a Roger V. DesForges, *Hsi-liang and the Chinese Revolution* (Yale UP, 1973).

O politických snahách Stodenní reformy a o tom, co následovalo, viz Luke S. K. Kwong, *A Mosaic of the Hundred Days: Personalities, Politics, and Ideas of 1898* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1984), pozdější reformní politikou se zabývá Stephen MacKinnon, *Power and Politics in Late Imperial China: Yuan Shi-kai in Beijing and Tianjin, 1901-1908* (U of California Press, 1980).

KCHANG JOU-WEJ A LIANG ČCHI-ČCHAO. O radikálních reformátorských snahách Kchanga Jou-weje viz autoritativní spis Kung-ch'uan Hsiao, *A Modern China and a New World: K'ang Yu-wei, Reformer and Utopian, 1858-1927* (U of Washington Press, 1975). O Kchangově skvělé disciplíně viz Hao Chang, *Liang Chih' ch'ao and Intellectual Transition in China, 1890-1907* (Harvard UP, 1971).

BOXERSKÉ POVSTÁNÍ. Nejnovější práce je: Joseph Esherick, *The Origins of the Boxer Uprising* (U of California Press, 1987). Dále je tu David Buck, *Recent Chinese Studies of the Boxer Movement* (M. E. Sharpe, 1987). K tomuto tématu existuje samozřejmě obrovská literatura.

Ekonomický vývoj

Přehledné pojednání je od Ramona Myerse, *The Chinese Economy, Past and Present* (Wadsworth, 1980). Hlavní aspekty čínsko-západních ekonomických vztahů jsou zkoumány ve studii: Dwight H. Perkins, vyd., *China's Modern Economy in Historical Perspective* (Stanford UP, 1975). Dalším cenným sborníkem je W. E. Willmott, vyd., *Economic Organization in Chinese Society* (Stanford UP, 1972).

ČÍNSKÝ VENKOV. Toto téma je ústředním bodem mnoha současných prací. Mezi historickými studiemi je hodno zaznamenání: Philip C. C. Huang, *The Peasant Economy and Social Change in North China* (Stanford UP, 1985); Huang, *The Peasant Family and Rural Development in the Yangzi Delta, 1350-1988* (Stanford UP, 1990), David Faure, *The Rural Economy of Pre-Liberation China: Trade Expansion and Peasant Livelihood in Jiangsu and Guangdong, 1870-1937* (Oxford UP, 1989), Loren Brandt, *Commercialization and Agricultural Development: Central and Eastern China, 1870-1937* (Cambridge UP, 1989). Pro srovnání s vývojem v 16. a 18. století viz Evelyn Sakakida Rawski, *Agricultural Change and the Peasant Economy of South China* (Harvard UP, 1972). Zřetelně teoreticky orientované pojednání, týkající se významných otázek vědecké polemiky, viz Daniel Little, *Understanding Peasant China: Case Studies in the Philosophy of Social Science* (Yale UP, 1989).

DEMOGRAFIE. Pro přehled viz William Lavelly, James Lee a Wang Feng, "Chinese Demography: The State of the Field", *Journal of Asian studies* 49.4 (Nov. 1990): 807-834. Nejvýznamnější historickou analýzu růstu populace a potravních zdrojů najdete v: Dwight H. Perkins, *Agricultural Development in China, 1368-1968* (Aldine, 1969). Nejnovější prací je Kang Chao, *Man and Land in Chinese History: An Economic Analysis* (Stanford UP, 1986).

PRŮMYSLOVÉ PODNIKÁNÍ A IMPERIALISMUS. O oficiálním systému kontroly činnosti obchodníků, viz Wellington K. Chan, *Merchants, Mandarins, and Modern Enterprise in Late Ch'ing China* (East Asian Research Center, Harvard U, 1977). O dalších aspektech vztahů mezi státem a obchodníky, viz Susan Mann, *Local Merchants and the Chinese Bureaucracy, 1750-1950* (Stanford UP, 1987).

O hedvábnickém průmyslu viz Lillian M. Li, *China's Silk Trade: Traditional Industry in the Modern World, 1842-1937* (Council on

East Asian Studies, Harvard U, 1981) a Robert Eng, *Economic Imperialism in China: Silk Production and Exports, 1861-1932* (Institute of East Asian Studies, U of California, 1986), o bavlnářském průmyslu viz Kang Chao, *The Development of Cotton Textile Production in China* (East Asian Research Center, Harvard U, 1977).

O západním podnikání viz Sherman Cochran, *Big Business in China: Sino-Foreign Rivalry in the Cigarette Industry, 1890-1930* (Harvard UP, 1980). Třídu compradorů zkoumá Yen-p'ing Hao, *The Comprador in Nineteenth Century China: Bridge between East and West* (Harvard UP, 1970). Nejnovější prací je: Yuen-sang Leung, *The Shanghai Taotai: Linkage Man in a Changing Society, 1843-1890* (U of Hawaii Press, 1990).

POČÁTKY URBANIZACE. G. William Skinner, vyd., *The City in Late Imperial China* (Stanford UP, 1977) mapuje široké oblasti pro další bádání. Viz rovněž Mark Elvin a G. William Skinner, vyd., *The Chinese City between Two Worlds* (Stanford UP, 1974). Gilbert Rozman, *Urban Networks in Ch'ing China and Tokugawa Japan* (Princeton UP, 1973) užívá moderní metody kvantifikace.

O růstu obchodu v 19. století a o sociální komunitě jako centru domácího obchodu viz William T. Rowe, *Hankow: Commerce and Society in a Chinese City, 1796-1889* (Stanford UP, 1984) a *Hankow: Conflict and Community in a Chinese Society, 1796-1895* (Stanford UP, 1989).

ČIŇANÉ V ZÁMORÍ. Nejnovější prací je Lynn Pan, *Sons of the Yellow Emperor: A History of the Chinese Diaspora* (Little, Brown, 1990). O ekonomickém přínosu Čiňanů v zahraničí viz Michael Godley, *The Mandarin-Capitalists from Nanyang: Overseas Chinese Enterprise in the Modernization of China, 1839-1911* (Cambridge UP, 1982) a Sucheng Chan, *This Bittersweet Soil: The Chinese in*

California Agriculture, 1860-1910 (U of California Press, 1986).

O roli zámořských Číňanů v revoluci roku 1911 viz Ching Hwang Yen, *The Overseas Chinese and the 1911 Revolution: With Special Reference to Singapore and Malaya* (Oxford UP, 1976) a L. Eve Armentrout Ma, *Revolutionaries, Monarchists, and Chinatowns: Chinese Politics in the Americas and the 1911 Revolution* (U of Hawaii Press, 1990).

Revoluce roku 1911

Základní konspekt o příčinách revoluce r. 1911 je: Mary Clabaugh Wright, vyd., *China in Revolution: The First Phase, 1900-1913* (Yale UP, 1968). Novější prací je Shinkichi Eto a Harold Schiffrin, vyd., *The 1911 Revolution: Interpretive Essays* (U of Tokyo Press, 1984).

Mezi studie o revoluci ve specifických regionech patří: Joseph Esherick, *Reform and Revolution in China: The 1911 Revolution in Hunan and Hubei* (U of California Press, 1976) a Edward J. M. Rhoads, *China's Republican Revolution: The Case of Kwangtung, 1895-1913* (Harvard UP, 1975). O politickém pozadí viz John Fincher, *Chinese Democracy: The Self-Government Movement in Local, Provincial, and National Politics, 1905-1914* (St. Martin's Press, 1981).

ROLE INTELEKTUÁLŮ. Sociálně intelektuálními hnutími se zabývá Michael Gasster, *Chinese Intellectuals and the Revolution of 1911: The Birth of Modern Chinese Radicalism* (U of Washington Press, 1969). O vlivu vývoje v Rusku viz Don C. Price, *Russia and the Roots of the Chinese Revolution, 1896-1911* (Harvard UP, 1974), průkopnická studie. Mezi monografie o Sunjatsenovi patří: Harold Z. Schiffrin, *Sun Yat-sen and the Origins of the Chinese Revolution* (U of California Press, 1968), C. Martin Wilbur, *Sun Yat-sen: Frustrated Patriot* (Columbia UP, 1976). O ostatních vůdčích postavách viz Young-tsu Wong, *The Search for Modern Nationalism: Zhang*

Binglin and Revolutionary China, 1896-1936 (Oxford UP, 1989), Mary Backus Rankin, Early Chinese Revolutionaries: Radical Intellectuals in Shanghai and Chekiang, 1902-1911 (Harvard UP, 1971).

Průkopnickou psychologickou studií je: Jon Saari, Legacies of Childhood: Growing up Chinese in a Time of Crisis, 1890-1920 (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1990).

REPUBLIKÁNSKÁ ČÍNA (1912-1949)

Všeobecné studie

Přehledné články odborníků v dané oblasti viz The Cambridge History of China, sv. 12 a 13. O. Edmund Clubb, Twentieth Century China, 3. vyd., (Columbia UP, 1978) poskytuje celkový přehled období.

O hlavních aktérech viz Howard L. Boorman a Richard C. Howard, vyd., Biographical Dictionary of Republican China (Columbia UP, 1967), 4 sv., sv. 5, Janet Krompart, A Personal Name Index (1979) a Donald Klein a Anne B. Clark, Biographic Dictionary of Chinese Communism, 1921-1965 (Harvard UP, 1971), 2 sv.

Proměna městského života

Pokud jde o Šanghaj, je nejvýznamnější prací Marie-Claire Bergžre, The Golden Age of the Chinese Bourgeoisie, přel. Janet Lloyd (Cambridge UP, 1989), viz rovněž Joseph Fewsmith, Party, State, and Local Elites in Republican China: Merchant Organizations and Politics in Shanghai, 1890-1930 (U of Hawaii Press, 1985). David Strand, Rickshaw Beijing: City People and Politics in the 1920s (U of California Press, 1989) je příkladnou studií o splývání starých institucí, jako například cechy a krajanské spolky, s moderními prvky jako policejní systém a obchodní komory. Povšimněte si rovněž studií o měnící se roli elit v kapitole Čínská společnost v době pozdního císařství, viz výše.

Počátky politiky: Jüan Š'-kchaj a moc militaristů

Vynikající studie Ernesta Younga, *The Presidency of Yuan Shih-k'ai: Liberalism and Dictatorship in Early Republican China* (U of Michigan Press, 1977) analyzuje politický vývoj v letech Jüanovy vlády. Edward Friedman, *Backward toward Revolution: The Chinese Revolutionary Party* (U of California Press, 1974) se zabývá problémy revolucionářů po r. 1911. O problémech ústřední vlády v samotném období nadvlády militaristů (1916-1927) viz Andrew Nathan, *Peking Politics, 1918-1923: Factionalism and the Failure of Constitutionalism* (U of California Press, 1976). Povšimněte si rovněž Hsi-sheng Ch'i, *Warlord Politics in China, 1916-1928* (Stanford UP, 1976).

O FENOMÉNU MILITARISMU. O regionální politice viz Diana Lary, *Region and Nation: The Kwangsi Clique in Chinese Politics, 1925-1937* (Cambridge UP, 1974), Robert Kapp, *Szechwan and the Chinese Republic: Provincial Militarism and Central Power, 1911-1938* (Yale UP, 1973), a Donald Sutton, *Provincial Militarism and the Chinese Republic: The Yunnan Army, 1905-1925* (U of Michigan Press, 1980). Mezi novodobé studie o jednotlivých militaristech patří: Odoric Wou, *Militarism in Modern China: The Career of Wu P'ei-fu, 1916-1939* (Folkestone, Eng.: Dawson and Sons, 1978) a Gavan McCormack, *Chang Tso-lin in Northeast China, 1911-1928: China, Japan, and the Manchurian Idea* (Stanford UP, 1977).

O vztazích s cizími mocnostmi viz Anthony B. Chan, *Arming the Chinese: The Western Armaments Trade in Warlord China* (U of British Columbia Press, 1982).

Intelektuální revoluce: Hnutí 4. května

Hlavním přehledem zůstává Chow Tse-tsung, *The May Fourth Movement: Intellectual Revolution in Modern China* (Harvard UP, 1960). Mezi studie o intelektuálním životě tohoto období patří Jerome

Grieder, *Intellectuals and the State in Modern China: A Narrative History* (Free Press, 1981), Jonathan Spence, *The Gate of Heavenly Peace: The Chinese and Their Revolution, 1895-1980* (Viking, 1981); Vera Schwarcz, *The Chinese Enlightenment: Intellectuals and the Legacy of the May Fourth Movement of 1919* (U of California Press, 1986); a Wenhsin Yeh, *The Alienated Academy: Culture and Politics in Republican China, 1919-1937* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1990). Povšimněte si rovněž Charlotte Furth, vyd., *The Limits of Change: Essays on Conservative Alternatives in Republican China* (Harvard UP, 1976); Peter Zarrow, *Anarchism and Chinese Political Culture* (Columbia UP, 1990), Perry Link, *Mandarin Ducks and Butterflies: Popular Fiction in Early Twentieth-Century Chinese Cities* (U of California Press, 1981) Analýzu celého tohoto období velmi stimulovaly práce Josepha R. Levensona, *Confucian China and Its Modern Fate*, sv. 1: *The Problem of Intellectual Continuity*, sv. 2: *The Problem of Monarchical Decay*, sv. 3: *The Problem of Historical Significance* (U of California Press, 1958, 1964, 1965). Mezi studie o intelektuálních vůdcích patří Jerome B. Grieder, *Hu Shih and the Chinese Renaissance: Liberalism in the Chinese Revolution, 1917-1937* (Harvard UP, 1970); Charlotte Furth, *Ting Wen-chiang: Science and China's New Culture* (Harvard UP, 1970); Guy S. Alitto, *The Last Confucian: Liang Shu-ming and the Chinese Dilemma of Modernity* (U of California Press, 1979) a Joey Bonner, *Wang Kuo-wei: An Intellectual Biography* (Harvard UP, 1986).

O vlivu významného západního myslitele viz James Pusey, *China and Charles Darwin* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1983).

Kuomintangské vítězství a vláda (1925-1937)

NACIONALISTICKÉ CÍTĚNÍ A POLITIKA 20. LET. Viz Richard Rigby, *The May Thirtieth Movement: Events and Themes* (Australian National UP, 1980), Jessie Gregory Lutz, *Chinese Politics and Christian Missions: The Anti-Christian Movements of 1920-1928* (Cross Roads Books, 1988).

VZNIK KUOMINTANGU. Zaznamenáno v kronice C. Martina Wilbura, *The Nationalist Revolution in China, 1923-1928* (Cambridge UP, 1984); dále Donaldem A. Jordanem v *The Northern Expedition: China's National Revolution of 1926-1928* (U of Hawaii Press, 1976). O sovětských vztazích s Kuomintangem viz C. Martin Wilbur a Julie Lien-ying How, *Missionaries of Revolution: Soviet Advisers and Nationalist China, 1920-1927* (Harvard UP, 1989), což je velmi významné rozšíření a aktualizace jejich práce z r. 1956.

VLÁDA KUOMINTANGU: NANKINGSKÉ OBDOBÍ (1927-1937). Nejnovější práce je založena hlavně na výtahu z *The Cambridge History of China: Lloyd Eastman, vyd., The Nationalist Era in China, 1927-1949* (Cambridge UP, 1991). Nejvýznamnější studie o vládě Kuomintangu jsou: Hung-mao Tien, *Government and Politics in Kuomintang China, 1927-1937* (Stanford UP, 1972), skvěle fundovaná práce; dále Lloyd E. Eastman, *The Abortive Revolution: China Under Nationalist Rule, 1927-1937* (Harvard UP, 1974), značně ikonoklastická studie.

O významu cizí pomoci ve státotvorném úsilí, viz William Kirby, *Germany and Republican China* (Stanford UP, 1984). O vztazích mezi státem a společností v této době - povšimněte si průkopnické studie: Prasenjit Duara, *Culture, Power, and the State: Rural North China, 1900-1942* (Stanford UP, 1988). Pohled na tuto dobu z ptačí perspektivy nabízí: Sherman Cochran a Andrew Hsieh, překl. a vyd., *One Day in China: May 21, 1936* (Yale UP, 1983), soubor osobních líčení každodenního života. Parks M. Coble, *The Shanghai Capitalists and the Nationalist Government, 1927-1937*, 2. vyd. (Council on East

Asian Studies, Harvard U, 1986), je důležitou studií o vztazích mezi stranou a buržoazií. Vůdčí postavou rekonstrukce venkova se zabývá: Charles W. Hayford, *To the People: James Yen and Village China* (Columbia UP, 1990).

Počáteční období historie Komunistické strany číny (1921-1936)

Jacques Guillermaz, *A History of the Chinese Communist Party 1921-1949*, přel. Anne Destenay (Random House, 1972) je velmi rozumné, dobře fakticky fundované a skeptické líčení dlouhodobého francouzského vojenského atašé, vychází z osobní zkušenosti.

ZALOŽENÍ STRANY. O počátcích strany viz Arif Dirlik, *The Origins of Chinese Communism* (Oxford UP, 1989) o radikálních čínských intelektuálech; Michael Y. L. Luk, *The Origins of Chinese Bolshevism: An Ideology in the Making, 1920-1928* (Oxford UP, 1990). O zakládajících postavách komunistického hnutí, viz Maurice Meisner, *Li Ta-chao and the Origins of Chinese Marxism* (Harvard UP, 1967), zásadní studie; dále Lee Feigon, Chen Duxiu, *Founder of the Chinese Communist Party* (Princeton UP, 1983). Všimněte si rovněž: Joshua Fogel, *Ai Ssu-ch'i's Contribution to the Development of Chinese Marxism* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1987).

O roli Sovětského svazu viz Jane L. Price, *Cadres, Commanders and Commissars: The Training of the Chinese Communist Leadership, 1920-1945* (Westview, 1976), Don Jacobs, *Borodin: Stalin's Man in China* (Harvard UP, 1981). Všimněte si rovněž: Tony Saich, *The Origins of the First United Front in China: The Role of Sneevliet (Alias Maring)* (E. J. Brill, 1991).

SOVĚTSKÉ OBDOBÍ, 1928-1934. Warren Kuo, *Analytical History of the Chinese Communist Party* (Taipei: Institute of International Relations, 1966), studie od významného tchajwanského badatele je dovedena do července r. 1939. Historie KS Číny od

zakládajícího člena viz Chang Kuo-t'ao (Čang Kuo-tchao), *The Rise of the Chinese Communist Party 1921 - 1927: The Autobiography of Chang Kuo-t'ao*, sv. 1: 1921-1927, sv. 2: 1928-1938 (U Press of Kansas, 1971-72).

Stranická linie v počátcích historie viz Arif Dirlik, *Revolution and History: The Origins of Marxist Historiography in China, 1919-1937* (U of California Press, 1978). Viz rovněž Tony Saich, Benjamin Yang, vyd., *The Rise to Power of the Chinese Communist Party: Documents nad Analysis* (M.E.Sharpe, 1996).

O počátcích v Kuan-tungu viz Roy Hofheinz, Jr., *The Broken Wave: The Chinese Communist Peasant Movement, 1922-1928* (Harvard UP, 1977), o komunistech v Ťiang-si viz Ilpyong J. Kim, *The politics of Chinese Communism: Kiangsi under the Soviets* (U of California Press, 1973), dále William Wei, *Counterrevolution in China: The Nationalists in Jiangxi during the Soviet Period* (U of Michigan Press, 1985).

MAŮV VZESTUP. Maovo klasické vlastní líčení naleznete v: Edgar Snow, *Red Star over China* (Random House, 1938, Bantam, 1978). Viz rovněž Li Jui, *The Early Revolutionary Activities of Comrade Mao Tse-tung*, přel. Anthony Sariti a vyd. James Hsiung (M. E. Sharpe, 1977). O vývoji Maova uvažování viz Stuart Schram, *The Thought of Mao Tse-tung* (Cambridge UP, 1989), kde jsou přetištěny jeho dva souborné články z *The Cambridge History of China* spolu s užitečným úvodem.

LOKÁLNÍ HNUTÍ. O počátcích růstu lokálních revolučních hnutí viz Fernando Galbiati, *Peng Pai and the Hai-Lu-Feng Soviet* (Stanford UP, 1985); Robert Marks, *Rural Revolution in South China: Peasants and the Making of History in Haifeng County, 1570-1930* (U of Wisconsin Press, 1984); Kamal Sheel, *Peasant Society and Marxist Intellectuals in China: Fang Zhimin and the Origin of a Revolutionary Movement in the Xinjiang Region* (Princeton UP,

1989) ve fuťienské provincii; Chong-sik Lee, *Revolutionary Struggle in Manchuria: Chinese Communism and Soviet Interest, 1922-1945* (U of California Press, 1983).

DLOUHÝ POCHOD A JEN-ANSKÉ OBDOBÍ. Viz Benjamin Yang, *From Revolution to Politics: Chinese Communists on the Long March* (Westview, 1990), úplné vylíčení uvádějící Maoa, Čoua a Čang Kuo-taa do perspektivy. O vývoji v době, kdy vedení strany bylo v Jen-anu, viz Mark Selden, *The Yen-an Way in Revolutionary China* (Harvard UP, 1971). K tomuto období si povšimněte též příslušných prací v oddílech Válka s Japonskem a Občanská válka, viz níže.

Ekonomické podmínky v republikánské Číně

Ekonomický vývoj za republiky analyzuje Thomas Rawski, *Economic Growth in Prewar China* (U of California Press, 1989) a Albert Feuerwerker, *Economic Trends in the Republic of China, 1912-1949* (Center for Chinese Studies, U of Michigan, 1977), což je kapitola z *The Cambridge History of China*, sv. 13.

PRŮMYSL A DĚLNICKÉ HNUTÍ. První velkou studií dělnického hnutí bylo: Jean Chesneaux, *The Chinese Labor Movement, 1919-1927*, přel. H. M. Wright (Stanford UP, 1968). Mezi novější studie, které polemizují s jeho tvrzeními, patří: Gail Hershatter, *The Workers of Tianjin, 1900-1949* (Stanford UP, 1986) a Emily Honig, *Sisters and Strangers: Women in the Shanghai Cotton Mills, 1919-1949* (Stanford UP, 1986).

O komunistické účasti viz S. Bernard Thomas, *Labor and the Chinese Revolution: Class Strategies and Contradictions of Chinese Communism, 1928-1948* (Center for Chinese Studies, U of Michigan, 1983) a Lynda Shaffer, *Mao and the Workers: The Hunan Labor Movement, 1920-1923* (M. E. Sharpe, 1982).

EKONOMICKÁ SITUACE A REVOLUCE NA VENKOVĚ. Celkové zhodnocení viz Thomas Wiens, *The Microeconomics of Peasant Economy, 1920-1940* (Garland, 1982) a Ramon Myers, *The Chinese Peasant Economy: Agricultural Development in Hopei and Shantung, 1890-1949* (Harvard UP, 1970). Všimněte si rovněž: Philip C. C. Huang, *The Peasant Economy and Social Change in North China* (Stanford UP, 1985), a *The Peasant Family and Rural Development in the Yangzi Delta, 1350-1988* (Stanford UP, 1990), dále Prasenjit Duara, *Culture, Power, and the State: Rural North China, 1900-1942* (Stanford UP, 1988).

O revolučním hnutí viz Kathleen Hartford and Steven M. Goldstein, vyd., *Single Sparks: China's Rural Revolutions* (M. E. Sharpe, 1989); Angus McDonald, Jr., *The Urban Origins of Rural Revolution: Elites and the Masses in Hunan Province, 1911-1927* (U of California Press, 1978); a také Phil Billingsley, *Bandits in Republican China* (Stanford UP, 1988). Zajímá-li vás pozoruhodné vylíčení scény této doby, přečtěte si: William Hinton, *Fanshen: A Documentary of Revolution in a Chinese Village* (Monthly Review Press, 1967).

Válka s Japonskem

O vztazích s Japonskem viz Marius Jansen, *Japan and China: From War to Peace, 1894-1972* (Rand McNally, 1975). O válce samotné viz Lincoln Li, *The Japanese Army in North China, 1937-1941: Problems of Political and Economic Control* (Oxford UP, 1975); James W. Morley, vyd., *The China Quagmire: Japan's Expansion on the Asian Continent, 1933-1941, Selected Translations* (Columbia UP, 1983), vybráno z významné japonské práce.

O Kuomintangské vládě viz Lloyd Eastman, *Seeds of Destruction: Nationalist China in War and Revolution, 1937-1949* (Stanford UP, 1984); Hsi-sheng Ch'i, *Nationalist China at War: Military Defeats and Political Collapse, 1937-1945* (U of Michigan Press, 1982).

O vztazích mezi KS Číny a Kuomintangem v době války viz Kui-kwong Shum, *The Chinese Communists' Road to Power: The Anti-Japanese National United Front, 1935-1945* (Oxford UP, 1988) a dále Tetsuya Kataoka, *Resistance and Revolution in China: The Communists and the Second United Front* (U of California Press, 1974). Povšimněte si rovněž Tien-wei Wu, *The Sian Incident: A Pivotal Point in Modern Chinese History* (Center for Chinese Studies, U of Michigan, 1976).

O vztazích se zahraničím v době války viz Christopher Thorne, *Allies of a Kind: The United States, Britain and the War against Japan 1941-1945* (Oxford UP, 1978), Michael Schaller, *The US Crusade in China, 1938-1945* (Columbia UP, 1979) a John W. Garver, *Chinese - Soviet Relations, 1937-1945: The Diplomacy of Chinese Nationalism* (Oxford UP, 1988).

O komunistickém hnutí za války viz Yung-fa Chen, *Making Revolution: The Communist Movement in Eastern and Central China, 1937-1945* (U of California Press, 1986) a Peter Schran, *Guerrilla Economy: The Development of the Shensi - Kansu - Ninghsia Border Region, 1937-1945* (SUNY Press, 1976).

Občanská válka

Celkové vyličení období viz Suzanne Pepper, *Civil War in China: The Political Struggle, 1945-1949* (U of California Press, 1978). O komunistech v době občanské války viz vynikající studie Stevena I. Levina, *Anvil of Victory: The Communist Revolution in Manchuria, 1945-1948* (Columbia UP, 1987).

O vztazích s jinými zeměmi v této době viz James Reardon-Anderson, *Yenan and the Great Powers: The Origins of Chinese Communist Foreign Policy, 1944-1946* (Columbia UP, 1980); Yonosuke Nagai a Akira Iriye, vyd., *The Origins of the Cold War in Asia* (Columbia UP, 1977) poskytuje širší kontext mezinárodních vztahů; Dorothy Borg a Waldo Heinrichs, vyd., *Uncertain Years:*

Chinese - American Relations, 1947-1950 (Columbia UP, 1980).

Povšimněte si rovněž: Gordon Chang: Friends and Enemies: The United States, China, and the Soviet Union, 1948-1972 (Stanford UP, 1990), Nancy B. Tucker, Patterns in the Dust: Chinese - American Relations and the Recognition Controversy, 1949-1950 (Columbia UP, 1983).

O roli zahraničních novinářů a expertů viz Stephen MacKinnon a Oris Friesen, China Reporting: An Oral History of American Journalism in the 1930s and 1940s (U of California Press, 1987).

ČÍNSKÁ REPUBLIKA NA TCHAJ-WANU

Všeobecné práce

Bibliografie viz J. Bruce Jacobs, Jean Hagger a Anne Sedgley, spol., Taiwan: A Comprehensive Bibliography of English-Language Publications (East Asian Institute, Columbia U, 1984).

POČÁTKY HISTORIE. Studie o Tchajwanu jako provincii viz Johanna Meskill, A Chinese Pioneer Family: The Lins of Wu-feng, Taiwan, 1729-1895 (Princeton UP, 1979); Ronald Knapp, China's Island Frontier: Studies in the Historical Geography of Taiwan (U of Hawaii Press, 1980).

O období japonské koloniální nadvlády viz Ramon Myers a Mark Peattie, vyd., The Japanese Colonial Empire, 1895-1945 (Princeton UP, 1984).

Z přehledných prací o industrializaci je nejúplnější: Samuel P. S. Ho, Economic Development of Taiwan, 1860-1970 (Yale UP, 1978). Vzdělání viz E. Patricia Tsurumi, Japanese Colonial Education in Taiwan, 1895-1945 (Harvard UP, 1977), znamenitá studie o japonském programu a jeho výsledcích. George H. Kerr, Formosa: Licensed Revolution and the Home Rule Movement, 1895-1945 (U of Hawaii, 1974) se zabývá tchajwanskými reakcemi na japonskou koloniální nadvládu během padesáti let jejího trvání.

HISTORIE PO ROCE 1949. Mezi novějšími přehledy si povšimněte: Thomas B. Gold, *State and Society in the Taiwan Miracle* (M. E. Sharpe, 1986) a Hung-mao Tien, *The Great Transition: Political and Social Change in the Republic of China* (Stanford UP, 1989). V publikaci Ramon H. Myers, vyd., *Two Societies in Opposition: The Republic of China and the People's Republic of China after Forty Years* (Hoover Institution Press, 1991) patnáct referátů různých specialistů porovnává oba režimy, avšak bez valného ohledu na velikost obou zemí.

Politika a státní správa

O reakcích na kuomintangský převrat a masakr viz Tse-han Lai, Ramon Myers a Wou Wei, *A Tragic Beginning: The Taiwan Uprising of February 28, 1947* (Stanford UP, 1990); a George H. Kerr, *Formosa Betrayed* (Houghton Mifflin, 1965).

O politické reformě pojednávají John F. Copper, *A Quiet Revolution: Political Development in the Republic of China* (UP of America, 1988), Harvey Feldman, Michael Y. M. Kau a Ilpyong Kim, *Taiwan in a Time of Transition* (Paragon, 1988).

Existují dvě nedávné práce o tchajwanské zahraniční politice: Yu San Wang, vyd., *Foreign Policy of the Republic of China on Taiwan: An Unorthodox Approach* (Praeger, 1990) a Chiao Chiao Hsieh, *Strategy for Survival: The Foreign Policy and External Relations of the Republic of China on Taiwan, 1949-1979* (Sherwood, 1985). Většina studií se zabývá vztahy ke Spojeným státům nebo otázkou znovusjednocení. Mezi ně patří Ramon Myers, vyd., *A Unique Relationship: The United States and the Republic of China under the Taiwan Relations Act* (Hoover Institution Press, 1989) a Martin Lasater, *Policy in Evolution: The U.S. Role in China's Reunification* (Westview, 1989).

Ekonomický rozvoj Tchaj-wanu

Otázkou cen a rozvoje se zabývá Gilbert Rozman, vyd., *The Asian Region: Confucian Heritage and Its Modern Adaptation* (Princeton UP, 1991).

Přehled různých teorií o velmi rychlém rozvoji Tchaj-wanu je podán v práci: Edwin Winckler a Susan Greenhalgh, vyd., *Contending Approaches to the Political Economy of Taiwan* (M.E.Sharpe, 1988). Nejnověji se tímto předmětem zabývá Robert Wade, *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization* (Princeton UP, 1990), který silně podporuje neoklasické teorie. Klasický optimismus je obsahem díla: John C. H. Fei, Gustav Ranis a Shirley Kuo, *Growth with Equity: The Taiwan Case* (Oxford UP, 1979). Současné hodnocení přináší: Kuo-ting Li, *The Evolution of Policy behind Taiwan's Development Success* (Yale UP, 1988).

O klíčové pozemkové reformě viz Joseph Yager, *Transforming Agriculture in Taiwan: The Experience of the Joint Commission on Rural Reconstruction* (Cornell UP, 1988).

Kultura a společnost

NÁBOŽENSTVÍ. Existuje velké množství etnografických studií lidového náboženství na Tchajwanu, mezi nimiž si povšimněte: David K. Jordan a Daniel L. Overmyer, *The Flying Phoenix: Aspects of Chinese Sectarianism in Taiwan* (Princeton UP, 1986); David K. Jordan, *Gods, Ghosts and Ancestors: The Folk Religion of a Taiwanese Village* (U of California Press, 1972); a Robert Weller, *Unities and Diversities in Chinese Religion* (U of Washington Press, 1987).

SPOLEČENSKÉ POSTAVENÍ A RODINA. Přehled různých přístupů viz Emily Martin Ahern a Hill Gates, vyd., *The Anthropology of Taiwanese Society* (Stanford UP, 1981). Studie vesnického života viz Stevan Harrell, *Ploughshare Village: Culture and Context in Taiwan* (U of Washington Press, 1982); a Burton

Pasternak, Kinship and Community in Two Chinese Villages (Stanford UP, 1972). O rodině viz Myron L. Cohen, House United, House Divided: The Chinese Family in Taiwan (Columbia UP, 1976). Nedávná studie je od Hilla Gatese, Chinese Working-Class Lives: Getting By in Taiwan (Cornell UP, 1987).

ČÍNSKÁ LIDOVÁ REPUBLIKA od roku 1949

Příručky

Přehledy od jednotlivých specialistů viz The Cambridge History of China, sv. 14: The Emergence of Revolutionary China 1949-1965 a sv. 15: Revolutions within the Chinese Revolution, 1966-1982 (Cambridge UP, 1987, 1991). Povšimněte si rovněž: The Bibliography of Asian Studies, publikované v Association for Asian Studies: kumulativní index do roku 1970 včetně, pak jednotlivé ročníky.

BIOGRAFIE. Viz Wolfgang Bartke, Who's Who in the People's Republic of China, 2 sv., 3. vyd. (K. G. Saur, 1991).

DEMOGRAFIE. The Population Atlas of China (Oxford UP, 1987) sestavený a vydaný Úřadem pro sčítání lidu Státní rady ČLR, Zeměpisným institutem Čínské akademie věd poskytuje úplné demografické, ekonomické a sociální údaje na úrovni okresů.

Periodika

Nejdůležitější akademický časopis tohoto období je the China Quaterly (London: 1960-). Far Eastern Economic Review, publikovaný v Hong Kongu, je významný týdeník. Viz rovněž časopis vycházející každý druhý rok, Australian Journal of Chinese Affairs (Canberra: 1979-), a měsíčník Asian Survey (U of California Press, 1971-).

Přehledy

HISTORICKÉ SOUHRNY. Jacques Guillermaz, *The Chinese Communist Party in Power 1949-1976* (Westview, 1976), kniha založená na dlouholetém pozorování autora, který dlouhou dobu působil v Číně jako vojenský atašé, zdůrazňuje vztahy se zahraničím. Viz rovněž Harold C. Hinton, vyd., *The People's Republic of China: A Handbook* (Westview, 1979). Několik autorů shrnuje výsledky nejnovějšího bádání: Marie-Claire Bergère, Lucien Bianco a Jürgen Domes, *La Chine au XXe siècle: de 1949 # aujourd'hui* (Paris: Fayard, 1990); Maurice Meisner, *Mao's China and After: A History of the People's Republic* (Free Press, 1986); a Lowell Dittmer, *China's Continuous Revolution: The Post-Liberation Epoch, 1949-1981* (U of California Press, 1987). Všichni analyzují politicko-ideologickou situaci.

HODNOCENÍ. Tang Tsou, *The Cultural Revolution and Post-Mao Reforms: A Historical Perspective* (U of Chicago Press, 1986), je kritikou čínské politiky během dvacetiletého období. Joyce K. Kallgren, vyd., *Building a Nation-State: China after Forty Years* (Institute of East Asian Studies, U of California Press, 1990) nabízí dokonce ještě podrobnější pojednání. Simon Leys, *Broken Images: Essays on Chinese Culture and Politics* (St. Martin's Press, 1980), pohled učence kdysi velmi loajálního k vyspělé čínské kultuře, nyní pocitujícího trpkou desiluzi.

Mezi všeobecná líčení novinářů patří i John Fraser, *The Chinese: Portrait of a People* (Summit, 1980); Fox Butterfield, *China: Alive in the Bitter Sea* (Times Books, 1982) - pohled dopisovatele New York Times; Jay a Linda Mathews, *One Billion: A China Chronicle* (Random House, 1983), zdůrazňující život a zvyky; John Gittings, *China Changes Face: The Road from Revolution, 1949-89* (Oxford UP, 1989) kladoucí důraz na politickou historii.

SOCIÁLNĚ POLITICKÁ ORGANIZACE A VEDENÍ

Mao Ce-tung

Hlavní líčení a hodnocení Maa a jeho myšlenek naleznete v kapitolách Stuarta R. Schrama v *The Cambridge History of China*, sv. 13 a 15, rovněž publikovaných samostatně pod názvem *The Thought of Mao Tse-tung* (Cambridge UP, 1989). Viz rovněž Stuart R. Schram, vyd., *Mao's Road to Power: Revolutionary Writings 1912-1949*, sv. 1 (M. E. Sharpe, 1992), sv. 2 (M. E. Sharpe, 1994), sv. 3 (M. E. Sharpe, 1995), sv. 4 (M. E. Sharpe, 1997). Michael Y. M. Kau a John K. Leung, vyd., *The Writings of Mao Zedong, 1949-1976*, sv. 1: September 1949-December 1955 (M. E. Sharpe, 1986), sv. 2: January 1956-December 1957 (M. E. Sharpe, 1992). Roderick MacFarquhar, Timothy Cheek, Eugene Wu, vyd., *The Secret Speeches of Chairman Mao: From the Hundred Flowers to the Great Leap Forward* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1989).

ANALÝZY. Maurice Meisner, *Marxism, Maoism and Utopianism: Eight Essays* (U of Wisconsin Press, 1982) je soubor kritických esejí o Karlu Marxovi, Maovi, utopiích a komunismu. Ross Terrill, *Mao: A Biography* (Harper and Row, 1980) o něm píše velmi čtivě. Dick Wilson, vyd., *Mao Tse-tung in the Scales of History: A Preliminary Assessment*, zorganizováno časopisem *China Quarterly*, (Cambridge UP, 1977) a sestává z jedenácti vysoce kvalifikovaných příspěvků, zabývajících se Maem jako filosofem, marxistou, politickým vůdcem, vojákem, učitelem, ekonomem, vlastencem, státníkem a čínským inovátorem.

PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY MAOVA VŮDCOVSTVÍ. Viz Lucian W. Pye, *Mao Tse-tung: The Man in the Leader* (Basic Books, 1976). Robert J. Lifton, *Revolutionary Immortality: Mao Tse-tung and the Chinese Cultural Revolution* (Random House, 1968), který pojednává o tématu z pohledu psychiatra.

IDEOLOGIE PO MAOVI. Bill Brugger a David Kelly, *Chinese Marxism in the Post-Mao Era* (Stanford UP, 1990), se zabývá komunismem v politice a statní správě od roku 1976. William A.

Joseph, *The Critique of Ultra-Leftism in China 1958-1981* (Stanford UP, 1984), je skvělá úvaha o Maově ideologii a první studie o ideologii za Teng S'iao-pchinga. Gilbert Rozman, *The Chinese Debate about Soviet Socialism, 1978-1985* (Princeton UP, 1987) je o komunismu a názorech na čínsko-sovětské vztahy.

Politika a politická linie

Thomas Fingar a Paul Blencoe et al., vyd., *China's Quest for Independence: Policy Evolution in the 1970's* (Westview, 1980) probírá politiku domácí i zahraniční od roku 1949 až do 70. let včetně Maovy smrti. David M. Lampton, vyd., *Policy Implementation in Post-Mao China* (U of California Press, 1987) zahrnuje články o letech 1976-1983, z nichž mnohé se týkají populace a životního prostředí. John P. Burns a Stanley Rosen, vyd., *Policy Conflicts in Post-Mao China: A Documentary Survey, with Analysis* (M. E. Sharpe, 1986) jsou učební texty sestávající z vhodně vybraných primárních pramenů, mnohé z tisku, o politických událostech od r. 1976 do roku 1985. Viz rovněž Charles Burton, *Political and Social Change in China since 1978* (Greenwood Press, 1990), pojednávající o politice a státní správě, ekonomické politice a sociálních podmínkách od r. 1976.

ROLE STÁTU. Stuart R. Schram, vyd., *Foundations and Limits of State Power in China* (SOAS a Chinese UP, 1987), sebrané evropské studie o vztazích mezi čínským imperiálním a postimperálním obdobím se zřetelem k rituálním, religiozním a symbolickým projevům moci. Vivienne Shue, *The Reach of the State: Sketches of the Chinese Body Politic* (Stanford UP, 1988) se zabývá integrací čínského venkova do Maova státního komplexu, přičemž zkoumá historické precedenty a sílu lokalismu.

STRANA A POLITIKA. Názory člena jesuitského řádu a dlouhodobého pozorovatele dění na čínské scéně naleznete v: Laszlo

Ladany, *The Communist Party of China and Marxism, 1921-1985: A Self Portrait* (Hoover Institution Press, 1988). Hsi-sheng Ch'i, *The Politics of Disillusionment: The Chinese Communist Party under Deng Xiaoping, 1978-1989* (M. E. Sharpe, 1991) a Hong Yung Lee, *From Revolutionary Cadres to Party Technocrats in Socialist China* (U of California Press, 1991).

JINÁ POLITICKÁ SESKUPENÍ. Období působení Mao Ce-tunga viz Harry Harding, *Organizing China: The Problem of Bureaucracy, 1949-1976* (Stanford UP, 1981); a také průkopnická studie Martina Kinga Whytea, *Small Groups and Political Rituals in China* (U of California Press, 1974). Několik studií, které zabírají i postmaovské období, klade důraz na nátlakové skupiny. Viz diskuse v: Victor C. Falkenheim, vyd., *Citizens and Groups in Contemporary China* (Center for Chinese Studies, U of Michigan, 1987); a David S. G. Goodman, vyd., *Groups and Politics in the People's Republic of China* (M. E. Sharpe, 1984). Rovněž Avery Goldstein, *From Bandwagon to Balance-of-Power Politics: Structural Constraints and Politics in China 1949-1978* (Stanford UP, 1991). Kenneth Lieberthal a Michel Oksenberg, *Policy Making in China: Leaders, Structures, and Processes* (Princeton UP, 1988) předkládá tři studie o konkrétních případech, jejichž náměty jsou ropa, přehrada Tři soutěsky na řece Jang-c' a vztahy mezi provinciemi a centrální mocí.

KOMUNIKACE. John Howkins, *Mass Communication in China* (Longman, 1982) se zabývá celou škálou medií.

Kampaně

PŘEHLEDY. Gordon Bennet, *Yundong: Mass Campaigns in Chinese Communist Leadership* (Centre for Chinese Studies, U of California, 1976) nabízí typologii různých hnutí. Viz rovněž Frederick C. Teiwes, *Politics and Purges in China: Rectification and the Decline of Party Norms, 1950-1965* (M. E. Sharpe, 1979).

POZEMKOVÁ REFORMA A KOLEKTIVIZACE ZEMĚDĚLSTVÍ. Vivienne Shue, *Peasant China in Transition: The Dynamics of Development toward Socialism, 1949-1956* (U of California Press, 1980) naznačuje, že rolníci měli jistou volnost manévrování mimo oficiální dohled. S touto tezí polemizuje Jean C. Oi, *State and Peasant in Contemporary China: The Political Economy of Village Government* (U of California Press, 1989), což je zásadní příspěvek k pochopení čínského venkova v maoistickém a postmaoistickém období. Edward Friedman, Paul Pickowicz a Mark Selden spolu s Kay Ann Johnson, *Chinese Village, Socialist State* (Yale UP, 1991) je zasvěcená studie o desiluzi v období 50. a počátku 60. let, velmi působivá.

INTELEKTUÁLOVÉ A STÁT

První soudní procesy s intelektuály jsou zachyceny téměř úplně v: Roderick MacFarquhar, vyd., *The Hundred Flowers Campaign and the Chinese Intellectuals* (Praeger, 1960, Octagon 1973). Merle Goldman, *Literary Dissent in Communist China* (Harvard UP, 1967, Atheneum, 1971) je průkopnická práce. Carol Lee Hamrin a Timothy Cheek, vyd., *China's Establishment Intellectuals* (M. E. Sharpe, 1986), Merle Goldman s Timothy Cheekem a Carol Lee Hamrin, *China's Intellectuals and the State: In Search of a New Relationship* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1987) společně nabízejí nejnovější analýzu tematu. Judith Shapiro a Liang Heng, *Cold Winds, Warm Winds: Intellectual Life in China Today* (Wesleyan UP, 1986) je založeno na cestovatelské zkušenosti. Liu Binyan, *A Higher Kind of Loyalty*, přel. Zhu Hong (Random House, 1990) líčí tragickou pouť jednoho intelektuála historií ČLR.

Vzdělání

MATERIÁLY. Všeobecné přehledy viz Shi Ming Hu a Eli Seifman, vyd., *Toward a New World Outlook: A Documentary History of Education in the People's Republic of China 1949-1976*

(ASM Press, 1976) - kniha je rozdělena do sedmi období, každé z nich doloženo dokumenty a doplněno komentářem. Peter J. Seybolt, *Revolutionary Education in China: Documents and Commentary*, rev. vyd. (International Arts and Sciences Press, 1973) předkládá dvaatřicet klíčových dokumentů s komentářem o všech aspektech.

POLITIKA. Mnohé studie odrážejí symbiotický vztah mezi systémem vzdělávání a politickými potřebami státu: Susan L. Shirk, *Competitive Comrades: Career Incentives and Student Strategies in China* (U of California Press, 1982); Jonathan Unger, *Education under Mao: Class and Competition in Canton Schools, 1960-1980* (Columbia UP, 1982); Robert Taylor, *China's Intellectual Dilemma: Politics and University Enrollment, 1949-1978* (U of British Columbia Press, 1981), zdůrazňující střet mezi odborností a stranickým postupem.

SROVNÁVÁNÍ. Studie kognitivního psychologa Howarda Gardnera, *To Open Minds: Chinese Clues to the Dilemma of Contemporary Education* (Basic Books, 1989) se zabývá americkým vzdělávacím systémem od r. 1865, čínským od r. 1976, jakož i způsobu stimulace kreativního myšlení v obou společnostech.

VÝMĚNY. O vlivu USA na vzdělávání viz Leo A. Orleans, *Chinese Students in America: Policies, Issues and Numbers* (National Academy Press, 1988). Joyce K. Kallgren a Denis Fred Simon, vyd., *Educational Exchanges: Essays on the Sino - American Experience* (Institute of East Asian Studies, U of California, 1987).

REFORMA. Snahy o reformu vzdělávacího systému jsou podrobně vylíčeny v: Peter J. Seybolt a Gregory Kue-ko Chiang, vyd. a autoři úvodu, *Language Reform in China: Documents and Commentary* (M. E. Sharpe, 1978). Suzanne Pepper, *China's Education Reform in the 1980s: Policies, Issues, and Historical Perspectives* (Institute of East Asian Studies, U of California, 1990)

je dobrá diskuse o změnách ve vzdělávání v období po Mao Ce-tungovi.

VELKÝ SKOK 1958-1960

Viz Roderick MacFarquhar, *The Origins of the Cultural Revolution*, sv. 2: *The Great Leap Forward, 1958-1960* (Columbia UP, 1983), velice zasvěcená textová analýza, David Bachman, *Bureaucracy, Economy, and Leadership in China: The Institutional Origins of the Great Leap Forward* (Cambridge UP, 1991); B. Ashton et al., "Famine in China, 1958-61" *Population and Development Review*, 10.4 (1984), fundovaná úvaha na kontroverzní téma.

OBDOBÍ KULTURNÍ REVOLUCE 1966-1976

Velice důležitý je sborník redigovaný Williamem A. Josephem, Christine P. W. Wong a Davidem Zweigem, *New Perspectives on the Cultural Revolution* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1991).

Několik prací se zabývá povšechně tímto obdobím. Hong Yung Lee, *The Politics of the Chinese Cultural Revolution: A Case Study* (U of California Press, 1978) předkládá autoritativní politické vyličení. Lowell Dittmer, *Liu Shao-ch'i and the Chinese Cultural Revolution: The Politics of Mass Criticism* (U of California Press, 1974) srovnává Liouovo počínání s Maoovým, pokud jde o teorii a styl. Mezi líčeními diplomatů působících v Číně si povšimněte Edwarda Ricea, *Mao's Way* (U of California Press, 1972) od tehdejšího amerického generálního konzula v Hong Kongu.

TAJNÁ POLICIE. Na jinou notu, Roger Faligot a Rémi Kauffer, přel. z francouzštiny knihu Christine Donougher, *The Chinese Secret Service* (London: Headline, 1989, Morrow, 1990), pojednávající o Kchang Šengovi (1898-1975) a dalších zpravodajských důstojnících a jejich významné roli během kulturní revoluce. Kniha je nabitá jmény

a daty a evidentně je založena na informacích z druhé ruky, jako většina vyprávění o tajných službách.

KULTURNÍ REVOLUCE NA VENKOVĚ. Anita Chan, Richard Madsen a Jonathan Unger, *Chen Village: The Recent History of a Peasant Community in Mao's China* (U of California Press, 1984) je pěkná studie pojednávající o venkovské komunitě v deltě Perlové řeky za kulturní revoluce. Richard Madsen, *Morality and Power in a Chinese Village* (U of California Press, 1984) je vynikající studie konfucianismu a morálky v téže vesnici. David Zweig, *Agrarian Radicalism in China, 1968-1981* (Harvard UP, 1989) je důležitá analýza kulturní revoluce na venkově: elitní politika a její lokální uplatňování.

Rudé gardy

Viz Anita Chan, *Children of Mao: Personality Development and Political Activism in the Red Guard Generation* (U of Washington Press, 1985), pěkná studie politické socializace a aktivity; William Hinton, *Hundred Day War: The Cultural Revolution at Tsinghua University* (Monthly Review Press, 1972) je poutavé líčení; Nien Cheng, *Life and Death in Shanghai* (Grove, 1986), vyprávění o tom, jak patricijská vdova a obchodní společnice kuomintangského diplomata strávila šest a půl roku ve vězení, se stalo bestsellerem. B. Michael Frolic, *Mao's People: Sixteen Portraits of Life in Revolutionary China* (Harvard UP, 1980) založené na několika interview s hongkongskými obyvateli.

Gao Yuan, *Born Red: A Chronicle of the Cultural Revolution* (Stanford UP, 1987) je jedna z nejlepších zpráv od bývalého člena Rudých gard. Liang Heng a Judith Shapiro, *Son of the Revolution* (Vintage Books, 1984) je vlastní životopis rudého gardisty, který vyrůstal za kulturní revoluce. Stanley Rosen, *Red Guard Factionalism and the Cultural Revolution in Guangzhou (Canton)* (Westview, 1982) probírá vzdělávací systém v Číně, včetně období kulturní

revoluce, a v Kantonu. Lynn T. White, III, *Policies of Chaos: The Organizational Causes of Violence in China's Cultural Revolution* (Princeton UP, 1989) analyzuje politicko-sociální problémy, které za kulturní revoluce vyvolaly násilí.

Závěrečné období Kulturní revoluce a začátek osmdesátých let

Významný německý badatel, Jürgen Domes, *The Government and Politics of the People's Republic of China: A Time of Transition* (Westview, 1985) se zabývá obdobím 1949-1976. Období těsně po Maově smrti pojednává Roger Garside, *Coming Alive: China after Mao* (McGraw-Hill, 1981). Orville Schell, *In the People's Republic* (Random House, 1977) popisuje své dojmy z cest, továren a farem.

POZDNÍ KAMPANĚ. Kampaň za vyslání městské mládeže na venkov viz Thomas P. Bernstein, *Up to the Mountains and Down to the Villages: The Transfer of Youth from Urban to Rural China* (Yale UP, 1977). Zásadně důležitá studie od Fredericka C. Teiwese, *Leadership, Legitimacy, and Conflict in China: From a Charismatic Mao to the Politics of Succession* (M. E. Sharpe, 1984) pojednává o bojích o následnictví. Gang čtyř je živě popsán v biografii: Roxanne Witke, *Comrade Chiang Ch'ing* (Little, Brown, 1977), což je nejdůležitější práce o kariéře Maovy čtvrté manželky. Simon Leys, přel. z fr. vyd. z r. 1974, *Chinese Shadows* (Viking, 1977) podrobuje zničující kritice antiintelektuální vulgaritu období vlády Ťiang Čching v umění a literatuře.

ARMÁDA A VOJENSTVÍ

Viz Jürgen Domes, *Peng Te-huai: The Man and the Image* (Stanford UP, 1985), vynikající biografie armádního velitele, jehož v roce 1959 napadl Mao a později rehabilitoval Teng. Období působení Mao Ce-tunga viz Harvey W. Nelsen, *The Chinese Military System: An Organizational Study of the Chinese People's Liberation Army* (Westview, 1977). Pozdější publikace zdůrazňují snahy o obnovení profesionalismu v armádě proti výhodám straníků: Ellis Joffe, *The*

Chinese Army after Mao (Harvard UP, 1987); Harlan W. Jencks, *From Muskets to Missiles: Politics and Professionalism in the Chinese Army, 1945-1981* (Westview, 1982), Paul Godwin, vyd., *The Chinese Defense Establishment: Continuity and Change in the 1980s* (Westview, 1983). June Teufel Dreyer, vyd., *Chinese Defense and Foreign Policy* (Paragon, 1989) probírá čínské vztahy s ostatními zeměmi a skvěle analyzuje roli Číny v globální komunitě.

EKONOMIKA OBECNĚ

Alexander Eckstein, *China's Economic Revolution* (Cambridge UP, 1977) je všeobecný přehled, jehož autorem je průkopník v této oblasti, studie je nejsilnější, pokud jde o První pětiletku a Velký skok vpřed. Dwight H. Perkins, *China: Asia's Next Economic Giant* (U of Washington Press, 1986) se zabývá ekonomickými podmínkami od Maovy smrti. Výstižný přehled viz Christopher Howe, *China's Economy: A Basic Guide* (Basic Books, 1978). Nicholas R. Lardy, *Economic Growth and Distribution in China* (Cambridge UP, 1978) je důležitá analýza. Viz rovněž Chu-yuan Cheng, *China's Economic Development: Growth and Structural Change* (Westview, 1982).

Carl Riskin, *China's Political Economy: The Quest for Development since 1949* (Oxford UP, 1988), klade důraz na zemědělství, stát a reformy lidové Číny, doplněno skvělou bibliografií. Dorothy J. Solinger, *Chinese Business under Socialism: The Politics of Domestic Commerce 1949-1980* (U of California Press, 1984) je důležitá kniha o obchodu v plánovaném socialistickém hospodářství. Thomas P. Lyons, *Economic Integration and Planning in Maoist China* (Columbia UP, 1987) vysvětluje protichůdné tendence k centralizaci i k decentralizaci.

Rozvoj zemědělství

Philip C. C. Huang, 'The Paradigmatic Crisis in Chinese Studies', *Modern China*, 17.3 (July 1991), osvěžujícím způsobem objektivizuje

evropské předpoklady, které někdy mimovolně aplikujeme na čínské podmínky. Dwight Perkins a Shahid Yusuf, *Rural Development in China* (John Hopkins UP, 1984), široký přehled zabírající léta 1949 - cca 1982: historické, analytické a kvantitativní hodnocení čínského zemědělství a s ním spojených ekonomických temat, míněný především pro rozvojové ekonomy. Nicholas R. Lardy, *Agriculture in China's Modern Economic Development* (Cambridge UP, 1983), je důležitá studie evoluce plánovacího systému. Viz rovněž Kenneth R. Walker, *Food Grain Procurement and Consumption in China* (Cambridge UP, 1984). John P. Burns, *Political Participation in Rural China* (U of California Press, 1988) je průkopnická zpráva o vlivu venkovského obyvatelstva na politiku.

STUDIE PROVÁDĚNÉ VE VESNICÍCH. Viz William L. Parish a Martin King Whyte, *Village and Family in Contemporary China* (U of Chicago Press, 1978), velmi důležitá studie; Gordon Bennett et al., *Huadong: The Story of a Chinese People's Commune* (Westview, 1978), všeobecný popis velké předměstské komuny padesát kilometrů severně od Kuang-čou; dále Anita Chan, Richard Madsen a Jonathan Unger, *Chen Village: The Recent History of a Peasant Community in Mao's China* (U of California Press, 1984); a Richard Madsen, *Morality and Power in a Chinese Village* (U of California Press, 1984).

DEKOLEKTIVIZACE. Sulamith Heins Potter a Jack M. Potter, *China's Peasants: The Anthropology of a Revolution* (Cambridge UP, 1990) se zabývá následky komunismu a sociálními podmínkami na venkově. Huang Shu-min, *The Spiral Road: Change in a Chinese Village through the Eyes of a Communist Party Leader* (Westview, 1989), obsahuje rozhovory se stranickým tajemníkem o všemožných aspektech místního dění, patrně jedna z nejlepších knih o životě na čínském venkově od pozemkové reformy do poloviny 80. let. Vesnice leží ve S'ia-men na jihovýchodním pobřeží. Viz rovněž Peter Nolan, *The Political Economy of Collective Farms: An Analysis of China's*

Post-Mao Rural Reforms (Westview, 1988), sebekritický pohled na kolektivizaci očima bývalého levicového stoupence tohoto hnutí; Helen F. Siu, *Agents and Victims in South China: Accomplices in Rural Revolution* (Yale UP, 1989), historický výklad role místních elit a jejich měněního se vztahu ke státu ve Chuan-čhenské komuně v okrese S'in-chuej v Kuan-tungu, od r. 1977 do poloviny 80. let; William L. Parish, vyd., *Chinese Rural Development: The Great Transformation* (M. E. Sharpe, 1985), je založeno na práci mladých interdisciplinárních badatelů v terénu v letech 1979-1981.

PRŮMYSL NA VENKOVĚ. Viz Jon Sigurdson, *Rural Industrialization in China* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1977); Dwight Perkins, vyd., *Rural Small-Scale Industry in the People's Republic of China* (U of California Press, 1977) hodnocení specialistů v oboru. Rovněž William A. Byrd a Lin Qingsong, vyd., *China's Rural Industry: Structure, Development, and Reform* (Oxford UP for the World Bank, 1990) o čínských městech, vesnicích a sektoru soukromého podnikání.

Urbanizace a průmysl

Období působení Mao Ce-tunga viz John W. Lewis, vyd., *The City in Communist China* (Stanford UP, 1971). Pozdější období viz Martin King Whyte a William L. Parish, *Urban Life in Contemporary China* (U of Chicago Press, 1984), zásadní úvaha o tom, zda čínská městská politika může přinést přijatelnou životní kvalitu; založeno na rozhovorech a výzkumu. Viz rovněž Christohper Howe, vyd., *Shanghai: Revolution and Development in an Asian Metropolis* (Cambridge UP, 1981) o geografických, politických a ekonomických aspektech. Ezra F. Vogel, *Canton under Communism: Programs and Politics in a Provincial Capital, 1949-1968*, 2. Vyd., (Harvard UP, 1980), klasická studie.

ŘÍZENÍ. Viz Charles Bettelheim, *Cultural Revolution and Industrial Organization in China: Changes in Management and*

Division of Labor (Monthly Review Press, 1974); Stephen Andors, *China's Industrial Revolution, Politics, Planning, and Management, 1949 to the Present* (Pantheon Books, 1977); Peter N. S. Lee, *Industrial Management and Economic Reform in China, 1949-1984* (Oxford UP, 1987), chronologický a teoretický výklad o průmyslovém sektoru.

PRÁCE A PRACOVNÍ SÍLY. Produktivita práce v letech 1957-1975 je analyzována ve studii: Thomas G. Rawski, *Economic Growth and Employment in China* (Oxford UP, 1979). Andrew G. Walder, *Communist Neo-Traditionalism: Work and Authority in Chinese Industry* (U of California Press, 1986; brož. vyd.1988), je skvělá srovnávací studie autority, politiky a sociální struktury, která si všímá i klientelismu v zaměstnání. Poněkud chmurnější pohled přináší kniha: Bao Ruo-wang (Jean Pasqualini) a Rudolph Chelminski, *Prisoner of Mao* (Coward, McCann and Geoghegan, 1973), líčící podrobně zkušenost nápravy prací očima polovičního Francouze a polovičního Číňana.

Věda a technika

Richard Baum, vyd., *China's Four Modernizations: The New Technological Revolution* (Westview, 1980), sborník, do něhož přispělo mnoho odborníků. Richard P. Suttmeier, *Research and Revolution: Science Policy and Societal Change in China* (D. C. Heath, 1974) užívá historický, organizační a teoretický přístup. Povšimněte si od téhož autora, *Science, Technology and China's Drive for Modernization* (Hoover Institution Press, 1980); Tony Saich, *China's Science Policy in the 80s* (Humanities Press International, 1989), sleduje vývoj politiky do r. 1985 a zaznamenává, že věda a technika jsou jádrem čtyř modernizací, prosazovaných ve snaze překonat důsledky kulturní revoluce. Leo A. Orleans, vyd., s pomocí Caroline Davidson, *Science in Contemporary China* (Stanford UP, 1980) je základní přehled popisující a hodnotící situaci

v přírodních a společenských vědách, jak vypadala v letech 1978-79. Denis Fred Simon a Merle Goldman, vyd., *Science and Technology in Post-Mao China* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1989) je historické pojednání o organizačních změnách a požadavcích.

EKONOMICKÁ REFORMA 1978-1990

Harry Harding, *China's Second Revolution: Reform after Mao* (Brookings Institution, 1987) referuje o zahraničních ekonomických vztazích, jakož i o ekonomické politice a politice jako takové. Elisabeth J. Perry a Christine Wong, vyd., *The Political Economy of Reform in Post-Mao China* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1985) je výborná analytická studie reformem v zemědělství i v průmyslu.

MEZINÁRODNÍ HLEDISKA A POROVNÁNÍ. Viz Robert F. Dernberger, vyd., *China's Development Experience in Comparative Perspective* (Harvard UP, 1980); Richard Feinberg et al., vyd., *Economic Reform in Three Giants: U. S. Foreign Policy and the USSR, China, and India* (Overseas Development Council, 1990); N. T. Wang, *China's Modernization and Transnational Corporations* (D. C. Heath, 1984), nesespecializovaný popis vnitřních a vnějších limitací čínské modernizace, a také problémy reformy a jejími vyhlídkami.

ČÍNSKÝ ZAHRANIČNÍ OBCHOD. Viz Nicholas R. Lardy, *Foreign Trade and Economic Reform in China, 1978-1990* (Cambridge UP, 1991); Samuel P. S. Ho and Ralph W. Huenemann, *China's Open Door Policy: The Quest for Foreign Technology and Capital: A Study of China's Special Trade* (U of British Columbia Press, 1984) referuje o transferu technologií, o investicích, ekonomické politice a ekonomických vztazích se zahraničím; Robert Kleinberg, *China's 'Opening' to the Outside World: The Experiment with Foreign Capitalism* (Westview, 1990) se zabývá šen-čenskou zvláštní ekonomickou zónou, zahraničními investicemi, ekonomickou a komerční politikou od r. 1976.

ROZVOJ ENERGETIKY. Energetický průmysl představuje zvlášť složitý problém z hlediska modernizace. Viz Vaclav Smil, *Energy in China's Modernization: Advances and Limitations* (M. E. Sharpe, 1988) je přehled energetické politiky, zdrojů a energetického průmyslu. Kenneth Lieberthal a Michel Oksenberg, *Policy Making in China: Leaders, Structures, and Processes* (Princeton UP, 1988) se soustřeďuje hlavně na sektor energetiky.

ZVLÁŠTNÍ EKONOMICKÉ ZÓNY. Viz Yue-man Yeung a Xu-wei Hu, vyd., *Chinese Coastal Cities: Catalysts for Modernization* (U of Hawaii Press, 1991) o otevírání země po r. 1978. Ezra F. Vogel, *One Step Ahead in China: Guangdong under Reform* (Harvard UP, 1989) je založen na rozhovorech vedených ve třiceti ze stovky okresů, z nichž vyplývá, že nedostatečná infrastruktura je hlavním problémem, který je však zmírňován blízkostí Hong Kongu. Viz *Čínské zahraniční záležitosti a Politická reforma 1978-1990*, viz níže.

HONG KONG.

K tomuto tématu existuje rozsáhlá literatura. James L. Watson, *Emigration and the Chinese Lineage: The Mans in Hong Kong and London* (U of California Press, 1975) sleduje příčiny a důsledky emigrace. Wong Siu-lun, *Emigrant Entrepreneurs: Shanghai Industrialists in Hong Kong* (Oxford UP, 1988) zvažuje zvláštní rysy čínských podnikatelů a jak jim přesun do Hong Kongu pomohl. Viz rovněž Peter Wesley-Smith, *Unequal Treaty 1898-1997: China, Great Britain and Hong Kong's New Territories* (Oxford UP, 1980; paperback 1983); Frank Ching, *Hong Kong and China: For Better or for Worse* (Asia Society and Foreign Policy Association, 1985).

ČÍNSKÉ ZAHRANIČNÍ ZÁLEŽITOSTI

Viz Gerald Segal, vyd., *Chinese Politics and Foreign Policy Reform* (Kegan Paul International, 1990) - o interakci mezi vnitřní a zahraniční politikou až do poloviny roku 1989 (po Tchien-an Men), zaznamenává vliv armády a pobřežních provincií; A. Doak Barnett,

The Making of Foreign Policy in China: Structure and Process (Westview, 1985); Harry Harding, vyd., China's Foreign Relations in the 1980s (Yale UP, 1984); a Samuel S. Kim, vyd., China and the World: New Directions in Chinese Foreign Relations (Westview, 1989); Michael Yahuda, China's Foreign Policy: Towards the End of Isolationism (Macmillan, 1983); John Gittings, The World and China, 1922-1972 (Harper & Row, 1974), širokospektrální přehled od zahraničního dopisovatele. Korejská válka Bruce Cumings, The Origins of the Korean War, sv. 1: Liberation and the Emergence of Separate Regimes, 1945-1947; sv. 2: The Roaring of the Cataract, 1947-1950 (Princeton UP, 1981 a 1990) sleduje příčiny korejské války, počínaje historií Koreje a spojenecké okupace v letech 1945-1948.

Čína a SSSR

Systematický historický přehled je od Edmunda O. Clubba, China and Russia: The Great Game (Columbia UP, 1971). Viz rovněž Herbert J. Ellison, vyd., The Sino-Soviet Conflict: A Global Perspective (U of Washington Press, 1982); a Gordon H. Chang, Friends and Enemies: The United States, China and the Soviet Union, 1948-1972 (Stanford UP, 1990) je inovativní, vědecky fundovaná diskuse o nově zpřístupněných pramenech týkajících se americké politiky vůči čínsko-sovětské roztržce, tchajwanské úžině a čínské účasti v korejské válce.

Čína a třetí svět

Samuel S. Kim, The Third World in Chinese World Policy (Center of International Studies, Princeton U, 1989) diskutuje zahraniční vztahy a hospodářskou pomoc. Viz též Lillian Craig Harris a Robert L. Worden, vyd., China and the Third World: Champion or Challenger? (Auburn House, 1986), Peter Van Ness, Revolution and Chinese Foreign Policy: Peking's Support for Wars of National Liberation (U of California Press, 1970).

JIHOVÝCHODNÍ ASIE. Viz J. A. C. Mackie, vyd., *The Chinese in Indonesia: Five Essays* (U of Hawaii Press, ve spolupráci s Australian Institute of International Affairs, 1976) o souvislosti mezi čínskou politickou aktivitou a protičínskými náladami; Robert S. Ross, *The Indochina Tangle: China's Vietnam Policy, 1975-1979* (Columbia UP, 1988) od pádu Saigonu až do čínské invaze do Vietnamu v r. 1979, zaznamenává zásadní význam sovětského faktoru.

JIŽNÍ ASIE. Viz Neville Maxwell, *India's China War* (Jonathan Cape, 1970); Allen S. Whiting, *The Chinese Calculus of Deterrence: India and Indochina* (U of Michigan Press, 1975), důležitá studie o válce v r. 1962 a o politickém chování všeobecně.

AFRIKA. Viz Bruce D. Larkin, *China and Africa, 1949-1970: The Foreign Policy of the People's Republic of China* (U of California Press, 1971) první historický přehled; rovněž Alan Hutchinson, *China's African Revolution* (Westview, 1976).

ČÍNSKÁ ZAHRANIČNÍ POMOC. Viz Wolfgang Bartke, *The Economic Aid of the PR of China to Developing and Socialist Countries* (K. G. Saur, 1989); a John Franklin Copper, *China's Foreign Aid: An Instrument of Peking's Foreign Policy* (D. C. Heath, 1976), kde naleznete údaje podle krajů a zemí. Čína a Spojené státy Akira Iryie, *The Cold War in Asia: A Historical Introduction* (Prentice Hall, 1974) hodnotí čínsko - americké vztahy. James C. Thomson, Jr., Peter W. Stanley, John Curtis Perry, *Sentimental Imperialists: The American Experience in East Asia* (Harper & Row, 1981) podává přehled americko - východoasijských vztahů. Viz rovněž Warren I. Cohen, *America's Response to China: A History of Sino-American Relations*, 3. vyd., (Columbia UP, 1990); Roderick MacFarquhar, *Sino-American Relations 1949-1971* (Praeger, 1972) obsahuje vyprávění a rozborů dokumentů dokládajících vývoj zahraniční politiky.

'ZTRÁTA' ČÍNY. Stanley D. Bachrack, *The Committee of One Million: 'China Lobby' Politics, 1953-1971* (Columbia UP, 1976) sleduje dlouhou historii lobby proti přijetí komunistické Číny do OSN. Edwin W. Martin, *Divided Counsel: The Anglo - American Response to Communist Victory in China* (UP of Kentucky, 1986) je dobře vyprávěná diplomatická historie let 1948-1954 od dobře informovaného autora. John S. Service, *The Amerasia Papers: Some Problems in the History of US - China Relations* (Center for Chinese Studies, U of California, 1971) je jedním z několika míst, na nichž tento vysoce postavený pracovník ministerstva zahraničí zvěřejňuje své názory. E. J. Kahn, Jr., *The China Hands* (Random House, 1975), sestavuje lidský příběh 'ztráty Číny'. Viz rovněž Paul Gordon Lawson, vyd., *The China Hands' Legacy: Ethics and Diplomacy* (Westview, 1987).

OBNOVENÍ DIPLOMATICKÝCH VZTAHŮ. Robert G. Sutter, *China Watch: Toward Sino - American Reconciliation* (John Hopkins UP, 1978) vypráví o jednotlivých fázích obnovení vztahů do r. 1972. William Dudley a Karen Swisher, vyd., *China: Opposing Viewpoints* (Greenhaven Press, 1989) se zabývá lidskými právy, historií a ekonomickými podmínkami od r. 1976.

POLITICKÁ REFORMA 1978-1990

Velice pozitivní, interpretativní hodnocení reformy zkušenými badateli viz A. Doak Barnett a Ralph N. Clough, vyd., *Modernizing China: Post-Mao Reform and Development* (Westview, 1986). Viz rovněž Barrett L. McCormick, *Political Reform in Post-Mao China: Democracy and Bureaucracy in a Leninist State* (U of California Press, 1990); a Carol Lee Hamrin, *China and the Challenge of the Future: Changing Political Patterns* (Westview, 1990), dobrá politická historie reformního hnutí, včetně ekonomické politiky po r. 1976.

Demokratické hnutí

Andrew J. Nathan, *Chinese Democracy* (Knopf, 1985; paperback, U of California Press, 1986) je výborná studie historického pozadí. Fang Lizhi, *Bringing Down the Great Wall: Writings on Science, Culture and Democracy in China*, vyd., a překl. James H. Williams (Knopf, 1991) je líčení význačného fyzika a vůdčí postavy usilující o reformu, který během tchienanmenského masakru uprchl se svou manželkou na americké velvyslanectví. Viz rovněž Andrew J. Nathan, *China's Crisis: Dilemmas of Reform and Prospects for Democracy* (Columbia UP, 1990). Orville Schell, *Discos and Democracy: China in the Throes of Reform* (Pantheon, 1988), předkládá kaleidoskopický pohled na roky 1986-87, včetně portrétů Fang Li-č'a, Liou Pi-jena a Wang Džuo-wanga, založený hlavně na rozhovorech s intelektuály. Viz David Bachman a Dali L. Yang, vyd. a překl., *Yan Jiaqi and China's Struggle for Democracy* (M. E. Sharpe, 1991) o předním politologovi a disidentovi. Pronikavou analýzou vztahující se k budoucímu politickému stavu Číny je práce Thomase A. Metzgera, 'Confucian Thought and the Modern Chinese Quest for Moral Autonomy' v *Renwen ji shehui kexue jikan* (Journal of Social Sciences and Philosophy) (Tchaj-pej), 1.1 (Nov. 1988): 297-358.

Tchienanmanský incident, 4. červen 1989

Viz Tony Saich, vyd., *The Chinese People's Movement: Perspectives on Spring 1989* (M. E. Sharpe, 1990). Dokumenty viz Michel Oksenberg, Lawrence R. Sullivan a Marc Lambert, vyd., *Beijing Spring 1989, Confrontation and Conflict: The Basic Documents* (M. E. Sharpe, 1990). Lee Feigon, author of *China Rising: The Meaning of Tiananmen* (Chicago: Ivan Dee, 1990), který prožil jaro 1989 na půdě Lidové university v Pekingu, zaznamenává, že protesty nevycházely od 'prozápadních demokratů', nýbrž od politicky dobře napojených demokratických disidentů. Jeffrey N. Wasserstrom a Elisabeth J. Perry, vyd., *Popular Protest and Political Culture in Modern China: Learning from 1989* (Westview, 1992)

pohlíží na rok 1989 z různých historických a kulturních perspektiv, přičemž výsledky tohoto pohledu jsou fascinující. Oficiální verze viz Che Muqi, *Beijing Turmoil: More than Meets the Eye* (Beijing: Foreign Languages Press, 1990). George Hicks, vyd., *The Broken Mirror: China after Tiananmen* (St. James Press, 1991) nabízí vysvětlení a předpovědi novinářů, akademiků a diplomatů, kteří napsali své články k prvnímu výročí 4. června.

PRÁVNÍ SYSTÉM A LIDSKÁ PRÁVA Domácí právní systém Anita Chan, Stanley Rosen a Jonathan Unger, vyd., *On Socialist Democracy and the Chinese Legal system: The Li Yizhe Debates* (M. E. Sharpe, 1985) se zabývá uplatňováním práva, procesního práva, politické účasti a všeobecným politicko - vládním uspořádáním. Historii a kritiku právního systému v Číně předkládá Jerome Alan Cohen, R. Randle Edwards a Fu-mei Chang Chen, vyd., *Essays on China's Legal Tradition* (Princeton UP, 1980). Viz též R. Randle Edwards, Louis Henken a Andrew J. Nathan, vyd., *Human Rights in Contemporary China* (Columbia UP, 1986). Viz rovněž Demokratické hnutí, viz výše. Mezinárodní právo Hungdah Chiu a Jerome Alan Cohen, *People's China and International Law* (Princeton UP, 1974). Viz rovněž Ekonomická reforma 1978-1990 a Čínské zahraniční záležitosti, viz výše.

SOCIÁLNÍ A VEŘEJNÉ ZÁLEŽITOSTI

Problémy současné čínské identity jsou pojednány v 'The Living Tree: The Changing Meaning of Being Chinese Today', *Daedalus*, sv. 120, č. 2, jaro 1991, do něhož napsalo své články devět významných přispěvatelů. Mnoho lidských variací je zaznamenáno v Zhang Xinxin a Sang Ye, *Chinese Lives: An Oral History of Contemporary China* (Pantheon, 1987). Viz rovněž Richard Curt Kraus, *Class Conflict in Chinese Socialism* (Columbia UP, 1981) a James L. Watson, vyd., *Class and Social Stratification in Post-Revolution China* (Cambridge UP, 1984).

Medicína a zdraví občanů

Arthur Kleinman, *Social Origins of Distress and Disease: Depression, Neurasthenia, and Pain in Modern China* (Yale UP, 1986) předkládá psychiatricko-antropologický pohled. Viz rovněž Chen Junshi, T. Colin Campbell, et al., vyd., *Diet, Life style and Mortality in China: A Study of the Characteristics of 65 Chinese Counties* (Cornell UP, 1990); Marilyn M. Rosenthal, *Health Care in the People's Republic of China: Moving towards Modernization* (Westview, 1987); a John Z. Bowers, J. William Hess a Nathan Sivin, vyd., *Science and Medicine in Twentieth-Century China: Research and Education* (Center for Chinese Studies, U of Michigan, 1988) se zabývá celou škálou lékařských témat a námětů spojených se zdravím. Viz rovněž *The Health Sector in China* (World Bank, 1984); *A Barefoot Doctor's Manual* (Philadelphia: Running Press, 1977) se zabývá akupunkturou, atd., a C. C. Chen, *Medicine in Rural China: A Personal Account* (U of California Press, 1989).

Životní prostředí

Viz Vaclav Smil, *The Bad Earth: Environmental Degradation in China* (M. E. Sharpe, 1984); autor, Čech, který nyní přednáší v Kanadě, původně chválil čínské snahy o zachování životního prostředí, ale jedna návštěva mu stačila k totální deziluzi. Kniha je polemikou, ale naleznete v ní i mnoho zásadně důležitých informací. James E. Nickum, vyd., a autor úvodu, *Water Management Organization in the People's Republic of China* (M. E. Sharpe, 1982) je vynikající studie o řízení zavlažovacího systému, založená na vlastní zkušenosti. Viz rovněž S. D. Richardson, *Forests and Forestry in China* (Island Press, 1990). Lester Ross, *Environmental Policy in China* (Indiana UP, 1988), se zabývá uplatňováním politiky v oboru lesnictví, šetření vodou, ohrožení přírody a kontrolou znečištění, s využitím sociálních věd a věd, zabývajících se životním prostředím, a dále integrací čínského politického vlivu v těchto otázkách. Grainne

Ryder, *Damming the Three Gorges: What Dam-Builders Don't Want to Know* (Toronto: Probe International, 1990), shromažďuje argumenty proti stavbě obrovské přehrady na řece Jang-c' v naději, že přiměje Světovou banku, aby stavbu nefinancovala, jak si přál Li Pcheng a spol. Lyman P. van Slyke, *Yangtze: Nature, History, and the River* (Addison-Wesley, 1988) popisuje řeku, jak je nahlížena v poesii, historii a v moderních cestopisech.

Demografie a kontrola porodnosti

The Population Atlas of China (Oxford UP, 1987), vyd. Li Chengrui, je důležitým pramenem demografických, ekonomických a sociálních údajů, založených na sčítání lidu v r. 1982. Leo A. Orleans, *Every Fifth Child: The Population of China* (Stanford UP, 1972) vymezuje hlavní problémy, počínaje sčítáním lidu v r. 1953. Stručné shrnutí význačného demografa naleznete v: Ansley J. Coale, *Rapid Population Change in China, 1952-1982* (National Academy Press, 1984). Viz rovněž Judith Banister, *China's Changing Population* (Stanford UP, 1987), což je základní studie; Elizabeth Croll, Delia Davin a Penny Kane, vyd., *China's One Child Family Policy* (Macmillan, 1985), velmi informativní; a Burton Pasternak, *Marriage and Fertility in Tianjin, China: Fifty Years of Transition* (East-West Population Institute, East-West Center, 1986) o manželství, plodnosti, rodině a sociálních zvycích v Tchien-ťinu, výběrná studie konkrétních případů.

Ženy ve společnosti

Všeobecná pojednání viz Elizabeth Croll, *The Women's Movement in China: A Selection of Readings, 1949-1973* (London: Anglo-Chinese Educational Institute, 1974). Margery Wolf, *Revolution Postponed: Women in Contemporary China* (Stanford UP, 1985) uvažuje o postavení, rolích a sebehodnocení čínských žen, zaznamenává, že patriarchát a socialismus koexistují. Viz rovněž Kay Ann Johnson, *Women, the Family, and Peasant Revolution in China*

(U of Chicago Press, 1983); a Arthur P. Wolf a Chieh-shang Huang, *Marriage and Adoption in China* (Stanford UP, 1980). PRÁVA ŽEN. Viz Marilyn B. Young, vyd., *Women in China: Studies in Social Change and Feminism* (Center for Chinese Studies, U of Michigan, 1973). Phyllis Andors, *The Unfinished Liberation of Chinese Women, 1949-1980* (Indiana UP, 1980) naznačuje, že ženy zůstaly v podřízeném postavení.

BIOGRAFIE ŽEN. Mezi mnoha biografiemi si povšimněte: Vivian Ling Hsu, vyd., *Born of the Same Roots: Stories of Modern Chinese Women* (Indiana UP, 1981). Převyprávěno Yue Daiyun, sepsáno Carolyn Wakeman, *To the Storm: The Odyssey of a Revolutionary Chinese Woman* (U of Kalifornia Press, 1985) je úžasné líčení životních a politických osudů profesorky literatury na Pekingské universitě. Emily Honig a Gail Hershatter, *Personal Voices: Chinese Women in the 1980s* (Stanford UP, 1988) je o dospívající čínské ženě, vědecká práce založená na rozhovorech z počátku 80. let.

Národnostní menšiny a regiony

O menšinách viz Thomas Heberer, *China and Its National Minorities: Autonomy or Assimilation?*, přel. Michael Vale (M. E. Sharpe, 1989); autor navštívil regiony, kde žijí menšiny, v letech 1982-1988, ale nezískal žádné rozhovory, spoléhal se na psané údaje; dobré pokud jde o historii a identifikaci jednotlivých menšin a o politiku vůči regionům. June Teufel Dreyer, *China's Forty Millions: Minority Nationalities and National Integration in the People's Republic of China* (Harvard UP, 1976), je průkopnická práce o problémech a menšinové politice. O regionálních studiích, Dorothy J. Solinger, *Regional Government and Political Integration in Southwest China, 1949-1954: A Case Study* (U of California Press, 1977) stále zůstává základní prací. George V. H. Moseley, III., *The Consolidation of the South China Frontier* (U of California Press,

1973) staví na čínských provinčních novinách z období 1950-1960. Viz rovněž David S. G. Goodman, *Centre and Province in the People's Republic of China: Sichuan and Guizhou, 1955-1965* (Cambridge UP, 1986); Keith Forster, *Rebellion and Factionalism in a Chinese Province: Zhejiang, 1966-1976* (M. E. Sharpe, 1990), o politice, státní správě a historii, zvláště o období kulturní revoluce 1966-1969; Linda Benson a Ingvar Svanberg, vyd., *The Kazaks of China: Essays on an Ethnic Minority* (Stockholm: Almquist & Wiksell International, 1988), o čínské sociální politice vůči S'in-ťiangské ujgurské autonomní oblasti; a Dru C. Gladney, *Muslim Chinese: Ethnic Nationalism in the People's Republic* (Council on East Asian Studies, Harvard U, 1991), pomník terénního průzkumu chuejské poloviny dvaceti miliónů čínských Muslimů. Náboženství Holmes Welch, *Buddhism under Mao*, (Harvard UP, 1972) doplňuje pozoruhodnou trilogii o buddhismu v moderní Číně. George Urban, vyd., a autor předml., *The Miracles of Chairman Mao: A Compendium of Devotional Literature, 1966-1970* (Nash Publishing, 1971) se zabývá vírou, popřením sebe sama, třídní láskou, socialistickou obětí, vinou a vyznáním. G. Thompson Brown, *Christianity in the People's Republic of China*, rev. vyd. (John Knox Press, 1986) je dobrá všeobecná příručka pojednávající především o protestantech. Julian F. Pas, vyd., *The Turning of the Tide: Religion in China Today* (Oxford UP, 1989), popisuje nové obraty na různé víry, s historickými poznámkami o náboženství v Číně a v Hong Kongu ve 20. století.

Umění a humanitní obory

LITERATURA. Viz Perry Link, vyd., *Stubborn Weeds: Popular and Controversial Chinese Literature after the Cultural Revolution* (Indiana UP, 1983); Hualing Nieh, vyd., *Literature of the Hundred Flowers*, 2 sv. (Columbia UP, 1981); Perry Link, Richard Madsen a Paul G. Pickowicz, vyd., *Unofficial China: Popular Culture and Thought in the People's Republic* (Westview, 1989) významná studie

založená na nových informacích, která ukazuje nové způsoby zkoumání uzavřené společnosti; Jeanne Tai, sest. a přel., *Spring Bamboo: A Collection of Contemporary Chinese Short Stories* (Random House, 1989), nové literární trendy z pera reformní generace; Chen Jo-hsi, *The Execution of Mayor Yin and Other Stories from the Great Proletarian Cultural Revolution* (Indiana UP, 1978), beletrizované zážitky rodilého Tchajwaňana, vystudovaného v USA, který v letech 1966-1973 žil v Číně, uváděno jako 'disidentská' literatura; Helen Siu a Zelda Stern, vyd., *Mao's Harvest: Voices from China's New Generation* (Oxford UP, 1983), literatura generace, která ztratila všechny iluze; Liu Binyan, red. Perry Link, *People or Monsters? and Other Stories and Reportage from China after Mao* (Indiana UP, 1983), literární práce, novinové články a společenské komentáře.

DRAMA. Činohra a opera viz Bonnie S. McDougall, vyd., *Popular Chinese Literature and Performing Arts in the People's Republic of China, 1949-1979* (U of California Press, 1984), výborný přehled; Rudolf G. Wagner, *The Contemporary Chinese Historical Drama: Four Studies* (U of California Press, 1990), historie dramatu a divadelní kritika v politickém kontextu. HUDBA. Viz Richard Curt Kraus, *Pianos and Politics in China: Middle Class Ambitions and the Struggle over Western Music* (Oxford UP, 1989); velmi osobní pohled, zahrnuje i životopisné črty významných čínských skladatelů a hudebníků, založeno na písemných pramenech a rozhovorech.

VÝTVARNÉ UMĚNÍ. Ellen Johnston Laing, *The Winking Owl: Art in the People's Republic of China* (U of California Press, 1988), probírá různé přístupy k umění v ČLR a dříve. Viz rovněž Joan Lebold Cohen, *The New Chinese Painting, 1949-1986* (H. N. Abrams, 1987).

FILM. Viz Paul Clark, Chinese Cinema: Culture and Politics since 1949 (Cambridge UP, 1987), užitečný příspěvek k oboru a k úvahám o vztahu mezi uměním a politikou do r. 1983.

Čína devadesátých let

Bernstein, Richard a Munro, Ross H.: The Coming Conflict With China, (A. A. Knopf, New York 1997). Fukuyama, Francis: The End of History and the Last Man, (Free Press, New York 1992). Huntington, Samuel P.: The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order, (Simon & Schuster, New York 1996). Ishihara, Shintaro O.: The Japan That Can Say No: Why Japan Will Be First Among Equals, (Simon & Schuster, New York 1991). Lieberthal, Kenneth: Governing China: From Revolution Through Reform, (W. W. Norton, New York 1995). Nathan, Andrew J. a Ross, Robert R.: The Great Wall And The Empty Fortress, (W. W. Norton, New York 1997). Starr, John Bryan: Understanding China : A Guide to China's Economy, History, and Political Structure, (Hill & Wang 1997).

Výběrová česká literatura a překlady

Kultura, náboženství, filosofie

A riekol majster..., překl. Marína Čarnogurská, Tatran, Bratislava, 1977.

Ando, Vladimír: Klasická čínská medicína I-III., Svítání, Hradec Králové 1995-1996.

Asijské kultury ve sbírkách Náprstkova muzea, Národní muzeum, Praha 1981.

Bondy, Egon: Čínská filosofie, Vokno, Praha, 1992.

Böttger, Walter: Kultura ve staré Číně, překl. Zlata Černá, Panorama, Praha 1984.

Cicvárek, R.: Moderní čína, jaká vskutku je, Praha 1925.

Dawson, Raymond: Konfucius, překl. Stanislava Pošustová-Meňšíková, Odeon, 1994.

- Doležalová, Anna a kol.: Čínská kultura a maoismus, Veda, Bratislava 1982.
- Dvořák, Rudolf: Lao-tsiova kanonická kniha o Tau a ctnosti (Tao-tek-king), Praha 1920.
- Dvořák, Rudolf: Čína, popis říše, národa, jeho mravů a obyčejů, Praha 1900.
- Glaser, Curt: Umění Číny a Japonska, SVU Mánes, Praha 1930.
- Eliade, Mircea a Culianu, Ioan: Slovník náboženství, překl. Milan Lyčka, Český spisovatel, Praha 1993.
- Fa-sien: Zápisky o buddhistických zemích, překl. Josef Kolmaš, Odeon, Praha 1972.
- Hájek, Lubomír: Čínské umění, Praha 1954. Hartzová, Paula R.: Taoismus, překl. Stanislava Vomáčková, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1996.
- Hejzlar, Josef: Čchi Paj-š , Odeon, Praha 1970.
- Horáková, Milena: Čínská keramika ze sbírek Národní galerie v Praze, NG, Praha 1994.
- Hooblerovi, Thomas a Dorothy: Konfucianismus, překl. Petra Jeřábková, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997.
- Hoffmeister, Adolf: Kuo-chua. Cestopisná reportáž o čínském malířství, SNKLHU, Praha 1954.
- Hovory Konfuciovy, překl. Jaroslav Průšek a Vincenc Lesný, Praha, 1940, 2. vyd.: Rozpravy, Mladá fronta, Praha 1995.
- Chuej Neng: Tribunová sútra šestého patriarchy, překl. Oldřich Král, Odeon, Praha 1982.
- I-ťing, překl. Oldřich Král, Maxima, Praha 1995.
- Jan Chin-šun: Starověký filosof Lao-c a jeho učení, Praha 1954.
- Kalvodová, Dana: Čínské divadlo, Odeon, Praha 1992.
- Kesner, Ladislav, Hájek, Lubomír: Nejstarší čínské umění, NG, Praha 1990.
- Kesner, Ladislav, Hájek, Lubomír: Čínské hrobové figury, NG, Praha 1985.

Kolmaš, Josef: Buddhistická svatá písma. Šestnáct arhatů, Práh, Praha 1994.

Král Oldřich, Stříleček Jaroslav: Úvod do čínské filosofie, FFUK, Praha 1971.

Kulturní tradice Dálného východu, kolektiv autorů, Odeon, Praha 1980.

Lao-c': Tao te ťing, O Tau a ctnosti, překl. Berta Krebsová, Odeon, Praha 1971, 2. vyd., DharmaGaia, Praha 1997.

Lao-c': Tao te ťing, překl. Marina Čarnogurská a Zbyněk Fišer (Egon Bondy). Nestor, Bratislava 1996.

Lao-tsi: Tao-tě-king, Cesta k bohu a ctnosti, vysvětlil a vydal František Čupr, Praha 1878.

Lexikon východní moudrosti: buddhismus, hinduismus, taoismus, zen, překl. J. Filipský, H. Heroldová, J. Kolmaš, V. Liščák, S. Vavroušková, Victoria Publishing, Praha 1996, Votobia, Olomouc 1996.

Liao Ťin-wen: Život psaný štětcem, překl. Z. Heřmanová, Práce, Praha 1982.

Mistr Čuang: Vnitřní kapitoly, překl. Oldřich Král, Odeon, Praha 1992.

Myšlenky čínskému filosofa Čuang-tze, výběr a doslov Marie Štechová, Praha 1930.

O čínské filosofii, literatuře a umění, památce T. Pokory. Česko-čínská společnost, M. Jůza a E. Jůzová, Praha 1995.

O čínském výtvarném umění a vzdělanosti, vydaly Česko-čínská společnost, Kontinenty a Česká orientalistická společnost při příležitosti 10. konference Evropské asociace čínských studií EACS, Praha 1994.

O kultuře čaje v Číně. Čajová zastavení, Česko-čínská společnost, Praha 1997.

Prameny života, obraz člověka a světa ve starých kulturách, Vyšehrad, Praha 1982, 2. vyd. 1997.

Preuss, Karel a kol.: Chrestomatie k dějinám starověku I. Texty k dějinám Číny a Indie, skripta, Univerzita Karlova, Praha 1982.

Průšek, Jaroslav: O čínském písemnictví a vzdělanosti, Praha 1947.

Setkání a proměny. Vznik moderní literatury v Asii, kolektiv autorů, Odeon, Praha 1976.

Slovník spisovatelů Asie a Afriky, 2 sv., kolektiv autorů, Odeon, Praha 1967.

Střeleček Jaroslav: Čínská filosofie, FFUK, Praha 1969.

Tao, texty Staré Číny, přeložil, uspořádal a poznámky napsal Oldřich Král, Odeon, Praha 1971, 2. vyd.: Kniha mlčení, Mladá fronta, Praha 1994.

Umění Dálného východu. Edice Umění světa, překl. Bořek Vančura, Artia, Praha 1972.

Wang Čchung: Kritická pojednání, překl. Timotheus Pokora, Praha 1971.

Zemliner, Artur: Čínská filosofie v novověké evropské filosofii, Academia, Praha 1966.

Historie, zeměpis, publicistika

Bakešová, Ivana: Taiwan, jiná Čína, nakl. Petr Pavlík, Havířov 1992.

Bakešová, Ivana: Československo-Čína, vlastním nákladem, Praha 1997.

Bodde, Derk: Mýty staré Číny v Mytologie starověku, Orbis, Praha 1977.

Blunderová, Caroline, Elvin, Mark: Svět Číny, kulturní atlas, překl. Dušan Andrš a David Sehnal, Knižní klub, Praha 1997.

Čína našima očima, kolektiv autorů, Index, Kolín/Rýnem 1982.

Dějiny Číny od nejstarších dob do současnosti, kolektiv autorů, překl. Zdeněk Kubeš, Svoboda, Praha 1978.

Fass, Josef: Sunjatsen, Svoboda, Praha 1966.

Hrdličková, Věna: Čína. Zeměpisný a hospodářský přehled, SPN, Praha 1971.

- Hrdličková, Věna, Hrdlička, Zdeněk: Čína císaře Šen-cunga, Mladá fronta, Praha 1992.
- Kisch, Egon Ervín: Tajná Čína, Nakladatelství politické literatury, Praha 1965.
- Kubešová, Marcela: Čankajšek, Svoboda, Praha 1970.
- Kuo Mo-žo: Návrat Starého mistra a jiné prózy, překl. Berta Krebsová, SNKLHU, Praha 1961.
- Liang Cheng, Shapiro, Judith: Bouřit se je správné, překl. Martin Hála, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1994.
- Liščák, Vladimír: Čína v pravěku a starověku. Dějiny pravěku a starověku, II. díl, SPN, Praha 1989.
- Malina, Jaroslav: První císař, Masyrykova univerzita, Brno 1994.
- Palát, Augustin: ČLR, edice zeměmi světa, Svoboda, Praha 1970.
- Malreaux, André: Lidský úděl, překl. Josef Heyduk, 2. vyd., Tichá Byzanc, Praha 1996.
- Payne, Robert: Cesta do rudé Číny, překl. Augustin Palát a Jaroslav Průšek. Družstevní Práce, Praha 1948.
- Pchu-i, Byl jsem posledním císařem čínským, překl. Martin Hála, Svoboda, Praha 1990.
- Pokora, Timotheus: Čchin Š'-chuang-ti, Svoboda, Praha 1967.
- Polo, Marco: Milión, překl. Václav Bahník, Odeon, Praha 1989.
- Průšek, Jaroslav: Sestra moje Čína, Družstevní práce, Praha 1940
- Průšek, Jaroslav: Dějiny Číny, I. díl, SPN, Praha 1963.
- Slavíček, Karel: Listy z Číny a jiná korespondence s evropskými hvězdáři (1616-1735), k vydání připravil Josef Kolmaš, Vyšehrad, Praha 1995.
- Skřivan Aleš m.: Teng Siao-pching, Epoque, Praha 1996.
- Spence, Jonathan D., Annping Chin: Čína 20. století, překl. Marcela Kubešová, Svoboda, Praha 1996.
- Ulč, Ota: Bez Čedoku po Číně a okolí, I. Železný, Praha 1992.
- Vasiljevová, Zdenka: Feudalismus v zemích Dalního východu I., SPN, Praha 1983.

Vochala, Jaromír, Hrdličková, Věna: Úvod do studia sinologie, SPN, Praha 1975.

Wilhelm, Hellmut: Společnost a stát v Číně, Svoboda, Praha, 1969.

Literatura

Cchao Süe-čchin: Sen v červeném domě, překl. Oldřich Král, Odeon, Praha 1988.

Čao Šu-li: Na horských pláních, překl. kolektiv autorů, Naše vojsko, Praha 1951.

Čínská povídka dvacátého století. Zvláštní číslo Nového Orientu, 1997/1, připravila Olga Lomová, překl. Dušan Andrš, Zdenka Heřmanová a Olga Lomová.

Čínské lidové pohádky, překl. Danuška Heroldová-Šťovíčková a Milada Šťovíčková, SNKLU, Praha 1962.

Čung Kchuej aneb Vítěz nad ďábly, překl. Pavel Lerit, Brody 1997.

Hrubín, František: Nefritová flétna, překlady starých čínských básníků, překl. ve spolupráci s A. Palátem, Mladá fronta, Praha 1978.

Hrdličková, Věna: Dějiny čínské klasické literatury, díl I., SPN, Praha 1980.

Chan Šan: Nad nefritovou tůní jasný svit, překl. Marta Ryšavá, Odeon, Praha 1987.

Chan-šan: Básně z Ledové hory, překl. Alena Bláhová a O. Lomová, poznámky a životopisná studie O. Lomová. DharmaGaia, Praha 1996

Jara a podzimy staré Číny. Devět básníků ze staré Číny, překl. Zlata Černá a Jan Vladislav, Mladá fronta, Praha 1961.

Jarní hlasy, výbor čínských povídek, překl. Věna Hrdličková, Svoboda, Praha 1989.

Kchung Šang-žen: Vějíř s broskvovými květy, překl. Dana Kalvodová, Odeon, Praha 1968.

Kuan Chan-čching: Letní sníh a jiné hry, překl. Dana Kalvodová, SNKLHU, Praha 1960.

- Lao Še: Návrat slavného kopiníka, překl. Jarmila Häringová a Z. Slupski, SNKLHU, Praha 1962.
- Li Čching-čao: Květy skořicovníku, překl. Ferdinand Stočes, Mladá fronta, Praha 1992.
- Li Po: Měsíc nad průsmykem, překl. Marta Ryšavá, Odeon, Praha 1977.
- Liu O: Putování Starého chromce, překl. Jaroslav Průšek, Praha 1947.
- Lu Sün: Vřava. Polní tráva, překl. Jaroslav Průšek a Vlasta Novotná, Praha 1951.
- Lu Sün: Tápání, překl. Berta Krebsová, SNKLHU, Praha 1954.
- Lu Sün: Eseje, překl. Berta Krebsová, SNKLHU, Praha 1964.
- Lu Sün: Ranní květy sebrané v podvečer. Staré příběhy v novém rouše, překl. Berta Krebsová, SNKLU, Praha 1956.
- Mao Tun: Jarní hedvábníci, překl. kolektiv, SNKLHU, Praha 1963.
- Mao Tun: Obchod rodiny Lin, překl. Oldřich Král a další, Čs. spisovatel, Praha 1961.
- Mao Tun: Šerosvit, překl. Jaroslav Průšek, Svoboda, Praha 1950.
- Mathesius, Bohumil: Zpěvy staré Číny, souborné vydání Mathesiových překladů, parafrází a ohlasů čínské lyriky, připravil a komentuje Jiří Franěk, Klub přátel poezie, Praha 1988.
- Melancholie. Básně dynastie Sungské, překl. Vladimír Holan, Praha 1948, 2. vyd. Odeon, Praha 1990.
- Mistr Sun: O umění válečném, překl. Jaroslav Průšek, Naše vojsko, Praha 1949.
- Opadalé květy. Formalisté a dekadenti, vybrala a přeložila Jarmila Häringová, Dharma Gaia, Praha 1994.
- Pa Ťin: Rodina, překl. Oldřich Král a Marta Ryšavá, SNKLHU, Praha 1959.
- Perlový závěs. Poezie staré Číny, vybral a přeložil Ferdinand Stočes, Praha 1994.
- Pchu Sung-ling: Zkazky o šesteru cest osudu, překl. Jaroslav Průšek, SNKLU, Praha 1963.
- Pchu Sung-ling: Vyznání, překl. Marta Ryšavá, Odeon, Praha 1974.

Ping Sin: Hvězdy a jarní vody, překl. Jarmila Häringová, Mladá fronta, Praha 1967.

Po Ťü-i: Datlovník v meruňkovém sadu, překl. Josef Kolmaš a Jana Štroblová, Vyšehrad, Praha 1996.

Podivuhodné příběhy z čínských tržišť a bazarů, vybral a přeložil Jaroslav Průšek, nakl. Fr. Borový, Praha 1947.

Příběhy dračích císařů. Mýty staré Číny, převyprávěl Vladimír Ferko, odborná spolupráce Marina Čarnogurská, Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava 1993.

Půvabné ženy. Čin Ping Mei, překl. Sína Drahorádová-Lvová, Praha 1948, 2. vyd. Maxima, Praha 1992.

Rozmarné a tajuplné příběhy ze staré Číny, překl. Jarmila Häringová, Odeon, Praha 1989.

Skříňka s poklady. Milostné povídky staré Číny, překl. Zdena Novotná, Mladá fronta, Praha 1961.

Sie Ping-jing: Nepoddajná, překl. Jarmila Häringová, Odeon, Praha 1971.

Starožitné zrcadlo, příběhy z dob Tchangů, překl. Josef Fass, Odeon, Praha 1977.

Stříbrný kůň, výbor moderní čínské poezie dvacátých až čtyřicátých let, překl. Danuška Heroldová-Šťovíčková. SNKLU, Praha 1964.

Š' Jü-kchun: Příběhy soudce Paoa, překl. Olga Lomová, Vyšehrad, Praha 1989.

Š' Jü-kchun: Další příběhy soudce Paoa, překl. O. Lomová, M. Jůza a E. Jůzová, Praha 1996.

Š' Naj-an: Příběhy od Jezerního břehu, řekl. Augustin Palát, Naše vojsko, Praha 1962.

Šen Fu: Šest historií prchavého života, překl. Jaroslav Průšek, SNKLHU, Praha 1956.

Tchao Jüan-ming: Návraty, překl. Marta Ryšavá a Josef Hiršal, Odeon, Praha 1966.

Ting Ling: Na řece Sang-kan, překl. Augustin Palát, Melantrich, Praha 1951.

Ting Ling: Deník slečny Suo-fej a jiné prózy, překl. Dana Kalvodová, Praha 1955.

Trojzvuk, poezie tří čínských básníků dynastie Tchang, překl. Marta Ryšavá, Melantrich, Praha 1987.

Volání jeřábů, antologie čínské poezie 2. a 3. století, překl. Z. Heřmanová, M. Bláhová, Nezávislý novinář, Kladno 1996.

Wen I-tuo: Mrtvá voda, překl. Jarmila Häringová, Mladá fronta, Praha 1990.

Wu Čcheng-en: Opičí král, překl. Zdena Novotná, SNDK, Praha 1961, 2. vyd. 1997.

Wu Ťing-c: Literáti a mandaríni, překl. Oldřich Král, SNKLU, Praha 1962, 2. vyd. Votobia, Olomouc 1996.

Zpěvy od Žluté řeky, překl. Jaromír Vochala, Práce, Praha 1986.

OBSAH

DĚJINY ČÍNY	4
John F. Fairbank.....	4
PŘEDMLUVA.....	6
ÚVOD.....	10
CESTY K POCHOPENÍ ČÍNSKÝCH DĚJIN.....	10
Různé perspektivy	11
Zeměpisné podmínky: kontrast mezi severem a jihem	17
Člověk v přírodě.....	25
Vesnice: rod a rodina.....	34
Vnitřní Asie: step versus pole.....	43
ČÁST PRVNÍ VZESTUP A PÁD DYNASTICKÉ AUTOKRACIE	47
POČÁTKY: ARCHEOLOGICKÉ OBJEVY.....	50
Čína v paleolitu	50
Čína v neolitu	53
Archeologické objevy pozůstatků doby Šang a Sia	56
Vzestup ústřední moci	62
Západní Čou.....	66
Co naznačují nové archeologické nálezy.....	69
PRVNÍ SJEDNOCENÍ: IMPERIÁLNÍ KONFUCIÁNSTVÍ.....	77
Instituce dynastie a její účelnost.....	77
Princové a filosofové.....	81
Konfuciánský kodex.....	85
Taoismus	87
Sjednocení pod vládou dynastie Čchin.....	89
Konsolidace a expanze za dynastie Chan	96
Imperiální konfuciánství.....	105
Tradiční kosmologie.....	108
Císař a učenci	112
ZNOVUSJEDNOCENÍ V EPOŠE BUDDHISMU.....	121
Rozklad	121
Buddhistické učení	123
Nové sjednocení za dynastií Suej a Tchang.....	127
Buddhismus a stát.....	134
Úpadek dynastie Tchang	140
Sociální proměny: přechod od dynastie Tchang k dynastii Sung	142
DYNASTIE SEVERNÍ A JIŽNÍ SUNG - NEJSKVĚLEJŠÍ VĚK ČÍNY	150
Rozkvět materiální kultury	150
Vzdělání a zkouškový systém	159
Vznik neokonfuciánství.....	165
Vznik džentry	174
PARADOX VZTAHU MEZI ČÍNOU ZA DYNASTIE SUNG A VNITŘNÍ ASIÍ	186

Symbióza civilní vlády wen a násilí wu	186
Příchod cizích vládců.....	193
Čína v mongolské říši	202
Interpretace sungské doby	213
VLÁDA ZA DYNASTIE MING	216
Odkaz císaře Chung-wu.....	216
Finanční problémy	223
Čína se uzavírá do sebe	231
Frakční boje.....	238
PERIPETIE ÚSPĚCHU DYNASTIE ČCHING	243
Vítězství Mandžůů.....	243
Přizpůsobení institucí	248
Jezuitská epizoda	258
Růst čchingského vlivu ve Vnitřní Asii	260
Pokus o integraci politického zřízení a kultury.....	263
ČÁST DRUHÁ POZDNE DYNASTICKÉ OBDOBÍ 1600-1911	279
PARADOX RŮSTU BEZ ROZVOJE	284
Nárůst počtu obyvatel.....	284
Nižší výnosy zemědělské práce	288
Porobení žen	295
Vnitřní obchod a jeho organizace	300
Symbióza obchodníků a úředníků.....	305
Meze právního řádu	310
NEPOKOJE NA HRANICÍCH A OTEVŘENÍ ČÍNY	316
Slabost státního vedení	316
Povstání Bílého lotosu 1796-1804.....	320
Přímorská Čína: původ a počátky zahraničních Číňanů	322
Evropské obchodní společnosti a kantonský obchod	327
Povstání na turkestánské hranici 1826-1835.....	330
Opium a snaha o nové uspořádání v Kantonu 1834-1842	332
Zahájení století smluv po roce 1842	338
POVSTÁNÍ A RESTAURACE	346
Velké povstání Tchaj-pchingů 1851-1864.....	346
Občanská válka.....	352
Čchingská restaurace v šedesátých letech 19. století	356
Potlačení dalších povstání.....	360
RANÁ MODERNIZACE A ÚPADEK ČCHINGSKÉ MOCI	365
Sebeposilování a jeho selhání.....	365
Boj mezi křesťanstvím a konfucianismem.....	372
Reformní hnutí.....	377
Boxerské povstání 1898-1901	388
Demoralizace.....	391
REPUBLIKÁNSKÁ REVOLUCE 1901-1916	396
Nová domácí rovnováha sil	396
Potlačování povstání cestou militarizace	398
Působení elity ve veřejné sféře	402

Vliv Japonska	405
Čhingské reformní úsilí	407
Konstitucionalismus a samospráva	411
Nefešitelné systémové problémy	416
Revoluce z roku 1911 a Ťian Š'-kchajova diktatura	420
ČÁST TŘETÍ ČÍNSKÁ REPUBLIKA 1912-1949	428
ÚSILÍ O VYTVOŘENÍ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI V ČINĚ	431
Meze čínského liberalismu	431
Meze křesťanského reformismu	436
Váhavý vzestup politických periodik	439
Rozvoj vysokých škol	442
Hnutí za novou kulturu	446
Hnutí 4. května	450
Nástup čínské buržoazie	453
Počátky Komunistické strany Číny	463
NÁRODNÍ REVOLUCE A NANKINGSKÁ VLÁDA	470
Sunjatsen a jednotná fronta	470
Čankajškův nástup k moci	476
Povaha nankingské vlády	480
Systémová slabost	485
DRUHÝ NÁSTUP KOMUNISTICKÉ STRANY ČÍNY	493
Problémy života na venkově	493
Obnova venkova	500
Vzestup Mao Ce-tunga	504
Dlouhý pochod 1934-1935	508
Úloha Čou En-laje	513
Druhá jednotná fronta	517
VÁLKA ODPORU V ČINĚ 1937-1945	521
Obtíže Kuomintangu	521
Maovo počinštění marxismu	529
Mao Ce-tungovo myšlení	536
Kampaň za nápravu stylu práce v letech 1942-1944	540
Americká podpora koaliční vládě	544
OBČANSKÁ VÁLKA A KUOMINTANG NA TCHAJ-WANU	552
Příčiny neúspěchu Kuomintangu	552
Útok Kuomintangu a komunistický protiútok	555
Tchaj-wan jako japonská kolonie	560
Tchaj-wan jako Čínská republika	563
ČÁST ČTVRTÁ ČÍNSKÁ LIDOVÁ REPUBLIKA 1949-1991	568
USTAVENÍ KONTROLY VE STÁTNÍ SPRÁVĚ A NA VENKOVĚ	571
Vytvoření nového státu 1949-1953	571
Kolektivizace zemědělství	579
Kolektivní zemědělství v praxi	583
Počátky industrializace	589
Systém vzdělávání a intelektuálové	594
Kampaň proti pravičákům 1957-1958	600

VELKÝ SKOK 1958-1960	604
Společenská situace	604
Katastrofa v letech 1959-1960.....	609
Obnova: ovládnutí průmyslových dělníků	613
Čistky ve straně a systém školství	615
Čínsko-sovětská roztržka.....	618
Velký skok jako sociální hnutí	620
KULTURNÍ REVOLUCE 1966-1976	623
Počátky	623
Maovy cíle a možnosti.....	628
Úloha Lidově osvobozené armády	631
Jak se Kulturní revoluce rozbíhala.....	634
Rudé gardy	638
Uchopení moci.....	641
Zahraniční vztahy	645
Decentralizace a třetí fronta.....	648
Boj o nástupnictví.....	652
Kulturní revoluce v retrospektivě	655
Dozvuky	659
Teng Siao-pchingovy reformy 1978-1988.....	663
Rehabilitace a obnova strany	663
Rozvoj zemědělství	669
Průmyslový rozvoj.....	674
Zahraniční obchod a investice	679
Věda a technika	680
Strana a veřejnost	682
Demokratické hnutí	686
Masakr na náměstí Tchien-an-men 4. června 1989	690
DOSLOV.....	698
ČÍNA DEVADESÁTÝCH LET.....	707
DODATKY	728
Chronologie nejvýznamnějších událostí.....	729
DĚJINY	729
KULTURA	755
Chronologický přehled čínských vládců a vladařských ér.....	778
ČÍNSKÉ DYNASTIE.....	779
PARALELNÍ NEČÍNSKÉ DYNASTIE OVLÁDAJÍCÍ ČÁSTI ÚZEMÍ	
HISTORICKÉ ČÍNY.....	789
ČÍNSKÁ REPUBLIKA OD ROKU 1912	791
ČÍNSKÁ REPUBLIKA NA TCHAJ-WANU	791
ČÍNSKÁ LIDOVÁ REPUBLIKA OD ROKU 1949	791
SOUČASNÁ ČÍNSKÁ VLÁDA (STÁTNÍ RADA)	794
TRANSKRIPCE A VÝSLOVNOST	798
DOPORUČENÁ LITERATURA.....	806
OBECNÉ PŘEHLEDY	806

ČÍNA V OBDOBÍ PŘEDCÍSAŘSKÉM: PREHISTORIE A RANÁ HISTORIE	814
PRVNÍ IMPERIÁLNÍ OBDOBÍ: ČHINSKÁ A CHANSKÁ ČÍNA (221 př.n.l. - 222 n.l.).....	815
SUEJSKÁ A TCHANGSKÁ Čína (589-907)	817
SUNGSKÁ ČÍNA (960-1279).....	817
VÝZNAM VNITŘNÍ ASIE	820
ČÍNSKÁ SPOLEČNOST V DOBĚ POZDŇÍHO CÍSAŘSTVÍ.....	822
MINGSKÉ A ČCHINGSKÉ STÁTNÍ ZŘÍZENÍ	825
PRVNÍ KONTAKTY SE ZÁPADEM	829
ÚPADEK NA DOMÁCÍ SCĚNĚ A CIZÍ INVAZE.....	830
REPUBLIKÁNSKÁ ČÍNA (1912-1949)	841
ČÍNSKÁ REPUBLIKA NA TCHAJ-WANU	850
ČÍNSKÁ LIDOVÁ REPUBLIKA od roku 1949.....	853
SOCIÁLNĚ POLITICKÁ ORGANIZACE A VEDENÍ	854
INTELEKTUÁLOVÉ A STÁT.....	858
VELKÝ SKOK 1958-1960	860
OBDOBÍ KULTURNÍ REVOLUCE 1966-1976.....	860
ARMÁDA A VOJENSTVÍ	862
EKONOMIKA OBECNĚ	863
EKONOMICKÁ REFORMA 1978-1990	867
HONG KONG.....	868
ČÍNSKÉ ZAHRANIČNÍ ZÁLEŽITOSTI	868
POLITICKÁ REFORMA 1978-1990.....	871
SOCIÁLNÍ A VEŘEJNÉ ZÁLEŽITOSTI	873
Výběrová česká literatura a překlady	879
OBSAH.....	888

Dějiny Číny
John King Fairbank

Z anglického originálu China, A New History vydaného v nakladatelství
The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts,
London, England 1992

Přeložili Martin Hála (kapitoly 8-12,14-16, 20-21, doslov), Jana
Hollanová (kapitoly 17-19), Olga Lomová (úvod, kapitoly 1-7, 13)

Kapitolu: Čína devadesátých let napsal Martin Hála

Kaligrafii napsali Sü Kuo-fu a Čang Čching-chua

Obálku s použitím části obřadního oděvu čínského úředníka ze sbírek
Náprstkova muzea v Praze navrhl a graficky upravil Vladimír Vimr

V roce 1998 vydalo NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, Jana
Masaryka 56, 120 00 Praha

Zodpovědná redaktorka Galina Tomíšková

Sazba a reprodukce Marcela a Luděk Kubíkovi - ester's

Vytiskla tiskárna EKON, družstvo, Srázná 17, 586 01 Jihlava

Doporučená cena včetně DPH 355,- Kč

Cena bez DPH 338,10 Kč

Pohlédneme-li zpět na poslední dva tisíce let čínské historie, vystane před námi paradox, kterým se dnes trápí mnoho čínských vlastenců. Čína v 11. až 12. století daleko předběhla Evropu, ve většině civilizačních ukazatelů byla nesrovnatelně pokročilejší, a přesto tatáž Čína v 19. a 20. století za západním světem daleko zaostává. ... V této knize se pokusíme neotřelým pohledem a vedení novými poznatky zprostředkovat dlouhou historii Číny, četné proudy a proměny, jež v ní probíhaly, vzpoury a revoluce, dávné úžasné úspěchy a smutné prohry v nejnovější době.

Počátky v údolí Žluté řeky • Soupeření jednotlivých království
První sjednocení • Sto škol filosofického myšlení
Konfucianismus, taoismus, buddhismus • Funkce císařství
Vrcholné čínské dynastie • Nájezdy kočovníků
Nečínské dynastie • Rolnická povstání • Kontakty se Západem
Opiové války • Čínská republika • Kulturní revoluce
Přehled vládnoucích dynastií • Komentovaná bibliografie
Chronologický přehled významných událostí • Rejstřík • Mapy
Obrázky • Tabulka transkripce čínských slov

*John King Fairbank (1907–1991),
zakladatel moderních čínských studií v USA, celý život působil
na Harvardově univerzitě. Svou knihovnu odkázal
Orientálnímu ústavu AV ČR.*

